

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

เวียดนาม ในเมืองไทย

The Vietnamese in Thailand

ผุสดี จันทวิมล
Pussadee Chandavimol

บรรณาธิการ : ชาลวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เวียดนามในเมืองไทย

The Vietnamese in Thailand

ผุสดี จันทวิมล

Pussadee Chandavimol

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี

Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

เวียดนามในเมืองไทย
The Vietnamese in Thailand

ชื่อนี้ดัดแปลงมาจาก

ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2453)

Problem Concerning the Vietnamese in Thailand from the Reign of King Rama III to the Reign of King Rama V (B.E.2367-2453)

ผู้แต่ง

ผุสดี (ลิมพะสุต) จันทวิมล
Pussadee (Limpasut) Chandavimol

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

พิมพ์ครั้งแรก : กันยายน 2541

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ISBN 974-86304-5-5

ราคา 280 บาท

แบบปกและรูปเล่ม

อำนวยการพิมพ์ เพชรเลิศอนันต์

ลายวน เพชรแสงสว่าง

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

THE THAILAND RESEARCH FUND

ชั้น 19 อาคารมหานครซิบซั่ม 539/2 ถนนศรีอยุธยา แขวงถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
19th Floor, Gypsum Metropolitan Tower, 539/2 Sri-Ayudhya Road, Rajdhavee, Bangkok 10400
Tel : 642-5186-9 Fax : 642-5190 BBS : 642-5235 E-mail : vicharn@mozart.inet.co.th
Home Page : <http://www.inet.co.th/org/trf>

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700, Tel : 424-5768 Fax : 433-8713

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นชุดหนังสือที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมมือกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดพิมพ์ขึ้นโดยคัดสรรจากวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยหลายแห่งของเราในประเด็นความรู้ต่างๆ หลายสาขา และปรับปรุงให้เหมาะแก่การเผยแพร่ทั่วไป ในการที่ สกว. ให้ทุนสนับสนุนการปรับปรุงดังกล่าวมีความมุ่งหวังว่า ความรู้ต่างๆ ไม่ว่าจะเจาะจงเฉพาะประเทศเดียว หรือที่สัมพันธ์กับประเทศไทยที่มีอยู่แล้วบ้างก็ตาม จะได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางและเป็นสะพานให้เกิดการตื่นตัวของการศึกษาเกี่ยวกับประเทศต่างๆ หรือที่เรามักจะเรียกกันว่า “วิเทศคดีศึกษา” และ “อาณาบริเวณศึกษา” มากกว่าที่ผ่านๆ มา

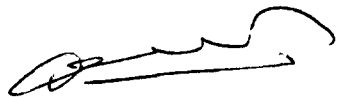
ในอดีตเรามัวแต่แสวงหาและช่วยกันกระจายความรู้เกี่ยวกับประเทศต่างๆ ทั้งในแถบตะวันออกและตะวันตกที่ค่อนข้างจะเป็นแดนไกล ความรู้จากแดนใกล้ที่เป็นประโยชน์แก่เราโดยตรงและประโยชน์ร่วมของทั้งสองฝ่ายแถบนี้ถูกมองข้ามมาเป็นเวลานาน สกว. จึงหวังว่า หนังสือชุดนี้คงพอจะทดแทนสิ่งที่ไม่รู้จักกันอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านของเรา และนำ

(4)

จะเป็นกีดกันที่รบกวนการแตกขยายให้เกิดการวิจัยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน
อย่างสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น และชัดเจนเวลาที่ล่วงไปแล้วได้บ้าง

การผลิตงานจำนวนถึง 20 เรื่อง ในชุดนี้คงไม่สามารถสำเร็จลงได้อย่าง
น่าชื่นชม หากมิได้มีความคิดริเริ่มจาก รศ.ดร. บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา
อดีตผู้อำนวยการฝ่ายสนับสนุนการวิจัยด้านความสัมพันธ์ข้ามชาติและทางเลือกใน
การพัฒนา ของ สกว. ความรอบรู้และเชี่ยวชาญของ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
แห่งมูลนิธิโครงการตำราฯ หัวหน้าโครงการนี้ ความช่วยเหลือของคณะ
กรรมการบริหารโครงการท่านอื่นๆ อีก 6 ท่าน คือ รศ. สีดา สอนศรี
รศ. รั้งสรรค์ ธนะพรพันธุ์ รศ.ดร. อีระ นุชเปี่ยม ผศ.ดร. ชاکกริต ชุ่มวัฒนะ
ผศ.ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ และ ผศ. กาญจน์ ละอองศรี กรรมการและ
เลขานุการของโครงการ และที่ปรึกษาอีกหลายท่านที่ได้เอื้อยมนาม ซึ่งได้ช่วย
อ่านและให้ข้อคิดเห็นในการปรับปรุงงานของนักศึกษาอย่างจริงจัง สกว. จึง
ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

สกว. หวังว่าหนังสือเล่มนี้ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ของ สกว. ที่ว่า
“สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ” จะให้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ทั้งในเชิง
การพัฒนางานวิจัย การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ และการนำเสนอความรู้ทั่วไป
แก่ ครู อาจารย์ นักบริหาร นักธุรกิจ นักวิชาการ นักศึกษา นักวิจัย นักท่องเที่ยว
สื่อมวลชน และประชาชนผู้ใฝ่รู้เกี่ยวกับประเทศอื่น

ศ.นพ. วิจารย์ พานิช

ผู้อำนวยการ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(6)

15. ศ.ดร. ปรีดา	วิบูลย์สวัสดิ์	กรรมการ
16. รศ.ดร. กุศล	ศิลปบรรเลง	กรรมการ
17. รศ.ดร. วิโรจ	อิมพิทท์	กรรมการ
18. ดร. สัจจา	บุญยจักร	กรรมการ

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

19. ศ.นพ. วิจารณ์	พานิช	กรรมการและเลขานุการ

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญาความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อ

(8)

ให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่
ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการ
ตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปใน
วงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การ
เขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับ
ความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่
เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มี
การจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล
เรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ
เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัด
พิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่ง
ถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถ
ส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดม
ศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท
และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขา
วิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4)
สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชา
ปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้
เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่ง
กำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังสามารถขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด”
ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของ
บุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิริรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจิตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุสิตเกษม	กรรมการ
นางสุวรรณมา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปรีดดา	เฉลิมเผ่า กอนันตกุล	กรรมการ
นางสาวสุลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

คำนำ

โครงการหนังสือชุด

“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

คำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นคำใหม่ในภาษาไทยและเป็นคำที่ยังไม่ลงตัว จะเห็นว่ามีการใช้ในแบบต่าง ๆ กัน บ้างก็ใช้ว่า “เอเชียอาคเนย์” บ้างก็ใช้ว่า “อุษาคเนย์” อย่างไรก็ตามเพราะฝรั่งก็มี คำนี้เราแปลมาจากภาษาอังกฤษแบบอเมริกันอีกทีหนึ่ง คือ Southeast Asia ซึ่งในภาษาอังกฤษแบบอังกฤษก็ใช้ในลักษณะที่แยกคำ คือ South-East Asia ดังจะเห็นได้จากชื่อหนังสือของปรมาจารย์ชาวอังกฤษ D.G.E. Hall ที่ให้ชื่อหนังสือเล่มคลาสสิกของท่านว่า *A History of South-East Asia* (1955) ในขณะที่ปรมาจารย์อเมริกัน George Mct. Kahin ตั้งชื่อหนังสือที่ถือได้ว่าเป็นงานบุกเบิกเล่มสำคัญของท่านว่า *Governments and Politics of Southeast Asia* (1959)

สำหรับในทวีปเอเชีย แต่เดิมมีคำที่อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำนี้อยู่บ้าง เช่นจีนใช้คำว่า “นานยาง” ซึ่งแปลตรงตัวว่าทะเลใต้ อันหมายถึงดินแดนที่อยู่ทางใต้ของจีน แต่ไม่รวมมหาสมุทรอินเดียและก็ไม่รวมออสเตรเลีย

ญี่ปุ่นรับคำนี้มาจากจีน แล้วออกเสียงว่า “นานโย” ส่วนในวรรณกรรมอินเดีย ก็มีคำที่หมายถึงดินแดนแถบนี้เช่นกัน คือคำว่า “สุวรรณภูมิ” ที่ไทยนำมาแปลและแปลงว่า “แหลมทอง” อีกทอดหนึ่ง อย่างไรก็ตามแนวความคิดว่า ด้วยหน่วยหนึ่งทางภูมิศาสตร์ของเอเชียนี้ ยังมีได้มีการศึกษาโดยละเอียดนัก (อย่างน้อยก็ในภาษาไทย) และการใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้ก็กันไปอย่างกว้าง ๆ

โดยทั่วไปในวงวิชาการตะวันตกถือว่าคำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ถือกำเนิดขึ้นมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ ลอร์ด หลุยส์ เมท์แบดตัน ตั้งกองบัญชาการของท่านขึ้นในเกาะลังกา โดยใช้ชื่อว่า South-East Asia Command แต่อันที่จริงแล้วสหรัฐอเมริกา นั่นแหละ ที่ทำให้คำนี้ (โดยเปลี่ยนเจียนเป็นแบบอเมริกัน) กลายเป็นศัพท์แพร่หลายไปทั่ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของสงครามเย็น หรือกล่าวโดยเฉพาะเจาะจงก็คือ ภายหลังที่ พรรคคอมมิวนิสต์จีนประสบความสำเร็จในการปลดปล่อยประเทศเมื่อปี 2492/1949 นโยบายสกัดกั้น (Containment Policy) ของสหรัฐฯ ทำให้ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” กลายเป็นดินแดนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในทางยุทธศาสตร์ ดังนั้นสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็นำมาซึ่งความพยายามที่จะศึกษาและเข้าใจในดินแดน ประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และ วัฒนธรรม อันเป็นที่มาของวิธีการศึกษาในลักษณะของ area studies (หรือที่เรากำลังพยายามทำและแปลออกมาว่า “อาณาบริเวณศึกษา” บ้าง “วิเทศคดีศึกษา” บ้าง) และนี่ก็เป็นที่มาของ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” หรือ Southeast Asian Studies

ในช่วงของทศวรรษ 1950 และ 1960 (ซึ่งตรงกับช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม-สฤษดิ์ ธนะรัชต์-ถนอม กิตติขจร) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา”

ในสถานะของ “สหสาขาวิชา” (Interdisciplinary) เพื่อฟูอย่างมากร ศูนย์ศึกษาใหญ่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล (ตั้ง Southeast Asia Program 2494/1951) มหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน มหาวิทยาลัยฮาวาย ตลอดจนวิทยาเขตต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ฯลฯ ต่างก็ทั้งเรียน ทั้งสอน ทั้งวิจัย และทั้งมีส่วนพัวพันกับนโยบายของรัฐบาลอเมริกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสงครามเวียดนาม-ลาว-กัมพูชา จนกระทั่งบางวงวิชาการและนักวิชาการบางคนถูกประณาม ว่าทำงาน “จารกรรม” ให้กับรัฐบาล

สหสาขาวิชา “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ซึ่งส่วนใหญ่การจัดการเรียนการสอนจะเป็นระดับปริญญาโทและปริญญาเอกนั้นได้แพร่ขยายไปทั่วเช่นในยุโรปทั้งในอังกฤษและภาคพื้นทวีป (แน่นอนเจ้าอาณานิคมเดิมในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเนเธอร์แลนด์ ต่างก็มีการศึกษาในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ และบางแห่งก็มีมาก่อนอเมริกันด้วยซ้ำไป) และก็ขยายไปสู่ประเทศที่อยู่ในเขตอิทธิพลทางการเมืองของอเมริกา เช่นในออสเตรเลีย หรืออย่างในกรณีของญี่ปุ่นเป็นต้น (มหาวิทยาลัยเกียวโตได้รับเงินทุนช่วยเหลือจากอเมริกันในการจัดตั้ง Center for Southeast Asian Studies 2508/1965)

สำหรับในประเทศไทย (ซึ่งรวมทั้งประเทศบางประเทศในภูมิภาคนี้) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ในสถานะทางวิชาการและสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ จะเป็นผลผลิตทั้งทางตรงและทางอ้อมของสหสาขาวิชาและนโยบายทางยุทธศาสตร์ของอเมริกา การเกิดขึ้นของวิชาใหม่ ๆ เช่น ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมและวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฯลฯ ในมหาวิทยาลัยชั้นนำของไทยในช่วง

ปลายทศวรรษ 1950 และมาเฟื่องฟูอย่างมากในทศวรรษ 1960 นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับนโยบายของอเมริกาในเอเชีย หนังสือตำราในด้านนี้ค่อย ๆ ททยออกมาก โดยเริ่มต้นจากงานแปลจากภาษาอังกฤษ (อเมริกัน) เรื่อยไปจนเกิดตำราแบบประเภท “แนะนำ” โดยนักวิชาการไทย (ซึ่งส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งหลักฐานข้อมูลจากตำราของอเมริกัน-อังกฤษอยู่เป็นส่วนใหญ่)

ในเวลาเดียวกัน “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ในสถานะของความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์ต่อนโยบายของสหรัฐฯ ก็ทำให้รัฐบาลในหลายประเทศในแถบนี้ถูกอิทธิพลดังกล่าวดูดเข้าไปอยู่ในวงจรของการเมืองระหว่างประเทศของสงครามเย็น (ซึ่งถ้าจะพูดให้ตรงความหมายที่เดี๋ยวนั้น สงครามเย็นเป็นความเย็นสำหรับมหาอำนาจมากกว่า เพราะไม่ต้องรบสงครามในบ้านของตนเอง ไม่ว่าจะป็นในยุโรปหรืออเมริกา ในขณะที่ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับเป็นสงครามที่มีความรุนแรงและความหายนะอย่างสูง มีลักษณะของสงครามร้อนเสียยิ่งกว่าร้อน) ในระยะเวลาดังกล่าวเกิดความพยายามที่จะสร้าง “ความร่วมมือส่วนภูมิภาคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดยเฉพาะในกลุ่มค่าย “โลกเสรี” ที่จะเผชิญหน้ากับ “ค่ายคอมมิวนิสต์”

แน่นอนในระยะเริ่มแรก “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” นี้ก็ตกอยู่ภายใต้ “ร่มเงา” ของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งนำโดยสหรัฐฯ อย่างในกรณีขององค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ สปอ. (The Southeast Asia Collective Defence Treaty Organization - SEATO) ปี 2497/1954 ที่มีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของส่วนหนึ่งของกระทรวงการต่างประเทศ) เรื่อยมาจนมีสมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ อาสา (Association of Southeast Asia - ASA) ที่กลายมาเป็น

สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่รู้จักกันว่า อาเซียน (The Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ในที่สุดในปี 2510/1967 และก็เกิดกิจกรรมต่าง ๆ เสร็จขึ้นมาเพื่อสร้าง “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” อาทิเช่น กีฬาแหลมทอง (Southeast Asian Peninsular Games - SEAP Games) อันเป็นที่มาของซีเกมส์ (Southeast Asian Games - SEA Games) ในปัจจุบัน หรือกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมที่ขึ้นชื่อลือชาและฟูฟ่ออย่างมากคือ รางวัลนักเขียนซีไรท์ (Southeast Asian Write Award - SEA Write) ฯลฯ

กล่าวโดยย่อ แม้ว่าแนวความคิด แนวศึกษา ตลอดจนกิจกรรมทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับอิทธิพลและแรงกระตุ้นจากโลกตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ) ก็ตาม แต่แนวความคิดดังกล่าวได้กลายเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติกันใน “ภูมิภาค” นี้ และที่สำคัญก็คือได้เกิด “หน่ออ่อน ๆ” ของวิชาการ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ขึ้นในมหาวิทยาลัยไทยบางแห่ง เช่น ปริญญาโททางด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2517/1974 ซึ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาจนถึงปี 2538/1995 ได้ผลิตมหาบัณฑิตออกมาแล้ว 78 คน แต่อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตว่าวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของมหาบัณฑิตนี้ส่วนใหญ่กลับกลายเป็นเรื่องเกี่ยวกับไทยศึกษามากกว่าจะเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา อันอาจเนื่องมาจากข้อจำกัดของความรู้ด้วยภาษาที่จะทำงานค้นคว้าในภาษาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงก็เป็นได้

สำหรับที่มหาวิทยาลัยมหิดล มีสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท ตั้งเป็นทางการ 2524/1981 (แต่มีสถานะเป็นโครงการมาก่อน

(16)

ตั้งแต่ปี 2517/1974 ได้เรียกกันกับมหาวิทยาลัยศิลปากร) สถาบันฯนอกจาก จะทำการวิจัยเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ยังจัดหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปริญญาโทและเอกอีกด้วย (อย่างไร ก็ตามหลักสูตรปริญญาเอกซึ่งเริ่มในปี 2535/1992 ยังไม่มีผู้จบการศึกษา)

น่าสนใจและน่าแปลกใจที่นอกเหนือจาก “หน่ออ่อนทางวิชาการ” ของ สองมหาวิทยาลัยข้างต้น ไม่มีมหาวิทยาลัยระดับนำของไทยจัดการเรียนการ สอนไม่ว่าจะเป็นในระดับปริญญาตรี หรือในระดับหลังปริญญาตรี และก็ไม่มี หน่วยงานที่ทำการศึกษาหรือวิจัยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง แม้ว่าที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะมีสถาบันเอเชียศึกษามาตั้งแต่ 2528/1985 (เป็น โครงการมาตั้งแต่ 2510/1967) ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็มีการจัดตั้ง สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาขึ้นมาในระยะหลัง อย่างไรก็ตามก็เป็นที่เข้าใจ ได้ทั้งในความสัมพันธ์ทางด้านภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่ทั้งสอง สถาบันนี้จะทำหน้าที่ของการทำงานวิจัยค้นคว้าในส่วนที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจีนและญี่ปุ่น มากกว่าบรรดา “ประเทศเล็กประเทศน้อย” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แม้ว่าโดยความเป็นจริงแล้วทางจุฬาฯให้ความ สนใจและผลิตผลงานทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่น้อยก็ตาม)

โดยรวมแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาก็ยังคง สภาพของการเป็น “หน่ออ่อน ๆ” ทางวิชาการอยู่ ยังเป็น “หน่ออ่อน” ทั้งใน ด้านการเสริมสร้างสถาบัน ทั้งในด้านบุคลากรทางวิชาการ (หรือที่เราเรียกกัน ว่าเชี่ยวชาญ) ทั้งในด้านหนังสือ ตำรา และทั้งในด้านความรู้ของมหาชนโดย ทั่วไป

แต่แล้วในช่วงประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญในระดับการเมืองของโลก อันมีผลกระทบต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือ นับตั้งแต่การปราชัยของสหรัฐฯในอินโดจีนตั้งแต่ปี 2518/1975 ตามติดมาด้วยปรากฏการณ์ที่ไม่ค่อยจะมีใครคาดคิด คือการล่มสลายของอุดมการณ์และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ซึ่งมีผลเป็นรูปธรรมในการพังทลายของกำแพงเบอร์ลินกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ซึ่งก็หมายถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็น (หรือจะเรียกว่าสงครามร้อนในมุมมองของเอเชียก็ตาม) ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 เป็นผลให้ดูเหมือนว่ากระแสใหญ่ ๆ ในโลกนี้เหลืออยู่เพียง 2 กระแสเท่านั้นเอง คือ กระแสหนึ่งเป็นด้านการเมืองและเป็นเรื่องของ “กระบวนการประชาธิปไตย” (democratization) อีกกระแสหนึ่งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจการตลาดเสรี” (free market economy)

ดังนั้น สภาพการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เคยแบ่งเป็นค่ายเป็นกลุ่ม กลับกลายเป็นคล้าย ๆ กับ “โลกที่ไร้พรมแดน” หรือเรียกตามศัพท์ที่แสนจะได้รับความนิยมแห่งยุคใหม่นี้ว่า “โลกาภิวัตน์” ดูประหนึ่งว่าไม่ว่าประเทศใดจะปกครองด้วยระบบการเมืองแบบใด ต่างก็ดูเหมือนจะสามารถอยู่ร่วมกันและติดต่อสัมพันธ์กันได้

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างมหาศาล ทั้งในระดับของรัฐบาลในแง่ของ “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” ที่กล่าวแล้วข้างต้น รวมทั้งความพยายามที่จะขยายขอบเขตความร่วมมือของสมาคมอาเซียนให้มีสมาชิกครบ 10 ประเทศ รวมไปถึงจนถึงภาคเอกชนซึ่งความสำเร็จในระยะหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย นับ

(18)

ตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจเมื่อปี 2504/1961 โดยยึดระบบเศรษฐกิจ การตลาดเสรี เกาะกลุ่มมากับสหรัฐฯและญี่ปุ่น ทำให้เศรษฐกิจไทยประสบ ความสำเร็จอย่างมหาศาลจากทศวรรษ 1960 เพียงฟูเป็น “เศรษฐกิจพองสบู่” ในทศวรรษ 1980 จนกระทั่งมาเริ่มถดถอยเอาในตอนต้นทศวรรษ 1990 และ เกิดวิกฤตเศรษฐกิจและค่าของเงินบาทในปี 2540/1997 ความสำเร็จชั่วระยะ เวลาหนึ่งของเศรษฐกิจไทยที่ทำให้ภาคเอกชนให้ความสนใจต่อทรัพยากรและ แรงงานราคาถูกของประเทศข้างเคียง โดยเฉพาะประเทศที่ใช้ระบบสังคมนิยม และ “ล้มเหลว” ทางเศรษฐกิจอย่างในอินโดจีนและพม่า

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในสภาพการณ์ใหม่ข้างต้น ทำให้เกิดความสนใจ และความสำคัญของการที่ไทยจะต้อง “รู้เขารู้เรา” รู้จักประเทศเพื่อนบ้านหรือ ประเทศข้างเคียงโดยตรง ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่คุ้นเคย อยู่กับการติดต่อแต่กับชาติมหาอำนาจ เพียงแต่อาจตั้ง ลอนดอน ปารีส โตเกียว หรือที่เปลี่ยนไปหน่อยก็คือกับปักกิ่ง กลับต้องให้ความสนใจต่อ “ประเทศเล็กประเทศน้อย” ต้องติดต่อกับอย่างกุ่ม เวียงจันทน์ พนมเปญ ฮานอย จาการ์ตา ฯลฯ ดังคำกล่าวของ ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต (วิเทศคดีศึกษา สกว. 2538) ที่ว่า

สังคมไทยจะต้องปรับตัวเองให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้สร้าง ปัญญาขึ้นให้กว้าง ให้รอบรู้เรา-รู้เขามากขึ้น จะต้องรู้จักค้า-คู่แข่ง มากขึ้น จะต้องเรียนรู้การหาความพอดี ระหว่างความร่วมมือและ การแข่งขัน เรียนรู้การอยู่ร่วมกับธรรมชาติมากขึ้น และการรักษา ไว้และการพัฒนาซึ่งความเป็นไทยในสังคมโลก จะต้องเป็นทั้ง ผลเมืองไทยและผลเมืองโลก

ความตื่นตัวสนใจต่อประเทศข้างเคียง ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน แม้จะมีกลิ่นอายของยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประเภทของการ “การเปลี่ยนสนามรบให้เป็นการรบ” ประเภทของการมองหาช่องทางผลประโยชน์ที่จะได้ทั้งตลาด ทั้งแรงงานและทั้งทรัพยากรราคาถูกก็ตาม แต่ก็ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในวงการศึกษาที่จะมี “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ในรูปต่าง ๆ ทั้งในระดับของทบวงมหาวิทยาลัยที่ต้องการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ภาษาของประเทศเพื่อนบ้านให้มากขึ้น ทั้งในหมู่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีโครงการประเภท “ภูมิภาคศึกษา” “พม่าศึกษา” “อินโดจีนศึกษา” หรือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” โดยตรง (แม้ว่าส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นแผนงานอยู่ บางส่วนก็เป็น “หน่วยวิชาการ” เล็ก ๆ ยังต้องรอกาลเวลาที่จะพิสูจน์ว่าจะเติบโตออกดอกออกผลหรือไม่ก็ตาม)

และจากบริบทดังกล่าวนี้เอง เป็นที่มาของโครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โครงการหนังสือชุดนี้มุ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” มุ่งที่จะสนับสนุนผลงานทางด้านนี้ที่เขียนโดยคนไทยด้วยกัน ดังนั้น โครงการจึงมุ่งไปที่การเลือกสรรผลงานวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เพราะลักษณะงานกลุ่มนี้มักอยู่ในข่ายงาน ริเริ่มสร้างสรรค์ หรือบุกเบิกในการศึกษาค้นคว้า อาจในแง่ฐานข้อมูลชั้นต้น การประมวลประเด็นศึกษา ตลอดทั้งมุมมองในการศึกษา วิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์เหล่านี้ ได้นำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะที่จะตีพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อใช้ในการเรียนการสอน หรือสำหรับบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในด้านนี้

ในการดำเนินดังกล่าวนี้ นับตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2538 เมื่อได้รับอนุมัติเงินทุนสนับสนุนโครงการจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ก็ได้มีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นมา 8 ท่าน คือ รั้งสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (ธรรมศาสตร์) บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (สกว.) ธีระ นุชเปี่ยม (ศิลปากร) สีดา สอนศรี (ธรรมศาสตร์) สุเนตร ชุตินธรานนท์ (จุฬาฯ) ชาคริต ชุ่มวัฒนะ (ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร) โดยมี ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (ธรรมศาสตร์ เป็นประธาน) และ กาญจณี ละอองศรี (ธรรมศาสตร์ เป็นกรรมการและเลขานุการ) คณะกรรมการได้พิจารณาวิทยานิพนธ์เป็นจำนวนมาก และในที่สุดจากข้อเสนอแนะของผู้อ่านต้นฉบับหรือ reader (ที่ได้ขอให้ช่วยพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ) ประกอบกับความเห็นของกรรมการเอง ก็ได้ดำเนินการให้มีการปรับปรุงแก้ไข วิทยานิพนธ์สารนิพนธ์ซึ่งแล้วเสร็จจัดการตีพิมพ์ได้ในชุดนี้จำนวน 20 เรื่อง

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ทั้ง 20 เรื่องนี้ เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะเป็นการให้ฐานข้อมูล และความรู้ต่อความเข้าใจเรื่องราวของภูมิภาคนี้ทั้งในเรื่องนโยบายการต่างประเทศ การก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปัญหาชายแดน ปัญหาชนกลุ่มน้อย ประวัติศาสตร์บางช่วงเวลาของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ตลอดเรื่องราวทางวัฒนธรรม คติชนวิทยา โลกทัศน์และภูมิปัญญา ฯลฯ โดยมีความคาดหวังว่า โครงการหนังสือชุดนี้จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ขึ้นในบ้านเราทั้งในหมู่นักวิชาการและมหาชนทั่วไป เป็นการขยายพรมแดนของความรู้และวิชาการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ช่วยส่งเสริมให้เกิดนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญรุ่นใหม่ ๆ ขึ้น และที่สำคัญคือ กระตุ้นให้เกิดทั้งการเรียนการสอน การค้นคว้าวิจัย การสร้างสถาบัน การสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีลักษณะเป็น critical mass ขึ้นในประเทศไทยอันเป็นส่วนหนึ่ง และส่วนที่สำคัญของ “ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เวลาของ “การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เอง แทนที่จะเป็นในอเมริกา ในยุโรป ในออสเตรเลีย ในญี่ปุ่น ในจีน น่าจะมาถึงแล้ว

หนังสือเรื่อง “เวียดนามในเมืองไทย” ของ *มุสตี (ลิมพะสุต) จันทวิมล* แก้ไขปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2453)” (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

หนังสือเล่มนี้นำเสนอถึงเหตุปัจจัยการอพยพของชาวเวียดนามเข้ามาในประเทศไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ หรือที่รู้จักกันว่า “กลุ่มญวนเก่า” อันเนื่องมาจากลัทธิการเมือง ภัยทางศาสนา ตลอดจนการถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยสงคราม และนโยบายการปกครองชาวเวียดนามโดยการให้อยู่รวมกันเป็นย่าน ๆ นโยบายการผสมกลมกลืนด้วยการแต่งงาน นโยบายดังกล่าวดูจะใช้ไม่ค่อยได้ผลนักกับชาวเวียดนาม จึงส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบอยู่หลายครั้ง ปัญหาได้ทวีมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมหาอำนาจฝรั่งเศสได้ยึดครองประเทศเวียดนามได้ และเรียกร้องสิทธิให้ชาวเวียดนามในไทยจดทะเบียนเป็น “คนในบังคับฝรั่งเศส” ปัญหานี้ส่งผลให้ฝรั่งเศสพยายามคุกคามไทย รัฐบาลไทยต้องหาทางยุติปัญหาด้วยการยอมยกมณฑลบูรพาให้ฝรั่งเศสแลกกับการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือคนในบังคับฝรั่งเศสชาติเอเชีย

ท้ายที่สุดนี้บรรณาธิการต้องขอขอบคุณบุคคลจำนวนมากที่ช่วยทำให้เกิดโครงการหนังสือชุดใหญ่นี้ขึ้นมา (หลายท่านอาจดำรงความเป็นนิรนามอยู่ต่อไป) ขอขอบคุณ *สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)* ที่ช่วยเหลือในด้านทุนทั้งการดำเนินการเลือกสรรและทุนการจัดพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการ กับ ดร. ไชคชัย สุทธาเวช ฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว. และขอขอบคุณ ดร. บุญรักษ์ บุญญะเขตมมาลา

อดีตผู้อำนวยการฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว. เป็นกรณีพิเศษ ที่เล็งเห็นความสำคัญของ “วิเทศศึกษา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ผลักดันให้เกิดผลงานทางวิชาการด้านนี้ทั้งในแง่ของเอกสารสิ่งพิมพ์ ทั้งในแง่ของการสัมมนาและการประชุมทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติหลายครั้งหลายคราด้วยกัน

ขอขอบคุณมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มีศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นประธาน ที่ร่วมในการดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ ขอขอบคุณกรรมการตามรายนามที่กล่าวข้างต้นที่ช่วยในการคัดเลือก ขอขอบคุณผู้อ่านต้นฉบับหลายท่าน (ที่นิรนาม) ขอขอบคุณบุคลากรมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ซึ่งอนุญาตให้นำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ในโครงการนี้มาตีพิมพ์ ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ทั้งอนุญาตให้นำผลงานมาตีพิมพ์ ทั้งอดทนและมานะในการแก้ไขต้นฉบับอีกครั้งแล้วครั้งเล่า ขอขอบคุณอาจารย์ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ และ คุณถ้ายวน เพชรแสงสว่าง ที่ช่วยในการดำเนินการให้หนังสือเป็นรูปเล่ม ขอขอบคุณ คุณเพลิน เทียนขวัญ และคุณปรารถนา ศรีวิศาลศักดิ์ ที่ช่วยในด้านธุรการเป็นอย่างดีจนสิ้นสุดโครงการฯ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

กาญจณี ละอองศรี

2 ตุลาคม 2540

**คณะกรรมการบริหารโครงการผลิตหนังสือด้านวิเทศคดีศึกษา
ชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”**

1. อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์	เกษรศิริ	ประธาน
2. รองศาสตราจารย์ ดร. บุญรักษ์	บุญญะเขตมาลา	กรรมการ
3. รองศาสตราจารย์สีดา	สอนศรี	กรรมการ
4. รองศาสตราจารย์รังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อีระ	นุชเปี่ยม	กรรมการ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาคริต	ชุ่มวัฒนะ	กรรมการ
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร	ชุตินธรานนท์	กรรมการ
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจณี	ละอองศรี	กรรมการและเลขานุการ

ภาพปก

ประเทศเวียดนามมีพื้นที่ประมาณ 329,566 ตารางกิโลเมตร (ขนาด 2 ใน 3 ของพื้นที่ประเทศไทย) มีความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ 1,650 กิโลเมตร มีความกว้างระหว่าง 50 กิโลเมตร (ตอนกลางประเทศ) จนถึง 600 กิโลเมตร (ตอนเหนือประเทศ) ชายฝั่งทะเลทั้งหมดยาว 3,260 กิโลเมตร ลักษณะของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตภูเขา โดยมีที่ราบริมชายฝั่งทะเล ที่ราบที่อุดมสมบูรณ์อยู่ในภาคเหนือลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง และที่ราบลุ่มปากแม่น้ำโขงในภาคใต้ ประชากรเวียดนามในปัจจุบันมี 78 ล้านคน (ประเทศไทยมี 60 ล้านคน) มี *ฮานอย* เป็นเมืองหลวงและมีประชากรประมาณ 3 ล้านคน เมืองที่มีประชากรมากที่สุดในเวียดนามคือ *โฮจิมินห์ซิติ้* หรือ *ไซ่ง่อน* มีกว่า 4 ล้านคน

ประวัติศาสตร์ของเวียดนามเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เพื่อเอกราชของประเทศเวียดนามตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีนเป็นเวลาถึงหนึ่งพันปี ระหว่างปี 111 ก่อนคริสต์ศักราช จนถึงปี ค.ศ.939 ภายใต้ระยะเวลาอันยาวนานนี้ เวียดนามจึงได้รับอิทธิพลทุก ๆ ด้านจากจีน ตั้งแต่ระบบการปกครอง ความเชื่อ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิต แม้กระนั้นในช่วงเวลาสมัยเอกราชของเวียดนามก็เต็มไปด้วยความแตกแยกทางการเมืองภายใน ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เวียดนามก็เผชิญหน้ากับฝรั่งเศสมหาอำนาจตะวันตกผู้รุกราน เวียดนามตกเป็นอาณานิคมฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์ในปี ค.ศ.1883 ชาวเวียดนามต้องต่อสู้เพื่อเอกราชอีกครั้งเป็นเวลาถึง 100 ปี ต่อสู้ทั้งกับฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา จึงสามารถประกาศเอกราชและรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวได้ในปี ค.ศ.1975

ภาพปก : การเดินทางของขุนนางเวียดนามที่เมืองเว้ เมืองหลวงของเวียดนาม ก่อนตกเป็นอาณานิคมฝรั่งเศส

ทหารปืนใหญ่แต่งกายแบบฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาได้รับการจัดตั้งเป็น กรมยุวทหารปืนใหญ่

(ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากหนังสือเมืองโบราณ รัตปทุมวาราม, 2539)

ภาพ สิงหาคม 2541 : อ่างศักดิ์ เพชรเดือยมันต์

โบสถ์วัดอนัมมิกายาราม หรือวัดญวนบางโพ สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ.2511

ภาพ สิงหาคม 2541 : อ่างศักดิ์ เพชรเดือยมันต์

รูปเหมือน องเหยียวกวราม หรือ พระครูคณานัมสมณาจารย์ เจ้าอาวาสวัดอนัมมิกายาราม
องค์แรก และ พระครูบริหารอนัมพรต เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

ภาพ สิงหาคม 2541 : ช่างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

ชื่อวัดอนมัญจนิกายาราม ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพ สิงหาคม 2541 : ช่างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

พระประธานในอุโบสถวัดอนมัญจนิกายาราม

โบสถ์นักบุญฟรังซิสเซเวียร์ หรือที่เรียกกันว่า “โบสถ์ (บ้าน) ญวน” สามเสน กรุงเทพฯ
โบสถ์หลังนี้สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ.1903

ภาพ สิงหาคม 2541 : อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

โบสถ์วัดคอนเซ็ปชัญแห่งพระแม่เจ้า ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และอยู่ห่างจาก “โบสถ์ญวน”
ประมาณ 200 เมตร โบสถ์นี้สร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย มีอายุกว่า 300 ปีแล้ว

ภาพ สิงหาคม 2541 : อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

เดีรว โอ (Trieu Au) วีรสตรีในประวัติศาสตร์เวียดนาม ที่นำทหาร 1,000 คน
ต่อสู้กับกองทัพจีนเพื่อเอกราชในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 3 ขณะที่เธออายุ 23 ปี
แต่พ่ายแพ้ และเดีรว โอ มาด้วตาย

ภาพของ เดีรว โอ ได้รับการเคารพเสมือนเทพแห่งพลังและความกล้าหาญ

(ภาพจาก The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไม่ระบุปีพิมพ์)

ดินห์โบลินห์ (Dinh Bo Linh) ชีววัยนำทัพชาวนาต่อสู้กับกองทัพของ 12 ชุมนางศักดิ์ดินา
และสามารถรวมดินแดนเป็นอาณาจักร “ไดโกเวียด” ระหว่าง ค.ศ.968-979
(ภาพจาก The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

ทหารชาวนาของฝ่ายกบฏไต่เซิน ที่สร้างภาวะวุ่นวายทางการเมืองทั่วดินแดนเวียดนาม
 ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 กระทั่ง เหงียนฟุกอันห์ หรือ ฮ่องเชียงสื่อ
 สามารถปราบกบฏสำเร็จ และสถาปนาตนเป็น จักรพรรดิยาตอง ในปี ค.ศ.1820
 (ภาพจาก The Vietnam Experience : Setting 'the Stage, ไม่ระบุปีพิมพ์)

จักรพรรดิคือตึก (Tu Duc) ทรงประทับและแวดล้อมด้วยขุนนางราชสำนัก รัชสมัยอันยาวนานของพระองค์ (ค.ศ.1848-1883) เป็นรัชสมัยที่เน้นเปิดประตูประเทศเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลยุโรป ทั้งกีดกันคริสต์ศาสนา และใช้ความรุนแรงในการปราบปรามบาทหลวงฝรั่งเศส อันประจวบเหมาะกะับนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ต้องการยึดดินแดนเป็นอาณานิคม จึงใช้เหตุเหล่านี้เป็นข้ออ้างรุกรานเวียดนาม หลังจากจักรพรรดิคือตึกสวรรคตเมื่อกรกฎาคม ค.ศ.1883 ในเดือนถัดมา ฝรั่งเศสประสบความสำเร็จในการบังคับให้จักรพรรดิพระองค์ใหม่ยอมรับอำนาจของฝรั่งเศส ซึ่งก็คือ เวียดนามสูญเสียเอกราช

(ภาพจากหนังสือ The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไบรอนบุปพิมพ์)

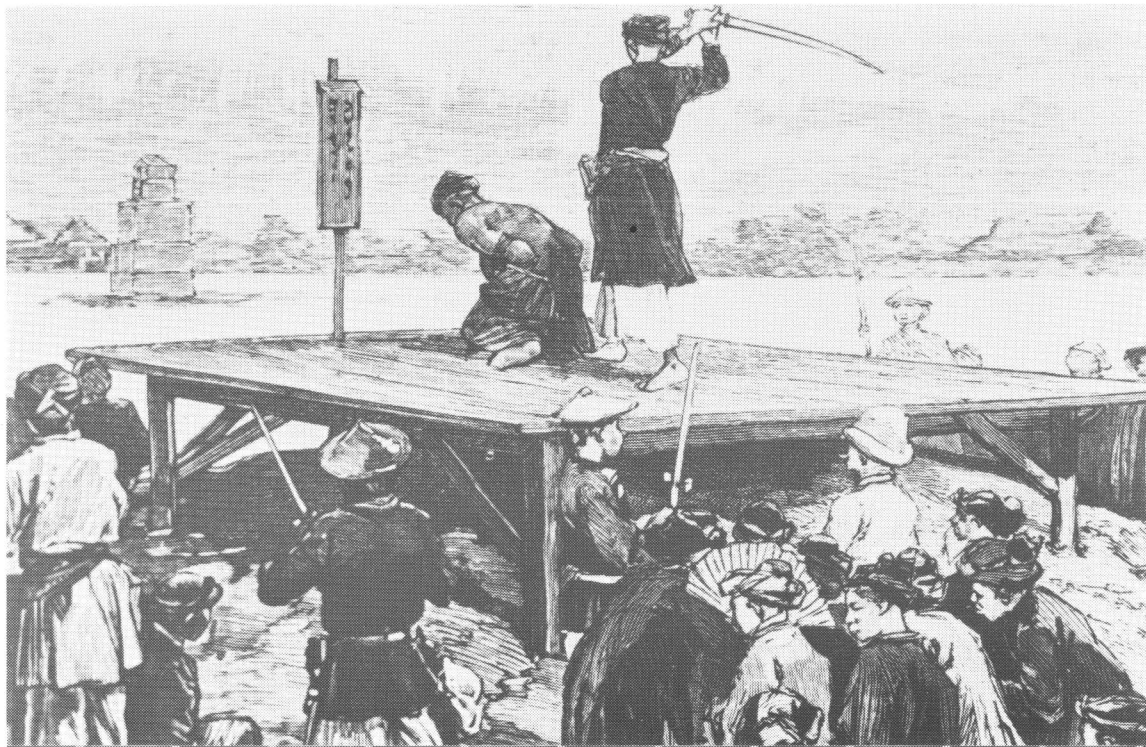

ฟรานซิส การ์นิเยร์ นายทหาร นักสำรวจและนักเขียนชาวฝรั่งเศส ผู้สนับสนุนให้จักรวรรดินิยมฝรั่งเศสยึดครองอินโดจีน ได้มีทัศนะสำรวจดินแดนอินโดจีนและคนได้อพยพจีนในช่วงทศวรรษที่ 1860 ในปลายปี ค.ศ.1873 การ์นิเยร์นำกองทัพฝรั่งเศสโจมตีป้อมค่ายและเมืองต่าง ๆ ของเวียดนามจากทะเลถึงซานอย อันทำให้ฝรั่งเศสครอบครองโคชินจีนได้อย่างเด็ดขาด แต่การ์นิเยร์ก็จบชีวิตเมื่อ 21 ธันวาคม ค.ศ.1873 ที่นอกเมืองซานอยด้วยน้ำมือชาวเวียดนาม ผลสืบเนื่องคือ เวียดนามคริสตในภาคเหนือถูกฆ่าตาย 20,000 คน และอีก 70,000 คนต้องกลายเป็นคนไร้ที่อยู่

(ภาพจาก The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไมระบูบีพิมพ์)

ภาพวาดการประหารบาทหลวงฝรั่งเศส 3 รูป เมื่อปี ค.ศ.1840 โดยคำสั่งของจักรพรรดิ
มินมาง (ครองราชย์ ค.ศ.1820-1841) ซึ่งพระองค์ทรงเริ่มใช้นโยบายกำจัดคริสเตียน ฟืนฟู
ลัทธิขงจื้อและวัฒนธรรมดั้งเดิม อันนำมาสู่การแก้แค้นโดยกำลังทหารของฝรั่งเศสในระยะต่อมา
(ภาพจากหนังสือ The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไน่ระบุปีพิมพ์)

การประหารผู้นำชาวเวียดนามที่ต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสในช่วงแรก ๆ ที่ผู้ต่อต้านเหล่านี้เน้นการโค่นล้มระบอบการปกครองแบบใหม่ของฝรั่งเศส เพื่อฟื้นฟูระบอบการปกครองภายใต้จักรพรรดิแบบเดิมขึ้นมาอีกครั้ง

(ภาพจากหนังสือ The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

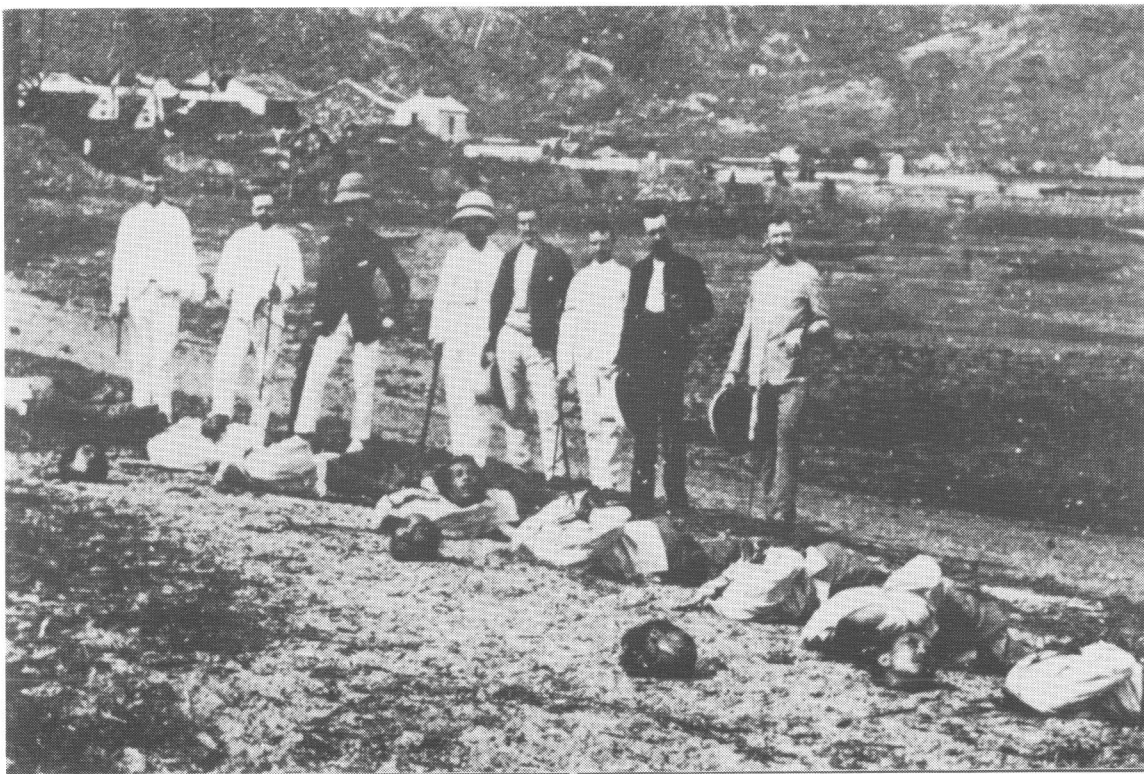
นักโทษชาวเวียดนามที่ทำการโจมตีกองทัพฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1907

(ภาพจาก Stanley Karnow, Vietnam : A History, 1983)

พันบอยเจา (Phan Boi Chau) ผู้นำกลุ่มปัญญาชนรักชาติเวียดนามรุ่นใหม่ ที่ฝรั่งเศสเห็นว่า เป็นนักปฏิวัติที่มีอันตรายมากที่สุด พันบอยเจาเกิดเมื่อปี ค.ศ.1867 ในเขตเหงะอานศูนย์กลาง การกบฏต่อต้านฝรั่งเศส เขาถูกฝรั่งเศสจับกุมตัวได้ในช่วงปลายปี ค.ศ.1925 และถูกกักขัง ให้อยู่ในเขตบ้านพักที่กรุงเว้จนสิ้นชีพเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ.1940

(ภาพจากหนังสือ The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

ชะตากรรมของนักชาตินิยมเวียดนามที่ต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20
(ภาพจากหนังสือ The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไม่ระบุปีพิมพ์)

ฝรั่งเศส ผู้ปกครองเวียดนาม ไปเที่ยวทะเล
(ภาพจาก The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไม่ระบุปีพิมพ์)

ทหารฝรั่งเศสสำรวจภูมิประเทศที่เดียนเบียนฟู ตอนเหนือของเวียดนามใกล้ชายแดนลาว เพื่อป้องกันไม่ให้อกองทหารฝ่ายเวียดนามห์ หรือเวียดนามกู่ชาติ รุกเข้ามาในดินแดนเวียดนาม (ภาพจาก The Vietnam Experience : Passing the Torch, ไม่ระบุปีพิมพ์)

ผู้นำฝ่ายเวียดนามที่ประชุมวางแผนการโจมตีกองทัพฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟู เวียดนามนั้นเป็นองค์กรต่อสู้เพื่อเอกราชเวียดนาม นำโดย โฮจิมินห์ (บุคคลกลางภาพ) ซึ่งได้ประกาศเอกราชเวียดนามครั้งแรกเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1945 หรือหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพิ่งเสร็จสิ้นลง แต่ฝรั่งเศสได้พยายามกลับเข้ามาปกครองเวียดนามอีกครั้ง ดังนั้นการต่อสู้ระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนามจึงดำเนินต่อเนื่องมาจนในท้ายสุดฝรั่งเศสก็พ่ายแพ้ในสมรภูมิตเดียนเบียนฟูในปี ค.ศ.1954

(ภาพจาก The Vietnam Experience : Passing the Torch, ไนระบุพิพิมพ์)

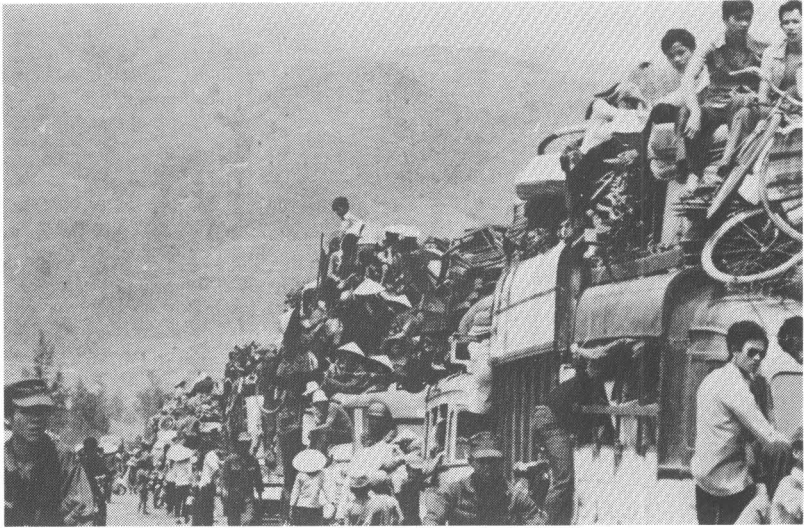
ทหารเวียดนามใต้ โดยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา กวาดล้างชาวบ้านผู้ต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์

(ภาพจาก Stanley Karnow, Vietnam : A History, 1983)

พระสงฆ์เวียดนามพลิกกายเพื่อต่อต้านนโยบายของรัฐบาลเวียดนามใต้ที่ปฏิบัติต่อชาวพุทธอย่างเลวร้าย ที่กรุงไซ่ง่อนเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.1963

(ภาพจาก Stanley Karnow, Vietnam : A History, 1983)

ขบวนอพยพของชาวเวียดนามใต้ จากเมืองเว้มิ่งสู่ทึคใต้เพื่อหนีจากชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ เวียดนามเพื่อผู้ชาติและรวมเวียดนามเป็นหนึ่งเดียว กระทั่งเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามสามารถ ยึดไซ่ง่อนได้ในปี ค.ศ.1975 ชาวเวียดนามใต้ก็พากันอพยพออกนอกประเทศครั้งใหญ่ (ภาพจาก The Vietnam Experience : Setting the Stage, ไนโรบีพิมพ์)

สารบัญ

	หน้า
คำนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	(3)
รายนามคณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัย	(5)
คำแถลงมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(7)
รายนามคณะกรรมการบริหาร	
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(10)
คำนำโครงการหนังสือชุด	
“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”	(11)
รายนามคณะกรรมการบริหารโครงการฯ	(23)
คำนำ	(53)
ประวัติผู้แต่ง	(55)
บทคัดย่อ	(56)
บทที่	
บทนำ	1
1 การเข้ามาในประเทศไทยสยามของชาวเวียดนาม	
ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์	9
1.1 ประเทศเวียดนามและความสัมพันธ์กับประเทศไทย	9
1.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับเวียดนาม	
ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี	12

1.1.2	ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับเวียดนาม ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	16
1.2	การเข้ามาในประเทศสยามของชาวเวียดนาม	21
1.2.1	สาเหตุที่ชาวเวียดนามเข้ามาในประเทศสยาม	22
1.2.2	จำนวนชาวเวียดนามในประเทศสยาม	39
2	พื้นฐานทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชาวเวียดนามในประเทศสยาม	47
2.1	การปกครองชาวเวียดนามในประเทศสยาม	47
2.1.1	ทัศนคติของไทยที่มีต่อชาวเวียดนามที่เข้ามา ในประเทศสยาม	47
2.1.2	ลักษณะการปกครองชาวเวียดนามในประเทศสยาม ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	55
2.2	พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชาวเวียดนามในประเทศสยาม	86
2.2.1	ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวเวียดนาม ในประเทศสยาม	86
2.2.2	ลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ของชาวเวียดนาม ในประเทศสยาม	93
2.2.3	ขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาของชาวเวียดนาม ในประเทศสยาม	97
2.2.4	การสมานลักษณะชาวเวียดนามในประเทศสยาม	121

- 3 ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศสยามทางด้านการเมือง
การปกครองตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 127
- 3.1 ปัญหาที่เกิดจากลักษณะการปกครองชาวเวียดนาม
ในประเทศสยาม 127
- 3.1.1 ปัญหาชาวเวียดนามก่อนการจลาจล
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 127
- 3.1.2 ปัญหาชาวเวียดนามตำบลสามเสนในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 131
- 3.1.3 ปัญหาเรื่องบาทหลวงฝรั่งเศสมีอำนาจปกครอง
ชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในประเทศสยาม
และกรณีที่ดินตำบลสามเสน 138
- 3.2 ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศสยาม 151
- 3.2.1 กรณีวนวงษ์หน้า 152
- 3.2.2 กรณีวนสามเสนค้าสุราเถื่อน 163
- 4 ปัญหาระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส
เกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศสยาม
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 181
- 4.1 ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส 181

4.2 ปัญหาเวียดนามในบังคับฝรั่งเศส	190
4.2.1 ปัญหาขัดแย้งระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส เรื่องชาวเวียดนามในบังคับตั้งแต่ พ.ศ.2426-2436	190
4.2.2 ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศสยาม กับประเทศฝรั่งเศสเรื่องชาวเวียดนามในบังคับ ตั้งแต่ พ.ศ.2436-2450	205
4.3 ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	217
4.3.1 กรณีเมืองจันทบุรีและชาวเวียดนามในจันทบุรี	217
4.3.2 กรณีเมืองพระตะบองและชาวเวียดนามในพระตะบอง	232
4.4 ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	253
4.4.1 ปัญหาเรื่องบาทหลวงและเวียดนามเข้ารีต	255
4.4.2 ปัญหาเรื่องเวียดนามผู้ร้ายข้ามแดน	270
4.4.3 ปัญหาเรื่องเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส	279
- ขบวนการต่อต้านฝรั่งเศสในประเทศเวียดนาม	279
- เวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสในประเทศสยาม	285
- นโยบายของไทยต่อปัญหาเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส ในประเทศสยาม	301
 บทสรุป	 314
บรรณานุกรม	318

Contents

<i>Preface from The Thailand Research Fund</i>	(3)
<i>Board of The Thailand Research Fund</i>	(5)
<i>Preface from The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects</i>	(7)
<i>Board of The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects</i>	(10)
<i>Preface from the editors</i>	(11)
<i>Board of the Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”</i>	(23)
<i>Preface from the author</i>	(53)
<i>About the author</i>	(55)
<i>Abstract</i>	(58)
Chapter :	
Introduction	1
1 The Vietnamese Immigrations into Siam from the Ayudhya Period to the Reign of King Rama V of the Bangkok Period	9
1.1 The Relations between Siam and Vietnam	9
1.1.1 The Relations between Siam and Vietnam during the Ayudhya Period and the Thonburi Period	12

1.1.2	The Relations between Siam and Vietnam from the Early Bangkok Period to the Reign of King Rama V	16
1.2	The Vietnamese Immigrations into Siam	21
1.2.1	The Causes of the Vietnamese Immigrations in to Siam	22
1.2.2	The Numbers of the Vietnamese Inhabitants of Siam	39
2	The Political, Economical, Social and Cultural Backgrounds of the Vietnamese in Siam	47
2.1	The Vietnamese under Thai Rule	47
2.1.1	Thai Views of the Vietnamese Immigrants	47
2.1.2	The Administrative System for the Vietnamese in Siam	55
2.2	The Economical, Social and Cultural Backgrounds of the Vietnamese in Siam	86
2.2.1	The Vocational Features	86
2.2.2	The Social Types and Ways of Life	93
2.2.3	The Customs, Traditions and Creeds	97
2.2.4	The Assimilation	121
3	The Political Problems Relating to the Vietnamese in Siam during the Reign of King Rama III and King Rama V	127

3.1	Flaws of the Administrative System	
	for the Vietnamese in Siam	127
3.1.1	The Vietnamese Riots in the Reign of	
	King Rama III and King Rama IV	127
3.1.2	The Problems Relating to the Vietnamese	
	in the Samsaen Village in the Reign of	
	King Rama V	131
3.1.3	The Problems of French Missionaries'	
	Dominance over the Christian Vietnamese in	
	Siam and the Samsaen Village Tenure Case	138
3.2	The Political Problems Relating to the Vietnamese	
	in Siam in the Reign of King Rama IV	
	and King Rama V	151
3.2.1	The Second King's Vietnamese Regiment Case	152
3.2.2	Samsaen Vietnamese "Bootleggers" Case	163
4	Problems between Siam and France Relating to the	
	Vietnamese in Siam in the Reign of King Rama V	181
4.1	Problems of the Relations between Siam and France	181
4.2	Problems Relating to French Vietnamese Subjects	190
4.2.1	Conflicts concerning French Vietnamese	
	Subjects during B.E.2426-2436	190
4.2.2	Conflicts concerning French Vietnamese	
	Subjects during B.E.2436-2450	205

4.3 Problems Relating to the Vietnamese in the Eastern Provinces	217
4.3.1 The Chandaburi Case and the Vietnamese in Chandaburi	217
4.3.2 The Battambang Case and the Vietnamese in Battambang	232
4.4 Problems Relating to the Vietnamese in the North Eastern Provinces	253
4.4.1 The French Missionaries and the Vietnamese Christians	255
4.4.2 The Vietnamese Transnational Criminals	270
4.4.3 The Vietnamese French Resistance	279
- The French Resistance Movement in Vietnam	279
- The French Resistance Movement in Siam	285
- Thai Policy on the Vietnamese French Resistance Movement	301
Conclusion	314
Bibliography	318

คำนำ

หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานวิจัย ชื่อเรื่องเดิมคือ “ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2453)” ซึ่งเป็นผลงานส่วนหนึ่งของการศึกษาชั้นปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ.2519 เมื่อผู้เขียนเริ่มทำการวิจัยเรื่องนั้น เพื่อนร่วมรุ่นหลายคนสงสัยและถามผู้เขียนว่า เหตุใดจึงเลือกทำวิจัยเรื่องชาวญวนในประเทศไทย ทั้งที่เมื่อแรกเริ่มต้นข้อมูลเพื่อเตรียมการวิจัยนั้น ก็พบแล้วว่ามีผู้เขียนเรื่องชาวญวนก่อนสมัยสงครามโลกทางด้านประวัติศาสตร์น้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเลย ถึงกับล้อเลียนว่าผู้เขียนคงจะเป็นคนญวน จึงเลือกทำเรื่องเกี่ยวกับญวน คำกล่าวล้อเลียนนั้นนับว่าเป็นจริงอยู่บ้าง ผู้เขียนใคร่ครวญหาคำตอบแก่คำถามนั้น และพบว่านับตั้งแต่ผู้เขียนได้ถือกำเนิดมาจนถึงบัดนี้ โดยชื่อว่าเป็นคนไทยนับถือพุทธศาสนา ได้พบเห็น เช่นที่คนไทยทั่วไปได้เห็น คือเห็นลักษณะที่หลากหลายของบุคคลที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ ทั้งที่เป็นญาติ เพื่อน และที่รู้จักทั่วไป ผู้คนเหล่านั้นล้วนได้ชื่อว่าเป็นคนไทยด้วยกันทั้งสิ้น ลักษณะที่แตกต่างกันนั้นเกิดจากการที่มีเชื้อสายที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ ไม่นับเพื่อนร่วมชั้นในโรงเรียนของคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิกผู้มีเชื้อสายแขก จีน มอญ ลาว และเขมร เป็นต้น เพียงบุพการีและญาติสนิทก็เห็นความแตกต่างนั้นได้ ท่านเหล่านั้นเป็นเชื้อสายของแขกอาหรับ จีน มอญ ญวน และกะเหรี่ยง ตั้งแต่เด็ก ผู้เขียนได้รับรู้รับฟังเรื่องราวชีวิตของผู้ที่อาศัยเรือนไม้สักที่มีห้องเก็บกระดุกและอยู่ในสวน ผู้ที่เป็นหมอยาโบราณ รู้คุณไสยและท่องปี่ ผู้ที่ทำขนมแข่ง ขนมเทียนสำหรับ

วันสารท นับถือเจ้าแม่กวนอิม มีหน้าร้านไว้อายของ ฯลฯ ท่านเหล่านี้มี
 ศิวพรณที่แตกต่างกันอย่างมา กแล้วอะไรเล่าที่พวกเขาทั้งหมดเป็นอย่าง
 เดียวกันและมีอย่างเดียวกัน ไซ้ พวกเขาพูดภาษาเดียวกัน คือภาษาไทย และ
 พวกเขาถือตนว่าเป็นคนไทย ผู้เขียนจำได้ว่าหลังจากงานวิจัยเสร็จลง ผู้เขียน
 คิดว่าตนเองได้รับคำตอบ และเมื่อผู้เขียนได้ย้อนรำลึกถึงเมื่อครั้งวัยเด็กที่ได้
 เห็นผู้ใหญ่ตระเตรียมจัดโต๊ะหมู่บูชา เพื่อนำไปตั้งไว้ที่หน้าร้านในวันเฉลิม
 พระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เขียนก็ยิ่งเข้าใจ ผู้เขียน
 หวังเพียงว่าท่านที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ จะได้รับคำตอบเช่นที่ผู้เขียนได้รับ
 หากแม้ว่าท่านได้รับประโยชน์อันใดก็ตามจากหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนขอถือเป็น
 เครื่องบูชาอาจารย์ผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง คือ ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงสะบุตร
 และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจารี อาจารย์ที่ปรึกษาในการทำวิจัย
 เรื่องนี้ ซึ่งถ้าปราศจากท่านทั้งสองแล้ว งานชิ้นนี้คงไม่สำเร็จลงได้

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมูลนิธิ
 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่ให้การสนับสนุนการพิมพ์
 ผลงานทางวิชาการเพื่อเผยแพร่ทั่วไป

สุสติ จันทวิมล

ประวัติผู้แต่ง

สุสดี (ลิมพะสุด) จันทวิมล

การศึกษา อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ.2519

การทำงาน รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ เพื่อศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปัญหาทางด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งสืบเนื่องจากชาวเวียดนามในประเทศสยามในช่วงระยะเวลาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2453) โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาชาวเวียดนามในรัชกาลที่ 5 ซึ่งสร้างความกระทบกระเทือนอย่างยิ่งต่ออธิปไตย และบูรณภาพของประเทศไทยในขณะนั้น

เนื้อหาของหนังสือแบ่งออกเป็น 4 บท ไม่นับรวมบทนำและบทสรุป บทนำเป็นการอธิบายความสำคัญของเรื่อง วัตถุประสงค์และประโยชน์ในการค้นคว้าวิจัย ขอบเขตและอุปสรรคในการวิจัย วิธีดำเนินการค้นคว้า และคำชี้แจงบางประการ ในบทที่ 1 กล่าวถึงสาเหตุที่กำหนดให้ชาวเวียดนามต้องอพยพออกจากประเทศของตน และปัจจัยที่สนับสนุนให้ชาวเวียดนามเลือกเดินทางเข้ามาอาศัยพักพิงและตั้งหลักแห่งในสยาม ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บทที่ 2 แสดงทัศนคติของรัฐบาลไทยต่อชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามา ซึ่งมีผลต่อลักษณะการจัดวางระเบียบวิธีปกครองชาวเวียดนามในสยามตลอดจนปัญหาที่เกิดจากวิธีปกครองที่ล่าสมัยและบกพร่องหละหลวม พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวเวียดนามในประเทศสยาม บทที่ 3 และบทที่ 4 กล่าวโดยละเอียดถึงปัญหาทางด้านการเมืองการปกครองในรัชกาลที่ 4 และที่ 5 ซึ่งชาวเวียดนามเป็นปัจจัยเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อย และเป็นกองกำลังจำนวนหนึ่งของประเทศ และปัญหาที่ชาวเวียดนามในสยามกลายเป็น

เครื่องมือสำคัญของประเทศจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส ในการขยายเขตอาณานิคม มาทางดินแดนลาวและเขมรทางภาคตะวันออกเฉียงของประเทศสยาม ปัญหานี้ ยุติลงที่สุดในที่สุด ด้วยการที่สยามยอมสูญเสียมณฑลบูรพาให้แก่ฝรั่งเศสไป และฝรั่งเศสได้ตกลงยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือคนเอเชียในบังคับ ฝรั่งเศส ซึ่งรวมทั้งคนเวียดนามทั้งหมดในประเทศสยาม ในบทสุดท้ายเป็น บทสรุป

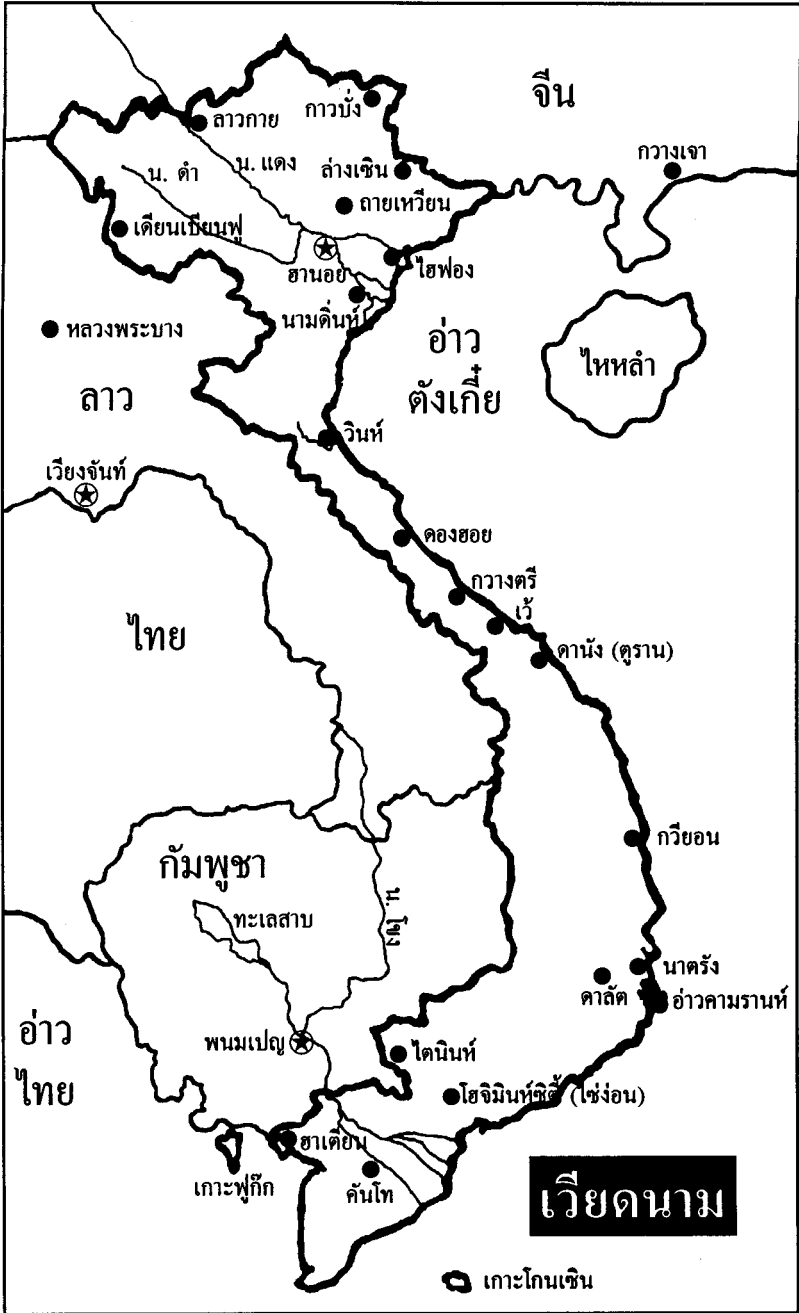
Abstract

This book is a historical study of political problems relating to the Vietnamese in Siam from the reign of King Rama III to the reign of King Rama V (B.E.2367-2453), and in particular, certain problems which were critical to the sovereignty and integrity of Siam in the reign of King Rama V.

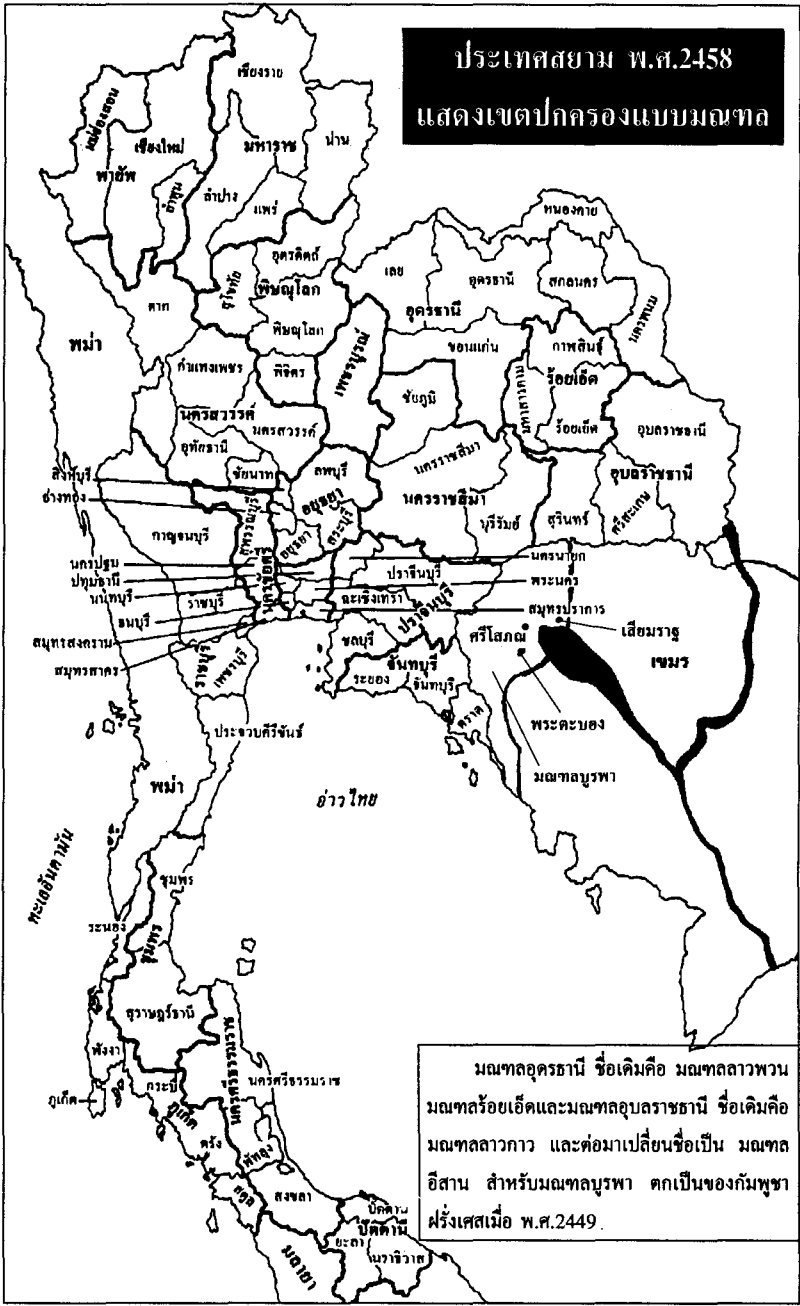
Apart from the introduction and conclusion, the content is divided into 4 chapters. The introduction includes the scope and the significance of the topic, the purposes and benefits derived from this study, research method, as well as pertinent problems. The first chapter states the causes compelling the Vietnamese to emigrate from their own country and factors inducing them to settle down in Siam from the end of the Ayudhya period to the reign of King Rama V of the Bangkok period. The second chapter describes the Siamese government's views towards the Vietnamese immigrants which finally necessitated the forming of an administrative system for the Vietnamese in Siam. It also points out problems originating from an obsolete administrative system, including the economic social and cultural background of the Vietnamese in Siam and their assimilation into Siamese society. The third and fourth chapters detail political problems during the reigns of King Rama IV and V

deriving from the Vietnamese, as a minority group as well as a source of manpower. The two chapters also analyse problems arising from the Vietnamese as a vital tool to French Imperialism in Laos and Cambodia, bordering the eastern region of Siam. These problems ended with the loss of the Siamese eastern province to France reciprocating with the termination of an extraterritoriality of French Asian subjects which included all Vietnamese then inhabited in Siam. The last chapter is the conclusion.

ประเทศสยาม พ.ศ.2458
แสดงเขตปกครองแบบมณฑล

มณฑลอุดรธานี ชื่อเดิมคือ มณฑลลาวพวน
 มณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบลราชธานี ชื่อเดิมคือ
 มณฑลลาวกาบ และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น มณฑล
 อีสาน สำหรับมณฑลบูรพา ตกเป็นของกัมพูชา
 ฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.2449.

ที่มา : จัดทำเพิ่มเติมจาก เศษ บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ.2435-2458.
 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2532.

บทนำ

ในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทยนั้น อาจแบ่งประเภทชาวเวียดนามออกได้เป็น 2 พวก คือพวกที่เรียกว่า “ญวนเก่า” และ “ญวนใหม่” ทั้งนี้โดยยึดถือเอาระยะเวลาของการอพยพเข้ามาและปัญหาซึ่งเกิดจากชาวเวียดนามเป็นเกณฑ์ โดยทั่วไปชาวเวียดนามที่เข้ามาในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองจัดว่าเป็นพวก “ญวนใหม่” และที่เข้ามาก่อนหน้านี้เป็นพวก “ญวนเก่า” พวกญวนใหม่หรือที่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “ญวนอพยพ” ได้สร้างปัญหาสำคัญทางการเมืองนานัปการแก่ประเทศไทยในปัจจุบัน (พ.ศ.2515) ชาวเวียดนามเหล่านี้มีจำนวนมากมายที่ลี้ภัยเข้ามาอาศัยในประเทศไทย เมื่อฝรั่งเศสหันกลับมาฟื้นฟูอำนาจของตนเข้ายึดครองเวียดนามต่อจากญี่ปุ่นซึ่งถอนตัวออกไปเพราะเป็นฝ่ายแพ้สงครามใน พ.ศ.2488 ส่วนหนึ่งของพวกเวียดนามอพยพเป็นพวกที่สมาคมลับเวียดนาม (Viet Minh) (กลุ่มเวียดนามกู้ชาติที่ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์และได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตรัสเซีย) ส่งเข้ามาจากเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงของประเทศลาวในราวเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2489 และแยกย้ายกระจายกันอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหาที่ติดตามมาก็คือ ชาวเวียดนามเหล่านี้เป็นเครื่องมือของประเทศจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ คือสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในการคุกคามอธิปไตย บูรณภาพ และเป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของไทย

ปัญหา “ญวนใหม่” หรือ “ญวนอพยพ” เป็นปัญหาสำคัญและเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก สร้างความเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องราวของชาวเวียดนามในประเทศไทยหลายประการ ที่สำคัญคือ ส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่าชาวเวียดนาม

ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของ
 ประเทศนั้นรวมถึงชาวเวียดนามทั้งหมดในประเทศไทย และเวียดนามอพยพ
 เป็นปัญหาสำคัญเพียงประการเดียวที่เกิดจากชาวเวียดนามชนกลุ่มน้อยของไทย
 นอกจากนั้นยังปรากฏว่า งานวิจัยเกี่ยวกับชาวเวียดนามโดยทั่วไปได้มุ่งสนใจ
 แต่เฉพาะปัญหาชาวเวียดนามอพยพหรือ “ญวนใหม่” เท่านั้น ไม่มีผู้ใดศึกษา
 เรื่องราวประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทยตั้งแต่สมัย
 แรกเริ่มอย่างจริงจังมาก่อน ส่วนงานทางด้านรัฐประศาสนศาสตร์หรือประวัติ
 ศาสตร์ส่วนใหญ่จะกล่าวถึง “ญวนเก่า” เพียงเพื่อเกริ่นนำไปสู่เรื่อง “ญวนใหม่”
 เท่านั้น แม้กระทั่งการศึกษาทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็ไม่ได้สืบ
 เรื่องราวไปถึงพวก “ญวนเก่า” มากเท่าใดนัก ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ผู้เขียนจึง
 สนใจเลือกศึกษาเรื่อง “ชาวญวนเก่า” ในประเทศสยามในเชิงประวัติศาสตร์
 จากการค้นคว้าในระยะต้น ๆ ได้ค้นพบข้อเท็จจริงมากมายที่สนับสนุน
 ความสำคัญในการวิจัยเรื่องนี้ รวมทั้งเรื่องราวที่ว่า ชาว “ญวนเก่า” มีบทบาท
 สำคัญในปัญหาทางการเมือง การปกครอง และการต่างประเทศของไทย
 ไม่น้อยไปกว่าในปัญหาที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามอพยพ

ผู้เขียนมุ่งหมายที่จะค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับชาว “ญวนเก่า” ในประเทศ
 ไทยให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงว่าชาวเวียดนามมีบทบาทความสำคัญ
 ต่อประเทศไทยในฐานะชนกลุ่มน้อยชาติหนึ่งมากหรือน้อยเพียงใด โดยเน้น
 หนักเรื่องราวเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 ซึ่งชาวเวียดนาม
 ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองการปกครอง ซึ่งส่งผลกระทบต่อ
 กระเทือนทั้งภายในและภายนอกประเทศเป็นอย่างมาก เป็นการศึกษาเชิง
 วิเคราะห์ลักษณะและความสำคัญของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชาว “ญวนเก่า”
 โดยพิจารณาสาเหตุความเป็นไป สภาพแวดล้อมของเหตุการณ์ในแต่ละปัญหา
 และผลกระทบต่อประเทศไทยหรือสยามในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ปัญหาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5 อันได้แก่ ปัญหาเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสและเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสเป็นสำคัญ

ผู้เขียนคาดหมายเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องราวของชาวเวียดนามในประเทศไทย กล่าวคือ เพิ่มพูนความรู้และเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาวเวียดนามนี้ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อที่ว่า ชาวเวียดนามในสยามมีบทบาทความสำคัญในฐานะชนกลุ่มน้อยมาโดยตลอด และแม้ว่าจะไม่ได้มีความสำคัญต่อประเทศที่ติดเทียมนกับคนจีนในเมืองสยามก็ตาม ก็ได้สร้างปัญหายุ่งยากหลายประการแก่รัฐบาลสยาม นอกจากนี้ยังหวังว่าการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับชาว “ญวนเก่า” โดยพิจารณาระเบียบวิธีการปกครองชาวเวียดนามที่บกพร่องไม่รัดกุม และแรงกดดันของสภาพแวดล้อมทางการเมืองจากภายนอกประเทศที่เพิ่มขึ้นตามลำดับเหตุการณ์ ตลอดจนแนวนโยบายที่รัฐบาลสยามปฏิบัติต่อชาวเวียดนามเพื่อแก้ไขปัญหาหรือคลี่คลายความตึงเครียดนั้น จะเสริมสร้างความเข้าใจปัญหาที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามในปัจจุบัน และเป็นแนวทางในการวางนโยบายที่เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติยิ่งขึ้น

ผู้เขียนจำกัดขอบเขตของการวิจัยปัญหาที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทยสยามไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตามลักษณะของเหตุการณ์และปริมาณของข้อมูล เน้นหนักเนื้อหาสาระในสมัยรัชกาลที่ 5 มากกว่าในสองรัชกาลก่อน ทั้งนี้เพราะความสำคัญของปัญหาได้ทวียิ่งขึ้นตามกาลเวลาและสภาพเหตุการณ์แวดล้อม ประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาชาวเวียดนามในรัชกาลนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากด้วย

อนึ่ง ในการจัดแบ่งประเภทชาวเวียดนามเป็น “ญวนเก่า” และ “ญวนใหม่” ได้พิจารณาจากปัญหาชาวเวียดนามในปัจจุบันเป็นสำคัญกำหนด พ.ศ.2488 และ 2489 เป็นเกณฑ์ เนื่องจาก พ.ศ.2488 เป็นปีที่มีประกาศ

พระราชบัญญัติตรวจคนเข้าเมือง ชาวเวียดนามที่เข้ามาตั้งแต่บัดนั้นถือเป็น “ญวนใหม่” เพราะมีฐานะเป็นคนต่างด้าว และ พ.ศ.2489 เป็นปีที่ชาวเวียดนามจำนวนมากอพยพเข้ามาโดยกลุ่มเวียดนามคอมมิวนิสต์เป็นผู้ส่ง ซึ่งถือว่าเป็นชาวเวียดนามที่สร้างปัญหาขึ้นอย่างแท้จริง ชาวเวียดนามเหล่านี้ทยอยเข้ามาในไทยจนถึงราวต้น พ.ศ.2499 ซึ่งสิ้นสุดสงครามต่อต้านฝรั่งเศส นั้น ผู้เขียนเห็นว่าเกณฑ์การจัดแบ่งดังกล่าวไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในกรณีที่จะพิจารณาถึงปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามและการอพยพเข้ามา เพราะถ้านับปัญหาชาวเวียดนามโดยตลอดก็ต้องถือว่าชาว “ญวนใหม่” เข้ามาตั้งแต่ต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพวกเวียดนามเหล่านี้มีส่วนในการดำเนินการกู้ชาติจากฝรั่งเศสด้วย อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาในปัจจุบันมีเค้าเงื่อนเริ่มต้นจากพฤติกรรมของเวียดนามชาตินิยมในรัชกาลที่ 6 และปัญหาสำคัญเกี่ยวกับชาว “ญวนเก่า” ก็ได้สิ้นสุดในราวตอนปลายรัชกาลที่ 5 นั้นเอง ดังนี้ ถ้าพิจารณาตามความหมายของคำว่า “ญวนเก่า” ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ การวิจัยครั้งนี้จึงมีขอบเขตสิ้นสุดลงในรัชกาลที่ 5

เป็นที่น่าเสียดายที่การวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนไม่สามารถสำรวจหาข้อมูลสนามหรือวิจัยภาคสนาม (Field Research) ได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วควรจะต้องมีในการศึกษาเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในประเทศ ส่วนใหญ่ใช้ข้อมูลที่ผู้เขียนท่านอื่น ๆ ได้ทำการสำรวจและสัมภาษณ์มาก่อนหน้านั้นแล้ว โดยเฉพาะจาก นายปีเตอร์ เอ พูล (Peter A. Poole) และ นายบุยกวางตุง (Bui Quang Tung) ทั้งนี้เพราะเหตุผลหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ ผู้เขียนได้เริ่มทำการวิจัยในระยะที่รัฐบาลไทยกำลังมีปัญหาดังเครือข่ายการเมืองเกี่ยวกับเวียดนามอพยพ และดำเนินการต่อต้านนโยบายแพ้ลัทธิจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ของสาธารณรัฐประชาชนเวียดนามในเมืองไทย ดังนั้นเมื่อผู้เขียนไปสอบถามเพื่อสัมภาษณ์ชาวเวียดนามในที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ปรากฏว่า

หลายคนปฏิเสธว่าตนมิได้เป็นคนเวียดนาม ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะพยายามชี้แจงว่า ผู้เขียนสนใจที่จะค้นคว้าเกี่ยวกับพวก “ญวนเก่า” ในแง่ประวัติศาสตร์ มิได้เกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองก็ตาม ก็ไม่ได้รับความร่วมมือ จึงไม่อาจหาข้อมูลเพิ่มเติมได้

นอกจากนี้ การหาข้อมูลสนามเกี่ยวกับชาว “ญวนเก่า” เป็นเรื่องยาก เนื่องจากเวียดนามพวกนี้ส่วนมากได้อพยพจากแหล่งที่อาศัยเดิม และผสมกลมกลืนกับคนไทยไปเกือบหมด บุยกวางตุง ชาวเวียดนามจากประเทศเวียดนามได้เข้ามาทำการค้าในเมืองไทยราว พ.ศ.2501 ก็สำรวจได้แต่เฉพาะหมู่บ้านชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาซึ่งยังคงรวมกลุ่มกันอยู่บ้าง 2 แห่งเท่านั้น คือที่ตำบลสามเสน กรุงเทพฯ และที่จันทบุรี ใน พ.ศ.2510 เมื่อปีเตอร์ เอ พูล สัมภาษณ์บาทหลวงและชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในหมู่บ้านญวน 159 แห่ง ก็ได้ตัวเลขที่พอประมาณได้อย่างคร่าว ๆ พูลไม่ได้ศึกษาเรื่อง “ญวนเก่า” โดยตรง แต่กล่าวถึง “ญวนเก่า” เพียงเพื่อปูพื้นไปสู่ปัญหาเวียดนามอพยพในประเทศไทย ในการวิจัยครั้งนี้ พูลได้ประสบความสำเร็จกล่าวมากในการสำรวจเรื่อง “ญวนเก่า” เพราะรัฐบาลไทยไม่ได้มีข้อมูลเกี่ยวกับเวียดนามพวกนี้เลย นอกจากชาวต่างประเทศทั้งสองท่านนี้แล้ว ยังไม่ปรากฏว่าได้มีผู้ใดสำรวจเรื่องราวพวก “ญวนเก่า” อีก อาจเป็นเพราะปัญหาทางการเมืองของไทยเกี่ยวกับเวียดนามอพยพได้เป็นอุปสรรคสำคัญในการวิจัยก็ได้ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีความเห็นว่าถึงแม้ไม่อาจหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยตนเองได้ก็ตาม แต่ข้อมูลสนามที่ได้มีผู้รวบรวมไว้แล้ว เช่นของ พูล และบุยกวางตุง รวมทั้งเอกสารชั้นต้นจากกองจดหมายเหตุและเอกสารชั้นรอง ก็นับว่ามีคุณค่ามากเพียงพอสำหรับงานวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับเวียดนามในรัชกาลที่ 3 ถึงที่ 5 เป็นสำคัญ ส่วนเรื่องอื่น ๆ เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะเรื่องการสมานลักษณะ

(Assimilation) ซึ่งส่วนหนึ่งต้องอาศัยข้อมูลสนามนั้น เป็นเพียงบทเพิ่มเติม ประกอบเพื่อให้รู้จักและเข้าใจชาวเวียดนาม ตลอดจนปัญหาที่เกิดจากชาวเวียดนามในประเทศไทยได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากไม่มีข้อมูลสนามแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้ยังขาดหลักฐานทางฝ่ายเวียดนาม ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงที่ 5 ได้จากหลักฐานของฝ่ายรัฐบาลไทย และจากฝ่ายฝรั่งเศสในปัญหาที่ฝรั่งเศสมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเท่านั้น ในโอกาสต่อไปถ้าผู้ใดสามารถหาหลักฐานทางฝ่ายญวนเพิ่มเติมได้ ก็จะช่วยให้การศึกษเกี่ยวกับชาว “ญวนเก่า” ในเมืองไทย สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการดำเนินการวิจัยในขั้นแรก ผู้เขียนอาศัยข้อมูลจากเอกสารซึ่งแบ่งออกเป็นชนิดเอกสารชั้นต้นหรือปฐมภูมิ และเอกสารชั้นรองหรือทุติยภูมิ เนื่องจากยังไม่มีผู้ใดศึกษาเรื่องชาวเวียดนามในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อย่างจริงจังมาก่อน การวิจัยครั้งนี้จึงอาศัยข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้แก่ประเภทจดหมายเหตุ พระราชหัตถเลขา พระราชสาส์น จดหมายโต้ตอบ หนังสือกราบบังคมทูล สารตรา คำให้การ บันทึกความทรงจำ พงศาวดาร ปฐมรายงาน สนธิสัญญา ประกาศ และพระราชบัญญัติ ส่วนเอกสารชั้นรองที่ใช้ประกอบได้แก่ หนังสือ บทความ และวิทยานิพนธ์ เอกสารทั้งสองชนิดได้จากแหล่งสำคัญหลายแห่ง คือ กองจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ (หอพระวชิรญาณฯ) กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ หอสมุดสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานุภาพ หอสมุดสยามสมาคม หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ หอสมุดกลางและศูนย์เอกสารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ

ขั้นต่อมาผู้เขียนนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาวินิจฉัยและประเมินคุณค่าตีความหาข้อเท็จจริงด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ แล้วจึงเรียบเรียงเป็น

เรื่องราวพรณาคความเป็นขั้นสุดท้าย ทั้งนี้โดยพยายามมุ่งหาความถูกต้องและสอดคล้องกับเหตุผลมากที่สุด

ในการเขียนงานวิจัยฉบับนี้มีปัญหาประการหนึ่งคือ การเลือกใช้ชื่อบุคคลและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับชาวเวียดนาม ซึ่งระบุไว้ในเอกสารภาษาไทย อังกฤษ และฝรั่งเศสแตกต่างกัน คือออกเสียงไม่ตรงกัน บางครั้งในเอกสารไทยเองก็ยังเรียกไม่เหมือนกันเช่นคำ “Van Than” ไทยเรียก “วันทัน” บ้าง “อวนทัน” บ้าง และ “อินทัน” บ้าง ผู้เขียนไม่มีความรู้ทางด้านภาษาเวียดนามไม่สามารถออกเสียงภาษาเวียดนามอย่างถูกต้องได้ จึงยึดหลักในการเขียนคำที่เป็นภาษาเวียดนามโดยถือตามตัวสะกด และไม่พิจารณาเสียงวรรณยุกต์ เช่น “Ho Duang Dac” อ่านเป็น “โฮเคื่องดัก” เป็นต้น ยกเว้นในกรณีที่คำดังกล่าวมีระบุไว้เป็นจำนวนมากในเอกสารฝ่ายไทยหรือเป็นที่ยอมรับใช้กันโดยทั่วไป จึงจะยึดสำเนียงเดิม เช่น “Ham Nghi” อ่านว่า “ฮัมหนี” “Tu Duc” อ่านว่า “ตือดัก” และ “Huong Hoa Tham” อ่าน “ฮวงหัวถ่ม” เป็นต้น

นอกจากนั้น คำในภาษาไทยหลายคำสะกดต่างกัน ก็ได้เลือกใช้แบบเดียวโดยตลอด เว้นแต่ที่ได้ระบุไว้ในข้อความซึ่งอยู่ระหว่างเครื่องหมายอัฒภาคเท่านั้นจึงใช้รูปเดิม เช่น “พระยาบรรณาสึงหนาท” บางครั้งในเอกสารเขียน “บรรลือ” หรือ “บันลือ” นั้น ได้เลือกใช้คำแรก เป็นต้น อีกประการหนึ่งชื่อหรือพระนามขุนนางพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญนั้นได้เรียกระบุตามยศ ตำแหน่ง ราชทินนามชั้นสูงสุดซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ไม่เรียกตามยศในขณะนั้น เช่น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในบางกรณีผู้เขียนได้ใช้คำเรียกชาวเวียดนามว่า “ญวน” ตามที่ปรากฏในเอกสารข้อมูล เพราะจำเป็นต้องคงไว้ เช่น พวกเวียดนามที่อาศัยอยู่ที่ตำบลสามเสนเรียกอย่างย่อว่า “ญวนสามเสน” ซึ่งเป็นคำที่เป็นที่รู้จักและใช้เรียกขานกันมาจนถึงปัจจุบัน หรือวัดญวนบางโพซึ่งเป็นชื่อเฉพาะ เป็นต้น เช่นเดียวกันกับที่เรียก

ประเทศสยามหรืออาณาจักรสยาม รัฐสยามหรือรัฐบาลสยาม แทนคำว่า ประเทศไทยและรัฐบาลไทย ตามที่นิยม เน้นให้เห็นว่าสมัยนั้นเรียกชื่อเช่นนั้น นอกเหนือจากนั้นก็ใช้คำว่า ไทย เป็นคำเรียกทั่วไป เช่น ไทยทำสัญญากับ ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

อนึ่ง ผู้เขียนได้ใช้คำย่อในการเขียน และตัวย่อในส่วนหลักฐานอ้างอิง เพื่อให้เกิดความสะดวกและประหยัดหลายคำ จึงขอเรียนชี้แจงให้เข้าใจดังนี้ ด้วย คือ

ก.บ.ส. กต. หมายถึง กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ

กจช. หมายถึง กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

และเช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เรียกเป็น กรมหมื่นประจักษ์ฯ เป็นต้น

บทที่ 1

การเข้ามาในประเทศสยามของชาวเวียดนาม

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

1.1 ประเทศเวียดนามและความสัมพันธ์กับประเทศสยาม

ประเทศเวียดนามเป็นประเทศหนึ่งในหกประเทศที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรอินโดจีนและเป็นประเทศหนึ่งในสามประเทศที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ซึ่งเมื่อรวมเนื้อที่ของสามประเทศนี้แล้วจะมีขนาดนับได้เป็น 80% ของเนื้อที่ทั้งหมดของคาบสมุทร ประเทศทั้งสามนี้ได้แก่ พม่า ซึ่งมีพื้นที่ 261,789 ตารางไมล์ ประเทศไทย 200,140 ตารางไมล์ และเวียดนาม 127,000 ตารางไมล์¹ เวียดนามอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ทางตะวันออกและทางใต้ของประเทศจordanทะเลจีนตอนใต้และอ่าวสยาม และทางทิศตะวันตกคือประเทศลาวและเขมร ประเทศเวียดนามอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 8 องศา 30 ลิปดา และ 23 องศา 22 ลิปดาเหนือ ลักษณะประเทศแคบยาว ดินแดนทางตอนเหนือเรียกว่ามณฑลตังเกี๋ย เป็นบริเวณของกลุ่มแม่น้ำดำและกลุ่มแม่น้ำแดง ถัดลงตอนกลางของประเทศเป็นเขตมณฑลอันนัมซึ่งเป็นทีแคบ ประกอบด้วย

---

¹ พม่า 670,180 ตารางกิโลเมตร ไทย 512,358 ตารางกิโลเมตร เวียดนาม 325,888 ตารางกิโลเมตร.

แนวเขาและที่ราบชายฝั่ง ดินแดนทางตอนใต้เป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง เรียกว่ามณฑลโคชินจีน²

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเวียดนาม มีส่วนกำหนดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประเทศเป็นอย่างมาก ที่ตั้งของประเทศเวียดนามเอื้อต่อการที่จีนจะแผ่อิทธิพลมาครอบงำได้ง่ายและโดยตรงกว่าประเทศอื่นในคาบสมุทร เพราะมีเขตแดนธรรมชาติทั้งทางบกและทะเลติดต่อกับจีนมากกว่า ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ.432 ถึง พ.ศ.1482 เวียดนามในขณะนั้นเป็นอาณานิคมที่มีชื่อเรียกว่า *อาณาจักรนามเวียด* (Nam Viet) หรือ *นามเหย่* (Nam Yue) ต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีนเป็นเวลากว่าสิบศตวรรษ และหลังจากที่ปลดแอกจากจีนได้ เวียดนามก็ได้ชื่อใหม่ว่า “*ดไเวียด*” (Dai Viet) อาณาจักรดไเวียดขณะนั้นมีอาณาเขตเป็นดินแดนของมณฑลตั้งเกี้ยวและทางตอนเหนือของแคว้นอันหนัมในปัจจุบัน ได้เริ่มตั้งตัวและแผ่ขยายอาณาเขตลงมาทางตอนใต้ ทั้งด้วยวิธีการส่งคนอพยพเดินทางมาอาศัยอยู่ และด้วยวิธีสู้รบชิงดินแดน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เวียดนามรบกับอาณาจักรจามปาโบราณซึ่งอยู่ทางตอนใต้เรื่อยมาจนตีได้ดินแดนทั้งหมด จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้รวมส่วนหนึ่งของประเทศเขมรไว้ในปกครอง และตั้งมณฑลโคชินจีนขึ้นเป็นอาณานิคมอยู่ใต้การปกครองของข้าหลวงตระกูลเหงียน (Nguyen)

การที่เวียดนามมีลักษณะภูมิประเทศยาวและแคบ และตอนกลางของประเทศเป็นเทือกเขาและที่ราบสูง ทำให้การคมนาคมระหว่างบริเวณตอนเหนือและตอนใต้ของประเทศลำบากเป็นอุปสรรคต่อการปกครอง รัฐบาลกลางซึ่งอยู่ในมณฑลอันหนัมไม่อาจควบคุมปกครองประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

---

² Joseph Buttinger, *The Smaller Dragon : A Political History of Vietnam*, (N.Y. : Frederick A. Praeger, 1958), p. 17.

จึงมีการแตกแยกทางการเมืองภายในประเทศตลอดมา และไม่อาจรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างแท้จริงเลย ในราว พ.ศ.2135 เมื่อพวกขุนนางตระกูลตริन्ह (Trinh) ได้ขึ้นครองอำนาจอย่างแท้จริงโดยมีอิทธิพลเหนือราชวงศ์เล (Le) นั้น พวกตระกูลตริन्हเห็นความจำเป็นต้องปราบปรามขุนนางตระกูลเหงียน ซึ่งได้รับมอบอำนาจจากราชสำนักให้เป็นรัฐบาลท้องถิ่นปกครองมณฑลโคชินจีน เพราะข้าหลวงตระกูลเหงียนไม่พอใจที่ตระกูลตริन्हมีอำนาจขึ้นในราชสำนักและแข็งอำนาจไม่ยอมฟังคำสั่งเช่นเดิม พวกตระกูลตริन्हไม่สามารถปราบปรามพวกเหงียนได้สำเร็จ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นอุปสรรค อย่างไรก็ดี ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 การสู้รบระหว่างสองตระกูลยุติลงเนื่องจากเกิดกบฏไตเซิน (Tây Sơn) ใน พ.ศ.2316 และหัวหน้ากบฏสามคนพี่น้องได้แบ่งประเทศออกเป็น 3 ส่วนเพื่อแยกกันปกครอง ต่อมาเหงียนฟุกอันห์ (Nguyen Phuc Anh) หรือ อองเชียงสือ ทายาทขุนนางตระกูลเหงียนสามารถทำสงครามปราบปรามตั้งแต่ พ.ศ.2329 จนได้อำนาจปกครองเวียดนามใน พ.ศ.2345 รวมมณฑลทั้งสามเข้าเป็นประเทศประกาศนามอย่างเป็นทางการว่า “เวียดนาม” (Viet Nam) จัดการปกครองโดยแบ่งออกเป็น 3 มณฑล ดังเกี่ยทางตอนเหนือมี 13 จังหวัด ฮานอยเป็นเมืองสำคัญ อันนัมตอนกลางมี 9 จังหวัด มี “เว้” เมืองหลวงของประเทศตั้งอยู่ โคชินจีนตอนใต้มี 6 จังหวัด ไช่ก๊วนเป็นเมืองสำคัญ การปกครองเป็นแบบจักรวรรดิโยงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เวียดนามมีโอกาสรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ในรัชกาลของเหงียนอันห์หรือจักรพรรดิเวียดนามยาลอง (พ.ศ.2345-พ.ศ. 2363) จนกระทั่งถึง พ.ศ.2405 เมื่อฝรั่งเศสเข้ารุกรานและต้องตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสไปในที่สุด ใน พ.ศ.2427 อีกประการหนึ่ง ลักษณะประเทศที่ยาวแคบยังทำให้ไม่เอื้อต่อการสัญจรภายนอกอีกด้วย เขตแดนทางภาคตะวันออกซึ่งยาวเป็นระยะทางราว 1,460 ไมล์ และอยู่ติดกับทะเลจีนนั้น นอกจากเป็น

ที่ดึงดูดความสนใจของพ่อค้าและนักสำรวจชาวต่างชาติแล้ว ย่อมเป็นทางเปิดสำหรับพวกโจรสลัดและศัตรูอีกด้วย จีนในสมัยคุบไลข่าน (Kublai Khan) โจมตีเวียดนามโดยใช้เรือขึ้นทางฝั่งตะวันออกในคริสต์ศตวรรษที่ 4 เช่นเดียวกับที่ฝรั่งเศสได้โจมตีเวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่ 19³

แม้ว่าประเทศเวียดนามต้องต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการทั้งภายในและภายนอกตลอดมา ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากความเสียเปรียบของลักษณะภูมิประเทศดังกล่าว เวียดนามก็ยังคงดำรงความเป็นหนึ่งในสามของประเทศที่มีเนื้อที่กว้างใหญ่ของคาบสมุทรอินโดจีน นอกจากไทยและพม่าแล้ว เวียดนามคงความยิ่งใหญ่อยู่ทางตะวันออกของคาบสมุทร และเป็นความจริงที่ว่าไม่มีชาติหนึ่งชาติใดในสามชาติที่สามารถครองอำนาจทั้งหมดในอาณาเขตนี้ได้⁴ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเวียดนามจึงเป็นไปในฐานะชาติที่เสมอกัน

1.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับเวียดนาม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 17 ประเทศสยามและเวียดนามยังไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันโดยตรง เนื่องจากภูมิประเทศระหว่างทั้งสองประเทศเป็นเทือกเขาและมีอาณาจักรลานช้าง (บริเวณประเทศลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน) ขวางกัน ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ประเทศ

³ Joseph Buttinger, *A Dragon Defiant : A Short History of Vietnam*, (N.Y.: Praeger Publishers, 1972), pp. 6-7.

⁴ Klaus Wenk, *The Restoration of Thailand under Rama I, 1782-1890* (The Association for Asian Studies, 1968), p. 110.

ทั้งสองกลายเป็นชาติที่มีอำนาจที่ตั้งอยู่ใกล้กัน นับเป็นเรื่องธรรมดาที่ต่างย่อมเห็นความจำเป็นที่จะต้องป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายขยายอำนาจและอาณาเขตซึ่งจะก่ออันตรายได้ โดยต่างพยายามแข่งขันกันเข้าสถาปนาอำนาจและอิทธิพลของตนเหนือดินแดนที่อยู่ระหว่างสองประเทศอันได้แก่ลาวและเขมร เวียดนามใช้กำลังบุกรุกขยายอำนาจอิทธิพลเหนือดินแดนลาวได้จนถึงเมื่อสิ้นรัชกาลพระสุริยวงศา เวียดนามซึ่งเคยมีอำนาจเหนือลาวด้วยการใช้กำลังบุกรุกเริ่มหมดอิทธิพลไป อาณาจักรลาวซึ่งเกิดการแตกแยกกันภายในเนื่องจากการแย่งชิงราชสมบัติต้องตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของไทยในสมัยกรุงธนบุรี กล่าวคือ หลวงพระบางเป็นรัฐบริวารการ จำปาศักดิ์และเวียงจันทน์อยู่ใต้การปกครองของไทยโดยตรง⁵

เวียดนามสนใจประเทศเขมรมากกว่าลาว เขมรต่างจากลาวตรงที่ลักษณะภูมิประเทศเอื้ออำนวยให้ทั้งประเทศสยามและเวียดนามสามารถส่งกองทัพเข้าถึงได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ เขมรจึงเป็นสาเหตุให้ไทยและเวียดนามแข่งขันแย่งชิงอำนาจกัน นับตั้งแต่ทั้งสองประเทศส่งกองทัพเข้าสู้รบกันอย่างจริงจัง ต่างฝ่ายก็ต่างผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ และมีอำนาจอิทธิพลเหนือเขมรเรื่อยมา แต่ก็ไม่มีฝ่ายใดตีเขมรได้ทั้งหมดอย่างแท้จริงเลย คงปกครองได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น การยึดครองทางทหารและการแต่งตั้งประกอบพิธีราชาภิเษกษัตริย์ขึ้นครองราชย์เป็นวิธีการที่จะยืนยันการปกครองทางการเมืองเหนือเขมรของทั้งสองฝ่าย⁶ เช่นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

⁵ D.G.E. Hall, A History of South-East Asia, 2 nd. ed., (N.Y.: Macmillan & St.Martin Press,1966), pp. 238-239.

⁶ Peter A. Poole, The Vietnamese in Thailand : A Historical Perspective, (London : Cornell U. Press, 1970) pp. 10-11.

(พ.ศ.2133-2148) เมื่อไทยยึดเมืองละแวกเมืองหลวงของเขมรได้ใน พ.ศ.2137 ก็ได้เป็นผู้สถาปนากษัตริย์เขมรเป็นครั้งแรก⁷ ใน พ.ศ.2161 เขมรติดต่อกำไมตรีกับเวียดนามเพื่อขจัดอำนาจของไทยที่มีเหนือเขมรให้หมดไป แต่กลับต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของเวียดนามมากกว่าที่อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของไทย เนื่องจากเวียดนามพยายามเข้าปกครองเขมรโดยตรง ได้แก่การอภิเษกษัตริย์เขมรกับเจ้าหญิงเวียดนาม และการตั้งโรงภาชีขึ้นที่ไพรนคร (Prei Nakor ต่อมาคือไซ่ง่อน) ในราว พ.ศ.2203 ซึ่งเป็นก้าวสำคัญที่ทำให้เวียดนามได้เข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำโขงเขตเขมร ใน พ.ศ.2211 เมื่อโอรสกษัตริย์เขมรที่ประสูติจากเจ้าหญิงเวียดนามได้ขึ้นครองราชย์ เวียดนามถือโอกาสส่งกองทหารจากเวียดนามได้มาประจำในเขมรเพื่อสนับสนุนพระองค์ เวียดนามจึงได้มีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่ เวียดนามแทรกแซงเขมรได้อย่างจริงจังขึ้นเมื่อสงครามระหว่างตระกูลตรินท์และตระกูลเหงียนในเวียดนามยุติลงใน พ.ศ.2217 และในเขมรเกิดการแย่งชิงราชสมบัติใน พ.ศ.2222 และ 2225 ข้าหลวงเวียดนามได้ปกครองไซ่ง่อน ต่อจากนั้นเวียดนามได้คุกคามอาณาเขตเขมรอย่างจริงจัง โดยบังคับให้เขมรยกดินแดนให้ที่ละจังหวัดสองจังหวัด และ 50 ปีต่อมา เวียดนามก็ได้ครอบครองดินแดนโคชินจีนทั้งหมด

ในขณะที่คุกคามเขมร เวียดนามพยายามแสดงอำนาจอธิปไตยเหนือเขมรเต็มที่และกำจัดอิทธิพลฝ่ายไทย ใน พ.ศ.2257 ผู้ปกครองและขุนนางเขมรที่ภักดีต่อไทยถูกขับออกจากเมืองหลวง ไทยจึงพยายามส่งกองทัพมายังเขมรเพื่อฟื้นอำนาจของไทยเหนือเขมร จนเมื่อไทยชนะเขมรได้ ในที่สุด

---

⁷ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เล่ม 1, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯให้ตีพิมพ์ในงานพระเมรุนายพลเอกอุ่ม พิศยนทรโยธิน, 16 ธ.ค. 2485, หน้า 190, 234-35.

พระแก้วฟ้ากษัตริย์เขมรจึงยอมรับอำนาจของไทย อย่างไรก็ตามในระหว่าง พ.ศ.2295-2303 ไทยต้องทำสงครามกับพม่าและไม่อาจจัดการเรื่องเขมร ได้อย่างเต็มที่ เวียดนามถือโอกาสเข้าแทรกแซงเขมรและหาผลประโยชน์ โดยบังคับเอาดินแดนป่าสัก (Bassac) แพร่ปัตเตอนี (Preapateny) จากเขมร ได้อีก ใน พ.ศ.2310 ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า⁸

ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ.2310-2325) ไทยพยายามชิงอำนาจเหนือเขมรและจัดอำนาจเวียดนามครั้งแรกใน พ.ศ.2312 สองปี ต่อมาจึงสามารถกำจัดพวกก๊กติดต่อกับเวียดนามในเขมรได้โดยยึดได้บันทายมาศ บันทายเพชร เมืองศูนย์กลางการปกครองของเขมร ไทยชนะเพราะใน เวียดนามเกิดจลาจลภายใน (กบฏไคเซิน พ.ศ.2316) ในปลายสมัยพระเจ้า กรุงธนบุรี พ.ศ.2322 ผู้ว่าราชการเมืองป่าสัก ฟ้าทะละหะมุ คิดล้มอำนาจ กษัตริย์เขมรที่ยอมรับอำนาจไทย โดยขอความช่วยเหลือจากโคชินจีน พระเจ้า กรุงธนฯส่งกองทัพมายังเขมรใน พ.ศ.2323 พอดีกับที่ทางกรุงธนบุรีได้เกิด จลาจลเสียก่อน สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกแม่ทัพรีบกลับมาควบคุม สถานการณ์และขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.2325 ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี⁹

⁸ D.G.E. Hall, op.cit., pp. 399-400.

⁹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (เรียบเรียง), เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองญวน เมืองเขมรในรัชกาลที่ 2, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงอภัยสงคราม (รัมภา โชคดีลล), 2494, หน้า 6-8 ; พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, เล่ม 2, (พระนคร : คลังวิทยา, 2516), หน้า 451.

1.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับเวียดนามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ประเทศเวียดนามกำลังเกิดจลาจลเพราะกบฏไตเซิน หลัง พ.ศ.2324 โดทันนง (Do Thanh Non) แม่ทัพคนสำคัญของตระกูลเหงียนผู้ครองเวียดนามได้ถูกฆาตกรรม พวกเขาเหงียนไม่สามารถต้านทานพวกไตเซินได้และไซ่ง่อนถูกยึดเป็นครั้งที่ 3 (ครั้งแรกใน พ.ศ.2318 ครั้งที่ 2 พ.ศ.2320 และครั้งที่ 3 พ.ศ.2324) ระหว่างที่เวียดนามเกิดจลาจลนี้ ไทยมีโอกาสดำเนินการเรื่องเขมรได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องกังวลว่าเวียดนามจะเข้าแทรกแซง เห็นได้จากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯให้นำ นักร้องเอง รัชทายาทกษัตริย์เขมรเข้ามาชูปเสียงไว้ในราชสำนัก และทรงตั้งเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ออกไปครองเขมร จนเมื่อนักร้องเองมีพระชันษาครบ 21 พรรษา จึงทรงประกอบพิธีราชาภิเษกให้ที่กรุงเทพฯ พระราชทานพระนามว่า สมเด็จพระนารายณ์ราชา ครองกรุงกัมพูชาต่อไป โดยมีพระยากลาโหม (ปก) เป็นพระพี่เลี้ยง ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละหะ และได้ทรงขอเมือง พระตะบอง เสียมราฐ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ปกครองขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ¹⁰ ระหว่างที่มีการสู้รบภายในเวียดนาม ขุนนางตระกูลเหงียนปราชัยและได้หลบหนีเข้ามาอาศัยประเทศสยามเป็นที่พำนักลี้ภัย เชื้อสายตระกูลเหงียนผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเวียดนามในเวลาต่อมาคือ *เหงียนฟุกอันท์* (Nguyen Phuc

¹⁰ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, หน้า 562-563.

Anh) หรือที่ไทยเรียกว่า *อองเชียงสือ* ได้หนีมาพึ่งไทยในราว พ.ศ.2325 ก่อนหน้านี้ อองเชียงสือแห่งตระกูลเหิงยั้น อนุชาภักษัตริย์ที่เมืองเว้ ได้หนีมาอาศัยพระยาราชาศรัยฐิติ ณ เมืองบันทายมาศหรือฮาเตียน เมื่อพวกเขาบุกตีเมืองบันทายมาศแตก ก็ได้เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระกรุณารับไว้และพระราชทานบ้านเรือนให้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระราชทานที่อาศัยตั้งบ้านเรือนแก่องเชียงสือเช่นกัน และโปรดฯ ให้ยกกองทัพไปช่วยของเชียงสือกู้เมืองคืนถึง 2 ครั้ง แต่ไม่สำเร็จ อองเชียงสืออยู่ในสยามเป็นเวลานาน ได้โดยเสด็จช่วยรบพุ่งข้าศึกหลายครั้ง และเข้าเฝ้ารับราชการอย่างใกล้ชิด จนถึงราว พ.ศ.2330 อองเชียงสือร้อนใจอยากกลับบ้านเมืองคืนให้ได้อย่างรวดเร็วและไม่อาจทนรอคอยอยู่ในกรุงเทพฯ ได้อีกต่อไป จึงลอบหนีออกจากพระนครโดยเขียนหนังสือถวายบังคมลาขอพระราชทานอภัยโทษพร้อมกับปฏิญาณว่าจะขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของไทย สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทกลัวมากที่อองเชียงสือหนีไปหลังจากอยู่ในพระนครเป็นเวลานาน รู้เห็นกิจการภายในบ้านเมือง รู้ต้นลึกหนาบางภายในประเทศ ต่อไปอาจเป็นอันตรายต่อไทยได้ จึงขอพระราชทานกำลังเพื่อติดตามแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ไม่ทรงดำริเห็นชอบด้วย ว่าจะเป็นการเขียนด้วยมือลอบด้วยเท้า หลังจากนั้นก็ได้พระราชทานอาวุธ อาหาร และพาหนะไปช่วยสนับสนุนอองเชียงสือปราบกบฏอีกด้วย เมื่ออองเชียงสือตีเมืองเว้ได้ใน พ.ศ.2343 ก็ได้ถวายต้นไม้เงินทองมายังกรุงเทพฯ รวม 6 ครั้ง และถวายของต่าง ๆ อีกหลายครั้ง และหลังจากที่ตีฮานอยได้ใน พ.ศ.2345 สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า *พระเจ้าเวียดนามยาลอง* แล้วก็แสดงไมตรีจิตต่อเมืองสยามตลอดมา ในเรื่องเขมรนั้น พระเจ้าเวียดนามยาลองยังคงเกรงพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ อยู่ แม้จะมีมูลเหตุที่เป็นอริกับพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้รั้งราชการกัมพูชา จนกลายเป็นเรื่อง

บาดหมางกันระหว่างเมื่อก็คตาม¹¹ ไทยกับเวียดนามได้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เสด็จสวรรคตใน พ.ศ.2352 เวียดนามจึงแสดงท่าทีที่จะเข้าแทรกแซงเขมรอีก โดยขอเมืองบันทายมาศ เมืองยุทธศาสตร์ที่จะทำให้เวียดนามได้มีอิทธิพลเหนือกัมพูชา ซึ่งไทยยอมยกให้เพราะติดศึกพม่า เมื่อพระจักรพรรดิมินมางขึ้นปกครองเวียดนาม (พ.ศ.2363-2367) ความผูกพันของกษัตริย์เวียดนามที่เคยมีต่อไทยก็ค่อย ๆ หดไป และได้สนับสนุนพวกเขมรให้กระด้างกระเดื่องต่อไทยมากขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2394) สงครามครั้งแรกระหว่างพม่ากับอังกฤษสิ้นสุดลงโดยพม่าปราชัย ไทยจึงหันมาสนใจทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น ต้องการฟื้นฟูอิทธิพลเหนือเขมรและลาว แต่ก็เป็ระยะที่เวียดนามมุ่งหมายที่จะเพิ่มอำนาจของตนในเขมรและลาวเช่นกัน¹²

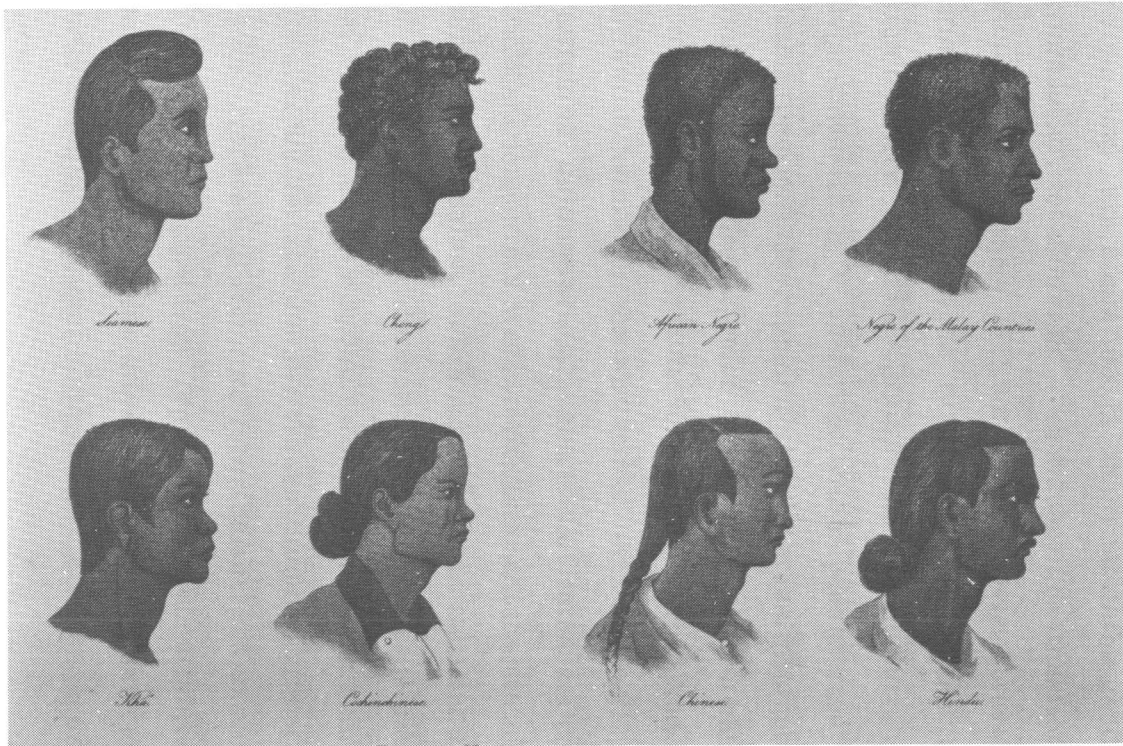
ในประเทศลาว เวียดนามได้ให้การสนับสนุนเจ้าอนุวงศ์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์ก่อนการกบฏต่อสยาม แต่ก็ไม่สามารถป้องกันไม่ให้ไทยปราบปรามลาวได้สำเร็จ ใน พ.ศ.2371 เวียงจันทน์ถูกทำลาย หลังจากที่ไทยได้ชัยชนะในลาวแล้ว ไทยก็มุ่งความสนใจมายังเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงส่งเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แม่ทัพซึ่งเคยปราบเวียงจันทน์ไปยังเขมรใน พ.ศ.2374 ในตอนแรกไทยมีชัยชนะจากการรบและตีได้เมืองสำคัญคือพนมเปญ อุดงฤไชย และโจดก แต่ต่อมาเมื่อตีถึงเมืองวินท์สองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเขมร ซึ่งสมเด็จพระอุทัยราชา กษัตริย์เขมรผู้ฝึกฝึเวียดนาม

¹¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ, เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองญวน เมืองเขมร ในรัชกาลที่ 2, หน้า 11.

¹² Walter F. Vella, *Siam under Rama III 1824-1851*, (N.Y.: Augustine Incorporated Publishing, 1957), p. 111.

ประทับลี้ภัยอยู่ กองทัพสยามก็ถูกต้านทานอย่างเต็มที่ พระจักรพรรดิมินมาง แห่งเวียดนามส่งกำลังคนจำนวน 15,000 คนมาช่วยรบ ไทยจึงไม่อาจตี วินท์ลงได้และตัดสินใจถอยทัพกลับ หลังจากนั้นเวียดนามเริ่มแผนการ ผนวกเขมรอย่างจริงจังมากขึ้น ใน พ.ศ.2377 ได้คิดรวบรัดจะยกนักกองแบน ธิดาพระอุทัยราชาให้ขึ้นเป็นกษัตริย์เขมร และจะอภิเษกกับเจ้าชายเวียดนาม และนำธรรมเนียมกฎหมายเวียดนามมาบังคับใช้ในเขมร ชาวเขมรไม่พอใจ อย่างรุนแรงแต่ก็ทนอยู่ได้อำนาจเวียดนามได้ถึง 7 ปี จึงได้ก่อการกบฏขึ้น และเรียกร้องให้ไทยช่วยเหลือส่งกำลังสนับสนุนจัดอิทธิพลเวียดนามและขอ ให้ส่งนักกองด้วง อนุชาพระอุทัยราชา ซึ่งไทยคุ้มครองไว้มาครองกัมพูชาแทน นักกองอิมกษัตริย์เขมรในเวลานั้น ไทยต้องทำสงครามกับเวียดนามเป็นเวลาราว 15 ปี (พ.ศ.2376-2390) แต่ต่างฝ่ายสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองใน เขตจังหวัดที่ยึดครองไว้ได้ใกล้ชายแดนประเทศของตนเท่านั้น แต่ไม่อาจเอาชนะและครอบครองเขมรทั้งหมดได้อย่างเด็ดขาด สงครามยืดเยื้อเป็นเวลานาน เวียดนามเสนอการตกลงประนีประนอมเพื่อสันติ ฝ่ายไทยก็ยอมรับแม้จะเป็น ฝ่ายได้เปรียบกว่าทางด้านการรบ เขมรยอมส่งบรรณาการให้ไทยปีละครั้ง ให้ เวียดนามสามปีครั้ง หลังจากที่ได้สัตยาบันสัญญาสงบศึกใน พ.ศ.2389 ไทย และเวียดนามได้ร่วมกันประกอบพิธีราชาภิเษกนักกองด้วงขึ้นเป็นกษัตริย์เขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯพระราชทานพระนามนักกองด้วงว่า สมเด็จพระศรีรัศมิ์รามธิบดี พระเจ้ากรุงกัมพูชา¹³ ผลของสัญญาดังกล่าวดูประหนึ่งว่า จะยังความพอใจให้แก่ทั้งไทยและเวียดนาม เพราะทำให้แต่ละฝ่ายแน่ใจว่าตน มีอิทธิพลมั่นคงในเขมร จนกระทั่งถึงเมื่อเวียดนามต้องตกเป็นเมืองขึ้นของ

¹³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, (พระนคร : องค์การคำคุณฐกา, 2504), หน้า 122.

(ภาพจาก John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China, พิมพ์ครั้งแรก 1828)

ฝรั่งเศสใน พ.ศ.2427

ปัญหาเรื่องเขมรและลาว ซึ่งเป็นข้อขัดแย้งระหว่างไทยและเวียดนามที่แข่งขันแย่งชิงอำนาจเหนือดินแดนทั้งสองมาตลอดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ยุติลง เมื่อฝรั่งเศสยึดเวียดนามทางตอนใต้ได้ และต่อมาฝรั่งเศสได้ถือสิทธิของเวียดนามผนวกเขมรและลาวเข้าไว้ในความปกครองดังกล่าว การติดต่อทางการทูตระหว่างประเทศสยามและเวียดนามตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา จำต้องผ่านการเห็นชอบของฝรั่งเศส จนกระทั่งเวียดนามได้รับเอกราชในตอนครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20

1.2 การเข้ามาในประเทศไทยของชาวเวียดนาม

ชาวเวียดนามใช้เวลายาวนานในการเดินทางเข้ามาและกระจายกันอาศัยอยู่เกือบทั่วสยาม คือ นับตั้งแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในสมัยอยุธยา จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวนชาวเวียดนามได้เพิ่มขึ้นจนกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่สำคัญกลุ่มหนึ่งของประเทศ ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเราไม่อาจทราบรายละเอียดเรื่องการเข้ามาในสยามของชาวเวียดนามมากนัก แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เองก็ค้นคว้าได้แต่เฉพาะหลักฐานเกี่ยวกับชาวเวียดนามที่เข้ามาเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เท่านั้น ทั้งนี้จึงจะศึกษาและจำแนกประเภทชาวเวียดนามด้วยการพิจารณากลุ่มชาวเวียดนามที่สำคัญที่พำนักตามแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ ในกรุงเทพฯ จันทบุรี ระยอง ชลบุรี อยุธยา กาญจนบุรี นครสวรรค์ อุตรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม และพิจารณาจากสาเหตุที่ทำให้ชาวเวียดนามเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ประกอบกับลักษณะการเดินทางมาเท่านั้น

1.2.1 สาเหตุที่ชาวเวียดนามเข้ามาในประเทศไทย

การที่ชาวเวียดนามต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนมาอาศัยอยู่ในประเทศไทย มีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ส่วนใหญ่อพยพเพื่อลี้ภัยทางการเมืองและศาสนา และถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยศึกสงคราม ทั้งสองประการแตกต่างกัน ประการแรกชาวเวียดนามมาด้วยความสมัครใจแบบหนีร้อนมาพึ่งเย็น แต่ประการหลังนั้นโดยทั่วไปถูกบังคับเข้ามา ชาวเวียดนามสมัครใจเข้ามาในประเทศไทยเพราะสยามเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีเสถียรภาพ อุดมสมบูรณ์ และเป็นทีที่ที่จะอาศัยอยู่อย่างสงบสุขได้ สำหรับพวกเวียดนามลี้ภัยนั้นไม่มีทางเลือกอื่นใดที่ดีกว่าจะเดินทางมาทางตะวันตกเข้ามายังดินแดนสยาม เพราะทางตะวันออกของเวียดนามเป็นทะเลจีนใต้

การอพยพเข้ามาเพื่อลี้ภัยทางการเมืองและศาสนา

ถึงแม้ว่าเราจะไม่อาจกำหนดได้อย่างแน่ชัดว่าชาวเวียดนามเข้ามาอาศัยอยู่ในสยามตั้งแต่เมื่อใด แต่ปรากฏหลักฐานว่า ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) กษัตริย์องค์ที่ 27 แห่งกรุงศรีอยุธยา มีหมู่บ้านชาวเวียดนามตั้งอยู่ท่ามกลางหมู่บ้านชาวต่างประเทศอื่น ๆ ในอาณาเขตกรุงศรีอยุธยาแล้ว¹⁴ พวกเวียดนามอาศัยในอยุธยาเป็นชาวโคชินจีนเป็นส่วนใหญ่ หมู่บ้านชาวเวียดนามเป็นที่รู้จักกันในนามว่า “ค่ายชาวโคชินไชน่า” ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าชาวโคชินจีนสามารถเดินทางมาอยุธยาได้โดยทางทะเล ซึ่งสะดวกกว่า

---

¹⁴ ปรากฏหลักฐานในประชุมพงศาวดารภาคที่ 3 ว่า ใน พ.ศ.2091 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดฯ ให้ขุดคลองมหาหนาคั้งขึ้น และกล่าวว่าคลองนี้ขุดผ่านวัดขุนญวน จึงสันนิษฐานว่า คงจะมีชาวเวียดนามมาอาศัยอยู่ก่อนหน้านั้นและสร้างวัดนี้ขึ้น

พวกเวียดนามจากอันนัมหรือดงเกียที่ต้องเดินทางบก ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯเป็นต้นมา ได้มีชาวเวียดนามพากันเดินทางมาจากอันนัม ดงเกีย และโคชินจีน ทั้งทางบกและทางเรือ มาอาศัยอยู่อยุธยาและจันทบุรี และส่วนน้อยเดินทางไปยังพินธุโลก มะริด ตะนาวศรี การเดินทางไปยังมะริดและตะนาวศรีนั้น บาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นผู้นำเข้ามาเพื่อฝึกสอนศาสนา และพร้อมกันนั้นก็ได้ลี้ภัยทางศาสนาด้วย¹⁵

สาเหตุที่ชาวเวียดนามต้องลี้ภัยเข้ามาในสมัยนี้ เป็นเพราะในเวียดนามเกิดการสู้รบชิงอำนาจระหว่างตระกูลตรินท์ ซึ่งปกครองอยู่ในดงเกียและตอนเหนือของอันนัม กับตระกูลเหงียน ซึ่งปกครองอันนัมตอนใต้และโคชินจีนในเวลาต่อมา การสู้รบกินเวลากว่าครึ่งของคริสต์ศตวรรษที่ 17 (ตั้งแต่ พ.ศ.2163-2217) นอกจากนั้นพวกเวียดนามยังต้องลี้ภัยศาสนาด้วย เพราะทั้งสองตระกูลมีนโยบายกดขี่ข่มเหงพวกที่นับถือคริสต์ศาสนา หมายถึงบาทหลวงนักสอนศาสนาชาวตะวันตก และพวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนา

สำหรับประเทศสยามในขณะนั้น สมเด็จพระนารายณ์ฯทรงมีพระราชโบายส่งเสริมการค้าขายและการเจริญทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ทรงให้เสรีภาพทางการค้า และทรงมีขันติธรรมทางศาสนา จึงดึงดูดให้ชาวต่างประเทศเข้ามาแลพักอาศัยเป็นอันมาก ดังที่ ซีมอน เดอ ลา ลูแบร์ (Simone De la Loubère) ราชทูตฝรั่งเศส ในคณะทูตชุดที่ 2 ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2230 กล่าวไว้ในจดหมายเหตุของเขาว่า

---

¹⁵ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 9, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507), หน้า 150.

...ชาวต่างประเทศ...มีจำนวนมาก อพยพมาจากบ้านเมืองต่าง ๆ โผล่เข้ากรุงสยามแต่กาลก่อน เพราะข้อที่มีความชอบธรรม มีอิสระ คำขายได้ตามชอบใจ...มีผู้บอกเล่าว่า มหานครสยามมีมนุษย์ต่างชาตินำพียงพระบรมโพธิสมภาร ตั้งท่ามาหาเลี้ยงชีพอยู่ถึง 40 ภาษา...¹⁶

ชาวต่างชาติที่ตั้งภูมิลำเนาในกรุงศรีอยุธยาได้รับ “ความชอบธรรมที่จะเลี้ยงชีพอยู่ตามยถาสุขได้ตามธรรมเนียมของตน สุดแท้แต่จะศรัทธาสักการะบูชาศาสนาไหนได้โดยสมัคร”¹⁷ นอกจากนั้นยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯแก่ผู้ที่เข้ามาพียงพระบรมโพธิสมภาร พระราชทานที่ดินให้ได้อาศัยอยู่เป็นหมวดหมู่ตามพรรคพวกของชาติตน ที่ดินพระราชทานอยู่รอบนอกเขตพระนคร ห่างจากชุมชนที่อาศัยของคนไทย หมู่บ้านชาวต่างชาติได้แก่ชาวโปรตุเกส จีน มลายู ญี่ปุ่น ฮอลันดา และเวียดนาม เป็นต้น หมู่บ้านชาวต่างชาติมักเรียกกันในหมู่คนสยามว่า “บ้าน” แต่ชาวต่างชาติเองเรียกว่า “ค่าย” การที่ชาวเวียดนามอาศัยอยู่ในอยุธยา นี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพราะพระมหากษัตริย์สยามทรงคุณธรรมดังกล่าว ชาวเวียดนามจึงพากันเข้ามาเพื่อหวังผลกำไรทางการค้าด้วยอย่างไรก็ดีในเวลาต่อมาเมื่อได้เกิดการจลาจลสู้รบเพื่อชิงราชบัลลังก์ใน พ.ศ.2231 ก็ทำให้ชาวเวียดนามจำนวนหนึ่งอพยพออกจากกรุงศรีอยุธยาไป¹⁸ ต่อมาตลอดสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง (พ.ศ.2231-2310) สยามได้หันไปดำเนินนโยบาย

¹⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1, (พระนคร : องค์การคำคุณาภ, 2505), หน้า 46.

¹⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 2, หน้า 176-177.

¹⁸ เพิ่งอ้าง, เล่ม 1, หน้า 47.

ไม่คบค้ากับชาวตะวันตกเช่นแต่ก่อน นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ.2241-2251) เป็นต้นมา พระองค์ทรงชิงชังชาวตะวันตก โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสและพวกที่นับถือคริสต์ศาสนาอย่างรุนแรง จนถึงกับมีการทารุณกรรมเพราะระแวงว่าจะเป็นผู้นำอันตรายมาคุกคามเอกราชของประเทศ แม้ว่าจะในปลายรัชกาลพระองค์ก็จะทรงลดหย่อนความรุนแรงลง และทรงเมตตาให้ชาวเวียดนามได้อยู่อาศัยในที่เดิมและปฏิบัติกิจทางศาสนาได้ตามใจชอบก็ตาม ความสงบสุขที่เคยมีก็ถูกกำจัดให้น้อยลงกว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทั้งนี้เนื่องจากชาวเวียดนามมีความสัมพันธ์กับบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาติที่ไทยระแวงว่าจะทำให้เกิดอันตรายได้ จำนวนชาวเวียดนามที่ยังคงสมัครอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจึงเหลืออยู่น้อยมาก และที่เหลือก็เป็นพวกที่ศรัทธาในศาสนาอย่างจริงจังเท่านั้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ชาวเวียดนามในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นพวกที่สีกัยทางการเมืองและศาสนามากกว่าจะเข้ามาเพราะเห็นแก่ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองสยาม

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในสยามเป็นจำนวนมากและหลายกลุ่ม ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ จันทบุรี และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกเวียดนามในกรุงเทพฯ ได้อาศัยอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน เป็นกลุ่ม ๆ ที่สำคัญคือ บ้านญวนพาหุรัด (ตำบลบ้านหม้อ ถนนพาหุรัด) บ้านญวนตำบลบางโพ และบ้านญวนตำบลสามเสน เวียดนามพวกแรกที่เข้ามาเป็นพวกที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้รับพระราชทานที่นอกฝั่งพระนครทางตะวันออก คือ แถวถนนพาหุรัดในปัจจุบัน ให้เป็นที่อยู่อาศัย เรียกกันว่า บ้านญวนพาหุรัด¹⁹

¹⁹ สมเด็จพระยาตราชานนาถภาพ, “ตำนานพระญวน”, บรรพชาอุปสมบทวิธีฝ่ายอนัมนิกาย, (พระนคร : โรงพิมพ์สหวิทยพานิชย์, 2502), หน้า 6.

เวียดนามพวกนี้ได้แก่ ฮ่องเชียงซุน พระอนุชาภคิณีเมืองเว้และบริวารซึ่งลี้ภัยทางการเมืองจากพวกกบฏไต้เซินใน พ.ศ.2321 (บ้างว่า พ.ศ.2319) มาจากเมืองบันทายมาศหรือฮาเตียน²⁰ หลักฐานระบุว่าต่อมาองเชียงซุนต้องพระราชอาญาประหารชีวิตพร้อมกับบริวารเพราะคิดหนีกลับเวียดนาม (บ้างว่าเป็นเพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระสติฟั่นเฟือนเข้าพระทัยว่าองเชียงซุนขโมยเพชรกลืนไว้ในท้อง ในพงศาวดารญวนกล่าวว่างเชียงซุนถูกประหารเนื่องจากมีสลัดเวียดนามปล้นเรือสินค้าไทยทำให้ทรงพิโรธ ประกอบกับที่พวกเขมรฟ้องร้องว่าองเชียงซุนเป็นไส้ศึกเวียดนาม)²¹ จำนวนชาวเวียดนามที่ถูกประหารชีวิตกับองเชียงซุนระบุไว้ว่ามี 54 คน ที่เหลือซึ่งไม่ปรากฏจำนวนนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเนรเทศออกไปอยู่นอกเขตพระนครหมด ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ชาวเวียดนามเหล่านี้กลับมาอยู่ในกรุงเทพฯ เช่นเดิม พร้อมทั้งทรงอุดหนุนพระราชทานเงินทอง เสื้อผ้า เสบียงอาหาร และให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เดิมคือที่หนองระโหน ตำบลบ้านหม้อ ถนนพหลุ์คในปัจจุบัน และที่ตำบลบางโพ²²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ (พ.ศ.2325-2352) องเชียงสี้อหรือ เหงียนฟุกอันท์ เจ้าเมืองไซ่ง่อน นั้ดดาขององเชียงซุน เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พร้อมข้าบริวารและทหารเวียดนามโดยลี้ภัยกบฏไต้เซิน

---

²⁰ เมืองยุทธศาสตร์สำคัญของเวียดนามและเขมรจีนกับสยามในบางสมัย แต่ส่วนใหญ่เป็นของเวียดนาม เจ้าเมืองและชาวเมืองเป็นเวียดนามและจีน บรรดาศักดิ์เจ้าเมืองของฝ่ายไทยคือพระยาราชเสรมฐิ์ เดิมเคยเป็นเมืองที่ตระกูลเหงียนให้คนจีนแซมมักซึ่งลี้ภัยกบฏไต้เซิงในจีนมาอยู่ปกครองโดยสืบตระกูล

²¹ พงศาวดารญวน ฉบับนายหยอง, เล่ม 2, (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกฎกิจ, ร.ศ.120) หน้า 371-373.

²² เพิ่งอ้าง, หน้า 383, 420.

มาเช่นกัน ฟ่านก้อยู่ที่เกาะกระบือใน พ.ศ.2324 พระยาชลบุรีลาดตระเวน พบเจ้าจึงได้นำมาเข้าเฝ้าใน พ.ศ.2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงพระกรุณาต่อองเชียงสืออย่างจริงจัง โปรดฯให้ฟ่านก้อยู่กับบริวารที่ได้บ้าน ต้นสำโรง ตำบลคอกกระบือ (คอกควาย) ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ปากคลองผดุงกรุงเกษม) ทรงชุบเลี้ยงเทียบเท่าเจ้าเขมร คือ พระราชทาน เบี้ยหวัดเงินปี ปีละ 5 ตำลึง เครื่องยศอันมี พานหมาก คนโท กลดคันสั้น บริวารญาติวงศ์ที่ติดตามมาก็ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเช่นกัน และชุบเลี้ยง พวกเวียดนามข้าราชการให้ขึ้นกรมต่าง ๆ นอกจากนั้นทรงมีพระบรม ราชโองการมายังเจ้าเมือง กรมการเมืองสมุทรปราการ ให้ปล่อยพวกเวียดนาม ที่เป็นพรรคพวกองเชียงสือเข้าออกทำมาหากินในท้องทะเลได้โดยสะดวก²³

ในคราวที่ลี้ภัยมาครั้งแรก บริวารที่ติดตามมายังกรุงเทพฯมีประมาณ 20 คน²⁴ ต่อมาพวกเวียดนามที่สนับสนุนพระองค์ได้พากันทยอยเดินทางจาก เวียดนามเข้ามาในสยาม ส่วนมากพักรออยู่แก่จันทบุรี²⁵ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯทรงส่งกองทัพไปช่วยองเชียงสือสู้รบปราบปรามกบฏไคเซ็น ในเวียดนามสองครั้ง (พ.ศ.2326 และ 2327) (ในหลักฐานเวียดนามว่าช่วย ครั้งเดียว) ปรากฏว่าพ่ายแพ้มาทั้งสองครั้งนั้น มีทหารเวียดนามในกองทัพ ขององเชียงสือได้ติดตามองเชียงสือกลับมายังกรุงเทพฯอีก ในครั้งนี้เป็น ขุนนางและนายทหาร 28 คน เป็นทหารและกลาสีชั้นนายพลราว 200 คน

---

²³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, (พระ นคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503), หน้า 48-50.

²⁴ ประชุมพงศาวดารภาค 28 ว่ามีจำนวน 150 คนเศษ ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นผู้ที่ทะยอย มาสมทบในครั้งหลัง

²⁵ พงศาวดารญวน ฉบับนายทอง, หน้า 417.

มากับเรือสำเภา 5 ลำ นอกจากนั้นพวกเวียดนามที่สวมักคืดต่อตระกูลเหียน ก็ได้แตกข่านเซ็นหลบซ่อนพวกไคเซ็นและพาครอบครัวลี้ภัยเข้ามาในเขตสยาม โดยเฉพาะพวกเวียดนามจากแคว้นโคชินจิ้นอาจประมาณจำนวนได้ราวพันคน²⁶ เมื่อจำนวนเพิ่มมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงโปรดฯ ให้ องเชียงสือย้ายไปพำนัก ณ ตำบลโคกหลวง²⁷ ชาวเวียดนามจำนวนพันคนนี้ ดูเหมือนว่าจะมากเกินไปและไม่น่าเป็นไปได้ แต่ในพงศาวดารญวนระบุว่า หลังจากที่ได้เข้ามาในกรุงเทพฯ อีกครั้ง บรรดานายทหารที่ซ่องสุมผู้คนอยู่นอก อาณาเขตสยามมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณเมืองบันทายมาศ ได้เข้ามาติดต่อกับ องเชียงสืออยู่เนือง ๆ ระหว่างนี้ทหารเวียดนามอีกประมาณ 600 คนเศษ ซึ่งนำโดยเลวังกุน ทหารเอกขององเชียงสือได้พากันลงเรือเข้ามายังกรุงเทพฯ²⁸

องเชียงสือไม่ได้พำนักอยู่ในสยามอย่างเปล่าประโยชน์ ได้ตอบแทน พระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โดยถวายขนิษฐภคินี เป็นข้าบาทบริจาริกา และอาสาทำกองกำลังทหารเวียดนามเข้าร่วมทำสงคราม กับพม่าใน พ.ศ.2329 โดยทำหน้าที่เป็นทัพหน้าจนได้รับชัยชนะ ซึ่งเป็นการ ยืนยันว่าจำนวนชาวเวียดนามขององเชียงสือน่าจะมีถึงพันคนได้ ใน พ.ศ.2330 องเชียงสือช่วยปราบปรามกบฏแจกมลายู โดยให้ทหารเวียดนามต่อเรือรบ สิบลำสำหรับคอยท่ากบฏที่เกาะช้าง และให้เลวังกุนนำกำลังช่วยสมเด็จพระ

²⁶ Bui Quang Tung, "Contribution a l' Étude des Colonies Vietnamiennes en Thailand" *France-Asie*, CXLVIII (Septembre, 1958), p. 15 ; เข้าใจว่าไม่ได้ถึง กรุงเทพฯทั้งหมด คงจะอยู่ในเขตเมืองจันทบุรี ระวัง คราด และชลบุรี

²⁷ พงศาวดารญวน ฉบับนายทอง, หน้า 429 ; ในคราวนี้เข้าใจว่าเป็นพวกเวียดนาม นับถือคริสต์ศาสนา ลี้ภัยการกดขี่ทางศาสนาของพวกกบฏไคเซ็นเข้ามาด้วย เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ก็โปรดฯ ให้ไปอยู่ที่ตำบลสามเสน.

²⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 432.

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลปราบปรามจนสำเร็จอีก²⁹

อย่างไรก็ดี ใน พ.ศ.2330 ฮ่องเชียงสี่ลอบหนีจากกรุงเทพฯไป โดยเรือ 4 ลำ พวกที่ติดตามไปมีแต่ญาติวงศ์และบริวารที่ใกล้ชิดซื่อสัตย์ประมาณ 150 คน³⁰ ภายหลังแม้จะมีคนเวียดนามติดตามฮ่องเชียงสี่ออกไปช่วยรบในเวียดนามอีก จำนวนคนเวียดนามบริวารองเชียงสี่คงเหลืออยู่ในสยามอีกเป็นจำนวนมาก มีคนเวียดนามจำนวนมากไม่เต็มใจที่จะกลับไปเวียดนามเพื่อสู้รบ เลือกว่าจะอยู่ในสยามต่อไป ซึ่งอาจเป็นเพราะพวกเวียดนามเริ่มชินกับชีวิตที่สงบสุขในกรุงเทพฯ การกลับไปเวียดนามเป็นการเสี่ยงชีวิตเพราะความหวังที่จะเอาชนะนั้นดูเลือนลอยเต็มที นอกจากนั้น พวกเวียดนามเหล่านี้เป็นทหารมาตัวเปล่า และได้แต่งงานเป็นครอบครัวตั้งหลักแหล่งกับคนไทยในกรุงเทพฯแล้ว³¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯได้ทรงย้ายพวกเวียดนามเหล่านี้จากคอกกระบือมารวมอาศัยที่ตำบลบางโพ เนื่องจากสมเด็จพระบรมราชวังบวรฯทรงขัดเคืองพระทัยพวกเวียดนามเป็นอย่างมากที่องเชียงสี่ลอบหนีไป³² หลังจากที่องเชียงสี่จากไปได้ไม่นานนัก เหงียนวินท์ดึก (Nguyen Huynh Duc) แม่ทัพญวนผู้เคยคุมทัพทางใต้ของฮ่องเชียงสี่ได้พ่ายแพ้พวกไตเจินใน พ.ศ.2326 ลี้ภัยเข้ามาในสยามโดยผ่านทางลาว พร้อมกับนำกำลังคนราว 5,000 คน เข้ามาถึงกรุงเทพฯด้วย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ

²⁹ เฟิ่งอ้าง, หน้า 436 ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, (พระนคร : องค์การค้ำครุสภา, 2503) หน้า 106-145.

³⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เฟิ่งอ้าง, หน้า 147-50 ; เท่ากับจำนวนที่ได้ระบุในพระราชพงศาวดารว่าติดตามเข้ามาในครั้งแรก

³¹ Bui Quang Tung, op.cit., p. 15.

³² สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, “ตำนานพระญวน” หน้า 7.

ทรงชักชวนให้ เหยียนวินท์ตีก ทำราชการอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่เมื่อเขายืนยันที่จะตามออกไปช่วยของเชียงสือ จึงทรงพระกรุณาจัดหาเรือเสาเรือใบให้ไป³³ แต่เหยียนวินท์ตีกจำต้องทิ้งพวกเวียดนามที่แสดงความจำนงจะอยู่ต่อไปในกรุงเทพฯ ไว้ เป็นที่เชื่อว่าราว 2 ใน 3 หรือจำนวน 1,000-2,000 คน ตกลงใจเลือกอยู่ในกรุงเทพฯ³⁴ พวกเวียดนามเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนร่วมกับพวกญวนบางโพ ส่วนพวกที่นับถือคริสต์ศาสนาอยู่ที่สามเสน³⁵ พวกเวียดนามที่ตกค้างในกรุงเทพฯ รับราชการทหารในกองทัพไทยโดยรับยศเทียบเท่ายศฝ่ายเวียดนามทองแดง (Thong Dung Gian) และ โฮเตียงดัก (Ho Duong Dac)³⁶ นายทหารเวียดนามได้รับเลือกเป็นหัวหน้าหมู่บ้านและผู้บังคับกองทหารจีนตรงต่อสมุหพระกลาโหม

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-2411) ได้มีพวกเวียดนามลี้ภัยการเมืองและศาสนามาอาศัยอยู่ในสยามเป็นจำนวนมาก

---

³³ พงสาวดารฉนวน ฉบับนายทอง, หน้า 474 ; การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงปรารถนาทหารเวียดนามไว้ใช้ในราชการไทยเพราะไทยขาดกำลังคน และองเชียงสือได้พิสูจน์ประสิทธิภาพการรบและการต่อเรือของเวียดนามให้เป็นที่ประจักษ์ชัด

³⁴ Peter A. Poole, op.cit, p. 24.

³⁵ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 39, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 9, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507), หน้า 523-524. ระบุว่าหลังจากที่องเชียงสือหนีไปได้ 3 ปี พวกลาวได้กวาดต้อนเวียดนามตั้งอยู่ที่หนิงบญไคเงินมาได้ประมาณ 400 คน เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯทรงจัดให้อยู่ร่วมกับญวนบางโพและญวนสามเสนเช่นกัน.

³⁶ Ibid., p. 25 ; ใน พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ของพระเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, หน้า 165-66, เรียกว่า องทองงยานและองโตเตียงดัก สำหรับองทองงยานนั้นได้ถูกระบุชื่อคู่กับเหยียนวินท์ตีก ทำให้คิดว่าน่าจะมีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกัน และเมื่อนายทหารคนสำคัญอยู่คุมกำลังต่อไป ย่อมเชื่อได้ว่าชาวเวียดนามได้บังคับจำนวนไม่น้อยสมัครอยู่ในกรุงเทพฯต่อไป.

และนับเป็นครั้งแรกในรัชกาลนี้ที่ไทยได้แสดงความเอาใจใส่เรื่องการลี้ภัยของคนเวียดนาม และกระตือรือร้นเตรียมรับเหตุการณ์ที่จะมีการลี้ภัยขึ้นอย่างจริงจัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงยินดีรับเอาชาวเวียดนามเอาไว้ในประเทศ โดยมีพระบรมราชโองการว่า

...พวกญวนเข้ารีตที่เมืองเว้ เมืองโจดก และไซ่ง่อน มีมากตลอดขึ้นมาถึงเมืองโจดก ลำน้ำ (เข้าใจว่าเป็นเมืองลำน้ำหรือแงอาน-ผู้เขียน) เมืองดงเกีย เมืองกวางเบือง ต่อเขตแดนแขวงเมืองพวร แลหัวเมืองลาวปากโขงตะวันออก ถ้าญวนเข้ารีตทนมมีผูญวนไม่ได้คงพาครอบครัวหลบหนีมาทางเมืองมหาไชย เมืองพวร เมืองพวรกับเมืองหลวงพระบาง หนองคาย ลคอรพนม เขตแดนติดต่อกัน ให้เจ้าเมืองหลวงพระบาง พระพนมนคราบุริก พระประทุมเทวาภิบาล ท้าวเพี้ยมีปัญญา คุมไพร่ออกลาดตระเวนพบปะญวนเข้ารีตแตกหนีมาก็ให้พูดจาชักชวนเข้ามาไว้ในเมืองหลวงพระบาง เมืองหนองคาย เมืองลคอรพนมให้ได้จรงมาก...³⁷

พวกเวียดนามลี้ภัยทางศาสนาส่วนมากอยู่ทางตอนใต้ของประเทศเวียดนาม เดินทางโดยทางเรือเลียบมาทางชายฝั่งเขมรมายังบริเวณชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของสยาม และได้กระจายกันอยู่เป็นกลุ่มตามเมืองสำคัญเช่น จันทบุรี ชลุม ทรลาด ระยอง ชลบุรี สมุทรสงคราม ส่วนพวกที่เข้ามาตามลำน้ำเจ้าพระยาได้ขึ้นบกที่กรุงเทพฯ อยุธยา และนครสวรรค์ (ปากน้ำโพ) จำนวน

³⁷ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว เลขที่ 43, ศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง, จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401).

ผู้ลี้ภัยคราวนี้มีประมาณ 5,000 คน³⁸

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกเวียดนามที่ลี้ภัยทางการเมืองและพวกที่ลี้ภัยศาสนาเดินทางเข้ามาโดยผ่านทางประเทศลาว และมาอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง พวกเวียดนามที่มาจากเมืองในเขตอันนัมตอนเหนือ เช่น เมืองทันหัว (Thanh Hua) แง่อาณ (Nghe An) และ ฮาตินห์ (Ha Tinh) มักมาอาศัยบนฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง พวกเวียดนามหลายร้อยคนได้อาศัยอยู่ที่เมืองท่าอุเทน ไซบุรี หนองคาย นครพนม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงมีพระบรมราชโองการให้ผู้ปกครองหัวเมืองลาว จัดลาดตระเวนเกลี้ยกล่อมพวกเวียดนามลี้ภัยที่เดินทางเข้ามาทางเขตลาวให้เข้ามาอยู่ในเขตสยามให้ได้มากเช่นกัน อย่างไรก็ตามพวกเวียดนามที่เกลี้ยกล่อมมานั้นเป็นพวกเวียดนามที่หนีความอดอยากมาทั้งสิ้น ด้วยเนื่องจากเกิดภัยแล้งในเวียดนามเป็นเวลานาน การเกลี้ยกล่อมดำเนินมาจนถึง พ.ศ.2405 ปรากฏว่าได้คนเวียดนามเป็นจำนวน 133 คน โปรดฯให้ทำมาหากินอยู่ในเขตเมืองนครพนมและสกลนคร³⁹

ชาวเวียดนามที่ต้องลี้ภัยทางศาสนาไปยังประเทศสยามนั้น เนื่องจากการที่พระจักรพรรดิมินมานทรงนำนโยบายการกดขี่ข่มเหงพวกที่นับถือคริสต์ศาสนากลับมาใช้อีก ทรงออกพระราชกฤษฎีกาจนถึงขั้นประหารชีวิตพวกที่นับถือคริสต์ศาสนาโดยทั่วไปใน พ.ศ.2377 อย่างไรก็ตามในสมัยพระจักรพรรดิมินมาน การข่มเหงพวกที่นับถือคริสต์ศาสนาไม่ได้ขาดรุนแรงเท่ากับในรัชกาลต่อมา คือ สมัยพระจักรพรรดิคือตี้ก (พ.ศ.2391-2426)

³⁸ Bui Quang Tung, op.cit., p. 6.

³⁹ หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, สมุดไทคำ เส้นดินสอขาว เลขที่ 53, ใบบอกเมืองนครพนม, จ.ศ.1224 (พ.ศ.2405)

พระจักรพรรดิคือศึกทรงใช้นโยบายนี้ตอบโต้การแทรกแซงทางการเมืองการปกครองเวียดนามของพวกบาทหลวงและนักสอนศาสนาชาวตะวันตก โดยให้ทำลายชีวิตและหมู่บ้านพวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนา ชาวเวียดนามเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนาหลายพันคนถูกประหารชีวิต⁴⁰

เมื่อฝรั่งเศสใช้กำลังบุกเมืองท่าตูราน (ดานัง) เป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2401 และรุกรานจนได้เข้าครอบครองแคว้นโคชินจีนนั้น พระจักรพรรดิทรงเข้าพระทัยว่าพวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนานับสนุนพวกฝรั่งเศส จึงทรงกดขี่กระทำการทารุณกรรมพวกเวียดนามเหล่านี้รุนแรงขึ้น

...ญวนได้ตั้งค่าย คอยจับญวนเข้ารีตฝรั่ง ที่ด่านไม้ไผ่กางเขน เป็นรูปพระของฝรั่ง ถ้าผู้ใดมาถึงด่านไม้ไผ่กางเขน ญวนจับว่าเข้ารีต ถ้าผู้ใดข้ามไปนายด่านปล่อยตัวไป ญวนจับได้ญวนเข้ารีตฝรั่งแล้วให้เขียนถ้ามีพวกญวนเข้ารีตตั้งแต่เมืองป่าสักตลอดมาจนถึงเมืองโจดก พวกมันสดุ้งตื่นหลบหนี...เดี๋ยวนี้ญวนคิดกำจัดญวนเข้ารีตบันดาอยู่ในเขตแดนเมืองญวนทุกบ้านเมือง...⁴¹

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสเริ่มบุกเวียดนามโดยยึดเมืองตูราน และเวียดนามสู้รบกับฝรั่งเศสและพ่ายแพ้จนต้องตกอยู่ในฐานะรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสใน พ.ศ.2427⁴² ทำให้มีเวียดนามหลบหนีลี้ภัยสงครามเข้ามา

⁴⁰ D.G.E. Hall, op.cit., pp. 610-611.

⁴¹ หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, สมุดไต่คำ เส้นดินสอขาว เลขที่ 43, สุกอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง, จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401)

⁴² ดูรายละเอียดในบทที่ 4 เรื่องประวัติการเข้าแทรกแซงประเทศเวียดนามของฝรั่งเศส และเรื่องเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส

อาศัยในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเวียดนามที่หลบหนีการปกครองของฝรั่งเศสและพวกชาตินิยมต่อต้านฝรั่งเศส ซึ่งได้กลายเป็นปัญหาสำหรับไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ซึ่งจะได้อภิปรายรายละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป

การถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยศึกสงคราม

ประเพณีการจับเข้าศึกเป็นเชลยกลับบ้านเมืองนั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นจุดมุ่งหมายอันสำคัญยิ่งของการทำสงครามของประเทศสยามและประเทศใกล้เคียง “...การกวาดต้อนผู้คนพลเมืองที่ดีได้ไปเป็นเชลยของฝ่ายชนะเป็นประเพณีมีมาแต่ดึกดำบรรพ์...”⁴³ เพราะไม่เว้นแต่เพียงการทอนกำลังของฝ่ายข้าศึกในการทำสงครามครั้งต่อไป แต่ยังเป็นการทดแทนพลเมืองที่สูญเสียไปในระหว่างการรบด้วย และเพื่อเป็นรางวัลแก่นายทัพนายกองให้รับเอาเชลยนั้นไปเป็นทาส นอกจากนี้ในสมัยนั้นยังถือว่า กำลังคนเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศด้วย⁴⁴

การทำสงครามระหว่างไทยและเวียดนามก็เช่นกัน คราวใดที่ไทยชนะก็จะกวาดต้อนเชลยเวียดนามมาไว้ในเขตสยาม การกวาดต้อนชาวเวียดนามปรากฏในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า เมื่อทรงนำกองทัพโจมตีเมืองบันทายมาศใน พ.ศ.2314 ทรงฆ่าฟันเวียดนามในบันทายมาศเสียเกือบสิ้นวันแต่พวกไม่เป็นภัยคือพวกเขารีด (นับถือคริสต์ศาสนา) ที่แก่ชรา ถูกกวาด

⁴³ สมเด็จพระบรมราชาธิบดีทรงราชานุภาพ, “อธิบาย” จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระรัตนธัชมุนี (อิสสุยานเถระ), 2505, หน้า 347-348.

⁴⁴ เพิ่งอ้าง, หน้าเดียวกัน : ดูอธิบายเพิ่มเติมเรื่อง ความมุ่งหมายในการกวาดต้อนเชลยศึก ในบทที่ 2

ดื้อนเข้ามามีจำนวน 46 คน และให้อยู่ร่วมกับพวกถือคริสต์ศาสนาในธนบุรี ซึ่งลี้ภัยจากกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ครั้งเสียกรุงแก่พม่า⁴⁵ อย่างไรก็ดี ไม่จำเป็นต้องไปอยู่ที่ฝ่ายชนะจะเป็นผู้กวาดต้อนผู้คนฝ่ายแพ้ไปเป็นเชลย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยทำสงครามกับเวียดนามยืดเยื้อถึง 15 ปี ซึ่งตรงกับรัชกาลพระจักรพรรดิมีนมาง จักรพรรดิเทียวตรี และพระจักรพรรดิคือตีกแห่งเวียดนาม หลักฐานไทยได้บันทึกเกี่ยวกับการได้ชาวเวียดนามจากสงครามครั้งนี้มาไว้ในประเทศสยามในลักษณะต่าง ๆ กัน เมื่อแรกเริ่มการสู้รบใน พ.ศ.2376 เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพใหญ่คุมทัพพร้อมกับทัพเรือของเจ้าพระยาพระคลัง ไปโจมตีไซ่ง่อน ระหว่างทางจนถึงเมืองโจดก ได้มีการกวาดต้อนจับครัวเวียดนามไว้ได้มาก เป็นภาระยุ่งยากในการเดินทัพต่อไป จะส่งกลับไปกรุงเทพก็ไม่สะดวก เนื่องจากไม่มีเรือนอกจากเรือรบ จะพักไว้ที่โจดกก็ไม่ไว้ใจ ชาวเวียดนามเหล่านี้เป็นราษฎร มีจำนวนชายฉกรรจ์ราว 80 คนเศษ เจ้าพระยาบดินทร์เดชา จึงตัดสินใจประหารชีวิตทั้งหมด ส่วนครอบครัวของชายฉกรรจ์เหล่านี้ให้ส่งไปพักไว้ที่เมืองบันทายมาศ⁴⁶

นอกจากจะใช้การบังคับกวาดต้อนในคราวศึกสงครามแล้ว การเกลี้ย-

---

⁴⁵ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39, หน้า 454, จดหมาย ม.ดอร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ, 26 มกราคม 1772 (พ.ศ.2314) ; ทรงยกทัพไปตีเมื่อมีโอกาสเพื่อแก้แค้นมักเทียนตู (Mac Thien Tuu) เจ้าเมืองบันทายมาศซึ่งถือโอกาสโจมตีจันทบุรีและตราด ในขณะที่พระเจ้ากรุงธนฯ เมื่อยังทรงเป็นพระยาตาก กำลังทำศึกกับเชียงใหม่ในสงครามกู้เอกราช พ.ศ.2312 นอกจากนั้นการตีบันทายมาศเป็นทางสำคัญนำไปสู่การกลับเข้าป้อมอำนาจในเขมรได้อีก.

⁴⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 1, หน้า 136-138.

กล่อมแล้วกวาดต้อนเข้าเขตสยามก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้ได้ชาวเวียดนามเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเวียดนามที่เข้ารีต เมื่อกองทัพไทยมาถึงคลองงเจืองใน พ.ศ.2377 ได้ใช้บาทหลวงมีชื่อว่า เป้ ซึ่งมาพร้อมกับพระยาวิเศษสงคราม (หัวหน้าหมู่บ้านเขมรเชื้อสายโปรตุเกสที่ตำบลสามเสน) เป็นผู้เกลี้ยกล่อม ได้พวกเวียดนามเข้ารีตที่ดั่งบ้านเรือนอยู่คลองงเจืองมาได้ทั้งหมดประมาณ 300 คนเศษ ต่อมาก็ได้เวียดนามเข้ารีตในเมืองโจดกมาเพิ่มเติม พวกเวียดนามเข้ารีตเหล่านี้เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯพระราชทานที่เหนือบ้านเขมรเข้ารีต ริมวัดสัมเกลียง เพื่อให้เป็นที่อาศัยและให้สักเข้าห่มวัด พวกเวียดนามว่า “ญวนสวามิภักดิ์”⁴⁷

ในปีเดียวกัน ขณะที่ทัพบกและทัพเรือไทยต้องถอยมาอยู่ที่เมืองพระตะบองและจันทบุรี ทัพที่สามซึ่งเป็นทัพหัวเมืองลาวตะวันออกเฉียงใต้มาเกือบถึงไซ่ง่อน และต้องถอยกลับเช่นกัน ระหว่างทางได้กวาดต้อนผู้คนกลับไปด้วยเป็นจำนวนมาก ทางด้านเมืองพวนและเชียงขวางได้รายงานว่าฆ่าทหารเวียดนามได้ราว 300 คนเศษ และจับเป็นได้ 41 คน⁴⁸

ใน พ.ศ.2383 ขณะที่เจ้าพระยาบดินทร์เดชาคุมทัพอยู่ที่เมืองพระตะบอง พวกทหารเวียดนามในค่ายขององเดียนุกญูแม่ทัพเวียดนามที่เมืองกำพงธมหนี

---

⁴⁷ เฟิ่งอ้าง, หน้า 139-145 : พระบรมราชาบาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฉาปนกิจศพคุณพ่อสุข สวงน้อย, 13 มกราคม 2509, หน้า 11 ; ระบุจำนวนเวียดนามที่รัชกาลที่ 3 พระราชทานที่ให้อาศัยเป็นหลายร้อยคน เป็นพวกเวียดนามพระยาบรรพต (หัวหน้าหมู่บ้านญวนสามเสน) มีกำลังเป็นอันมาก ; Mgr.Pallegoix, Description du Royaume Thai ou Siam, tome II, (Paris: Lagny-Imprimerie de Vialat et cu, 1954), p. 289. ; ระบุจำนวนเวียดนามเข้ารีตที่ถูกจับเป็นเชลยว่ามีทั้งหมดราว 1,500 ให้เป็นทหารปืนใหญ่หมด.

⁴⁸ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เฟิ่งอ้าง, หน้า 149.

ไฉ่ป่วง (โรคระบาด มีอาการท้องร่วงและอาเจียน) ออกมาหาพวกเขมร 134 คน ต่อมาหนีจากค่ายเมืองพนมเปญอีกราว 200 คน เมื่อส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯโปรดฯให้สักข้อมือเป็นกองอาสาธาบวณ และพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ไว้ใช้สอย พวกนี้อาศัยที่ตำบลบางโพ⁴⁹

ระหว่าง พ.ศ.2376-2384 พวกเขมรที่นิยมฝ่ายไทยรบเวียดนามโดยใช้วิธีรบแบบกองโจร สามารถจับพวกเวียดนามมาได้เป็นจำนวนมากกว่า 2,000 คน เนื่องจากมีการจ่ายรางวัลคือ จับได้มากได้ 1 ตำลึง ถ้าน้อยได้ 1 บาท เวียดนามเหล่านี้โปรดฯให้ส่งไปไว้ยังเมืองกาญจนบุรี⁵⁰ และหัวเมืองทางเหนือ เช่น พิชณุโลกและตาก แต่ถ้าเป็นเวียดนามเจ้าริตโปรดฯให้ส่งไปไว้ที่สามเสน

นอกจากการเข้ามาด้วยเหตุเพื่อลี้ภัยและถูกกวาดต้อนเป็นเชลยแล้วยังมีอีกกรณีหนึ่ง คือ เวียดนามเมืองพุทโธมาซึ่งขึ้นตรงต่อสยามในฐานะประเทศราชในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และพระบาทสมเด็จพระพุทธ-

---

⁴⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3, เล่ม 2, หน้า 37-38 ; กช., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, สมุดไทย เล่ม 1/ก, คัดลอก เล่ม 42, หนังสือเจ้าพระยามหาอำมาตย์, 6 มกราคม จ.ศ.1203 ใน พ.ศ.2385 พวกเวียดนามนับถือคริสต์ศาสนาในเวียดนามถูกกดขี่มาก จึงได้คิดพึ่งสยามโดยเสนอต่อเจ้าพระยาบดินทร์ว่าจะเกณฑ์ชายฉกรรจ์ 6,400 คน ช่วยสยามรบ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯเกรงว่าจะเป็นอุบายให้หันกองดั่งชักชวนไว้ที่เขมร ไม่ให้ส่งเข้ากรุงเทพฯ (เป็นนโยบายตัดกำลังเวียดนามให้เขมรปลอดภัยจากการคุกคามทางชายแดน โดยดึงเอาพวกเวียดนามเข้ามาในดินแดนสยามให้ได้มากที่สุด)

⁵⁰ การที่ส่งพวกเวียดนามไปเมืองกาญจนบุรี เพื่อไปรักษาป้อมเมืองใหม่ ซึ่งโปรดฯให้เจ้าพระยาลี้ภัยคุมพวกมอญสร้างใน พ.ศ.2375.

ยอดฟ้าฯ พระยาราชาศรัย⁵¹ เจ้าเมืองซึ่งเป็นชาวเวียดนาม เมื่อเข้ามาในเมืองหลวงได้พาบริวารเวียดนามและจีนเข้ามาด้วย ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยาราชาศรัยและบริวารอาศัยอยู่ที่ตรอกพระยาไกร สามเพ็ญในปัจจุบัน จนกระทั่งเมื่อพระยาราชาศรัยถึงแก่อสัญกรรม จึงถูกไล่ที่เพื่อทำตลาด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระราชทานที่ใหม่ให้พวกเวียดนามอาศัยอยู่ได้วัดสามเพ็ญ (วัดประทุมคงคาราม)⁵² อย่างไรก็ดีเวียดนามบริวารเจ้าเมืองพุทไธมาศนี้ เข้าใจว่าคงมีจำนวนไม่มากนัก

อนึ่ง นอกจากเวียดนามลี้ภัยและที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยสงครามระหว่างไทยกับเวียดนามแล้ว ยังมีเวียดนามที่เข้ามาในสยามในฐานะคนในบังคับฝรั่งเศสอีกด้วย หลังจากที่ไทยทำสัญญา ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) กับฝรั่งเศส ยังผลให้คนในบังคับฝรั่งเศสชาติเอเชียได้แก่ ชาวเวียดนาม เป็นต้นได้รับความคุ้มครองทางการศาลให้อยู่ในอำนาจปกครองของกงสุลฝรั่งเศสในประเทศสยาม ในระยะนี้พวกเวียดนามได้พากันเดินทางเข้ามาหาผลประโยชน์และติดตามชาวฝรั่งเศสเข้ามาเป็นลูกจ้างจำนวนมาก เวียดนามเหล่านี้มักรวมอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ คือที่ตำบลบางรัก และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือที่อุบลราชธานี เมื่อฝรั่งเศสยึดจันทบุรีเพื่อเป็นประกันให้ไทยทำตามข้อตกลง

---

⁵¹ เจ้าเมืองพุทไธมาศ (เข้าใจว่าคือบันทายมาศ) ได้รับยศและราชทินนามว่า “พระยาราชาศรัย” สำหรับตำแหน่งเจ้าเมืองฝ่ายสยาม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระยาราชาศรัยคนนี้ได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาภักตินุชิต เป็นบิดาเจ้าจอมมารดาจ้อย ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าवासกรี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เจ้าเมืองคนต่อมาคือ พระยาพิศฎา ได้อาศัยอยู่ที่วัดท้ายตึก เชียงสะพานหัน และได้ถึงแก่อนิจกรรมในรัชกาลที่ 1 เช่นกัน

⁵² ก.ศ.ร.กุหลาบ(ผู้พิมพ์), อานามสยามยุทธ, เล่ม 2, (พระนคร : แพร่พิทยา, 2514), หน้า 97-98.

ในสัญญาที่ไทยได้ยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้นำกองทหารเวียดนามมาประจำอยู่เป็นจำนวนมาก แต่คนเวียดนามเหล่านี้ได้มาอาศัยอยู่เป็นการชั่วคราว เมื่อฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจันทบุรี เข้าใจว่าคงจะกลับออกไปเกือบทั้งหมดด้วย⁵³

1.2.2 จำนวนชาวเวียดนามในประเทศไทยสมัย

หลักฐานที่ระบุสาเหตุและจำนวนชาวเวียดนามที่เข้ามาแต่ละคราวไม่อาจช่วยให้สรุปได้ว่าจำนวนเวียดนามที่อาศัยอยู่มีทั้งหมดเท่าใด เป็นที่เชื่อแน่ว่าชาวเวียดนามเหล่านั้นนอกจากที่เข้ามาที่บองเชียงสือแล้ว ก็มีจำนวนน้อยนักที่จะกลับออกไปอีก เนื่องจากไทยเป็นชาติที่มีขนบธรรมเนียมทางศาสนาและให้เสรีภาพในการเป็นอยู่พอสมควร ประกอบกับชาวเวียดนามมีทางทำมาหากินตั้งหลักแหล่งอย่างเป็นสุขแล้ว นอกจากนั้นการคมนาคมติดต่อในสมัยนั้นก็เดินทางไปด้วยความยากลำบาก ด้วยเหตุที่การเดินทางทุรกันดารนี้เอง พวกเวียดนามต้องเสียชีวิตไปมากระหว่างทางที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นเชลย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ครั้งที่จับพวกเวียดนามตั้งเกี้ยวที่ลี้ภัยพวกไตเซินใน พ.ศ.2333 ได้มาจากลาวราว 400 คน แต่ก็ตายไปราว 300 คน⁵⁴

ดังนั้น จำนวนชาวเวียดนามที่ระบุในบัญชีที่นำส่งเข้ามา เช่นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับที่ได้ส่งเข้ามาจริง ๆ ย่อมน่าจะไม่ตรงกันได้ นอกจากนั้นยังไม่อาจหาหลักฐานเกี่ยวกับจำนวนที่แน่นอนของชาว

⁵³ ดูรายละเอียดในเรื่องเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสและกรณีเมืองจันทบุรี ในบทที่ 4.

⁵⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39, หน้า 523, จดหมาย ม. ลาวเออร์ ถึง ม. อาสารี, พ.ศ.2333 (ค.ศ.1790)

คนเวียดนาม

(ภาพจาก John Crawford, *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China*, พิมพ์ครั้งแรก 1828)

เวียดนามที่เข้ามาด้วยสาเหตุลี้ภัยและที่อาศัยในแต่ละแห่งได้ พวกเหล่านี้เมื่อได้เข้ามาในประเทศไทยแล้ว พวกก็แยกย้ายไปยังจังหวัดต่าง ๆ จึงเป็นการยากที่จะประมาณจำนวนทั้งหมดได้

ถึงกระนั้นได้มีการประมาณอย่างคร่าว ๆ ว่า มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ในสมัยนั้นราว 6,000-8,000 คน⁵⁵ หลักฐานร่วมสมัยเช่นบันทึกของปาลเลอกัวซ์ (บาทหลวงฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และอยู่นานถึง 24 ปี ได้กล่าวถึงชาวเวียดนามเฉพาะในกรุงเทพฯว่ามีถึงราว 12,000 คน จากจำนวนพลเมืองในกรุงเทพฯทั้งหมด 404,000 คน (ไม่นับรวมกับพวกที่นับถือคริสต์ศาสนาชาติต่าง ๆ ซึ่งมีราว 4,000 คน⁵⁶ และเป็นชาวเวียดนาม 1,400 คน)⁵⁷ เซอร์จอห์น บาวริง เป็นอีกผู้หนึ่งที่บันทึกจำนวนเวียดนามไว้ แต่กล่าวเฉพาะพวกเวียดนามเชลยศึกว่ามีถึงหนึ่งหมื่นคน สำหรับเวียดนามในกรุงเทพฯนั้น เขาอ้างจากบันทึกของปาลเลอกัวซ์เปรียบเทียบกับหนังสือ “ข้อสังเกตเกี่ยวกับหมู่เกาะอินเดีย” (Notices of the Indian Archipelago) ของมัวร์ (Moor) มัวร์ว่าเวียดนามในกรุงเทพฯใน พ.ศ.2371 มีประมาณ 1,000 คน และประชาชนในกรุงเทพฯทั้งหมดมี 376,500 คน ซึ่งบาวริงเชื่อปาลเลอกัวซ์มากกว่า เพราะว่ามีัวร์ประมาณไว้น้อยเกินไปมาก นอกจากนั้นที่แน่นอนคือ พ.ศ.2377

---

⁵⁵ Joanne L. Schrock, *Minority Groups in Thailand*, (Washington D.C. : Headquarters Department of the Army, 1970), p. 37; Thomas Fitzsimmons, ed., *Thailand, its people, its society, its culture*, (New Haven : Hraf Press, 1958), p. 70.

⁵⁶ Pallegoix, op.cit., tome I, pp. 60-61.

⁵⁷ Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam*, vol. II (London : Oxford U. Press, 1969), p. 305.

เวียดนามในกรุงเทพฯมีมากกว่า 2,000 คน⁵⁸ อย่างไรก็ตาม จำนวน 12,000 คนที่ปาลเลอกัวซ์ว่าไว้ดูมากเกินไปเช่นเดียวกับที่ของมัวร์น้อยไป ใน พ.ศ.2446 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯโปรดฯให้สำรวจประชากร ทำบัญชีสำมะโนครัวอย่างละเอียด แต่ทำสำเร็จได้เพียง 12 มณฑล⁵⁹ จำนวนคนทั้งหมด 3,308,032 คน เป็นเวียดนาม 4,757 คน⁶⁰ (ในจำนวนนี้เป็นเวียดนามในมณฑลปราจีนถึง 1,124 คน ส่วนที่เหลือเข้าใจว่าเป็นของมณฑลจันทบุรีเป็นส่วนมาก) สำหรับมณฑลที่เหลือที่ยังไม่ได้สำรวจนั้น มีกรุงเทพฯและอุดรฯ ซึ่งเป็นแหล่งที่อาศัยสำคัญของชาวเวียดนาม ใน พ.ศ.2452 การสำรวจมณฑลกรุงเทพฯเฉพาะมณฑลชั้นในได้จำนวนเวียดนาม 4,230 คน จากประชากรกรุงเทพฯทั้งหมด 522,054 คน และในบัญชีแยกชาติ ส่วนอารามเป็นเวียดนาม 74 คน จาก 18,625 คน⁶¹ สำหรับมณฑลอุดรฯ ใน พ.ศ.2452 สำรวจได้เวียดนาม 963 คน⁶² ซึ่งเป็นระยะการลี้ภัยฝรั่งเศส เฉพาะในจังหวัด

---

⁵⁸ Ibid., p.395 : ใน *The Vietnamese in Thailand* ของ Peter A.Poole กล่าวไว้หลังจาก เหยียนวินที่ตึก กลับออกไปแล้ว มีทหารเวียดนามสมัครใจอยู่สมทบกับพวกเวียดนามเดิม ทำให้จำนวนญวนในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นราว 3,000-4,000 คน.

⁵⁹ ได้แก่ นครศรีธรรมราช นครราชสีมา นครสวรรค์ กรุงเทพ (อยุธยา) ราชบุรี นครชัยศรี พิษณุโลก ชุมพร ปราจีน ภูเก็ต เพชรบูรณ์ จันทบุรี และที่ยังไม่ได้สำรวจได้แก่มณฑลกรุงเทพฯ พายัพ อุดรฯ อีสาน บุรพา ซึ่งยังไม่ได้ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย และมณฑลที่เหลือนี้มิใช่เวียดนามอาศัยอยู่มาก

⁶⁰ กจข., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 ม.2. 19/4, ที่ 194/7334, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงฯ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, 22 พฤศจิกายน ร.ศ.124 (พ.ศ.2446).

⁶¹ กจข., ร.5 น.30/9, ยอดสำมะโนครัวมณฑลกรุงเทพฯ ศก 128. (พ.ศ.2452).

⁶² กจข., ร.5 ผ.13/8, ที่ 900/8897, พระยาสุริยราชวรานุวัตรโทรเลขรายงานจำนวนญวนมณฑลอุดร, 10 สิงหาคม ร.ศ.128.

นครพนมมีเวียดนามเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมาถึง 200 คนเศษ⁶³ และเมื่อสำรวจใน พ.ศ.2456 ปรากฏจำนวนเวียดนามในมณฑลอุดรถึง 1,567 คน⁶⁴ เมื่อประมาณจำนวนชาวเวียดนามที่ได้จากการสำรวจจนกระทั่งถึง พ.ศ.2456 อย่างคร่าว ๆ แล้ว อาจกล่าวได้ว่า มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ทั้งหมดกว่า 10,000 คน

เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่อาจประมาณจำนวนชาวเวียดนามที่เข้ามาในประเทศไทยก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (ญวนเก่า) ให้แน่นอนได้มากกว่านี้ ซึ่งโดยทั่วไปนั้นเข้าใจกันว่าอาจทำได้เลยทีเดียว เนื่องจากหลักฐานและบันทึกการสำรวจที่มีอยู่ไม่สมบูรณ์และถูกต้องเพียงพอ แต่การประมาณจำนวนเชื้อสาย “ญวนเก่า” ในปัจจุบันที่ยังคงความเป็นเวียดนามอยู่นั้นพอจะกระทำได้ แม้ว่าจะต้องประสบกับอุปสรรคมากมายคือผู้ค้นคว้ายังคงไม่อาจพึ่งข้อมูลจากรัฐบาลได้เช่นเดิม ประการสำคัญคือสภาวะการเมืองปัจจุบันทำให้การสำรวจไม่ได้รับผลสำเร็จเท่าที่ควร ผู้ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับจำนวน “ญวนเก่า” ในปัจจุบันได้ดีคือ *ปีเตอร์ เอ พูล* (Peter A. Poole) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งได้ค้นคว้าและเขียนหนังสือเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทยหลายเล่ม เขาได้กล่าวถึงความยุ่งยากในการสำรวจว่าเกิดจากชาวเวียดนามพยายามปกปิดเชื้อชาติเดิมของตนอย่างจริงจัง แต่ในที่สุดราว พ.ศ.2510 เขาสามารถหาตัวเลขแสดงจำนวนชาวเวียดนามที่อาศัยในแหล่งสำคัญ ๆ ได้จากการสัมภาษณ์บาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกและเวียดนามคริสต์จาก

⁶³ กจข., ร.5 ฝ.31/38, ที่ 1368/8354, พระยาสุริยราชวรานุวัตรโทรเลขรายงานจำนวนญวนมณฑลอุดร, 17 มกราคม ร.ศ.129. (พ.ศ.2453).

⁶⁴ กจข., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 6, ม.3. 6๗/1, ที่ 1/9, นำงบบัญชีชาติญวนในมณฑลอุดร, พ.ศ.2456

ประชากรเวียดนามในประเทศไทย*
(ประมวลโดย ปีเตอร์ เอ พูล)

หมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ	จำนวนประชากร	เขตอำเภอ	จังหวัด	จำนวนเวียดนาม
1. เชียงใหม่	65,736	เชียงใหม่	เชียงใหม่	50
2. ศรีเชียงใหม่	7,957	ศรีเชียงใหม่	หนองคาย	90
3. ท่าโพ	13,096	ท่าโพ	หนองคาย	298
4. หนองคาย	21,120	หนองคาย	หนองคาย	60
5. โพนพิสัย	7,825	โพนพิสัย	หนองคาย	60
6. บึงกาฬ	8,412	บึงกาฬ	หนองคาย	25
7. อุดรธานี	30,884	อุดรธานี	อุดรธานี	200
8. ท่าแร่	5,192	สกลนคร	สกลนคร	2,000
9. สกลนคร	15,997	สกลนคร	สกลนคร	150
10. หนองแสง	14,779	นครพนม	นครพนม	1,200
11. ขอนแก่น	7,402	ขอนแก่น	ขอนแก่น	40
12. อุดรราชธานี	27,222	อุบลฯ	อุบลฯ	650
13. นครสวรรค์	34,947	นครสวรรค์	นครสวรรค์	500
14. นครราชสีมา (โคราช)	42,218	นครราชสีมา	นครราชสีมา	15
15. บางขาม	2,357	บ้านหมี่	ลพบุรี	397
16. บ้านแพง	2,652	พรหมบุรี	สิงห์บุรี	1,040

* จำนวนประชากรในที่ต่าง ๆ นี้ได้จากข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติประจำ พ.ศ.2503 (ค.ศ.1960) และการสำรวจสำมะโนประชากรบางส่วนใน พ.ศ.2508 (ค.ศ.1956) (ปกสัด ปากน้ำ บ้านเสา เป็นหมู่บ้านที่พวกนับถือคริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิกอาศัยอยู่ ไม่ได้จัดเป็นหน่วยปกครองทางราชการ จึงไม่มีตัวเลขจำนวนประชากรเฉพาะแห่งนี้)

ประชากรเวียดนามในประเทศไทย (ต่อ)

หมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ	จำนวนประชากร	เขตอำเภอ	จังหวัด	จำนวนเวียดนาม
17. บ้านนาโคก	2,252	ผักไห่	อยุธยา	334
18. เจ้าเซต	3,627	เสนา	อยุธยา	790
19. อยุธยา	32,368	อยุธยา	อยุธยา	500
20. บางปะอิน	2,797	บางปะอิน	อยุธยา	850
21. สองพี่น้อง	6,660	สองพี่น้อง	สุพรรณบุรี	935
22. เกาะ (เกาะใหญ่)	1,132	บางสาย	อยุธยา	530
23. บ้านเล่า	-	นครนายก	นครนายก	180
24. นครชัยศรี	3,571	นครชัยศรี	นครปฐม	50
25. บางบัวทอง	5,287	บางบัวทอง	นนทบุรี	75
26. บางกอก	1,299,552	คูสิต (สามเสน)	กรุงเทพฯ	3,000
27. ปากลัด	-	พระประแดง	สมุทรปราการ	20
28. ปากน้ำ	-	สมุทรปราการ	สมุทรปราการ	40
29. ศรีราชา	10,472	ศรีราชา	ชลบุรี	60
30. ระยอง	9,701	ระยอง	ระยอง	160
31. ทำไหม	5,688	ทำไหม	จันทบุรี	120
32. จันทบุรี	10,795	จันทบุรี	จันทบุรี	5,860
33. ชลุม	5,072	ชลุม	จันทบุรี	1,510
34. ตราด	3,813	ตราด	ตราด	200
				21,989

หมู่บ้านเวียดนาม 159 แห่ง ประมาณจากจำนวนเวียดนามคริสต์ที่พูดและอ่านภาษาเวียดนาม และไม่ได้แต่งงานกับคนเชื้อชาติไทยและจีน

จากตารางประชากรเวียดนามในประเทศไทยที่ปีเตอร์ เอ พูล จัดทำนั้นจะเห็นได้ว่า เวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาอาศัยอยู่ในจันทบุรีมากที่สุด (7,490 คน) รองลงมาได้แก่ อุดรธานี (3,004 คน) กรุงเทพฯ (สามแสน ; 3,000) สกลนคร (2,130) นครพนม (1,200) สิงห์บุรี (1,040) และสุพรรณฯ (935) คิดเป็นเปอร์เซ็นต์เทียบกับจำนวนพลเมืองทั้งหมดของเขตที่สำรวจแล้ว สิงห์บุรีมีเวียดนามมากที่สุดคือ 39.1% จันทบุรี 34.7% และสกลนคร 10.14% เวียดนามเหล่านี้อยู่ในบริเวณภาคกลางมากที่สุด รองลงไปได้แก่ภาคตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดที่เวียดนามกระจายกันอยู่มากที่สุดคือหนองคาย รองลงมาคือ อุดรธานี ถ้านำจำนวนชาวเวียดนามที่รวบรวมได้จากการสำราวจตามะโนครวัประชากรตั้งแต่ พ.ศ.2446-2456 นั้นมาเปรียบเทียบกับจำนวนชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาที่สำรวจได้ใน พ.ศ.2510 แล้ว (คิดว่าเปรียบเทียบกันได้เพราะเวียดนามที่เหลือในปัจจุบันที่ยังคงรักษาเชื้อชาติอยู่ได้ส่วนใหญ่เป็นพวกนับถือคริสต์ศาสนา ซึ่งกล่าวไว้ในบทที่ 5 เรื่องการสมานลักษณะ) จะเห็นได้ว่าภายในระยะเวลาราว 50 ปี ชาวเวียดนามเพิ่มจำนวนขึ้นกว่าเท่าตัว ในกรณีที่ชาวเวียดนามเหล่านี้รักษาความเป็นคนเชื้อชาติเวียดนามของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ในเวลาต่อไปไทยอาจจะต้องยุ่งยากเกี่ยวกับปัญหาที่มีชาวเวียดนามชนกลุ่มน้อยจำนวนมากอยู่ในประเทศ จำนวนชาวเวียดนามในประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ ซึ่งทำให้รัฐบาลต้องเดือดร้อนแก้ไข ซึ่งจะได้อีกต่อไป

บทที่ 2

พื้นฐานทางการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชาวเวียดนามในประเทศไทย

2.1 การปกครองชาวเวียดนามในประเทศไทย

2.1.1 ทศนะของไทยที่มีต่อชาวเวียดนามที่เข้ามาในประเทศไทย

...ปัญหาที่สำคัญยิ่งปัญหาหนึ่งซึ่งรัฐต่าง ๆ ในแถบเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญนับตั้งแต่สมัยแรกคือ ความขาดแคลนกำลังคนเพื่อการเพาะปลูกภายในอาณาจักรที่มีเขตแดนกว้างขวาง และเพื่อเกณฑ์เข้าในกองทัพในยามที่มีศึกสงคราม¹

ประเทศไทยประสบปัญหานี้ตลอดมาเช่นกัน ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากไทยต้องทำสงครามกับพม่าและมีการสู้รบแย่งชิงราชบัลลังก์ รวมทั้ง

---

¹ Quaritch Wales, *Ancient Siamese Government and Administration*, (New York : Paragon Book Reprint Corp., 1905), p. 63. ...One of the greatest problems that confronted the various states of Futher India from early times was that of obtaining adequate manpower to cultivate as much as possible of their extensive territories and, in case of war, to be drafted into the armies...

การจลาจลภายในหลายต่อหลายครั้งนั้น ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานคน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการทำนุบำรุงทำความเจริญให้แก่ประเทศและป้องกันประเทศจากการรุกรานภายนอก เกิดความจำเป็นต้องอาศัยกำลังคนต่างชาติมาทดแทน กลุ่มชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีวิธีปฏิบัติแก้ไขปัญหานี้จนกลายเป็นธรรมเนียมคือ กวาดต้อนคนจากประเทศข้างศึกที่แพ้สงครามหรือจากประเทศที่ทำสงครามกัน

นอกจากนั้นประเทศสยามยังขาดกำลังคนที่มีความสามารถและความชำนาญเฉพาะด้าน โดยเฉพาะในด้านการทหาร เห็นได้จากการที่ไทยจัดตั้งกองทหารอาสาต่างชาติขึ้น (เข้าใจว่ามีเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช และใช้ชาวยุโรปฝึกหัดทหารตามระเบียบยุโรปเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231)) ซึ่งนอกจากจะเป็นเพราะขาดกำลังคนแล้วยังเป็นเพราะทหารต่างชาติมีประสิทธิภาพทางการรบมากกว่า เนื่องจากรู้จักใช้อาวุธทันสมัยและมีระเบียบทางการทหารดีกว่า ด้วยเหตุนี้ไทยจึงได้เรียนการฝึกหัดทหารตามแบบยุโรปจนถึงปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระสังฆราชญ์ แบบติสต์ ปาลเลอกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในประเทศสยามขณะนั้นตั้งข้อสังเกตว่า คนไทยเหมาะสมที่จะเป็นเกษตรกรและพ่อค้ามากกว่าเป็นทหาร และว่าประเทศสยามไม่เคยจัดระเบียบกองทัพและฝึกหัดทหารเลย² คำกล่าวนี้ออกจะเกินไปเมื่อพิจารณาว่าไทยสามารถป้องกันประเทศและรักษาเอกราชมาได้จนทุกวันนี้ แต่ความเห็นของปาลเลอกัวซ์

² Mgr.Pallegoix, op.cit., tome I, p. 313. ; ปาลเลอกัวซ์เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 (27 กันยายน พ.ศ.2373) มรณภาพในรัชกาลที่ 4 (18 มิถุนายน พ.ศ.2405) รวมอยู่ในสยาม 32 ปี เป็นเจ้าอธิการวัดคอนเซพชั่น (วัดบ้านเขมร) เป็นผู้สอนภาษาอังกฤษ ละติน และความรู้ด้านต่าง ๆ แก่รัชกาลที่ 4 เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเมืองสยาม ภาษาไทย และบาลีจากรัชกาลที่ 4.

ก็แสดงถึงทัศนะของชาวต่างชาติที่มองการทหารสยามโดยเปรียบเทียบกับแบบของชาวยุโรป อย่างไรก็ตามอาจกล่าวรวมได้ว่าไทยต้องการกำลังคน ทั้งนี้เพื่อให้ได้จำนวนมากและมีประสิทธิภาพทางการรบดีกว่าที่มีอยู่ในการทำสงครามในกรณีนี้ ชาวเวียดนามเป็นประโยชน์ต่อสยามได้เป็นอย่างดี เนื่องจากได้รับการยกย่องโดยทั่วไปว่าเป็นชาตินักรบที่กล้าหาญ ความเก่งกล้าในด้านกรรบของชาวเวียดนามเป็นที่กล่าวขวัญในข้อเขียนของชาวยุโรปในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จอห์น ครอว์เฟ็ด (John Crawford) ผู้แทนของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ซึ่งเข้ามาในประเทศสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อ พ.ศ.2365 ได้กล่าวเป็นเชิงเปรียบเทียบความสามารถด้านการทหารของชาวเวียดนามกับชาวสยามไว้ว่า “...ในด้านลักษณะการทำศึกสงครามของชาวสยามก็รู้สึกว่าจะตกเป็นเบียดล่าง...”³ และยังกล่าวอีกด้วยว่า ชาวโคชินจีนเป็นนักเดินเรือที่ดีที่สุดในตะวันออกไกล⁴ ถ้าจะพิจารณาว่าครอว์เฟ็ดเขียนอย่างมีอคติโดยตั้งใจจะยกย่องชาวเวียดนามที่เขาชื่นชอบและเหยียดหยามคนสยามนั้น ก็กล่าวไม่ได้ทีเดียวนัก เพราะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ชาวเวียดนามซึ่งเป็นชาวโคชินจีนเป็นส่วนมากที่ถูกเกณฑ์ประจำกองทัพปืนใหญ่และกองทัพเรือ⁵

³ ไพรจัน เกษแมนกิจ, ผู้แปล, เอกสารของครอว์เฟ็ด, หน้า 133.

⁴ Jean Chesneau, *The Vietnamese Nation*, (Sydney : Contribution to a History Current Book Distributors PTX.Ltd, 1966), p. 54

⁵ ไทยเข้าใจว่าเวียดนามรู้จักและชำนาญการใช้อาวุธปืนใหญ่ซึ่งเป็นอาวุธสำคัญของสมัยนั้น เนื่องจากเห็นว่าอยู่กับชาวยุโรป เวียดนามในอยุธยาเป็นชาวโคชินจีน นับถือคริสต์ศาสนาอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศสเป็นส่วนมาก แต่โดยแท้จริงแล้วเวียดนามเหล่านี้ไม่มีความรู้เรื่องปืนใหญ่เท่าใดเลย สำหรับความสามารถทางเดินเรือนั้น ในสัญญาระหว่างสยามกับฮอลันดา 10 สิงหาคม พ.ศ.2207 (ค.ศ.1664) ซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับการผูกขาดการค้าของฮอลันดานั้น ระบุว่าฮอลันดาห้ามไทยจ้างชาวจีนเดินเรือ และหมายเหตุคำว่า “ชาวจีน” ว่าหมายรวมถึงชาวญี่ปุ่นและชาวเวียดนามด้วย ยังผลให้ไทยหมดทางแข่งขันทางการค้ากับฮอลันดา ความนี้ยืนยันว่าเวียดนามชำนาญทางเดินเรือเช่นเดียวกับจีน

พระสังฆราชแห่งเบริธ (Evêque de Bérlythe) บาทหลวงฝรั่งเศสที่เดินทางมาในประเทศสยามสมัยนั้นก็ได้กล่าวว่า พวกทหารเวียดนามมีลักษณะความเป็นทหารอย่างแท้จริง ที่เด่นชัดคือความกล้าหาญ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ชาวเวียดนามเป็นที่ต้องการของไทยเพราะใช้แก้ปัญหาสำคัญได้ 2 ประการคือ ใช้เป็นแรงงานในการเพาะปลูกบำรุงแผ่นดิน และใช้ทดแทนการขาดความถนัดและสามารถบางประการของคนสยาม และพร้อมกันนี้ไทยก็ได้ใช้ชาติอื่นด้วยเช่น มอญ ลาว เขมร เป็นต้น

ในสมัยต่อมา ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์คุณสมบัติดังกล่าวของชาวเวียดนามและปัญหาการขาดแคลนกำลังคนซึ่งยังคงมีอยู่ทำให้รัฐบาลสยามไม่รังเกียจที่จะได้ชาวเวียดนามมาอาศัยเป็นพลเมืองในประเทศสยามอีก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ประเทศสยามทำสงครามกับพม่าหลายครั้ง ทำให้กำลังคนลดน้อยลงมาก และไทยก็ต้องการทำนุบำรุงบ้านเมืองซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เจริญขึ้นด้วย เหตุนี้ทำให้เข้าใจว่าทหารเวียดนามจำนวนมากซึ่งลี้ภัยกบฏไต่เซินติดตามองเชียงสือเข้ามาในกรุงเพชานัน คงเป็นที่ต้องพระราชประสงค์ของพระองค์ยิ่งนัก เห็นได้จากที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อพวกเวียดนามเหล่านี้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ทรงต้อนรับขับสู้ พระราชทานเกียรติยศตามสมควร และทรงพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่องเชียงสือในการปราบกบฏ และได้ส่งกองทัพไปช่วยรบพวกกบฏในเวียดนาม ระหว่างที่ต้องรั้งรออยู่ในกรุงเทพฯเป็นเวลานาน ชาวเวียดนามพวกองเชียงสือได้ทำประโยชน์แก่ไทยเป็นอย่างมากเพื่อตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณ กล่าวคือ ชาวเวียดนามที่มีความสามารถหรือถนัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะพวกที่มีฝีมือทางการช่างได้เข้าทำราชการ องเชียงสือเองได้เสนอพระองค์เป็นกองหน้าเข้าช่วยรบกับพม่า ส่งนายกองเวียดนามให้ต่อเรือรบให้

ไทยใช้ปราบกบฏที่เกาะช้าง เป็นต้น บทบาทดังกล่าวนี้น่าจะเป็นเหตุให้ไทยเห็นความสามารถของเวียดนามถนัดนี้ขึ้น และเห็นการณ์ไกลที่จะใช้เวียดนามให้เป็นประโยชน์ได้ต่อไป ไม่มีหลักฐานที่แสดงอย่างชัดเจนว่าไทยต้องการหน่วงเหนี่ยวพวกเวียดนามเหล่านี้ไว้ แต่อาจจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นเช่นนั้น จากการที่หลังจากที่องเชียงสือหนีไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ไม่ทรงแสดงปฏิกิริยาใด ๆ กลับทรงป้องกันคนเวียดนามที่ยังคงเหลืออยู่ในกรุงเทพฯ ที่ไม่อาจติดตามองเชียงสือออกไปได้ให้รอดพ้นจากพระพิโรธของสมเด็จพระราชวังบวร โดยย้ายพวกเวียดนามจากพาหุรัดไปอยู่ที่ตำบลบางโพเสีย ยิ่งกว่านั้น เมื่อเหงียนวินท์ตีแม่ทัพเวียดนามและกองทหารติดตามองเชียงสือเข้ามาเพราะเข้าใจว่าองเชียงสือยังคงอยู่ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ทรงชักชวนให้กองทหารส่วนใหญ่ของเหงียนวินท์ตีอยู่รับราชการกับพระองค์ต่อไปจนเป็นผลสำเร็จ

ไทยได้ใช้ประโยชน์จากชาวเวียดนามเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความสามารถในการรบและการเดินเรือของเวียดนามก็ได้เป็นที่ประจักษ์ชัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไทยต้องปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์จนเป็นเหตุให้เกิดสงครามกับเวียดนามและลาว ประกอบกับที่อังกฤษเกิดกรณีพิพาทกับจีน ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงวางพระทัยในสถานการณ์แวดล้อมทางการเมือง และหวั่นต่ออันตรายจากภายนอก ไทยเกรงว่าอังกฤษจะย้ายไทยเช่นที่ทำกับจีน จึงโปรดฯ ให้ปรับปรุงสมรรถภาพด้านการรบและจัดเตรียมการป้องกันประเทศอย่างเข้มแข็ง ให้ต่อเรือกำปั่นรบเพิ่มมากขึ้น สะสมอาวุธยุทโธปกรณ์สร้างป้อมปราการตามหัวเมืองชายทะเล และฝึกหัดจัดระเบียบการบังคับบัญชา

ทหารแบบยุโรปขึ้น⁶ ทั้งนี้ได้ทรงมอบให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็นแม่กองจัดการเตรียมกำลังพร้อมรบ การทำสงครามกับเวียดนามในเวลาต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้ไทยต้องการกำลังคนมากขึ้น ในครั้งนี้ชาวเวียดนามก็ได้ทำประโยชน์ให้กับไทยอย่างจริงจังมากขึ้น ปรากฏในจดหมายหลวงอุดมสมบัติมีข้อความแสดงว่าเวียดนามในประเทศสยามรับราชการทัพเรือในการศึกกับทัพเวียดนามครั้งนี้ด้วย

...พระยาพิพัฒน์บอกเข้ามาว่า ท้าวพระกรุณา (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ - ผู้เขียน) ให้ขุนฤทธิธินไกรปลัดกองฉนวนถือหนังสือคุมเรือไล่สกัดเข้ามาเร่งเรือกองทัพออกไปว่าเรือท้าวพระกรุณาใช้ใบไปถึงเมืองจันทบุรี แต่ ณ วันเดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำ...⁷

พวกเวียดนามในเมืองจันทบุรีถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทัพเรือด้วยเช่นกัน เพราะเป็นพวกที่สามารถทางทะเล และเมืองจันทบุรีก็อยู่ทางตะวันออกใกล้เขตสมรภูมิ พวกเวียดนามเขลยศึกที่ไทยตีและกวาดต้อนมาได้นั้น ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมส่วนหนึ่งเข้าประจำกองทหารปืนใหญ่อยู่ภายใต้ความควบคุมของ

⁶ สมเด็จพระยาตากษัตริย์, ตำนานการเกณฑ์ทหาร, หน้า 40-41 ; เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระนารายณ์ฯ โดยมีนายทหารฝรั่งเศสชื่อ เชอวาลิเอร์ เดอ ฟอรับง (Chevalier de Forbin) ควบคุมฝึกหัด.

⁷ จดหมายหลวงอุดมสมบัติ, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมิ (อิสตญาณเถระ), 31 พฤษภาคม 2505, หน้า 146.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ ให้ฝึกหัดตามแบบยุโรป นอกจากนั้น การที่ไทยต้องสูญเสียทหารไปในสงครามทำให้ไทยต้องการพวกเวียดนามมาเป็นกำลังทดแทนมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดฯ ให้มีตราพระราชสีห์ไปยังบรรดาแม่ทัพนายกองที่ทำการรบและกวาดต้อนพวกเวียดนามว่ามีพระประสงค์ให้ส่งเวียดนามและเขมรที่กวาดต้อนมาได้ทูลเกล้าถวายทั้งหมดเพื่อจัดตั้งเป็นกองทหารปืนใหญ่ต่อไป⁸

นอกจากไทยจะต้องการชาวเวียดนามเพื่อใช้ประโยชน์ตามความถนัดเฉพาะ เช่นเป็นทหารและช่างแล้ว ยังต้องการมาไว้เพื่อเพิ่มจำนวนพลเมืองในประเทศอีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 3 พวกเวียดนามที่ถูกกวาดต้อนมามีจำนวนมากส่วนหนึ่งได้ถูกส่งไปประจำกองทหารปืนใหญ่ ที่เหลือถูกส่งไปอาศัยอยู่ที่หัวเมืองภาคเหนือและประจำป้อมเมืองกาญจนบุรีที่สร้างขึ้นใหม่ โปรดฯ ให้มีสารตราไปยังเจ้าเมืองและกรมการที่รับพวกเวียดนามนั้น กำชับให้จัดการดูแลเวียดนามตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอย่าให้อดหยากและขัดสนได้⁹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ กำลังคนไม่เพียงพอ ยังคงเป็นปัญหาดังเช่นในรัชกาลก่อน ๆ เมื่อชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาได้พากันหลบหนีความกดขี่ทารุณของพระจักรพรรดิคือตึกเข้ามาในประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็โปรดฯ ให้มีสารตราไปยังหัวเมืองตะวันออกให้ลาดตระเวนเกลี้ยกล่อมชาวเวียดนามที่หนีเข้ามาในเขตชายแดนสยามให้

⁸ ประชุมพงสาวดารภาคที่ 67, จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2511) หน้า 48.

⁹ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, สมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว เลขที่ 38, สารตราเจ้าพระยาจักรีมีมายังพระไชยบรร พระจงรณฤท กรมการเมืองพิษณุโลก วันเสาร์ขึ้น 3 ค่ำ เดือนอ้าย ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ.1205 (พ.ศ.2386).

เข้ามาอาศัยในพระราชอาณาเขตโดยสะดวก และทำนุบำรุงไม่ให้เดือดร้อนเพื่อที่ชาวเวียดนามจะได้ชักชวนกันเข้ามาอาศัยในสยามเพิ่มขึ้น¹⁰ ให้เจ้าเมืองจัดการให้ชาวเวียดนามได้ทำไร่ทำนาหากินเพื่อให้บ้านเมืองบริบูรณ์ขึ้น ทั้งนี้ทรงผ่อนผันให้ชาวเวียดนามได้อาศัยอยู่ร่วมกับพวกที่ถือศาสนาเดียวกันและอยู่ในเขตหัวเมืองชายแดนภาคตะวันออกเฉียงใต้ตามใจสมัคร แต่ไม่ให้กลับไปเขตแดนจนเกินไป เพราะเกรงว่าพวกเวียดนามจะกลับออกไปอีกได้อย่างสะดวก¹¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ฝรั่งเศสเป็นมหาอำนาจประเทศหนึ่งที่เข้าครอบครองเวียดนามและกัมพูชา และมีท่าทีคุกคามไทยอย่างจริงจัง เมื่อชาวเวียดนามอพยพหนีฝรั่งเศสเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระองค์ก็ทรงโปรดฯ ให้รับไว้อาศัยทำมาหากินในพระราชอาณาเขต และทรงพระกรุณาฯ งดเว้นเก็บเงินส่วย ในการนี้ทรงมีพระราชดำริว่าพวกเวียดนามหนีร้อนมาพึ่งเย็น¹² ควรให้เก็บส่วยชาวเวียดนามบ้างเล็กน้อยเพื่อแสดงว่าชาวเวียดนามเป็นพลเมืองสยาม และให้พยายามเก็บให้น้อยกว่าฝรั่งเศสให้มากที่สุด¹³ อาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชโบายที่จะชักจูงชาวเวียดนามให้เข้ามาอยู่ในประเทศสยามโดยอาศัยวิธีการเก็บเงินส่วยให้น้อยลง

¹⁰ หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, สมุดไต่คำ สำนวนสอขาว เลขที่ 38, โบบอกเมืองโพนพิสัย จ.ศ.1213 (พ.ศ.2394) ; เลขที่ 34, สารตราถึงเมืองหนองคาย, จ.ศ.1213.

¹¹ หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, สมุดไต่คำ สำนวนสอขาว เลขที่ 38, ร่างสารตราถึงเมืองสกลนคร, จ.ศ.1224 ; ไม่มีเลขที่, ศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง, จ.ศ.1220 (พ.ศ.2401).

¹² กจข., ร.5 ม.2.21ก/31, ที่ 1314, พระยาราชวราภูลง ปลัดมหาดไทยทูลกรมขุนสมมตฯ, 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

¹³ กจข., ร.5, บ.1.1ก/28, ร.131/50, พระราชหัตถเลขา วันอาทิตย์ แรม 1 ค่ำ เดือน 8 ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ.1250 (พ.ศ.2431).

กล่าวโดยสรุป ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ไทยยินดีและต้องการให้ชาวเวียดนามได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาคาราคาซังคนและการขาดความสามารถเฉพาะอย่างของกำลังคนภายในประเทศ

2.1.2 ลักษณะการปกครองชาวเวียดนามในประเทศสยามตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากรัฐบาลสยามมองเห็นความสำคัญของชาวเวียดนามในแง่ที่เป็นกำลังคนสำหรับประเทศ ดังนั้นในการจัดการปกครองชาวเวียดนาม นอกจากจะคำนึงถึงความสะดวกปลอดภัยทางการปกครองแล้ว ยังต้องจัดชาวเวียดนามให้อยู่ในระเบียบทางสังคมและการปกครองของประเทศที่ไทยจะสามารถใช้ประโยชน์จากแรงงานชาวเวียดนามให้ได้มากที่สุดด้วย ในการปกครองประเทศสยามตั้งแต่เดิมนั้นมีหลักสำคัญอยู่สองประการ คือ พระราชอาญาสิทธิของกษัตริย์และการบังคับเกณฑ์แรงงานเพื่อทำศึกสงครามและทำงานโยธา สาธารณะด้วยระบบมูลนายไพร่ ไพร่พลเมืองคือสามัญชนผู้เป็นกำลังของแผ่นดิน ได้รับสิทธิหักล้างดวงผงที่ว่างเปล่าทำมาหากินเลี้ยงชีพได้ มูลนายคือหัวหน้าเจ้าหมู่ผู้ควบคุมบังคับบัญชาไพร่ลูกหมู่ให้รับผิดชอบต่อรัฐบาล ไพร่ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องสังกัดกรมใดกรมหนึ่งจะลอยตัวอยู่ไม่ได้ เพื่อที่จะได้รับความคุ้มครองพิทักษ์รักษาชีวิตและทรัพย์สินโดยทางศาลจากมูลนาย ไพร่แบ่งออกเป็น ไพร่หลวง ไพร่สวย และไพร่สม ไพร่หลวงคือไพร่ที่สังกัดวังหลวง ตั้งแต่สมัยอยุธยา จะถูกเกณฑ์เข้ารับราชการปีละ 6 เดือน ในสมัยกรุงธนบุรีปีละ 4 เดือน และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ปีละ 3 เดือน ในเวลาปกติ ถ้าไม่ต้องการเข้าเวรก็จ่ายเงินแทน เรียกว่าเงินค่าราชการปีละ 4 ตำลึงกึ่ง หรือ

18 บาท ไพร่ช่วย คือไพร่ที่ชำระค่าภาคหลวงหรือส่วยแทนการเกณฑ์แรง โดยชำระปีละ 8 บาท ถึง 16 บาท หรือชำระเป็นสิ่งของ ไพร่สมสังักต พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ รับราชการปีละ 3 เดือน หรือชำระค่าราชการปีละ 3 เดือนหรือเท่ากับค่าราชการปีละ 6 บาทในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ไพร่ได้รับสิทธิเปลี่ยนฐานันดรเป็นขุนนางได้โดยถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ถ้ามีสติปัญญาและสัจย์ชื่อ ไพร่หมดกำหนดรับราชการเมื่ออายุ 60 ปี หรือมีบุตรเข้ารับราชการแทน 3 คน¹⁴

รัฐบาลสยามปฏิบัติต่อชาวเวียดนามในประเทศเช่นเดียวกับไพร่พลเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้จัดการให้เวียดนามเชลยศึกส่วนมากเข้ารับราชการและอาศัยทำมาหากินดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขเช่นคนไทย¹⁵ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เจ้าเมืองกรมการในหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือปกครองพวกเวียดนามอย่างปล่อยปละละเลย เพราะมีอคติว่าชาวเวียดนามเป็นต่างชาติจึงไม่เอาใจใส่เท่าที่ควร จึงโปรดฯให้ประกาศว่าชาวเวียดนามในพระราชอาณาเขตเป็น “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน” ของพระองค์เช่นเดียวกับคนไทยและไม่ให้ถือว่าเวียดนามในประเทศสยามเป็นคนต่างชาติอีกต่อไป¹⁶

ชาวเวียดนามในประเทศสยามอาศัยอยู่รวมกลุ่มกันกับพวกที่มีเชื้อชาติและศาสนาเดียวกัน ซึ่งหมายถึงอยู่รวมกันเป็นหมู่ชาวเวียดนามที่นับถือ

¹⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, “ลักษณะการปกครองของประเทศสยามแต่โบราณ”, หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : 2514), หน้า 60-63 ; Walter F. Vella, op.cit., p. 45. ; จจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร : 2519), หน้า 28-29, 41.

¹⁵ Walter F. Vella, ibid., p. 26.

¹⁶ กจร., ร.5, ม.2.12ก/1, แผนกปกครอง, สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองนครพนม วันขึ้น 2 ค่ำเดือน 5 จ.ศ.1245. (พ.ศ.2426).

พุทธศาสนา และชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนา ลักษณะการจัดการรวมกลุ่มชาวเวียดนามตามเชื้อชาติและศาสนา นี้ ปฏิบัติตั้งแต่สมัยอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การจัดชาวเวียดนามให้อยู่รวมกลุ่มตามเชื้อชาติเป็นไปเช่นเดียวกับที่ได้จัดกับชาติอื่น ๆ คือพระราชทานที่ให้อาศัยเป็นหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า “ค่ายชาวต่างชาติ” ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันรอบนอกพระนคร¹⁷ การที่รัฐบาลสยามตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาใช้วิธีการปกครองชาวเวียดนามดังกล่าว มีสาเหตุสำคัญ คือเพื่อความสะดวกปลอดภัยและง่ายต่อการควบคุมและใช้ประโยชน์ สำหรับเหตุผลที่เกี่ยวกับความปลอดภัยนั้น ถ้าให้ชาวต่างชาติอยู่ในพระนครและอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ก็ย่อมเป็นอันตรายได้เช่นเดียวกับที่ให้อยู่ไกลตาเกินกว่าที่จะควบคุมทั่วถึง การที่ค่ายชาวต่างชาติอยู่ในละแวกเดียวกันใกล้ชิดกัน เป็นประโยชน์ที่จะใช้ให้ควบคุมกันและกันได้ ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เกิดเหตุการณ์ที่ชาวฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยาแสดงอำนาจก้าวร้าวและก่อความวุ่นวายเป็นภัยต่อสยาม ได้โปรดฯให้ตั้งปืนใหญ่ไว้ตรงข้ามห้างฮอลันดาและใช้ “พวกเข่ารีด” ได้แก่พวกที่นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งมีชาวเวียดนาม จีน และฝรั่งเศษอยู่ประจำ¹⁸ ไทยถือกุศโลบายที่จะใช้ชาวต่างชาติทั้งปวงในกรุงศรีอยุธยาเป็นด่านกำลังป้องกันพระนคร ข้าศึกที่เข้ามาโดยเฉพาะทางเรือจะต้องบุกผ่านพวกเหล่านี้ก่อนที่จะเข้าถึงตัวเมือง ชาวโปรตุเกส ญี่ปุ่น และชาวเวียดนามมีประสิทธิภาพและความชำนาญในการรบและใช้อาวุธสำคัญของ

¹⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4, พิมพ์ในงานศพนางอนงค์ เทียรนราช, 2507, หน้า 213.

¹⁸ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 38, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, เล่ม 9, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507), หน้า 269.

สมัยนั้นคือปิ่นและปิ่นใหญ่ ในราว พ.ศ.2309 เมื่อพม่าบุกกรุงศรีอยุธยา ไทยก็ได้อาศัยกำลังชาวต่างชาติเหล่านี้ต้านทานพม่าในเขตรอบนอกพระนคร¹⁹

นอกจากนั้นการรวมกลุ่มชาวเวียดนามตามเชื้อชาติสอดคล้องกับวิธีการปกครองระบบมูลนายไพร่ คือช่วยให้เกิดความสะดวกทางการปกครองและเกณฑ์ใช้ราชการ วิธีนี้รัฐบาลจะแต่งตั้งหัวหน้ากลุ่มที่พวกเวียดนามพอใจเลือกขึ้นมาเป็นผู้นำนั้น เป็นหัวหน้าหมู่บ้านหรือนายบ้านปกครองพวกพ้องของตนกันเองอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพราะเป็นการลำบากยุ่งยากถ้ารัฐบาลจะหาคนไทยที่มีความสามารถทางการปกครองมาควบคุมชาวเวียดนามและชาวต่างชาติกลุ่มอื่น ๆ และถ้าให้คนสยามปกครองโดยตรง ชาวเวียดนามอาจไม่ยอมรับเชื่อฟังได้ดีเท่ากับคนเชื้อชาติเดียวกันได้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงจัดตั้งชาวเวียดนามเข้าเป็นหมวดหมู่ และรับราชการประจำกองทหารปิ่นใหญ่และกองทหารเรือฉนวน หัวหน้าเวียดนามคนเดียวกันนั้นมียศเป็นผู้บังคับกองหรือนายกองทหารด้วย ออกญาพระคลังซึ่งว่าการต่างประเทศเป็นผู้รับผิดชอบปกครองชาวเวียดนามและชาติอื่น ๆ จะแต่งตั้งขุนนางไทยสำหรับควบคุมดูแลการปกครองชาวเวียดนามในหมู่บ้าน และในเวลาที่มีราชการหรือต้องการเกณฑ์ใช้ชาวเวียดนาม ออกญาพระคลังจะรับพระบรมราชโองการมาสั่งผ่านขุนนางไทยเพื่อแจ้งไปยังนายบ้านหรือนายกองฉนวน²⁰ ม.โลลิแยร์ นักสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสได้เขียนเล่าไว้ในจดหมายเหตุที่มีไปถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศของเขาว่า “...หลวงราชมนตรี ซึ่งเป็นพนักงานสำหรับดูแลควบคุมพวกเขารัด เป็นผู้นำคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังซึ่งรับ

¹⁹ Mgr.Pallegoix, op,cit., tome II, pp. 244-246, 208-209.

²⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปฯ, อ้างแล้ว, หน้า 177 ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, หน้า 213.

พระราชโองการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมา...”²¹

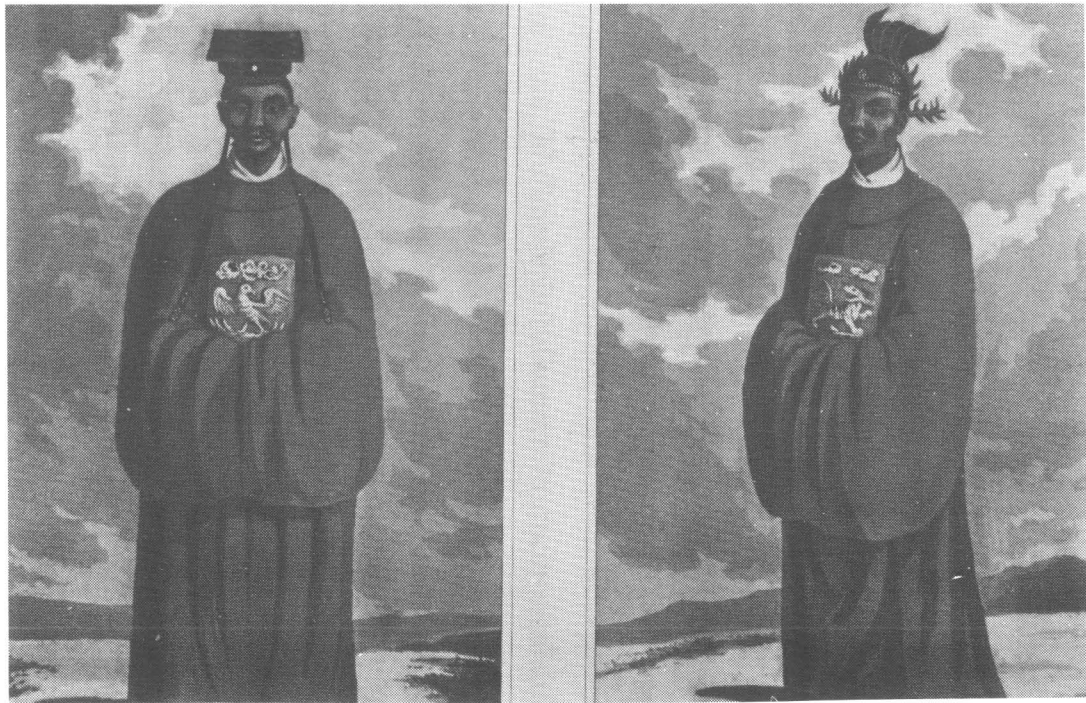
ในสมัยอยุธยา มีการเกณฑ์ใช้ราชการชาวเวียตนามบ่อยครั้งมาก นอกจากเป็นทหารประจำกองแล้ว ยังต้องทำงานเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ชาวเวียตนามลำบากมากจนต้องอพยพออกจากกรุงศรีอยุธยาไปเป็นจำนวนมาก

...ตามที่ท่านอยากทราบข่าวพวกคริสเตียนชาติญวนในเมืองไทยนั้น...การที่ได้เกิดการจลาจลขึ้นเมื่อสามปีล่วงมาแล้วได้ขัดขวางการที่พวกนี้จะทำการได้โดยสะดวก เพราะต้องถูกเกณฑ์ไม่หยุดหย่อนเลย เช่นวันนี้ต้องถูกเกณฑ์ให้อยู่ยาม พรุ่งนี้ต้องถูกเกณฑ์ไปแจวเรือของเจ้า และถูกเกณฑ์ใช้การชนิดหลายอย่างจนพวกนี้เกือบจะหาเวลามาฟังสวดมนต์ในวันนักขัตฤกษ์ไม่ได้ และบางทีในวันอาทิตย์ก็มาไม่ได้ก็มีบ่อย ๆ²²

การจัดกำลังคนเป็นหมวดหมู่ดังกล่าวทำให้ไทยสามารถใช้ราชการชาวเวียตนามได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม การจัดชาวเวียตนามเป็นกองทหารดังกล่าวนี้มีข้อสังเกตว่าไม่ใช่ลักษณะของทหารอาสาชาวต่างชาติตามที่น่าจะเป็น ทั้งนี้

²¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 38, หน้า 307 ; จดหมาย ม.โลลิแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ, วันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2392 (ค.ศ.1749) ; ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ขุนนางสยามที่ทำหน้าที่ดูแลพวกเวียตนามทั้งที่นับถือพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาได้แก่ หลวงราชมนตรี ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตำแหน่งหลวงราชมนตรี ได้แก่ จากวาง ล่ามญวน สังคัถกรมท่าซ้าย ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงอนันมนตรี.

²² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 7, (สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ; 2507), หน้า 145 ; จดหมาย ม.โปร์ ถึง ม.เคลาเวิน, 15 ธันวาคม ค.ศ.1701 (พ.ศ.2244)

ซ้าย : ขุนนางเวียดนามฝ่ายพลเรือน ขวา : ขุนนางเวียดนามฝ่ายทหาร
(ภาพจาก John Crawford, *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China*, พิมพ์ครั้งแรก 1828)

ตามหลักฐานในพงศาวดาร ที่เรียกว่า “ทหารอาสา” นั้นหมายถึง “พวกต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งได้รับการยกเว้นไม่ต้องทำราชการเหมือนอย่างไทยที่เป็นพลเมือง แต่เวลามีสงคราม พวกเหล่านี้จะไปช่วยรบพุ่งเป็นการสนองพระเดชพระคุณ เช่น พวกอาสาโปรตุเกสที่ช่วยรบพม่าครั้งสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช เป็นต้น”²³ พวกทหารอาสาที่รวมทั้งคนไทยที่เข้ารับนับถือคริสต์ศาสนา โดยปกติแล้วจะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้หยุดราชการได้ในวันอาทิตย์และวันฉลองเทศกาลเพื่อประกอบศาสนกิจ²⁴ อย่างไรก็ตาม การที่ได้ชื่อว่าเป็นทหารอาสาเพราะเป็นต่างชาติ การกำหนดข้อกรมกองที่ชาวเวียดนามประจำอยู่ ดูเหมือนว่าจะตั้งเป็นธรรมเนียมสำหรับต่างชาติ เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มีกองญวนอาสารบ เป็นต้น เข้าใจว่าในระยะแรก ชาวเวียดนามอาจเป็นทหารอาสาจริง อย่างไรก็ตาม “ตำนานการเกณฑ์ทหาร” ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวว่าทหารอาสาเป็นพวกต่างชาติที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำและสมัครเป็นทหารอาสา แต่ในเวลาต่อมาลูกหลานเชื้อสายของชาวต่างชาติเหล่านี้ต้องถูกเกณฑ์เหมือนคนไทย

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เวียดนามเข้ารับนับถือคริสต์ศาสนาแยกอาศัยอยู่ต่างหากจากชาวพุทธ เหตุประการหนึ่งเกิดจากการดำเนินนโยบายทางการเมืองของไทยหลังจากที่คณะบาทหลวงฝรั่งเศสตกลงใจเลือกใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกของคณะ

²³ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สารานุกรมสมเด็จ เล่ม 5, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2516), หน้า 49.

²⁴ Quaritch Wales op.cit., p. 67.

ต่างประเทศ (La Société des Missions Étrangères) ใน พ.ศ.2205²⁵ พระสังฆราชแห่งเบริธ บิชอป เดอ ลา มอธ ลอมแบร์ (Mgr. de la Mothe Lambert, évêque de Bérythe) ได้เลือกค่ายหรือหมู่บ้านชาวเวียดนามเป็นที่พำนัก และเริ่มสอนศาสนาในอยุธยา เพราะค่ายชาวเวียดนามมีชาวโคชินจีนเป็นส่วนใหญ่ซึ่งนับถือคริสต์ศาสนาอยู่แล้ว คณะบาทหลวงฝรั่งเศสได้รับการต้อนรับอย่างเคารพยกย่อง การเลือกเริ่มต้นสอนชาวต่างชาติก่อนนั้นย่อมง่ายและสะดวกกว่าสอนชาวพื้นเมืองโดยตรง เพราะผู้ปกครองประเทศไม่พอใจน้อยกว่า อีกประการหนึ่งฝรั่งเศสมีคู่แข่งก็คือชาวโปรตุเกสและพวกที่นับถือนิกายเยซูอิต (Jésuites) ซึ่งมีการแก่งแย่งชิงอิทธิพลเพื่อผลประโยชน์ทางศาสนาและการค้าในที่แห่งเดียวกันคือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การขัดแย้งอย่างรุนแรงเคยเกิดขึ้นในเวียดนาม ค่ายชาวโปรตุเกสไม่ต้อนรับบาทหลวงฝรั่งเศสและยังแสดงความรังเกียจเดียดฉันท์อย่างเปิดเผย ดังนั้นค่ายชาวเวียดนามจึงเหมาะสมที่สุดสำหรับบาทหลวงฝรั่งเศสที่จะพักอยู่ นอกจากจะได้สอนศาสนาแล้วยังได้เรียนภาษาเวียดนามและจีนซึ่งเป็นภาษาของประเทศเดิมที่ต้องการจะไปเผยแผ่ศาสนานั้นด้วย²⁶

ต่อมาบาทหลวงฝรั่งเศสมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในหมู่ชาวเวียดนามเนื่องจากพวกเวียดนามศรัทธาในศาสนาอย่างจริงจัง และได้เกิดรู้สึกผูกพันกับพระสังฆราชโดยถือว่าเป็นตัวแทนของประมุขทางศาสนาที่เป็นของค่ายชาว

---

²⁵ คณะบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศสยามโดยการชักนำของพระสังฆราชแห่งเฮลิโอโปลิส บิชอป บัลลู และพระสังฆราชแห่งเบริธ บิชอป เดอ ลา มอธ ลอมแบร์ (Mgr. Pallu, évêque d'Héliopolis and Mgr. De la Mothe Lambert, évêque de Bérythe) โดยเลือกอยุธยาเป็นศูนย์เผยแผ่ศาสนาแทนความตั้งใจเดิมที่จะตั้งในเวียดนาม

²⁶ Mgr.Pallegoix, op.cit., pp. 103-109.

เวียดนามโดยเฉพาะ ชาวเวียดนามตั้งแต่นายบ้านลงมาจึงเคารพและเชื่อฟัง พระสังฆราชเป็นอย่างดี เป็นการสนับสนุนให้บาทหลวงมีบทบาททางการปกครองชาวเวียดนามในเวลาต่อมา ในระยะแรก เวียดนามเป็นกำลังให้บาทหลวงในการต้านทานพวกโปรตุเกสและพวกเยซูอิตที่ชอบหาเรื่องรังควานในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2206 เกิดเหตุการณ์ที่ชาวโปรตุเกสหลายคนได้เข้ามาข่มขู่พระสังฆราชด้วยกิริยาวาจาหยาบคาย กล่าวหาว่าพระสังฆราชไม่มีสิทธิและอำนาจที่จะสอนศาสนา ชาวเวียดนามในหมู่บ้านไม่พอใจเป็นอย่างมาก ลูกฮือขึ้นเข้าทำร้ายชาวโปรตุเกสอย่างเป็นเดือดเป็นแค้น ต่อจากนั้นได้พากันลงเรือแล่นจะไปเผาค่ายชาวโปรตุเกสอีก ทำให้ชาวโปรตุเกสหัวหน้ากลุ่มที่ข่มขู่พระสังฆราชต้องหลบหนีจากอยุธยาไป²⁷

สมเด็จพระนารายณ์ฯทรงมีนโยบายทางการเมืองที่จะคบฝรั่งเศสเป็นมิตรเพื่อให้ออลันดาย่าเกรงไม่กล้าคุกคามกระทำอำนาจกับไทยได้อย่างง่ายดายอีก และเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าว จึงทรงเอาพระทัยกับพวกฝรั่งเศสเป็นพิเศษ นอกเหนือจากที่ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณเช่นเดียวกับพวกชาวต่างชาติ โดยทั่วไปตามประเพณี ยังพระราชทานประกาศให้คนไทยมีสิทธิเสรีที่จะเลือกนับถือศาสนาใดก็ได้ และทรงสนับสนุนคณะสอนศาสนาฝรั่งเศสตั้งศูนย์ศาสนาขึ้นในอยุธยา ในการนี้ได้พระราชทานที่ดินในบริเวณค่ายชาวเวียดนามให้กับบาทหลวง²⁸ พร้อมทั้งช่วยเหลือสร้างโบสถ์ อาคาร และเขื่อนกั้นน้ำให้ด้วย ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสถานปฏิบัติศาสนกิจและเป็นโรงเรียนสอนศาสนาและฝึก

²⁷ Ibid.

²⁸ ที่ดินบ้านฉนวนมีอาณาเขตตั้งแต่เหนือวัดนางทรายขึ้นไปจนถึงปากคลองนางตะเคียนข้างเหนือ และที่ดินของบาทหลวงตั้งอยู่ที่บ้านปลาเห็ด ทางปากคลองนางตะเคียนข้างเหนือเช่นกัน.

อบรมสามเณรที่เดินทางมาจากหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะจากเวียดนาม ค่ายชาวฝรั่งเศสนี้มีชื่อว่า “ค่ายเซนต์โยเซฟ” การพระราชทานที่ดินให้บาทหลวงเท่ากับเป็นการยอมรับอย่างเป็นทางการว่าบาทหลวงมีสิทธิและอำนาจในค่ายเวียดนามโดยปริยาย

การที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเอาพระทัยพอกบาทหลวงในระยะแรกทำให้ชาวเวียดนามเพิ่มความศรัทธาในบาทหลวงมากขึ้น ชาวเวียดนามที่ยังไม่นับถือคริสต์ศาสนาก็พากันเข้ารีตอีกเป็นจำนวนมาก เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสนับสนุนให้บาทหลวงดำเนินการเผยแพร่ศาสนาได้ โดยมีแหล่งพำนักถาวรอยู่ในค่ายชาวเวียดนามเดิม ชาวเวียดนามเองก็ให้ความเคารพและศรัทธา บาทหลวงจึงได้เข้าไปมีส่วนปกครองชาวเวียดนามในค่ายด้วย เนื่องจากบาทหลวงมีอิทธิพลเพิ่มขึ้น เพราะชาวเวียดนามศรัทธาในศาสนาเป็นเบื้องต้น จึงเป็นที่แน่นอนว่าชาวเวียดนามที่เป็นพุทธ ซึ่งอาศัยรวมกันในบริเวณใกล้เคียงกับเวียดนามคริสต์ย่อมจะไม่ยอมให้อยู่ใต้คำบัญชาว่ากล่าวของบาทหลวง และต่างฝ่ายก็มีระเบียบการประกอบกิจกรรมตามศาสนาของตน

นับได้ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ พระองค์ทรงสนับสนุนให้บาทหลวงฝรั่งเศสมีอิทธิพลเหนือชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในประเทศสยาม ซึ่งยังผลให้ชาวเวียดนามแยกกันอยู่ตามศาสนา ต่อมาปรากฏว่าบาทหลวงใช้อำนาจเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นอุปสรรคในการที่ไทยจะปกครองชาวเวียดนามโดยตรง และเป็นปัญหาที่จะกล่าวได้โดยละเอียดต่อไป

โดยหลักการแล้วในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะการปกครองชาวเวียดนามในประเทศสยามยังคงคล้ายคลึงกับสมัยอยุธยา แต่เนื่องจากชาวเวียดนามในประเทศสยามจำนวนเพิ่มขึ้นมาก ประกอบกับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่ซับซ้อนกว่าเดิม รวมทั้งรัฐบาลสยามได้มีความสัมพันธ์กับเวียดนามมากขึ้นกว่าในสมัยก่อนด้วย ลักษณะปลีกย่อยในการปกครอง

ชาวเวียดนามจึงผดแผกไปจากเดิมบ้าง

หลังจากที่ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าใน พ.ศ.2310 แล้ว ปรากฏความในหลักฐานว่าพวกที่นับถือคริสต์ศาสนาแตกसानชานเขินอพยพหลบหนีกันไปเป็นกลุ่ม ๆ²⁹ เมื่อตั้งกรุงธนบุรี พวกเหล่านี้ก็ได้มีส่วนรับราชการต่อสู้กับพม่าด้วย กล่าวรวมว่าเป็น “พวกเข้รีต” โดยไม่มีความจำแนกว่ามีชาติใดบ้าง เป็นที่เข้าใจว่าคงมีชาวเวียดนามรวมอยู่ด้วยอย่างแน่นอน การปกครองชาวเวียดนามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงเป็นลักษณะรวมกลุ่มตามเชื้อชาติเพื่อสะดวกต่อการปกครองและการเกณฑ์ใช้ราชการเช่นเดิม แต่ข้อที่ผดแผกไปนั้นได้แก่ การแบ่งแยกกลุ่มตามศาสนาและการขึ้นกรม ในการแบ่งแยกกลุ่มตามศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้น ทรงมีพระราชประสงค์จะแยกชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาให้อยู่ต่างหากที่ตำบลสามเสนกรุงเทพฯ ให้อยู่ร่วมกับชาวเขมรและคนเชื้อสายโปรตุเกสซึ่งนับถือคริสต์ศาสนาเหมือนกันและอยู่มาก่อน ส่วนพวกเวียดนามที่นับถือพุทธศาสนาอยู่ร่วมกับพวกเก่าที่นับถือศาสนาเดียวกันที่ตำบลบางโพ กรุงเทพฯ ที่กาญจนบุรี และในหัวเมืองภาคเหนือ หลังจากนั้นพวกเวียดนามที่อพยพเข้ามาในสยามก็เข้าสมทบอยู่กับที่นับถือศาสนาเดียวกับตน สันนิษฐานได้ว่าเหตุผลสำคัญที่ทรงเจตนาแบ่งแยกชาวเวียดนามตามศาสนาเช่นเดียวกับที่แบ่งตามเชื้อชาติก็เพื่อให้สะดวกในการปกครอง อีกประการหนึ่งคือจัดตามสาเหตุที่เข้ามา เช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ กลุ่มเวียดนามคริสต์เป็นพวกที่สมัครใจเข้ามาตามคำเกลี้ยกล่อมชักชวนของไทยระหว่างทำสงคราม เรียกว่าเป็นพวก “สามัคคี” จึงจัดให้อยู่ต่างหากจากพวกที่ถูกกวาดต้อนได้เมื่อรบชนะซึ่งเป็นเวียดนามพุทธเป็นส่วนมาก

²⁹ Mgr.Pallegoix, op.cit., pp, 208-219.

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวเวียดนามจำนวนมากขึ้นอาศัยอยู่ทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด (ในสมัยอยุธยา มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ในจันทบุรี มะริด ตะนาวศรี และนครศรีธรรมราช แต่จำนวนไม่มากนัก เนื่องจากชาวโคชินจีนชำนาญด้านทะเล ชอบเดินเรือแสวงโชค ย่อมจะเข้ามายังเมืองติดทะเลของสยาม ที่นครศรีธรรมราชนั้นปรากฏว่ามีสลัดเวียดนามชุกชุม นอกจากนั้นบาทหลวงฝรั่งเศสยังได้ฝึกให้ชาวเวียดนามสอนศาสนาช่วยเหลือเผยแพร่ศาสนาในประเทศสยามด้วย) ดังนั้นหน้าที่รับผิดชอบการปกครองชาวเวียดนามจึงไม่ขึ้นกับพระคลังแต่ผู้เดียวอีกต่อไป ชาวเวียดนามในกรุงเทพฯถูกจัดจำแนกให้ขึ้นกับกรมต่าง ๆ กันหลายกรม โดยพิจารณาตามความถนัดและสามารถ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทหารเวียดนามมองเชียงล้อมีจำนวนมาก นอกจากจะรับราชการทหารขึ้นต่อสมุหพระกลาโหมแล้วยังได้สังกัดกรมอื่น ๆ อีกด้วย ได้แก่ เจ้ากรมช่างสลัก เจ้ากรมช่างไม้และเจ้ากรมช่างหล่อ เป็นต้น³⁰ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ คงจะได้พระราชทานตำแหน่งเจ้ากรมเหล่านี้ให้แก่เวียดนามตามความถนัด โน้มน้ำใจให้อยู่รับราชการเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนกำลังคนที่สามารถโดยเฉพาะช่าง ซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาของไทยกำลังก่อสร้างเมืองใหม่

หมู่บ้านเวียดนามทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมักจะสังกัดกรมใดกรมหนึ่งทั้งหมู่บ้าน หมู่บ้านเวียดนามในตำบลสามเสนนั้นสังกัดกรมทหารปืนใหญ่ ญวนทั้งหมดหมู่บ้านเวียดนามริมคลองผดุงกรุงเกษมสังกัดกรมทหารญวนอาสาปืนใหญ่ฝ่ายพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น หัวหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้มีความสามารถเด่นกว่าคนอื่นหรือเป็นผู้ที่

³⁰ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 28, หน้า 292 ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, (พระนคร : องค์กรการค้าคุรุสภา, 2503), หน้า 147.

พวกเวียดนามพอใจให้เป็นผู้นำ จะได้รับพระราชทานตำแหน่ง ยศ สักดิ์ ราชทินนามให้เป็นขุนนางว่าการบังคับกรมกองนั้น ๆ และขึ้นกับขุนนางสยาม หรือกรมกองเหนือขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระราชทานตำแหน่ง ยศ สักดิ์ ราชทินนามแบบไทยให้แก่ ทงดุงเกียน (Thong Dung Gian) และโฮเดื่องดัก (Ho Duong Dac) ผู้บังคับกองทหารญวน องเชียงสือ โดยเทียบจากยศและตำแหน่งที่ได้จากเวียดนาม เพื่อให้ปกครอง ดูแลบังคับบัญชาพวกเวียดนามต่อไป และขึ้นต่อสมุหพระกลาโหม หัวหน้าหมู่บ้านเวียดนามในสมัยนี้ได้รับตำแหน่งสูงกว่าในสมัยอยุธยา เป็นจางวางกรม หรือเจ้ากรม ตำแหน่งเจ้ากรมทหารปืนใหญ่ญวนของพระยาบรรณาสิงหนาท นั้น ปรากฏว่าเป็นตำแหน่งสืบตระกูล นอกจากนั้นกรมญวนอื่น ๆ เช่น กรมทหารญวนอาสาปืนใหญ่ มีขุนอนันตคามบริรักษ์เป็นผู้บังคับกอง กรมญวน แจวหรือที่หมู่บ้านญวนบางโพมีขุนฤทธิชลธารเป็นเจ้ากรม³¹ เป็นต้น และยังมี ตำแหน่งลดหลั่นลงมาอีกมากมายได้แก่ ปลัดกรม สมุหบัญชี นายกอง หรือ ขุนหมื่น ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯนั้น ขุนหมื่นในกอง ทหารปืนใหญ่ญวนมีถึง 60 นาย³² นับได้ว่าในสมัยนี้ชาวเวียดนามได้เพิ่ม จำนวนขึ้นมาก จัดขึ้นเป็นกรมกองต่าง ๆ อย่างกว้างขวางกว่าสมัยอยุธยา

สำหรับการขึ้นกรมของเวียดนามในประเทศสยามนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงมีพระราชดำริถึงการขึ้นกรมของคนเวียดนามไว้ว่า

³¹ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5, เลขที่ 641, บัญชีรายชื่อญวนอาสา ปืนใหญ่, จ.ศ.1241 (พ.ศ.2422) ; กจข., ร.5, น.40.4/28, ที่ 48/1988, พระยานรินทรราชเสนี ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหมถึงพระยาเพชรปาณี ปลัดจางนครบาล, 11 ตุลาคม 118 (พ.ศ.2442).

³² กจข., ร.5, ม.28.2/42, บัญชีรายชื่อข้าราชการ พนักงาน ขุนหมื่น ซึ่งคงได้รับ พระราชทานเบี้ยหวัดอยู่ในกระทรวงกลาโหม, ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

...เมื่อได้เชลยญวนบ้าง ลาวบ้าง หรือข้าเจ้า ซึ่งเป็นกรมใหญ่
เมื่อเข้าสิ้นพระชนม์ลง ยกเลขไพร่สมในกรมนั้นมาเป็นไพร่หลวง
เอาเจ้ากรมปลัดกรมเดิมมาตั้งให้เป็นเจ้ากรมปลัดกรมต่อไป ชื่อ
กรมเหล่านั้นก็เรียกญวนอาสา - ลาวอาสา - ตามเพศภาษา...
แจกไปให้ขึ้นกรมพระกลาโหมบ้าง กรมมหาดไทยบ้าง กรมต่าง ๆ
บ้าง...³³

การแจกแจงโยกย้ายชาวเวียดนามขึ้นกรมกองไม่มีระเบียบแบบแผน
แน่นอน เป็นไปตามความต้องการแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับการโยกย้ายกำลัง
คนขึ้นกรมต่าง ๆ โดยทั่วไปในระบบราชการ³⁴

กรมญวนซึ่งคนเวียดนามรับราชการและกรมต่าง ๆ ที่สังกัดเหนือขึ้นมานั้น
ยังมีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่บ้าง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรง
มอบกองญวนสามภักดีและกองญวนอาสารบซึ่งได้มาจากการทำสงครามกับ
เวียดนามใน พ.ศ.2377 และ พ.ศ.2383 แก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ซึ่งรับสนองพระบรมราชโองการเรื่องการทหารเรือและ
ทหารปืนใหญ่ ให้ฝึกหัดเวียดนามเป็นทหารปืนใหญ่ตามระเบียบการฝึกหัด
ทหารแบบยุโรป³⁵ เพื่อประจำกองทหารปืนใหญ่ญวน เวียดนามเหล่านี้มีทั้ง

³³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, “พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย
แก้ไขการปกครองแผ่นดิน”, หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย,
(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 227.

³⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 230.

³⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ความทรงจำ, (พระนคร : แพร่พิทยา, 2514) หน้า 157-
158 ; ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 6. (สำนักพิมพ์แก้วหน้า : 2507),
หน้า 316-317 ; ในคราวเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงโปรดให้สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จัดพวกมอญ
ฝึกหัดทหารปืนเล็กอย่างฝรั่งอีกพวกหนึ่ง เพื่อสำหรับประจำป้อมเมืองสมุทรปราการ.

ที่นับถือคริสต์ศาสนาและพุทธศาสนา กองญวนสามภักดีเป็นเวียดนามคริสต์ อาศัยกับพวกเขมรเชื้อสายโปรตุเกสซึ่งสังกัดกรมฝรั่งแมนปิ่น ส่วนกองญวน อาสารบนับถือพุทธศาสนาอาศัยอยู่ตำบลบางโพ เข้าใจว่าเป็นเวียดนามพวกแรกที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดประจำปี³⁶

นอกจากนั้นยังมีญวนทหารปืนใหญ่ที่ยังไม่ได้ฝึกหัด น่าจะหมายถึง เวียดนามที่เข้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ คือ ญวนบางโพ ที่ไม่ได้สังกัดกองญวนอาสารบ แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเวียดนามพวกนี้ได้เข้ามาร่วม ฝึกหัดทหารปืนใหญ่แบบยุโรปในเวลาต่อมาด้วยหรือไม่ หลักฐานในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ระบุว่า ญวนบางโพสังกัดกรมญวนแจว ขึ้นกระทรวงกลาโหมในพระบรมมหาราชวัง³⁷ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ญวนแจวขึ้นกับกรมพระยากลาโหมในพระราชวังบวร³⁸

สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “ความทรงจำ” เกี่ยวกับการขึ้นกรมของเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า

---

³⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, อ้างแล้ว, หน้า 227 ; ปรากฏเป็นหลักฐาน เฉพาะเพียง 2 กรม คือ กรมอาสาปืนใหญ่ และกรมทหารปืนใหญ่ ในสมัยรัชกาลที่ 3 และที่ 4 เท่านั้น ว่าได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ในสมัยรัชกาลที่ 5 เวียดนามเหล่านี้ยังคงได้รับพระราชทาน เบี้ยหวัดและยกเว้นเก็บเงินค่าราชการอยู่ รวมทั้งกรมญวนแจวอีกด้วย ก่อนหน้านั้นทรงมี พระราชดำรัสว่าเวียดนามเป็นเช่นเดียวกับทหารสยามที่ไม่ได้มีการฝึกหัดระเบียบและไม่ได้รับ เงินเบี้ยหวัด เบี้ยหวัดนี้จ่ายเฉพาะเจ้าหมู่ พวกขุนหมื่นเท่านั้น.

³⁷ กจข., ร.5, น.40.4/28, ที่ 84/2380, พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ถึง พระยาเพชรปาดิ, วันที่ 9 พฤศจิกายน ร.ศ.118 (พ.ศ.2442).

³⁸ กจข., ร.5, บ.3/41, ทำเนียบกรม, ไม่มีวันที่.

...ให้เกณฑ์พวกอาสาญวน (เข้ารีต) หักเป็นทหารปืนใหญ่
 ขึ้นอยู่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรง
 พระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์พวกหนึ่ง เกณฑ์พวก
 อาสามอญหักเป็นพวกทหารปืนเล็กขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหม
 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นที่พระยา
 ศรีสุริยวงศ์เป็นผู้บังคับบัญชาพวกหนึ่ง...³⁹

ข้อความนี้แสดงว่าเวียดนามที่ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯน่าจะ
 มีฐานะเป็นไพร่สมไม่ใช่ไพร่หลวง แต่พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าฯในการฝึกหัดเวียดนามก็เพื่อให้สังกัดกองทหารปืนใหญ่ไว้ประจำ
 ป้อมหัวเมืองชายทะเล พวกเวียดนามจึงอาจเป็นไพร่หลวงในการบังคับบัญชา
 ฝึกหัดของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ เช่นพวกมอญอยู่ในบังคับของพระยา
 ศรีสุริยวงศ์มากกว่า ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯโปรดฯให้โอนกอง
 ทหารปืนใหญ่ญวนไปสังกัดในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ การโอนครั้งนี้
 เป็นการกระทำอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นพิธีแสดงพระราชอำนาจและ
 พระเกียรติยศอันสมควรตามฐานะกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระ
 พระปิ่นเกล้าฯ⁴⁰ ในการโอนครั้งนี้ พวกเวียดนามสังกัดกรมพระกลาโหมฝ่าย
 พระบรมราชวัง และมีฐานะเป็นไพร่หลวง

³⁹ สมเด็จพระมหาธรรมราชา, ความทรงจำ, หน้า 157.

⁴⁰ สมเด็จพระมหาธรรมราชา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5,
 งานอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชยันต์ ผลาชีวะ, 2507, หน้า 179, มีความว่า
 “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงโปรดฯให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จัดการทหารบก
 ทหารเรือขึ้นฝ่ายวังหน้า เนื่องจากหน้าที่ของพระบรมมหาอุปราชในการป้องกันพระราช
 อาณาเขตอันเป็นพระบรมราชประเพณีมาแต่โบราณ”.

อย่างไรก็ตามการโอนทหารเวียดนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ได้ทรงบังคับบัญชาอยู่แล้วนั้นไปเป็นทหารวังหน้า เป็นการโยกย้ายตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯที่จะปรับปรุงจัดระเบียบการทหารตามแบบฝรั่งอย่างจริงจังมากขึ้น เนื่องจากได้มีนายทหารอังกฤษชื่อร้อยเอก น็อกซ์ (Captain Knox) มาสมทบกับ ร้อยเอกอิมเปย์ (Captain Impey) เป็นครูฝึกทหาร จึงโปรดฯให้น็อกซ์เป็นครูทหารวังหน้า ในขณะเดียวกัน ทหารมอญซึ่งเคยขึ้นกับกรมพระกลาโหมนั้น โปรดฯให้คงอยู่ในบังคับของ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ซึ่งเป็นผู้จัดการทหารเรือผู้หนึ่ง ทหารมอญพวกนี้จึงได้เปลี่ยนไปเป็นทหารมรินสำหรับเรือรบ⁴¹

สำหรับกองอาสาบญวน (ที่นับถือพุทธศาสนา อาศัยอยู่ที่ตำบลบางโพ) ขึ้นกับกองทัพเรือสังกัดฝ่ายวังหน้ารับราชการเป็นทหารเรือเรื่อยมา จนกระทั่งถึงสมัยตั้งกรมทหารเรือใน พ.ศ.2428 พวกเวียดนามเหล่านี้ได้รับการฝึกหัดเป็นทหารปืนใหญ่ประจำกรมกองอยู่บนบกไม่เคยถูกจัดลงประจำเรือรบเลย⁴² ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พวกเวียดนามพุทธที่ถูกส่งไปประจำป้อมเมืองใหม่ที่กาญจนบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่พอใจจะอาศัยอยู่ที่เดิม ต้องการเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้ามาได้⁴³ และพระราชทานที่ให้อยู่รวมเป็นกลุ่มที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งได้ขุดขึ้นใหม่ (เชิงสะพานขาวในปัจจุบัน) เวียดนามเหล่านี้

⁴¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สารานุกรม, เล่ม 5, หน้า 52-53.

⁴² มลิวลีย์ คงเจริญ, "บทบาทและกิจการทหารเรือในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช", (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 68.

⁴³ พวกที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ยังมีชาวเวียดนามอีกจำนวนหนึ่งพอใจอาศัยอยู่ที่เดิมที่กาญจนบุรี และยังคงสืบเชื้อสายอยู่จนถึงปัจจุบันนี้.

รับราชการขึ้นกรมอาญาญวนสังกัดกรมอาสาหกเหล่า ต่อมาเมื่อโปรดฯให้โอนพวกเวียดนามเข้ารีตไปสังกัดวังหน้า ก็ได้จัดพวกกรมอาสาญวนนี้เป็นทหารปืนใหญ่ฝ่ายพระบรมมหาราชวัง⁴⁴ ให้อยู่ในความบังคับบัญชาของพระอมรวิสัยสรเดช (ต่อมาคือเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวฒนพิพัฒน์ศักดิ์)⁴⁵

ชาวเวียดนามซึ่งขึ้นกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือขึ้นกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯนั้น นอกจากสังกัดกรมทหารปืนใหญ่ญวน ซึ่งแบ่งออกเป็นกรมทหารปืนใหญ่ญวนหน้าซ้าย กรมทหารปืนใหญ่ญวนหน้าขวา กรมทหารปืนใหญ่ญวนหลังแล้ว ยังมีกรมญวนแจว กรมญวนสามัคคี กรมทหารในญวนซ้าย กรมทหารในญวนขวา กรมช่างทหารในญวนขวา ทั้งหมดขึ้นกับกรมพระกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวร (ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯได้โอนเข้าสังกัดกรมพระกลาโหมฝ่ายวังหลวงหมด) ส่วนกรมญวนที่ขึ้นในกรมพระกลาโหมฝ่ายพระบรมมหาราชวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้แก่ กรมช่างสลักญวนขึ้นในกรมช่างสิบหมู่ กองญวนอาสาปืนใหญ่ (ญวนคลองผดุงกรุงเกษม) และที่ขึ้นกรมอื่น ๆ ได้แก่ กรมหกคะเมนรำโคมขึ้นกรมวังใหญ่⁴⁶

กรมญวนมีจำนวนเพิ่มขึ้นอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่สังกัดกรมพระกลาโหม ได้แก่ กรมช่างในญวนลาวขวา ญวนทหารเมืองกาญจนบุรี ญวนทหารเมืองเหนือ (ไม่ระบุว่าเป็นกรมหรือกอง) และที่ขึ้นกรมอื่น ๆ คือ กรมช่างเหล็กจีนญวน ขึ้นกรมพระคลังในขวาร์กษาโรงเรือ และ

⁴⁴ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ความทรงจำ, หน้า 159.

⁴⁵ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5, หน้า 65.

⁴⁶ กษ., ร.5, บ.3/41, ทำเนียบกรม, ไม่มีวันที่.

กรมไพร่หลวงฉนวนทกขึ้นกรมท่าซ้าย⁴⁷

แม้ว่าชาวเวียดนามจะขึ้นหลายกรม แต่เวียดนามที่อาศัยอยู่ตำบลบางโพดูเหมือนจะถูกแจกแจงให้ขึ้นกรมต่าง ๆ มากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นพวกที่เข้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ มีความสามารถทางการช่างและการทหารเป็นที่ประจักษ์แต่แรก จึงถูกแจกจ่ายไปใช้ราชการมากกว่าพวกเวียดนามซึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามาในระยะหลัง และได้รับการกำหนดโดยตรงให้ฝึกหัดเป็นทหารปืนใหญ่ ทำให้การชาวเวียดนามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯชี้ให้เห็นว่า เวียดนามที่ถูกกวาดต้อนมาในคราวทำสงครามเป็นเพียงราษฎรธรรมดาที่ทำมาหากินเป็นพ่อค้าและพวกเก็บของป่าเป็นส่วนมาก

การศึกษาประวัติการรับราชการของเวียดนามในกรุงเทพฯ ได้หลักฐานจากกรมทหารปืนใหญ่ฉนวนกรมเดียวเท่านั้น ชาวเวียดนามที่สังกัดกรมทหารปืนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 มีหน้าที่ฝึกหัดการใช้ปืนใหญ่เพื่อประจำป้อมเตรียมรับสภาวะสงครามอันอาจจะเกิดขึ้น เวียดนามเหล่านี้เป็นไพร่หลวงได้รับยกเว้นเงินค่าราชการ และยังได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปีด้วย ต่อมาความจำเป็นในการใช้กองทหารปืนใหญ่ลดน้อยลง จึงเหลือเพียงเพื่อไว้ประดับพระราชเกียรติยศเท่านั้น หน้าที่ของฉนวนทหารปืนใหญ่ก็เปลี่ยนแปลงไป

---

⁴⁷ เพิ่งอ้าง ; กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ดภาค 3, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงบุษย์รัตน์ราชพัลลภ ท.จ. (ช้อย ไกรฤกษ์), 26 มีนาคม 2492, หน้า 18 ; เข้าใจว่าเป็นกรมเดียวกับกรมหกดคะเมนราโคมในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเรียกอย่างง่ายว่ากรมฉนวนทก และต่อมากงเปลี่ยนสังกัดจากพระเจ้านั่งยาเธอกรมขุนวรจักรธรานุภาพ (ตันสกุลปราโมช) ในกรมวังใหญ่ มาเป็นพระยาโชฎีกกราชเศรษฐีในกรมท่าซ้าย.

สำหรับญวนทหารปืนใหญ่นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายหน้าที่แต่เมื่อใดไม่ปรากฏ เข้าใจว่าเมื่อไม่มีหน้าที่ราชการ หมดความจำเป็นที่จะฝึกหัดทหารปืนใหญ่จำนวนมากแล้ว จึงพากันแยกย้ายไปทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ตามหัวเมืองและมณฑลต่าง ๆ ใน พ.ศ.2441 เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ครั้งดำรงพระยศกรมหมื่น เสด็จตรวจราชการมณฑลนครไชยศรีถึงเมืองสุพรรณบุรี ได้พบพวกญวนทหารปืนใหญ่อยู่รวมเป็นหมู่ตั้งรกรากทำมาหากินที่อำเภอบางลี่ พวกเวียดนามปกครองกันเองตามแบบการปกครองท้องถิ่น มีกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งเลือกกันขึ้นเอง⁴⁸ เวียดนามเหล่านี้ยังคงได้รับยกเว้นเงินส่วยหรือเงินค่าราชการ เพราะยังเป็นเลกกรมทหารปืนใหญ่ญวนอยู่ตามเดิม และขุนหมื่นก็ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเช่นเดิม ต่อมาใน พ.ศ.2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บุตรหมู่ทหารปืนใหญ่ญวนเข้าประจำรับราชการผลัดเปลี่ยนเวรทำสวนที่พระราชวังดุสิต ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณบ้านญวนสามเสน⁴⁹ เมื่อสมเด็จพระยาดำรงฯ เสด็จไปตรวจราชการอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ.2446 ก็ได้พบพวกเวียดนามเหล่านี้อยู่กันมากที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

...พวกญวนเข้ารีตที่มาอยู่สองพี่น้องนี้มาจากสามเสนทั้งนั้น ที่มาอยู่ตั้งแต่ 20 ปีก็มี เพิ่งมาอยู่ใหม่ก็มี สร้างโรงสวดไว้แห่งหนึ่ง

⁴⁸ กจข., ร.5ล ม.2.14/9, เรื่องกรมหมื่นดำรงฯ ตรวจราชการมณฑลนครไชยศรี, 18 ส.ค. - 27 ค.ค.117 (พ.ศ.2441).

⁴⁹ กจข., ร.5, ม.28.2/41, เรื่องพวกทหารปืนใหญ่เจ้าพระยาบวรภักดีสิงหนาท จางวางกรมทหารปืนใหญ่ญวน กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, 18 เมษายน 128 (พ.ศ.2452).

นานแล้ว เคี้ยวนี้มีบาดหลวงมาอยู่คน 1...พวกญวนเข้ารีตที่
สองพี่น้องเหล่านี้ได้ความว่าเรียบริ้อยแลเวลามีราชการงานเมืองก็
ช่วยราชการโดยแข็งแรง...⁵⁰

เวียดนามที่ไม่ได้ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการอาศัยอยู่ต่างจังหวัด และทำ
ราชการในความปกครองบังคับของเจ้าเมืองกรมการจังหวัดนั้น พระยาบรรพชา
สิงหนาทมีอำนาจปกครองได้เฉพาะเวียดนามในกรุงเทพฯที่ตำบลสามเสน และ
ชาวญวนสามเสนที่อพยพไปอยู่ในต่างจังหวัดเฉพาะเมื่อถึงคราวเกณฑ์เท่านั้น

เมื่อเริ่มร่างพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารใน พ.ศ.2446 จำนวน
คนที่เกณฑ์ทหารมีน้อยไม่พอแก่ราชการ เพราะคนที่ต้องปลดหอกออกไปด้วย
ประเภทต่าง ๆ มีมากกว่าจำนวนที่มีขึ้นใหม่ มีการหลบหนีเพราะไม่อยากเป็น
ทหารบุตรหมู่กรมกลาโหม พวกนี้หลีกเลี่ยงเกรงว่าจะได้รับความลำบาก ไปลัก
ขึ้นกรมอื่นหมู่อื่น ก่อให้เกิดความยุ่งยากสืบสน⁵¹ เพื่อตัดปัญหานี้ ประกอบ
กับกรมยุทธนาธิการดำริที่จะจัดตั้งกองทหารในมณฑลราชบุรีขึ้นเป็นกองใหญ่
ซึ่งมีเลกจำพวกนี้อยู่ในมณฑลนี้เป็นอันมาก เลกไพร่หลวงและบุตรหมู่สังกัด
กรมกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวรซึ่งมีจำนวนคนมาก จึงถูกเกณฑ์ชำระเข้า
รับราชการทหารบกรับสถานการณ์ไว้คราวหนึ่งก่อน กรมทหารปืนใหญ่ญวน
เป็นกรมหนึ่งซึ่งขึ้นกับกรมพระกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวร จำแนกอยู่ใน

⁵⁰ กจข., ร.5, ม.2.14/107, รายงานสมเด็จพระกรมหลวงดำรงฯเสด็จตรวจราชการเมือง
สุพรรณบุรี ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

⁵¹ กจข., ร.5 ม.28.2/24, บัญชีจำนวนเลขไพร่หลวงวังหน้าซึ่งยกเป็นทหาร ร.ศ.120,
สมเด็จพระกษัตริย์วงศ์วรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหมกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าฯ, 23 เมษายน ร.ศ.120 (พ.ศ.2444).

ประเภทที่ไม่ได้เก็บเงินส่วย มีจำนวน 2,147 คน⁵² เข้ารับราชการทหารตามมณฑลต่าง ๆ ขึ้นกระทรวงกลาโหม ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารมณฑลซึ่งโปรดฯให้ออกใช้ในวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2448 แต่ก็ยังมีชาวเวียดนามเหลือเข้ามาประจำราชการที่พระราชวังสวนดุสิตได้จนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2451⁵³

เวียดนามที่เคยได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดซึ่งมีจำนวน 501 คน ได้รับการผ่อนผันให้คงรับพระราชทานเช่นเดิมเรื่อยมา แม้จะมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารซึ่งมีระเบียบการเกณฑ์ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหาร โดยพระราชทานเป็นเงินเดือนให้แทนก็ตาม จนกระทั่งใน พ.ศ.2453 จึงได้มีหมายเกณฑ์ขุนหมื่นกรมทหารปืนใหญ่ญวนที่ยังคงรับเบี้ยหวัดให้เป็นทหารโดยสมบูรณ์ เก็บเงินค่าราชการปีละ 6 บาทสำหรับผู้ที่ไม่ถูกเกณฑ์เข้าเวร ซึ่งนอกจากขุนหมื่นที่เกษียณอายุปลดจากราชการตามระเบียบทหารแล้ว ที่เหลืออยู่คงให้เข้ารับราชการประจำกองดับเพลิงทหารบก⁵⁴

---

⁵² กจข., ร.5, ม.28.2/24, ที่ 190/5230, สมเด็จพระญาณพนัธ์ฯ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) ; นอกจากญวนทหารปืนใหญ่แล้ว ยังมีพวกไม่ได้เสียส่วยอีก 2 จำพวก คือเขมรกรมทหารฝรั่งแมนปิ่นซึ่งไม่ได้รับราชการสิ่งใดจำนวน 883 คน พวกเลกกองโคเมืองสระบุรีมีหน้าที่ผลัดเวรกันเลี้ยงโคจำนวน 700 คน นอกจากพวกเหล่านี้แล้ว ไพร่หลวงส่วยฝ่ายพระราชวังบวรต้องเสียส่วย คิดเป็นเงินคนละ 6 บาทต่อปีทั้งสิ้น ; ปาลเลอกัษั ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “Description du Royaume Thai ou Siam” ว่าจำนวนญวนทหารปืนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีประมาณ 1,500 คน นับว่าจำนวนเลกกองทหารปืนใหญ่ญวนเพิ่มขึ้นไม่มากเลยในสองรัชกาลที่ผ่านมา.

⁵³ กจข., ร.5, ก.13.3/14, เรื่องเกณฑ์ขุนหมื่นกรมทหารปืนใหญ่ญวนเป็นทหาร ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

⁵⁴ กจข., ร.5, ก.13.3/14, ที่ 12/4085, สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหมื่นนครไชยศรีฯ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, 29 มิถุนายน ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

ส่วนเวียดนามในต่างจังหวัดนั้น โดยทั่วไปเป็นไพร่หลวงส่วยขึ้นต่อเจ้าเมือง แต่ลักษณะการปกครองชาวเวียดนามแต่ละแห่งไม่เหมือนกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่ได้เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เวียดนามที่ไม่ใช่พวกสามภักดีถูกส่งไปไว้หัวเมืองทางเหนือและกาญจนบุรี จุดประสงค์ในการส่งเวียดนามไปไว้ยัง 2 ภาคต่างกัน ทำให้ลักษณะการปกครองชาวเวียดนามทั้ง 2 แห่งไม่เหมือนกัน ชาวเวียดนามในเมืองกาญจนบุรีมีหน้าที่ประจำป้อมใหม่ ปรากฏว่ามีตำแหน่งเป็นนายกอง ปลัดกองญวนเมืองกาญจนบุรี ควบคุมพวกเวียดนามให้อยู่เป็นกลุ่มทำมาหากินภายในเขตเมืองนั้น ชาวเวียดนามเมืองกาญจนบุรีจึงน่าจะมีฐานะเป็นไพร่หลวงเช่นเดียวกับไพร่หลวงญวนในกรุงเทพฯ นอกจากนั้นหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ระบุเรียกเวียดนามกาญจนบุรีว่า “ญวนไพร่หลวงเมืองกาญจนบุรี”⁵⁵ สำหรับหัวเมืองทางเหนือได้แก่ พิษณุโลก พิษัย สวรรคโลก และสุโขทัยนั้น ถูกส่งไปเพื่อกระจายเวียดนามเชลยซึ่งมีจำนวนมากให้อยู่ที่ต่าง ๆ ไม่ให้รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นเหตุผลทางการปกครองและเป็นรางวัลแก่ขุนนางข้าราชการซึ่งทำความดีความชอบอีกด้วย ทรงโปรดให้เจ้าเมืองกรมการควบคุมดูแลเวียดนามเหล่านี้ให้เรียบร้อย ให้ได้ทำมาหากินเพื่อเป็นกำลังแก่ราชการ โดยมีเงื่อนไขว่าไม่ให้หนีไปได้⁵⁶

...ถ้าญวนนั้นหยาบคายกระด้างกระเดื่องกระทำคุณเหงราษฎร
ชาวบ้าน...เจ้าเมืองกรมการควรจะมาฟันจ่าจองแผ่นดินีประการใด

⁵⁵ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, เลขที่ 13, หนังสือออกญาสุภาวดี เรื่องส่งหลวงลิขิตปรีชาออกสืบราชการ.

⁵⁶ หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, เลขที่ 78, ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรี เรื่องตั้งให้ผู้เข้าส่วนทำกำนันตลาดเมืองฝ้ายเหนือ 5 หัวเมือง จ.ศ.1204 (พ.ศ.2385).

ก็ให้ทำตามควรกับโทษผิดมากและน้อย กฎชี้ให้กลัวเกรงให้อยู่ใน
อำนาจให้ได้อย่างเดียว...⁵⁷

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่มีการระบุเรียกญวนหัวเมืองทางเหนือว่าเป็นไพร่
หลวงเลย กลับเรียกว่า “อ้ายญวน” และชื่อจังหวัดที่ตั้งก่อกำเนิดอยู่เช่น “อ้ายญวน
เมืองสุโขทัย” เป็นต้น หรือมีฉะนั้นก็เรียกว่า “อ้ายญวนข้าศึก” เท่านั้น

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการปกครองดังกล่าวคือ จัดการให้ชาวเวียต-
นามอยู่รวมกลุ่มโดยที่ชาวเวียตนามไม่มีความสมัครใจ เป็นเหตุให้พากันหลบ
หนีออกจากที่อาศัย กรณีนี้ได้เกิดขึ้นเฉพาะสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ
ซึ่งเป็นชาวเวียตนามเฉลยศึก ส่วนชาวเวียตนามที่อยู่รวมกลุ่มกันในจังหวัดใด
จังหวัดหนึ่ง จะไม่ได้รับสิทธิเดินทางออกนอกเขตจังหวัดที่ตนอาศัยอยู่โดยไม่
ได้รับอนุญาตจากเจ้าหมู่ ซึ่งเป็นกฎธรรมดาสำหรับใช้ควบคุมเลกหมู่ให้คง
จำนวนเพื่อเกณฑ์ใช้ราชการ (สำหรับเวียตนามในกรุงเทพฯที่ได้โยกย้ายที่ทำมา
หากินได้นั้นเป็นไปในสมัยรัชกาลที่ 5) ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีญวนไพร่หลวง
คำบดบางโพพากันหลบหนีขึ้นไปยังหัวเมืองทางเหนือ ที่เรียกว่า “หลบหนี”
อาจเป็นเพราะไม่ได้บอกกล่าวขออนุญาต ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการให้เจ้าเมือง
กรมการหัวเมืองเหล่านั้นสืบจับได้ทันทั่วที่ และส่งตัวคืนมายังกรุงเทพฯได้
ทั้งหมด⁵⁸ ปรากฏเช่นกันว่า ญวนไพร่หลวงอาจออกไปทำมาหากินยังหัวเมือง
อื่นได้ชั่วคราวโดยขออนุญาตเจ้ากรมกองหรือเจ้าหมู่ในหมวดของตนเสียก่อน

⁵⁷ หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, เลขที่ 78, ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการ
เมืองสวรรคโลก จ.ศ.1204 (พ.ศ.2385)

⁵⁸ หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, เลขที่ 85, สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยากำแพงเพชร,
เมืองตาก เรื่องให้ขุนหมื่นไพร่ติดตามจับญวน 7 คน ; จำนวนเวียตนามทั้งหมดที่หนี 12 คน.

มีกรณีที่ชาวเวียดนามไม่ยอมกลับมาอาศัยยังจังหวัดเดิมของตนเป็นเหตุให้เสียราชการ เช่น ญวนไพร่หลวงเมืองกาญจนบุรี นายกองจึงต้องออกติดตามตัวกลับมา⁵⁹ และส่งกลับไปยังกาญจนบุรีตามเดิม

บทลงโทษการหลบหนีของพวกญวนหัวเมืองเหนือก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างญวนไพร่หลวงในกรุงเทพฯและกาญจนบุรี โดยที่เวียดนามพวกหลังนี้ไม่ได้ถูกระบุว่ามีบทลงโทษเมื่อทำการหลบหนีเลย แต่พวกญวนหัวเมืองเหนือนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯทรงเอาพระทัยใส่เรื่องญวนหัวเมืองเหนือจะหลบหนีมาก ใน พ.ศ.2386 ญวนเมืองสุโขทัยหนีไป 7 คน โปรดฯให้มีตราไปยังเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ให้สืบค้นหาตัวให้ได้ ในระหว่างการค้นหาเมื่อยังไม่ได้รับข่าวคราวก็ทรงร้อนพระทัยมาก พระยาสุโขทัยได้รับหนังสือเร่งการจับกุม และกำชับว่าถ้าจับไม่ได้พระยาสุโขทัยและกรมการจะต้องพระราชอาญาและถ้าจับได้แล้วก็ให้ลงไปเข้าเฝ้าในกรุงเทพฯด้วย⁶⁰

ดังนั้นนอกจากเวียดนามที่หลบหนีจะโดนลงโทษแล้ว ผู้รับผิดชอบควบคุมเวียดนามก็ได้รับโทษด้วย การลงโทษคนเวียดนามที่ผิดนี้เป็นเหตุผลทางการปกครอง เพื่อให้เวียดนามในหัวเมืองเหนืออื่น ๆ ได้แก่ พิชญโลก พิไชยสวรรค์โลก และสุโขทัย เป็นต้น ยอมอยู่ในความปกครองอย่างสงบ ได้มีการลงโทษญวนพิชญโลกซึ่งหนีไปใน พ.ศ.2388 ดังนี้

...หลวงราชโกษาทำให้อ้ายญวนหนีไปนั้น...ให้ลงพระราชอาญา
เจียรหลวงราชโกษา 50 ที่ อ้ายญวนคนละ 30 ที่...โปรดฯให้

⁵⁹ หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, เลขที่ 13, หนังสือออกญาสุภาวดี เรื่องส่งหลวงลิขิตปรีชาออกไปสืบราชการ, ไม่มีวันที่.

⁶⁰ หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, เลขที่ 160, หนังสือถึงพระยาสุโขทัยให้สืบจับอ้ายญวนที่หนีไปได้ จ.ศ.1205 (พ.ศ.2386).

จักรพรรดินินมางแห่งเวียดนาม ค.ศ.1820-1841

(ภาพจาก John Crawford, *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China*,
พิมพ์ครั้งแรก 1828)

มอบตัวอัย 4 คนให้พระไชยบรร หลวงราชโกษา คุมเอาตัวกลับ
 ขึ้นมาให้อยู่ ณ เมืองพิษณุโลกตามพวกพ้องกัน ให้พระไชยบรร
 กรรมการเอาตัวอัยอัย 4 คนกระทำโทษให้เช็ดทาบ อัยอัยที่
 อยู่หัวเมืองเหนือของเรา จะไม่ได้คู่เคียงอย่างกันต่อไป...⁶¹

สำหรับพวกเวียดนามที่เข้ามาทางด้านตะวันออกของประเทศและอาศัย
 อยู่บริเวณเขตมณฑลอีสาน จันทบุรี และพระตะบอง ได้รวมกลุ่มตามเชื้อชาติ
 ศาสนา และทำมาหากินเป็นไพร่หลวงส่วยขึ้นต่อเจ้าเมือง ในจันทบุรีและ
 พระตะบองเป็นพวกเวียดนามที่เข้ามาพำนักตั้งแต่ก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าฯ ทั้งนี้เพราะจังหวัดทั้ง 2 มีอาณาเขตติดต่อกับเขตแดนเขมร
 และเวียดนามตอนใต้ จันทบุรีเป็นเมืองสำคัญอยู่ติดทะเลส่วนที่เป็นอ่าวสยาม
 ส่วนพระตะบองนั้นมีทะเลสาบเป็นแหล่งดึงดูดชาวเวียดนามที่ทำอาชีพประมง
 มีหมู่บ้านชาวเวียดนาม 2 แห่งในจันทบุรี ได้แก่บ้านญวนฝั่งตะวันตก และ
 บ้านญวนฝั่งตะวันออก หัวหน้าหมู่บ้านมีตำแหน่งกำนัน ในสมัยรัชกาลที่ 5
 กำนันคือนายกิ่ง และ หลวงนรากรอานามนารถ รับผิดชอบดูแลพวกเวียดนาม
 สังกัดกับเจ้าเมืองจันทบุรี เมื่อรวมกรมทหารเรือใน พ.ศ.2430 พระวรวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ผู้บังคับการกรมแสง ทรงจัดให้พวกเวียดนาม
 เข้ารีตเมืองจันทบุรีเข้าเวรรับราชการทหาร สังกัดกรมทหารเรือ แต่ก็ไม่ได้รับ
 การฝึกหัดทหารแต่อย่างใด กลับใช้ให้ตีเหล็ก ทำทอง และกิจการอื่น ๆ บ้าง
 แล้วแต่ความถนัด⁶² ต่อมาได้จัดให้รับราชการเสมอกองพาหนะทำหน้าที่

⁶¹ หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, เลขที่ 54, สารตราเรื่องให้คุมอัยญวน 4 คน กลับขึ้นไป ณ
 เมืองพิษณุโลก จ.ศ.1207 (พ.ศ.2388).

⁶² กจข., ร.5, ก.14/85, ที่ 54/180, สมเด็จพระหลวงดำรงฯทูลสมเด็จพระนุสนมมดา,
 6 เมษายน ร.ศ.125 (พ.ศ.2449).

รับขนของขึ้นล่อง ทั้งนี้มีนายกองต่างหากจากหัวหน้าหมู่บ้านคือหลวงชานา-
นามคณิศรซึ่งอยู่ตำบลบ้านญวนฝั่งตะวันตก⁶³ ส่วนในเมืองพระตะบองใน
สมัยรัชกาลที่ 5 หลวงอานามกองญวนเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับชาวเวียดนาม
บางครั้งรวมไปถึงพวกที่เข้ามาหากินเป็นการชั่วคราว โดยอยู่ในความบังคับของ
พระยาคทาธรธรณินทร์ ผู้ว่าราชการอีกชั้นหนึ่ง⁶⁴

สำหรับชาวเวียดนามในเขตหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ รัฐบาลได้ใช้
นโยบายการปกครองโดยจัดให้รวมกลุ่มเช่นเดียวกับชาวเวียดนามในภาคอื่น ๆ
พวกเวียดนามในเขตนี้เข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ในระยะแรกชาวเวียดนาม
ไม่ได้รับความสนใจหรือเอาใจใส่ที่จะให้มีการปกครองอย่างเป็นระเบียบ ทั้งนี้
เป็นเพราะระยะทางไกลและการคมนาคมติดต่อลำบาก รัฐบาลไม่อาจรู้ความ
เป็นไปในจังหวัดไกล ๆ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนได้อย่างถี่ถ้วน และมัก
ไม่ทันการเสมอ นอกจากนั้นบริเวณชายแดนติดกับลาวและเขมรไม่มีการ
กำหนดเส้นกันพรมแดนแน่นอน เปิดทางไปมาหาสู่กันได้ในบริเวณแดนต่อแดน
ไทยเองก็ยินดีที่ชาวต่างชาติจะเข้ามาอาศัยเพิ่มจำนวนมากขึ้นในพระราชอาณาเขต
จำนวนชาวเวียดนามที่เดินทางเข้ามาไม่มีการระบุหลักฐานแน่นอน และไม่มี
การสำรวจจำนวนประชากรจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 หน้าที่การปกครองชาว
ต่างชาติหรือชาวเวียดนามตกอยู่กับเจ้าเมืองโดยปริยาย ทางกรุงเทพฯจะมี
ศุภอักษรหรือพระราชสาส์นสั่งราชการไปถึงเป็นคราว ๆ ไป ข้อความที่เกี่ยวกับ
ชาวเวียดนามมักจะเป็นว่าให้เกลี้ยกล่อมเข้ามาไว้อีกเป็นจำนวนมาก และ
กำชับเจ้ากรมการให้ปกครองชาวเวียดนามให้ได้ท่ามาหากินอย่างร่มเย็นเป็นสุข

⁶³ กจข., ร.5, ฝ.29.2/7, ที่ 91/298, นายจบบว่าที่นายอำเภอเมือง เรียนมายัง
พระวิฆยาธิบดีผู้ว่าการเมืองจันทบุรี, 3 มีนาคม ร.ศ.120 (พ.ศ.2444).

⁶⁴ กจข., ร.5 ฝ.31/27 ที่ 298/2271, สมเด็จพระหลวงดำรงฯทูลสมเด็จพระบรมฯ,
22 พฤษภาคม ร.ศ.121 (พ.ศ.2445).

อย่างไรก็ดีโดยแท้จริงนั้น ผู้ปกครองหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือที่ชาวเวียดนามอาศัยอยู่มากไม่ใคร่เอาใจใส่ชาวเวียดนามนัก แม้กระทั่งจะเกณฑ์ใช้แรงงาน เก็บเงินค่าราชการ จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พวกเวียดนามแขวงเมืองนครพนม ซึ่งตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มที่บ้านโพนวัดป่าบ้านบก บ้านนาคู พวกนี้ทำหนังสือร้องขอให้แต่งตั้งคนที่ตนเลือกเป็นหัวหน้าขึ้นเป็นนายหมวดนายกองทำการปกครองตนเอง และขอส่งส่วยอย่างเป็นทางการและเป็นกิจลักษณะ ในระยะแรกที่เวียดนามอพยพมาอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ และไม่มีหัวหน้าควบคุม เจ้าเมืองกรมการมักเลือกเวียดนามอาวุโสซึ่งเป็นที่นับถือยกให้เป็นท้าวเพี้ย (ยศแบบลาว) ทำการดูแลกันเอง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดฯให้มีข้อบังคับสำหรับกรมการ ขุนหมื่นผู้ทำหน้าที่รักษาด่านพระราชอาณาจักรใน พ.ศ.2431 ให้ตรวจตราคน การเสียด่วย ทำบัญชีสำมะโนครัว ถ้าคนชาติภาษาต่าง ๆ เข้ามาอาศัยในเขตสยามพึงพระบรมโพธิสมภารต้องช่วยทำนุบำรุงให้มีที่ทำไร่นาให้เป็นปกติเรียบร้อย ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างเป็นสุข และให้ทำบัญชีสำมะโนครัวแจ้งไปยังอุบล⁶⁵

ข้อบังคับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูประเบียบการปกครองแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ยังทรงมีตราพระราชสีห์ไปยังข้าหลวงอุบลฯ ให้เจ้าเมืองกรมการจัดการพวกเวียดนามให้เป็นหมวดเป็นกอง ปรากฏว่าเวียดนามเมืองนครพนมจำนวนราว 300 คน ร้องเรียนให้มีการจัดการดังกล่าวกับพวกตนด้วย เพราะเกรงว่าพวกตนจะไม่ได้ได้รับความคุ้มครองและยอมรับในฐานะไพร่พลเมืองไทยอย่างสมบูรณ์ ดังคำร้องเรียนที่มีความว่า

⁶⁵ กจข., ร.5, ม.2.12ก/40, ที่ 27, พระยาราชเสนา ปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทยฝ่ายเหนือ หลวงกักตมรงค์ข้าหลวงอุบล มายังออกพันนายเวรกรรมมหาดไทย วันพฤหัสบดี 2 ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด สัมฤทธิศก, จ.ศ.1250 (พ.ศ.2431).

...พวกข้าพเจ้าพากันอพยพครอบครัวมาจากเมืองญวนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร...ได้ประมาณ 20, 30, 10, 11 ปี บ้างก็ได้ความอยู่เย็นเป็นสุขหามีผู้หนึ่งผู้ใดกดขี่ข่มเหงและเก็บเงินส่วยสาอากรแก่พวกข้าพเจ้าไม่ พวกยวนที่เข้ามาใหม่ได้ปี 1, 2, 3, บ้างก็มี...ข้าพเจ้าเห็นว่าได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมาช้านานจนเกิดบุตรหลานอายุได้ 20, 19 ปี ก็มี เจ้าเมืองกรมการก็หาได้จัดแจงแต่งตั้งให้พวกข้าพเจ้าเป็นหมวดกองควบคุมพวกยวนและเก็บเงินส่วยขึ้นทูลเกล้าถวายไม่ เป็นแต่เจ้าเมืองกรมการมีการบ้างเล็กน้อยก็ขอแรงพวกข้าพเจ้ามาใช้สอย ได้ตั้งให้พวกข้าพเจ้าเป็นที่เพี้ย ก็เป็นแต่เพี้ยจำเพาะตัวผู้นั้น หาได้เรียกตัวข้าพเจ้าแลพวกยวนซึ่งเข้ามาอยู่เก่าใหม่มาใช้สอยราชการแต่สิ่งหนึ่งประการใดไม่...พวกยวนพวกข้าพเจ้าก็เป็นคนเลือนลอยอยู่ไม่มีสังกัดมูลนาย ถ้าจะเกิดมีคดีถ้อยความประการใดเจ้าเมืองกรมการก็ไม่เอาธุระพวกข้าพเจ้า ถือเสียว่าพวกข้าพเจ้ามิได้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ พวกข้าพเจ้าจึงปฤชษาพร้อมกันเห็นว่าจะขอให้้องบั้งเป็นนายกอง ให้นายหมาเป็นปลัดกองควบคุมพวกยวนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทั้งเก่าใหม่...ซึ่งมีอยู่ในเขตแขวงเมืองนครพนม เมืองขึ้นกับนครพนม แลทำเงินส่วยคนละ 1 ปีก็ถึงตำลึงเสมอกันกับตัวเลขลาวทูลถวาย.... พวกข้าพเจ้าขอเป็นท้าวเพี้ยช่วยราชการกับนายกองปลัดกองทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป...⁶⁶

⁶⁶ กจข., ร.5, ม.2.12ก/40, ที่ 21, พระยาราชเสนาปลัดทูลฉลอง กรมมหาดไทย ฝ่ายเหนือ หลวงภักดีข้าหลวงอุบลมายังลูกขุน ณ ศาลา, วันพฤหัสบดี แรม 4 ค่ำ เดือน 12 ปีชวด สัมฤทธิศก, จ.ศ.1250 (พ.ศ.2431) แจ้งหนังสือพวกหัวหน้าชาวญวนเมืองนครพนมขึ้นต่อขุนพรพพิภย์ข้าหลวงนครพนม เพื่อร้องต่อพระยาราชเสนาฯ.

ต่อมาได้โปรดฯให้องบั้งและนายหว่า ซึ่งพวกเวียดนามนับถือยกย่องว่ามีความรู้เป็นหัวหน้าพวกตน เข้ามารับตราตั้งทั้ง 2 คนอย่างเป็นทางการที่เมืองอุบลราชธานี องบั้งได้เป็นที่หลวงจ่านองบริรักษ์นายกอง นายหว่าเป็นขุนพิทักษ์โยธิปัตตคอง คุมเวียดนามซึ่งขึ้นกับเมืองนครพนม

การแบ่งแยกกลุ่มชาวเวียดนามตามศาสนาที่นับถือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีผลต่อการปกครองเช่นกัน ความตั้งใจในการแบ่งแยกกลุ่มในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่นเวียดนามคริสต์กลุ่มใหญ่ที่ตำบลสามเสน เป็นต้น เป็นไปเพื่อความสะดวกในการปกครอง นอกไปจากการยึดแบบอย่างการปกครองและขนัตติธรรมทางศาสนาในสมัยอยุธยา⁶⁷ เวียดนามคริสต์ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นพวกซึ่งบาทหลวงนักบวชในคริสต์ศาสนาเกลี้ยกล่อมให้เข้ามาสวามิภักดิ์ในคราวทำศึกกับเวียดนาม การยอมรับบาทหลวงว่าเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองควบคุมชาวเวียดนามนั้นนับว่าเป็นประโยชน์อยู่มาก ในหมู่บ้านพวกเวียดนามคริสต์ที่สามเสน เมื่อการตัดสินใจที่สำคัญไม่อาจตกลงกันได้ด้วยการพิจารณาของหัวหน้าชาวเวียดนาม บ่อยครั้งต้องตกเป็นธุระของบาทหลวงนักสอนศาสนา และท้ายสุดก็ถึงพระสังฆราชแห่งนิกายโรมันคาทอลิก⁶⁸ การอุทธรณ์คำตัดสินของบาทหลวงเป็นอันสิ้นสุดที่คำตัดสินของพระสังฆราช ซึ่งทางฝ่ายสยามเองก็ยอมรับ ปรากฏเป็นตัวอย่างคดีหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ คือ คดีที่ฝ่ายหนึ่งไม่พอใจคำตัดสินของพระสังฆราช และขอพระราชทานพระกรุณาฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงตัดสินความอีก โดยให้เหตุผลว่า

⁶⁷ H.G. Quaritch Wales, op.cit., p. 67 .

⁶⁸ พระสังฆราชเป็นตำแหน่งของตัวแทนพระสันตปาปา ประมุขของคริสต์ศาสนา ได้รับมอบอำนาจสูงสุดในการควบคุมกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาประจำภาคหนึ่ง ๆ พระสังฆราชที่เป็นที่รู้จักคืออยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ คือ พระสังฆราชปาลเลอแก้วซ์.

คำตัดสินของพระสังฆราชยังไม่ยุติธรรมพอ แต่การณ์กลับเป็นว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯกริ้วมาก เวียดนามที่เข้ามาร้องทุกข์ถูกเขียน 30 ที และต้องไปขอโทษพระสังฆราชในข้อที่แสดงการไม่เคารพโดยไม่ยอมรับการตัดสินดังกล่าว⁶⁹ การที่พระสังฆราชได้รับการยกย่องและให้อำนาจนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงนิยมชาวตะวันตก⁷⁰ พระองค์ไม่ทรงเอาพระทัยใส่ในการควบคุมปกครองชาวเวียดนาม การให้ชาวเวียดนามยอมรับอำนาจบาทหลวงจึงเป็นการแบ่งเบาภาระทางการปกครองไปได้

2.2 พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชาวเวียดนามในประเทศไทย

2.2.1 ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวเวียดนามในประเทศไทย

การประกอบอาชีพของชาวเวียดนามในประเทศไทยอาจพิจารณาแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ รับราชการและไม่ได้รับราชการ พวกเวียดนามที่เข้ารับราชการได้ประจำกรมกองตามความสามารถซึ่งส่วนใหญ่ทำหน้าที่เป็นทหาร นอกจากนั้นก็เป็นล่าม หมอยา และช่าง ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะลักษณะการประกอบอาชีพที่ไม่ได้รับราชการ

⁶⁹ Mgr.Pallegoix, *op.cit.*, tome II, pp. 335-336.

⁷⁰ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงนิยมแบบอย่างความเจริญของตะวันตกเป็นอย่างมาก ซึ่งรวมถึงตัวบุคคลด้วย พวกฝรั่งในประเทศไทยมักได้รับความมักคั้นจากพระองค์เพื่อวิทยาการ สำหรับพระสังฆราชปาลเลอกซ์นั้น ก็เป็นพระสหายผู้ถ่ายทอดความรู้ทางภาษาและวิชาการอื่น ๆ ให้แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯพระเชษฐาของพระองค์.

ชาวเวียดนามในประเทศสยามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทั้ง 2 ลักษณะ พวกที่รับราชการมักจะประกอบอาชีพอย่างอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น เวียดนามในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งต้องผลิตเวรเข้าประจำกรมกองเพื่อฝึกหัดหรือทำการต่าง ๆ แม้จะได้รับเบี้ยหวัดเงินปีก็ตาม ก็จะต้องประกอบอาชีพอื่น ๆ เมื่อว่างจากประจำกรมกอง เนื่องจากเงินที่ได้รับพระราชทานนั้นไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงชีพให้ตลอดได้อย่างแน่นอน⁷¹ ส่วนพวกเวียดนามที่อาศัยตามภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่อพยพเข้ามาหลังสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ไม่ต้องเข้าเวรประจำกรมกอง แต่ถูกจัดเป็นหมวดหมู่เกณฑ์ทำราชการเป็นครั้งคราวหรือเก็บส่วยหรือเงินค่าราชการ อาชีพสำคัญของชาวเวียดนามได้แก่ กลีกรรรมหรือเป็นชวานาชาไร่ ชาวประมง ช่างฝีมือ และค้าขาย การที่ชาวเวียดนามมีอาชีพเช่นนี้เป็นไปตามสภาพภูมิประเทศของไทย ซึ่งเป็นแบบมรสุมคล้ายคลึงกับเวียดนาม และเพราะชาวเวียดนามมีความสามารถตั้งเดิมที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ (ชาวเวียดนามในเวียดนามก็มีอาชีพหลักเรียงลำดับความสำคัญเช่นนี้เหมือนกัน ซึ่งอาจถือได้ว่าการเลือกประกอบอาชีพของเวียดนามเป็นไปตามความชำนาญเฉพาะเชื้อชาติของเวียดนามเอง)⁷²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ อาชีพหลักของคนไทยคือทำไร่ไถนา และด้วยเหตุที่พื้นดินกว้างขวางเกินกำลังคน จึงได้มีการกวาดต้อน

---

⁷¹ เงินเบี้ยหวัดนั้นปรากฏว่าพระราชทานให้เฉพาะขุนนางชั้นขุนหมื่นขึ้นไปเท่านั้น ตามหลักฐานที่เกี่ยวกับพวกญวนสามแสน แม้แต่ตัวพระยาบรรณการฯจางวางกรมฯเองก็จนมาก เป็นหนี้สินถึงต้องร่วมมือกับลูกบ้านผลิตและค้าสุราเถื่อนซึ่งทำรายได้ให้เป็นอย่างดี ซึ่งจะกล่าวต่อไปในกรณี “ญวนสามแสน” นอกจากนั้นการทำมาหากินฝืดเคืองทำให้พวกเวียดนามลูกบ้านได้พากันอพยพออกไปทำมาหากินในที่อื่นเป็นจำนวนมาก

⁷² Frank M. Lebar and Others, *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*, (New Haven, 1964), pp. 163-164.

พวกเวียดนามเข้ามาอาศัยในประเทศประสงค์จะให้ช่วยบำรุงแผ่นดินให้เจริญ นอกจากนั้นแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ของสยามก็เป็นมูลเหตุจูงใจให้ชาวเวียดนามเข้ามาอาศัยทำกินด้วย ดังนั้นชาวเวียดนามส่วนใหญ่จึงมีอาชีพกสิกรรม ชาวเวียดนามในภาคกลางโดยเฉพาะที่อยู่ในตัวเมืองปากน้ำอพยพออกไปทำไร่ทำนาตามหัวเมืองเมื่อว่างเว้นจากราชการ เช่น เวียดนามที่ตำบลสามเสนและบางโพ อพยพจากกรุงเทพฯ ไปอยู่สุพรรณบุรีและทางภาคเหนือ เป็นต้น ส่วนพวกเวียดนามทางตะวันออกเช่นที่จันทบุรี ตราด และปราจีนบุรี ก็นิยมทำนาไร่และสวนผลไม้ชนิดต่าง ๆ บริเวณรอบตัวเมือง

นอกจากการกสิกรรมแล้ว อาชีพสำคัญถัดมาคือการประมง หลักฐานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้กล่าวถึงชาวเวียดนามกับการประกอบอาชีพประมงมากกว่าอาชีพอื่น ทั้งประมงน้ำจืดและน้ำเค็ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกล่าวถึงชาวเวียดนามเมืองจันทบุรี เนื่องจากจันทบุรีอยู่ติดทะเล จึงไม่น่าแปลกใจที่ชาวประมงในจันทบุรีส่วนใหญ่เป็นชาวเวียดนาม ชาวเวียดนามจะทำประมงตามฤดูกาล นอกจากอาชีพกสิกรรมและช่างฝีมือ ฤดูหาปลาสำหรับจันทบุรีนั้นถือเกณฑ์ตามชาวประมงเวียดนาม คือราวเดือนมิถุนายนและกรกฎาคม ซึ่งจะมีปลาชุกชุมเป็นพิเศษ พวกเวียดนามเองจะออกไปหาปลาไกลถึงเกาะกง

ชาวเวียดนามมีวิถุญญาของชาวประมงและชำนาญทะเลมากกว่าคนไทย ในเวียดนามถือว่าการประมงเป็นอาชีพที่ทำประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากที่สุด ตามสภาพภูมิประเทศของเวียดนามนั้น ทางตะวันออกจรดทางใต้ติดทะเลโดยตลอด ชาวประมงเวียดนามอยู่รวมเป็นหมู่บ้านเรียงรายตามที่ราบชายฝั่งและหันหน้าออกสู่ทะเล และในบริเวณตลอดแนวริมฝั่งแม่น้ำ เมื่อชาวเวียดนามเหล่านี้มาอยู่ในสยาม ซึ่งเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยแม่น้ำลำคลอง ในอ่าวสยามเป็นเขตประมงสำคัญมีปลาชุกชุม ชาวเวียดนามอาศัยในบริเวณ

ใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งสามารถทำอาชีพตามความสามารถดั้งเดิมของตนในสยาม ได้อย่างสุขสบาย สภาพการดำเนินชีวิตตามแบบชาวประมงของเวียดนามใน สยามไม่ได้แตกต่างไปจากเวียดนามนัก ชาวเวียดนามยังคงตั้งบ้านเรือนรวม เป็นหมู่เดียวกันเรียงรายริมฝั่งและหันหน้าออกสู่ท้องน้ำ เวียดนามในกรุงเทพฯ ก็เช่นกัน บ้านญวนสามเสนและบางโพซึ่งอยู่ติดลำคลองใหญ่ออกสู่ปากน้ำ เจ้าพระยาได้ ก็ปรากฏว่าทำการประมง⁷³

เมืองพระตะบองและทะเลสาบเป็นแหล่งจับปลาสำคัญของไทย เนื่องจากมีกระแสน้ำไหลเข้าออกทะเลสาบ เวลานั้นท่วมจะพาลามาคดค้างอยู่ เป็นจำนวนมาก เป็นฤดูที่ชาวเวียดนามจะพากันเดินทางมาอาศัยจับปลาหากิน อยู่รายรอบทะเลสาบและเมืองพระตะบอง บ้างก็อาศัยอยู่เลย บ้างก็อาศัยอยู่ ชั่วคราว มีอาชีพประมงเป็นหลัก นอกจากนั้นก็จะรับจ้างต่อเรือ ซ่อมเรือ ถักอวน และทำเครื่องมือหาปลาชนิดต่าง ๆ หรือหาของป่า ตัดไม้ทำเสา ในเมืองพระตะบอง บริเวณรอบเมืองเป็นแหล่งทำนาที่ได้ผลดี สำหรับประมง น้ำจืดนั้น ชาวเวียดนามที่ค้าปลาน้ำโพเมืองนครสวรรค์ทำเป็นล่ำเป็นสัน ปัจจุบันพวกเวียดนามที่ทำประมง โดยเฉพาะที่จันทบุรีทำเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งนอกจากจะหาปลาแล้วยังตั้งโรงงานผลิตน้ำปลา ทำรายได้เป็นอย่างดี⁷⁴

อาชีพที่ถนัดต่อมาของเวียดนามคือการเป็นช่างฝีมือ เมื่อพิจารณาจาก หลักฐานต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่าชาวเวียดนามในสยามเป็นสารพัดช่าง ความ ชำนาญทางการช่างเห็นได้ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

⁷³ ชุมชุมเรื่องจันทบุรี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางวรรณ จันทวิมล, 29 พฤศจิกายน 2514, หน้า 30-31 และหน้า 145.

⁷⁴ กบ.ส.ค., หมวดวัฒนธรรม เล่มที่ 4.9/4, ลับ ที่ 681/2501, นายปราโมทย์ จงเจริญ เอกอัครราชทูตไทยประจำสาธารณรัฐเวียดนามใต้ เรียนมายังรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง ต่างประเทศ, 8 ตุลาคม 2501.

ขณะที่ไทยเริ่มสร้างเมืองและขาดแคลนผู้ชำนาญการช่าง ชาวเวียดนามที่ติดตามองเชียงสือเข้ามาในสมัยนั้นได้รับราชการเป็นเจ้ากรมช่างต่าง ๆ นอกจากนั้นชาวเวียดนามยังได้ชื่อว่าชำนาญการต่อเรือมาก⁷⁵ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเกิดความนิยมต่อเรือกำปั่นขึ้นในหมู่ขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนอิศเรศฯกับหลวงนายสิทธิ (ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็นผู้นำในการต่อเรือ พวกเวียดนามเข้ารีตก็ได้เป็นพนักงานต่อเรือ⁷⁶ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวียดนามเมืองพนมสค (ขึ้นกับเมืองพระตะบอง) นอกจากจะหาปลาแล้วยังตัดไม้ต่อเรือขายด้วย น่าจะเป็นไปได้ว่าพวกเวียดนามที่อยู่ในเขตที่มีน้ำและป่าไม้ประกอบอาชีพในการต่อเรือขาย

สำหรับอาชีพช่างฝีมือของพวกเวียดนาม อาจกล่าวได้แต่เฉพาะชาวเวียดนามเมืองจันทบุรี เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่เอ่ยถึงชาวเวียดนามในที่อื่น เช่นเวียดนามจันทบุรี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าชาวเวียดนามในเมืองจันทบุรีมีจำนวนมากจนสามารถกุมเศรษฐกิจของเมืองได้ ในรายงานการตรวจราชการกระทรวงมหาดไทยและเอกสารเกี่ยวกับการเสด็จประพาส มักกล่าวถึงการประกอบอาชีพของเวียดนามในเมืองนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรีใน พ.ศ.2419 ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาเรื่องการช่างการค้าขายในจันทบุรีและหัวเมืองขึ้นในสมัยนั้น ว่าเวียดนามเป็นผู้ผลิตสินค้าต่าง ๆ ที่ใช้และจำหน่ายในจันทบุรีเป็นส่วนมาก ได้แก่ พริกไทย ข้าว

⁷⁵ Jean Chesneaux, *The Vietnamese Nation*, (Sydney : Contribution to a History Current Book Distributors PTX.Ltd, 1966), pp. 33-54, เวียดนามชำนาญการสร้างเรือมานาน ก่อนจะตกอยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศส ได้ชื่อว่าเป็นนักต่อเรือที่สามารถที่สุดในเอเชียและต่อได้เสร็จในเวลาอันสั้น

⁷⁶ Mgr. Pallegoix, *op.cit.*, tome II, p. 350.

กระวาน เร่ว น้ำตาลทราย ผลพุงทลาย รง แดงอุลิต เสื่อต่าง ๆ กระสอบ ผ้า
 ผ้าห่อหมาก ผ้าอาบน้ำ เนื้อไม้ ฟืน ไม้ค้ำพลู ไม้ระกำ ไม้ตะเคียน ขี้ผึ้ง
 เปลือกปะโลง ไม้แดง กุ้งแห้งผัด เยื่อเคย ปลิงทะเล ใต้ ยาสูบ ถั่ว คราม
 หวายพัศเดา ไม้กระยาเลย ฯลฯ สินค้าเหล่านี้ทำให้จันทบุรีมั่งคั่ง เพราะเป็น
 เมืองที่สำคัญติดต่อกับเกาะกงและอินโดจีนได้สะดวก โดยอาศัยเรือกลไฟเดิน
 ทะเลขนาด 400 ตันเข้าจอดในแม่น้ำเมืองจันทบุรีได้⁷⁷ บรรดาสินค้าเหล่านี้
 ได้จากชาวเวียดนามทำป่าหรือเก็บของป่า ส่วนเสื่อต่าง ๆ นับเป็นสินค้าสำคัญ
 ที่เกิดจากความชำนาญเฉพาะของชาวเวียดนาม เสื่อในเมืองสยามแบ่งออกเป็น
 4 ชนิด คือ ที่ทอด้วยคล้า เสื่อกกหรือเสื่อกระจูด เสื่อดอกอ้อ และเสื่อกกแดง
 เสื่อจากคล้าไม่เป็นสินค้าซื้อขาย ผู้ต้องการจะสั่งทำหรือเป็นส่วยเป็นของกำนัล
 เท่านั้น เสื่อกกหรือที่กรุงเทพฯ เรียกว่าเสื่อกระจูด ทำที่เมืองแกลง เสื่อดอกอ้อ
 ทำที่จันทบุรี เป็นเสื่อเหลืองทอให้แก่กันไม้ซื้อขาย ชนิดสุดท้ายคือเสื่อกกแดง
 นั้นเป็นสินค้าออกของจันทบุรี มีแต่พวกเวียดนามทำแห่งเดียว ช่างจักสาน
 ชาวเวียดนามทำให้เสื่อทอของจันทบุรีมีชื่อว่าเป็นเสื่อที่ดีที่สุดของประเทศ
 เรียกว่าเสื่อจันทบูรณ ส่งออกขายเป็นสินค้าออกไปยังประเทศลาว กัมพูชา พม่า
 สิงคโปร์ นอกจากสานเป็นเสื่อแล้วก็สานเป็นกระบี่ กระจ่า และเครื่องใช้
 อื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้นยังทรงกล่าวถึงอาชีพที่ทำแต่เฉพาะชาวเวียดนามคือ
 การจับปู มีแต่เวียดนามเข้าริตช่วยกฤษณาเป็นผู้ทำ และการหาปลิงทะเลนั้น
 เป็นอาชีพของเวียดนามกับจีนไหหลำ

ชาวเวียดนามชำนาญในการปั้นหม้อและเป็นช่างโลหะ ในสมัยรัชกาล
 ที่ 5 เข้าใจว่าพวกเวียดนามช่างโลหะที่มีชื่อรวมอยู่ในจันทบุรี จากรายชื่อของ

⁷⁷ กจข., ร. 5, บ.1.1/2, เรื่องเสด็จประพาสจันทบุรี, วันพุธ แรม 4 ค่ำ เดือน 2 ปีชวด
 อัฐศก จ.ศ.1238. (พ.ศ.2419).

เวียดนามประจำกองหลวงชานามคณิศรในจันทบุรีซึ่งหนีไปเข้าเป็นคนใน บังคับฝรั่งเศสนั้น ปรากฏว่าในจำนวน 30 คนเศษ นอกจากเป็นชาวประมง และเป็นคนค้าขายจำนวนเล็กน้อยแล้ว ก็เป็นช่างทำทองและเหล็กเสี้ยทั้งสิ้น⁷⁸ ในพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ใน พ.ศ.2425 มีความตอนหนึ่งว่า “...กลับมาลงเรือที่คลองน้ำใสแล้วขึ้นไป เมืองเก่าเพื่อจะได้รับของซึ่งให้ช่างทองเมืองจันทบุรีทำ...”⁷⁹

นอกจากอาชีพต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้ว ปาลเลอกัวซ์เขียนไว้ว่า ชาวเวียดนามมีอาชีพล่าสัตว์และรับจ้างใช้แรงงานทั่วไปด้วย⁸⁰ ปัจจุบันชาวเวียดนามส่วนมากยังคงดำรงอาชีพเดิมของบรรพบุรุษของตน ถึงแม้ว่าเวียดนามจำนวนมากจะแยกย้ายไปทำอาชีพอื่นตามความจำเป็นของสภาพแวดล้อมและกาลเวลา ก็ยังต้องอาศัยความสามารถประจำเชื้อชาติตนอยู่ โดยเฉพาะพวกช่างฝีมือเวียดนามในเขตตัวเมืองหรือชานเมือง เช่นในกรุงเทพฯ จะมีร้านค้ารูป ร้านตัดเสื้อ กางเกง ร้านซักรีด นอกจากนั้นก็รับราชการเป็นลูกจ้างบริษัทหรือโรงงานต่าง ๆ โดยทั่วไปชาวเวียดนามจะอยู่ดีกินดีกว่าคนพื้นเมือง เพราะขยันขันแข็ง ฉลาดในเชิงค้าขายมากกว่า และแม้ว่าในบางครั้งครอบครัวจะยากจนบ้าง ก็ช่วยเหลือเกื้อหนุนกันด้วยดี

⁷⁸ กจช., ร.5 ฝ.31/12, สำเนาที่ 6172, รายชื่อคนญวนในกองหลวงชานาหนีไปรับหนังสือเป็นคนอยู่ในร่มธงฝรั่งเศส, 30 สิงหาคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

⁷⁹ ชุมนุมเรื่องจันทบุรี, หน้า 194.

⁸⁰ Mgr. Pallegoix, op.cit., p. 324.

2.2.2 ลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ของชาวเวียดนามในประเทศไทย

การที่ชาวเวียดนามในประเทศไทยตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่รวมกันตามเชื้อชาติและภาษานั้น นอกจากรัฐบาลสยามจะเป็นผู้จัดการให้เป็นดังนั้นแล้วยังเป็นเพราะชาวเวียดนามนิยมเช่นนั้นเองด้วย ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือพวกเวียดนามที่อพยพมาอาศัยอยู่เองจะตั้งหลักแหล่งในเมืองหรือบริเวณรอบเมืองหรือในหมู่บ้านใหญ่มากกว่าจะกระจายอยู่ตามชนบท และจะอยู่รวมเป็นหมู่กับพวกเดียวกัน แยกต่างหากไม่ปนเปกับคนไทย นับเป็นเวลาก่อนที่จะพวกเวียดนามเหล่านี้ เช่นที่สกลนครและอุบลราชธานี จะได้แยกย้ายออกมาอาศัยทำมาหากินอยู่ร่วมกับคนไทย⁸¹

เราไม่อาจศึกษาสภาพความเป็นอยู่และระเบียบสังคมของเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือก่อนหน้านั้นได้ เพราะไม่มีข้อมูลเพียงพอหรือแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีเลย แต่เท่าที่พิจารณาสังเกตข้อมูลเกี่ยวกับชาวเวียดนามทางด้านการเมืองการปกครองแล้วนั้น ซึ่งจะเปรียบเทียบได้อย่างคร่าว ๆ ว่ามีความคล้ายคลึงกับประชาคมของชาวเวียดนามในเวียดนามในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19

การปกครองแบบประชาคมในเวียดนามเกิดขึ้นในสมัยพระจักรพรรดิมินมาง (พ.ศ.2363-2384) เมื่อทรงปฏิรูปการปกครองให้ตั้งกิ่งและโคชินจิ้นเป็นมณฑลที่มีอำนาจปกครองท้องถิ่นมาก เพราะห่างไกลจากเมืองหลวง และมีอุปราชหรือข้าหลวงมีอำนาจควบคุมทั่วทั้งภาค แต่ละมณฑลประกอบด้วยจังหวัดหรือ ดินห์ (Tinh) มีข้าหลวงจังหวัดหรือ ดงดก (Tong doc) รับผิดชอบกิจการทุกอย่างเว้นแต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรง ขุนนางรองจากข้าหลวงแบ่ง

⁸¹ Joanne Schrock, op.cit., pp. 40-41

หน้าที่รับผิดชอบด้านต่าง ๆ คือผู้บริหารด้านการคลังเรียกว่า *อันสาด* หรือ *กวานอัน* (An sat หรือ Quan an) ด้านการศึกษาเรียกว่า *ดกฮก* (Doc hoc) และด้านการทหารเรียกว่า *ลันบินห์* (Lanh binh) การบริหารการปกครองทั้งหมดของจังหวัดอยู่ภายใต้อำนาจของตงคก เช่นเดียวกับอำนาจปกครองประเทศโยงเข้าสู่ศูนย์กลางหรือกรุงเว้ เมืองหลวงในขณะนั้น

ในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบล หรือ *ฮูเยิน* (Huyen) เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดรองลงมาจากอำเภอ หรือ *ฝู* (Phu) แต่การปกครองตำบลเป็นอิสระจากอำเภอ ต่างมีคณะกรรมการซึ่งรับผิดชอบอำนาจและตุลาการ คณะบริหารจะคัดเลือกจากสมาชิกที่มีชื่อเสียงเด่นหรือเป็นที่ยกย่องนับถือ มีหน้าที่ติดต่อกับขุนนางหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในเรื่องการภาษีและเกณฑ์ทหารหรือแรงงาน ในทางทฤษฎีผู้ที่ถูกเกณฑ์หรือมีชื่อในทะเบียนเท่านั้นเป็นผู้จ่ายภาษีทดแทน ได้แก่พวกกสิกรที่มั่งคั่งหรือข้าราชการตามอันดับที่ระบุไว้ ผู้บริหารจะเป็นผู้จัดการกิจการในประชาคมทุกด้าน ตั้งแต่การเปลี่ยนเวนคืนที่ดินของหมู่บ้าน เรื่องภาษีและเกณฑ์แรงงาน จนถึงตัดสินคดีความเบ็ดเตล็ดชนิดลงโทษสถานเบา⁸² แต่ละตำบลประกอบด้วยหมู่บ้าน หรือ *ตง* (Tong) ซึ่งมีหัวหน้าคือ *ไคตง* (Cai Tong) คณะบริหารของตำบลหรืออำเภอและหมู่บ้านนี้เป็นส่วนประกอบของการปกครองประชาคม ซึ่งเป็นหน่วยขั้นพื้นฐานทางสังคมของเวียดนาม ศูนย์กลางของประชาคมคือศาลาประชาคม หรือ *ดินห์* (Dinh)⁸³

ประชาคมในเวียดนามเป็นหน่วยสำคัญทางเศรษฐกิจของสังคมกสิกรรม เพราะเป็นหน่วยผลิดการกสิกรรมและงานช่างต่าง ๆ อันเป็นอาชีพหลักของ

⁸² Jean Chesneaux, op.cit., pp. 48-50.

⁸³ Milton E. Osborne, *The French Presence in Cochinchina and Cambodia*, (Cornell U. Press, 1969), pp. 17-18.

แต่ละหมู่บ้าน โดยแต่ละหมู่บ้านจะประกอบอาชีพที่พวกคนเลือกตามถนัดเป็น
 อย่าง ๆ ไป และทำเหมือนกันทั้งหมู่บ้าน ดังนั้นจึงมีหมู่บ้านช่างปั้นหม้อบ้าง
 ช่างจักสานบ้าง ที่ดินของหมู่บ้านจะถูกแบ่งออกเป็นที่ดินส่วนตัวและของ
 ประชาคม หรือที่เรียกว่า *กงเดียน* (Cong Dien) ซึ่งพวกกสิกรที่มีฐานะ
 มั่งคั่งจะผลัดเปลี่ยนเวรกันแบ่งเอาที่ดินที่เพาะปลูกแล้วจำนวนหนึ่งในสี่มอบ
 ให้เป็นสมบัติส่วนรวมของประชาคม ศาลาประชาคมเป็นที่สำคัญเพราะเป็น
 ศูนย์รวมสมาชิกที่มาชุมนุมกันในทุกวาระและเพื่อกิจการทุกอย่าง สำหรับ
 ประชุมว่าการเกี่ยวกับการปกครองหรือผลประโยชน์ของประชาคม จนถึง
 ประกอบพิธีตามประเพณีและศาสนา⁸⁴ ลักษณะประชาคมดังกล่าวนี้ก่อให้เกิด
 ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่คนในสังคม ทำให้ผูกพันกับหมู่คณะของตน
 และมองเห็นความสำคัญของสังคมมากกว่าส่วนบุคคลซึ่งเป็นหลักสังคมนิยม

หมู่บ้านชาวเวียดนามในประเทศสยามมีลักษณะคล้ายประชาคมชาว
 เวียดนามในเวียดนาม โดยเฉพาะระเบียบการปกครอง ผู้บริหารหมู่บ้านได้รับ
 คัดเลือกจากผู้มีชื่อเสียงเด่นและเป็นที่ยกย่องนับถือ มีหน้าที่เก็บภาษีและ
 เกณฑ์แรงงาน ควบคุมดูแลความเรียบร้อยของกิจการทุกอย่างในหมู่บ้าน
 ตลอดไปจนถึงการชำระคดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ หัวหน้าหมู่บ้านต้องติดต่อกับ
 ขุนนางที่ได้รับมอบอำนาจจากรัฐบาลมาจัดการเรื่องภาษีและเกณฑ์แรงงาน
 เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา แต่พอถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่
 ปรากฏว่ามีขุนนางไทยสำหรับทำหน้าที่ติดต่อกับหัวหน้าหมู่บ้านแต่อย่างใด
 เว้นแต่ในต่างจังหวัดที่ผู้ปกครองท้องถิ่นจะเป็นผู้เก็บภาษีและเกณฑ์ชาว
 เวียดนามได้โดยผ่านทางหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นผู้ที่มียศและตำแหน่ง
 ทางราชการจากรัฐบาลสยาม ในกรุงเทพฯ ชาวเวียดนามได้รับยกเว้นการ

⁸⁴ Jean Chesneaux, op.cit.,

เก็บภาษี เนื่องจากเป็นข้าราชการได้เบี้ยหวัดเงินปี หัวหน้าหมู่บ้านมีตำแหน่งเป็นจางวางกรมหรือเจ้ากรมรับผิดชอบการเกณฑ์แรงงานและกำหนดการผลัดเวรทำราชการ

ประชาคมในเวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดจากการปฏิรูปการปกครองของจักรพรรดิมีนมาง สังคมที่เป็นแบบกสิกรรมและการที่มีระเบียบครอบครัวแบบรวมเครือญาติ ลูกชายคนโตสืบทอดอาชีพมรดกและที่ดินส่วนใหญ่จากบิดา เอื้ออำนวยให้สามารถจัดระเบียบการปกครองและสังคมแบบประชาคมเป็นผลสำเร็จด้วยดี สำหรับหมู่บ้านชาวเวียดนามในประเทศสยามเกิดขึ้นเพราะรัฐบาลสยามต้องการความสะดวกในการปกครองชนหมู่น้อย โดยคล้ายตามระเบียบสังคมและการปกครองของไทย ชาวเวียดนามถูกจัดให้อยู่รวมกันเพื่อรับราชการในกรมเดียวกันเป็นส่วนมาก ส่วนที่ประกอบอาชีพอื่นก็อาศัยตามความถนัดและเลียนแบบกันโดยปริยาย อาชีพคนเวียดนามในสยามส่วนใหญ่จึงมักเหมือนกันเป็นหมู่บ้านไป แต่หมู่บ้านชาวเวียดนามไม่ได้เป็นหน่วยผลิตทางเศรษฐกิจตามระเบียบสังคมการปกครองในเวียดนาม เพราะถึงแม้จะเป็นที่รู้กันว่าหมู่บ้านเวียดนามมีอาชีพเหมือน ๆ กันจนเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวที่มีชื่อเสียง แต่ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ เช่นที่จันทบุรีจะประกอบอาชีพหลายชนิด เช่น เป็นช่างทอง ช่างจักสาน ชาวประมง การที่มีอาชีพเหมือนกันเป็นผลจากการอยู่รวมพวกเขาเดียวกันในเครือญาติเดียวกันเหมือนในเวียดนามเช่นกัน เป็นธรรมดาที่อาชีพใดทำรายได้ดีก็มักเอาอย่างกันและร่วมมือกันทำ เช่นที่พวกเวียดนามสามแสนค้าสุราเถื่อนกันทั้งหมู่บ้านเป็นต้น แต่ไม่ว่าจะถือได้ว่าการจัดให้อยู่รวมกันจะเป็นเหตุให้เกิดการกะเกณฑ์ให้มีอาชีพอย่างเดียวกันได้อย่างเคร่งครัดเหมือนประชาคมในเวียดนาม

ในเรื่องที่ดินนั้น การเวนคืนที่ดินให้เป็นของประชาคม เป็นระเบียบที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงบัญญัติขึ้น ส่วนในประเทศสยามไม่มีระบียบดังกล่าว

ที่ดินที่ชาวเวียดนามอาศัยอยู่เป็นที่พระราชทานเกือบทั้งหมด

ศาลาประชาคมในเวียดนามทำให้การรวมหมู่มีความหมายมากกว่าหมู่บ้านเวียดนามในสยาม เพราะศาลาประชาคมเป็นที่รวมทุกอย่างของคนในตำบล กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนในตำบลจะกระทำกันที่ศาลานี้ เป็นที่แสดงถึงความยุติธรรมและเสมอภาคทางสังคม ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับหมู่บ้านเวียดนามในไทย เห็นจะพออนุโลมได้ว่าเหมือนกับโบสถ์ในคริสต์ศาสนา โบสถ์เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาและประเพณีเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์ บาทหลวงประจำโบสถ์เป็นผู้ให้คำปรึกษาและตัดสินความเล็ก ๆ น้อย ๆ นอกจากนั้นโบสถ์ยังเป็นที่ประชุมในโอกาสต่าง ๆ นับว่าเป็นที่รวมจิตใจของคนเวียดนามที่อยู่ในนิคมเดียวกันได้เป็นอย่างดี ส่วนในกลุ่มชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาพุทธนั้น ไม่อาจถือเอาวัดเป็นเสมือนศาลาประชาคมได้เลย เพราะไม่ได้อยู่ในลักษณะดังกล่าว

2.2.3 ขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา ของชาวเวียดนามในประเทศสยาม

เมื่อจำแนกชาวเวียดนามในประเทศสยามออกตามศาสนาที่นับถือแล้ว จะมีชาวเวียดนาม 2 ประเภท คือ ที่นับถือพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา เวียดนามที่นับถือพุทธมีมากกว่าที่นับถือคริสต์ศาสนาซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่ตำบลสามเสน กรุงเทพฯ และจันทบุรี การนับถือศาสนาของชาวเวียดนามมีส่วนสัมพันธ์กับปัญหาการผสมกลมกลืนชาวเวียดนามกับชาวไทย พวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาจะผสมกลมกลืนกับคนไทยได้ยากกว่าพวกเวียดนามที่นับถือพุทธศาสนา ด้วยเหตุที่นับถือศาสนาต่างกับคนไทยที่นับถือพุทธโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่แท้จริงของการผสมเชื้อชาติไม่ได้อยู่ที่

เนื้อหาของศาสนาที่แตกต่างกันเป็นสำคัญ แต่เป็นเพราะได้มีการจัดให้ชาวเวียดนามอยู่ต่างหากจากคนไทย พวกเขาเวียดนามคริสต์ต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของบาทหลวง และชาวเวียดนามสรีทธาในศาสนาอย่างเคร่งครัด ดังนั้นนอกจากจะมีความรู้สึกแบ่งแยกตัวเองออกจากคนไทยเพราะเชื้อชาติต่างกันแล้ว ศาสนายังเป็นมูลเหตุอีกข้อหนึ่งที่เกิดกันไม่ไห้คนเวียดนามมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกับคนไทยได้โดยง่าย

ในที่นี้จะกล่าวถึงว่าศาสนาที่คนเวียดนามในประเทศสยามนับถือมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนเวียดนามกับคนไทยประการใด

(1) คนเวียดนามในประเทศสยามและการเผยแพร่คริสต์ศาสนา

นิกายโรมันคาทอลิก

หลังจากที่บาทหลวงฝรั่งเศสคณะต่าง ๆ เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ.2214-2218 ได้มีการตั้งศูนย์ศาสนาซึ่งประกอบด้วยโบสถ์และโรงเรียนที่ตะนาวศรี ภูเก็ต ลพบุรี กรุงเทพฯ พิชณุโลก และสุโขทัย วางโครงการและกฎข้อบังคับต่าง ๆ ขึ้น ที่สำคัญคือ ต้องผลิตพระชาวพื้นเมืองเพื่อขยายกิจการให้สำเร็จความประสงค์โดยเร็ว ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีโรงเรียนฝึกหัดนักสอนศาสนา หรือที่เรียกว่าสามเณรลัทธิ ปรากฏว่าในระยะแรกนั้นสามเณรลัทธิในอยุธยาไม่มีโอกาสได้รับคนไทยเลย มีแต่ชาวเวียดนามเท่านั้นที่สมัครใจเรียน และจากต่างประเทศก็เป็นพระจากพม่า โคชินจีน และเขมร เข้ามารับการอบรม จากที่นี้ นักสอนศาสนาจะถูกส่งไปยังดังกเกีย อันนัม และเขมร นำผู้มีสรีทธาจากที่นั้นโดยเฉพาะจากดังกเกียมารับการฝึกหัดอีกทีหนึ่ง การสอนศาสนานี้เป็นที่มาของการศึกษาขั้นมูลฐาน ซึ่งผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนต้องผ่านก่อนที่จะเรียนชั้นสูงต่อไป โรงเรียนนี้ประกอบด้วยนักเรียนฝึกสอนศาสนาชาติต่าง ๆ จำนวนมาก ได้แก่ เวียดนาม เขมร ญี่ปุ่น จีน ลาว มอญ

และไทย คนเวียดนามจากโคชินจีนนั้นเดินทางมานับเป็นจำนวนร้อย สำนักศิษย์หลักที่เป็นกำลังในการเผยแพร่ศาสนาจึงได้แก่พวกเวียดนาม⁸⁵

นอกจากตั้งโรงเรียนสอนศาสนาแล้ว บาทหลวงยังได้ตั้งโรงพยาบาลใน พ.ศ.2212 และตั้งคอนแวนต์หรือสำนักนางชี พ.ศ.2213 เมื่อแรกที่บิชอป เดอ ลามอตต์ ลอมแบร์ ก่อตั้งสำนักชีชื่อ *อามองต์ เดอ ลา ครัวร์ซ์* (The Amantes de la Croix) มีเด็กหญิงชาวโคชินจีนอยู่ 5 คนเท่านั้น และต้องประสบอุปสรรคเรื่องที่ตั้งใจจะให้นางชีจากยุโรปมาแนะแนวทางให้ แม้ว่าคณะนางชีคาเมลิตแห่งปารีส (Parisiens Carmelites) ยังอุดหนุนเงินอยู่ก็ตาม⁸⁶ (ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 คณะนางชีนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น แซร์วองต์ เดอ ลา แมร์ เดอ ดีเออ (The Servantes de le Mere de Dieu) ซึ่งใช้เครื่องแต่งตัวเหมือนสตรีเวียดนามเกือบทุกประการคือ สวมกางเกงขายาวและเสื้อคลุมยาว ถึงครึ่งแข้งสีดำ มีผ้าคล้องคอสีขี้เถ้า สวมรองเท้าแตะ เว้นแต่หมเท่านั้นที่ตัดสั้น⁸⁷

หลัง พ.ศ.2231 บาทหลวงฝรั่งเศสไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองฝรั่งเศสอีกต่อไป แต่ก็สามารถตั้งศูนย์ศาสนาที่จันทบุรีได้สำเร็จ รัฐบาลสมัยสมเด็จพระเพทราชาคิดกันข่มเหงพวกฝรั่งเศสและเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนา มาก จำนวนนักเรียนสอนศาสนาตกลงจนกระทั่งเมื่อพม่าตีกรุงศรีอยุธยาแล้ว บาทหลวงฝรั่งเศสก็ได้ย้ายมาอยู่กรุงเทพฯ และพวกเวียดนามเข้ารีต (ซึ่งพวกบาทหลวงเรียกว่าพวกอันนม) จำนวนหลายร้อยที่หนีจากการข่มเหง

⁸⁵ Virginia Thompson, *Thailand : the New Siam*, 2nd. ed., pp. 647-648; Mgr. Pallegoix, op.cit., p. 143; หลวงสันธานวิทยาลัย (แปลและเรียบเรียง), จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวง เดอ ชัวซี, (พระนคร : โรงพิมพ์หลวง), หน้า 34-35.

⁸⁶ Virginia Thompson, op.cit.

⁸⁷ Mgr. Pallegoix, op.cit., pp. 305-306.

ทางศาสนาในเวียดนามเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศสยามกับบาทหลวงและพวกเข้ารีตเดิม เป็นกลุ่มตามศูนย์ศาสนาในกรุงเทพฯ จันทบุรีและอยุธยา การเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงฝรั่งเศสชะงักลง จนกระทั่งเมื่อพระสันตปาปาเลโอที่ 12 ให้อำนาจการตัดสินเด็ดขาดแก่พระสังฆราชให้ขยายครอบคลุมสังฆมณฑลสิงคโปร์ด้วยใน พ.ศ.2370 จำนวนคนเวียดนามเข้ารีตจึงเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น กิจการคริสต์ศาสนาเจริญขึ้นคือ มีพระสังฆราช 1 องค์ บาทหลวงนักสอนศาสนา 9 รูป พระพื้นเมือง 6 รูป มีโรงเรียนสหศึกษา 10 แห่ง คอนแวนต์ 2 แห่ง (แต่ละแห่งมีนางชี 12 คน) โบสถ์ 7 แห่ง และโรงเรียนสอนศาสนา 1 แห่ง นอกจากนั้นยังมีสามเณรลัยและโรงพยาบาล⁸⁸ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการขยายขอบเขตสังฆมณฑลไปยังมะละกาและลาว เปิดสถานเด็กกำพร้า โรงเรียนชั้นมูล 49 แห่ง คอนแวนต์อีกหลายแห่ง โรงเรียนชายได้แก่อัสสัมชัญและโรงพยาบาลที่มีชื่อได้แก่โรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ การที่ศาสนาคริสต์ได้แผ่ขยายเจริญขึ้นได้ในประเทศไทยนั้น นับว่าชาวเวียดนามได้เป็นกำลังสำคัญมาตั้งแต่เริ่มแรก

(2) ชาวญวนที่นับถือคริสต์ศาสนาในประเทศสยาม และความขัดแย้งทางศาสนา

โดยทั่วไปชาวเวียดนามที่นับถือศาสนาในประเทศสยามไม่เคยมีเหตุที่ต้องขัดแย้งจนวิวาทกับคนไทยเพราะเหตุทางศาสนาเลย ซึ่งเหตุหนึ่งนั้นอาจเป็นเพราะว่าพระมหากษัตริย์ทรงปกครองด้วยคุณธรรม ทรงใช้ขันติธรรมทางศาสนา พระราชทานเมตตาและยุติธรรมแม้แก่ผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ โดยไม่รังเกียจเคียดฉุนท์ ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา พวกเวียดนามเข้ารีตได้รับ

⁸⁸ Virginia Thompson, op.cit., pp. 649-650.

การกีดกันรังแกเพราะสาเหตุทางการเมือง คือไทยระแวงว่าพวกเวียดนามเป็นกำลังพวกพ้องของบาทหลวงฝรั่งเศสชาติที่คุกคามอธิปไตยและเอกราชไทย ความรู้สึกกรังเกียดเจียดฉันท์ได้มุ่งเฉพาะไปยังเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์เท่านั้น จนเป็นเหตุนำไปสู่ความเข้าใจที่ว่า การกีดกันข่มเหงเกิดเพราะเหตุที่ต่างศาสนา อีกประการหนึ่งเป็นเพราะเห็นว่าพวกเวียดนามที่เป็นพวกฝรั่งเศส นับถือต่างศาสนา จึงได้ตั้งข้อรังเกียจในเรื่องศาสนาไปด้วย ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นในหมู่ราษฎรทั่วไป ส่วนในกลุ่มขุนนางผู้ปกครองประเทศนั้นกลับพยายามดึงเอาพวกเวียดนามเหล่านี้เข้ามาอยู่ในอำนาจอิทธิพลของรัฐบาลสยาม ในส่วนที่เกี่ยวกับเวียดนามเองนั้น ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นผู้เคร่งครัดต่อศาสนาและมีอารมณ์ร้อนแรง แต่ในสมัยอยุธยา ก็มีเหตุการณ์ที่ชาวเวียดนามก่อการวิวาทจนถึงขั้นใช้กำลังเข้าต่อสู้ทำร้ายร่างกายเพราะเหตุทางศาสนาอยู่เพียงครั้งเดียว คือเมื่อทะเลาะวิวาทกับพวกโปรตุเกสในกายเขษุอิดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยความไม่พอใจและโกรธแค้นที่พวกโปรตุเกสแสดงกิริยาอาการหยาบคายดูหมิ่นพระสังฆราชชาวฝรั่งเศสที่พวกตนเคารพ แต่เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างนิกายในศาสนาเดียวกัน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีเหตุการณ์ที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ และบรรดาขุนนางไม่พอใจพวกที่นับถือคริสต์ศาสนา กล่าวคือ พระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ได้เขียนข้อความต่อต้านพุทธศาสนา และเกิดกรณีพวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในหมู่บ้านญวนสามเสนทำลายวัดส้มเกลี้ยง

ในหนังสือ *ศาสนสมเด็จ* ได้กล่าวถึงกรณีวัดส้มเกลี้ยงนี้ไว้ว่า *วัดส้มเกลี้ยง* เดิมเป็นวัดโบราณอยู่ในทำเลบ้านญวนสามเสน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระราชทานที่ต่อเขตวัดนี้ ในตำบลสามเสนข้างเหนือให้พวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาได้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย และโปรดให้เป็นทหารปืนใหญ่ขึ้นใน

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ(ในขณะนั้นคือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์) ด้วยเหตุที่แต่แรกวัดสัมเกลียงเป็นวัดร้าง พวกเวียดนามจึงได้รื้อเอาอิฐไปใช้สร้างวัดและบ้านเรือนเกือบหมด พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯทรงกริ้วมาก ปรับโทษกรมขุนอิศเรศฯที่ไม่ทรงดูแลห้ามปรามและโปรดฯให้สร้างวัดใช้ จึงทรงหาที่สร้างวัดสัมเกลียงขึ้นใหม่ ย้ายขึ้นไปอยู่ทางเหนือให้พ้นเขตบ้านญวนเข้ารีต⁸⁹ วัดใหม่นี้ต่อมาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงพระราชทานนามว่า *วัดราชผาติการาม*

อย่างไรก็ดี หนังสือ*สาส์นสมเด็จพระ* ไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุที่วัดสัมเกลียง เก่าต้องกลายเป็นวัดร้างไป แต่ไปปรากฏอยู่ในข้อเขียนของพระสังฆราช ปาลเลอกัวซ์ว่าพวกญวนสามเสนนั่นเองที่เป็นต้นเหตุ พร้อมทั้งรายละเอียดกรณีเวียดนามทำลายวัดว่า

...ใน ค.ศ.1834 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานที่บริเวณรอบ ๆ วัดให้พวกญวนได้อยู่อาศัย พวกคริสเตียนของเราได้แอบลักลอบกระทำให้วัดได้รับความชำรุดเสียหาย เพื่อกลั่นแกล้งพวกพระและใช้เป็นเหตุพุดจาเขาะเขี้ยเสียดสีล้อเลียนให้พวกพระที่วัดนี้อยู่ต่อไปไม่ได้ต้องค่อย ๆ ออกจากวัดไปที่ละองค์ สององค์ ต่อมาวัดเลยร้างและกลายเป็นเหยื่อของพวกคริสเตียนของเรา ทุก ๆ คืนพวกเขาพากันไปรื้อห้องต่าง ๆ กุฏิ หอระฆัง กำแพงและเจดีย์ คนสยามเคร่งศาสนาได้มาเห็นเข้าว่าวัดถูกทำลายดังนั้นก็ได้ไปร้องเรียนต่อสมเด็จพระสังฆราช ๆ จึงกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัว ท่านทราบใหม่พระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสว่า

⁸⁹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, *สาส์นสมเด็จพระ* เล่ม 16, หน้า 288.

ใคร โอ บ๊ยะ พระคุณเจ้าจะทราบได้อย่างไรว่าพระของคนสยาม จะอยู่ท่ามกลางพวกฝรั่ง(คริสเตียน)นั้นได้อย่างไรสงบ? เชื่อเถอะ ว่าควรย้ายพระพุทธรูปไปแล้วทิ้งวัดเสียดีกว่า...⁹⁰

ถึงแม้ว่าจะย้ายวัดแล้ว ผู้ที่ครองวัดสัมเกลียงใหม่ก็ต้องมีเหตุสำคัญจากการวิวาทกับเวียดนามเสมอ การวิวาทขัดแย้งต่าง ๆ นี้ไม่ใช่เป็นเพราะเหตุทางศาสนาโดยตรงแต่เป็นเพราะพวกเวียดนามเกะกะระราน เห็นเป็นวัดต่างศาสนาและอยู่ใกล้ที่พระราชทาน ในตอนแรกพวกเวียดนามคงไม่ได้คิดอะไรมากไปกว่าต้องการวัดหรือวัสดุเพื่อไปสร้างวัดและบ้านของพวกตน ต่อมาเมื่อรู้ทำลายวัดได้สำเร็จ ก็สามารถขยายที่พระราชทานไปด้วย บาทหลวงเองได้สนับสนุนการกระทำของพวกเวียดนามอยู่กลาย ๆ

นับตั้งแต่ไทยทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสใน พ.ศ.2399 และทำสัญญา พ.ศ.2436 แล้ว ไทยเริ่มระวางท่าทีของฝรั่งเศสและมองคุณะสอนศาสนาว่าเป็นเครื่องมือและวิธีการทางการเมืองของจักรวรรดินิยมของฝรั่งเศส ตามสัญญาดังกล่าว พวกบาทหลวงและคณะได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสามารถปกป้องพวกที่เข้ามาพึ่งพาอาศัยโดยการเปลี่ยนศาสนาให้ พวกนับถือคริสต์ศาสนาจะได้รับการคุ้มกันและไม่ถูกเกณฑ์ราชการเช่นเดียวกับคนในบังคับฝรั่งเศส เป็นเหตุให้เวียดนามคริสต์กระทำผิดกฎหมายต่าง ๆ นานา เช่น เปิดบ่อนการพนัน โรงยา ดัมเหล้าเถื่อน⁹¹ เป็นต้น เมื่อรัฐบาลเข้าจัดการ

⁹⁰ Mgr. Pallegoix, op.cit., pp. 299-300.

⁹¹ Virginia Thompson, op.cit., pp. 652-653; ในหลักฐานไทยระบุว่า พวกเวียดนามที่ดัมเหล้าเถื่อนแท้จริงเป็นพวกของพระยาบรรพชาเท่านั้น พวกเคร่งศาสนาและอยู่ในความควบคุมของบาทหลวงไม่ได้กระทำผิดเลย

พระสงฆ์นิิกายมหานในเวียดนาม

(ภาพจาก John Crawford, *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China*, พิมพ์ครั้งแรก 1828)

ปราบปราม สถานทูตฝรั่งเศสจะประท้วงว่าไทยผิดและละเมิดสัญญา ปัญหา
นี้ยืดเยื้อมาเป็นเวลานานจึงได้ยุติลงด้วยสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน
พ.ศ.2450 ซึ่งมีข้อความสำคัญว่า พวกคณะสอนศาสนาและพวกที่นับถือคริสต์
ศาสนาอยู่ในบังคับไทย มีสิทธิเช่าซื้อและเป็นเจ้าของที่ดินในประเทศสยามได้
สมัยต่อมาปัญหาขัดแย้งทางศาสนาจึงไม่ปรากฏนอกจากเป็นปัญหาทางการเมือง
ซึ่งจะกล่าวในบทที่ 4 ต่อไป กรณีพิพาทระหว่างเวียดนามและคณะสงฆ์ที่
ปกครองวัดสัมเกลียงค่อยสงบเรียบร้อยขึ้น เพราะขาดบาทหลวงที่สนับสนุน
เวียดนามให้กระทำการไม่ชอบ และเวียดนามส่วนใหญ่อยู่ใต้ความบังคับของ
พระยาบวรราชฯ นอกจากนั้นสมเด็จพระสังฆราชยังทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์
ใช้ไม้ตรีจัตได้เป็นผลสำเร็จ พวกเวียดนามและพวกวัดสัมเกลียงสามัคคีกันถึง
ขนาดไปมาหาสู่กันได้⁹² ความขัดข้องหมองใจระหว่างพวกเวียดนามนับถือ
คริสต์ศาสนากับคนไทยค่อยผ่อนคลายไปและไม่ปรากฏว่ามีกรณีขัดแย้งดังกล่าว
เกิดขึ้นอีกเลย

(3) ชาวเวียดนามและพุทธศาสนาอันนัมนิกายในประเทศสยาม

ประเทศเวียดนามรับเอาพุทธศาสนาลัทธิมหายานจากจีน ชาวเวียดนาม
พุทธพวกแรกที่เข้ามาในประเทศสยามสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้วสร้าง
วัดขึ้น คือพวกเวียดนามมอญเชียงซุน วัดแรกที่สร้างอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า
สนามน้ำจืด (ตลาดมิ่งเมือง) และได้มีการนิมนต์พระสงฆ์เวียดนามมาปกครอง
ดูแล ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯได้พระราชทานที่ดินที่ถนน
แปลงนามให้สร้างวัดแทนที่วัดเก่า และพระราชทานนามว่า “วัดมงคลสมาคม”

⁹² ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส
พระราชหัตถเลขา ภายหลังพระหัตถ์, พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ 50 ปี, 2514, หน้า 169.

หรือ “วัดโหยกั่นต้อ” พระสงฆ์เวียดนามที่อุปสมบทจากประเทศเวียดนามเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรก มีเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เท่านั้น สงฆ์คณะแรก ๆ มีพระสงฆ์เวียดนามชั้นผู้ใหญ่ที่สำคัญสององค์ คือ พระครูคณานัมสมณาจารย์ (ฮึง) และพระครูคณานัมสมณาจารย์ (เหยี่ยวกร้าม) ซึ่งได้ติดตามบิดามารดาเข้ามาทำการอุปสมบทในประเทศไทย ตลอดสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านี้ถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ คณะสงฆ์เวียดนามต้องขาดความสัมพันธ์กับเวียดนาม พวกเขาที่บวชเรียนในเวลาต่อมาจึงเป็นพวกเวียดนามที่เกิดในสยามทั้งสิ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เวียดนามตกอยู่ใต้ปกครองของฝรั่งเศส สงฆ์เวียดนามในสยามไม่สามารถติดต่อเพื่อสืบศาสนากับสงฆ์ในเวียดนามได้ พระสงฆ์เวียดนามในไทยจึงได้แก้ไขคดีหันมาปฏิบัติตามพระสงฆ์ไทยหลายอย่าง ทั้งระเบียบปฏิบัติพระธรรมวินัยและการอุปสมบท เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จไปยังกาญจนบุรีใน พ.ศ.2450 นั้น ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาเล่าเรื่องวัดเวียดนาม พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมารว่า

...มีวัดญวนตั้งประชิดอยู่ติดกับวัดเหนือนี้วัดหนึ่ง ได้ตั้งมาช้านานแล้ว มีพระพุทธรูปใหญ่สามองค์ ว่าเป็นพระศิลาไปนำมาแต่เมืองกาญจนบุรีเก่า อาคารกิริยาของวัดแลของพระหันเข้ามาข้างไทย พระพุทธรูปไม่มีพระจีนเลย เวลาสวดก็นั่งสวดอย่างไทย ยังเป็นอย่างเจ็กอยู่ก็ยังมีจุดประทัดและทอดตัว...⁹³

⁹³ กช., ร.5, ม.72/12, ระยะเวลาเสด็จประพาสกาญจนบุรี-กาญจนบุรี ร.ศ.128, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาฯ, 7 กันยายน ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

ในระยะแรกพวกที่นับถือพระสงฆ์เวียดนามได้แก่ชาวเวียดนามและชาวจีนเท่านั้น ในสมัยนั้นยังไม่มีวัดจีนในประเทศสยาม พวกจีนนับถือลัทธิมหายานจึงอาศัยทำบุญที่วัดเวียดนามด้วย คนไทยไม่ได้นับถือแต่ก็ไม่รังเกียจ เพราะเห็นว่าถือศาสนาเดียวกัน แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อยังทรงผนวชอยู่ ทรงสนพระทัยลัทธิมหายาน ทรงสอบถามจากองค์ (ซึ่งได้เป็นพระครูคณานัมสมณาจารย์องค์แรกในสมัยรัชกาลที่ 5) และได้ทรงค้นเคยพระราชอภัยสาส์น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ จึงได้พระราชทานอุปการะแก่พระสงฆ์เวียดนามหลายประการ เช่น ปฏิสังขรณ์และพระราชทานนามวัด เช่น วัดญวนตลาดน้อยที่ทองซึ่งเป็นอธิการหรือเจ้าอาวาสได้รับพระราชทานนามว่า *วัดอภัยราชบำรุง* เป็นต้น โปรดฯให้พระเวียดนามมีโอกาสเฝ้าแทน และที่สำคัญคือโปรดฯให้มีพิธีบำเพ็ญกุศลตามคติมหายานขึ้นในพระบรมมหาราชวังในงานเฉลิมพระชนมพรรษา พวกเวียดนามได้เข้าถวายรูปเทียนและกิมฮวยอั้งตี้วตามธรรมเนียมเวียดนามและทำเป็นประเพณีทุกปีจนถึงบัดนี้ และได้ยกพิธีก่เด็กเป็นงานพิธีหลวงครั้งแรกในงานพระศพสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในปี พ.ศ.2405 ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตใน พ.ศ.2409 และในงานพระศพสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ก็โปรดฯให้พิธีก่เด็กเข้าอยู่ในระเบียบงานพระศพในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการทำพิธีก่เด็กในงานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งแรก และต่อมาทำในงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ใน พ.ศ.2423 และได้กลายเป็นประเพณีที่จะต้องทำก่เด็กในงานใหญ่สืบมา งานพิธีก่เด็กมี 2 ประเภท คือ งานพระราชพิธีถวายเจ้านายและงานสำหรับชาวบ้านทั่วไป ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์เวียดนามจึงได้กลายเป็นที่นิยมเลื่อมใสแพร่หลายถึงพุทธบริษัทไทยด้วย⁹⁴

⁹⁴ อองสรภณมธุรส (บัวเอ็ง), (เรียบเรียง), บรรพชาอุปสมบทหรืออหัมมิกาย, พิมพ์ถวายของสรพจนสุนทร (พ็องเคียว) เจ้าอาวาสวัดถาวราราม กาญจนบุรี, 2502, หน้า 12-13.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงสืบทอดพระราชโอรสของพระราชบิดาในการอุปถัมภ์บำรุงวัดญาณ ทรงพระราชดำริถึงความภักดีของพระเวียดนามที่ได้เข้าทำพิธีทางศาสนาถวาย ทรงเห็นว่าเวียดนามที่เกิดในพระราชอาณาเขตน่าจะมีสมณศักดิ์เช่นเดียวกับพระมอญ ซึ่งได้รับพระราชทานในรัชกาลก่อน อีกประการหนึ่งสงฆ์เวียดนามและจีนก็มีจำนวนมากขึ้น แต่พระสงฆ์เวียดนามถือลัทธิมหายานจะเข้าทำกิจพิธีร่วมกับพระสงฆ์ไทยเหมือนอย่างพระมอญไม่ได้ จึงทรงพระราชดำริให้มีทำเนียบสมณศักดิ์สำหรับพระเวียดนามขึ้นต่างหาก และโปรดฯ ให้สมณศักดิ์สำหรับพระจีนในคราวเดียวกันด้วย ได้มีการรับรองให้มีอันนัมนิกายและจีนนิกายเป็นทางราชการตั้งแต่นั้นมา ทรงเลือกสรรพระเวียดนามที่เป็นคณาจารย์ตั้งเป็นตำแหน่งพระครู พระปลัด รองปลัด (เทียบด้วยสมุห์) ผู้ช่วย (เทียบด้วยใบฎีกา) ส่วนพระจีนนั้นหัวหน้าเป็นตำแหน่งพระอาจารย์ (เทียบด้วยพระครูวิปัสสนา) มีฐานานุกรมเป็นปลัด และรองปลัดเหมือนพระเวียดนาม พระราชทานสัญญาบัตร มีราชทินนามกับพัดยศซึ่งจำลองแบบพัดของพระไทย แต่ทำให้ขนาดย่อมาลง⁹⁵ เดิมพระสงฆ์อันนัมนิกายสังกัดในกรมท่าซ้าย มีพระยาโชฎีการาชเศรษฐี (ปั่น) เป็นหัวหน้าโปรดให้แต่งตั้งขุนอนันตสังฆราชให้เป็นสังฆการีฝ่ายพระสงฆ์อันนัมนิกายอีกตำแหน่งหนึ่ง เพื่อเป็นผู้แทนติดต่อกับเจ้านายสำนักพระราชวัง กรมธรรมการ และกรมท่าซ้าย ต่อมาใน พ.ศ.2441 ได้โปรดฯ ให้โอนพระเวียดนามและพระจีนมาขึ้นในกระทรวงธรรมการ⁹⁶

⁹⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 13-14 ; พระครูคณานันตสมณาจารย์ (โผ เรียนเป้า), (เรียบเรียง), ประวัติพระสงฆ์อันนัมนิกายในราชอาณาจักรไทย และประวัติความเป็นมาของชนเชื้อชาติญวนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ซึ่ง เกี่ยวข้องกับประเทศไทย, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ องสรภานมธุรส (บัวเอ็ง), 28 เมษายน 2511, หน้า 11.

⁹⁶ กจ., ร.5, ค.8.4/3, เรื่องยกพระญวนพระจีนมาขึ้นกระทรวงธรรมการ, 13-21 ส.ค. 117 (พ.ศ.2441)

เมื่อพระสงฆ์อันนมนิกายอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ก็ได้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท พระเวียดนามักจะกราบบังคมทูลพระกรุณาในเรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น ขอพระราชทานนามวัด ขอพระราชทานที่สร้างวัด กราบบังคมทูลเชิญร่วมงานการกุศลและพิธีทางศาสนาต่าง ๆ ใน พ.ศ.2442 พระเวียดนามขอเลิกธรรมเนียมที่หลวงออกเงินค่ากระด้างทำงเด็กโดยพระเวียดนามจะออกเอง และขอรับพระราชทานเพียงเครื่องบริโภคและดอกไม้ธูปเทียนเท่านั้น ทั้งนี้เข้าใจว่าพระเวียดนามต้องการให้คล้ายธรรมเนียมสงฆ์ฝ่ายไทย เมื่อมีพระราชกุศลจะได้เข้าในการพระราชกุศลด้วย⁹⁷ เมื่อมีฉลองวัดเวียดนามสำคัญเช่น วัดมงคลสมามคม ก็ได้พระราชทานเครื่องกุฎಿಯ่างพระไทยแก่เจ้าอาวาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระกรุณาต่อพวกเวียดนามเป็นอย่างมาก สำหรับพระสงฆ์อันนมนิกายนั้นทรงอุปถัมภ์บำรุง เพราะได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์อยู่เสมอ เมื่อพระครูคณานัมสมณจารย์ วัดสมณานัมบริหาร (ริมคลองผดุงกรุงเกษม) อาพาธลงใน พ.ศ.2445 และกราบบังคมทูลลาเพื่อมรณภาพ ทรงเอาใจใส่ในอาการของพระครู ทรงปลอบและพระราชทานกำลังใจพร้อมกับทรงให้สัญญาว่าจะอุปถัมภ์อันนมนิกายให้เจริญยิ่งขึ้น⁹⁸ พระครูคณานัมฯซึ่งไม่สามารถพูดไทยได้เลยและต้องอาศัยสำมนั้น ปลื้มปีติมากถึงกับฝากประจำประจำตัวทูลเกล้าฯถวายเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึง สำหรับเวียดนามนับถือพุทธศาสนาโดยเฉพาะในกรุงเทพฯนั้น ไม่ปรากฏว่าก่อปัญหายุ่งยากให้เดือดร้อนประการใดเลย และดูเหมือนว่าพวกเวียดนามเหล่านี้ได้พยายาม

⁹⁷ กจข., ร.5, ศ.6/5, พระยาภาสกรวงศ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 26 พฤษภาคม 118 (พ.ศ.2442).

⁹⁸ กจข., ร.5, ศ.6/5, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์, 25 มิถุนายน ร.ศ.121 (พ.ศ.2445).

โบสถ์เก่าของวัดญวนบางโพ หรือวัดอนัมมิกายาราม
(ภาพจากวัดอนัมมิกายาราม บางซื่อ กรุงเทพฯ)

ปฏิบัติคนเหมือนราษฎรไทยของพระองค์ ใน พ.ศ.2438 เมื่อเสด็จกลับจาก
ประพาสต่างประเทศนั้น พระสงฆ์และคฤหัสถ์ชาวเวียดนามได้เข้าถวาย
ชัยมงคลด้วย ทรงมีพระราชดำรัสตอบความว่า

...เรามีความรื่นเริงบันเทิงใจที่ได้เห็นท่านทั้งหลายทั้งพระแล
คฤหัสถ์ชาวอะนัมชาติ ผู้เป็นข้าราชการแลราษฎรอันซื่อสัตย์สุจริต
ของเรา ได้มาประชุมพร้อมกันในเวลานี้ แลได้กล่าวไชยมงคลอัน
ไพเราะที่ สรรเสริญแลให้พรแก่ตัวเราแลพระราชินี อันเป็นที่รัก
ของเรา เราย่อมถ่อมมันอยู่เสมอว่าท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความจงรัก
ภักดีต่อเรามากทุกเมื่อ ท่านทั้งหลายย่อมมีส่วนช่วยในความยินดี
แลความเศร้าโศกของเรา อันได้ปรากฏมาแล้วแต่ปางก่อนตลอด
จนถึงในครั้งนี้ ขอให้ท่านทั้งหลายมีความเชื่อมั่นว่า เรามีน้ำใจที่
จะเป็นผู้ปกครอง แลทำนุบำรุงท่านทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในความสุข
แลความสดวกมันคงสืบไปภายหน้าอีก แลจงรับความขอบใจใน
ส่วนตัวเราแลส่วนพระราชินีด้วย...⁹⁹

(4) ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชาวเวียดนามนำเข้ามาเผยแพร่ ในประเทศไทย

คนเวียดนามในประเทศไทยเวียดนามได้รับถ่ายทอดความเชื่อในลัทธิใหญ่ ๆ
จากจีน 3 ลัทธิ คือ ขงจื้อ พุทธมหายาน และเต๋า คนจีนนับถือสามลัทธินี้
ระคนกันอย่างแยกออกได้ยาก ชาวเวียดนามจึงมีขนบธรรมเนียมประเพณีและ

⁹⁹ กษ., ร.5, ค.11ก/53, พระราชดำรัสรัชกาลที่ 5 ตอบคำถวายไชยมงคลของ
พวกญวน, พ.ศ.2438.

ชีวิตประจำวันตามความเชื่อทางศาสนาที่ได้จากจีนคลงกัน ศาสนาพุทธมหายานที่คนเวียดนามในประเทศสยามปฏิบัตินั้น ประปนความเชื่อเรื่องความกตัญญู กตเวทิต่อบิดามารดาและบุชชาบรรพบุรุษซึ่งมีรากฐานมาจากลัทธิขงจื้อด้วยเช่นกัน

ธรรมเนียมบุชชาบรรพบุรุษมีอิทธิพลต่อประเพณี ความเป็นอยู่และชีวิตประจำวันของคนเวียดนามโดยทั่วไป เกิดความเชื่อว่ามนุษย์มีความเฉลียวฉลาด ซึ่งเป็นคุณสมบัติเหนือกว่าสัตว์ที่มีแค่ชีวิตและความรู้สึกและพืชที่มีแต่ชีวิต นำไปสู่ความเข้าใจว่าคนตายยังคงอยู่และติดต่อกับคนเป็นได้ ผู้สืบสายโลหิตจะช่วยให้ผู้ตายพ้นห้วงทุกข์ และบรรพบุรุษจะคุ้มครองชีวิตของผู้สืบตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นในบ้านของชาวเวียดนามจะมีหิ้งบุชชาบรรพบุรุษอยู่ที่ห้องใหญ่ เป็นสัญลักษณ์ความมั่นคงของครอบครัว เป็นที่ชุมนุมสำหรับการตัดสินใจเรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับครอบครัวและประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น ทำพิธีแต่งงานต่อหน้าหิ้งบุชชาตามธรรมเนียมบุชชาบรรพบุรุษและกตัญญูต่อบิดามารดา ผู้สืบตระกูลหรือบุตรจะพยายามปฏิบัติตนเป็นคนดีไม่ให้เสื่อมเสียแก่ตระกูล ซึ่งถือว่าเป็นการลบหลู่บรรพบุรุษอันจะยังผลเสียให้แก่ตนเอง ประณินบัณฑิตให้บิดามารดาได้รับความสุขความพอใจเพื่อความเจริญแก่ตน ธรรมเนียมนี้เป็นหลักการดำเนินชีวิตของคนเวียดนาม ไม่เกี่ยวกับศรัทธาทางศาสนาแต่อย่างใด และในประเทศสยาม การปฏิบัติศาสนกิจตามประเพณีก็เป็นไปตามหลักการดำเนินชีวิตดังกล่าวด้วย

ประเพณีสำคัญที่ภิกษุเวียดนามและชาวเวียดนามในประเทศสยามได้นำมาเผยแพร่พร้อมกับศาสนาพุทธลัทธิมหายานนั้นได้แก่ การทำพิธีกงเต็กหรือกงเต็ก จัดเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่เพียงอย่างเดียวที่ชาวไทยพุทธรับมาปฏิบัติประสานกับธรรมเนียมตามศาสนาพุทธลัทธิหินยาน นอกจากนั้นเป็นประเพณีที่ประกอบขึ้นเป็นเทศกาลทำบุญประจำปีตามลัทธิศาสนา

แต่ผู้เข้าร่วมพิธีมีเฉพาะผู้นับถือลัทธิมหายานเท่านั้น

พิธีงเด็กเป็นพิธีสำหรับคนตายซึ่งพระสงฆ์เวียดนามเป็นผู้นำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย เป็นพิธีทำบุญหน้าศพเมื่อครบ 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน การทำพิธีงเด็กนั้นส่วนหนึ่งเป็นไปตามคตินิยมที่ผู้บุตรหลานพึงกระทำการแสดงความกตัญญูต่อบุพการี ซึ่งจะอำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้สอดคล้องกับคติมหายานที่ว่าด้วยการเวียนว่ายตายเกิดและภพต่าง ๆ ได้แก่ สวรรค์ พุทธภูมิ อสุรภูมิ นรก เปรตวิสัยและดิรฉานกำเนิด ทำให้เกิดมีพิธีจริงจังสำหรับช่วยวิญญาณของผู้ที่ตายแล้วให้ไปสู่สุคติภพ เมื่อแรกนั้นเป็นที่นิยมแต่เฉพาะในหมู่คนเวียดนามและจีน และมีแต่พระสงฆ์เวียดนามประกอบพิธี เมื่อคนไทยจะทำงเด็กก็มักทำกันเป็นการพิเศษ ไม่เป็นระเบียบประสานกับพิธีสงฆ์ของไทย จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงได้มีการจัดพิธีงเด็กประสานกับพิธีสงฆ์ไทยเป็นครั้งแรกในงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมฯ เพชรรัตน์ เมื่อ พ.ศ.2423 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชประสงค์ดำเนินรอยตามสมเด็จพระราชบิดาที่เคยโปรดฯ ให้พระเวียดนามทำพิธีงเด็กหน้าพระศพสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี จึงโปรดฯ ให้จัดการปรับปรุงแก้ไขระเบียบพิธีงเด็กขึ้นใหม่ ผู้รับพระกระแสรับสั่งจัดการของฝ่ายไทยคือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระบารามประบัณฑ์ ฝ่ายเวียดนามมีคณาจารย์ 2 องค์ คือ องฮึง เจ้าอาวาสวัดญวนตลาดน้อย ซึ่งทรงเห็นว่าเป็นคุณเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ตั้งแต่ยังทรงผนวช และ องกร่วม อธิการหรือเจ้าอาวาสวัดญวนบางโพ¹⁰⁰

¹⁰⁰ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, เล่มที่ 17, หน้า 239-240.

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าพิธีฝังเด็กมีอยู่ 2 ประเภท คืองานพระราชพิธีสำหรับถวายเจ้านายและงานสำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่ระเบียบพิธีฝังเด็กซึ่งโปรดฯ ให้จัดขึ้นใหม่แต่แรกเริ่มตั้งใจไว้เฉพาะแต่เจ้านาย จะทำก่อนการพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งจะทำเมื่อครบ 50 วัน 100 วัน 1 ปี หรือ 3 ปีแล้วก็ได้¹⁰¹ ต่อมามีการทำพิธีฝังเด็กในงานพระศพเจ้านายที่ทำการหลวงทุกงานจนคนภายนอกหรือราษฎรสามัญนิยมทำตาม แต่ผู้ที่มีกำลังทรัพย์น้อยก็ลดรายการลง เช่น งานตอนต้นไม่ทำทุกสัปดาห์ ทำครบ 7 วันครั้งเดียว และไปทำอีกต่อเมื่อครบ 50 วันและ 100 วัน บางพวกไม่นิยมให้สงฆ์เวียนนามทำกงเด็กแต่มีพิธีสวดเช่นหน้าศพเมื่อครบ 7 วันครั้งหนึ่ง และ 100 วันครั้งหนึ่ง กลายเป็นประเพณีของไทยสืบต่อมา

ในประเทศไทยมีคนรับความเชื่อตามคติมหายานนี้มากพอใช้ ดังที่พระยาอนุমানราชธนะได้เขียนเล่าเรื่องพิธีฝังเด็กนี้ไว้ ว่ามีการส่งคนไข้ไปให้ผู้ตายนี้ได้ใช้ โดยทำเป็นรูปกระดาษเขียนชื่อคนใช้นั้นไว้ที่กระดาษ เชื่อกันว่าเมื่อเผาแล้วไม่นานคนไข้ตัวจริงตามชื่อนั้นก็ตายตามไปด้วย ในกรณีเช่นนี้คนเชื้อชาติเวียดนามได้เล่าให้ท่านฟังว่า เมื่อยังไม่ได้เลิกทาส ถ้าทาสคนใดยินยอมให้เอาชื่อของคนใส่ลงในรูปแล้วก็จะได้รับประโยชน์ตอบแทน หลุดจากการเป็นทาสเป็นไทยทันทีที่เผารูปนั้น แต่ไม่ช้าคนนั้นก็ตายไป ในที่นี้การที่จะส่งคนรับใช้ไปเมืองผี คนรับใช้นั้นต้องยินยอมด้วย จึงจะใช้ได้ตามประเพณีไม่ว่าจะยอมโดยตรงหรือยอมโดยปริยาย เพราะถูกอุบายหรือถูกอำนาจบังคับ

¹⁰¹ เฟิ่งอ้อาง, หน้า 241 ; พระครูคณานันท์สมณาจารย์ (ผู้พิมพ์), กฐินของคณะสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย, พิมพ์เป็นบรรณาการในการทอดกฐินสามัคคีของชาวจังหวัดสมุทรสาคร, พ.ศ.2513, หน้า 7.

ก็ตาม¹⁰²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระเวียดนามประจำวัดอันนับนิยายมากกว่าสมัยอื่น เรียกได้ว่ามากที่สุด แต่ละวัดมีสงฆ์ประจำอยู่มากบ้างน้อยบ้าง ที่มีน้อยก็ตั้งแต่ 2-4 รูป ปานกลาง 5-7 รูป และที่มากตั้งแต่ 10 รูปขึ้นไป นอกจากการทำพิธีกึ่งเด็กแล้ว ในสมัยนั้นได้กำหนดให้มีเทศกาลทำบุญประจำปีของพระอันนับนิยายที่ต้องทำเป็นพิธีแน่นอนตายตัวคือ ปีละ 3 ครั้ง คือ งานบูชาดาวนพเคราะห์ในเดือนต้นปี กลางปีเป็นงานวิสาขบูชา สรงน้ำพระและเข้าพรรษา ปลายปีเป็นงานทิ้งกระจาดบริจาคทานแก่ญาติพี่น้องนี้ใช้การนับวันเดือนปีตามปฏิทินฝ่ายเวียดนามเป็นหลัก งานดังกล่าวทำในสมัยนั้นได้เพราะมีสงฆ์มาก และก่อให้เกิดสามัคคีธรรมในระหว่างสงฆ์และพุทธบริษัทรวมทั้งต่างนิกายด้วย

งานทำบุญบูชาเทพยดานพเคราะห์ที่เป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ให้แก่บรรดา ทายก ทายิกา หรือผู้มาทำบุญโดยถวายภัตตาหาร ได้แก่ ข้าวเหนียว เต้าหู้ บูชาเทพยดาต่าง ๆ รวมทั้งเทพยดานพเคราะห์ที่เสวยอายุประจำปีของมนุษย์ กำหนดงานมีภายในเดือนแรกของปีเพียงเดือนเดียวเท่านั้น งานอันดับต่อมา คืองานทำบุญสรงน้ำพระมีกำหนดทำ 2 วัน คือวันที่ 8 เดือน 4 กับวันที่ 15 เดือน 4 วันเข้าพรรษาทำวันเดียวคือวันที่ 16 เดือน 4 และออกพรรษาวันที่ 16 เดือน 7 (ออกพรรษาแล้วมีกำหนดรับกฐินได้ภายใน 30 วัน) งานทำบุญสรงน้ำพระมีในโอกาสพระพุทธรูปเจ้าประสูติ เทศกาลนี้เป็นงานใหญ่โต ตักบาตรพระภิกษุ

¹⁰² เสฐียรโกเศศ, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (พระนคร : คลังวิทยา, 2515), หน้า 147 ; ในชั้นเดิมเครื่องงเด็กคงจะใช้หินอ่อน ต่อมาจึงเป็นตุ๊กตา กระเบื้องซึ่งยังคงมีเหลืออยู่ แต่ทำได้เฉพาะผู้ตายในบางชั้นของสังคม เช่น พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายใหญ่โต หรือผู้มีอำนาจและทรัพย์ศฤงคารมั่นคง ในเวลาต่อมาเมื่อผู้ปลงมาเป็นทำด้วย กระดาษแล้วเผาตามพิธีเพื่อส่งสิ่งของเหล่านั้นไปให้ผู้ตายในเมืองผี ชื่อว่าเครื่องกระดาษงเด็ก

108 รูป โดยประกาศบอกบุญไปทั่ว ๆ ให้มาร่วมทำบุญถวายภัตตาหารแบบ ข้าวขันแวงโต แต่พระเวียดนามมีจำนวนไม่พอจึงต้องนิมนต์พระสงฆ์ไทยมาร่วมให้ครบ งานนี้เคยจัดที่*วัดอนันนิกาธาราม* บางโพ และได้ทำติดต่อกันเป็นเวลานานนับสิบปี แต่ในปัจจุบันเลิกล้างไปแล้ว ตอนปลายปีเป็นงานทิ้งกระจาด เป็นพิธีอุทิศส่วนกุศลบริจาคทานแก่วิญญูณและภูตผีเพื่อให้พ้นทุกข์เข้าสู่สุคติ กำหนดเขตประกอบพิธีภายในเดือน 7 ของทุกปี เป็นงาน 2 วัน วันแรกเปิดพิธี วันต่อมาเป็นพิธีถวายตั้งสงฆ์หรือถวายอาหารหรือเจหรือถวายสังฆทาน ทั้งนี้ผู้มาทำบุญจะต้องจัดสลากภัตถวายพระด้วย แล้วจึงมาถึงพิธีตอนสำคัญคือการทิ้งกระจาด ในระหว่างเดือน 7 นี้ ทางเวียดนามและจีนถือว่าเป็นเดือนที่ทางยมโลกปล่อยภูตผีให้มารับส่วนบุญกุศลจากญาติและบริวาร ทางวัดและศาลเจ้าจะประกอบพิธีกุศลทิ้งกระจาดและบริจาคทาน โดยแต่ละวัดจะทำไม่ช้าวันกันเพื่อที่ว่าพระแต่ละวัดจะได้ผลัดกันไปร่วมพิธีได้เนื่องจากพระไม่พอ¹⁰³

นอกจากพิธีตามเทศกาลดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีการทอดกฐินและทอดผ้าป่าของวัดอนันนิกาธารด้วย แต่เป็นพิธีซึ่งมาปฏิบัติกันภายหลัง ไม่ปรากฏว่าได้เคยมีในสมัยก่อน

นอกจากขนบธรรมเนียมตามลัทธิศาสนาแล้ว ชาวเวียดนามยังได้นำการเล่นต่าง ๆ มาเผยแพร่กับคนไทยเพื่อให้ได้รับความสนุกสนานรื่นเริงในวาระดี ๆ ต่าง ๆ ด้วย ดังที่ปรากฏในคำบรรยายเรื่องการฉลองวัดพระเชตุพนฯ ใน พ.ศ.2344 ว่ามีการเล่นของเวียดนามอยู่ในบรรดามหรสพต่าง ๆ

...มีโขงโมงค์โรงใหญ่ หุ่นละคร มอญรำ ระบุว่า โมงครุ่ม กลี
ตีไม้ ปรบไก่อ่ จิวจิ้น ญวนหกคะเมนไต่ลวด ลอดห่วง รำแพน

¹⁰³ พระครูคุณานันท์สมณาจารย์ (ผู้พิมพ์), กฐินของคณะสงฆ์อนันนิกาธารในประเทศไทย, หน้า 13-14.

นอนหอกนอนดาบ สิงโตล่อแก้ว และมวย...เวลากลางคืน
ประกอบด้วยประทีปแก้ว ระย้าแก้ว โคมพวง โคมราย มีพล ประทัด
พะเนียง ดอกไม้ม้า ดอกไม้กระถาง ดอกไม้กลต่าง ๆ และมังกร
ล่อแก้ว ญวนรำโคมเป็นที่สมนัสบูชาไอพาริก วิเศษ...¹⁰⁴

การเล่นของพวกเขาเวียดนามดังกล่าวได้แก่ญวนหก สิงโตล่อแก้วหรือเดิน
สิงโตและญวนรำโคมหรือญวนรำกระถาง เป็นที่นิยมเมื่อมีการจัดงานฉลองขึ้น
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสนพระทัยศึกษาและทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่อง
อธิบายตำนานเรื่องรำโคม และยังได้ทรงอธิบายเรื่องการเล่นสิงโตคาบแก้วอีก
อย่างหนึ่งด้วยว่า การเล่นดังกล่าวนี้เองเชิงสี่เป็นผู้ฝึกหัดจัดการให้พวก
เวียดนามบริวารเล่นอย่างเล่นถวยตัวเพื่อฉลองพระมหากรุณาธิคุณ¹⁰⁵ เข้าใจ
ว่าเล่นครั้งแรก พ.ศ.2328 ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 1 และ
สมโภชพระนคร ซึ่งมีมหรสพเป็นการใหญ่ การละเล่นของเวียดนามในสมัยนั้น
ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าได้เล่นทั้ง 4 อย่าง แต่เป็นแบบแผนว่าโปรดฯให้เล่น
หน้าพลับพลาเวลามีมหรสพ เป็นประเพณีตั้งแต่นั้นสืบมาโดยการเล่นสิงโต
และญวนหกเล่นเวลากลางวัน ญวนรำโคมและสิงโตคาบแก้วเล่นในเวลากลางคืน

¹⁰⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า
275 ; จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี ตั้งแต่เสียดกรุงศรีอยุธยา ปี พ.ศ.2310
ถึงรัชกาลที่ 3 พ.ศ.2381 และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ น.ส.เรียบ วิเศษกุล, 31 ตุลาคม 2509, หน้า 262.

¹⁰⁵ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด ภาค 3, พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพคุณหญิงบุษย์รัตนราชวัลลภ ทจ. (ช้อย ไกรฤกษ์), 26 มีนาคม 2492,
หน้า 14-15 ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชทานพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1,
หน้า 146.

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯยังโปรดฯให้คิดการละเล่น มังกรไฟคาบแก้วขึ้นมาเล่นคู่กันด้วย สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ทรงเข้าใจว่า การเล่นญวนรำโคมและสิงโตคาบแก้วไม่ได้เริ่มขึ้นในรัชกาลที่ 1 เพราะได้สอบ ดูจากโคลงที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นศรีสุเรนทรทรงพระนิพนธ์ว่าด้วยงาน พระเมรุพระอัฐสมเด็จพระบรมมหาชนก ในรัชกาลที่ 1 พ.ศ.2339 ได้พรรณนา ไว้ว่า

ญวนเล่นโตล่อแก้ว	ผกผัน
ฉวัดเฉวียนเวียนวัล	ด่วนได้
ญวนหกตั้งกังหัน	ปากคาบ ดาบแส
ดูคาบปราบเสียวไล่	สยดท้อใจสมฯ ¹⁰⁶

โคลงนี้มีการเล่นสิงโตและญวนหกเท่านั้น ต่อมาสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ทรงสืบจากเวียงคานามสูงอายุได้ความว่าญวนรำโคมนั้นมีขึ้นทีหลัง เข้าใจว่าเวียงคานามในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯเป็นผู้นำเข้ามา พระองค์โปรดฯให้ หักญวนรำโคมขึ้น แต่ไม่มีโอกาสเล่นถวายตัวในรัชกาลที่ 3 ได้เล่นถวายตัว ครั้งแรกในงานพระเมรุพระบรมศพรัชกาลที่ 3 ต่อมาสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดฯให้กรมญวนหกซึ่งเป็นพนักงานเล่นเดินสิงโตหัดรำโคมไว้เล่นในเวลาค่ำด้วย ส่วนการเล่นสิงโตคาบแก้วนั้นไม่ปรากฏว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด¹⁰⁷

ในเวียงคานาม การรำโคมและเดินสิงโตนั้นเป็นประเพณีการแสดงเพื่อ

¹⁰⁶ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, เพิ่งอ้าง, หน้า 15.

¹⁰⁷ เพิ่งอ้าง ; อย่างไรก็ตามได้ปรากฏหลักฐานจาก จดหมายเหตุการณ์หลวงนรินทรเทวี หน้า 155 ว่าในสมัยกรุงธนบุรีมีการเล่นญวนรำโคมในงานสมโภชพระแก้วมรกตที่ได้จากเวียงจันทน์

ถวายพระพรพระจักรพรรดิ พวกเวียดนามในสยามได้ฝึกหัดเล่นถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามบ้าง การรำโคมเป็นการฟ้อนรำทำนองเดียวกับกระบี่ แต่งเป็นเทพยตามารำโคมร้องเพลงถวายพระพร เล่นหน้าพลับพลาที่ประทับเวลาเสด็จออกทอดพระเนตรงานมหรสพตอนค่ำคู่กับเดินสิงโตซึ่งเล่นถวายเวลาบ่าย หลังจากที่พวกเวียดนามเล่นถวายแล้ว ก็กลายเป็นเครื่องมหรสพสำหรับไทยเล่นในงานหลวงต่อมา

เดิมการเดินสิงโตนั้นเวียดนามเรียนตำรามาจากจีน ในจีน พวกชาวจรณนิยมฝึกหัดวิชาสู้รบป้องกันตัวได้แก่หัตถ์วิธีบารุงกำลังหรือยิมแนสติก และมวยปล้ำ เมื่อถึงเวลานักชกตฤกษ์ เช่นตรุษจีน ก็คุมกันไปเที่ยวเล่นประลองกำลังหรือที่เรียกว่าพะบู๊ให้คนดู ทำเป็นรูปสิงโตใส่ตัวเดินนำกระบวนไปเป็นสำคัญ การเดินสิงโตจึงเป็นเครื่องหมายของพวกที่ฝึกหัดมีกำลังวังชากกล้าหาญ การเดินสิงโตคงเป็นประเพณีจีนแต่โบราณแล้วญวนนำแบบอย่างมาฝึกหัดทหารให้มาลองกำลังอย่างจีน และกลายเป็นประเพณีในราชสำนักเวียดนาม ส่วนญวนรำโคมนั้น เดิมเราเรียกว่า ญวนรำกระถาง ซึ่งเวียดนามถือว่าเวียดนามได้คิดขึ้นเองไว้สำหรับเล่นถวายพระพรในงานมงคลและไม่มีในจีน¹⁰⁸ สำหรับการรำโคมในประเทศสยามนั้น ใน พ.ศ.2407 กรมญวนทออยู่ในบังคับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ได้มีการเปลี่ยนระบำรำโคมมาเป็นร้องรำอย่างไทย เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดฯให้กรมขุนวรจักรฯ แปลงรำโคมเป็นมหรสพอย่างไทย เล่นเฉลิมอย่างประเพณีเวียดนามในงานเฉลิมพระชนม์พรรษาครบ 60 พรรษา และได้เล่นหน้าพลับพลาแทนรำโคมอย่างเวียดนาม ต่อมาเล่นเฉพาะแต่ที่เป็นงานใหญ่ เช่น สมโภชช้างเผือกหรืองานพระเมรุใหญ่ท้องสนามหลวง ถ้าเป็นมหรสพชั้น

¹⁰⁸ เฟิงอั้ง, หน้า 16-18.

สามัญก็ให้รำโคมญวนได้จนถึงรัชกาลที่ 5¹⁰⁹ ในบทรำโคมภาษาไทยนั้น ได้ทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเองอยู่หลายแห่งแต่ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดฯให้แต่งขึ้นใหม่อีก

นอกจากการเล่นของเวียดนามทั้ง 4 อย่างแล้ว ก็ยังมี ญวนหก จั๋วญวน และมโหรีญวน เล่นในงานมหรสพอีกด้วย ปรากฏครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อมีงานฉลองพระแก้วมรกตใน พ.ศ.2322 ได้มีการบรรยายกระบวนแห่ที่ได้รับพระแก้วว่า

...ครั้น ณ วันอังคาร เดือน 4 ขึ้น 2 ค่ำ เสด็จขึ้นไปรับ
พระแก้วมรกต ณ พระตำหนักบางธรณี ครั้นเวลาบ่าย 3 โมงฯ
ทรงโปรดฯให้แห่ลงมานครธนบุรี กระบวนหน้าเครื่องเล่นโจนลง
สามบ้านหลวงรักษาสมบัติหนึ่ง จั๋วลงสามบ้านพระยาราชาศรัย
หนึ่ง...มีกลองจันทรวงโขงกลองลำหนึ่ง ญวนหกลงเรือญวนลำหนึ่ง...
แห่หลัง เรือเครื่องเล่นจั๋วญวน 2 ลำ...รวมเรือขึ้นไปรับถึงบางธรณี
154 ลำ บรรจบกับที่แหล่งมารวมเป็นเรือ 246 ลำ...ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พิณพาทย์ไทย พิณพาทย์รามัญ และ
มโหรีไทย มโหรีแขก-ฝรั่ง มโหรีจีน ญวน เขมร ผลัดเปลี่ยนกัน
สมโภช 2 เดือนกับ 12 วัน...พระยาราชาศรัย อึ้งเชียงชุมมโหรี
ญวน 15 พระยาราชาศรัยจีนมโหรีจีน 6...¹¹⁰

¹⁰⁹ เฟื่องอ้าง, หน้า 11-12 ; อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการและวิวัฒนาการเล่นสิงโต และรำโคมเพิ่มเติมได้จากหนังสือเล่มเดียวกันนี้และจากหนังสือ ประชุมบทรำโคม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธกรมหลวงนครราชสีมา จัดพิมพ์ในงานพระราชกุศล พ.ศ.2463.

¹¹⁰ จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี, หน้า 152-155.

งานสมโภชพระแก้วมรกตนี้ได้จัดให้มีมหรสพติดกันถึง 7 วัน 7 คืน ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทางฝั่งตะวันออกเป็นพวกจิวจินเวียดนาม หุ่นลาว ละครเขมร ทางตะวันตกเป็นโขนละครตามเขตที่อาศัยของชาตินั้น ๆ ที่ฝั่งตะวันออกเป็นที่อาศัยของพวกเวียดนามจีน เช่นตลาดสำเพ็ง เป็นต้น ในครั้งนั้นสำหรับพวกญวนหก นอกจากได้ลวดแล้ว ยังแสดงการต่อตัวกันถึง 200 คน เนื่องจากการเล่นของพวกเวียดนามสนุกสนาน ตื่นเต้น และมีสีสัน จึงนิยมเล่นกันในงานสมโภชซึ่งเป็นงานหลวงและงานสามัญเป็นประจำ แต่ในปัจจุบันการเล่นของเวียดนามเหล่านี้ได้เลือนหายไปเช่นเดียวกับมหรสพของไทยชนิดอื่น ๆ

2.2.4 การสมานลักษณะ¹¹¹ ชาวเวียดนามในประเทศสยาม

ปัญหาที่คนเวียดนามที่เข้ามาอาศัยในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนสมัย สงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เรียกว่า “ญวนเก่า” ผสมกลมกลืนเข้ากับคนไทยได้หมดหรือยังนั้น เป็นเรื่องที่เคลือบแคลงมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้ เนื่องจากก่อนหน้านี้ไม่ได้มีการศึกษาค้นคว้าตลอดจนการสำรวจข้อมูลกันอย่างจริงจัง การศึกษากระทำได้ไม่ง่ายนัก เพราะประสบอุปสรรคที่พวกเวียดนามไม่มีใครให้ความร่วมมือ ผู้ที่ทำการค้นคว้าข้อมูลได้สำเร็จมักเป็นชาวต่างชาติได้แก่ ชาวตะวันตกและชาวเวียดนาม รัฐบาลไทยเองก็ต้องอาศัยข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าและสัมภาษณ์ของพวกเหล่านี้มาประกอบการสรุปเพื่อวางนโยบาย

¹¹¹ การสมานลักษณะ (Assimilation) หมายถึงการผสมกลมกลืนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมและความเป็นอยู่.

เกี่ยวกับปัญหาเวียดนามอพยพในประเทศไทย¹¹² (หมายถึงพวกเวียดนามที่เข้ามาในประเทศไทยสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 1) ข้อที่ขัดแย้งกันคือ บ้างว่าพวกเวียดนามเก่าพวกนี้ได้สมานลักษณะไปหมดแล้ว บ้างว่ายังสมานลักษณะไม่ได้เลย บ้างว่าได้บ้างแต่ไม่หมด แต่ส่วนมากไม่ได้บอกรายละเอียด นอกจากงานของโจแอน ชลอก (Joanne Schrock) และ บุกวางตุง (Bui Quang Tung) ซึ่งได้สำรวจและวิเคราะห์โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ทางภาษา สังคมศาสตร์ และประวัติศาสตร์ และสามารถแยกลักษณะพวกเวียดนามเหล่านี้ออกต่างหากจากพวกเวียดนามใหม่ได้โดยสิ้นเชิง ดังนั้นจึงจะยึดถือผลงานของทั้งสองท่านเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับเรื่องการสมานลักษณะเวียดนามในปัจจุบันนี้

โดยทั่วไปเป็นที่เข้าใจว่าพวกเวียดนามเก่าได้ถูกกลืนเข้ากับคนไทยไปหมดสิ้นแล้ว ยังคงเหลือแต่พวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในกรุงเทพฯ และจันทบุรี ซึ่งสามารถรักษาภาษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนไว้ได้อย่างเคร่งครัด เป็นเพราะการนับถือศาสนา ส่วนชาวเวียดนามที่นับถือพุทธศาสนาเข้ากับชุมชนคนไทยในท้องถิ่นได้ดีกว่าเพราะถือศาสนาเดียวกัน แม้ว่าจะต่างนิกาย เมื่อบุกวางตุงทำการสำรวจชาวญวนเก่าในประเทศไทยในราว พ.ศ.2500 ก็ได้มุ่งศึกษาชาวเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาที่จันทบุรีเป็นสำคัญ เพราะยังคงสภาพเป็นหมู่บ้านของคนเชื้อชาติเวียดนาม

สาเหตุที่ชาวเวียดนามไม่ถูกกลืนเข้ากับคนไทยได้ทั้งหมด แม้ว่าชาวเวียดนามเหล่านี้จะไม่ได้มีการติดต่อกับเวียดนามนับเป็นศตวรรษ ประการแรก

---

¹¹² กจช., ร.5, ก.ด.4.9/4, เรื่องการร่วมมือกันคว่ำเกี่ยวกับกลุ่มชนเวียดนามในประเทศไทย, ตุลาคม พ.ศ.2501 ; ได้ข้อมูลจาก "Contribution a l' Etude des Colonies Vietnamiennes en Thailand" ของบุกวางตุง (Bui Quang Tung) จากวารสาร France-Asie เล่ม 148, กันยายน ค.ศ.1958.

คือได้อยู่ร่วมกันตามเชื้อชาติแยกต่างหากจากคนไทย จึงคงรักษาภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ได้ ในราว พ.ศ.2500 ชาวเวียดนามที่มีอายุซึ่งอาศัยอยู่ตำบลสามเสนและจันทบุรี ยังคงใช้ภาษาเวียดนามอยู่ เป็นสำเนียงเวียดนามได้ แต่เป็นภาษาเวียดนามเก่าซึ่งในเวียดนามไม่ใช้แล้ว จึงไม่สามารถติดต่อทำความเข้าใจกับคนเวียดนามได้โดยง่าย ศัพท์และสำนวนหลายคำได้จากทางไทย¹¹³ ในด้านขนบธรรมเนียมนั้น กล่าวได้ว่าชาวเวียดนามเป็นพวกที่รักพวกพ้องและรวมกลุ่มกันเหนียวแน่น เนื่องจากการใช้ภาษาในหมู่ของตนและมีความภาคภูมิใจในเชื้อชาติที่มีประวัติวัฒนธรรมร่วมกันมาเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พวกเวียดนามไม่กระตือรือร้นสนใจที่จะเป็นคนไทยหรือปรับตัวเข้ากับสังคมไทยอย่างรวดเร็ว¹¹⁴ ทั้งนี้อาจมีรากฐานจากการที่ชาวเวียดนามถือระบบการนับญาติอย่างเข้มงวด บุคคลต้องยึดมั่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับครอบครัว หมู่คณะและนิคมของตน นอกจากนั้นศาสนาก็มีส่วนต่อการสมานลักษณะด้วย ดังที่ปรากฏว่า พวกที่นับถือคริสต์ศาสนามีคำสวดมนต์ที่ใช้สวดทุกวัน และหนังสือสอนศาสนาเป็นภาษาเวียดนามหรือภาษาก็อกญู¹¹⁵ (Quoc-Ngu) พวกนักสอนศาสนาพูดภาษาเวียดนาม และพวกเวียดนามก็ได้สร้างบ้านเบียดเสียดกันอยู่รอบ ๆ วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน การแต่งงานก็มักจะแต่ง

¹¹³ Bui Quang Tung, op.cit., p. 10 ; ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พวกเวียดนามที่เขียนชื่อในหนังสือราชการ ใช้ภาษาเวียดนาม อักษรจีน อักษรโรมัน และแกงไต.

¹¹⁴ Joanne Schrock, op.cit., p. 45.

¹¹⁵ ภาษาก็อกญูหรือก๊กกือ เป็นภาษาเวียดนามที่ใช้อักษรโรมันอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ (Alexander of Rhodes) บาทหลวงเยซูอิตเป็นผู้คิดค้นขึ้น หนังสือเล่มแรกที่เขาเขียนเป็นภาษาก็อกญูคือ “แบบคำถามคำตอบของชาวเวียดนาม” (Vietnamese Catechism) อเล็กซานเดอร์เข้ามาในแคว้นดังกล่าวเพื่อเผยแพร่ศาสนาใน พ.ศ.2170 ทำให้ฝรั่งเศสหันมาสนใจอินโดจีน ต่อมาได้ถูกขับออกจากดังกล่าวใน พ.ศ.2173.

กับคนในศาสนาและเชื้อชาติเดียวกัน สำหรับคนเวียดนามที่นับถือศาสนาพุทธแล้ว ศาสนาไม่เป็นอุปสรรคแต่อย่างใด หลักฐานปรากฏว่าได้มีการแต่งงานกับคนต่างชาติเช่นคนไทยและคนจีนกันมาก พระยาอภัยสงครามน้องต่างมารดาของสมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สมรสกับสุภาพสตรีเวียดนามจากบ้านฉนวนคลองผดุงกรุงเกษม ได้แก่คุณหญิงรัมภา โชติติลลบุตรหลวงอนันนิกฤทธิ (ถ่อ อนันกุล) ความเชื่อทางศาสนาทำให้พวกเวียดนามที่นับถือศาสนาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนคริสต์ เช่น อัสสัมชัญและเซนต์คาเบรียล ความเคร่งต่อศาสนามีส่วนทำให้สามารถรักษาเชื้อชาติดั้งเดิมไว้ได้ นักสอนศาสนาบางท่านได้ให้สมญานามอธิบายลักษณะกลุ่มคนเวียดนามคาทอลิกว่า “เก็ทโต” (Ghetto) ซึ่งหมายถึงบริเวณที่พวก “ยิว” อาศัยอยู่ อย่างไรก็ตาม พวกเวียดนามเหล่านี้ไม่ได้มีท่าทีไม่เป็นมิตรกับชาวพุทธดังสมญานามแต่อย่างใด

ในด้านการดำเนินชีวิต ไม่มีอุปสรรคต่อการสมานลักษณะ เพราะชาวเวียดนามดำรงชีวิตไม่ต่างจากคนไทยเท่าใดนัก ดังที่วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา (Walter F. Vella) ได้กล่าวถึงชาวเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า พวกเวียดนามในกรุงเทพฯและภาคกลางมีชีวิตความเป็นอยู่ไม่ต่างจากคนไทยที่อาศัยอยู่โดยรอบเลย ทั้งนี้หมายถึงด้านการกินอยู่ ที่อยู่อาศัย อาชีพและการแต่งตัว สำหรับประการหลังมีหลักฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวเวียดนามในจันทบุรียังคงแต่งตัวแบบเวียดนามอยู่

อย่างไรก็ดีบุยกวางตุงกล่าวว่า ภาษาและศาสนาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการสมานลักษณะอีกต่อไป คนที่ยังพูดภาษาเวียดนามได้เป็นผู้ที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีทั้งสิ้น ที่อายุน้อยกว่านี้ได้แต่ฟังพอเข้าใจแต่พูดไม่ได้ ที่พูดได้บ้างก็

ไม่ตีนัก ทั้งนี้เป็นเพราะนโยบายกตินชาติของไทย¹¹⁶ ในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม รัฐบาลไทยนำลัทธิชาตินิยมมาใช้และดำเนินมาตรการแผ่ขยาย ลัทธิชาตินิยมกับพวกเวียดนาม มีการห้ามไม่ให้ใช้บทสวดภาษาเวียดนาม หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้เขียนด้วยภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาไทย คือให้ใช้ภาษาไทย ถอดสำเนียงเวียดนาม โดยแท้จริงแล้ว แม้ว่าภาษาไทยจะมีวรรณยุกต์เหมือน เวียดนาม แต่ไม่มีอักษรพยางค์ที่ใช้ออกเสียงคำต่าง ๆ ได้เท่ากับที่เขียนได้ใน ภาษาอังกู การใช้ภาษาเขียนแบบไทยทำให้สอนภาษาแก่เด็กไม่ได้ นอกจาก นั้นรัฐบาลไทยยังเข้มงวดเรื่องการเปิดสอนหนังสือ ไม่ให้สิทธิเปิดโรงเรียน สอนด้วยภาษาเวียดนาม ในวิทยาลัยสอนภาษาต่างประเทศก็จะมีนักเรียนได้ไม่ เกิน 6 คน ภาษาเวียดนามในไทยปัจจุบันมีคำไทยปะปนมาก สำเนียงก็เป็น แบบไทย การสนทนาระหว่างคนเวียดนามในเวียดนามและคนเวียดนามใน ไทยต้องอาศัยล่ามช่วยอธิบาย ดังนั้นราวหนึ่งหรือสองชั่วโมงหรือราว 50 ปี เป็นอย่างมาก คนเวียดนามในไทยก็จะผสมกลมกลืนเข้ากับคนไทยได้สำเร็จ และนอกจากภาษาแล้ว เวลาที่ผ่านมาเนิ่นนานเป็นศตวรรษก็ทำให้ชาว เวียดนามเหล่านี้มีภาพบ้านเกิดเมืองนอนบรรพบุรุษของตนไม่ออก คน เวียดนามพวกนี้เกิดในเมืองไทยผูกพันกับเมืองไทย โดยเฉพาะพวกลูกหลาน

---

¹¹⁶ ก่อนหน้านั้นไม่ปรากฏว่าไทยใช้นโยบายกตินชาติกับเวียดนาม เมื่อคราวที่พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสจันทบุรีใน พ.ศ.2419 พวกเวียดนามยังคงดำรงความ เป็นคนเวียดนามอยู่อย่างเต็มที่ หน้าบ้านญวนแต่ละบ้านและศาลเจ้าปึกธงเวียดนามเป็นระยะ ๆ ก็ไม่ปรากฏว่าทรงมีพระราชดำริอย่างใดในเรื่องนี้ แต่ในช่วงที่ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรีนั้น ไทย บริวิตคอยู่ว่า การที่มีชาวเวียดนามอยู่เต็มเมืองจันทบุรีและใช้ภาษาเวียดนามเป็นหลักในการ เจริญติดต่อซื้อขายและในกิจการอื่น ๆ จะเป็นวิธีการของฝรั่งเศสที่จะใช้คนเวียดนามอยู่ เต็มเมืองทั้งพวกทหารและคนเวียดนามในบังคับและกลืนแผ่นดินจันทบุรี (จาก กจช., ร.5, ก.1/22, หนังสือราชการลับของกรมเสนาธิการทหารบก, 13 มกราคม ร.ศ.123 (พ.ศ.2447).

เวียดนามรุ่นหลัง ๆ สนใจเวียดนามน้อยลงมาก ยิ่งกว่านั้น พวกที่มีฐานะดี ได้เข้ามหาวิทยาลัย มีการศึกษาแบบคนไทย ใช้ภาษาไทย ชื่อไทย เข้าทำอาชีพ อยู่ในสังคมไทย เป็นข้าราชการ แต่งงานกับคนไทยและถือสัญชาติไทย ยิ่งเวลาผ่านไปเท่าใด เวียดนามเหล่านี้ก็จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และเป็นคนไทยมากขึ้นเท่านั้น¹¹⁷

กล่าวได้ว่าคนญวนเก่าที่เข้ามาอาศัยในประเทศสยาม แม้ในช่วงสุดท้ายคือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงที่ 5 ในปัจจุบันส่วนใหญ่ได้ผสมกลมกลืนเข้ากับคนไทยหมดสิ้นและบางส่วน ได้แก่เวียดนามที่จันทบุรีและที่สามเสนก็กลายเป็นคนไทยไปหมดแล้ว กาลเวลาช่วยให้อุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการสมานลักษณ์ชาวเวียดนาม ซึ่งได้แก่ภาษาและศาสนาไม่มีความหมายอีกต่อไป

---

¹¹⁷ Bui Quang Tung, *op.cit.*, p. 11.

บทที่ 3

ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทย ทางด้านการเมืองการปกครองตั้งแต่สมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.1 ปัญหาที่เกิดจากลักษณะการปกครองชาวเวียดนาม ในประเทศไทย

3.1.1 ปัญหาชาวเวียดนามก่อนการจลาจล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะการปกครองชาวเวียดนามในสยาม เป็นวิธีการเหมาะสมที่สนองคุณประโยชน์ทั้งในด้านความสะดวกในการควบคุมและเกณฑ์ใช้แรงงานชาวเวียดนามได้เป็นอย่างดี แต่ก็มีปัญหาซึ่งเกิดจากการจัดชาวเวียดนามให้อาศัยอยู่ตามหมวดหมู่พวกเดียวกันและเกิดจากผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบควบคุมพวกเวียดนามเหล่านั้นทำหน้าที่บกพร่องด้วย ดังเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ใน พ.ศ.2385 พวกเวียดนามข้าศึกที่ถูกส่งไปยังหัวเมืองเหนือคือเมืองพิไชย สวรรคโลก สุโขทัย สมคบกันทำแผนจะเผาจนเจ้าเมืองกรมการเมือง แล้วจะรวมกันหนีจากเมืองพิไชยออกไปทางชายแดนตะวันออกเฉียงเหนือ แต่แผนการเป็นที่ล่วงรู้เสียก่อน ซึ่งผู้กระทำความผิดต้องได้รับโทษอย่างสูงสุดถึงขั้น

ประหารเพื่อเป็นตัวอย่าง¹ และใน พ.ศ.2399 พวกญวนทหารปืนใหญ่สังกัดในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯได้รับความกดขี่เดือดร้อนในการอยู่ได้ ความควบคุมของเจ้าขุนมูลนายฝ่ายวังหน้า ต้องการสังกัดในพระบรมมหาราชวังหรือฝ่ายวังหลวงแทน แม้ว่าจะเป็นที่รู้จักกันอยู่ว่าไพร่วังหลวงนั้นงานหนักและไพร่วังหน้างานเบา แต่ก็ตาม ญวนทหารปืนใหญ่ต้องผิตหวังที่ไม่อาจพึ่งพาวังหลวงได้เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงเกรงพระทัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จึงก้อจลาจลวุ่นวายขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเรื่องนี้ว่า

...เมื่อครั้งวังหน้าเสด็จออกไปเที่ยวทะเลครั้งก่อน มีพวกญวนทหารวังหน้าประมาณ 60 เศษ มาร้องทุกข์ถวายฎีกาว่าอยู่ในวังหน้าร้อนนัก ทนเจ้าขุนมูลนายไม่ได้จะขอมาอยู่วังหลวงฯ ข้าฯไม่รับเป็นแต่บังคับว่ามีทุกข์อย่างไรก็ให้ทำเรื่องร้องทุกข์วังหน้าเถิด ให้ท่านชำระจัดแจงเสียให้ดีให้สบาย ๆ ครั้นท่านเสด็จกลับมาข้าฯก็ได้ว่าแก่ท่านว่าญวนทหารมันร้องทุกข์อยู่ว่านายชุมเห่งนิก แล้วนายฉอของท่านเองให้ท่านทรงชำระจัดแจงเสียให้ไพร่ได้ความสุข การก็ทำสำเร็จกันตั้งนั้นไม่ กลับไปไล่เสียดจะเอาตัวว่าใครเป็นต้นคิดดันอ่าน จะโจทหมุ่หมวดแต่ใครเข้าซื้อบ้าง ยวนก็ตกใจออกตัวกันชดทอดกันว่าลักเอาชื่อไปใส่ในเรื่องราวและอื่น ๆ ไปความทุกข์ของไพร่ก็ไม่ได้ชำระค้างอยู่ ครั้นฯข้าฯกลับมาได้สองวันท่านก็เสด็จออกไปทะเลจนบัดนี้แล ฝ่ายพวกยวนเมื่อท่านเสด็จ

¹ หอสมุดแห่งชาติ ร.3, เลขที่ 78, ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองสวรรคโลก สืบเรื่องญวนเมืองพิไชยมาชวนญวนลาวสวรรคโลกเฝ้าบ้านเรือนกรมการ, จ.ศ.1204 (พ.ศ.2385).

ออกไปแล้ว มันก็ทำเรื่องราวมาร้องฎีกาน่าพลับพลาสูงอีกกล่าว
ความร้อนขอออกจากวังน่า ถ้าจะต้องอยู่วังน่าแล้วถึงจะเปลี่ยน
นายเปลี่ยนหมู่ก็ไม่ยอม ข้าฯกลัวท่านจะขัดเคืองมากไป ข้าฯก็
คืนเรื่องราวไปเสียว่าไปดังก่อน...ญวนทหารวังหน้าเป็นอันมาก
ซ่องสุมกันกินเล่า ตีกลองบ้าง เป่าแตรบ้าง ชุมนุมคนแล้วคิดกัน
ว่าจะอยู่กับเจ้าขุนมูลนายข้างวังน่าก็ได้ ร้องวังหลวงก็ไม่รับ
เมื่อบ้านเมืองไม่เป็นที่พึ่งได้ดังนี้จะทนไปไม่ได้ ไหน ๆ ได้มา
ร้องความอึ้งแล้ววังน่าเสด็จกลับมา ก็จะถูกเขียนเพราะฉะนั้น
เป็นที่ตายที่ก็ติดตามมากด้วยกันจะคิดวุ่นไปตามภาสานสิ้นคิดแล้ว
สุดแต่แผ่นดินแผ่นฟ้าจะโปรด พระยาศรีสหสงคราม (จางวาง
กรมฝรั่งแม่นปืนฝ่ายวังหน้า-ผู้เขียน) แจ่งญวนจะเอาไฟเผาบ้าน
แล้วฆ่าเจ้าขุนมูลนาย ข้างวังน่า...²

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯจึงต้องขอพระราชทานพวกเวียดนามที่
ไม่สมัครใจอยู่ต่อไปจากวังหน้ามาไว้ข้างวังหลวง โดยจะคิดเลกขายอื่นถวาย
แก่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯแทน หรือถ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ
จะทรงต้องการใช้ราชการพวกเวียดนามนี้เมื่อใด ก็จะทรงโปรดฯพระราชทาน
ถวาย เนื่องจากทรงเกรงว่าพวกเวียดนามจะเกาะกลุ่มกระทำการลุกลามเป็น
อภัยยั่วร้ายขึ้น ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯไม่ทรงตอบรับประการใด

² หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, เลขที่ 230, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 เรื่องเคนมาร์ก
ขอทำสัญญา จ.ศ.1219 (พ.ศ.2400) ; กจข., พระราชสาส์นรัชกาลที่ 4, จดหมายมายังพระยา
มนตรีสุริยวงษ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดีอุปทูตประจำกรุงลอนดอน, ค.ศ.1857 (พ.ศ.2400).

พอดีกับคณะทูตเวียดนามเดินทางจากไซ่ง่อนเข้ามาติดต่อทางพระราชไมตรี³ ได้มีข่าวเกี่ยวกับพวกเวียดนามว่าถ้าไทยยอมเป็นไมตรีกับเวียดนาม และ เวียดนามในสยามสามารถกลับเวียดนามได้ พวกญวนคลองผดุงกรุงเกษมหรือ ญวนทหารปืนใหญ่ฝ่ายวังหลวงจะสมัครกลับไปประมาณ 1 ใน 5 ส่วน แต่ เวียดนามที่สังกัดวังหน้านั้นอยากกลับไปหมด ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงมีพระราชดำริว่าจะเกิดปัญหายุ่งยากขึ้น “...เดี๋ยวนี้ต้องวิตก ระวังด้วยอัยญวนเป็นคนใจเบา หูเบา มุทะลุ กลัวมันจะคิดผิด ๆ ไป...”⁴

อย่างไรก็ดี ผู้ที่ก่อการแท้จริงตามจำนวนที่ระบุ มีเพียง 60 คนเศษ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มีจำนวนญวนทหารปืนใหญ่ประมาณ 15,000 คน ดังนั้นการที่ญวนทหารปืนใหญ่จะเดินทางกลับไปหมดนั้น น่าจะเป็นไปได้ว่าเป็นเพียงข่าวลือเท่านั้น

---

³ ราว พ.ศ.2400 เป็นเวลาที่เวียดนามในสมัยพระเจ้าคือตักเตรียมรบกับฝรั่งเศส อย่างเต็มที่ เกรงว่าทางฝ่ายไทยและเขมรจะถือเอาเป็นโอกาสตีเวียดนามตลบหลัง เพื่อแก้ไข ปัญหานี้ เวียดนามได้ถือโอกาสเมื่อไทยได้ช่วยเหลือทำนุบำรุงเลี้ยงดูพวกเวียดนามค้าขายที่เรือ แดกซัดเข้าฝั่งเขตสยามที่เมืองนครศรีธรรมราชและส่งกลับเวียดนามว่าไทยแสดงไมตรีกับเวียดนาม จึงได้ให้เจ้าเมืองไซ่ง่อนส่งองจู้ตือและพวกชนเครื่องศาสตราวุธที่รับไว้เมื่อคราวทำสงคราม สยาม-เวียดนามในรัชกาลที่ 3 ในขณะที่เดียวกันก็ถือโอกาสอ้างว่าเจ้าพระยาบดินทร์เดชาแม่ทัพ ไทยในสงครามสยาม-เวียดนามในคราวนั้น ได้ให้คำสัญญาไว้ว่าจะแลกเปลี่ยนเวียดนามที่ไทยได้ ทำนุบำรุงเลี้ยงมาไว้กับเครื่องศาสตราวุธที่นำมา การขอแลกเปลี่ยนเวียดนามกลับเข้าใจว่าเพื่อนำไป เป็นกำลังสมทบในการรบกับฝรั่งเศส ไทยรับเป็นไมตรีด้วย แต่ปฏิเสธไม่ยอมแลกเปลี่ยน ศาสตราวุธเก่า ๆ กับแลกเปลี่ยนเวียดนาม ; หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, เลขที่ 123, คำให้การเรื่อง เวียดนามให้การว่าเอาปืนมาส่งให้ จ.ศ.1219 (พ.ศ.2400) ; หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, เลขที่ 11, สำเนาจดหมายเหตุถึงเมืองไซ่ง่อน, จ.ศ.1219 (พ.ศ.2400).

⁴ หอสมุดแห่งชาติ ร.4, เลขที่ 230, พระราชหัตถเลขาเรื่องเดนมาร์กขอทำสัญญา จ.ศ.1219 (พ.ศ.2400).

ความไม่เอาพระทัยใส่ในการปกครองดูแลไพร่พลได้บังคับบัญชาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ และการที่เจ้าหม่อมขุนนางคึกซ์เหมงทำให้ญวนวังหน้าไม่มีความสุขเป็นเหตุให้คิดจะกลับบ้านเกิดของตน ปรากฏว่านอกจากญวนคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งเป็นข่าวว่าสมัครใจกลับเพียงแต่ 1 ใน 5 นั้นแล้ว ก็ไม่มีเวียดนามพวกอื่นต้องการกลับไปอาศัยในเวียดนามอีก

อย่างไรก็ดีในเวลาต่อมาไม่มีหลักฐานว่าชาวเวียดนามมีปฏิกิริยาต่อการปกครองของไทยอีก จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ชาวเวียดนามโดยทั่วไปมีความพอใจในสถานภาพความเป็นพลเมืองภายใต้การปกครองของสยามในลักษณะดังกล่าวพอสมควร อีกประการหนึ่ง สถานการณ์ในเวียดนามก็ไม่เป็นทางเลือกสำหรับเวียดนามอีกต่อไป เนื่องจากเวียดนามอยู่ในสภาวะสงครามและตกเป็นของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา และเมื่อมีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารโดยทั่วไป พ.ศ.2448 การปกครองระบบมูลนายไพร่ในระบบอบคักดินาซึ่งต้องมีการรวมกลุ่มขึ้นสังกัดก็สิ้นสุดลง ชาวเวียดนามสามารถกลมกลืนไปกับคนไทยและได้รับการปกครองอย่างพลเมืองไทยได้อย่างแท้จริง

3.1.2 ปัญหาชาวเวียดนามตำบลสามเสน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ หมู่บ้านชาวเวียดนามที่ตำบลสามเสนกลายเป็นหมู่บ้านปิดที่กระทรวงนครบาลไม่อาจเข้าไปควบคุมรักษาความเรียบร้อยได้ อำนาจการปกครองอยู่ที่พระยาบรรณฯ ซึ่งถือว่าหมู่บ้านเวียดนามอยู่ใต้ความบังคับของกระทรวงกลาโหมเท่านั้น เมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองท้องที่แบบใหม่ จึงปรากฏว่าบ้านญวนสามเสนได้รับการยกเว้น

โดยทางปฏิบัติคือ ไม่ได้อยู่ในอำนาจของกระทรวงนครบาล บ้านญวนกลายเป็นแหล่งช่องสุมกระทำสิ่งผิดกฎหมายอย่างไม่เกรงอำนาจกฎหมายบ้านเมือง ผู้ร้ายที่จี๋ ทำร้ายร่างกายเสร็จแล้วหนีไปแอบในหมู่บ้าน เมื่อพลตระเวนพยายามจับมักได้รับการตอบโต้ถึงบาดเจ็บ และด้วยความหึกเหิมของพวกคนร้าย ในตอนกลางคืนมีการลอบยิงปืนอยู่เนือง ๆ อย่างไม่เกรงพระราชอาญา ทั้งที่หมู่บ้านเวียดนามอยู่ใกล้พระราชวังสวนดุสิตซึ่งเสด็จประทับแรมเสมอ ผู้ปกครองเวียดนามในหมู่บ้านอ้างว่าไม่อาจควบคุมพวกเวียดนามได้และขอให้กระทรวงนครบาลช่วย⁵ นอกจากนี้บ้านญวนสามเสนกระทำการระเมิดกฎหมายสร้างความเสียหายด้วยการดื่มสุราเถื่อนขายอย่างเป็นล่ำเป็นสันทั้งหมู่บ้าน ซึ่งกระทรวงนครบาลไม่สามารถจับผู้กระทำผิดมาลงโทษได้ เป็นเหตุให้เวียดนามสามารถละเมิดกฎหมายได้เป็นเวลานาน สาเหตุประการหนึ่งเกิดจากการที่ชาวเวียดนามตำบลสามเสนยังคงอยู่ในระเบียบลัทธิขงจื้อการปกครองแบบเดิมที่เคยเป็นประโยชน์และเหมาะสมมาแต่ก่อน แต่เมื่อถึงสมัยนี้ การจัดชาวเวียดนามให้อยู่รวมเป็นหมวดหมู่ตามเชื้อชาติและศาสนาแก้ปัญหาลดและผลเสียทางด้านการเมืองการปกครองได้ ดังที่ อังเตียน (Aung Theine) หัวหน้ากองตำรวจประจำเตาสุราสามเสนเป็นผู้หนึ่งที่กล่าวถึงสาเหตุของการที่เวียดนามทำผิดกฎหมายครั้งนี้ว่า เกิดจากการอยู่รวมเป็นหมู่ของพวกเวียดนามเป็นสำคัญ

...การกระทำดังกล่าวของพวกญวนน่าจะเป็นบทเรียนสำคัญ
ให้รัฐบาลตระหนักถึงความรู้สึกผูกพันต่อหมู่คณะอย่างรุนแรง ซึ่ง

⁵ กจข., ร.5, น.1.1/235, ที่ 114/154161, กรมหลวงนเรศฯ พระราชหัตถเลขาแก่พระประชากรกิจวิจารณ์ เจ้ากรมกองอำเภอคูสิต, 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ.125 (พ.ศ.2449).

เป็นสิ่งปกคิธรรมดาสำหรับคนโดยทั่วไปที่ต้องอาศัยรวมเป็น
ชุมชนที่มีเชื้อชาติเดียวกันและอยู่โดดเดี่ยวท่ามกลางคนแปลกหน้า
สิ่งนี้จะกระตุ้นให้พวกญวนทำการต่อต้านกฎข้อบังคับทางกฎหมาย
และจะไม่ยินยอมเลยทีเดียวโดยเฉพาะอำนาจกฎหมายนั้นถูกนำ
มาใช้บังคับจับกุมพวกเขา...ด้วยเหตุนี้จึงเห็นควรจะปราบปราม
บ้านญวนให้ได้อย่างจริงจัง...⁶

ความคิดเห็นของอังเดียนนี้มีข้อเท็จจริงสนับสนุนอยู่มากทีเดียว โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศสมีอิทธิพลเข้ามาเหนือสยาม ชาวเวียดนามบางพวกได้
ถือโอกาสกำเริบทำผิดกฎหมายสร้างความยุ่งยากแก่รัฐบาลสยามเป็นอย่างมาก
คดีเกี่ยวกับพวกเวียดนามที่เกิดขึ้นระหว่างที่ฝรั่งเศสมีอิทธิพลเหนือสยามนี้
มักเป็นเรื่องที่เกิดจากเวียดนามที่แอบอิงอาศัยความป้องกันจากฝรั่งเศสอย่าง
ไม่ถูกต้อง และเป็นเรื่องเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสรวมกลุ่มเที่ยวกระทำการ
ข่มเหงราษฎรไทย ฝ่ายไทยไม่อาจจัดการให้เรียบร้อยได้อย่างแท้จริงเลย พวก
เวียดนามซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในวัยฉกรรจ์ชอบรวมกลุ่มกันไม่ต่ำกว่าสิบคนเสพยา
ตั้งบ่อนการพนัน สูบฝิ่น และเกะกะอันธพาลในเขตตลาด จนต้องปะทะกับ
กำลังรักษาความสงบของฝ่ายไทยเสมอ เช่นที่อุบลราชธานี พวกแกในบังคับ
ทำผิดกฎหมาย ทะเลาะวิวาทกับราษฎรและทหารไทยที่ประจำอยู่บ่อยครั้ง
ตำรวจภูธรที่รักษาการอยู่ไม่สามารถจัดการได้ เนื่องจากพวกเวียดนามใช้วิธี
อันธพาลรวมพรรคพวกจำนวนมากกว่าเข้ากลุ่มรุมทำร้าย พวกเวียดนามได้
ก่อความสงบสุข เป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจของอุบลฯ จนกระทั่งรองกงสุล

⁶ กข., ร.5, น.42.40/41, Aung Theine, Chief Inspector of Polices Spittit
Farm to Eric St. J. Lawson Esquire, Commissioner of Police, Oct 31, 1903.

ฝรั่งเศสประจำอุบลฯเองยอมห้ามพวกเวียดนามไม่ให้ออกเดินบนถนนเมื่อเกินเวลา 19.00 น.ไปแล้ว⁷ ในกรุงเทพฯ นอกจากที่สามเสนแล้ว พวกเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสมักวิวาทและรุมทำร้ายพลตระเวนไทยที่บ่อนบางรักเสมอ และเมื่อเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในพระตะบองและจันทบุรี พวกราษฎรเวียดนามเองเมื่อหาที่พึ่งไม่ได้นอกจากต้องเข้าไปในบังคับฯ ก็พากันเข้าเป็นพวกอั้งยี่ในจันทบุรี พวกอั้งยี่แบ่งออกเป็น 2 ก๊ก ได้แก่ ก๊กยี่ฮก ประกอบด้วยคนเวียดนามและคนจีนในบังคับฝรั่งเศส และก๊กยี่เฮง สองก๊กนี้วิวาทกันอยู่เสมอ พวกที่เดือดร้อนที่สุดคือพวกที่ไม่เข้ากับฝ่ายใดเลย⁸ ในเมืองพระตะบองในราว พ.ศ.2426 มีพวกอั้งยี่เกิดขึ้นหลายก๊ก หัวหน้าเป็นคนจีน พระยาคทธาราเจ้าเมืองได้สนับสนุนก๊กใหญ่ไว้เพื่อเป็นกำลังอิทธิพลทางการปกครอง ก๊กนี้ประกอบด้วยคนจีน เวียดนาม และเขมร ต่อมา มีขุนนางเวียดนามและเขมรเข้าด้วยหลายคน พวกนี้จึงกำเริบไปตั้งมั่นที่เกาะกำยานริมทะเลสาบ ทำตัวเป็นโจรสลัดปล้นเรือสินค้าและเรือราษฎร ยกเว้นแต่เรือที่ติดธงอั้งยี่ของฝ่ายคนอั้งยี่ก็มักนี้ขายอิทธิพลไปจนถึงเมืองเสียมราฐและศรีโสภณ นายอั้งยี่หรือหัวหน้าก๊กกำเริบถึงขนาดทำทนายสบประมาทเจ้าหน้าที่ปกครองเมืองเสียมราฐ เมื่อกรมการเมืองเสียมราฐจะเข้าจับกุมพวกอั้งยี่ตามประกาศห้ามการเป็นอั้งยี่ที่ส่งไปจากกรุงเทพฯ พวกอั้งยี่ก็คุมกำลังเรือพร้อมอาวุธแสดงการข่มขู่ผู้เจ้าเมืองกรมการเมืองที่ปากน้ำเมืองเสียมราฐทันที

⁷ กจข., ม.2.21ก/102, ที่ 4012/39861, กรมหลวงดำรงฯทูตกรมขุนสมมตฯ, 19 มีนาคม ร.ศ.125 ; ฝ.30.3/10, ที่ 1251/8963, พระยาศรีสหเทพราชปลัดทูตฉลองมหาดไทยทูตสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นปราจิณฯ, 9 พฤศจิกายน ร.ศ.120 (พ.ศ.2448).

⁸ กจข., ร.5, น.33/20, ที่ 109/283, พระยาวิชาธิบดีทูตกรมหมื่นดำรงฯ, 31 ธันวาคม ร.ศ.114 (พ.ศ.2438).

...จีนยี่กอฮง 1 หลวงภักดีณรงค์ 1 ขุนนางญวนยกกำลังจีน
 ยวนเขมรพวกอั้งยี่ประมาณ 300 คนเศษลงเรือ 26 ลำมีปืน
 คาบศิลา เครื่องศาสตราวุธครบมือ แล้วยังมีปืนใหญ่ใส่หัวเรือ
 4 บอกออกไปจากพระตะบองถึงปากน้ำท่าจางเขนียดแขวงเมือง
 นครเสียมราฐ...พวกอั้งยี่กรงไชยยิงปืนใหญ่ 5 นัด ปืนคาบศิลา
 43 นัด ตั้งเป็นกระบวนทัพเป็นการเอิกเกริกใหญ่ แล้วยี่กอฮวนาย
 อั้งยี่มีหนังสือแจ้งไปถึงกรมการเมืองนครเสียมราฐว่าจะยกกำลัง
 ขึ้นไปจับขุนนางเมืองนครเสียมราฐไปทำโทษ...⁹

เมืองนครเสียมราฐเตรียมที่จะต่อสู้อย่างเต็มที่ แต่พวกอั้งยี่ต้องการ
 เพียงแต่จะแสดงอำนาจเท่านั้น จึงพากันถอยเรือกลับไปยังพระตะบอง
 พระยานุภาพไตรภพเจ้าเมืองนครเสียมราฐเห็นว่า การที่พวกขุนนางจีน
 เวียดนามกระทำการก้าวร้าวเช่นนี้ได้เพราะพระยาคทธาราสนับสนุนปล่อยให้
 ใช้ศาสตราวุธของเมืองพระตะบอง ถ้าเรื่องเกิดลุกลามใหญ่โตก็จะเสียหายและ
 เสียเกียรติยศบ้านเมืองได้ ดังนั้นพระยาคทธาราจึงควรรับผิดชอบ นอกจากนี้
 พวกอั้งยี่ยังทำความเดือดร้อนเสียหายแก่ราษฎรที่ไปมาค้าขายในเขตหัวเมือง
 เหล่านี้ด้วย รัฐบาลสยามไม่สามารถปราบปรามได้อย่างทันที่ทั้งนี้ เนื่องจาก
 พระตะบองติดกับเขตแดนฝรั่งเศส จึงมีอุปสรรคอยู่ที่ว่าเมื่อใช้กำลังจับกุม
 เวียดนาม จีน หรือเขมรคนใด และโดยเฉพาะเวียดนาม ฝรั่งเศสจะเข้า
 ขัดขวางเป็นปัญหาเกี่ยวกับคนในบังคับจีนจนต้องกลายเป็นเรื่องโต้เถียงกัน
 ไม่รู้จบ และสิ้นสุดที่ไทยต้องยอมส่งตัวเวียดนามให้แก่ฝรั่งเศส อย่างไรก็ดี

⁹ กจข., ร.5, ม.2.12ก/2, ที่ 6, พระยานุภาพไตรภพทูลเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระ
 บำราบปรบัถษ์, วันเสาร์ เดือน 7 แรม 9 ค่ำ ระกาสัปตศก 1247 (พ.ศ.2428).

ไทยได้ส่งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ไปจัดราชการแก้ไขปัญหา และได้ทรงใช้วิธีให้พวกอั้งยี่ทำพิธีสาบานตนเลิกเป็นอั้งยี่ได้สำเร็จ¹⁰

จากกรณีเหล่านี้ เป็นที่สังเกตได้ว่าพวกเวียดนามที่ก่อเหตุกระทำผิดกฎหมายต่อต้านอำนาจการปกครองของบ้านเมืองมักร่วมกันกระทำเป็นกลุ่มใหญ่ และเหตุจะเกิดในเขตที่มีเวียดนามอาศัยอยู่มาก ๆ เช่น กรุงเทพฯ จันทบุรี พระตะบอง และทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากสาเหตุทางเศรษฐกิจที่พวกเวียดนามอ้างว่ายากจนแล้วต้องทำผิดกฎหมายนั้น ก็เป็นข้อที่เห็นสมควรว่าไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่อยู่รวมกลุ่มกัน แต่เมื่อฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลในสยามแล้ว พวกเวียดนามได้ก่อเหตุวุ่นวายมากขึ้นจนผิดปกตินี้ ทำให้เข้าใจได้ว่าข้อคิดเห็นของอังเตียนที่ว่าการทำผิดกฎหมายของพวกเวียดนามเป็นผลทางจิตใจซึ่งเกิดจากการอยู่รวมกลุ่มเชื้อชาติเดียวกันท่ามกลางคนต่างชาตินั้น นับว่าถูกต้องอยู่มากทีเดียว

นอกจากนั้นการที่พวกเวียดนามได้อยู่รวมกันเป็นนิคมใหญ่ ๆ ในที่ต่าง ๆ ของประเทศ พวกเวียดนามเหล่านี้ได้ติดต่อเชื่อมโยงไปมาหาสู่ช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่ม ในสมัยรัชกาลที่ 3 พวกเวียดนามที่ถูกส่งไปอยู่ทางเหนือทนอยู่ได้การปกครองของเจ้าเมืองกรมการไม่ได้พากันหนีลงมากรุงเทพฯ ได้เข้าขออาศัยอยู่กับเวียดนามในตำบลสามเสน พวกญวนสามเสนได้พยายามหาทางให้เวียดนามที่หนีมาได้หลบซ่อนและเมื่อเห็นว่าจะเป็นอันตรายถ้าถูกจับได้ ก็พาเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนอิศเรศฯขอพระเมตตาให้พวกเวียดนามนี้ได้อยู่ที่สามเสนนี้ต่อไป แต่ไม่มีหลักฐานต่อไปว่าทรงอนุญาตหรือไม่ ในรัชกาลที่ 5 การที่ชาวเวียดนามติดต่อกันในระหว่างกลุ่มทำให้การดำเนินการ

¹⁰ กช., ร.5, ม.2.12ก/8, ที่ 88, พระยาคทาธราชถึงออกพันทนายเวรกรมมหาดไทย ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าหมามาลา, วันจันทร์ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 12 ระกา สัปตศก 1247.

ของพวกเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสเป็นไปด้วยดี เมื่อพวกเวียดนามต่อต้านได้เดินทางเข้ามาในสยามเพื่อเผยแพร่ความคิด โฆษณาชวนเชื่อและรวมกำลังจากกลุ่มชาวเวียดนามเหล่านี้ก็สามารถดำเนินตามแผนการได้อย่างสะดวกสบาย โดยใช้บ้านญวนนั่นเองเป็นที่พักอาศัยกินอยู่หลับนอนและเป็นหนทางนำไปสู่เวียดนามกลุ่มอื่น ๆ ต่อไป เนื่องจากชาวเวียดนามปกครองกันเอง หมู่บ้านเวียดนามจึงปิดสำหรับการที่ฝ่ายไทยจะยื่นมือเข้าไปสอดส่องความผิดปกติใด ๆ นอกจากหัวหน้าเวียดนามจะรายงานข่าวคราวเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของเวียดนามต่อต้านฯในสยามเอง เกือบทั้งหมดชาวไทยรู้จักฝรั่งเศสหรือจากเวียดนามแจ้งให้ทราบ ซึ่งมักจะรู้เมื่อเกือบสายเกินการณ์หรือไม่เหตุการณ์ก็ได้ล่วงเลยมาจนแก้ไขไม่ทันแล้ว นับว่าเป็นผลเสียแก่ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ฝรั่งเศสไม่พยายามเข้าใจทำที่และเจตนาดีของไทย

ดังนั้นการที่ไทยปล่อยให้เวียดนามได้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มตามเชื้อชาติ สมองเจตนาารมณ์ทางด้านการปกครองเป็นผลดีจริงในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่ได้ก่อปัญหาและความเสียหายหลายประการในเวลาต่อมา ที่สำคัญคือเป็นสิ่งที่คัดค้านอำนาจปกครองโดยตรงของรัฐบาลสยาม และยังผลให้ชาวเวียดนามต่อต้านกบฏหมายบ้านเมืองได้อย่างจริงจัง นอกจากนี้ผลเสียที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทำให้ชาวเวียดนามยังคงสามารถอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณีและภาษาไว้ได้อย่างมั่นคง เป็นอุปสรรคต่อการที่ชาวเวียดนามจะผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติกับคนไทยให้ได้อย่างสนิทสนมและรวดเร็ว

3.1.3 ปัญหาเรื่องบาทหลวงฝรั่งเศสมีอำนาจปกครองชาวเวียดนามที่นับถือ คริสต์ศาสนาในประเทศสยามและกรณีที่ดินตำบลสามเสน

ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ฯทรงจัดการให้บาทหลวงฝรั่งเศสได้อาศัยในเขตบ้านญวน เป็นเหตุให้บาทหลวงมีอิทธิพลต่อคนเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในเวลาต่อมา และถึงแม้ว่าเมื่อสิ้นสุดสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ รัฐบาลสยามตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมาจะรังเกียจชาวยุโรป โดยเฉพาะฝรั่งเศส จำกัดสิทธิที่เคยมีมาของบาทหลวงและบังคับควบคุมไม่ให้บาทหลวงมีบทบาทที่จะก่อให้เกิดอันตรายต่อไทยได้อีก แต่การกระทำเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้อิทธิพลของบาทหลวงที่มีอยู่เหนือชาวเวียดนามลดน้อยลง กลับทำให้ผู้มีศรัทธาต่อศาสนาเคารพเชื่อมั่นในบาทหลวงยิ่งขึ้น และรัฐบาลไม่อาจควบคุมพวกเขาเข้ารีตได้อย่างแท้จริง ในปลายสมัยสมเด็จพระเพทราชา ชาวเวียดนามเข้ารีตร่วมมือกับเขมรก่อการกบฏที่จันทบุรีและฆ่าเจ้าเมืองตาย เมื่อไทยปราบปรามได้สำเร็จ เวียดนามเหล่านั้นก็ได้รับโทษด้วยการถูกประหารและขังคุกตลอดชีวิต บุตรภรรยาเครือญาติของผู้ที่หนีไปได้ต้องโทษถูกลดฐานะเป็นทาสหมด แต่บาทหลวงก็ยังคงมีอิทธิพลเหนือเวียดนามเข้ารีตอยู่ต่อมา สันนิษฐานว่ารัฐบาลคงมิได้ตระหนักว่าการที่บาทหลวงมีอำนาจปกครองคนเวียดนามจะเป็นปัญหาได้ จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.2251-2276) จึงได้มีหลักฐานว่า รัฐบาลต้องขอร้องให้บาทหลวงเกลี้ยกล่อมพวกเขาเข้ารีตที่เมืองมะริด ตะนาวศรี ตั้งตนเป็นกลางไม่ให้เข้ากับพวกกบฏชาวทวายที่ได้ก่อการขึ้นใน พ.ศ.2255 เนื่องจากไทยเกรงว่าพวกเขาเข้ารีตจะรับยิงปืนใหญ่ให้ฝ่ายศัตรู¹¹ เหตุการณ์นี้อาจทำให้รัฐบาลตระหนักดีถึงอำนาจและอิทธิพลของบาทหลวงที่มีเหนือเวียดนามเข้ารีตว่า จะเป็นอุปสรรคต่อการที่รัฐบาลจะเข้าไป

¹¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36, หน้า 161.

บังคับปกครองพวกเวียดนามได้โดยตรง เพราะต่อมาได้มีความพยายามที่จะกำจัดอำนาจอิทธิพลของบาทหลวง มีพระบรมราชโองการประกาศข้อห้ามหลายประการป้องกันพวกพื้นเมืองที่นับถือพุทธศาสนาเข้ารีต พวกพื้นเมืองนี้ได้แก่ ไทย มอญ และลาว โดยห้ามบาทหลวงสอนศาสนาแก่พวกนี้ กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนไว้ถึงขั้นประหารหรือลงพระราชอาญาอย่างหนัก บทลงโทษสำหรับบาทหลวงคือเนรเทศจากพระราชอาณาเขต นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้พวกพื้นเมืองคบค้าสมาคมกับพวกเข้ารีตอีกด้วย¹²

การออกประกาศในปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระนี้ เป็นที่เข้าใจว่าเป็นพระประสงค์ของพระราชอนุชาผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ราชการแทน และต่อมาได้ทรงครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2276-2301) ในสมัยของพระองค์ พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก เพราะทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาที่สำคัญ (มีการส่งพระอุบาลีไปเผยแผ่พุทธศาสนาและก่อตั้งลัทธิสยามวงศ์ในลังกา ใน พ.ศ.2296) และประกาศข้อห้ามดังกล่าวได้ใช้อย่างเคร่งครัดในสมัยนี้ อย่างไรก็ดี การต่อต้านพวกบาทหลวงคงไม่ได้เกิดจากสาเหตุทางศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว คงมีสาเหตุอื่นประกอบด้วย เพราะปรากฏว่าเมื่อมีการเกณฑ์ใช้แรงงานชาวเวียดนามเข้ารีตซึ่งต้องผ่านการรับรู้ของบาทหลวงนั้น บาทหลวงได้ขัดขืนพระบรมราชโองการโดยอ้างเหตุผลต่าง ๆ นานา¹³ นอกจากนั้นพวกเข้ารีตก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก แม้ว่าจะมีการประกาศ

¹² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 37, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 9, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507), หน้า 244, ประกาศ ณ เดือนมกราคม พ.ศ.2273.

¹³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 38, หน้า 307-310 : จดหมายมองเซนต์โยเซฟถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2292 กล่าวว่า เหตุที่บาทหลวงขัดขืนเพราะส่วนมากขัดต่อกฎของศาสนา เช่น เมื่อโปรดฯให้เวียดนามเข้ารีตร่วมขบวนแห่ตามพระราชพิธีทางพุทธศาสนาซึ่งบาทหลวงรังเกียจที่จะให้พวกเข้ารีตเข้าร่วมด้วย แต่ก็ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่ากระไร.

ห้ามชนพื้นเมืองเข้ารีดแล้วก็ตาม อิทธิพลของบาทหลวงขยายไปในหมู่พวกเข้ารีดในเมืองสำคัญ เช่น จันทบุรี พิชณุโลก มะริด ตะนาวศรี ทวาย และภูเก็ต อีกประการหนึ่งตามความเห็นของคนไทยในสมัยนั้น เข้าใจว่าพวกเข้ารีดซึ่งอยู่กับบาทหลวงฝรั่งย่อมได้รับถ่ายทอดวิทยาการชำนาญการใช้ปืนใหญ่เป็นอย่างดี ใน พ.ศ.2284 เมื่อไทยมีเหตุขัดแย้งกับฮอลันดา ก็ได้ขอแรงพวกเข้ารีดโดยรับอนุญาตจากบาทหลวงให้มาประจำปืนใหญ่ จากเหตุผลที่เวียดนามเข้ารีดเพิ่มจำนวนและพวกเหล่านี้มีความสามารถในการใช้อาวุธสำคัญ ทำให้ไทยไม่ไว้ใจที่จะให้บาทหลวงปกครองเวียดนามเข้ารีดต่อไปเกรงว่าบาทหลวงจะเข้ามามีอำนาจแทรกแซงปกครองคนในประเทศ เช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ปรากฏหลักฐานว่าไทยพยายามดึงอำนาจการปกครองเวียดนามเข้ารีดจากบาทหลวงมาเป็นของไทยอย่างเดิม เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญใช้วิธีการลั่นแก๊งข่มเหงรังแกให้เป็นที่ปรากฏว่าพวกเข้ารีดควรจะได้รับ การเหยียดหยามและมีฐานะต่ำค้อยในสังคม ดำเนินการทุกวิถีทางที่จะตัดรอนและดึงเวียดนามเข้ารีดออกจากอิทธิพลบาทหลวงและเข้ามาอยู่ในอำนาจสยาม เช่นใน พ.ศ.2282 เวียดนามเข้ารีดที่จันทบุรีถูกจับส่งเข้ากรุงศรีอยุธยาหลายคร้วเรือนโดยต้องสงสัยว่าเป็นโจรสลัดในอ่าวสยาม เวียดนามขอพักอยู่กับเวียดนามเข้ารีดใกล้โรงเรียนสอนศาสนาของพวกฝรั่งเศส เจ้าพระยาพระคลังก็จัดการบังคับให้ย้ายไปอยู่ในค่ายพวกญี่ปุ่นแทน¹⁴ และในปีเดียวกันนั้นก็ได้สนับสนุนเวียดนามเข้ารีดคนหนึ่งให้ตั้งตัวเป็นหัวหน้าปกครองเวียดนามเข้ารีดทั้งหมด โดยไม่บอกกล่าวแก่บาทหลวงบาทหลวงเรียกเวียดนามผู้นั้นไปว่ากล่าว ที่ตั้งตัวเป็นหัวหน้าโดยพลการ

¹⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 273 : จดหมาย ม.ลาแซร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ ค.ศ.1739 (พ.ศ.2282).

เจ้าพระยาพระคลังมีหมายศาลให้บาทหลวงไปชี้แจงว่า เหตุใดบาทหลวงจึงต้องเป็นผู้ปกครองชาวเวียดนามแต่ผู้เดียว แต่ปรากฏว่าเมื่อถึงกำหนดเวลานัด เจ้าพระยาพระคลังกลับไม่ออกมาฟังความ¹⁵ นอกจากนี้ยังได้ลงโทษเวียดนามที่เพิ่งไปเข้ารีตบังคับให้ออกจากศาสนาและให้ทำทัณฑ์บนไว้ เมื่อบาทหลวงร้องเรียนว่าการที่เวียดนามเข้ารีตไม่ผิดกฎหมาย เจ้าพระยาพระคลังก็ได้ใช้หลวงราชมนตรีและสำเนาพระบรมราชโองการไปแจ้งแก่บาทหลวงว่า “...ต่อไปห้ามมิให้ไทย มอญ และญวนไปเข้ารีตเป็นอันขาด ถ้าหากผู้ใดขัดขืน ก็ให้เอาตัวหลวงราชมนตรีและพวกกล่าวมาลงพระราชอาญาถึงประหารชีวิต...”¹⁶ และให้ตั้งเจ้าพนักงานตรวจตราดูแลควบคุมให้ปฏิบัติตามพระราชโองการ แต่ปรากฏว่าในใบทัณฑ์บนหรือสัญญาที่ให้บาทหลวงลงนามรับพระบรมราชโองการนั้น กลับระบุแต่ไทยกับมอญเท่านั้น¹⁷

การที่เจ้าพระยาพระคลังพยายามใช้อุบายต่าง ๆ กลั่นแกล้งเพื่อตั้งเวียดนามเข้ารีตเข้ามาไว้ในอำนาจสยามดังกล่าวนี้ พวกบาทหลวงเห็นว่า เจ้าพระยาพระคลังกระทำตัวเป็นศัตรูอย่างเปิดเผยกับบาทหลวงฝรั่งเศสเพราะมีความเกลียดชังเป็นส่วนตัว ในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวนั้น แม้จะไม่ทรงชอบพวกคาทอลิก ก็ไม่เคยตั้งพระทัยจะทำร้าย¹⁸ จึงอาจเป็นไปได้ว่าเจ้าพระยาพระคลังดำเนินการทุกอย่างตามความเห็นชอบส่วนตัว แต่ความพยายามทั้งหมดก็ไม่ได้ผลแม้แต่จะบังคับให้เวียดนามร่วมขบวนแห่ฉลองพระพุทธบาท

¹⁵ เฟ็งอั้ง, หน้า 271 : จดหมาย ม.เลอแฟร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ, 30 กันยายน ค.ศ.1741 (พ.ศ.2284)

¹⁶ เฟ็งอั้ง, หน้า 321, จดหมายมองแซนเยร์โลลิแยร์ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ, 29 มกราคม พ.ศ.2292.

¹⁷ เฟ็งอั้ง, หน้าเดียวกัน.

¹⁸ เฟ็งอั้ง, หน้า 267.

เพราะบาทหลวงอ้างว่าผิดต่อศาสนา ต่อมาเมื่อเปลี่ยนตัวเจ้าพระยาพระคลัง และมีการพลัดเปลี่ยนแผ่นดินจนถึงสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยก็ไม่ได้สนใจ พวกเข้ารีตอีก เนื่องจากต้องทำสงครามกับพม่าจนเสียเอกราชไปในที่สุดในปี พ.ศ.2310 สรุปลแล้วในสมัยอยุธยา รัฐบาลสยามเริ่มมองเห็นปัญหาที่ บาทหลวงมีอำนาจเหนือเวียดนามเข้ารีต แต่ไม่ได้ดำเนินการแก้ไขอย่างเต็มที่นัก นอกจากในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้มีการต่อต้านด้วยประกาศห้ามเข้ารีต ซึ่งทำให้เข้าใจเขาไปว่าเป็นเหตุผลทางศาสนา และการที่เจ้าพระยาพระคลัง มีบทบาทออกหน้าผู้เดียดกัทำให้กลายเป็นเรื่องส่วนตัวไป

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงยอมรับ โดยปริยายว่าพระสังฆราชในนิกายโรมันคาทอลิกมีอำนาจว่ากล่าวตัดสินลงโทษ เวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนาในหมู่บ้านสามเสน โดยทรงลงพระอาญาผู้ที่มี ฎีกาเพื่อขกเลิกคำตัดสินของพระสังฆราชนั้น แต่ต่อมาในสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ การที่บาทหลวงมีอำนาจทางการปกครองได้กลายเป็นปัญหา เมื่อฝรั่งเศสมีท่าทีคุกคามสยาม ไทยหวาดระแวงว่าบาทหลวงจะเป็นเครื่องมือทางการเมืองของฝรั่งเศสที่จะก่ออันตรายให้แก่ไทยได้ นอกจาก นั้น การที่บาทหลวงพยายามขอกฤษฎีจากรัฐบาลสยาม สำหรับคนเข้ารีต เพื่อเรียกร้องสิทธิและเผยแพร่ศาสนาของตนในหมู่ราษฎร ทำให้รัฐบาล สยามอยู่ในภาวะลำบากใจอย่างมาก หลังจากที่ฝรั่งเศสใช้นโยบายเรือปืน ปิดปากอ่าวสยามใน พ.ศ.2436 รัฐบาลสยามได้เฝ้าดูความเคลื่อนไหวของ พวกบาทหลวงอย่างไม่ไว้วางใจ ในราวเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2436 บาทหลวง ฝรั่งเศสมีท่าทีเปลี่ยนแปลงไปโดยแสดงอำนาจบาทยิ่งใหญ่มากขึ้น พระสังฆราช เป็นประธานจัดการประชุมเพื่อแห่งล่องวัดขึ้น 2 แห่งในเมืองราชบุรีโดยไม่ บอกกล่าวแก่รัฐบาลสยาม พวกเข้ารีตชาวเวียดนาม จีน มอญ ไทย รวมทั้งสิ้น ประมาณ 1,000 คนเศษได้มาประชุมร่วมงาน ระหว่างแห่งล่องวัดได้ถืออาวุธ

พากันยิงปืนส่งเสียงดัง และข่มเหงราษฎรให้หวาดกลัวและตื่นตกใจอยู่หลายวัน นอกจากนั้นในเมืองนครเขื่อนขันธ์ (สมุทรปราการ) พวกเขารีดก็ได้พากันเข้า ชุมนุมมั่วสุมกันอยู่ที่วัดโรมันคาทอลิกเช่นกัน

การชุมนุมกันคราวนี้โดยเฉพาะที่ราชบุรีทำให้รัฐบาลระแวงสงสัยท่าที ของบาทหลวงมากขึ้น เนื่องจากบาทหลวงกระทำโดยพลการ รัฐบาลไม่รู้ว่าเป็นการแห่งล่องวัดจนกระทั่งต้องใช้วิธีสอดแนมสืบดู นอกจากนั้นยังไม่อาจ แก้ไขเหตุการณ์หรือห้ามปรามพวกเขารีดไม่ให้อำเภอบริเวณแห่งราษฎรอื่น ๆ ได้ เนื่องจากกำลังในท้องถิ่นมีไม่พอ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษี ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ถึงกับทรงแนะนำให้เพิ่มกำลังทหารที่ราชบุรีให้ เข้มแข็งขึ้นเพื่อที่จะสามารถป้องกันเหตุการณ์ในภายหน้าให้ได้ทันท่วงที่¹⁹

เหตุการณ์ที่บาทหลวงจัดการแห่งล่องวัดดังกล่าว เป็นสาเหตุสำคัญ ข้อหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พิจารณา ท่าทีของบาทหลวงและอิทธิพลของบาทหลวงต่อคนเขารีด ว่าเป็นปัญหาที่ไม่น่าไว้วางใจต่อความสงบเรียบร้อยและเสถียรภาพของประเทศ การที่รัฐบาล สยามใช้วิธีแยบยลตัดทอนอำนาจของบาทหลวงฝรั่งเศสเหนือเวียดนามเขารีดนั้น ไม่ใช่เพราะเหตุผลทางการเมืองแต่อย่างเดียว แต่เป็นไปเพื่อความจำเป็นแบบ ทางการปกครองอีกด้วย บาทหลวงได้รับอำนาจการปกครองเวียดนามเขารีด ในทางปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ด้วยเหตุผลทางการเมือง และ ต่อมาก็มีอำนาจเด็ดขาดมากขึ้นทุกทีจนถึงขั้นเป็นผู้อนุมัติการเกณฑ์ราชการ เวียดนามเขารีด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะรัฐบาลสยามสมัยนั้นไม่ได้เอาใจใส่เรื่องนี้

¹⁹ กจข., ร.5, ม.1/2, ที่ 32/3889, เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหม กราบทูล กรมหมื่นสมมตฯ, 29 พ.ค. ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ; ที่ 9/301ม พระศักดาพิเชษฐวรฤทธิ ข้าหลวงเมืองราชบุรี กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 10 มิ.ย. ร.ศ.112 ; ที่ 51/1583, สมเด็จพระเจ้าฟ้า ภาณุรังษีฯ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, 24 ก.ค. ร.ศ.112 (พ.ศ.2436).

จริงจังกัก ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้พยายามแก้ไขลดอำนาจอิทธิพลของบาทหลวง แต่ก็ต้องประสบความล้มเหลวดังกล่าวแล้ว ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ อำนาจและอิทธิพลของบาทหลวงเหนือเวียดนามเข้ารีตยังคงเป็นเช่นเดิมอยู่ต่อไป และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กลับทรงยืนยันอำนาจทางการปกครองของบาทหลวงให้เป็นทางการมั่นคงขึ้น โดยทรงลงโทษเวียดนามที่ฎีการ้องทุกข์คัดค้านของพระสังฆราช ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ไทยเริ่มทาทางลดอำนาจบาทหลวงเหนือเวียดนามเข้ารีตอีกครั้งหนึ่ง เพราะได้ตระหนักในปัญหาที่ยากอันเกิดขึ้นได้จากการที่บาทหลวงมีอำนาจปกครองเวียดนามโดยตรง ปรากฏว่าตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) ทรงใช้พระยาบรรณาสิงหนาท จางวางกรมทหารญวนป็นใหญ่ ซึ่งมีอำนาจควบคุมเกณฑ์ใช้ราชการและปกครองเวียดนามเข้ารีตในตำบลสามเสน ซึ่งเป็นหมู่บ้านญวนที่ใหญ่ที่สุดในภาคกลาง ให้พยายามขัดขวางอำนาจและอิทธิพลของบาทหลวงในบ้านญวนอย่างไม่โจ่งแจ้งนัก เช่นในราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2435 พระยาบรรณาสิงหนาทขอพระราชทานที่นาที่ตำบลเกาะใหญ่ (จังหวัดอุบลราชธานี) เพื่อตั้งรกรากทำมาหากิน เนื่องจากพวกเวียดนามต้องยากจนลง ก็ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต พร้อมกับนี้โปรดฯ ให้เตือนพระยาบรรณาสิงหนาทว่า ถ้าจะสร้างวัดโรมันคาทอลิกที่ใด ให้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อนที่บาทหลวงจะตั้งวัดขึ้น มิฉะนั้นบาทหลวงจะถืออำนาจเป็นเจ้าของที่ และถือสิทธิปกครองดูแลเวียดนามที่ไปอาศัยอยู่มากกว่าพระยาบรรณาสิงหนาท²⁰

พระยาบรรณาสิงหนาทเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาที่บาทหลวงจะมีอำนาจ

²⁰ กจข. ร.5, ก.ย.4.4/2, พระราชหัตถเลขที่ 646/111, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 21 พฤศจิกายน ร.ศ.111 (พ.ศ.2435).

เหนือเวียดนามเข้ารีต โดยเป็นตัวแทนอำนาจฝ่ายไทยในการปกครอง โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศสคุกคามอธิปไตยของไทยและไทยระวางบาทหลวงมากขึ้น พระยาบรรณาคูเหมื่อนจะมีความสำคัญต่ออำนาจฝ่ายไทยเพิ่มขึ้นด้วย หลัง พ.ศ.2436 พระยาบรรณาคูและบาทหลวงมีเรื่องขัดแย้งกันอยู่เรื่อยมา อาจเป็นเพราะบาทหลวงวางอำนาจการปกครองชาวเวียดนามมากขึ้นกว่าเดิม และฝ่ายไทยก็ได้ให้การสนับสนุนพระยาบรรณาคูอยู่ในที่ เช่นเมื่อเกิดกรณีเวียดนามฎีกาบาทหลวงบ้านฉนวนและพระยาบรรณาคูในข้อหาเจียนและจำครวนเวียดนามผู้บุตรของตนว่าเป็นขโมย มีข้อนำสังเกตุคือการฎีกาเช่นนี้ เคยมีมาแล้วในสมัย ร.4 และการลงโทษขโมยโดยการเจียนตีเช่นนี้เป็นไปตามข้อบังคับอาญาวัตในการปกครองพวกที่นับถือศาสนาโรมันคาทอลิก ซึ่งบาทหลวงปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แต่ในครั้งนี้นบาทหลวงถูกไต่สวนว่าทำผิดในข้อที่ลงอาญาแก่คนไทยซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย²¹ ส่วนพระยาบรรณาคูนั้นหลักฐานไม่ได้กล่าวถึงว่ามีผิดที่ไม่ได้ส่งผู้ต้องหาให้ศาลชำระโทษแต่อย่างใด

ในราว พ.ศ.2442 บาทหลวงอาคอนได้พยายามเข้าแทรกแซงกิจการปกครองเพื่อรั้งอำนาจอิทธิพลของตนให้ยืนยงต่อไปอย่างมั่นคงที่สุด เป็นเหตุให้บาทหลวงและพระยาบรรณาคูต้องขัดแย้งกันอย่างรุนแรง กล่าวคือบาทหลวงไม่พอใจตัวบุคคลที่พระยาบรรณาคูขอพระราชทานตั้งขึ้นเป็นเจ้ากรมปลัดกรมทหารปืนใหญ่หน้า ขอให้พระยาบรรณาคูถอนเสียและให้ตั้งคนที่อยู่ในความปกครองของบาทหลวงเป็นแทน เมื่อพระยาบรรณาคูไม่เชื่อฟังก็ขุ่นเคือง หลังจากนั้นบาทหลวงก็คอยขัดขวางพระยาบรรณาคูเรื่อยมา จนถึงขัดขวาง

²¹ กษ., ร.5, ต.5.1/2, รายงานราชการกระทรวงนครบาลกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์, 25 เมษายน 116 (พ.ศ.2440).

ไม่ให้สักข้อมือเวียดนามเพื่อขึ้นทะเบียนกรม และขู่ว่าจะกราบบังคมทูลให้ถอดยศ เป็นเหตุให้พระยาบรรพชาต้องกราบบังคมทูลให้ทรงทราบถึงความทุกข์ร้อน²²

ในกรณีที่บาทหลวงปกครองลูกบ้านญวนสามแสนโดยใช้อำญาวัดนี้ ทรงมีพระราชกระแสว่า “...จะเอาความคิดต่อศาสนามาเป็นผิดในราชการด้วย นั้นไม่ได้...” ซึ่งหมายความว่า บาทหลวงจะอ้างเอาอำนาจราชการบังคับ ลูกบ้านชาวเวียดนามในข้อที่ไม่เชื่อฟังบาทหลวงหาได้ไม่มันเอง ด้วยเหตุนี้ใน เวลาต่อมา บาทหลวงจึงไม่อาจก่อเรื่องเดือดร้อนลำบากให้แก่ไทยโดยใช้อำนาจ เหนือพวกเวียดนามอย่างที่ไทยหวั่นวิตก แต่ไทยกลับต้องประสบปัญหาอัน เกิดจากพวกเวียดนามเข้ารีตสามแสน ที่ไม่เห็นว่าการแสดงความเคารพนับถือ บาทหลวงจะสำคัญไปกว่าประโยชน์ที่จะพึงได้จากการเป็นเจ้าของที่ดินในกรณี เกี่ยวกับที่ดินตำบลสามแสน กรณีที่ดินตำบลสามแสนเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็น อำนาจอิทธิพลและบทบาทของบาทหลวงที่เข้าแทรกแซงในเรื่องการปกครอง และกรณีพิพาทกับเวียดนามในบ้านญวนสามแสนเรื่องที่ดินที่อาจเป็นเหตุให้ ฝรั่งเศสเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งจะสร้างความเสียหายลูกหลานต่อไปได้

ในราว พ.ศ.2451 เกิดกรณีพิพาทเรื่องที่ดินในหมู่บ้านญวนสามแสน ระหว่างบาทหลวงและเวียดนามคาทอลิกที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้น เนื่องจาก ชาวเวียดนามหลายรายได้แสดงความจำนงต่อกระทรวงนครบาลที่จะซื้อชาย และโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งตนได้ยึดครองเป็นที่อยู่อาศัย โดยอ้างสิทธิการเป็น เจ้าของจากการได้รับเป็นมรดกบ้าง อาศัยยึดครองมานานบ้าง และจากการ รับซื้อโดยทำหนังสือกันเองบ้าง²³ หลังจากที่มีการร้องขอโฉนดที่ดิน และ

²² กจข., ร.5, ค.5.1/3 (ไม่มีที่), พระยาบรรพชากราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 30 สิงหาคม ร.ศ.118 (พ.ศ.2442).

²³ พระยาบรรพชาหัวหน้าเวียดนามเองมีหนี้สินมากโดยรับทอดต่อกันมา มักทำหนังสือ ขายที่ดินที่อาศัยในหมู่บ้านเวียดนาม และบางทีเจ้าหน้าที่จะมาริบเอาที่ไปเสมอ.

ระหว่างที่เจ้าหน้าที่เข้าทำการรังวัดพร้อมทั้งประกาศโฆษณาตามระเบียบ²⁴ บาทหลวงปีโอประจำวัดโรมันคาทอลิกสามเสน ได้ทำหนังสือร้องเรียนคัดค้านการซื้อขายและออกโฉนดให้แก่เวียดนามเหล่านั้น โดยเหตุผลที่ว่าที่ดินอันเป็นหมู่บ้านญวนตำบลสามเสนเป็นที่พระราชทานให้แก่พวกเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเพื่ออยู่อาศัยเท่านั้น พวกเวียดนามไม่มีสิทธิกระทำการใดต่อที่ดินอันเป็นที่หลวงเพื่อประโยชน์ของคนนอกจากการอยู่อาศัยพร้อมกันนั้น บาทหลวงได้ยื่นหลักฐานคือหนังสือของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีว่าการต่างประเทศที่มีไปยัง ม.กราปิเน็ต (Grapinet) กงสุลฝรั่งเศสประจำสยามลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ.2412 มีข้อความกล่าวถึงการพระราชทานที่ดินว่า พระราชทานให้แก่พวกคาทอลิกในบังคับไทย “...เมื่อขัดสนจนลงจะขายที่ให้แก่คนไทยถือคาทอลิกได้ คนถือคาทอลิกซึ่งไม่ได้อยู่ในบังคับไทยจะซื้อที่เข้าอยู่เป็นเจ้าของไม่ได้ ถึงเป็นไทย จีน แขก คนในบังคับไทย ถ้าไม่ถือคาทอลิกจะมาซื้ออยู่ก็ไม่ได้ เพราะเป็นที่หลวงพระราชทานแก่คนในบังคับไทยถือคาทอลิกอยู่พวกเดียว...”²⁵ หลักฐานอีกฉบับหนึ่งเป็นคำประกาศของสังฆราชอามาโต เอกุสติโน ถึง พระสงฆ์โรมันคาทอลิกในประเทศสยาม วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2412 มีข้อความกล่าวถึงที่ดินในหมู่บ้านญวนสามเสนว่าเป็นที่พระราชทาน จะขายแก่ผู้ใดไม่ได้²⁶

²⁴ ประกาศให้ทราบทั่ว ๆ กันในกรณีที่จะมีผู้คัดค้านกรรมสิทธิในที่ดินอื่นนั้น ๆ ของผู้ขอโฉนด.

²⁵ กช., ร.5, ค.4ง.3/56, สำเนาที่ 1/243, เจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ ถึงกรปิเน็ต, 13 ก.ค. 2412.

²⁶ เพิ่งอ้าง, คำประกาศของสังฆราชอามาโต เอกุสติโน มายังพระสงฆ์โรมันคาทอลิกในประเทศไทย, วัน 6 ๓ 9 3 คำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก พระยาสุรวงษ์ฯ สมุหพระกลาโหม เป็นผู้ตรวจว่าถูกต้อง.

บาทหลวงได้ยื่นหลักฐานเพื่อคัดค้านถึงสองฉบับ แสดงเหตุผลที่พระราชทานว่าสำหรับพวกคาทอลิกในบังคับไทยอาศัยสร้างโบสถ์และวัดคาทอลิก การร้องขอโฉนดและซื้อขายที่ดินของเวียดนามไม่ได้กระทำเพื่อขายให้แก่พวกคาทอลิกด้วยตนเอง บ้างก็ขายแก่ผู้ไม่ได้อยู่ในบังคับไทย ส่วนมากได้แก่คนในบังคับฝรั่งเศส หนังสือร้องขอกรรมสิทธิ์เพื่อขายที่ดินของเวียดนามมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งหมายถึงบาทหลวงต้องสูญเสียประโยชน์และอำนาจที่มีอยู่เหนือหมู่บ้านญวนตำบลสามเสนไปให้แก่กงสุลฝรั่งเศส ทำให้บาทหลวงเดือดร้อนจำเป็นต้องต่อต้านอย่างเต็มที่ และแม้ว่าจะไม่พอใจที่จะสูญเสียอำนาจให้แก่กงสุลฝรั่งเศส บาทหลวงก็ได้หันเข้าขอความช่วยเหลือจากสถานทูตฝรั่งเศสด้วย ยังผลให้ ม.เลอแฟร์ ราชทูตฝรั่งเศสประจำสยามมีหนังสือมายังกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหลวง เป็นเชิงขอร้องให้ยับยั้งการขายที่ดินครั้งนี้ เพื่อให้มีการพิจารณาโดยละเอียดต่อไป จากคำร้องขอของ ม.เลอแฟร์ นี้ทำให้เข้าใจได้ว่าการขายที่บ้านญวนนั้น บาทหลวงถือเป็นเรื่องร้ายแรงทีเดียว²⁷

บาทหลวงได้อาศัยอิทธิพลของกงสุลฝรั่งเศส เริงรัดการดำเนินเรื่องราวของรัฐบาลสยามด้วย บาทหลวงโกลอมเบต์ (Reverend Golombet) รองสังฆราชเข้าพบกงสุลฝรั่งเศส และได้ปรารภเกี่ยวกับกรณีที่ดินนี้เป็นเชิงว่าที่นี้ได้พระราชทานแก่วัดโรมันคาทอลิก กงสุลจึงได้มีหนังสือสอบถามเรื่องราวกับทางรัฐบาลสยามว่าจะตัดสินใจประการใด อย่างไรก็ตามปัญหานี้เป็นเรื่องยุ่งยากเกินกว่าที่จะสรุปผลตัดสินใจได้โดยเร็ว เนื่องจากอาณาเขตที่ดินพระราชทานไม่ได้มีหลักฐานกำหนดไว้แต่แรก และที่ดินบ้านญวนสามเสนในขณะนั้น

²⁷ กจข., ร.5, ที่ 50/11026, ม.เลอแฟร์ ทูลกรมหลวงเทวะวงษ์ฯ 11 ก.พ. 128 (พ.ศ.2452).

ได้ขยายออกกว้างเกินกว่าเดิมมาก กล่าวคือ ทิศตะวันออกจรดถนนสามเสน ทิศตะวันตกจรดลำน้ำเจ้าพระยา ทิศเหนือจรดถนนซังฮั่นนอก ทิศใต้จรด คลองวัดราชาธิวาส ในที่ดินนี้มีทั้งศาลเจ้าและวัดสัมเกลียงอยู่ในบริเวณด้วย ซึ่งทำให้เข้าใจว่าไม่น่าจะเป็นที่พระราชทานแก่พวกเวียดนามคาทอลิก เพราะ วัดสัมเกลียงเป็นวัดเก่าแก่ในพระพุทธศาสนา มีมานานก่อนให้หนังสือ อนุญาตที่เป็นหลักฐานแก่บาทหลวงเสียอีก สันนิษฐานว่าเดิมที่พระราชทาน คงไม่ได้รวมทั้งตั้งศาลเจ้าและวัดนี้ด้วย กำหนดเขตน่าจะเป็นเพียงทางเหนือ แค่คลองข้างโบสถ์บ้านญวน ทางใต้คลองวัดราชาเท่านั้น มีโบสถ์และป่าช้า เป็นที่กำหนด และพวกเวียดนามเองก็ยอมรับว่าแต่เดิมมีเพียงนั้น ที่จาก คลองข้างโบสถ์ถึงถนนซังฮั่นนอกเป็นที่ข้อมาทีหลัง²⁸ การที่บาทหลวงอ้างสิทธิ ว่าไม่ว่าที่ใดที่เวียดนามอาศัยอยู่ ย่อมเป็นสิทธิของวัดคาทอลิกจึงไม่ชอบธรรม

²⁸ กจข., ร.5, ค.4ง.3/56 ที่ 13/10439, เจ้าพระยามรราชเสนาบดี กระทรวง นครบาลทูลกรมหลวงเทเวศร์วงศ์ 18 ก.พ. 128 (พ.ศ.2452). ; น.18.3/100 ; แมมโมแรนคำ เรื่องที่ดินบ้านญวนตำบลสามเสน ; ที่ดินในตำบลบ้านญวนสามเสนเดิม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าได้พระราชทานแก่พวกโปรตุเกสให้อยู่อาศัย เขตตั้งแต่คูข้างใต้ต่อวัดราชาธิวาสมา ถึงคูข้างเหนือซึ่งต่อกับเขตบ้านญวน ตอนหนึ่งเรียกว่าเป็น บ้านเขมร ต่อมาในปลายรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมขุนอิศเรศฯ ทรงเสด็จ ราชการทัพญวน ได้พวกเวียดนามนับถือคริสต์ศาสนา มา จึงโปรดฯพระราชทานที่ดินต่อจาก บ้านเขมรให้ เข้าใจว่าตั้งแต่คูข้างเหนือจนถึงวัดสัมเกลียงเก่า ภายหลังพวกเวียดนามรุกเข้ามา ในที่วัดสัมเกลียง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงกริ้วและให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ซื้อสวนสร้างเป็นวัดสัมเกลียงใหม่ ดังนั้น เชื่อว่าเขตที่ตั้งแต่ถนนซังฮั่นจนถึงคลองบ้านญวน น่า จะไม่ใช่ที่พระราชทานแก่โบราณ เพราะเมื่อสร้างวัดสัมเกลียงยังทรงต้องซื้อสวนราษฎรเหมือนกัน เพราะเหตุว่าต่อมาพวกเวียดนามมีมากขึ้นที่ดินก็แพงขึ้นจึงรุกออกมาทำให้พื้นที่กว้างขวางขึ้น จนถึงถนนซังฮั่นนอก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯจะทรงสร้างพระราชวังดุสิตซึ่งอยู่ ใกล้บริเวณบ้านญวน ยังทรงต้องซื้อที่พวกเวียดนามเช่นกัน นอกจากนั้นก่อนหน้านี้อีกได้มีการ ซื้อขายกันหลายรายมาแล้ว.

และเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องรู้ว่าเขตที่พระราชทานที่แท้จริงมีเท่าใด ที่พวกเวียดนามชื่อหามาเองมีเท่าใด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ไม่พอพระทัยที่บาทหลวงคัดค้านเรื่องนี้ จนกลายเป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับสถานทูตและสถานกงสุลฝรั่งเศส ดังที่ทรงมีพระราชปรารภว่า “ถ้าจะห้ามไม่ให้ซื้อขายกันได้เลยเช่นความปรารถนาของบาทหลวงก็ไม่ใช่ธรรมดาแท้ ด้วยความลำบากคือดั่งแซกแซงของบาทหลวงเหล่านี้ยากที่จะให้แล้วไปได้”²⁹

ต่อมาจึงได้มีประกาศคำสั่งกรมอำเภอในเดือนมกราคม พ.ศ.2453 ความว่า “อำเภอท้องที่สอบสวนได้ความว่า ที่ตำบลนี้เป็นที่หลวงพระราชทานให้พวกญวนอาศัย ให้ยกเลิกคำร้องทั้ง 11 ฉบับนี้เสีย”³⁰ แต่ประกาศนี้ไม่อาจหยุดยั้งการซื้อขายที่ดินในหมู่บ้านญวนได้ พวกเวียดนามยื่นคำร้องขอโฉนดอีก แสดงความไม่พอใจที่บาทหลวงพยายามอ้างสิทธิที่ดินในหมู่บ้านทั้งหมด ดังความในคำร้องฉบับหนึ่งว่า “...ระเบียบของบาทหลวงไม่เหมือนระเบียบของบ้านเมือง มักใช้อำนาจต่าง ๆ เมื่อพอใจแก่ผู้ใดก็ให้อยู่ เมื่อไม่พอใจก็ไม่ให้อยู่ ดังมีปรากฏมาหลายรายแล้ว...”³¹ นอกจากนั้นบาทหลวงเองหลังจากที่ได้มีประกาศพระราชบัญญัติอนุญาตให้วัดโรมันคาทอลิกมีสิทธิซื้อที่ดินได้ (ใน พ.ศ.2451 วัดโรมันคาทอลิกอยู่ในอำนาจศาลไทย) ก็ได้รับซื้อที่ดินบ้านญวนไว้เช่นกัน เป็นการขัดกับคำที่บาทหลวงเคยคัดค้านพวกเวียดนามเรื่องขอโฉนดที่ดินบ้านญวน ดังนั้นในที่สุด กระทรวงนครบาลจึงตกลงอายัดคำร้องขอโฉนดทั้งหมดในตำบล

²⁹ กจข., ร.5, ค.4ง.3/56, พระราชกระแสรับสั่งพระราชทานถึงกรมหลวงเทเวศร์วงษ์, 22 เมษายน 129 (พ.ศ.2453).

³⁰ กจข., ร.5, น.18.3/21, ประกาศคำสั่งกรมอำเภอ, มกราคม 128 (พ.ศ.2453).

³¹ กจข., ร.5, น.18.3/100, ที่ 26671, หลวงแผลงสะทั้นเรียนเจ้าพระยามหाराชเสนาบดีกระทรวงนครบาล, 23 ม.ค. 130 (พ.ศ.2455).

สามเสน และไม่ให้มีการซื้อขายที่ดินอันถือว่าเป็นที่หลวงได้อีกต่อไป เป็นอันสิ้นสุดปัญหาที่ดินบ้านญวนสามเสนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ

สรุปได้ว่าที่ดินบ้านญวนสามเสนยังคงเป็นที่หลวงต่อมา กรณีที่ดินนี้เป็นหลักฐานอันหนึ่งที่แสดงว่า อำนาจอิทธิพลของบาทหลวงที่มีอยู่เหนือเวียดนามเข้าริตลดน้อยลง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่ได้สนับสนุนให้บาทหลวงมีอำนาจทางการปกครองอีกต่อไป นอกจากประกอบศาสนกิจเท่านั้น ปัญหาบาทหลวงปกครองเวียดนามเข้าริตนี้ถึงแม้ว่าจะไม่ร้ายแรงนักแต่ก็แสดงให้เห็นว่า การที่ไทยได้ปล่อยให้บาทหลวงมีอำนาจอยู่นานนั้นได้กลายเป็นเรื่องสำคัญนำไปสู่ความยุ่งยากได้ เพราะเป็นการยากที่จะดึงอำนาจนั้นกลับคืนมา โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศสพยายามเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในประเทศสยาม และการที่บาทหลวงต่างชาติมีอำนาจปกครองชนกลุ่มน้อยภายในประเทศเช่นนี้ ย่อมเป็นปัญหาที่น่าหวั่นเกรงอันตราย

3.2 ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครอง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศสยาม

ชาวเวียดนามในประเทศสยามมีส่วนสร้างความยุ่งยากให้แก่ไทยเป็นอย่างมากด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน นอกเหนือไปจากที่ไทยต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนาม ที่เกิดจากลักษณะระเบียบการปกครองชนต่างชาติดิบพร่องและไม่รัดกุม ซึ่งได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว ชาวเวียดนามยังเป็นปัจจัยสร้างความวุ่นวายด้วยเหตุอื่นอีกหลายประการ ในบางกรณีชาวเวียดนาม

ไม่ได้มีบทบาทโดยตรงต่อเหตุการณ์แต่มีโดยทางอ้อม ทำให้สถานการณ์ตึงเครียดและเพิ่มความลำบากยุ่งยากมากขึ้น นอกจากนี้การที่ชาวเวียดนามซึ่งเป็นชาวต่างชาติจำนวนมากไม่น้อยอยู่ในประเทศก็ก่อให้เกิดปัญหาได้เช่นกัน ปัญหาภายในประเทศซึ่งเกิดจากเหตุนี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความบาดหมางพระทัยระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเวียดนามในสังกัด และเรื่องเวียดนามที่ด่าบลสามเสนกระทำผิดกฎหมายและขัดขวางอำนาจการปกครองของสยาม ปัญหาทั้งสองประการนี้ชาวเวียดนามได้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งโดยทางอ้อมและโดยทางตรงตามลำดับ

3.2.1 กรณีญวนวังหน้า

ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯกษัตริย์องค์ที่ 2 ซึ่งอยู่ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่สู้จะเป็นไปอย่างราบรื่นนัก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงระแวงที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงสะสมกำลังและอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้มากมาย ชาวเวียดนามได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นี้เพราะเป็นกำลังไพร่พลจำนวนมากส่วนหนึ่งที่ขึ้นกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล นอกจากนั้นยังสังกัดกรมทหารปืนใหญ่ซึ่งเป็นกรมทหารที่สำคัญของสมัยนั้น เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเป็นเจ้านายองค์สำคัญ ได้รับความไว้วางพระทัยมอบหมายภาระหน้าที่ให้หลายด้าน โดยเฉพาะทางด้านกรทหาร เช่น กำกับกรมทหารต่าง ๆ ควบคุมการสร้างป้อมและเป็นแม่ทัพเรือรบเวียดนามโดยยกไปตีเมืองบันทายมาศใน พ.ศ.2384 นอกจากนั้นยังทรงพระปรีชาสามารถทางด้านภาษาอังกฤษจนถึงดรัสได้ ทรงสนพระทัยศึกษาวิทยาการแบบใหม่แขนงต่าง ๆ รอบรู้

ขนบธรรมเนียมตะวันตกจึงทรงได้รับมอบหน้าที่ติดต่อกับต่างประเทศอีกด้วย ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงเป็นเจ้านายที่มีกำลังอำนาจมากที่สุด และเป็นที่ยอมรับว่าอาจจะทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ต่อจากรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงผนวชอยู่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงมีไพร่พลสังกัดในพระองค์เป็นกำลังอยู่เป็นจำนวนมาก ทรงกำกับกรมทหารสำคัญและมีกำลังคนมาก เช่น กรมกองแก้วจินดา กรมฝรั่งทหารแม่นปืน หน้าหลัง และที่สำคัญคือกรมฉนวนทหารปืนใหญ่ เพราะทรงได้รับมอบพระราชอำนาจให้หัดยิงปืนใหญ่ ฝึกหัดทหารเวียดนามตามระเบียบการฝึกหัดทหารยุโรป ตลอดจนควบคุมอาวุธและกระสุนปืนใหญ่อย่างเต็มที่³² นอกจากนี้ยังทรงได้รับการยกย่องว่าเก่งกล้าในด้านเวทมนตร์คาถาทางไสยศาสตร์³³ ทำให้คนเลื่อมใสเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงตระหนักดีถึงความสำคัญของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯในขณะนั้น และทรงเคยมีพระราชปรารภเป็นเชิงยอมรับกับสมเด็จพระเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์ว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์มากกว่าพระองค์เองเสียอีก ด้วยเหตุนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯเสด็จขึ้นเสวยราชย์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯจึงทรงได้รับการสถาปนาให้มีฐานะเหนือกว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลก่อน ๆ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

³² หอสมุดแห่งชาติ, ร.3, สมุดโตดำ, เส้นดินสอขาว, เลขที่ 4, หมายรับสั่งเรื่องเกณฑ์ขุนหมื่นหัดยิงปืนใหญ่, จ.ศ.1211 (พ.ศ.2392)

³³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 13, เรื่องตำนานวังหน้า, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.เสพจิตรจันทน์ สุทัศน์ย์, 9 ก.ค. 2516, หน้า 63 ; พระบรมราชโองการในรัชกาลที่ 5, พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานสถาปนกิจศพคุณพ่อสุข สงวนน้อย, 13 ม.ค. 2509, หน้า 11 : กล่าวกันว่าทรงคงกระพันชาตรี ทรงหายพระองค์ได้ และสามารถเหยียบเรือกำปั่นฝรั่งเศส.

องค์ที่สองคู่เคียงกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ³⁴ ในฐานะกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงได้รับพระราชทานเครื่องราชูปโภคเพิ่มขึ้น มีข้าราชการสังกัดวงหน้าเช่นเดียวกับข้าราชการวังหลวง ในการเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงโปรดปฏิบัติตามแบบอย่างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ แบ่งพวกข้าราชการวังหลวงขึ้นไปรับราชการฝ่ายพระบวรราชวังทุกสกุล และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ โดยเหตุที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมีหน้าที่สำคัญคือทำศึกและป้องกันพระราชอาณาเขต จึงโปรดให้ทหารบกและทหารเรือที่เคยอยู่ในบังคับบัญชาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เป็นทหารฝ่ายพระบวรราชวังด้วย นอกจากนั้นยังทรงมอบพระราชอำนาจให้แต่งตั้งข้าราชการตามพระบวรราชอัยยาศัย จึงเกิดมีทหารบกและทหารเรือฝ่ายวังหน้าโดยไม่จำกัดจำนวนขึ้น³⁵

ในขณะที่สมัยนั้นถือคิดว่ากำลังเป็นเครื่องวัดอำนาจคน การที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีกำลังไพร่พลในบังคับของพระองค์อยู่เป็นจำนวนมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และมาได้รับพระราชทานมอบหมายอำนาจดังกล่าวเพิ่มขึ้นอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ³⁶ ก็ทำให้ผู้คนนายไพร่มา

³⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2496), หน้า 2-3

³⁵ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชยันต์ ผลาชีวะ, 2507, หน้า 209.

³⁶ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงโปรดการทหารเป็นอย่างมาก ทรงสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้มากจนต้องจัดสร้างที่เก็บเพิ่มเติม เช่น โรงปืนใหญ่ โรงทหาร คลังสรรพาวุธ ตึกดินส่วนไพร่พลที่ทรงโปรดให้มีการฝึกหัดตามระเบียบตะวันตกอยู่เสมอ ที่ทำให้ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นั้นก็มิเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น ญวนทหาร

ขึ้นอยู่กับกรรมพระราชวังบวรมากกว่ากรรมอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงไม่สบายพระทัยนัก แม้ว่าโดยทางทฤษฎีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จะไม่ได้ทรงมีอำนาจเยี่ยงกษัตริย์อย่างแท้จริงก็ตาม ซึ่งโดยแท้จริงแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เองเป็นผู้ทรงมอบพระราชอำนาจให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในการเพิ่มไพร่พลได้ตามพระราชอัธยาศัย ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่าในตอนแรกทรงสนับสนุนให้พระอนุชามีกำลังมากเพื่อเป็นหลักประกันเสถียรภาพพระราชบัลลังก์ของพระองค์³⁷ แต่ต่อมาเมื่อมีผู้แสดงความนิยมชมชื่นในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เป็นอย่างมาก ถึงขนาดเปรียบเทียบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ในด้านต่าง ๆ ว่าทรงด้อยกว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ อย่างไม่เกรงพระทัยพระองค์เลย โดยเฉพาะในหมู่ชาวต่างชาติถึงกับลงข่าวในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษยกย่องว่าน่าจะมีบทบาทและอำนาจทางด้านการเมืองและด้านอื่น ๆ มากกว่าวังหลวง เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงขัดพระทัย และทรงมีปฏิกิริยาโต้ตอบจนกลายเป็นการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน เรื่องความบาดหมางพระทัยระหว่างกษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริสรุปไว้ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแด่สมเด็จพระ

36 (ต่อ) ปิ่นใหญ่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตและได้อิโณไพร่พลมาสมทบกับฝ่ายวังหลวงนั้นต้องจัดแบ่งเป็นกรมทหารบก ทหารเรือฝ่ายวังหน้า และสังกัดกับเจ้านายสองพระองค์ คือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนพินิตประชานารถ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ) และพระองค์เจ้าชายยออด็องยศ (กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในรัชกาลที่ 5 พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ตามลำดับ)

³⁷ ประภัสสร บุญประเสริฐ, “ขอบเขตพระราชอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในสมัยรัตนโกสินทร์”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 152.

พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ว่า

...ในรัชกาลนี้ (รัชกาลที่สี่ - ผู้เขียน) ถ้าจะว่าในส่วนวังหน้า กับวังหลวงไม่สู้ปกติเรียบร้อยเหมือนรัชกาลที่สอง ด้วยเหตุว่า วังหลวงทรงระวางอยู่แต่เดิมแล้วว่าจะมีคนนิยมวังหน้ามาก ส่วนวังหน้าท่านจะทรงการอะไรมักจะถูกชู้ชามากเกินไป และมี ผู้เขียนกล่าวอยู่ด้วยบ้าง...³⁸

หลักฐานแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงไม่พอพระทัยที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงเป็นที่นิยมมากกว่าพระองค์นั้นคือ พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปยังพระยามนตรีสุริยวงศ์และเจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี ราชทูตอังกฤษซึ่งเป็นผู้ที่ทรงโปรดปรานมาก แทบทุกฉบับจะทรงกล่าวเสียสติ ประชดประชันพระอนุชา พร้อมทั้งแสดงความโทมนัสน้อยพระทัยด้วยในข้อที่เกี่ยวกับจำนวนไพร่พลนั้น ได้ทรงกล่าวเป็นเชิงประชดไว้ในพระราชหัตถเลขา เมื่อทรงรับทราบเรื่องราวที่ราชทูตได้พยายามแก้ไขความเข้าใจทั่วไปกรณี วังหลวงวังหน้า ณ ราชสำนักในกรุงลอนดอนว่า

...วัดกอยู่น้อยหนึ่งว่าซึ่งไปพูดว่าทหารวังหลวงมี 1,000 หนึ่ง ทหารวังหน้ามี 500 นั้น ผิดที่จริงไป เขาจะมีจับปดได้ฤฯ ที่จริง นั้นทหารวังหลวงมีที่กองพระพล จำนวน 800 เศษ รักษา พระองค์ปืนหลายหอก 400 เศษ กับพวกเกณฑ์หัตทหารใหม่อีก

³⁸ พระบรมราชโองการใน ร.5, หน้า 14.

300 เศษเท่านั้น ทหารวังหน้าพวกยวนถึง 600 เศษๆ 700 ทหารใหม่ถึง 2,000 ไม่ใช่ๆ ถึงที่กรุงนี้ก็เล่าๆทั้งเมืองด้วย กำลังทหารนี้ว่าใคร ๆ ถึงมีตัวก็เหมือนไม่มีตัวหมด มีแต่ท่านกับเจ้าฟ้าอิศราพงศ์กับลูกท่านจะเป็นที่พึ่งราษฎรทั้งปวงต่อไป ไม่ใช่ๆ...³⁹

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเหยียดอ้างถึงจำนวนชาวเวียดนามทหารเป็นตัวอย่างนั้น เพราะเป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไปว่าไพร่พลที่เป็นกำลังสำคัญขึ้นชื่อของวังหน้า ได้แก่ กองทหารปืนใหญ่ยวนและทหารปืนใหญ่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาควบคุมนั้น เป็นกำลังสำคัญในการยุทธดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว⁴⁰

ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงกล่าวถึงจำนวนทหารยวนวังหน้าว่ามีราว 600-700 คนนั้น อาจเป็นการประมาณจำนวนที่แน่นอนแท้จริงมากที่สุด เพราะยังไม่อาจหาหลักฐานอื่นที่กล่าวถึงจำนวนชาวเวียดนามทหารที่แน่นอนและน่าเชื่อถือได้ นอกจากที่ชาวต่างชาติได้ประมาณไว้

³⁹ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, หน้า 236-237.

⁴⁰ ณัฐฉมิ สุทธิสงคราม, กษัตริย์วังหน้า, (โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2514) หน้า 142 ; ปืนใหญ่นั้นถือว่าเป็นอาวุธที่สำคัญมากในสมัยนั้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงองค์พระนโรดมและองค์พระหริราชคณินฯ ณ กรุงกัมพูชา เมื่อ พ.ศ.2404 (ค.ศ.1861) ความตอนหนึ่งว่า : "...อนึ่ง ธรรมเนียมมนุษย์ทุกวันนี้ ในเมืองใดปืนใหญ่น้อย กระสุนดินดำรวบรวมมีอยู่มากเป็นกำลังใหญ่แล้ว เมื่อนั้นก็เป็นเมืองหลวงมีอำนาจแผ่ทั่วทิศ ไกลไปร้อยโยชน์สองร้อยโยชน์จนถึงนานาประเทศที่ใกล้เคียงซึ่งมีกำลังน้อยกว่า ก็ต้องมาขออ่อนน้อมเสียส่วยเสียบรรณาการให้ อันนี้เป็นธรรมดาตามมนุษย์ในแผ่นดิน..."

पालเลอกัวซ์ได้ประมาณจำนวนชาวเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 4 ว่า เฉพาะ
 ญวนทหารปืนใหญ่มีถึงราว 3,000 คน⁴¹ พวกทหารญวนปืนใหญ่ในพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯนั้นมีขึ้นในรัชกาลที่ 3 ประกอบด้วยกองญวนสามมิกค์ดี
 ซึ่งเป็นพวกเวียดนามนับถือคริสต์ศาสนา อยู่ที่ตำบลสามเสน มีจำนวนราว
 1,500 คน และกองอาสาญวน ซึ่งเป็นพวกนับถือพุทธศาสนาอยู่ที่ตำบล
 บางโพ ราว 300 คนเศษ⁴² ในสมัยต่อมาจำนวนชาวเวียดนามเดิมในสมัยรัชกาล
 ที่ 3 ซึ่งมีเกือบ 2,000 คน น่าจะเพิ่มมากขึ้น และจำนวน 3,000 คนก็นับว่า
 ไม่นเกินไปนัก อย่างไรก็ตาม จำนวนทหารเวียดนาม 600-700 คนนี้อาจหมายถึง
 เฉพาะทหารที่พร้อมประจำการ เนื่องจากบาวริงได้กล่าวถึงทหารในพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าฯว่ามีทหารพร้อมประจำการราว 2,000 คน⁴³ ซึ่งใกล้
 เคียงกับจำนวน 1,500 คน ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงอ้างว่าเป็น
 ทหารวังหลวง อย่างไรก็ตามจำนวนเพียง 600-700 นี้ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าฯก็ทรงรู้สึกว่ามีอยู่มากแล้ว และตามสายตาของชาวต่างชาติใน
 สมัยนั้นได้ประมาณจำนวนญวนทหารปืนใหญ่ไว้มากกว่านั้นอีก ทำให้ชาว
 ต่างประเทศคาดพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯไว้เหนือ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

การโจษจันด้วยความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระองค์และ
 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นอกจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯจะ
 ทรงสะเทือนพระทัยและทรงแสดงความโทมัสน้อยพระทัยด้วยการประชด
 ประชัมในพระราชหัตถเลขาตั้งกล่าวแล้ว เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
 ได้ทรงแสดงความไม่พึงพอใจพระทัยต่อชาวเวียดนามในพระบาทสมเด็จพระ

⁴¹ Pallegoix, *Description du Royaume Thai ou Siam*, tome II, p. 295.

⁴² ดุบทที่ 1 เรื่องสาเหตุและลักษณะการเข้ามาในประเทศไทยของชนชาวเวียดนาม.

⁴³ Bowring, *The Kingdom and People of Siam*, vol.I, p. 446.

พระปิ่นเกล้าฯนี้ด้วย ข้อความที่เกี่ยวกับชาวเวียตนามซึ่งเซอร์จอห์น บาวริง กล่าวไว้มีความว่า “...กษัตริย์พระองค์แรก มีความจงเกลียดจงชังพวกญวนใน กษัตริย์องค์ที่สองเป็นอย่างมาก...”⁴⁴ ในเวลาต่อมามีเหตุการณ์ที่ทำให้เข้าใจว่าเป็นผลจากความระแวงของพระองค์ในพระอนุชาด้วยเช่นกัน คือโปรดฯให้ โอนพวกญวนเมืองกาญจนบุรีที่ต้องการเข้ามาอาศัยในกรุงเทพฯ และได้ พระราชทานที่ให้อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ณ บริเวณคลองผดุงกรุงเกษมนั้น เข้า สังกัดกรมทหารปืนใหญ่ญวนฝ่ายพระบรมมหาราชวัง ซึ่งจัดขึ้นเป็นกรมใหม่ เพื่อดูแลจำนวนไพร่พลทหารกับวังหน้า โดยให้วังหลวงมีกรมทหารปืนใหญ่ ญวนอยู่ในสังกัดเช่นเดียวกัน

นอกจากนั้นก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้เข้าใจได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพยายามดึงพวกญวนทหารปืนใหญ่สังกัดในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เข้าไว้ในอำนาจการปกครองของพระองค์โดยตรง กล่าวคือ เมื่อญวนทหาร ปืนใหญ่สังกัดวังหน้าก่อการกบฏขึ้นใน พ.ศ.2400 นั้น⁴⁵ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าฯทรงตัดสินพระทัยแก้ไขปัญหา จึงพระราชทานพระบรมราชา- นุญาตให้พวกญวนวังหน้าที่ต้องการสังกัดในพระบรมมหาราชวังโอนมาอยู่ได้ ตามใจสมัคร ในกรณีนี้ทรงมีพระราชหัตถเลขาเล่าไปยังพระยามนตรีสุริยวงศ์ว่า “...กรมวงษากับคุณพระยาศรีสุริยวงศ์ จึงให้ไปว่าเกลี้ยกล่อมว่าอย่ากบฏไป เลย เสนาบดีจะช่วยเป็นที่พึ่งให้ได้พ้นจากวังนำมาอยู่ข้างวังหลวงตามสมัคร ยวนได้ฟังดังนั้นก็สงบไป...”⁴⁶ ผลของการจัดการแก้ไขปัญหาการปกครอง

⁴⁴ Ibid., p. 190.

⁴⁵ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, หน้า 233.

⁴⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 232 ; หอสมุดแห่งชาติ, ร.4, เลขที่ 230, สมุดไต่คำ เส้นดินสอขาว, พระราชหัตถเลขาเรื่องเดนมาร์กขอทำสัญญา ; กรมวงษา คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง วงศาธิราชสนิท คุณพระยาศรี คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค).

ญวนวังหน้าในครั้งนี้ ทำให้จำนวนญวนทหารปืนใหญ่ฝ่ายวังหน้าลดน้อยลงไป และมาเป็นกำลังเพิ่มเติมให้แก่ฝ่ายวังหลวงแทน

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงตระหนักพระทัยดีในเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงระแวงพระองค์ตลอดมา แต่ก็ไม่มีทรงมีโอกาสปรับความเข้าใจพระทัยต่อกันได้ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จวนจะสวรรคต พระองค์ได้ทรงถวายปฏิญาณเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จมาเยี่ยมว่าการที่ทรงสะสมกำลังทหารและเครื่องศาสตราวุธยุทธภัณฑ์ไว้เป็นอันมากนั้น ไม่ใช่เพื่อคิดการร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ แต่ประการใด แต่เป็นเพราะไม่ไว้วางพระทัยในเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เกรงว่าถ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จสวรรคตแล้ว เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์จะกำเริบขึ้นได้ จึงเตรียมกำลังไว้ป้องกันพระองค์เอง⁴⁷ ข้อความที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงสารภาพก่อนที่จะสวรรคตนี้ แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ไม่ได้ทรงหวังชิงอำนาจอย่างที่ทรงระแวง ญวนทหารปืนใหญ่ไม่ได้เป็นกำลังที่สะสมเพื่อล้มล้างพระองค์ แต่เพื่อคานอำนาจของเจ้าพระยาศรีฯ ที่จะมีมากขึ้นเป็นลำดับ เป็นที่น่าเสียดายที่เหตุการณ์เกี่ยวกับพวกญวนวังหน้าก่อนการจลาจลในครั้งนี้ไม่มีหลักฐานละเอียดพอที่จะให้ความกระจ่างได้ว่าการร้องทุกข์ของพวกเวียดนามมีเหตุผลเท็จจริงอย่างไร นอกจากที่อ้างว่าเป็นเพราะเจ้าหม่อมสนายกคชฯ ได้รับความเดือดร้อน การที่พวกเวียดนามได้ร้องขอขึ้นกับวังหลวงในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ไม่ได้ประทับอยู่ในพระนครนั้น เป็นไปได้ว่าเจ้าหม่อมสนายทาร์ณจริง และพวกเวียดนามแน่ใจแล้วว่าการร้องเรียนต่อเจ้าสังกัดมุขนายสูงสุดคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ

⁴⁷ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, หน้า 52-53.

จะไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือ อาจเป็นเพราะมูลนายที่ก่อเหตุเป็นที่โปรดปรานของพระองค์ นอกจากนี้เมื่อเสด็จกลับพระนครแล้วไม่ได้ทรงชำระความให้ชาวเวียดนามได้รับความยุติธรรมและความสุขสงบ เป็นเหตุให้ไพร่ชาวเวียดนามขอเป็นไพร่หลวง แม้จะต้องรับงานหนักขึ้นก็ตาม ขื่อนำสังเกตุอีกประการหนึ่งคือ เหตุใดชาวเวียดนามจึงกล้ารวมตัวกันร้องทุกข์และมุ่งจะเข้ามาพึ่งพาแต่วังหลวง เข้าใจว่าต้องมีผู้สมรู้ร่วมคิดด้วยอย่างแน่นอน แต่ไม่มีหลักฐานเพิ่มเติมแน่ชัดว่าขุนนางฝ่ายวังหลวงได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมากน้อยเพียงใด นอกจากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่ทรงระบุว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทและเจ้าพระยาศรีฯ เป็นผู้ดำเนินการจัดการเกลี้ยกล่อมชาวเวียดนามว่า “...เสนาบดีจะช่วยเป็นที่พึ่งให้ได้พ้นจากวังนำมาอยู่ข้างวังหลวง...” บุคคลทั้งสองนั้นผู้หนึ่งคือ เจ้าพระยาศรีฯ ที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงระแวง เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ และเป็นที่น่าสังเกตว่าการโอนญวนวังหน้ามาอยู่กับวังหลวงนั้น พวกญวนวังหน้าเหล่านี้เข้าสมทบสังกัดกับญวนทหารปิ่นใหญ่ฝ่ายวังหลวง อยู่ในบังคับบัญชาของพระอมรวิสัยสรเดช (ต่อมาคือเจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์) ซึ่งเป็นบุคคลในตระกูลขุนนางนั่นเอง⁴⁸

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะทรงระแวงเรื่องการสะสมกำลังจนเป็นเหตุให้เกิดการแข่งขันในเรื่องจำนวนไพร่พลนั้น ยังมีการเปรียบเทียบกันระหว่างพระมหากษัตริย์สองพระองค์ในเรื่องส่วนพระองค์ด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงกล่าวกระทบกระเทียบพระอนุชาที่มีผู้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีพระชนม์เยาว์กว่า ทรงพระโถมสง่างาม

⁴⁸ เจ้าพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์ (โต บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร) เสนาบดีกระทรวงกลาโหมในรัชกาลที่ 5 และเป็นหลานปู่ของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์.

ชาวจีนพายเรือขายสุรา

(ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดท้าวนาภิศาราม ในคลองบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

ภาพจากหนังสือ จิตรกรรมฝาผนังธนบุรี, 2523)

และทรงพระปรีชาสามารถกว่าพระองค์ทำให้มีผู้ปรารถนาจะถวายธิดาให้มากกว่าปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงมีเจ้าจอมเป็นสตรีเวียดนามอยู่หลายคน⁴⁹ ความตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาที่ทรงกล่าวประชดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีพวกเวียดนามเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย “...ท่าน (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ - ผู้เขียน) ก็จะเสด็จลงไปเมืองจันทบุรี ประกาศเลือกเก็บดอกไม้้งามหอมตามบ้านญวนสวยกฤษฎณาอีก ตามสบายพระราชหฤทัยของท่าน ส่วนดอกไม้บ้านลาวบ้านญวนเหล่านี้ก็ยั้งว่างอยู่...”⁵⁰

อย่างไรก็ดีในรัชกาลนี้ แม้จะมีความบาดหมางพระทัยต่อกันระหว่างกษัตริย์สองพระองค์ แต่ก็ไม่ได้กลายเป็นความแตกแยกและก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ดังเช่นรัชกาลต่อมา อาจกล่าวสรุปได้ว่าเหตุหนึ่งเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงสามารถขจัดเหตุสำคัญที่ทำให้ทรงระแวงพระทัยในพระอนุชาคือการควบคุมกำลังพลได้ โดยทรงตัดทอนกำลังทหารเวียดนามที่เป็นกำลังสำคัญและมีอยู่เป็นจำนวนมากออกจากพระราชอำนาจของพระอนุชาเป็นผลสำเร็จ

3.2.2 กรณีญวนสามเสนคำสุราเดือน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้มีปัญหาสำคัญที่สร้างความยุ่งยากและวิตกกังวลให้แก่ผู้ปกครองไทย คือปัญหาคนในบังคับฝรั่งเศส

⁴⁹ ณัฐฉาน สุทธิสงคราม, กษัตริย์วังหน้า, หน้า 66 ; พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯพระราชทานพระองค์เจ้าปัทมราช ณ นครราชสีมา, 4 มิถุนายน พ.ศ.2403.

⁵⁰ พระราชสาส์นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, หน้า 140 ; จดหมายถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี อุปทูต ณ กรุงลอนดอน, วันขึ้น 3 ค่ำ เดือนธันวาคม พ.ศ.2400.

อันเป็นปัญหาคุกคามอธิปไตยและเอกราชของประเทศ (จะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่สี่ต่อไป) ฝรั่งเศสได้รับอำนาจปกครองชาวเวียดนามในประเทศสยาม ในฐานะคนในบังคับตามสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ.2399 (ค.ศ.1856) ได้เกิดคดีเกี่ยวกับคนเวียดนามในบังคับฯซึ่งเป็นข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ปกครองฝ่ายไทยกับกงสุลฝรั่งเศสเรื่อยมา คดีเหล่านี้มักเกี่ยวกับเวียดนามทำการอันธพาลทำร้ายร่างกายตีชิงทรัพย์เป็นส่วนมาก หลายครั้งเกิดจากเหตุที่เวียดนามดัมกลั่นและค้าสุราเถื่อน ซึ่งเป็นการผิดสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส เพราะคนในบังคับฝรั่งเศสมีสิทธิค้าได้เฉพาะสุราต่างประเทศเท่านั้น ฝรั่งเศสได้ให้ความคุ้มครองเวียดนามผู้ผิดให้พ้นจากการลงโทษตามกฎหมายสยามได้เสมอ คดีเวียดนามในบังคับฯที่ดัมกลั่นและค้าสุราเถื่อนมักเกิดในเขตแขวงกรุงเก่า อยุธยา สุพรรณบุรี และจันทบุรี⁵¹ แม้ว่าเวียดนามในบังคับฯจะกระทำผิดกฎหมายในที่หลายแห่งและได้รับคุ้มครองจากฝรั่งเศสเสมอ แต่เวียดนามที่ก่อปัญหาส่งผลกระทบต่อเส้นทางทางการปกครองและเศรษฐกิจมากที่สุดกลับเป็นพวกที่อาศัยอยู่ที่ตำบลสามเสน กรุงเทพฯ เวียดนามพวกนี้ผลิตสุราเถื่อนนำออกจำหน่ายอย่างแพร่หลายเป็นจำนวนมาก และร่วมมือกันต่อต้านขัดขวางอำนาจการจับกุมของเจ้าหน้าที่นครบาลได้สำเร็จ จนสามารถกระทำผิดกฎหมายอยู่ได้เป็นเวลานานับสิบ ๆ ปี

เรื่องเวียดนามในบังคับไทยที่สามเสนดัมและค้าสุราเถื่อนกลายเป็นคดีสำคัญขึ้นเมื่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้รับเรื่องราวร้องทุกข์จากพระพิพิธภักดีวิจารณ์ นายอากรสุราประจำกรุงเทพฯ พ.ศ.2442-2444 ว่าได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมากจากการที่หมู่บ้านญวนสามเสนเป็นแหล่ง

⁵¹ กจข., ร.5 ฝ.329.2/2, ที่ 148/4036, กรมหลวงเทวะวงษ์วฑฒกรหมื่นสมมติฯ, 16 กรกฎาคม ร.ศ.117 (พ.ศ.2441).

สำคัญผลิตสุราจำนวนมาก และนำออกจำหน่ายโดยไม่เสียภาษีอากร ทำให้นายอากรขาดทุนมากเนื่องจากเก็บภาษีไม่ได้และยังจำหน่ายตกลงด้วย ยิ่งกว่านั้นพวกเวียดนามยังทำการดักปล้นและค้าสุราเถื่อนนื้ออย่างเปิดเผยทั้งหมู่บ้านเป็นการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติอย่างรุนแรง จึงขออาศัยอำนาจกระทรวงพระคลังแจ้งให้กระทรวงนครบาลช่วยปราบปรามจับกุมเวียดนาม กระทรวงนครบาลปฏิเสธว่ายังเป็นคดีที่วากกล่าวกันอยู่ เพราะในเดือนมีนาคม พ.ศ.2443 หลงจู้ผู้ตรวจสุราได้นำกำลังกองตระเวนประจำโรงอากรสุราและเจ้าหน้าที่อำเภอไปขอตรวจสุราเถื่อนที่บ้านญวน และได้เกิดต่อสู้กับเวียดนามที่ต่อต้านไม่ยอมให้เข้าตรวจ ต่อมาได้้นำกำลังเพิ่มเติมจากโรงพักอื่น คือ โรงพักทำเตียนและวังหน้าเข้าตรวจอีก โดยขออนุญาตบาทหลวงเจ้าอาวาสในบ้านญวนก่อน เพื่อที่จะได้มีทางตรวจสะดวกขึ้น แต่ปรากฏว่าเวียดนามทั้งชายหญิงประมาณ 300 คนถืออาวุธพร้อมมือทั้งพลองและปืนออกมาขัดขวาง พวกนายอากรจึงต้องถอย กองตระเวนเกรงว่าจะเกิดเหตุรุนแรงถึงต้องใช้กำลัง เกินเลยอำนาจตามคำสั่งของอธิบดีกรมกองตระเวนที่ให้มาตรวจจับเท่านั้น เมื่อเวียดนามเห็นว่านายอากรและกองตระเวนทำอะไรไม่ได้ ก็กำเริบถึงกับนำสุราเถื่อนออกจำหน่ายแก่ราษฎรที่สัจจรไปมาริมถนนหลวง และมักมีเรื่องวิวาทกับพลตระเวนที่ประจำการในบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านเวียดนามเสมอ ในที่สุดพลตระเวนคนหนึ่งถูกยิง พยานเวียดนามคนหนึ่งให้การว่าบุตรหมู่ทหารเวียดนามพวกหนึ่งที่เคยกล่าวหาว่ามาด่าว่าจะยิงพลตระเวนให้ได้⁵² จึงเป็นคดีที่ค้างค้างยังตัดสินไม่ได้ เรื่องที่เสนอให้จับกุมอีกเป็นอันว่าพับไป ดังที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาลทรงให้

⁵² กข., ร.5, ก.13.1/68, ที่ 43/1536 พระยารรฤทธิสิงหนาท จางวาง กรมทหารปืนใหญ่ญวนกราบบังคมทูล ร.5, 23 มีนาคม ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

เหตุผลว่า “...จะยังให้ไปลิสทำการไม่ได้ ด้วยเหตุว่าเวลานี้ยังเป็นคดีว่ากล่าวกันอยู่ ยังหาตัดสินประการใดไม่ เกรงว่าจะเป็เหตุใหญ่โตขึ้นอีก...”⁵³

ญวนสามแสนละเมิดกฎหมายด้วยการลักลอบต้มและค้าสุราเถื่อนมาเป็นเวลานานนับสิบปีแล้ว แต่ไม่ถูกจัดการตามกฎหมายเพราะการลักลอบต้มสุราทำกันอย่างเกลื่อนกลาด และนายอากรก็เห็นว่าไม่ได้กระทบกระเทือนรายได้เท่าใดนัก จนถึงสมัยพระพิพิธภัณฑ์วิจารณ์ นายอากรสุรามณฑลกรุงเทพฯ ประจำ ร.ศ.118, 119, 120 (พ.ศ.2442-2444) ได้มีการลักลอบต้มสุราชุกชุมขึ้นทำให้นายอากรขาดทุนอย่างมากจนไม่อาจนำรายได้ส่งกระทรวงพระคลังตามกำหนดสัญญาได้ พระพิพิธภัณฑ์ฯกล่าวโทษว่าบ้านญวนเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้รัฐบาลต้องขาดรายได้ไป

ในเดือนกรกฎาคมปี พ.ศ.2443 พระพิพิธภัณฑ์วิจารณ์ได้กราบบังคมทูลขอถวายอากรสุราคืนตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2443 เป็นต้นไปเนื่องจากขาดทุนเป็นเงินถึง 4,500 ชั่งเศษ (ราว 360,000 บาท) หลังจากที่ได้รับอากรอยู่เป็นเวลา 1 ปี 3 เดือน ตามข้อตกลงนั้น แต่ละปีจะต้องส่งเงินอากร 20,401 ชั่ง (1,632,080 บาท) หลวงพิพิธภัณฑ์ฯไม่สามารถทำตามสัญญาได้ โดยอ้างว่าเป็นเพราะการทำนาไม่ค่อยได้ผล เกิดข้าวยากหมากแพง และมีการลักลอบต้มสุราเถื่อนชุกชุมมากขึ้นกว่าเดิม จึงขอคืนอากรและยอมให้บริบทพย์สมบัติทั้งหมดของตนเป็นของหลวง จะขอผ่อนใช้หนี้ดีกว่าที่จะขาดทุนต่อไปและล้มละลาย⁵⁴

⁵³ กจข., ร.5, ค.14.1ข/20, ที่ 212/5334 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกราบบังคมทูล ร.5, 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

⁵⁴ กจข., ร.5, ค.14.1ข/20, เรื่องพระพิพิธภัณฑ์วิจารณ์ (ฮกเซ่ง) เป็นหนี้หลวงรายเงินอากรสุราค้าง, พระพิพิธภัณฑ์ฯกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 18 กรกฎาคม ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

โดยแท้จริง เมื่อพระพิพิธภักข์ฯได้ขอร้องให้พลตระเวนช่วยปราบพวกเวียดนามด้มสุราเถื่อน พลตระเวนทำการไม่สำเร็จ รัฐบาลสยามเห็นว่าไม่สามารถจะเร่งรัดเงินอากรได้อย่างเต็มที่ เพราะเป็นการไม่ชอบธรรม เนื่องจากพลตระเวนมีส่วนรับผิดชอบในเหตุที่ทำให้นายอากรขาดทุนด้วย นับว่าอากรที่เวียดนามด้มสุราเถื่อนก่อความเสียหายให้แก่ผลประโยชน์ของแผ่นดิน พวกค้าปลีกได้หันไปสนใจสุราเถื่อนเนื่องจากราคาถูกกว่า ส่วนพวกรับผูกขาดก็หมดความเชื่อถือรัฐบาล

ในการประมูลรับทำอากรสุราต่อพระพิพิธภักข์ฯซึ่งต้องรับผูกขาดงวดละ 3 ปีนั้น นำความลำบากมาให้รัฐบาลที่จะหาผู้รับทำอากร เพราะพระพิพิธภักข์ฯขาดทุน และขณะนั้นผู้รับทำภาษีอื่น ๆ ก็ไม่มีใครได้กำไร วิดกกันว่ารัฐบาลไม่มีอำนาจอุดหนุนทำอากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เรื่องที่ขัดข้องในการจับสุราเถื่อนบ้านญวนสามแสนกลายเป็นเหตุให้ราคาประมูลต้องตกต่ำลงยิ่งกว่าที่ควร เพราะผู้รับทำภาษีถือเป็นโอกาสตราค่าเพื่อหากำไรเพิ่มมากขึ้น⁵⁵ ในสกตต่อมาเมื่อหลวงไมตรีวานิชรับเป็นนายอากรสุรามณฑลกรุงเทพฯประจำ ร.ศ.120-122 (พ.ศ.2444, 2445, 2446) ราคาประมูลตกต่ำลงเป็นปีละ 10,405 ชั่ง (832,400 บาท) หลวงไมตรีได้กำไร จึงได้รับทำในสกตต่อมาคือ ร.ศ.123, 124, 125 (พ.ศ.2447, 2448, 2449) และได้เพิ่มราคาประมูลให้สูงขึ้นบ้างโดยส่งปีละ 14,000 ชั่ง (1,120,000 บาท) อย่างไรก็ตาม หลังจากรับทำอากรแล้วเป็นเวลา 1 ปี 7 เดือน หลวงไมตรีก็ได้ร้องขอคืนอากรเพราะขาดทุนอย่างมากมาย เนื่องจากสุราเถื่อนชุกชุม จำหน่ายสุราไม่ได้

หลวงไมตรีฯจะขอคืนอากรสุราสก 125 (พ.ศ.2449) เช่นเดียวกับที่

⁵⁵ กจข., ร.5, ค.14.1ข/20, ที่ 216/5423, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศราชหฤทัยกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 24 กุมภาพันธ์ ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

พระพิพิธภัณฑฯ คืบอากรศก 120 (พ.ศ.2444) แต่กรณีนี้กรมพระคลังมหาสมบัติไม่ยินยอม อ้างว่าไม่เหมือนกัน หลวงพิพิธภัณฑฯขาดทุนจริงถึงกับหมดตัว ไม่มีหนทางทำต่อไปได้ แต่หลวงไมตรีคืบเพราะเห็นว่าจะมีทางเสียทั้งที่ประมูลได้ในราคาที่สูงกว่า ตามสัญญาผู้ผูกขาดย่อมจะต้องหาทางรักษาผลประโยชน์ของตนเอง และเรื่องสุราเถื่อนนั้น นายอากรก็มีอำนาจจับกุมอยู่แล้วหลวงไมตรีฯยังคงขยันขันจะขอคืนอากร และย้ำเหตุผลว่าได้ขาดทุนเสมอมาจนไม่อาจดำเนินกิจการได้ต่อไป เพราะไม่สามารถปราบพวกเวียดนามที่ลักลอบค้าสุราเถื่อนได้

...พวกญวนมีใจกำเริบตั้งตัมกลั่นสุราเถื่อนและจำหน่ายเป็นการเปิดเผยขายให้แก่ราษฎรทั่วไป มักลอบลักขนส่งตามซาวร้านและชาวเรือในเวลากลางคืน ข้าพระพุทธเจ้าได้ร้องขอต่อกรมกองตระเวนให้ตั้งโรงพักในบ้านญวน ส่วนค่าใช้สอยแลเงินเดือนสำหรับพนักงาน ข้าพระพุทธเจ้าจะขอมอบออกเงินเองเพื่อพวกญวนจะได้มีความยำเกรง จนบัดนี้ยังหาได้ความกรุณาจากเจ้าหน้าที่ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าจัดให้นายตรวจสุราพร้อมด้วยพลตระเวนไปตรวจจับ พวกญวนก็ออกขัดขวางโดยอากรต่าง ๆ ถึงกับใช้อาวุธปืนออกต่อสู้ยิงพลตระเวนกระทรวงนครบาล ก็ยังไม่สามารถจะจับตัวผู้ยิงได้ เพราะเหตุนี้เป็นการเหลือสดีกำลังที่ข้าพระพุทธเจ้าจะตรวจจับสุราเถื่อนบ้านญวนได้...⁵⁶

⁵⁶ กชช., ร.5, ค.14.1ข/28, เรื่องหลวงไมตรีฯร้องขอคืนอากรสุรา, 15 มกราคม ร.ศ.124.

นอกจากนั้นผู้ที่ซื้อสุราเดือนเมื่อถูกจับได้พร้อมของกลาง แล้วสารภาพว่าซื้อมาจากบ้านญวนถ้าน้ำสุราที่จับได้มีไม่ถึง 5 ทะนานก็จะเอาโทษไม่ได้ ในราว พ.ศ.2448 ร้านค้าสุราต่างประเทศทวีจำนวนขึ้นมาก ประกอบกับเล็บบ่อนเบียในมณฑลกรุงเทพฯ และสุราเดือนจากหัวเมืองซึ่งราคาถูกกว่าทะเลักเข้ามาในกรุงเทพฯ นายอากรขอให้ตั้งด่านตรวจจับไม่สำเร็จ จึงทำให้การจำหน่ายสุราตกลงไปกว่าครึ่งในศก 123, 124 (พ.ศ.2447, 2448) ต้องขาดทุนประมาณเงิน 500,000 บาท จึงต้องขอคืนอากรสุราศก 125 (พ.ศ.2449)

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศราฯ หลกัทยไม่ทรงพอพระทัย การขอคืนอากรเพราะทำให้เกิดผลเสียแก่รายได้ของรัฐบาล เกิดปัญหาที่จะต้องจัดการประมูลอากรใหม่ซึ่งราคาจะต้องตกลงอีก ทรงกล่าวแก้ข้ออ้างของนายอากรว่าไม่เป็นเหตุผลที่สมควร เพราะเหตุขัดข้องของนายอากรนั้นไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้น เช่นคำร้องทุกข์ที่ว่ากระทรวงนครบาลระงับสุราเดือนสามเสนไม่ได้ก็ปรากฏว่าสุราเดือนสามเสนมีมากกว่า 30 ปีแล้ว⁵⁷ นายอากรได้ตระหนักดีถึงปัญหาเวียดนามค้าสุราเดือน เมื่อมีกำไรก็ไม่ว่ากล่าวอันใด แต่พอขาดทุนจึงยกเป็นเหตุผลสำคัญขอคืนอากร อย่างไรก็ตามก็ดี รัฐบาลจำต้องยอมรับคืนอากรเพราะนายอากรขาดทุนจริงถึงกับเลหลังทรัพย์สินเพื่อใช้หนี้ให้กับรัฐบาล ต่อมารัฐบาลแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าโดยจัดให้ประมูลเพียงปีเดียว คือศก 125 (พ.ศ.2449) ซึ่งปีนั้นงวดที่หลวงไมตรีฯรับไปทำ แต่การประมูลครั้งนี้เป็นวิธีที่นายอากรเอาเปรียบรัฐบาลโดยจัดตั้งตัวแทนคนใหม่มาประมูลราคาต่ำเพื่อขาดทุนไว้มาก ๆ ปรากฏว่าเมื่อรัฐบาลเห็นว่าราคาประมูลปีเดียวตกต่ำลงมาก จึงกะจัดให้ประมูลเป็นงวด 3 ปี ติดต่อกันคือศก 125, 126, 127 (พ.ศ.2449,

⁵⁷ กข., ร.5, ค.14.1ข/28, ที่154/6191, กรมหมื่นมหิศราฯกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5, 24 มกราคม ร.ศ.124.

2450, 2451) ทำให้เงินประมูลสูงขึ้น นายอากรที่ประมูลได้ในงวดปีเดียวก็กลับถอนตัวออกไป⁵⁸ การประมูลงวด 3 ปีนั้น กระทรวงพระคลังเห็นว่าจะทำประโยชน์ให้กับนายอากรมากกว่า เพราะมีสัญญาว่านายอากรเก่าต้องรับชดใช้เงินที่ประมูลตกขาดไปของสก 125 ซึ่งถูกประมูลตกต่ำลงมาก จึงได้นำเอาราคาประมูลประจำสก 126, 127 มารวมเฉลี่ยเงินตกขาดไป 2,390 ชั่ง (191,200 บาท) หลวงไมตรีฯแสดงความเดือดร้อนว่าวิธีนี้ทำให้ต้องเสียเงินมากกว่าที่ประมูลเพียงปีเดียว และทูลเกล้าฯถวายฎีกาขอลดอากร ในที่สุดสองปีต่อมา ปัญหาการขอลดเงินชดใช้ขึ้นอยู่กับพิจารณาของพระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงการคลังใน พ.ศ.2449-2450 ท่านเห็นว่าสาเหตุที่นายอากรขาดทุนไม่ได้อยู่ที่สุราเดือนซุกซุมเป็นสำคัญ แต่เป็นเพราะคุณภาพสุราของนายอากรต่ำ หวังกำไรมากจึงลงทุนน้อย ดั้มรสอ่อน ขายราคาแพง สุราเดือนมีรสแรงแต่ราคาถูก ผู้คนชอบมากกว่าจึงห้ามสุราเดือนได้ยาก เพราะเป็นการฝืนความต้องการของตลาด การที่นายอากรขอคืนอากรจึงเป็นการปิดความรับผิดชอบให้รัฐบาล นายอากรจะรับแต่ที่เป็นกำไร น่าจะต้องชดใช้เงินที่ตกขาดไปจนเต็ม ไมเช่นนั้นจะเป็นเยี่ยงอย่างต่อไปได้และเสียหายต่อรายได้ของแผ่นดิน ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ เป็นเสนาบดีกระทรวงการคลัง (ตั้งแต่ พ.ศ.2450-2466) ทรงพระดำริจะใช้พวกของหลวงไมตรีฯให้คอยกีดกันพวกนายอากรชนิดต่าง ๆ ไม่ให้รวมหัวกันได้ พวกนายอากรมักชอบรวมกันหาทางเอาเปรียบรัฐบาล เพราะหลวงไมตรีฯ ได้แสดงตัวตั้งแต่แรกแล้วว่าไม่รวมกับใคร จึงจะทรงใช้หลวงไมตรีฯโดยลดหย่อนเงินให้ เพื่อหลวงไมตรีฯและพวกเขาจะดำเนินกิจการภาษีอากรต่อไปได้

⁵⁸ กจข., ร.5, ค.14.1ข/28, ที่ 72/2328, พระยาสุรียานุวัตรทูล กรมขุนสมมตฯ, 19 กรกฎาคม ร.ศ.125 (พ.ศ.2449).

ในที่สุดจากที่ปัญหาต้องยืดเยื้อนานถึง 3 ปี ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ลดเงินชดใช้ให้เหลือเพียง 600 ชั่ง (48,000 บาท)⁵⁹ ปรากฏว่าพวกนายอากรได้ถือเอาเป็นแบบอย่างธรรมเนียมของหลวงไมตรีที่จะขอคืนอากรเพื่อให้ประมูลใหม่ในราคาที่ต่ำลง ตั้งแต่ยังไม่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดเงินให้หลวงไมตรีเสียด้วยซ้ำ

การที่นายอากรสุราส่งอากรคืนให้แก่รัฐบาลก่อให้เกิดปัญหาและความเสียหายแก่ประเทศ โดยเฉพาะด้านนายอากรหอย นายอากรบ่อนเบี้ย และนายอากรอื่น ๆ ซึ่งทำรายได้ให้มาก มาขอลดเงินอากรเช่นนายอากรสุราบ้าง ใน พ.ศ.2452 ได้มีการพิจารณาจัดการเปลี่ยนแปลงภาษีอากรสุราที่เคยให้นายอากรผูกขาดมาเป็นของรัฐบาล ก่อกำเนิดสุราบางยี่ขันของรัฐบาลขึ้น นับได้ว่าการที่ชาวเวียดนามค้าสุราเถื่อนเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศ และมีส่วนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะการหารายได้การค้าสุราของรัฐบาล จากการทำปล่อยให้เอกชนผูกขาด กลับโอนมาเป็นกิจการของรัฐบาลเองในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ดี สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พวกญวนสามแสนทำทายนานาจากกฎหมายบ้านเมืองอย่างรุนแรง โดยทำผิดกฎหมายแล้วใช้กำลังอาวุธขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ของพลตระเวน จนเป็นเหตุให้มีการทำร้ายร่างกายและฆ่าพลตระเวนซึ่งกระทรวงนครบาลไม่อาจลงโทษผู้กระทำผิดได้ทั้งสองคดี ปล่อยให้เวลานั้นซ้ำทำให้เวียดนามละเมิดกฎหมายต่อไปได้อีกหลายปี จนกลายเป็นเรื่องโจษจันว่ากระทรวงนครบาลไร้สมรรถภาพ ไม่มีอำนาจเด็ดขาดเป็นที่เสื่อมเสียต่อการปกครอง

⁵⁹ กจข., ร.5, ค.14.1ข/28, ที่ 27/2476, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานกรมหมื่นจันทบุรี, 26 มิถุนายน ร.ศ.128.

เหตุที่ญวนสามเสนทำผิดกฎหมายดังนี้ เป็นเพราะขาดสนและหมดทางที่จะหาเลี้ยงชีพได้อย่างเพียงพอ แม้พระยาบรรพชาหัวหน้าหมู่บ้านญวนเองก็เป็นหนี้สิน จนถึงสมัยพระบรรพชาผู้บุตร (ต่อมาได้เป็นพระยาเช่นกัน) ถึงกับต้องกู้พระราชทรัพย์ใช้หนี้แทนบิดา⁶⁰ การด้อมถลักและการค้าสุราเถื่อนทำประโยชน์ให้ได้จำนวนมาก ดังนั้นเวียดนามทั้งขุนหมื่นทหารและครอบครัวจึงร่วมกันเป็นอย่างดีในการป้องกันพลตระเวนไม่ให้จับกุมบ้านใดหรือคนใดในบ้านญวน อันจะเป็นเหตุให้ต้องเลิกดื่มสุราได้ เมื่อเจ้าพนักงานตรวจตราจับกุมของนายอากรหรือพลตระเวนเข้ามาในหมู่บ้าน พวกเขาเวียดนามจะใช้อุบายสารพัดเพื่อเหนี่ยวรั้งไม่ให้เข้าหมู่บ้านได้สะดวก เช่นซักสะพานข้ามคลองเข้าหมู่บ้าน ให้คนมาพูดจาหวังเหนี่ยวให้รอหัวหน้าญวนก่อน ถ่วงเวลาให้คนในหมู่บ้านปกปิดทำลายหลักฐาน แสดงกริยาท่าทีเตรียมจะต่อสู้ถ้าพลตระเวนจะบุกเข้าไป ซึ่งมักได้ผล เพราะพลตระเวนมีน้อยคนและไม่กล้าทำการเกินคำสั่ง ท้ายสุดใช้วิธีก่อความวุ่นวายวิวาทกันเสียงดังและทำร้ายร่างกายผู้ตรวจค้น เหตุการณ์เป็นไปอย่างซุลมุน เมื่อเรื่องไปถึงโรงพักจึงหาตัวผู้กระทำความผิดได้ยาก ทั้งนี้พวกเขาเวียดนามใช้เสียงระฆังโบสถ์เป็นอาณัติสัญญาณการดำเนินการแต่ละชั้น นอกจากนั้น พลตระเวนไม่อาจล่วงรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นเพราะพวกเขาเวียดนามใช้ภาษาเวียดนาม รายงานการจับกุมแต่ละครั้งของพลตระเวนแสดงให้เห็นอุบายของพวกเขาเวียดนามได้ชัดเจน

การที่เวียดนามขัดขวางการตรวจค้นอย่างรุนแรง บางครั้งถึงกับใช้ปืนยิงขู่จนบาดเจ็บนั้น ก็เพื่อป้องกันผลประโยชน์ที่ได้จากการด้อมและค้าสุราเถื่อนทั้งหมู่บ้าน คดีที่เกิดขึ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ.2443 เป็นตัวอย่างเหตุการณ์ว่า

⁶⁰ กจข., ร.5, ค.9.2/10, พระยาบรรพชากราบบังคมทูล ร.5, 8 สิงหาคม ร.ศ.120 (พ.ศ.2444).

นครบาลถือระเบียบงดตรวจตราจับกุมระหว่างที่มีการพิจารณาคดีเกี่ยวกับพวก เวียดนามในหมู่บ้าน พวกเวียดนามจึงถือโอกาสนั้นละเมิดกฎหมายได้อย่าง ปลอดภัยเป็นเวลานาน ในระยะนั้นเวียดนามจะทวีจำนวนการผลิตสุรามาก ขึ้นกว่าเดิมเพื่อชดเชยค่าเสียหายในการต่อสู้ชั้นศาล พวกเวียดนามรู้ว่า เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่กรมกองตระเวนเห็นว่าเรื่องต้มสุราเถื่อนเป็นเรื่องเล็กเกินกว่า จะใช้อำนาจจับกุมอย่างเคร่งครัดรุนแรง ค่าเสียหายในศาลคดีวิชาวาทย่อมดีกว่า ต้องถูกจับกุมและเสียอุปกรณ์ในการทำมาหาเลี้ยงชีพและเสียค่าสุราที่หมักไว้ เป็นจำนวนมาก ซึ่งถ้าพลตระเวนเข้าค้นแม้ไม่เจอเจ้าของก็ยึดไปหมด นอกจากนั้นยังจะสันทางที่จะได้รับประโยชน์จากการกรรโชกทรัพย์จากนายอากรอีก ชั้นหนึ่งด้วย ดังที่นายอากรจีนจิวฮุดเส็งร้องทุกข์ว่าเวียดนามเรียกร่องเงินจาก นายอากรทุกปี ๆ ละ 5,000-6,000 บาทมาได้สิบปีแล้ว และยังคงต้มกลั่น สุราเถื่อนอยู่อย่างเดิม⁶¹ ตัวการสำคัญที่กรรโชกทรัพย์คือ เวียดนามระดับ หัวหน้าหมู่บ้านตั้งแต่พระยาบรรพชา และบรรดานายกองปลัดกอง ในพ.ศ.2445 นายอากรไม่เห็นประโยชน์ที่จะให้เงินอีกต่อไป เพราะเวียดนามยังคงต้มสุรา เถื่อนกันอยู่จึงได้งดให้เสีย

ต่อมาเมื่อการพิจารณาคดีมีผลว่าเวียดนามได้รับโทษสถานเบา ซึ่ง กรมหลวงนเรศฯเองก็ทรงเห็นว่าไม่ชอบธรรม ปัญหาเวียดนามลักลอบผลิต และค้าสุราเถื่อนจึงกลายเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีการประชุมเสนาบดี (ประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ เสนาบดี กระทรวงนครบาล และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) ในปลายเดือนธันวาคม พ.ศ.2448 เพื่อปรึกษาแก้ไข กรมหลวงนเรศฯทรงเสนอให้หาทางระงับ การทำผิดกฎหมายของเวียดนามด้วยวิธีใหม่ คือให้จัดการกับพวกเวียดนาม

⁶¹ กจข, ร.5, น.42.10/41, หนังสือจีนจิวฮุดเส็งผู้จัดการเตาสุรามณฑลกรุงเทพฯมา ยังกรมกองตระเวน กรุงเทพฯ, 26 พฤษภาคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

ทั้งหมู่บ้านด้วยรู้เห็นเป็นใจกระทำผิดกันทั้งหมู่บ้าน การส่งผู้ผิดสองคนดำเนินคดีไม่อาจแก้ไขปัญหาได้

ธรรมเนียมปฏิบัติในการตรวจคั้นนั้นเปิดโอกาสให้เวียดนามจัดขบวนเจ้าพนักงานได้ คือหัวหน้าญวนจะต้องนำกำกับการตรวจคั้นเสมอ ซึ่งมักจะรู้เห็นเป็นใจกับลูกบ้าน โดยเปิดช่วงเวลาให้ยกย้ายหรือทำลายหลักฐาน หรือถ้าจวนตัวก็จะถ่วงเวลาให้ผู้ผิดหนีทัน ครั้งหนึ่งราว พ.ศ.2446 พลตระเวนยึดสุราได้ถึง 17 โอ่งจากเรือในคลองหน้าบ้านญวน ซึ่งจะนำไปจำหน่ายทางเหนือและเทียบเรือเอาไว้ แต่กลับนำสุรามาเป็นหลักฐานไม่ได้ เพราะเมื่อจะทำการขนถ่าย พวกเวียดนามก็ระดมยิงปืนออกมายังพลตระเวน⁶² เมื่อจะเอาผิดเวียดนามเรื่องยิงปืน พระยาบรรพชาฯก็ป้องกันโดยยื่นฎีกาปรับปรา พลตระเวนว่าเป็นผู้ผิดที่จู่โจมหักหาญโดยไม่แจ้งล่วงหน้าก่อนว่าจะทำอะไร จึงเกิดเข้าใจผิดขึ้น พระยาบรรพชาฯช่วยไม่ทันเพราะเจ้าภาษีและกองตระเวนทำผิดธรรมเนียมและระเบียบจับไม่เป็นกำหนดเวลา⁶³ นอกจากนั้นยังมีอุปสรรคที่กำลั้งกองตระเวนมีไม้พอ และถ้าไม่มีหมายค้นแล้วจะค้นบ้านที่ใดก็ดูแจ้งไว้ไม่ได้ ถ้าพบว่าผู้กระทำผิดมีบรรดาศักดิ์จำเป็นต้องกลับไปนำหมายจับมาอีก ซึ่งผู้ผิดก็ไม่รั้งรออยู่ให้จับ พวกกองตระเวนประจำเตาสุราได้พยายามชี้ให้กระทรวงเห็นความสำคัญที่จะต้องจัดการปราบพวกเวียดนาม เช่น ม.ดับบลิว ทรอดเตอร์ (M.E.W.Trotter Esquire) ผู้ว่าการแทนผู้บังคับการกรมกองตระเวนเห็นว่าควรจัดการกับหัวหน้าเวียดนามคือพระยาบรรพชาฯ⁶⁴

⁶² กจข., ร.5, น.42.10/41, คำแปลที่ 3077/3835 ม.ดับบลิว ทรอดเตอร์ กราบทูลกรมหลวงนเรศฯ, 11 มิถุนายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

⁶³ กจข., ร.5, น.42.10/41, ที่ 2491, พระบรรพชาฯกราบบังคมทูล ร.5, 18 มกราคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

⁶⁴ อ้างแล้ว, น.42.10/41, คำแปลที่ 3077/3839.

ด้วยเหตุนี้ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2448 กระทรวงนครบาลจึงจัดให้ ม.เวสต์ (M. West) สารวัตรใหญ่กรมกองตระเวน รับตำแหน่งปลัดกรมกองตระเวนชั่วคราวเฉพาะหน้าที่จับสุราเถื่อน ให้ตรวจตราจับกุมได้โดยไม่ต้องมีหมายค้นหรือบอกกล่าวพระยาบรรณารักษ์ก่อน ในการที่ใช้ฝรั่งปฏิบัติการณ์นั้นเป็นเพราะถ้าเกี่ยวข้องกับคนในบังคับฝรั่งเศส จะได้ไม่กลายเป็นเรื่องอุกถลามกับฝรั่งเศสได้ แต่ก็ปรากฏว่าเวียดนามยังใช้อุบายอย่างเดิมต่อต้านถึงกับยิงต่อสู้กับพระยาบรรณารักษ์อ้างว่าเวียดนามในหมู่บ้านไม่ได้อยู่ในบังคับพระยาบรรณารักษ์ทั้งหมด เป็นพวกในบังคับฝรั่งเศสบาทหลวงก็มีจำนวนมาก พระยาบรรณารักษ์เองบังคับได้เฉพาะทหารเท่านั้น พร้อมกันนั้นได้ให้เวียดนาม 69 คนเข้าซื้อก้อนถวายเป็นฎีการ้องทุกข์อีกเช่นเคยว่ากองตระเวนทำเกินกว่าเหตุ ยกกำลังกว่าร้อยคนเข้าบุกรุกและยิงบ้านเรือนเวียดนามเสียหายก่อน⁶⁵ ถึงแม้ว่าหลักฐานคราวนี้ได้บ่งว่าพวกขุนนางเวียดนามทหารชั้นหัวหน้าต้มเองเป็นส่วนใหญ่ พระยาบรรณารักษ์เองก็มีสุราเถื่อนไว้ในครอบครอง และจับได้ว่าบุตรชายนายร้อยโท ขุนปราบพลเรียบเป็นผู้ยิงกลุ่มของ ม.เวสต์ ส่วนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสและบาทหลวงนั้นประพฤดิเรียบร้อยยอมให้ตรวจโดยดีก็ตาม กระทรวงนครบาลก็ยังได้รับคำตำหนิว่าทำรุนแรงไป

นับเป็นเรื่องแปลกที่กระทรวงนครบาลไม่อาจปราบเวียดนามดัดสุราเถื่อนได้อย่างเด็ดขาดและต้องใช้เวลานานนับสิบปีเพื่อแก้ปัญหา สาเหตุสำคัญที่ทำให้ล่าช้าและขาดประสิทธิภาพคือระเบียบการตรวจตราจับกุมเวียดนามและการที่นครบาลเข้าใจผิดเรื่องการปกครองเวียดนามในหมู่บ้านฉนวนสามแสนในระยะแรกที่นายอากรสุราขอให้กระทรวงนครบาลจับกุมเวียดนามนั้น กรม

⁶⁵ กข., ร.5, ค.14.1ข/25, ฎีกาพระยาบรรณารักษ์ หลวงแผลงสะทั้นและชาวบ้านฉนวนสามแสนทูลเกล้าฯถวาย ร.5, 3 มกราคม ร.ศ.124 (พ.ศ.2448)

กองตระเวนไม่มีใครให้ความช่วยเหลือเต็มที่นัก เพราะไม่เข้าใจว่าเมื่อรัฐบาลให้นายอากรผูกขาดสุราไปแล้ว รัฐบาลมีหน้าที่จับกุมผู้ลักลอบต้มและค้าสุราเถื่อน ไม่ใช่ให้นายอากรจับกุมเองโดยพลการ เมื่อจะเข้าตรวจตราก็มีระเบียบที่นายอากรและพลตระเวนประจำโรงอากรต้องแจ้งล่วงหน้าแก่โรงพักสามเสนก่อน เวียดนามรู้ว่าจากโรงพักนี้และเตรียมตัวทัน และถ้าสารวัตรไม่อยู่ก็จะเข้าตรวจตราจับกุมไม่ได้ จากนั้นต้องแจ้งหัวหน้าเวียดนามนำทางตรวจต้องใช้หมายค้นเฉพาะบ้าน ที่สำคัญคือจะจับแต่ละครั้งต้องทำหนังสือขอรับอนุญาต ใช้กำลังพลตระเวนจากผู้บังคับการฯ และบางครั้งจากเสนาบดีนครบาลเอง⁶⁶ หลายครั้งที่นายอากรจับได้แต่สุราเถื่อนบนบ้านที่ไม่มีเจ้าของ เพราะสืบหาชื่อไม่ได้แม้แต่จากอำเภอ เมื่อถือหมายค้นจับ พวกเวียดนามก็แกล้งบอกให้จับผิดบ้านพลาดจากหมาย พวกเวียดนามเองมักมีหลายชื่อ ถ้าชื่อและบ้านไม่ตรงกันหัวหน้าญวนไม่ให้ค้นเด็ดขาด เรื่องเหล่านี้ไม่มันที่จะเกิดได้ ซึ่งกระทรวงนครบาลได้พยายามหาทางแก้ไข เช่นตรวจหมู่บ้านญวนเพื่อทำแผนที่และรายชื่อเจ้าของบ้าน และขอความร่วมมือจากกระทรวงกลาโหมให้ควบคุมพวกเวียดนามแต่ก็ได้ผลอยู่ไม่นาน กิจกรรมต้มสุราเถื่อนที่สามเสนทำกันเป็นล่ำเป็นสัน จนเป็นที่ลวงรู้โดยทั่วไปว่าในกรุงเทพฯ นั้น จะหาซื้อสุราเถื่อนได้ที่บ้านญวนสามเสนจำนวนเท่าใดและเวลาใดก็ได้⁶⁷

ม.ลอร์สัน (Mr. Lawson) ผู้บังคับการกรมกองตระเวน เสนอให้จัดวางแพพักกองตระเวนที่ปากคลองบ้านญวนเป็นประจำ ตรวจเรือทุกลำที่

⁶⁶ กจข. ร.5. น.42.10/41, ที่ 33/122, หลวงไมตรีพานิชนายอากรสุรามณฑล กรุงเทพฯ ทูลกรมหมื่นมหิศราชหฤทัย, 15 กันยายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2446)

⁶⁷ กจข., ร.5, น.42.10/41 รายงาน ม.อังกเศียน สารวัตรใหญ่ กองตระเวนประจำโรงอากรสุรามายังเจ้ากรมกองตระเวน, 31 ตุลาคม พ.ศ.2446.

ออกจากบ้านญวนและในถนน ให้พลตระเวนมีอำนาจเต็มที่ที่จะต่อสู้ป้องกัน การโต้ตอบของเวียดนาม และริบอาวุธเป็นของหลวงให้หมดเพื่อตัดปัญหา อย่างเด็ดขาด กรมหลวงนเรศฯทรงเห็นชอบกับความคิดนี้และได้นำเสนอต่อ ที่ประชุมเสนาบดีในเดือนมกราคม พ.ศ.2449 และครั้งนี้เองที่ได้ปรากฏ ความจริงว่า กระทบงนครบาลพิศพลาดมาตั้งแต่ต้น ทำให้เรื่องเวียดนาม คำสุราเถื่อนบานปลายยึดเยื้อจนหาทางแก้ไขยาก เนื่องจากกระทบงนครบาล ไม่ได้เข้าปกครองหมู่บ้านญวนตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ซึ่ง เสนาบดีปกครองบังคับได้โดยตรงโดยตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่เท่าที่ผ่านมา ที่อำเภอไม่มีรายชื่อเวียดนามและแผนที่บ้านญวนเลย พลตระเวนไม่เคย ย่างเข้าไปในหมู่บ้านนอกจากจะเข้าไปตรวจจับสุรา กรมหลวงนเรศฯทรง เข้าพระทัยว่าหมู่บ้านญวนอยู่ในอำนาจของกระทบงกลาโหมหรือในบังคับ ฝรั่งเศสและบาทหลวง ข้อเสนอความคิดของ ม.ล.อ้วน จึงได้รับการคัดค้าน ว่ารุนแรง โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯซึ่งทรงพระกรุณาพวก เวียดนามอยู่มากมีพระราชดำริว่า

...กระทบงนครบาลเข้าใจผิดไม่ได้จัดการปกครองในหมู่บ้าน ญวนนั้นเลย อำนาจกรมกองตระเวนจึงไม่มีในหมู่บ้านนั้น มีแต่ เวลาที่เข้าไปจับสุราเถื่อนเท่านั้น แต่ถ้าตรวจจับอาวุธเช่นที่ กรมหลวงนเรศฯว่ามานั้นแล้ว บ้านญวนก็คงแตก...⁶⁸

...ตามที่เธอคิดจะจัดการครั้งนี้เห็นว่าเป็นอย่างแรงซึ่งจะต้อง ตรวจค้นคนเข้าออกบ้านญวนทั้งทางน้ำทางบกอยู่เสมอ จะเป็น

---

⁶⁸ กจข. ร.5, ค.14.1 ข/25, ความในรายงานประชุมเรื่องญวนลักลอบต้มและคำสุรา เถื่อน, 8 มกราคม ร.ศ.124 (พ.ศ.2448).

ความเดือดร้อนแก่คนในบ้านนั้นเป็นอันมาก มีความปรานีอยู่ และการที่คิดจะจัดทั้งนี้ ก็จัดโดยกระบวนช่วยนายอากรป้องกัน สุราเดือนอย่างเดียว...ถ้าจะคิดอย่างอื่นคือป้องกันด้วยลักษณะ ปกครองตำบลนี้ กระทรวงนครบาลมีอำนาจที่จะปกครองคนใน ตำบลต่าง ๆ ได้ทั้งเมือง เหตุใดที่ตำบลบ้านญวนสามเสนเล็ก นิดเดียวเท่านั้น จึงไม่คิดอ่านปกครองยกเป็นพแนกหนึ่งต่าง ๆ หากจากพระราชอาณาเขต สำหรับกระทรวงกลาโหมหรือบาดหลวง ปกครองเห็นว่าที่เป็นอยู่เช่นนี้ผิดด้วยพระราชบัญญัติลักษณะ ปกครองท้องที่ ถ้าเสนาบดีกระทรวงนครบาลแลเสนาบดีกระทรวง กลาโหมทั้งปลัดทูลฉลองด้วยทั้งสองกระทรวงพร้อมกันคิดอ่าน ปกครองบ้านญวนนี้ให้เหมือนดังที่อื่น ๆ ในพระราชอาณาเขตทั่ว ไปเท่านั้นจะไม่ได้ทีเดียวหรือ...จึงขอสั่งว่าให้พิจารณาดูในการที่จะ ป้องกันเหล่าเดือนนี้โดยทางปกครองท้องที่ อย่าให้ยกกว่าหมู่บ้านนี้ อยู่ในกระทรวงโน้นกระทรวงนี้ ข้อที่นับว่าคนอยู่ในกระทรวงโน้น กระทรวงนี้ด้วยทางที่ราชการต่าง ๆ หากไม่ได้เกี่ยวข้องในการ ปกครองท้องที่ในตำบลหนึ่งซึ่งอยู่ในพระนคร...⁶⁹

การแก้ไขปัญหาด้วยการจัดระเบียบลักษณะการปกครองท้องที่นั้น ทำให้พวกเวียดนามเลิกใช้กลอุบายและกำลังต่อต้านพลตระเวนอย่างเปิดเผยอีก แต่ปัญหาการลอบดัมสุราเดือนยังคงมีต่อมา ตราบเท่าที่ยังได้กำไรดีและคุ้มค่า

---

⁶⁹ กจข., ร.5, น.42.10/47, ที่ 37/1448, พระราชกระแสใน 'ร.5 พระราชทาน กรมหลวงนเรศฯ, 10 มกราคม ร.ศ.124 (พ.ศ.2448).

ที่จะเลี้ยงต่อการถูกจับกุม⁷⁰

ปัญหาเรื่องญวนสามแสนดัมและคำสุราเถื่อนก่อให้เกิดผลหลายประการ นอกจากนายอากรจะต้องเสียผลประโยชน์เพราะความล่าช้าในการปราบปรามแล้ว การที่ราษฎรพากันประมาทกองตระเวนว่าหย่อนสมรรถภาพปล่อยให้เวียดนาม ทำหายอำนาจเป็นการเสื่อมเสียอำนาจการปกครองของบ้านเมือง

ปัญหาญวนสามแสนคำสุราเถื่อนชี้ให้เห็นความบกพร่องทางการปกครอง ของรัฐบาลไทยอย่างชัดเจน เนื่องจากกระทรวงนครบาลเห็นว่าเวียดนามที่ ดำบลสามแสนเป็นทหารชาวต่างชาติ และถูกจัดให้อยู่รวมกลุ่มกันแยกต่างหาก จากคนไทย จึงเข้าใจเอาเองว่าอยู่ในความปกครองของกระทรวงกลาโหม หรือ ของบาทหลวงฝรั่งเศส ในกรณีที่เป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ดังนั้นเมื่อเกิดคดี ญวนสามแสนคำสุราเถื่อน ก็ปล่อยให้เป็นที่ของเจ้าหน้าที่ประจำเดาศุรา ของนายภาษีอากรที่จะตรวจตราจับกุมผู้ละเมิดกฎหมาย กระทรวงนครบาล ไม่ได้เอาใจใส่ไต่ถามให้รู้ข้อเท็จจริงตามสมควรแก่หน้าที่ จนกระทั่งเหตุการณ์ ได้ลุกลามมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ความบาดหมางพระทัยระหว่างพระมหากษัตริย์สอง พระองค์ในรัชกาลที่ 4 และเรื่องญวนสามแสนคำสุราเถื่อนนี้ ล้วนเป็นปัญหาที่ เกิดขึ้นจากการที่มีชาวเวียดนามซึ่งเป็นชนต่างชาติจำนวนมากเข้ามาอาศัย

⁷⁰ ปรากฏเรื่องญวนสามแสนคำสุราเถื่อนในหนังสือ “นิทานนายทองอิน” ตอน นากพระโขนงที่สอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า นายทองอิน นักสืบตัวเอกของเรื่องเคยช่วยราชการกรมตระเวนและปลอมตัวไปจับสุราเถื่อนในบ้านญวนและ คิดว่าคงจะทำการได้สำเร็จถ้าพลตระเวนไม่ผัดผ่อน ทำให้เข้าใจทัศนคติของคนสมัยนั้นหรือของ ร.6 เกี่ยวกับเรื่องเวียดนามดัมสุราเถื่อนกับพลตระเวนว่าเป็นเรื่องรู้เห็นโดยทั่วไป และการแก้ไขโดยลักษณะปกครองท้องถิ่นไม่ช่วยให้ปราบปรามการดัมสุราเถื่อนได้ เนื่องจากกองตระเวน ทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพเช่นเดิม.

อยู่ในเมืองสยาม อันที่จริงแล้วปัญหาทั้งสองประการนี้ไม่น่าจะเป็นเรื่องร้ายแรงแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะรัฐบาลไทยไม่ได้แก้ไขอย่างถูกวิธีจนกลายเป็นเรื่องรุนแรงขึ้นและกลายเป็นผลเสียทางการปกครอง และเสียเกียรติภูมิของรัฐบาล เป็นที่น่าสังเกตว่าในกรณีญวนสามแสนคำสุราเดือนนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงพยายามให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยการปฏิบัติต่อชาวเวียดนามเช่นเดียวกับคนไทย ทรงชี้ให้เห็นความผิดพลาดของกระทรวงนครบาลที่ไม่ได้เอาใจใส่ดูแลอย่างทั่วถึง พร้อมกับทรงชักท้วงการใช้วิธีการรุนแรงในการปราบปรามพวกเวียดนามคำสุราเดือน ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงเห็นการณ์ไกลว่าถ้ากระทรวงนครบาลปราบปรามอย่างรุนแรง ชาวเวียดนามอาจเข้าใจว่ารัฐบาลมุ่งที่จะใช้วิธีการที่เกินกว่าเหตุ เพราะเห็นว่าชาวเวียดนามเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ เรื่องจะลุกลามและกลายเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับเชื้อชาติต่อไปได้

บทที่ 4

ปัญหาระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศสยาม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.1 ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศสเริ่มขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา บาทหลวงฝรั่งเศสเป็นพวกแรกที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2205 สมเด็จพระนารายณ์ฯทรงมีพระราโชบายที่จะเปิดสัมพันธไมตรีกับ อังกฤษและฝรั่งเศส เพื่อลดทอนที่คุกคามของฮอลันดาซึ่งพยายามเรียกร้อง อภิสิทธิ์ทางการค้าจากสยามด้วยวิธีก้าวร้าวขู่บังคับ พระองค์ทรงต้อนรับและ อำนวยความสะดวกให้บาทหลวงอย่างดี จนเป็นเหตุให้บาทหลวงสำคัญคิดว่า ทรงเลื่อมใสคริสต์ศาสนา ประกอบกับการเจรจาต้องอาศัยคนกลางคือล่าม จึงเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในจุดประสงค์ของการเป็นมิตรไมตรีกัน เมื่อ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ส่ง เชอวาลิเอร์ เดอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) เป็นทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2228 วัตถุประสงค์สำคัญคือเปลี่ยนศาสนาสมเด็จพระนารายณ์ฯ ส่งเสริมการค้าและ เผยแพร่ศาสนา ถึงแม้ว่าคณะทูตจะไม่ประสบผลสำเร็จในการเปลี่ยนศาสนา สมเด็จพระนารายณ์ฯก็ตาม แต่ก็ได้รับผลประโยชน์หลายประการ ทั้งในด้าน การค้าและด้านเผยแผ่ศาสนา ไทยอนุญาตให้บาทหลวงฝรั่งเศสสอนศาสนา ได้ทั่วราชอาณาจักรและยอมให้คนไทยเข้ารับได้ตามใจสมัคร สมเด็จพระ

พระนารายณ์ทรงแต่งตั้งออกญาโกษาธิบดี (ปาน) เป็นหัวหน้าคณะทูตไทยไปเจริญไมตรียังราชสำนักฝรั่งเศสพร้อมกับคณะทูตฝรั่งเศสที่เดินทางกลับใน พ.ศ.2229 ในปีต่อมา ซีมอน เดอ ลาลูแบร์ (Simone de la Loubere) แห่งราชสำนักฝรั่งเศสได้เดินทางเข้ามาเมืองสยามด้วยกองทหารฝรั่งเศส 600 คนเศษ ในครั้งนี้ไทยได้อภัยสิทธิ์แก่ฝรั่งเศส¹ ถึงแม้ว่าการติดต่อทางการทูตกับฝรั่งเศสจะทำให้ฮอลันดาพ่นคลายท่าทีคุกคามไทยลงบ้างก็ตาม แต่การที่ฝรั่งเศสพยายามหว่านล้อมให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงเปลี่ยนศาสนา พร้อมกับส่งทหารมาประจำในเมืองสยาม ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ขุนนางไทยจำนวนมากไม่พอใจหวาดระแวงว่าจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตใน พ.ศ.2231 พระเพทราชาจึงเข้ายึดการปกครองและขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกจากประเทศ เป็นเหตุให้การติดต่อทางการทูตระหว่างสยามกับฝรั่งเศสต้องหยุดชะงักลง²

ก่อนหน้าที่ฝรั่งเศสจะกลับมาติดต่อกับไทยอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อังกฤษซึ่งเป็นผู้แข่งในการแสวงหาอาณานิคมกับฝรั่งเศสในทวีปเอเชียกำลังขยายอิทธิพลเข้ามาทางตะวันตกและตอนใต้ของสยาม ในอินเดีย พม่า และแหลมมลายู รัชกาลที่ 4 ทรงตระหนักว่าลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นภัยร้ายแรงต่อเอกราชของประเทศหนทางเดียวที่จะรักษาความปลอดภัยไว้ได้ คือไม่ใช้นโยบายอยู่อย่างโดดเดี่ยวตามแบบเก่า แต่จำเป็นต้องรับอิทธิพลตะวันตกมาปรับปรุงประเทศให้

¹ สมจัย อนุমানราชชน, การทูตของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม, 2493), หน้า 129-132.; Pensri Duke, *Les Relation entre la France et la Thaïlande*. p. 103.

² E.W. Hutchinson, *Adventurers in Siam in the 17th Century*, (London : The Royal Asiatic Society, 1940), pp. 92-177.

ทันสมัยขึ้น³ พระองค์ทรงหวังว่ากรณฝรั่งเศสไว้เป็นพันธมิตรอาจช่วยดูแลอำนาจอังกฤษได้ แต่ความพยายามที่จะติดต่อกับฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการยังไม่ทันประสบผลสำเร็จ อังกฤษก็ส่งเซอร์จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) เป็นราชทูตมาทำสัญญากับสยามในเดือนเมษายน พ.ศ.2398 สยามจำเป็นต้องยอมรับเงื่อนไขที่อังกฤษเสนอมา แม้จะต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบทั้งในด้านการค้า การเก็บภาษีอากรและการศาล เพราะอังกฤษได้แสดงท่าทีว่าจะดำเนินการขั้นรุนแรงถ้าสยามปฏิเสธไม่ยอมทำสัญญาด้วย⁴

ภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ.2398 หลายประเทศได้พากันเข้ามาเจรจาขอทำสนธิสัญญาแบบเดียวกับที่ทำกับอังกฤษ ฝรั่งเศสส่งนายชาร์ลส์ เดอ มงติญญี (Charles de Montigny) เข้ามาทำสัญญากับสยามในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2399 ข้อความในสนธิสัญญาที่ไทยต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบแก่บรรดานานาประเทศนี้ ก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากแก่ประเทศทั้งในด้านการเมืองการปกครองและสังคมในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต⁵ ที่ไทยยอมให้แก่คนในบังคับชาติต่าง ๆ ซึ่งหมายถึง

³ A.B. Griswold, *King Mongkut of Siam*, (New York : The Asia Society, 1961), p. 1..

⁴ ทรงศรี อางอรุณ, “การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 47.

⁵ เฟื่องอ้าง, หน้า 60 : สิทธิสภาพนอกอาณาเขตโดยทั่วไปหมายถึงหลักปฏิบัติระหว่างอารยประเทศ ได้แก่สิทธิพิเศษทางอำนาจศาลที่ผู้แทนการทูตและคณะร่วมงานของต่างประเทศได้รับยกเว้น นอกจากนั้นหมายถึงอภิสิทธิ์ซึ่งชาติมหาอำนาจบางชาติได้รับจากประเทศที่ยังล่าหลังและประเทศทางภาคตะวันออก เปิดโอกาสให้มหาอำนาจทางการศาลของบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกงสุลหรือผู้แทนทางการทูตของประเทศตน สิทธิตามความหมายประการหลังนี้ก่อให้เกิดปัญหา เนื่องจากกริรครองอำนาจการศาลของประเทศเจ้าบ้านและประโยชน์ให้ความคุ้มกันแก่ชนชาติของตน.

หมู่บ้านชาวเวียดนามในเขตอันนัม

(ภาพจากหนังสือ The French in Indo-China, พิมพ์ครั้งแรก 1879)

ไทยยอมให้ตัวแทนรัฐบาลต่างประเทศ หรือกงสุลมีอำนาจตั้งศาลพิจารณาพิพากษาคดีคนที่ถือสัญชาติของตนหรือคนในบังคับตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ ในระยะแรกการให้สิทธิสภาพนอกเขตแก่ชาวต่างชาติยังไม่สู้จะเป็นเรื่องยุ่งยากเท่าใดนัก เพราะชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในเมืองสยามมีจำนวนน้อย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าขายต่างประเทศเจริญก้าวหน้า จำนวนชาวต่างประเทศที่เข้ามาพำนักในสยามจึงเพิ่มขึ้นมาก ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อประเทศมหาอำนาจตะวันตกแผ่อิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ตีความขยายสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนเอเชียซึ่งเป็นชาติอาณานิคมของตน ได้แก่ ชาวเวียตนาม เขมรและลาว (เดิม “คนในบังคับ” มีความหมายเพียงพลเมืองของประเทศที่ทำสนธิสัญญากับสยามเท่านั้น) รวมทั้งพลเมืองของไทยที่มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยามแต่ขอเป็น “คนในบังคับ” ของต่างชาติด้วย เพื่อไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจกฎหมายและศาลสยาม สำหรับชาวต่างชาตินั้น จำนวน “คนในบังคับ” ที่เพิ่มพูนขึ้นหมายถึงอำนาจและอิทธิพลของตนได้แผ่ขยายอย่างกว้างขวางภายในประเทศสยาม ปัญหาการพิจารณาพิพากษาคดีชาวต่างประเทศและคนในบังคับที่อยู่ในอำนาจศาลกงสุลได้กลายเป็นอุปสรรคต่อการบริหารและพัฒนาบ้านเมืองของไทย ทั้งอาจเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดของชาติด้วย

ใน พ.ศ.2405 เมื่อฝรั่งเศสยึดได้แคว้นโคชินจีนตะวันออกแล้ว ก็แสดงความสนใจดินแดนในแหลมอินโดจีน ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสมีจุดมุ่งหมายที่จะหาหนทางไปยังยูนานทางตอนใต้ของจีน โดยเข้าใจว่าเป็นตลาดการค้าและแหล่งวัตถุดิบสำคัญ ฝรั่งเศสได้เริ่มแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามายังเขมรรัฐบรรณาการของสยามเป็นแห่งแรก หลังจากนั้นก็ได้ใช้วิธีการต่าง ๆ กันในการคุกคามดินแดนสยาม กล่าวคือ ใช้วิธีการทางทูต ใช้กำลังโดยผลการ วิถีเสห์ กระเท่ โดยอาศัยความได้เปรียบด้านกำลังอาวุธที่เหนือกว่าและทันสมัยกว่า

เข้าแทรกซึมประเทศสยาม ถือเป็นโอกาสจากการที่ระบบการปกครองของไทยไม่อาจสอดส่องรักษาอาณาเขตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญคือไทยไม่มีพรมแดนแน่นอน⁶ นอกจากนั้นยังอาศัยข้อได้เปรียบจากสนธิสัญญาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและปัญหาคนในบังคับในการเจรจาต่อรองเพื่อเรียกร้องดินแดนจากไทยอีกด้วย ใน พ.ศ.2410 ฝรั่งเศสใช้เรือรบมิตราย (Mitraille) ปิดปากอ่าวสยามกำกับการเจรจาเกี่ยวกับการสืบสิทธิของเวียดนามในเขมร ไทยต้องยอมรับเป็นทางการว่าเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส และฝรั่งเศสยืนยันว่าพระตะบอง เสียมราฐ ยังเป็นของไทย ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดครองเวียดนามทั้งประเทศใน พ.ศ.2427 ก็ได้หันความสนใจมายังดินแดนลาว ใน พ.ศ.2430 ฝรั่งเศสส่งกำลังเข้ารุกรานลาว โดยอ้างว่าจะช่วยปราบฮ่อ (ซึ่งหลบหนีการปราบปรามของรัฐบาลจีนมาก่อนการร้ายและปล้นสะดมในลาว) ต่อมาฝรั่งเศสกลับยึดแคว้นสิบสองจุไทยและไม่ยอมถอนทหารออกไป ประกาศยืนยันโดยวิธีทางการทูตว่าสิทธิของเวียดนามในลาวมีมาจนจรดแม่น้ำโขงทางภาคตะวันออก⁷ ฝรั่งเศสได้ส่ง ม.ปาวี มาเป็นกงสุลเมืองหลวงพระบาง ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2435 และปู้รุ่งขึ้นได้เกิดวิกฤตการณ์ทางพรมแดนตะวันออกขึ้น ฝรั่งเศสบุกรุกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พร้อมกันนั้นได้เรียกร้องให้ไทยถอนกำลังประจำดินแดนลาวออกไป และขอค่าทำขวัญในกรณีที่ไทยทำความเสียหายให้แก่คนในบังคับฝรั่งเศส เมื่อไทยปฏิเสธฝรั่งเศสจึงใช้นโยบายเรือปืนในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ.2436 ส่งเรือรบสองลำผ่านปากน้ำ

⁶ จักรกฤษณ์ นรินทิพดุงการ, “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506), หน้า 55.

⁷ Virginia Thompson, *Thailand : The New Siam*, 2nd.ed. (New York : Paragon Book Reprint Corporation, 1967), p. 178.

เข้ามาจนถึงกรุงเทพฯโดยฝ่ายไทยไม่อาจยับยั้งได้ทัน ในวันที่ 20 กรกฎาคม ฝรั่งเศสยื่นคำขาดให้ไทยตอบข้อเรียกร้องภายใน 48 ชั่วโมง ให้ไทยยกสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงรวมทั้งเกาะต่าง ๆ บนฝั่งนั้นให้ฝรั่งเศส ให้ไทยชดใช้ค่าเสียหายที่ยิงเรือรบฝรั่งเศสเป็นเงินสามล้านฟรังก์ และลงโทษนายทหารไทยที่โจมตีเรือรบฝรั่งเศสและฆ่านายทหารฝรั่งเศส อังกฤษเสนอแนะให้ไทยปฏิบัติตามโดยเร็ว เนื่องจากได้รับการยืนยันว่าจะมีการเจรจาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการให้สยามเป็นรัฐกันกระทบ ในที่สุดไทยต้องยอมตกลงทำสัญญากับฝรั่งเศสในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2436 ไทยสละสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายและส่วนใหญ่ของเกาะกลางแม่น้ำโขง ไม่สร้างที่มั่นในเขตที่ 25 กิโลเมตรบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และที่พระตะบอง เสียมราฐ ฝรั่งเศสมีสิทธิตั้งกงสุลในที่ใดก็ได้ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อคนฝรั่งเศส นอกจากนั้นในอนุสัญญาปีเดียวกันยังมีข้อความว่า ไทยต้องถอนทหารออกจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ต้องส่งคนในบังคับ คนเวียตนาม ลาว เขมร ที่อยู่บนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและที่ถูกกักขังให้แก่ราชทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯและเจ้าพนักงานฝรั่งเศสที่พระมแดน ฝรั่งเศสจะยึดจันทบุรีไว้เป็นประกันจนกว่าไทยจะปฏิบัติตามสัญญา สนธิสัญญานี้ได้สร้างปัญหานานัปการในเวลาต่อมา ได้แก่ปัญหาการยึดจันทบุรี การคุกคามเมืองพระตะบองซึ่งฝรั่งเศสไม่ให้ไทยสร้างที่มั่นกำลังทหาร และปัญหาคนในบังคับที่ทวีความยุ่งยากยิ่งกว่าเดิม เพราะฝรั่งเศสได้ถือโอกาสขยายอิทธิพลโดยการตั้งสถานกงสุลเพิ่มขึ้น และการตีความในสนธิสัญญาเรื่องคนในบังคับอย่างบิดเบือน คดีพิพาทในศาลกงสุลส่วนใหญ่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับฝรั่งเศส และหลายครั้งกลายเป็นเรื่องขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่ยากต่อการพิจารณาตัดสินคดี ปัญหาเหล่านี้ได้สร้างความสับสนวุ่นวายและกลายเป็นเรื่องลูกกลามใหญ่โตขึ้น⁸

⁸ ทรงศรี อาจอรุณ, อ้างแล้ว, หน้า 71.

ต่อมาฝรั่งเศสไม่ยอมถอนกำลังออกจากจันทบุรี แม้ว่าไทยจะปฏิบัติ ตามสัญญาทุกประการ กลับเรียกร้องผลประโยชน์จากไทยอีก อังกฤษจึงรื้อฟื้น ให้มีการเจรจาเรื่องให้ไทยเป็นรัฐกันกระตบระหว่างอาณาจักรของทั้งสองประเทศ ในเดือนมกราคม พ.ศ.2439 อังกฤษและฝรั่งเศสตกลงยอมรับความเป็นกลาง และเอกราชของไทย แต่ปัญหาเรื่องจันทบุรียังไม่ยุติ ไทยต้องมีกรณีพิพาทกับ ฝรั่งเศสมากขึ้นโดยเฉพาะเรื่องคนในบังคับ ในที่สุดในเดือนมกราคม พ.ศ.2447 ไทยได้ยอมตกลงทำสัญญายกเลิกสิทธิเหนือเมืองหลวงพระบางและให้ตั้งคณะกรรมการร่วมปักปันเขตแดนติดต่อเขมร ฝรั่งเศสยอมลดหย่อนให้ไทยในเรื่อง สิทธิสภาพนอกอาณาเขต กำหนดสิทธิการจดทะเบียนคนในบังคับทำนองเดียวกับที่ไทยทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 กับอังกฤษ พ.ศ.2426 กล่าวคือให้ มีการตั้งศาลผสมเรียกว่า “ศาลต่างประเทศ” (International Court) ขึ้น มี อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและอาญาซึ่งคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นคู่ความ ได้ตามกฎหมายไทย ศาลนี้ประกอบด้วยคณะผู้พิพากษาไทยทั้งหมด อนุญาต ให้กงสุลฝรั่งเศสเข้านั่งฟังการพิจารณาและให้การแนะนำแก่ผู้พิพากษตามสมควร และกงสุลยังมีสิทธิถอนคดีที่คนในบังคับเป็นจำเลยไปพิจารณาเอง ปรากฏว่า ฝรั่งเศสถอนกำลังจากจันทบุรีแล้วไปยึดตราดไว้อีก ไทยจึงต้องทำสัญญาใน เดือนมีนาคม พ.ศ.2449 ยกพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณให้ฝรั่งเศส เพื่อให้ฝรั่งเศสถอนจากตราด ด้านซ้าย และเกาะต่าง ๆ และฝรั่งเศสยินยอม ให้คนในบังคับฝรั่งเศสชาติเอเชียทั่วประเทศสยามอยู่ในอำนาจศาลต่างประเทศ ทั้งในคดีแพ่งและอาญา ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ฝรั่งเศสจึงประสบผลสำเร็จในการเข้าครอบครองดินแดนในแหลม อินโดจีน ทั้งเวียดนาม เขมร และลาว

นับตั้งแต่ฝรั่งเศสได้ปกครองเวียดนามทั้งประเทศใน พ.ศ.2427 ไทย ต้องประสบความยุ่งยากเกี่ยวกับปัญหาคนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นคนเชื้อชาติ

เวียดนาม เนื่องจากฝรั่งเศสตีความคำว่า “คนในบังคับ” ตามสนธิสัญญา พ.ศ.2399 รวมถึงคนที่อยู่ในดินแดนอาณานิคมหรือในอารักขาของฝรั่งเศสด้วย ปัญหาคนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสได้ก่อความเดือดร้อนแก่ไทยอย่างมาก เมื่อฝรั่งเศสอ้างเอาคนเวียดนามที่ถือกำเนิดในประเทศสยามหรือที่พำนักอยู่ในสยามก่อนที่ฝรั่งเศสจะยึดเวียดนามได้เป็นคนในบังคับของตนด้วย

นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังได้ถือเอาการจดทะเบียนคนเวียดนามเข้าอยู่ในบังคับ เป็นวิถีทางขยายอิทธิพลในประเทศสยาม ใช้เป็นเครื่องมือในการคุกคาม ดินแดนสยาม และเป็นอำนาจในการต่อรองทำสนธิสัญญากับสยาม เพราะยังคงคนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสก่อการยุ่งยากมากขึ้นเท่าใด อำนาจการต่อรองของฝรั่งเศสก็มากขึ้นเท่านั้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ ไทยต้องหนักใจกับ ปัญหาคนเวียดนามในบังคับโดยตลอดมา นอกจากนั้นยังมีปัญหาอื่น ๆ เกี่ยวกับชาวเวียดนามที่ยังความวิตกกังวลให้แก่ไทยไม่น้อยเช่นกัน ที่สำคัญคือกรณี เวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสที่อพยพลี้ภัยทางการเมืองเข้ามาอยู่ในเขตสยาม ไทย หวั่นเกรงว่าพฤติกรรมของคนเวียดนามดังกล่าวอาจจะเป็นช่องทางให้ฝรั่งเศส ถือเป็นข้ออ้างเข้ามารุกรานไทย จึงต้องดำเนินนโยบายอย่างระมัดระวังมิให้ กลายเป็นเรื่องขัดแย้งระหว่างไทยและฝรั่งเศสได้

4.2 ปัญหาเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสตั้งแต่ พ.ศ.2426-2450

4.2.1 ปัญหาขัดแย้งระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศสเรื่องชาวเวียดนามในบังคับตั้งแต่ พ.ศ.2426-2436 (ค.ศ.1883-1893)

สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและทางการค้าระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส ใน พ.ศ.2399 (ค.ศ.1856) เป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ยังผลให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างประเทศและเป็นปัญหาสำคัญทางการเมืองแก่สยาม เนื่องจากความในสนธิสัญญา ข้อ 4, 5 และ 6 ระบุว่า ไทยมอบอำนาจการปกครองและทางการศาลเหนือคนในบังคับฝรั่งเศสให้แก่กงสุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ และกงสุลฝรั่งเศสมีสิทธิจดทะเบียนคนในบังคับของฝรั่งเศสได้ จากข้อความในสนธิสัญญาดังกล่าว คนในบังคับฝรั่งเศสจึงหลุดพ้นจากอำนาจความบังคับและกฎหมายของไทย ได้รับสิทธิและอภิสิทธิ์มากกว่าพลเมืองเจ้าของประเทศอธิปไตยของไทยต้องถูกแบ่งไปให้แก่ชาวต่างชาติผู้ซึ่งเข้ามาเพื่อหวังแสวงหาทางกอบโกยความมั่งคั่งและสมบูรณ์พูนสุขไปจากไทยเท่านั้น⁹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงมีเหตุผลในการทำสัญญากับนานาประเทศ คือเพื่อพัฒนาประเทศให้ทันสมัย แม้ว่าตามสัญญา สยามจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่ในรัชกาลนั้นก็ไม่ได้มีผลกระทบกระเทือนและเป็นปัญหายุ่งยากนัก จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงกิจการบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองตามแบบอย่างตะวันตกสืบต่อจากที่พระราชบิดาได้ทรงริเริ่มไว้แล้ว แต่ปัญหาความสัมพันธ์

⁹ Luang Nathabanja, *Extra-Territoriality in Siam*, (Bangkok : Daily Mail, 1924), p. 38.

กับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งดำเนินตามเงื่อนไขของสัญญาที่กระทำในรัชกาลที่ 4 กลับเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ¹⁰ ยิ่งกว่านั้นปัญหาความขัดแย้งซึ่งเกิดจากสัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับฝรั่งเศส ได้เป็นอันครายต่อความมั่นคงของประเทศ เนื่องจากฝรั่งเศสมีเจตนาขยายดินแดนอาณานิคมของตนแข่งขันอำนาจอิทธิพลกับอังกฤษ แต่ไม่ต้องการเสียค่าใช้จ่ายมากมายทั้งในด้านกำลังคนและอาวุธยุทโธปกรณ์ ฝรั่งเศสจึงหาทางเอาเปรียบไทยโดยเล่ห์เพทุบาย อาศัยการตีความในสัญญาซึ่งไทยทำกับฝรั่งเศสอย่างไม่รัดกุม เป็นวิธีการสำคัญ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงต้องประทับระครองเอกราชของประเทศไว้ด้วยความยากลำบากยิ่ง

ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่ง และได้สร้างความยุ่งยากมากขึ้นเมื่อต่อมาไทยได้ทำอนุสัญญากับฝรั่งเศส วันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2410 (ค.ศ.1867) ซึ่งไทยยอมรับว่าเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสนั้น ความในข้อที่ 5 ของอนุสัญญาระบุว่า คนของสองประเทศคือ สยามและเขมร ที่ได้เดินทางผ่านเขตชายแดน ต่างต้องอยู่ในอำนาจความป้องกันทางการศาลของประเทศที่ตนอยู่ เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสตีความคำว่า “คนในบังคับ” ซึ่งเดิมหมายถึงพลเมืองของประเทศที่ได้ทำสัญญากับไทย ให้กินความหมายไปถึงคนในอาณานิคมและรัฐในอารักขาของชาตินั้น ๆ ด้วย ในชั้นแรกสัญญาเหล่านี้ไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหามากนักจนกระทั่งเมื่อฝรั่งเศสได้อำนาจการปกครองเวียดนามทั้งหมด หลังจากที่ได้แคว้นอันนัมเป็นแคว้นสุดท้ายใน พ.ศ.2426 และเมื่อฝรั่งเศสตีความในสัญญาดังกล่าวอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับสิทธิการป้องกันทางการศาลเหนือคนในบังคับ ฝรั่งเศสรวมเอาคนชาวเอเชียชาติที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองไว้ในบังคับด้วย

¹⁰ Pensri Duke, *Les Relations entre la France et la Thaïlande*, p. 85.

ได้แก่ เวียดนาม และเขมร (ต่อมาภายหลังจึงได้รวมเอาลาวและชนพื้นเมือง เช่น ข่า ขมุ และชอง นอกจากนั้นยังมีคนจีนอีกด้วย ซึ่งฝรั่งเศสอ้างว่าเป็น คนที่มาจากดินแดนอาณานิคมของตน)

กงสุลฝรั่งเศสประจำประเทศสยามเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องจดทะเบียนและป้องกันคนในบังคับฝรั่งเศส ดำเนินการตามนโยบายที่ได้รับโดยตรงจากข้าหลวงใหญ่ประจำอินโดจีนของฝรั่งเศส และด้วยความสนับสนุนจากกระทรวงอาณานิคมของฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2428 สถานกงสุลในกรุงเทพฯ ได้เลื่อนเป็นสถานกงสุลใหญ่ ม.เลอ กองต์ เดอ แกร์การาเดค (Le Comte de Kergaradec) กงสุลใหญ่ประจำกรุงเทพฯ ได้เป็นผู้หยิบยกปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเรื่องจดทะเบียนคนในบังคับขึ้นมาเป็นครั้งแรก เรียกร้องสิทธิของฝรั่งเศสที่จะให้ความป้องกันทางการศาลแก่พวกเวียดนามในประเทศสยาม ม.เลอ แกร์การาเดคยึดถือสนธิสัญญาระหว่างประเทศเวียดนามและประเทศฝรั่งเศสใน พ.ศ.2426 เป็นข้ออ้างในการเรียกร้องสิทธิดังกล่าวเหนือคนเวียดนาม ความสำคัญของสนธิสัญญาอยู่ที่ข้อ 25 ซึ่งมีใจความว่าเวียดนามยอมให้คนเวียดนามอยู่ในอาณาเขตเวียดนามก็ดี ไปอาศัยทำกินอยู่นอกอาณาเขตเวียดนามก็ดี อยู่ใต้ความบังคับของฝรั่งเศสโดยเต็มอำนาจ เวียดนามมอบสิทธิการปกครองคนเวียดนามทั้งปวงรวมทั้งภายนอกประเทศเวียดนามให้แก่ฝรั่งเศส¹¹

ฝรั่งเศสต้องการคนเวียดนามทั้งหมดในประเทศสยาม โดยเฉพาะมุ่งหมายรวมไปถึงพวกญวนเก่าที่เข้ามาอาศัยในประเทศสยามแต่เดิม ตั้งแต่

¹¹ กษ., ร.5 สารบาณสมุทพิเศษ เล่ม 23, เลขที่ 72, หนังสือกรมหมื่นเทวะวงษ์ฯ ทูลพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์, วันแรม 7 ค่ำ เดือน 12 ปีระกา สัปตศก 1247 (พ.ศ.2428).

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อคราวที่ไทยทำสงครามกับเวียดนาม ฝรั่งเศสถือว่าพวกเวียดนามเหล่านี้ถูกบังคับข่มขืนน้ำใจเข้ามาไม่ใช่สมัครใจอาศัยอยู่ในสยาม ม.เดอ แกร์การาเดคแจ้งให้รัฐบาลสยามทราบถึงความต้องการดังกล่าวของฝรั่งเศส ด้วยท่าทีของชาติที่มีอำนาจเหนือกว่า เพื่อให้ไทยยอมรับอย่างเป็นทางการโดยทันที¹²

ฝรั่งเศสเข้าใจว่าพวกเวียดนามถูกบังคับกะเกณฑ์ให้ทำราชการในฐานะที่เป็นเชลย ฝรั่งเศสจึงเข้าแทรกแซงเพื่อปลดทุกขั้วร่อนของพวกเวียดนามและเพิ่มคะแนนนิยม โดยทางปฏิบัติฝรั่งเศสจะรับจดทะเบียนคนเวียดนามเข้ามาบังคับได้โดยไม่จำกัดจำนวนและประเภทตามความสมัครใจของคนเวียดนาม อิทธิพลของฝรั่งเศสย่อมเพิ่มพูนมากขึ้นได้ โดยเฉพาะจากจำนวนชาวเวียดนามในประเทศสยามเท่านั้น แต่ชาวเวียดนามเหล่านี้ยังเป็นพวกที่รับราชการสังกัดกรมทหารเสี้ยเกียบทั้งสืบตามระบบบริหารการปกครองของสยาม ชาวเวียดนามที่ยังเหลือนอกจากนั้นได้สังกัดกรมอื่น ๆ ต่าง ๆ กันไป และที่ได้โยกย้ายก็มีมาก ถ้าฝรั่งเศสได้คนเวียดนามเหล่านี้ไว้ในความคุ้มครอง อำนาจของฝรั่งเศสก็จะแทรกไปในกรมต่าง ๆ เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อเอกราชของประเทศ ชาวเวียดนามที่เป็นเชลยในกรุงเทพฯ ที่มีจำนวนมากที่สุดได้แก่เวียดนามประจำกองทหารปืนใหญ่ซึ่งแต่เดิมขึ้นอยู่กับสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล ในต่างจังหวัดพวกเวียดนามเชลยอยู่ทางภาคเหนือและกาญจนบุรี สังกัดกรมทหารเช่นกัน นอกจากนั้น พวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนา ซึ่งลี้ภัยการประหัดประหารทางศาสนาในสมัยพระเจ้าด็อดี้เข้ามาในพระราช-

¹² กช., ร.5, สารบาณสมุดพิเศษ, เล่ม 23, เลขที่ 43 หนังสือ ม.เลอ กองด์ เดอ แกร์การาเดค ชาร์เฮดาแฟร์และกสลุยเนราลฝรั่งเศสทูลสมเด็จพระมหันทเวระวังษา, 5 ตุลาคม พ.ศ.2428.

อาณาเขตมากมายในลาวและเขมรและเขตแดนเมืองพระตะบอง โดยเฉพาะที่เมืองจันทบุรีนั้น ส่วนใหญ่รับราชการสังกัดกรมทหารเรือทั้งหมด¹³ จำนวนและความสำคัญของคนเวียดนามดังกล่าวจึงเป็นฐานสนับสนุนอำนาจและอิทธิพลของฝรั่งเศสในเมืองสยามที่สำคัญ

ก่อนหน้าที่ฝรั่งเศสจะเรียกร้องสิทธิการจดทะเบียนและคุ้มครองเวียดนามในประเทศสยามตามความในสัญญาข้อที่ 25 นั้น รัฐบาลสยามได้คาดการณ์ล่วงหน้าแล้วว่าจะจะเป็นเหตุกระทบกระเทือนยุ่งยากแก่ไทย จึงได้เร่งปรึกษาหารือกันอย่างจริงจัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลเสียขึ้นได้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาเทวะวงษ์ฯ (ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น) ทรงเห็นว่าควรจะชี้แจงให้ฝรั่งเศสเข้าใจว่าไทยปกครองคนเวียดนามในสยามอย่างคนไทยแท้จริง รัฐบาลเวียดนามไม่ได้มาเกี่ยวข้องกับเวียดนามในสยามเลย และให้คัดค้านฝรั่งเศสเสียก่อนที่ฝรั่งเศสจะปฏิบัติตามความในสัญญานั้น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสยามไม่ได้คัดค้านฝรั่งเศสในความข้อที่ 25 ของสัญญาระหว่างฝรั่งเศสและเวียดนาม พ.ศ.2426 แต่อย่างใด เพราะเกรงว่าถ้าคัดค้านฝรั่งเศสจะเป็นเสมือนชี้โพรงให้กระรอก เท่ากับเตือนฝรั่งเศสว่ายังมีเวียดนามในสยามที่ฝรั่งเศสมีสิทธิเข้าปกครองได้ในกรณีที่ฝรั่งเศสเองยังคิดไม่ถึง แสดงว่าไทยกลัวฝรั่งเศสและตีตนไปก่อนไข้ ฝรั่งเศสจะถือเป็นโอกาสเจรจาเอาประโยชน์เลยได้¹⁴ แต่ไทยก็ไม่ได้นิ่งนอนใจว่าฝรั่งเศสจะไม่ก่อปัญหาโดยอาศัยสัญญานี้ และได้เตรียมตัวไว้รับสถานการณ์เช่นกัน ทางหนึ่งนั้นจะอาศัยกฎหมาย

¹³ ดูบทที่หนึ่ง เรื่องสาเหตุคนเวียดนามเข้ามาในประเทศไทยสยาม.

¹⁴ กจข., ร.5 สารบาญสมุคพิเศษ, เล่มที่ 23, เลขที่ 72, พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทูลสมเด็จพระหมื่นเทวะวงษ์ฯ, วันเสาร์ แรม 6 ค่ำ เดือนยี่ ปีมะแม เบญจจศ จ.ศ.1245 (18 มกราคม พ.ศ.2427), คัดมาจากหนังสือราชการ ปีระกาสัปตศก ศักราช 1247 ร. ที่ 3645.

ระหว่างประเทศคัดค้านสิทธิและอำนาจของฝรั่งเศส ว่าฝรั่งเศสจะอ้างเอาคนที่อาศัยตั้งบ้านเรือนในประเทศสยามนั้นไม่ได้ นอกเสียจากว่าคนผู้นั้นจะมาจากต่างเมือง¹⁵

ไทยหวั่นวิตกมากกว่าฝรั่งเศสจะปฏิบัติตามความในสัญญาที่ทำกับเวียดนามจนทำให้เกิดคาดการณ์ไปถึงว่าฝรั่งเศสจะอาศัยการตีความในสัญญาที่ได้ทำไว้กับไทยแล้วนั้นมาเป็นหนทางเอาเปรียบไทยได้เช่นกัน เมื่อมีการตกลงทำสัญญาใหม่กับเยอรมนี (ปรัสเซีย) ใน พ.ศ.2427 ได้มีข้อความเกี่ยวกับคนในบังคับ ทำให้ไทยต้องรื้อฟื้นพิจารณาเรื่องการใช้คำในสนธิสัญญากับฝรั่งเศสอย่างละเอียด เช่นคำว่า “เรสซอดิซังส์” (Ressortissants) ที่ใช้ในสัญญาเรื่องสุรากับฝรั่งเศสนั้น ผิดจากคำว่า “โปรเตเจส์” (Proteges) ที่ใช้ในสัญญากับฝรั่งเศสฉบับก่อน ๆ คำแรกเป็นคำที่ใช้กันในสัญญานานาประเทศทั้งปวงและไม่ได้มีการอธิบายความหมายเจาะจงของคำ เพราะเป็นที่เข้าใจว่ามีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าโปรเตเจส์ ต่อมาเมื่อทำสัญญากับเยอรมนีได้มีการระบุคำแปลของคำ “เรสซอดิซังส์” นี้ไว้ว่า เป็นคนที่กฎหมายนับว่าเป็นคนในบังคับ ทำให้เกรงไปว่าฝรั่งเศสจะถือเอาการใช้คำต่างกันโดยไม่ระบุความหมายชัดเจนแน่นอน เป็นกลวิธีเอาเปรียบไทยได้¹⁶

¹⁵ กจข., ร.5 สารบัญญัตินิติพิเศษ, เล่มที่ 23, เลขที่ 72, สมเด็จพระมหามหึนเรศวรฤทธิ์ราชทูตไทยประจำเยอรมันทูลสมเด็จพระมหันเทววงษ์ฯ, วันศุกร์ ขึ้น 14 ค่ำ เดือนยี่, ปีมะแม จ.ศ.1245 (พ.ศ.2427), คัดมาจากหนังสือราชการ ปีระกา สัปตศก ศักราช 1247 ร, ที่ 3643.

¹⁶ กจข., ร.5, สารบัญญัตินิติพิเศษ, เล่มที่ 23, เลขที่ 72, สมเด็จพระมหันเทววงษ์ทูลสมเด็จพระมหันเรศวรฤทธิ์, วันพุธ แรม 3 ค่ำ เดือน 5 ปีวอก ฉศก จ.ศ.1246 (พ.ศ.2427), คัดจากหนังสือราชการ ปีระกา สัปตศก ศักราช 1247 ร, ที่ 3646.

เมื่อปรากฏว่าฝรั่งเศสเป็นฝ่ายเรียกร้องขึ้นก่อนที่จะให้คนเวียดนามในประเทศสยามเข้าอยู่ในความคุ้มครองทางการศาลของกงสุลฝรั่งเศส รัฐบาลไทยจึงคัดค้านได้แย้งอย่างจริงจัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระเทวะวงษ์วชิ์แจ่มเหตุผลที่ค้านฝรั่งเศส โดยแยกชาวเวียดนามในประเทศสยามออกเป็นสองประเภท ประเภทแรกได้แก่เวียดนามที่เกิดในประเทศสยาม มีบิดามารดาปู่ย่าตายายเป็นผู้ที่ข้ามเขตแดนมาอาศัยในสยามด้วยความสมัครใจ หรือถูกกวาดต้อนมาในฐานะเชลยศึกจากสงครามระหว่างสยามและเวียดนามซึ่งสิ้นสุดใน พ.ศ.2377 (นับมาจนถึงขณะนั้นเป็นเวลาราว 50 ปี) ถือว่าเป็นคนในบังคับไทย เพราะอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานาน สืบตระกูลมาจนถึงชั่วลูกหลานเกือบสองชั่วคน ได้ปะปนระคนกับคนเชื้อชาติไทยด้วยการแต่งงาน และได้ทรงโปรดฯให้พ้นจากความเป็นเชลยไปแล้ว เมื่อพิจารณาตามความยุติธรรมและถูกต้องของกฎหมายนานาประเทศ ย่อมถือได้ว่าคนพวกนี้ควรจะอยู่ในความป้องกันฝ่ายไทยต่อไป และควรเป็นเช่นเดียวกันสำหรับชาติอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานานด้วย เวียดนามประเภทนี้ถ้าฝรั่งเศสดึงไปจากอำนาจของฝ่ายไทยแล้วอาจจะก่อให้เกิดความยุ่งยากและเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศได้ เพราะรัฐบาลสยามปฏิบัติต่อคนเหล่านี้เช่นคนไทย ส่วนคนเวียดนามอีกประเภทหนึ่ง คือพวกเวียดนามที่เกิดในเวียดนามและเข้ามาหลังจากที่ได้ทำสัญญาระหว่างฝรั่งเศสและเวียดนาม พ.ศ.2426 เพื่ออาศัยอยู่ในประเทศสยามเป็นครั้งเป็นคราวนั้น รัฐบาลสยามเต็มใจยอมรับให้คนเหล่านี้อยู่ในบังคับฝรั่งเศสได้¹⁷

¹⁷ กจข., ร.5 สารบัญสมุทพิเศษ, เล่มที่ 23, เลขที่ 72, สมเด็จพระมหันเทวะวงษ์วชิ์แจ่ม ม.เลข กองด์ เดอ แกร์การาเดค, วันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2428 (ค.ศ.1885), คัดจากหนังสือราชการปริระกา สัปตศก ศักราช 1247, ร, ที่ 3740.

ไทยกับฝรั่งเศสเริ่มมีข้อขัดแย้งกันเรื่องจดทะเบียนคนเวียดนามในประเทศสยาม ฝรั่งเศสไม่พอใจที่ไทยยินยอมให้ฝรั่งเศสป้องกันได้เฉพาะคนเวียดนามที่เข้ามาในสยามหลัง พ.ศ.2436 เท่านั้น จึงไม่ยอมรับเกณฑ์ที่ไทยแยกประเภทชาวเวียดนาม เพราะถือว่าฝรั่งเศสมีสิทธิป้องกันพวกที่เข้ามาหลัง พ.ศ.2436 และเกิดนอกประเทศสยามอยู่แล้ว ฝรั่งเศสต้องการได้คนเวียดนามทั้งหมดในสยาม ดังนั้น การโต้แย้งจึงมุ่งจับประเด็นที่ว่าเวียดนามที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่น ๆ นั้น ถูกบังคับข่มขืนน้ำใจเข้ามาเป็นสำคัญ ฝรั่งเศสต้องการให้ไทยปล่อยให้เวียดนามเหล่านี้ได้ตัดสินใจได้ตามใจสมัครว่าจะต้องการเข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศสหรือไม่ นอกจากนั้นฝรั่งเศสยังเข้าใจว่า การที่พวกเวียดนามรับราชการนั้นเป็นวิธีที่ไทยกดขี่เชลย ด้วยการเกณฑ์แรงงานบังคับ อันที่จริงการเกณฑ์ทำราชการเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน เมื่อเวียดนามหมดสภาพเชลยเป็นไทยไปแล้ว ก็ย่อมจะถูกเกณฑ์เช่นคนไทยและได้รับผลประโยชน์เหมือนอย่างคนไทยทุกประการด้วย เหตุผลที่ฝรั่งเศสยืนยันจะให้คนเวียดนามทั้งหมดอยู่ในบังคับของตน ก็เพื่อแสดงความเป็นชาติที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ว่าคนเวียดนามไม่ว่าจะอยู่ในที่แห่งใดในโลกได้ชื่อว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสทั้งสิ้น ฝรั่งเศสใช้วิธีการแผ่ขยายอำนาจและอิทธิพลของตนเหนือดินแดนที่ไม่ได้เป็นอาณานิคมโดยตรง โดยอาศัยจำนวนคนในบังคับชาติเอเชียันเอง

...ตามที่เราจำเป็นต้องทำนั้นเป็นสิทธิ พวกญวนไปประเทศต่าง ๆ ให้อาศัยอยู่ในกฎหมายฝรั่งเศสเหมือนอย่างสปีเยกต์ฝรั่งเศส พวกญวนนั้นไปเมืองจันทน์ก็ดี ไปเมืองอื่น ๆ ก็ดี เจ้าพนักงานเมืองนี้ก็จะรับว่าเขาเป็นสปีเยกต์ฝรั่งเศส ดังนี้เป็นการเรียบร้อย

และสมกับท่ามดาให้เจ้าพนักงานเมืองสยามรับเหมือนกันว่า
พวกญวนนั้นเป็นสปีเยกต์ฝรั่งเศส...¹⁸

เมื่อฝรั่งเศสเปิดเผยว่าจะปกครองเวียดนามในประเทศสยาม ฝ่ายไทย
หมดทางที่จะคัดค้านนอกจากใช้กฎหมายนานาชาติซึ่งเตรียมไว้แก่สถานการณ์
ก่อนหน้านั้นแล้ว โดยอ้างกับฝรั่งเศสว่ากฎหมายซึ่งเป็นที่ยอมรับของ
อารยประเทศไม่เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิจัดทะเบียนคนเวียดนามได้¹⁹
นอกจากจะมีหลักฐานสนับสนุนข้ออ้างนั้นอย่างชัดเจนว่าสมควรจะอยู่ในบังคับ
ฝรั่งเศส ซึ่งหมายความว่าต้องมีหลักฐานว่าเวียดนามนั้นเป็นผู้อาศัยอยู่ในเขต
แดนอาณานิคมของฝรั่งเศส แล้วเดินทางเข้าไปประเทศสยาม ดังนั้นเวียดนาม
ในบังคับฝรั่งเศสจึงต้องมีหนังสือเดินทางหรือหนังสือสำหรับตัว²⁰ แสดงเป็น
หลักฐาน เมื่อเกิดกรณีที่คนเวียดนามทำผิดคดีใด ฝรั่งเศสจะอ้างสิทธิป้องกัน
ไม่ได้ ถ้าไม่มีหนังสือเดินทางนี้ กฎหมายนานาชาติถือถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นหลัก
กำหนดผู้ครองสิทธิอำนาจที่จะปกครองคนเวียดนาม แม้ว่าเวียดนามที่อาศัยอยู่
ในแผ่นดินฝรั่งเศสจะไม่มีหนังสือเดินทางหรือหนังสือสำหรับตัว ก็ถือได้ว่าเป็น

---

¹⁸ กบส.ก.ค., เล่มที่ 10, เลขที่ 4.2/13. ม.เลข กองต์ เดอ แกร์การาเดค ทูลสมเด็จ
กรมหมื่นเทวะวงษ์ฯ, วันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2428 (ค.ศ.1885).

¹⁹ กบส.ก.ค. เล่มที่ 10, เลขที่ 4.1/9, สมเด็จพระมหาลวงเทวะวงษ์ แจ่มมายัง ม.เลข
กองต์ เดอ แกร์การาเดค, กันยายน พ.ศ.2429 (ค.ศ.1886).

²⁰ หนังสือสำหรับตัว เป็นใบสำคัญที่สถานกงสุลต่างชาติออกให้เพื่อแสดงว่า บุคคล
ที่ถือใบสำคัญนั้นเป็นคนในบังคับของชาติตนและอยู่ความคุ้มครองของอำนาจทางการศาลตาม
กฎหมายของชาตินั้น ๆ และ หนังสือเดินทาง หมายถึงใบสำคัญแสดงว่าเป็นคนในบังคับชาติ
นั้น ๆ และได้รับอนุญาตให้เดินทางออกไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งอยู่นอกเขตความดูแลของกงสุลได้
โดยหลักการแล้วเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะต้องรับรองใบสำคัญทั้งสองประการด้วย.

คนในบังคับฝรั่งเศสแต่ถ้ามีหลักฐานว่าตั้งบ้านเรือนในสยามเป็นที่อาศัยแห่งเดียว ย่อมถือได้ว่าเป็นคนในบังคับไทยอย่างแน่นอน²¹

ปรากฏว่าการใช้กฎหมายนานาชาติเป็นหลักนั้น โดยทางปฏิบัติไทยก็เป็นฝ่ายเสียเปรียบอยู่ดี เพราะหลักฐานที่เป็นหนังสือเดินทางนั้นออกได้โดยง่าย ฝ่ายฝรั่งเศส คือรัฐบาลที่ไซ่ง่อนเป็นผู้ออก หรือไม่กงสุลฝรั่งเศสในสยามซึ่งในระยะแรกมีเฉพาะที่กรุงเทพฯ (ต่อมาหลัง พ.ศ.2436 ได้ตั้งขึ้นเพิ่มในจังหวัดใหญ่ ๆ เช่น น่าน นครราชสีมา และอุบลฯ) เป็นผู้ออกให้โดยขออนุมัติจากกระทรวงต่างประเทศของไทย พยานหลักฐานที่ว่าคนเวียดนามและคนชาติอื่น ๆ เกิดและอาศัยอยู่ที่แห่งใดนั้น ได้จากคำให้การเป็นปากคำเป็นสำคัญ ซึ่งไทยเองก็ไม่ได้ทำการตรวจสอบอย่างถี่ถ้วนถี่ การตรวจสอบได้กระทำในระยะหลัง เมื่อมีหนังสือเดินทางใช้กันแพร่หลายในต่างจังหวัดในเวลาต่อมา นอกจากนั้น ฝรั่งเศสมักเร่งให้ไทยอนุมัติให้โดยรวดเร็วเสมอ จึงเกิดมีหนังสือเดินทางปลอมขึ้นมามากมาย ทำให้ไทยต้องประสบปัญหายุ่งยากมากมาย เช่นเดียวกับหนังสือสำหรับตัวซึ่งฝรั่งเศสถือสิทธิออกให้แก่คนเวียดนามตามใจชอบโดยอาศัยคำให้การของเวียดนามนั้น ๆ เป็นหลักฐาน เกิดการโต้เถียงเป็นปัญหา ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเพราะหนังสือสำหรับตัวที่ประกอบขึ้นจากพยานและหลักฐานเท็จ ยิ่งกว่านั้นฝรั่งเศสยังเจตนาเพิกเฉยต่อเหตุผลที่ไทยพยายามคัดค้านข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส และเริ่มเข้าแทรกแซงการตัดสินใจใด ๆ ซึ่งมีคู่ความเป็นคนเวียดนามในสยาม โดยเฉพาะในเขตจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ.2427 จนถึงก่อน พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสมีแผนการอย่างแน่นอนที่จะขยายอำนาจมายังดินแดนลาว ขณะที่ ม.ออคูสต์ ปาวี ผู้ช่วยกงสุลฝรั่งเศสประจำหลวงพระบาง ผู้เป็นหัวหน้าแรงสำคัญช่วงชิงดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

²¹ เพิ่งอ้าง.

ไปจากสยามได้สำเร็จในเวลาต่อมานั้น ได้ทำหน้าที่สำรวจภูมิประเทศและเส้นทางการค้าในดินแดนลาว และนำความรู้มาสนับสนุนการอ้างกรรมสิทธิ์ของฝรั่งเศส กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ม.เดอ แกร์การาเดค ได้พยายามยื่นมือเข้าปกครองคนเวียดนามในสยามให้ได้ กีดกันคนเวียดนามออกจากอำนาจฝ่ายไทยอย่างจริงจัง การที่ฝรั่งเศสเพิกเฉยต่อเหตุผลของไทยทำให้การเจรจาตกลงหลังการจตุตตะเบียนคนเวียดนามในบังคับไม่สำเร็จลงได้ เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสดำเนินการจตุตตะเบียนและป้องกันคนเวียดนามได้อย่างเต็มที่ การที่ฝรั่งเศสเข้ามาแทรกแซงคดีต่าง ๆ นอกจากจะทำให้เกิดปัญหายุ่งยากเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินกิจการศาล ชัดอำนาจกฎหมายและการปกครองของไทยแล้ว ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลสยามและกงสุลฝรั่งเศส ทั้งสองฝ่ายใช้เวลาานานได้เถียงกันในแต่ละคดีไม่สิ้นสุดลงได้โดยง่ายเลย เป็นการเสียเวลาที่จะทำความเจริญให้แก่ประเทศ นอกจากนั้นดูเหมือนว่าจะเป็นความต้องการของฝรั่งเศสที่จะสร้างปมยุ่งให้เป็นปัญหา และเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสเรียกร้องประโยชน์ได้ คดีตัวอย่างเกิดในเมืองพระตะบอง ไทยจับพวกเวียดนามชาวประมงได้ 4 คน ในข้อหาเป็นโจรสลัดปล้นในบริเวณทะเลสาบเขตกแดนเมืองพระตะบองใน พ.ศ.2429 พวกเวียดนามให้การรับเป็นสัตย์ว่าได้กระทำผิดจริง ระหว่างที่กักขังไว้รอศาลฝ่ายไทยพิจารณาคดี ฝรั่งเศสได้ยื่นเรื่องราวเรียกร้องขอตัดสินโทษเองเพราะเวียดนามเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส อาศัยหลักฐานจากคำให้การของชาวเวียดนามที่ว่าเป็นคนเกิดในเมืองโจดกซึ่งเป็นเมืองในความปกครองของฝรั่งเศสขึ้นกับเมืองไซ่ง่อน ไทยค้านว่าในตอนแรกคนเวียดนามเหล่านี้ไม่ได้อ้างตัวว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสและไม่ได้มีหนังสือเดินทางมาแสดง ได้ตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งในเขตสยามมานานพอสมควร มีตั้งแต่ 2 ปีจนถึง 10 ปี บางคนถือได้ว่ามาอยู่ก่อนสัญญาระหว่างฝรั่งเศสและเวียดนาม พ.ศ.2426 เมื่อถือตามสนธิสัญญานานาชาติ

คนเวียดนามนี้ก็เป็นคนไทย นอกจากนั้นพวกเวียดนามเหล่านี้เป็นโจรสลัด ถือว่าอยู่นอกกฎหมายของประเทศ และตามกฎหมายนานาชาติ ประเทศที่พวกเวียดนามเข้ามาก่อการร้ายมีสิทธิเต็มที่จะตัดสินลงโทษเอง²² แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมรับเหตุผลที่ไทยยกมาอ้าง กลับใช้วิธีหลีกเลี่ยงและยืนยันแต่เฉพาะคำให้การของชาวญวนเรื่องสถานที่เกิดเป็นสำคัญ ปฏิเสธหลักที่ฝ่ายไทยยึดถือว่าเวียดนามที่เข้ามาก่อน พ.ศ.2426 ต้องเป็นคนในบังคับไทย ว่ายังไม่มีการตกลงเรื่องนี้ให้เป็นที่ยุติ และการที่เวียดนามเกิดในโจดก ฝรั่งเศสย่อมมีสิทธิเต็มที่เหนือเวียดนามนี้อยู่แล้วโดยไม่ต้องนำสัญญา พ.ศ.2426 มาเกี่ยวข้อง เนื่องจากโจดกขึ้นกับไซ่ง่อนซึ่งฝรั่งเศสได้ครอบครองตั้งแต่ พ.ศ.2405 นอกจากนั้นพวกเวียดนามเหล่านี้ไม่ใช่โจรสลัดแต่เป็นชาวประมงที่ถูกกล่าวหาเท่านั้น ความในสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส พ.ศ.2399 (ค.ศ.1856) ข้อที่ 9 มีว่า “...ถ้าคนฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ในประเทศสยาม ทำผิดร้ายประการใด กงสุลฝรั่งเศสต้องทำโทษให้ตามกฎหมายฝรั่งเศส...” ได้สนับสนุนว่าฝรั่งเศสมีสิทธิเหนือเวียดนามนี้²³

คดีเวียดนามโจรสลัดนั้นได้กลายเป็นคดีที่ต้องทุ่มเถียงกันมาก เนื่องจากสถานที่เกิดเหตุคือเมืองพระตะบองติดเขตชายแดนเขมรของฝรั่งเศส มีชนต่างชาติ ได้แก่ เวียดนาม เขมร และจีน เข้ามาอาศัยทำมาหากินอยู่เป็นจำนวนมาก และเมืองพระตะบองมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ คดีเวียดนามโจรสลัดนับเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถ้าฝรั่งเศสป้องกันพวกเวียดนาม

²² กบส.,กต., ร.5, เล่มที่ 10, เลขที่ 4.1/10, สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้า ม.เดอ แกร์การาเดค, 13 มีนาคม ค.ศ.1886 (พ.ศ.2429)

²³ กบส.,กต., ร.5 เล่มที่ 10, เลขที่ 4.1/10, ม.เดอ แกร์การาเดคทูลสมเด็จพระมหินทราธิราช, วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2429 (ค.ศ.1886).

เหล่านี้ได้สำเร็จก็จะเป็นแบบอย่างให้เกิดธรรมเนียมการปฏิบัติต่อคนเวียดนามในเมืองพระตะบองและต่อชนชาติอื่น ๆ ต่อไป ตามที่ฝรั่งเศสจะอ้างสิทธิว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสได้ เช่น ชาวเขมร เป็นต้น (อ่านรายละเอียดกรณีเมืองพระตะบอง)

อย่างไรก็ดี หลังจากที่ใช้เวลาได้เพียงกันนับเป็นปี และฝรั่งเศสเห็นว่าไทยไม่ยอมอ่อนข้อให้แน่ ม.เลอ กองด์ เดอ แกร์การาเดค จึงได้นำหลักฐานจากช่าง่อนมายืนยันว่าเวียดนามสลัดเป็นคนเมืองโจดก และเรียกร้องเชิงบังคับให้ไทยส่งตัวให้จนเป็นผลสำเร็จ

นอกจากนั้นคดีต่าง ๆ ในเมืองพระตะบองที่ฝรั่งเศสพยายามเข้าแทรกแซงถึงอำนาจการตัดสินใจที่คู่ความเป็นคนเวียดนามเป็นของฝรั่งเศสโดยไม่แบ่งแยกประเภทของเวียดนาม เนื่องจากเหตุผลที่ฝรั่งเศสต้องการกำจัดปัญหาพวกกบฏในเขตแดนฝรั่งเศสที่หนีการปราบปรามเข้ามาอาศัยความคุ้มครองของไทย พระตะบองมีเขตติดต่อกับแดนเขมร ชาวเวียดนามที่ก่อความวุ่นวายทั้งในแคว้นโคชินจีนและเขมรมักหนีเข้ามาในเขตแขวงพระตะบอง ถ้าฝรั่งเศสควบคุมคนเวียดนามตลอดจนคนเขมรและจีนในพระตะบองได้ ฝรั่งเศสก็จะสามารถปราบกบฏในอาณานิคมของตนอย่างได้ผลดี

ใน พ.ศ.2428 องศรีวัดถาก่อการกบฏต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสขึ้นในเขมร²⁴ มีสมัครพรรคพวกซึ่งประกอบด้วยชาวเขมรและชาวเวียดนาม

²⁴ เมื่อฝรั่งเศสได้เซ็นสัญญาฮาร์มองใน พ.ศ.2426 แล้วยังได้เริ่มปฏิบัติการบริหารการปกครองดินแดนอาณานิคมกระชั้นอำนาจของฝรั่งเศสในเขมรมากขึ้น ทำความตกลงกับพระนโรดมในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2427 ให้ยอมรับข้าหลวงพิเศษ (Résident Supérieur) ที่ฝรั่งเศสส่งมาประจำราชสำนักเพื่อแผนการรวมอำนาจปกครองเวียดนามและเขมรให้ขึ้นกับข้าหลวงใหญ่ประจำอินโดจีนแต่เพียงแห่งเดียว ข้าหลวงพิเศษมีอำนาจแทรกซ้อนตั้งแต่เป็นผู้เลือกคณะเสนาบดีจนถึงตั้งข้าหลวงไปให้คำปรึกษาแก่ข้าราชการพื้นเมืองทางด้านการบริหาร

จำนวนมาก พวกนี้ได้อาศัยเขตแดนสยามเป็นแหล่งหลบภัยและซ่อนสมุ เป็นปัญหาที่ก่อความอึดอัดใจให้แก่รัฐบาลสยาม กงสุลฝรั่งเศสได้ยื่นเรื่องราวให้ไทยช่วยจัดการเสมอ เช่น กรณีเจ้าเมืองและปลัดเมืองโพธิสัตว์ เจ้าเมืองซีแครงหนีเข้าเขตสยาม เรื่องเขมรพาช้างมาแลกอาวุธที่พระตะบอง เรื่องที่เขมรและเวียดนามมาเกลี้ยกล่อมคนในแขวงเมืองพระตะบอง เช่นที่ เสียมราชู กัตันทบุรี พนมกัน และสุกร ไทยจำเป็นต้องจับตัวมาลงโทษเนื่องจากการทำผิดกฎหมายไทย และเพื่อทางไมตรีกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้ขอตัวไปชำระตัดสินความลงโทษเอง เพราะเวียดนามเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส สำหรับเขมนั้น ม.เดอ แกร์การาเดค ได้ขอร้องขอตัวโดยอ้างว่า แม้ว่าสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ.2410 จะให้สิทธิและอำนาจแก่ศาลไทยชำระความคนเขมรที่ทำผิดในสยาม แต่ฝรั่งเศสก็หวังว่าไทยคงจะส่งเขมรให้เช่นกัน เพื่อที่การจลาจลในเขมรจะยุติลงได้โดยเร็ว²⁵ ในที่สุดไทยยอมส่งตัวให้แก่เวียดนาม

---

^{24(ต่อ)} การปกครองส่วนจังหวัด ประชาชนเขมรจึงไม่พอใจอย่างรุนแรง ถูกฮือขึ้นก่อการจลาจลภายใต้การนำของศรีวัดดาพระวรวงศ์เขมร นอกจากนั้นพวกเขมรยังไม่มีความพอใจอยู่เดิมที่ฝรั่งเศสกดขี่ราษฎรทางการปกครองชุดรีดภาษีเก็บเงินค่าธรรมเนียมฝิ่นและสุราเป็นต้น การจลาจลใน พ.ศ.2428 เกิดขึ้นเมื่อพวกทหารที่รักษาชายแดนระหว่างเวียดนามและเขมรและกองทหารที่คุ้มครองข้าหลวงทั้งหลายถูกฆ่าตายหมด ในปีแรกพวกกบฏทำความสูญเสียให้กับฝรั่งเศสอย่างใหญ่หลวง ขณะเดียวกันในเวียดนามได้เกิดการจลาจลขึ้นทั่วไปแม้แต่ในไซ่ง่อนเอง กำลังพวกกบฏจากแคว้นอันนัมถึงกับจะบุกตีแคว้นโคชินจีน ฝรั่งเศสต้องประสบปัญหาอย่างหนักเพราะไม่มีกำลังพอจะรับสถานการณ์ได้ ต้องอาศัยอาสาสมัครชาวพื้นเมืองที่ภักดีต่อฝรั่งเศสช่วย ปัญหาการจลาจลที่ทั้งเขมรและเวียดนามนี้ เป็นอุปสรรคต่อการปกครอง การจัดตั้งระบบบริหารประเทศแบบใหม่ และความเจริญของอาณานิคมฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก.

²⁵ กจช., ร.5, ม.1.ก/14, ร. ที่ 483/47, ม.เดอ แกร์การาเดค ทูลสมเด็จกรมหมื่นเทวะวงษา, วันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ.2428 (ค.ศ.1885) ; สมุดพิเศษ ร.5, เล่มที่ 46, เลขที่ 41, ร.ที่ 2193 ม.เดอ แกร์การาเดค ทูลสมเด็จกรมหมื่นเทวะวงษา, 21 กรกฎาคม พ.ศ.2428 (ค.ศ.1885).

ส่วนเขมรนั้นไม่ส่งเพราะเกรงว่าจะเป็นแบบอย่างต่อไปที่จะต้องส่งชาวเขมรให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อมีคดีขึ้น²⁶

ฝรั่งเศสยังไม่พอใจแม้ว่าไทยจะช่วยเหลือจับตัวเวียดนามกบฏส่งให้คิดว่าไทยมีส่วนเกี่ยวข้องเป็นเหตุให้การจลาจลในเขมรยืดเยื้อ ข้าหลวงฝรั่งเศสประจำไซ่ง่อนได้กล่าวหาว่าผู้ว่าราชการเมืองของไทยในเมืองต่อแดนเขมรไม่ได้จัดการระมัดระวังอย่างจริงจัง ทำให้พวกกบฏใช้เขตแดนสยามสะสมกำลัง ยิ่งไปกว่านั้นยังกล่าวหาว่าไทยรู้เห็นเป็นใจให้พวกกบฏอาศัยอยู่ในสยามด้วย²⁷ เมื่อฝรั่งเศสระแวงน้ำใจของฝ่ายไทยดังนี้แล้ว จึงพยายามหาทางที่จะกำจัดปัญหาโดยไม่คำนึงผลเสียของไทย นอกจากการจดทะเบียนคนในบังคับจะช่วยเพิ่มอิทธิพลให้แก่ฝรั่งเศสแล้ว การมีอำนาจเหนือคนในบังคับชาวเอเชียเช่น เวียดนามและเขมรย่อมนำไปสู่การครอบครองดินแดนเหล่านี้โดยพฤตินัย และช่วยให้ฝรั่งเศสกำจัดแหล่งพักพิงของพวกกบฏที่ก่อการร้ายในอาณานิคมของฝรั่งเศสได้²⁸

ในระยะ พ.ศ.2426-2436 นี้ ปัญหาเรื่องคนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสยังไม่สร้างความยุ่งยากให้กับไทยมากนัก ก่อน พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสได้ทุ่มเทความสนใจไปยังดินแดนลาวและพยายามช่วงชิงไปจากไทย นอกจากจะส่งคณะสำรวจตรวจดูเส้นทางแล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสยังได้สั่งให้ตรวจสอบหนังสือสัญญา

²⁶ กจข., สมุดพิเศษ ร.5, เล่มที่ 16, ร. ที่ 461/47, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานสมเด็จพระมหินทราวุฒย์, วันอังคาร ขึ้น 10 ค่ำ เดือนกรกฎาคม ปีระกา จ.ศ.1247 (พ.ศ.2428).

²⁷ กบส., กค., ร.5, เล่มที่ 10, เลขที่ 4.1/3, สมเด็จพระมหินทราวุฒย์ประทาน ม.เดอแกร์การาเดค, วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ.2429.

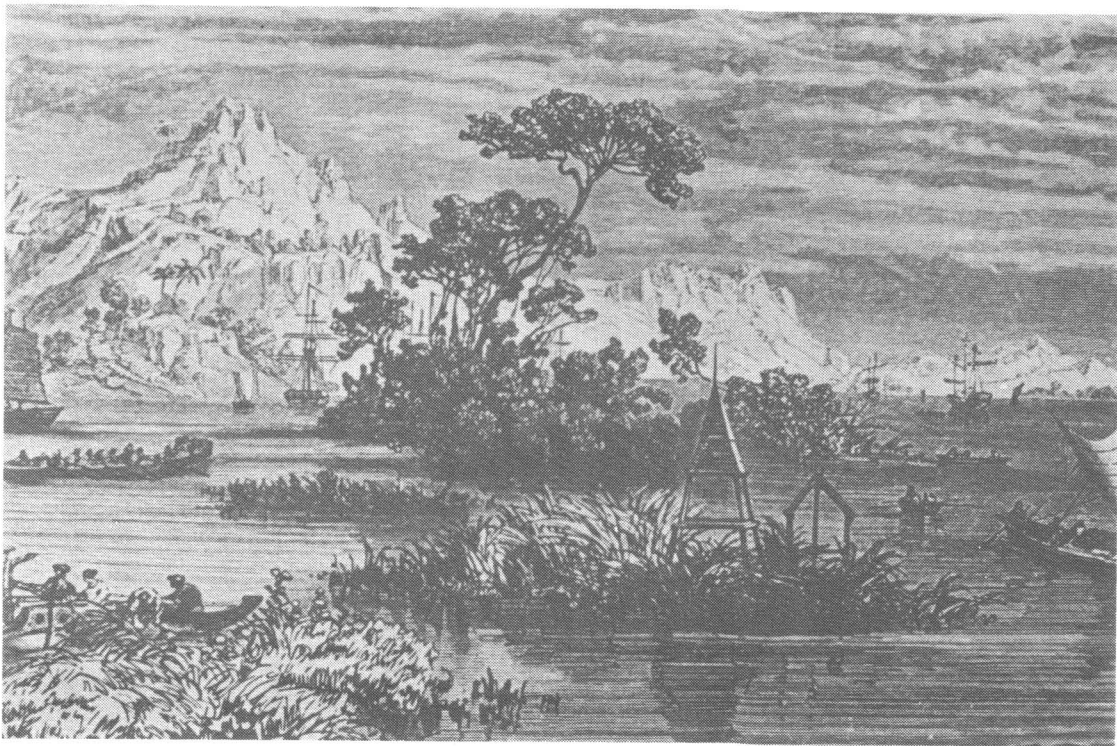
²⁸ ปัญหาเรื่องเขมรและเวียดนามกบฏฝรั่งเศสนั้นสิ้นสุดลงในราว พ.ศ.2435 เมื่อองค์ศรีวัดถายอมจำนน แต่สำหรับพวกเวียดนามยังคงดำเนินการต่อต้านฝรั่งเศสอยู่ต่อมา (ดูรายละเอียดเรื่องเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสในบทต่อไป).

ต่าง ๆ ของเวียดนามเพื่อหาทางอ้างสิทธิของเวียดนามเหนือดินแดนลาวได้ในที่สุดเมื่อมีการสู้รบกันขึ้น ฝรั่งเศสก็เป็นฝ่ายได้เปรียบเพราะมีกำลังเหนือกว่า มีอาวุธทันสมัยกว่า จึงสามารถเอาชนะและบังคับให้ไทยยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศสได้สำเร็จใน พ.ศ.2436

4.2.2 ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสเรื่องชาวเวียดนามในบังคับตั้งแต่ พ.ศ.2436-2450 (ค.ศ.1893-1907)

ความในสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส พ.ศ.2436 นอกจากจะให้ไทยยอมรับอำนาจการปกครองของฝรั่งเศสเหนือดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสเอาเปรียบไทยได้อีกในกรณีการจดทะเบียนและให้ความคุ้มครองคนเวียดนามในประเทศสยามด้วย

ม.ออกุสต์ ปาวี เป็นผู้เริ่มสร้างปัญหาการจดทะเบียนคุ้มครองคนเวียดนามในบังคับให้ยุ่งยากมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าฝรั่งเศสระแวงว่าอังกฤษจะมีอำนาจและอิทธิพลในสยามเหนือกว่า ฝรั่งเศสต้องการแข่งขันแสวงหาผลประโยชน์กับอังกฤษทุกทาง รวมทั้งการเพิ่มจำนวนคนในบังคับเพราะเข้าใจว่าจำนวนคนในบังคับที่เพิ่มขึ้นหมายถึงอำนาจและอิทธิพลของฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นด้วย ม.ปาวีเมื่ออยู่ในตำแหน่งราชทูตฝรั่งเศสประจำสยามได้ถือโอกาสจากการที่ฝรั่งเศสได้รับความสำเร็จในการใช้อำนาจและกำลังที่เหนือกว่า และอยู่ในฐานะเป็นต่อไทยทุกประการ กระทำการตามอำเภอใจ ดำเนินการจดทะเบียนคนเวียดนามและชาติต่าง ๆ เช่น เขมร ลาว และจีน ที่มาสมัครเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสโดยไม่จำกัดจำนวนและประเภท ก่อให้เกิดความลำบากในทางการปกครอง เพราะคนเวียดนามในกรุงเทพฯส่วนมากที่เข้าในบังคับฝรั่งเศสเป็นคนในบังคับไทย ฝรั่งเศสก็ดขวางไม่ให้คนเหล่านี้

ปากน้ำจันทบุรี ที่แหลมสิงห์

(ภาพจาก วารสารเมืองโบราณ 13 : 2 (เมษายน-มิถุนายน 2530) หน้า 50.

เข้าทำราชการและพยายามดึงเอาตัวไว้ที่สถานกงสุล เพื่อไม่ให้ฝ่ายไทยบังคับหรือลงโทษได้ เมื่อเกิดคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนเวียดนาม ฝรั่งเศสจะเข้าแทรกแซงขัดขวางอำนาจของไทยด้วยท่าทีแข็งกร้าวและไม่รักษาน้ำใจประท้วงทุกคดีที่เห็นว่าคู่ความเป็นเชื้อชาติเวียดนาม โดยไม่คำนึงว่าไทยจะคัดค้านอย่างเข้มแข็งเพียงใด ต่างฝ่ายพยายามยกเหตุผลของฝ่ายตนขึ้นมากล่าวอย่างซ้ำซาก ซึ่งไม่อาจจะยุติเป็นหลักการจดทะเบียนคนเวียดนามในบังคับได้

นอกจากนั้น สัญญาและอนุสัญญา พ.ศ.2436 ยังเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสเอาเปรียบไทยเรื่องการจดทะเบียนคุ้มครองป้องกันคนเวียดนามได้มากขึ้นด้วยตามความในข้อ 8 ของสัญญา รัฐบาลฝรั่งเศสมีสิทธิตั้งกงสุล ณ ที่ใดที่หนึ่งตามแต่จะเห็นควร เพื่อประโยชน์ของคนที่อยู่ในบังคับ เช่นที่น่านและนครราชสีมา เป็นต้น ฝรั่งเศสได้เปิดสถานกงสุลในสองจังหวัดนี้ใน พ.ศ.2437 และที่พระตะบองในเวลาต่อมา สถานกงสุลนี้ได้ตั้งขึ้นเพื่อจดทะเบียนและป้องกันคนในบังคับฝรั่งเศส การที่ฝรั่งเศสกระจายที่ตั้งสถานกงสุลดังนี้ ทำให้อิทธิพลของฝรั่งเศสแผ่ขยายไพศาลและรากฐานอำนาจของฝรั่งเศสมั่นคงขึ้น นอกจากสิทธิในการเปิดสถานกงสุลในจังหวัดต่าง ๆ แล้ว ฝรั่งเศสยังหาประโยชน์จากสิทธิที่ได้จากการตีความสัญญาและอนุสัญญา พ.ศ.2436 และได้ทำการจดทะเบียนคนในบังคับของฝรั่งเศส กลายเป็นปัญหาใหญ่และสำคัญมากที่สุดในการบรรดาปัญหาทั้งหมดที่เกิดจากสัญญาและอนุสัญญา พ.ศ.2436²⁹

ในระยะหลัง พ.ศ.2436 ปัญหาการจดทะเบียนคนในบังคับทำให้ไทย

---

²⁹ ปัญหาใหญ่ที่เกิดจากสัญญาและอนุสัญญา พ.ศ.2436 คือการปกครองดินแดนเมืองหลวงพระบางบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ปัญหาที่ 25 ก.ม.ซึ่งฝรั่งเศสให้เป็นเขตปลอดทหาร ปัญหาฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบูร และปัญหาฝรั่งเศสจดทะเบียนคนในบังคับในประเทศไทย

และฝรั่งเศสได้แย้งถกเถียงอย่างแทบไม่รู้จบสิ้น เป็นปัญหากระทบกระเทือนประเทศสยามอย่างรุนแรง เพราะเป็นอุปสรรคต่อการบริหารประเทศ การดำเนินกิจการศาล และที่สำคัญที่สุดคือฝรั่งเศสอาจถือเอาปัญหานี้เป็นข้ออ้างเพื่อคุกคามเอกราชของสยามได้³⁰

ความในอนุสัญญา พ.ศ.2436 ข้อ 4 ว่า รัฐบาลสยามต้องมอบบรรดาคนในบังคับฝรั่งเศสให้แก่ราชทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ หรือส่งให้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสที่ปลายแดน คนในบังคับฝรั่งเศสอันได้แก่บรรดาคนเวียดนาม คนลาว และพวกที่อยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและคนเขมรที่ต้องถูกกักขังหน่วงเหนี่ยวไว้ไม่ว่าด้วยสาเหตุประการใด ฝรั่งเศสถือประโยชน์จากการตีความสัญญาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะประโยคสุดท้ายของสัญญาที่ว่า “...คองเวอนเมนต์สยามจะไม่ขัดขวางอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการที่คนชาวเมืองฝั่งซ้ายปากตะวันออกแม่น้ำโขงนั้นจะกลับไปบ้านเมืองเดิม...”³¹ ทำการจดทะเบียนคนเวียดนาม เขมรลาวและจีน โดยอ้างว่าเป็นคนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตั้งระบุในสัญญา

เมื่อมีการร่างสัญญา พ.ศ.2436 ขึ้นนั้น ฝรั่งเศสได้ตกลงความในอนุสัญญาข้อ 4 นี้ด้วยความเข้าใจว่ายังมีพวกเชลยเก่าที่ได้รับการบังคับหน่วงเหนี่ยวให้อยู่ในสยามเป็นจำนวนมาก และถูกขัดขวางไม่ให้กลับไปบ้านเมืองของตนได้โดยสะดวก ในขณะนั้นไทยไม่ได้ชี้แจงให้ฝรั่งเศสได้เข้าใจอย่างถูกต้อง เพราะเกรงว่าจะเป็นการยืนยันให้ฝรั่งเศสคิดว่าได้มีการกระทำเช่นนั้นจริงมากขึ้นและไทยพยายามแก้ตัว³² แต่ปรากฏว่าฝรั่งเศสได้ตีความรวมไปถึง

³⁰ Somsak Xuto, op,cit., pp. 299-300 ; D.G.E. Hall, op,cit., p. 663.

³¹ หนังสือประมวลสนธิสัญญาฯ เล่ม 2, หน้า 113.

³² กจข., ร.5, ฝ.31/3, ความเห็นในการแปลความหมายแห่งข้อ 4 หนังสือสัญญาคอนเวอนชั่น วันที่ 3 ตุลาคม ร.ศ.112 (พ.ศ.2436), ตามที่ ม.เดอฝรั่งเศส ได้แนะนำไว้ในร่างหนังสือไขข้อสัญญาที่ส่งมากับหนังสือลัทธิราชทูตฝรั่งเศส ประจำวันที่ 29 กุมภาพันธ์ ร.ศ.114 (พ.ศ.2438).

บุตร หลานปู่หลานย่าของบุคคลในบังคับฝรั่งเศสและที่มาจากฝั่งซ้ายด้วย

สำหรับคนเวียดนามในประเทศสยามนั้น ฝรั่งเศสได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลสยามที่จะจดทะเบียนและคุ้มครองอย่างเป็นทางการอีก อาศัยความในข้อ 1 ของสัญญาและข้อ 4 ของอนุสัญญา พ.ศ.2436 ให้ไทยปล่อยชาวเวียดนามที่ถูกลูกเข้ามารับราชการให้เป็นอิสระทั้งหมด เพราะพวกญวนนี้มีบรรพบุรุษเป็นคนจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แต่พวกเวียดนามนี้รับราชการเป็นทหารเสียเป็นจำนวนมากและสังกัดกรมกองอื่น ๆ รัฐบาลสยามจะยอมตามนั้นไม่ได้และตีความหมายของสัญญาตามตัวอักษร การเรียกร้องจดทะเบียนคนเวียดนามในบังคับดังกล่าวถือเป็นการตีความเกินความหมายที่แท้จริงไป และผิดวิสัยที่จะถือสิทธิอำนาจโดยพลการที่ไม่เป็นไปตามที่ระบุไว้ในสัญญาใดเลยว่ายไทยได้ยอมรับกับฝรั่งเศสเช่นนั้น³³

ม.อัลแบร์ต เดอแฟรงค์ซ์ (M.Albert Defrance) ราชทูตฝรั่งเศสคนต่อมาได้สืบทอดเจตนาของ ม.ปาวี ที่จะดึงคนเวียดนามเข้าไว้ในบังคับฝรั่งเศสทั้งหมด เขาอ้างกับรัฐบาลสยามว่า ม.ปาวี และ ม.ฮาร์ดดูแดง (M.Hardouin) กงสุลฝรั่งเศสได้เคยสืบถามพวกเวียดนาม ได้ความจริงว่า เวียดนามเขลยศึกและลูกหลานยังคงมีขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมความประพฤติปฏิบัติแบบเวียดนาม และใช้ภาษาเวียดนามอยู่³⁴ ฉะนั้นการที่ไทยจะหน่วงเหนี่ยวพวกเวียดนามเหล่านี้ไว้โดยอ้างเหตุผลเดิมที่ว่า พวกเวียดนามเหล่านี้ได้ปะปนกับคนเชื้อชาติไทยหมดแล้ว โดยทางสายเลือดนั้นย่อมเป็นไปได้แน่นอน

³³ เพิ่งอ้าง.

³⁴ กช., ร.5, ฝ.31/3, Note of the Interview between Prince Devavongse and Monsieur Defrance at the Foreign Office on the 26th February 1896.

อย่างไรก็ดี ฝรั่งเศสไม่ได้มีความต้องการที่จะให้ไทยปล่อยเวียดนามเหล่านี้กลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของบรรพบุรุษในดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตามข้อความในสัญญา จุดประสงค์แท้จริงคือเอาคนเหล่านี้ไว้ในบังคับของตน ข้อเรียกร้องให้ปฏิบัติตามข้อความในสัญญาจึงถูกบิดเบือนไป ฝรั่งเศสกล่าวหาว่าไทยกักขังหน่วงเหนี่ยวเวียดนามหลายศึกที่บังคับเอามาโดยเฉพาะลูกหลานของพวกนี้นานเกินไป เมื่อได้รับอนุญาตให้กลับไปบ้านเกิดของบรรพบุรุษของตนได้ เวียดนามเหล่านี้ตั้งตัวไม่ทันและต้องอาศัยเวลา ระหว่างนี้จึงให้เวียดนามเหล่านี้อยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศสในฐานะคนในบังคับจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไปก่อน³⁵

นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ที่พวกเวียดนามเหล่านี้จะกลับไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เพราะเป็นคนที่เกิดในสยามเพียงแต่มีเชื้อสายเวียดนาม ได้อาศัยตั้งหลักฐานในดินแดนสยามมาไม่ต่ำกว่าสองชั่วคน ฝรั่งเศสเองก็ตระหนักดีว่าพวกเวียดนามเหล่านี้ไม่ต้องการละทิ้งผลประโยชน์หรือทรัพย์สินสมบัติที่สะสมไว้ในประเทศสยาม ที่สำคัญคือหนทางทำมาหากินเลี้ยงชีวิต³⁶

ฝรั่งเศสได้นำเอาเหตุผลนี้มาอ้างกับไทย เพื่อให้คนเวียดนามที่ฝรั่งเศสอ้างว่ามีสิทธิข้ามเขตแดนไปนั้นยังคงอยู่ต่อไปในประเทศสยามได้ แต่ให้อยู่ในบังคับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสถือเหตุผลตามนัยที่ต้องการเอง ว่าพวกเวียดนามเหล่านี้เป็นพวกที่ต้องถูกส่งข้ามแดนไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งถ้ายังไม่ไปและยังคงอยู่ในประเทศสยาม ก็ควรมีสิทธิในฐานะคนในบังคับฝรั่งเศสได้

³⁵ กจข., ร.5, ฝ.31/3, Note of the Interview between Prince Devavongse and M.DeFrance at the Foreign Office on the 27th February 1896.

³⁶ กจข., ร.5, ฝ.31/3, เพิ่งอ้าง, ความเห็นในการแปลความหมายแห่งข้อ 4 หนังสือสัญญาคอนเวนชัน, ตุลาคม ร.ศ.112 (2436).

การเรียกร้องเพื่อจดทะเบียนคนในบังคับดังกล่าวด้วยวิธีตีความตามสัญญา เป็นการเอาเปรียบและก่อให้เกิดผลเสียแก่ประเทศสยามมาก และเป็นอันตรายต่ออธิปไตยและเอกราชของชาติไทย

...ถ้ารัฐบาลไทยตกลงยอมรับการอ้างสิทธิของฝรั่งเศสเหนือ ลูกหลานเขลาคีหรือคนที่ข้ามมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแล้ว พวก ญวนจำนวนมากที่รับราชการสังกัดในกรมทหารบกและทหารเรือ และถือว่าเป็นคนไทยแท้จริง...ก็จะพากันเข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศส หมดและบรรดาผู้ที่อยู่ในบังคับอังกฤษก็จะอ้างเอาสิทธิเช่นนั้นบ้าง โดยที่อังกฤษอยู่ในฐานะชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง และหลังจากนั้นก็จะมีคนไทยเหลืออยู่ในประเทศไทยอีกอย่างแน่นอน...³⁷

ฝรั่งเศสพยายามเรียกร้องสิทธิที่จะให้ความคุ้มครองทางการศาลแก่คน เวียดนามในประเทศสยามมาตั้งแต่ พ.ศ.2427 และดำเนินการรับคนเวียดนาม เข้าไว้ในบังคับ แทรกแซงคดีที่มีคนเวียดนามเป็นคู่ความตามสิทธิที่อ้างไว้ในระยะแรก ๆ คนเวียดนามที่สมัครเข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศสไม่มีจำนวนมากนัก ต่อมาหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ฝรั่งเศสมีอิทธิพลอย่างน่าเกรงขามในสายตาของคนเวียดนามในประเทศสยาม ประกอบกับราชทูตและกงสุลฝรั่งเศสคือ ม.ปาวิ และม.ฮาร์ดูแอง เร่งมืออย่างแข็งขันที่จะจดทะเบียนคนในบังคับไว้ให้ได้มากที่สุดโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นการถือสิทธิล่วงละเมิดอธิปไตยของไทย การเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสในสมัยนี้เป็นได้โดยง่าย เพียงแต่คนเหล่านั้นยื่น

³⁷ กจ., ร.5, ผ.31/3, Note of the Interview between Prince Devavongse and M.DeFrance at the Foreign Office on the 28th February 1896.

ว่าบรรพบุรุษของตนเดินทางมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสก็จะให้หนังสือโดยไม่ได้ทำการสอบสวนประวัติของคนเหล่านี้ตามข้อเท็จจริงเลย หรือมีหนังสือเดินทางซึ่งออกให้โดยรัฐบาลไซ่ง่อนเป็นหลักฐาน คนในบังคับจะได้รับหนังสือสำหรับตัวจากกงสุลฝรั่งเศส และหนังสือเดินทางที่ฝรั่งเศสจัดการจากรัฐบาลสยาม คนที่มีหนังสือเดินทางจะได้รับสิทธิที่จะเดินทางไปค้าขายในประเทศสยาม ได้รับความสะดวกในการดำเนินกิจการต่าง ๆ และพ้นจากอำนาจศาลไทย การเข้าเป็นคนในความคุ้มครองของฝรั่งเศสเป็นที่นิยมแพร่หลาย ถึงขนาดที่มีการค้าขายหนังสือสำหรับตัวและหนังสือเดินทางขึ้น มีอาชีพนายหน้าติดต่อขอหนังสือสำหรับตัวและปลอมแปลงเอกสารสำหรับผู้ที่ไม่มียุติบัตรที่จะเป็นคนในบังคับ คนเวียดนามที่ไม่มีสิทธิบัตรนั้นคือพวกที่เป็นปัญหาขัดแย้งระหว่างสยามและฝรั่งเศสอยู่ หมายถึงเวียดนามที่เกิดในสยามและเข้ามาในประเทศไทยก่อน พ.ศ.2426 ซึ่งไทยถือว่าเป็นคนไทย ในระยะ 2-3 ปีหลัง พ.ศ.2436 จำนวนคนในบังคับและผู้ถือหนังสือเดินทางที่มีเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย เป็นปัญหาที่น่าวิตกของรัฐบาลสยาม³⁸ พวกเวียดนามในบังคับไทยที่ต้องการอยู่ในบังคับฝรั่งเศสจะใช้วิธีแจ้งประวัติปลอมซึ่งเป็นความพึงพอใจของฝรั่งเศสเองด้วย แม้เวียดนามที่เกิดในเมืองสยามมีบิดาและปู่เกิดและอาศัยอยู่ในเมืองสยามตามลำดับ ก็แจ้งว่าเกิดในเขตแดนในความปกครองของฝรั่งเศส และที่เกิดมักเป็นเมืองโจดกหรือเมืองสมิถ้อ ฮาเตียง ซึ่งเป็นเมืองในเขตเขมร และเมืองเว้กับไซ่ง่อนซึ่งอยู่ในเวียดนามเป็นส่วนมาก เช่นกรณีของนายริ้ว เวียดนามนับถือคริสต์ศาสนาเป็นบุตรของหมอกรุงซึ่งเป็นคนเวียดนามเกิดในเมืองจันทบุรี บิดาของหมอกรุงซึ่งเป็นปู่ของนายริ้วเป็นคน

³⁸ กข., ร.5, ต.46/8, ร่างตราลับกระทรวงมหาดไทยถึงข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ เรื่องให้ตรวจคนในบังคับต่างประเทศ, วันที่ 6 กรกฎาคม ร.ศ.117 (พ.ศ.2441).

เวียดนามหนังกษัตริย์ในสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิคือตี๋กมา นายริ้วเองเกิดในกรุงเทพฯ แต่ได้อ้างว่าตนพร้อมกับบิดาและพี่น้องมาจากเว้ด้วยกัน ทั้งหมดมีสิทธิเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส³⁹ จึงเกิดเป็นกรณีขัดแย้งระหว่างสยามและฝรั่งเศส เพราะต่างก็ถือหลักฐานที่เข้ากับประโยชน์ฝ่ายตน เหตุที่คนเวียดนามส่วนใหญ่เข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ก็เพื่อเลี่ยงจากการถูกลงโทษในคดีที่ตนเป็นจำเลย และจะต้องถูกตัดสินลงโทษหรือตัดสินไปแล้วโดยศาลฝ่ายไทย กงสุลฝรั่งเศสจะยื่นมือเข้ามาคัดค้านให้ฝ่ายโจทก์ไปฟ้องร้องเพื่อให้ศาลกงสุลเป็นผู้ตัดสินแทน และไม่มีหลักประกันให้พอเป็นที่เชื่อถือได้เลยว่าคุณในบังคับที่กระทำผิดจะได้รับการลงโทษสมควรกับความผิดนั้น เพราะฝรั่งเศสเองต้องการเอาใจคนในบังคับเพื่อสร้างความนิยมโดยปกติการลงอาญามักเป็นสถานเบา แม้แต่คนไทยเองเมื่อต้องตกเป็นจำเลยในคดีที่โจทก์เป็นชาวเวียดนาม ไปฟ้องร้องกับศาลไทย คนไทยนั้นก็อ้างว่าตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เพื่อให้กงสุลฝรั่งเศสช่วยให้ตนหลุดพ้นจากการลงโทษตามคำพิพากษาคัดสินของศาลไทย⁴⁰ ในบางกรณีที่เวียดนามนั้นไม่ได้สมัครใจจะเข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศส แต่เมื่อตนได้รับความเดือดร้อนเสียหายขึ้น โดยฝ่ายจำเลยเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เวียดนามเห็นว่าจะพึ่งอำนาจศาลไทยไม่ได้เต็มที่จึงเข้าเป็นคนในบังคับเสียด้วยเลย เพื่อให้กงสุลฝรั่งเศสได้พิจารณาตัดสินโดยไม่ลำเอียงว่าฝ่ายโจทก์เป็นคนในบังคับไทย บางครั้งที่โจทก์ชาวเวียดนามพึ่งอำนาจไทย ก็ต้องอาศัยอำนาจอิทธิพลของกงสุลฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงให้

³⁹ กข., ร.5, ฝ.38.2/4, คำแปลที่ 10976, ม.องโวซ์ (Henveux) ผู้แนะนำกฎหมายศาลแพ่ง ทูลพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม, 10 มกราคม ร.ศ.118 (พ.ศ.2443).

⁴⁰ กข., ร.5, น.8.8/4, ที่ 28/463, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, 1 ตุลาคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

การดำเนินคดีรวดเร็วและมีประสิทธิภาพขึ้น⁴¹

เวียดนามในกรุงเทพฯที่ไม่มีสิทธิเข้าในบังคับฝรั่งเศส ได้แก่เวียดนามที่อาศัยในบริเวณตำบลสามเสนและบางโพ ได้พากันไปเข้าในบังคับมาก พวกเวียดนามเหล่านี้แม้แต่ชื่อก็เป็นไทย ตัวอย่างนอกจากนายริ้วแล้วก็คือ นายมิน มีบิดาชื่อป้อก มารดาชื่อแม้น ชั้นปู่ย่าแม่จะชื่อเป็นสำเนียงเวียดนามคือเหยน และเฮือง แต่ทั้งปู่และบิดารับราชการเป็นเลขขึ้นกับเจ้าพระยาภูธราภัย อาศัยอยู่ตำบลบางโพทั้งหมด เวียดนามเหล่านี้หวังประโยชน์ในการอาศัยแอบอิงอำนาจของฝรั่งเศสเพื่อไปค้าขายในเขตหัวเมือง การมีหนังสือสำหรับตัวช่วยให้ทำการค้าขายได้สะดวกขึ้น⁴² นอกจากนั้นแล้ว ฝรั่งเศสยังช่วยเป็นธุระจัดการติดต่อเรื่องราวเป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทางฝ่ายไทยให้อีกด้วยการติดต่อได้รับผลสำเร็จอย่างดีและรวดเร็วขึ้น เช่นกรณีที่ว่าแดงมารีชาวเวียดนามได้รับอนุญาตให้ตั้งโรงรับจำนำได้ ทั้งที่ในตอนแรกยังไม่มีที่จะตั้งโรง⁴³ เวียดนามในบังคับไทยต้องการหลีกเลี่ยงความเดือดร้อนที่ต้องถูกเข้าเฝ้ารับราชการ เนื่องจากต้องเสียเวลาทำมาหาเลี้ยงชีพให้เป็นหลักเป็นฐานและต้องขาดรายได้ไป โดยเฉพาะพวกสังกัดกรมทหารเรือซึ่งต้องทำงานหนักมากและอยู่ใต้การบังคับบัญชาเข้มงวดกวดขัน เช่น เวียดนามที่สังกัดกรมทหารเรือจำนวนมากที่สุดอยู่ที่เมืองจันทบุรี พวกเหล่านี้ได้พากันเข้าในบังคับฝรั่งเศสด้วยสาเหตุที่เพราะต้องการหลีกเลี่ยงราชการเป็นสำคัญ และกลายเป็นปัญหา

⁴¹ กจข., ร.5, ฝ.30.7/4, ที่ 1387/22387, กรมหลวงดำรงราชานุภาพถึงกรมขุนสมมตอมรพันธ์, 13 มีนาคม พ.ศ.2451.

⁴² กจข., ร.5, ฝ.31/23, สำเนาที่ 8087, คำให้การนายมิน เลขสักท้อมือ สมเด็จพระเจ้านั่งยองาเธอกรมหมื่นภูธเรศฯ, วันที่ 26 ตุลาคม ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

⁴³ กจข., ร.5, น.8.9ก/17, เรื่องอำแดงกริตอนขออนุญาตตั้งโรงรับจำนำ (25 มกราคม ร.ศ.122-13 กรกฎาคม ร.ศ.126 (พ.ศ.2447-2451)).

ทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในเรื่องที่ฝรั่งเศสพยายามปกครองบังคับ
เวียดนามทหารไทย

ใน พ.ศ.2439 เมื่อฝรั่งเศสตกลงกับอังกฤษยอมรับสภาพความเป็น
กลางและเอกราชของประเทศสยาม โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นแบ่งเขต
อิทธิพลระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ซึ่งถือว่ายังผลให้ไทยไม่ต้องสูญเสียเอกราช
นั้น ไม่ได้หมายความว่าในขณะที่นั้นฝรั่งเศสสมัครใจหยุดยั้งความต้องการ
ดินแดนสยามต่อไป ความตกลงดังกล่าวเกิดจากฝรั่งเศสเกรงท่าทีของอังกฤษ
ที่มีต่อดินแดนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งถ้าไม่ได้มีการตกลงให้สยามเป็นรัฐกัน
กระทบจะทำให้เกิดเหตุกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในกลุ่มแม่น้ำโขง
ซึ่งฝรั่งเศสกำลังจะเข้าครอบครอง ความตกลงนั้นช่วยให้ฝรั่งเศสเกิดความ
มั่นใจในความปลอดภัยและสถานะความมั่นคงของจักรวรรดิอินโดจีน และ
ฝรั่งเศสเองก็ได้ซื้อเสียงกลับคืนมาว่าได้กระทำความดีต่อสยาม โดยแท้ที่จริง
แล้ว นักล่าอาณานิคมฝรั่งเศสมีความหวังสูงสุดในการแผ่ขยายอิทธิพลและ
อาณาเขตของจักรวรรดิอินโดจีนมาทางตะวันตก อยู่ที่มีการได้เข้าครอบครอง
ดินแดนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา⁴⁴ ฝรั่งเศสไม่วางใจในอังกฤษ ระวังว่าอังกฤษ
จะแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลเหนือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ก่อนหรือมากกว่าตน
ดังนั้นการแข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจและอิทธิพลเหนือดินแดนสยามจึงยังคงมี
ต่อไป อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสไม่สามารถใช้วิธีการเดิมคือ การขู่เชิญบังคับเอา
โดยกำลังพลการ เช่นที่ทำมาแล้วในการยึดดินแดนลาวฝั่งซ้ายในระยะตั้งแต่
พ.ศ.2430-2436 (ค.ศ.1887-1893) ได้ เนื่องจากติดขัดที่ได้ทำความตกลง
กับอังกฤษใน พ.ศ.2439 (ค.ศ.1896) จึงต้องหันไปใช้วิธีการอื่น ๆ รัฐบาล
สยามในขณะนั้นเชื่อมั่นว่าฝรั่งเศสยังเป็นอันตรายต่ออธิปไตยและเอกราชของ

⁴⁴ Somsak Xuto, op. cit., p. 12.

สยาม⁴⁵ และคาดเหตุการณ์ต่อไปถึงวิธีการที่ฝรั่งเศสจะนำมาใช้กับสยามเพื่อ
บรรลุลจุดประสงค์ที่จะคุกคามดินแดนและเอกราชของไทย คือ ฝรั่งเศสจะต้อง
ใช้เล่ห์อุบาย การหลอกลวงต่าง ๆ ยั่วเข้าให้ฝ่ายไทยลุแก่ออกและใช้กำลังก่อน
ให้ปรากฏเป็นสาเหตุที่ฝรั่งเศสจะไปกล่าวอ้างกับอังกฤษได้ว่าไทยกำเริบกระทำ
การดังกล่าวเพราะคิดว่าสัญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสจะทำให้ฝรั่งเศสไม่
อาจดำเนินการอย่างใดต่อไทยได้ ดังนั้นประเทศทั้งสองคืออังกฤษและฝรั่งเศส
จำเป็นต้องกวัดขັນไทยให้จัดการให้เรียบร้อย หรือไม่อีกวิธีหนึ่งนั่นคือ อังกฤษ
จะต้องยอมให้ฝรั่งเศสเอาเรือรบมาขู่ไทย พอให้เรื่องราวเหตุการณ์ที่ค้างค้างอยู่
กับฝรั่งเศสตกลงเรียบร้อยไปได้ ในระหว่างการตกลงนี้ฝรั่งเศสจะได้ถือโอกาส
เอาเขตแดนภาคตะวันออกของไทยได้โดยสะดวก อีกประการหนึ่งฝรั่งเศสจะ
ใช้เอเจนต์หรือตัวแทนทางการค้าในเมืองที่ไปตั้งอยู่นั้นเกลี้ยกล่อมยุยงเจ้าเมือง
กรมการโดยเอาเงินล่อ ใช้อำนาจขู่เชิญให้เอนเอียงเข้าหาฝรั่งเศส ยิ่งไปกว่า
นั้นฝรั่งเศสยังพยายามให้เกิดเหตุยุ่งเหยิงคั่งค้างไว้ เมื่อมีเหตุสำคัญเกิดขึ้นเมื่อ
ใดจะได้รวมเอาความที่ค้างค้างอยู่นั้นเข้าผสมให้ดูเหมือนว่ามีคดีเกี่ยวพันกัน
สะสมอยู่มาก และถือเป็นข้อต่อรองสิ่งแลกเปลี่ยนจำนวนมากได้ตามชอบใจ⁴⁶

รัฐบาลสยามได้ดำเนินนโยบายเกี่ยวกับฝรั่งเศสด้วยความระมัดระวัง
อย่างยิ่งยวด โดยเกรงว่าจะเกิดกรณีขัดแย้งกับฝรั่งเศสจนกลายเป็นเรื่องยุ่ง
ยากสะสางไม่ได้ และฝรั่งเศสจะอ้างเป็นเหตุหาทางตกลงเป็นทางการกับไทย
เพื่อจัดการให้เรื่องเหล่านี้เรียบร้อย และนำไปสู่ความสูญเสียของไทยมากขึ้นได้

อย่างไรก็ดี การที่ไทยคาดว่าฝรั่งเศสมีเจตนาจะเอาเปรียบเพื่อขยาย

⁴⁵ กจช., ร.5, ฝ.31/3, ที่ 10, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 9 มีนาคม ร.ศ.114 (พ.ศ.2439).

⁴⁶ เพิ่งอ้าง.

อิทธิพลมายังดินแดนภาคตะวันออกเฉียงของสยาม โดยใช้วิธีการดังกล่าวนั้นนับว่าถูกต้องทีเดียว ปัญหาเรื่องเวียดนามในบังคับได้สร้างความยุ่งยากให้กับไทยเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่ พ.ศ.2426 เป็นต้นมา แต่ฝรั่งเศสเริ่มแสดงที่ท่าที่จะใช้ปัญหาเหล่านี้เอาเปรียบไทยหลังจาก พ.ศ.2436 แล้ว ชาวเวียดนามจึงเป็นเสมือนเครื่องมือสำหรับฝรั่งเศสที่จะเพิ่มพูนอำนาจอิทธิพลในสยาม และใช้เป็นปัจจัยต่อการในการเจรจาเพื่อเอาเปรียบไทยในเวลาต่อมา

4.3 ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามทางภาคตะวันออกเฉียง

4.3.1 กรณีเมืองจันทบุรีและชาวเวียดนามในจันทบุรี

เมื่อกองทหารฝรั่งเศสยกเข้ามาประจำการยึดครองเมืองจันทบุรี ตามอนุสัญญาระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ.2436 เพื่อประกันว่าไทยจะปฏิบัติตามสัญญาเกี่ยวกับดินแดนบนฝั่งแม่น้ำโขงนั้น ไทยวิตกว่าอาจจะต้องสูญเสียจันทบุรีตลอดไป เพราะจันทบุรีนอกจากจะอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร แร่ธาตุ เช่น พลอยและทับทิมแล้ว ยังเป็นหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเฉียงของไทยที่สำคัญทั้งด้านการค้าขายและยุทธศาสตร์ เพราะมีเขตแดนติดต่อกับดินแดนเขมรเวียดนามของฝรั่งเศสโดยเฉพาะทางทะเล มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ในเมืองนี้เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นพวกที่นับถือคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก ซึ่งอพยพมาครั้งใหญ่ในคราวที่หลบหนีการประหัตประหารพวกนับถือคริสต์ของจักรพรรดิคือด๊กแห่งเวียดนาม⁴⁷

นอกจากพวกเวียดนามแล้ว เมืองจันทบุรียังเต็มไปด้วยชนชาติต่าง ๆ

⁴⁷ ชุมชุมเรื่องจันทบุรี, คอนเสด็จประพาสจันทบุรี จ.ศ.1238 (พ.ศ.2419) หน้า 87.

กัน เช่น เขมร พม่า และชนเผ่าอื่น ๆ ล้วนเป็นปัญหาสำหรับไทย เพราะส่วนใหญ่ชนเหล่านี้ยังคงมั่นคงต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและเชื้อชาติคนไทยเกรงว่าฝรั่งเศสจะอ้างเอาสาเหตุนี้ปฏิบัติกรตามนโยบายจดทะเบียนคนในบังคับในจันทบุรีได้เต็มที่ จันทบุรีเป็นเมืองอยู่ติดทะเล พลเมืองทั้งหมดสังกัดในกรมทหารเรือ ชาวเวียดนามเป็นพวกหนึ่งที่ได้รับการยกย่องว่าคุ้นเคยกับเรือและทะเลมาแล้วจึงเป็นการง่ายที่จะฝึกหัดให้เป็นทหารเรือ เวียดนามในหมู่บ้านใหญ่สองแห่งคือตำบลทางตะวันออกและตะวันตก ถูกจัดให้มีขุนหมื่นบังคับทั้งไพร่สม ไพร่ส่วย ผลิตเปลี่ยนเวรเข้ารับราชการกรมทหารเรือเพื่อประจำการและฝึกหัดทหาร รัชกาลที่ 5 โปรดฯให้ยกเงินส่วยตั้งแต่ พ.ศ.2427⁴⁸ พวกเวียดนามเหล่านี้มีอาชีพค้าขาย เป็นช่าง และทำประมง การรับราชการฝึกหัดทหารเรือทำให้เดือดร้อนมาก เมื่อมีหนทางหลีกเลี่ยงได้ก็หันเข้าหาความคุ้มครองป้องกันของฝรั่งเศส ขอรับหนังสือสำหรับตัวไว้เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังได้รับประโยชน์ในเรื่องอื่น ๆ อีกคือ ได้รับความสะดวกในการติดต่อค้าขายและรับส่งสินค้า เช่น เครื่องเสบียงให้แก่กองทัพฝรั่งเศส และเพื่อให้ฝรั่งเศสปกป้องผลประโยชน์และคุ้มครองเมื่อเกิดคดีความกับคนในบังคับสยามเช่นกัน

ในระยะเวลาที่กองทัพฝรั่งเศสเข้ามาประจำอยู่ที่จันทบุรีได้รับความนิยมนอกจากชาวเวียดนามมาก ซึ่งฝรั่งเศสเองมีความประสงค์ที่จะให้เป็นเช่นนั้น เมื่อมีทหารเวียดนามฝรั่งเศสประพาศไม่ติดต่อยาญญู ก็มีได้รับโทษอย่างเคร่งครัดตามกฎหมายฝรั่งเศส ทำให้ราษฎรนิยมฝ่ายฝรั่งเศสมากขึ้น ฝรั่งเศสใช้ชีวิต

---

⁴⁸ มลิวัดย์ คงเจริญ, บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 70-71.

โฆษณาให้ราษฎรเห็นว่าฝรั่งเศสมีอำนาจ เสื่อมความนิยมต่อรัฐบาลสยาม ครั้งหนึ่งพวกทหารเวียดนามกระจายข่าวโดยทำที่เป็นเชิงคุยกับพระเวียดนาม ในวัดหลวงญวนเมืองจันทบุรีว่า “...พวกเราถ้าไม่ได้เมืองไทยแล้ว ยังกลับไม่ได้เมืองไทยนี้คนโง่เง่าเอาเมื่อใดก็ได้...”⁴⁹ ไม่ว่าจะเจตนาของฝรั่งเศสโดยตรงที่จะโฆษณาอำนาจอิทธิพล หรือว่าทหารเวียดนามไอ้อวดเองก็ตาม การกระทำเช่นนี้ก็มิผลต่อพวกเวียดนาม ทำให้พวกเวียดนามหัวนั้วต่ออำนาจฝรั่งเศสพากันเข้าไปบังคับเสียเป็นจำนวนมาก พวกเวียดนามที่พากันเห่ออำนาจฝรั่งเศสนั้นก็ถึงกับพูดว่า ถ้าฝรั่งเศสออกไปจากเมืองสยามเมื่อใด จะกินยาตาย เพราะถ้าจีนอยู่ไปคนไทยข่มเหงนัก⁵⁰ เมื่อได้ข่าวว่าฝรั่งเศสจะเข้ามายึดครองจันทบุรี พวกเวียดนามคาทอลิกได้จัดให้มีการประชุมเลี้ยงโต๊ะกันที่โบสถ์แสดงความยินดี ประกาศว่าจะไม่มีใครข่มเหงพวกคนได้อีกต่อไป⁵¹ อย่างไรก็ดี หลังจากฝรั่งเศสเข้าทำการปกครองได้ไม่นานเท่าใดนัก พวกเวียดนามเหล่านี้ก็ต้องร้องทุกข์ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการกดขี่ของทหารฝรั่งเศส

เมื่อกองทัพฝรั่งเศสเข้าประจำการถึงปีที่สามใน พ.ศ.2439 ได้เกิดปัญหาขึ้น พวกเวียดนามทหารเรือสังกัดกองหลวงชานามคณิศร พากันเข้าไปรับหนังสือสำหรับตัวอยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศส หลวงชานามาแจ้งว่ามีราว 25 คน พวกเวียดนามเหล่านี้มีบิดามารดาปู่ย่าตายาย บุตรภรรยา เกิดและอาศัยในบ้านญวนแขวงเมืองจันทบุรีทั้งสิ้น (มีอีกกองหนึ่งขึ้นกับหลวง

⁴⁹ กจข., ร.5, น.1.1/69, นายโต เสมียนรายงานต่อพระอนันต์นารักษ์ เจ้ากรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษา, 8 มีนาคม 112 (พ.ศ.2436).

⁵⁰ กจข., ร.5, น.1.1/69, นายโต รายงานต่อพระอนันต์ฯ, 24 พฤษภาคม 113 (พ.ศ.2437).

⁵¹ กจข., ร.5, น.1.1/69, นายโต รายงานต่อพระอนันต์ฯ, 24 ส.ค.112 (พ.ศ.2436).

นรกรอนานามนรด) การที่เวียดนามเข้ารับหนังสือสำหรับตัวนี้ ฝ่ายไทยยังไม่ทันได้วากกล่าวคัดค้านอย่างใด ก็เกิดมีปัญหาที่ฝรั่งเศสต้องการว่าจ้างเรือบันทุกขนส่งเสบียงจากปากน้ำแหลมสิงห์ส่งไปยังค่ายทหารฝรั่งเศสที่หน้าสะพานยาริมวัดโบสถ์ ซึ่งฝรั่งเศสถือว่าเป็นเรื่องของไทยที่จะจัดการช่วยเหลือหาให้และสำหรับเป็นเชิงขู่ถ้าจัดหาให้ไม่ได้ทันการก็จะจัดการเกณฑ์คนเอาเอง⁵² เดิมนั้นไทยได้จัดหาให้โดยเห็นแก่ทางไมตรี ให้เวียดนามกองหลวงชานานามมารับจ้างฝรั่งเศสขนส่งเสบียง ทั้งนี้เพราะเห็นว่าพวกเวียดนามจะสามารถติดต่อกับทหารเวียดนามฝรั่งเศสได้รู้เรื่อง เพราะมีเชื้อชาติเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกันคือภาษาเวียดนาม เวียดนามพวกนี้เป็นทหารเรือ ชำนาญทางเรือ และมีเรือประจำเป็นของตนอยู่แล้ว ไทยจึงยกเว้นการเกณฑ์เข้าเวรรับราชการและให้ไปประจำรับจ้างฝรั่งเศส⁵³

ตลอดระยะเวลา 3-4 ปี หลังจากที่เข้าทำการยึดครองจันทบุรี ฝรั่งเศสมักเรียกร้องให้ฝ่ายไทยเป็นผู้จัดการหาคนเพื่อทำงานให้ฝรั่งเศสเสมอ เช่น กวาดสิ่งโสโครก ขนส่งก่อสร้างพวกหินทราย ในตอนแรกได้มีการเกณฑ์นักโทษในเมืองไปทำงานให้บ่อยครั้งและต้องทำงานหนักมาก แต่นักโทษกลับได้รับการปฏิบัติอย่างเลวด้วยทหารเวียดนามฝรั่งเศสกดขี่ใช้งานด้วยกิริยาจากักขะพหยาบคายเสมอ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงไม่พอพระทัยอย่างมาก ถึงกับทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “...ไม่ชอบใจเลยที่ต้องเกี่ยวข้องกับเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยมันเห็นว่าคนเราเป็นสัตว์เดียรฉาน แต่เพราะการที่

⁵² กจข., ร.5, ฝ.31/12, ที่ 406/13123, พระยาราชวราวุฒปลัดมหาดไทย ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์ฯ, 23 กรกฎาคม 115 (พ.ศ.2439)

⁵³ กจข., ร.5, ฝ.31/12, สำเนาที่ 5394, หลวงอุดมแจ้งความต่อคอมมิชชั่นรามาติน, 5 สิงหาคม 115 (พ.ศ.2439).

เกี่ยวพันกันมา ปลอดภัยไม่รู้ว่าเรื่องแลได้ส่งไปแล้วก็ตามที่..."⁵⁴ ต่อมา ได้มีท้องตราให้ปล่อยนักโทษเป็นอิสระตามพระราชบัญญัติคุมขังนักโทษศก 117 (พ.ศ.2441) ไม่มีนักโทษไปทำงานให้ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงขอร้องมาอีกให้ฝ่ายไทยจัดว่าจ้างคนให้ ซึ่งฝ่ายไทยจัดให้หลวงชนานามคณิศรนายกองญวนเป็นพนักงานจัดหาเรือและคนแจวให้ดังกล่าว แต่การที่ไทยยกเว้นราชการฝึกหัดทหารเรือให้แก่พวกเวียดนามและให้ไปรับจ้างฝรั่งเศส กลับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พวกเวียดนามเหล่านี้เข้าไปอยู่ในบังคับฝรั่งเศส เพราะฝรั่งเศสใช้เวียดนามทำงานหนักแต่ให้ค่าจ้างถูก และกดขี่ข่มเหงเวียดนามเหล่านี้เช่นที่ปฏิบัติต่อนักโทษคือใช้กรียววาจาหยาบคาย ดบตีทำร้ายร่างกาย⁵⁵

เวียดนามกองหลวงชนานามฯพากันไปเข้าไปในบังคับฝรั่งเศสเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ต้องถูกบังคับรับจ้างฝรั่งเศส ซึ่งต้องถูกกดขี่และได้ค่าแรงงานต่ำทำให้เสียรายได้ที่ควรได้จากการประกอบอาชีพ การเข้าอยู่ในบังคับของฝรั่งเศสยังได้รับประโยชน์อื่น ๆ อีกด้วย เช่นสะดวกในการประกอบอาชีพและรอดพ้นจากอำนาจศาลไทย ฝรั่งเศสไม่มีสิทธิจดทะเบียนคนเวียดนามเหล่านี้เพราะเป็นคนเวียดนามในบังคับไทย เกิดในสยาม มีบรรพบุรุษอาศัยในไทยเป็นเวลานาน และรับราชการในกรมพระกลาโหมด้วย ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นคือเมื่อพวกเวียดนามเข้าไปในบังคับ ก็ขาดกำลังคนรับส่งเสบียงให้แก่ฝรั่งเศสอีกต่อไป ฝรั่งเศสจึงมาเร่งเอาภัยไทย แต่ไทยไม่เอาบังคับคนเวียดนามได้อีก เพราะฝรั่งเศสเองเป็นฝ่ายกีดกันไม่ให้ใช้เวียดนามโดยอ้างว่าเป็นคนในบังคับ

⁵⁴ กจข., ร.5, ฝ.21/5, ที่ 7, พระราชหัตถเลขาตอบรับหนังสือกรมหมื่นดำรงฯ, 9 เม.ย. ร.ศ.117 (พ.ศ.2441).

⁵⁵ กจข., ร.5, ฝ.31/12, สำเนาที่ 5392, รายงานหลวงอุดมสมบัติทุกลมหลวง เทวะวงษ์ฯ, 7 สิงหาคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

จึงเกิดเป็นเรื่องยุ่งยากขึ้น เมื่อฝรั่งเศสแสดงความขัดเคืองว่าไทยไม่ได้ให้ความช่วยเหลืออุดหนุนอย่างจริงจัง และไทยถือโอกาสต่อว่าฝรั่งเศสในเรื่องที่เอาคนเวียดนามที่เป็นทหารไทยเข้าไปในบังคับ ฝรั่งเศสกล่าวหาว่าไทยจงใจมุ่งใช้เฉพาะแต่ชาวเวียดนามซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรม ไทยปฏิบัติกับคนเวียดนามไม่ทัดเทียมเสมอกับคนไทยอย่างแท้จริง เป็นเหตุให้เวียดนามหนีเข้าอยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส⁵⁶ การโต้แย้งข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะไทยต้องการให้ฝรั่งเศสเข้าใจว่าไทยปฏิบัติต่อคนเวียดนามเหมือนหรือเช่นเดียวกับคนไทยทุกประการ และไทยถือว่าคนเชื้อชาติเวียดนามที่เกิดในสยามเหล่านี้เป็นคนไทย เมื่อฝรั่งเศสอ้างเช่นนี้ อาจถือเอาเป็นเหตุได้ว่าไทยไม่ปฏิบัติต่อเวียดนามเหมือนคนไทย และเมื่อถือว่าเป็นคนเวียดนาม ฝรั่งเศสก็มีสิทธิจดทะเบียนได้อย่างเป็นทางการ ไทยปฏิเสธข้อกล่าวหาดังกล่าวและอ้างว่าเวียดนามมีความสามารถพิเศษในทางเรือและสังกัดกรมทหารเรือ ไทยจึงยกเว้นเป็นพิเศษไม่ต้องรับราชการอย่างคนไทย และจัดให้เป็นกองพาหนะรับจ้างฝรั่งเศสโดยเฉพาะในราคาสูงกว่าท้องตลาดตามที่ฝรั่งเศสพอใจ ส่วนปัญหาที่คนเหล่านี้เข้าไปในบังคับก็เพราะทหารเวียดนามฝรั่งเศสเองเป็นผู้กดขี่ข่มเหง

หลวงอุดมสมบัติ ข้าหลวงรักษาราชการเมืองจันทบุรี⁵⁷ หาทางแก้ไข

⁵⁶ เพิ่งอ้าง.

⁵⁷ เมื่อฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีเป็นประกันตามสัญญา พ.ศ.2436 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาเทวะวงษ์ฯ (เมื่อครั้งยังเป็นกรมหลวง) เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศได้ส่งหลวงอุดมสมบัติ (แบน นุนนาค) ไปจัดราชการที่เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศสที่จันทบุรี ช่วยเหลือจัดปัญหา ประสานงานกับพระยาวิชัยดิษฐ์ (หวาด นุนนาค) ข้าหลวงเมืองจันทบุรีผู้บิดาเฉพาะในราชการที่เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส และติดต่อโดยตรงกับกระทรวงต่างประเทศ เพื่อให้เกิดความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพขึ้น

ปัญหาฝรั่งเศสเรียกร้องเรือและคนแจวเฉพาะหน้าพอรอดตัวไปครั้งหนึ่ง โดยให้คนส่วนตัวและยืมเรือราษฎรไปให้ฝรั่งเศสใช้ เพื่อแสดงน้ำใจให้แก่ฝ่ายฝรั่งเศส โดยมีข้อแม้ว่าพันตรีลาบุสจะป้องกันไม่ให้ทหารเวียดนามทูปติคนของท่านเป็นอันขาด⁵⁸ แต่ปรากฏว่าทหารเวียดนามฝรั่งเศสยังคงค้าว่าอย่างหยายคายและทำร้ายร่างกายคนที่ไปขนของเช่นเดิม ฝรั่งเศสเองก็ไม่ได้เห็นใจเมื่อต้องการเรือเมื่อใดก็เรียกร้องเอาอีกด้วยท่าที่แข็งกร้าวเช่นเคย

เรื่องราวจ้างคนและเรือขนส่งเสบียงไม่ใช่ปัญหาสำคัญ ปัญหาสำคัญนั้นคือเรื่องที่ฝรั่งเศสได้จดทะเบียนเวียดนามที่เป็นทหารไทยซึ่งเคยทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ ไทยจำเป็นต้องยึดเชื้อเรื่องว่าจ้างคนและเรือเพื่อให้ฝรั่งเศสได้รับรู้ว่าการที่ฝรั่งเศสจดทะเบียนคนเวียดนามในบังคับไทยซึ่งเป็นทหารนี้ไม่ถูกต้อง พยายามดึงเวลาผัดผ่อนหาทางแก้ไขปัญหานี้โดยการคัดค้านกับราชทูตที่กรุงเทพฯ ปรากฏว่าคำหารือระหว่างกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงต่างประเทศเกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้ตกลงว่าให้ถือปฏิบัติว่าเวียดนาม 25 คนที่ไปรับหนังสือสำหรับตัวคนในบังคับฝรั่งเศสนั้นอยู่ในบังคับสยามต่อไป และเมื่อมีคดีความใดใดก็ให้ว่าตามพระราชกำหนดกฎหมาย ทั้งนี้เพราะว่าเวียดนามทั้ง 25 คนนี้เป็นคนไทย "...เกิดที่เมืองจันทบุรีและตำบลใดในราชอาณาจักรสยาม บิดามารดาเคยอยู่ในบังคับไทยจนถึงได้เข้ารับราชการฝ่ายไทยต่อมาจนชั่วบุตรหลาน..."⁵⁹ ให้ว่าจ้างพวกเวียดนามเหล่านี้ต่อไป ถ้าฝรั่งเศสกีดกันอีก ทางไทยก็ถือเป็นเรื่องที่จะต้องเจรจาทะหว่างกับทางราชทูตฝรั่งเศสอย่างจริงจัง เพราะเป็นเรื่องสำคัญ

⁵⁸ กจข., ร.5, ฝ.31/12, สำเนาที่ 5394, หลวงอุดมสมบัติ แจ้งความมายังคอมมิชชั่นมาร์ติน, 5 สิงหาคม 115 (พ.ศ.2439).

⁵⁹ กจข., ร.5, ฝ.31/12, ที่ 630/19335, พระยาราชวรานุกูล ราชปลัดทูลฉลอง มหาดไทยทูลกรมหมื่นสมมตฯ 5 กันยายน 115 (พ.ศ.2439).

แสดงเจตนาของฝรั่งเศสที่ต้องการจะละเมิดสิทธิและอธิปไตยของไทย

ตามความจริงนั้น ข้าหลวงไม่จำเป็นต้องจัดหาเรือและคนสำหรับบรรทุกเสบียงให้แก่ฝรั่งเศสเพราะไม่มีข้อกำหนดใดระบุไว้ และจันทบุรีเป็นเมืองในประกันไม่ใช่อยูในความปกครองของฝรั่งเศส การที่ไทยได้เคยจัดให้นับเป็นการช่วยเหลือเกื้อหนุนโดยทางไมตรีต่อกัน หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อรักษาน้ำใจกับฝรั่งเศส แต่การณ์กลับทำให้ฝรั่งเศสแสดงอำนาจมากขึ้นถึงขนาดเป็นเชิงบังคับไทยให้ทำสิ่งที่ต้องการทุกประการ ข้ายังอ้างว่าเป็นกฎหมายของฝรั่งเศสที่จะกระทำได้กับเมืองที่อยู่ในความยึดครอง ไทยจำต้องคัดค้านชี้แจงเต็มที่ หลวงอุดมสมบัติต้องประสออุปสรรคในการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า เพราะไม่มีกำลังคน พาหนะ และอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าวพนักงานอื่น ๆ ให้ช่วยทำราชการแทนได้ จะอาศัยอำนาจของพระยาวิชัยดิษฐ์ผู้บิดาก็มีกำลังคนอยู่น้อยมากและไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง⁶⁰ กรมทหารเรือต้องจัดการผ่อนผันลูกหมูกองทหารเรือเมืองจันทบุรีพอให้เป็นกำลังแก่พระยาวิชัยดิษฐ์ ช่วยเหลืออุดหนุนฝรั่งเศสต่อไปเป็นบางครั้งบางคราว เพื่อมิให้ฝรั่งเศสขจัดน้ำใจได้

การที่ฝรั่งเศสพยายามจตะเบียนคนเวียดนามในเมืองจันทบุรีและป้องกันเวียดนามทหารกองหลวงชานานามาขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ฝรั่งเศสไม่ไว้วางใจไทย ไม่ยอมแม้แต่จะให้พลตระเวนมีอาวุธปืน กำลังพลทหารก็มีไม่ได้⁶¹ พระยาวิชัยดิษฐ์ต้องลำบากในการปราบปรามโจรสลัด เพราะพวกนี้มีอาวุธใช้อย่างพร้อมเพรียง โดยเฉพาะผู้ร้ายที่เป็นพวกเวียดนามทหารฝรั่งเศสเอง

⁶⁰ กจข., ร.5, ฝ.31/12, ที่ 167/6196, กรมหลวงเทวะวงษ์ถึงกรมหมื่นสมมดฯ, 30 สิงหาคม 115 (พ.ศ.2439).

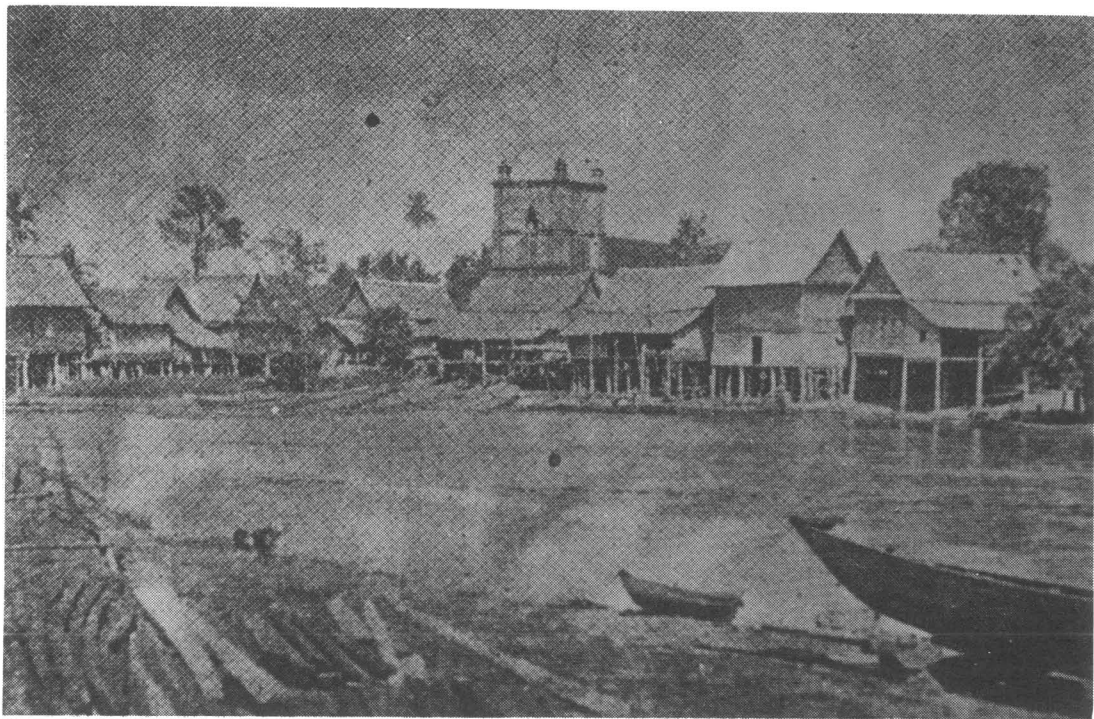
⁶¹ กจข., ร.5, ฝ.29.2/9, ที่ 837/5096, กรมหลวงดำรงฯถึงกรมขุนสมมดฯ, 31 กรกฎาคม 122 (พ.ศ.2446).

เมื่อไทยจับผู้ร้ายต้องขอความช่วยเหลือจากกำลังทหารฝรั่งเศส ทำให้ความนิยมในผู้ปกครองฝ่ายไทยลดน้อยลงไปเป็นลำดับ

นับตั้งแต่แรกที่เข้ายึดจันทบุรี ฝรั่งเศสมุ่งที่จะปกครองคนเวียดนามในเมืองจันทบุรีและในบริเวณที่ขึ้นกับจันทบุรีทั้งหมด เช่นเดียวกับที่ฝรั่งเศสได้ดำเนินการในกรุงเทพฯ คนเวียดนามเมืองจันทบุรีจะเป็นคนในบังคับและมีหนังสือสำหรับตัวได้ต้องเดินทางไปขอจดทะเบียนที่กรุงเทพฯ การที่พวกเวียดนามพากันเดินทางไปยังกรุงเทพฯ เพื่อจดทะเบียน เป็นข้ออ้างที่ฝรั่งเศสยึดถือสำหรับโต้แย้งได้ว่าคนเวียดนามสมัครใจที่จะหลีกเลี่ยงการปกครองของไทยและเต็มใจที่จะอยู่ในบังคับฝรั่งเศสมากกว่า ฝรั่งเศสมักอ้างเอาเรื่องที่ไทยไม่ให้ความเสมอภาคแก่ชาวเวียดนามเช่นชาวไทย เวียดนามไม่พอใจการปกครองของไทย ฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องให้ความคุ้มครอง การที่ฝรั่งเศสตัดบทการประท้วงในตอนท้ายที่ว่าเวียดนามทั้งปวงซึ่งได้รับหนังสือจากทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ต้องถือเป็นคนในบังคับแท้เท่ากับฝรั่งเศสยังคงปกครองคนเวียดนามในเมืองจันทบุรีต่อไป โดยทางปฏิบัติ ฝรั่งเศสคงถือว่าคนเวียดนามทั้งปวงเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสอยู่ เวียดนามในเมืองจันทบุรีทั้งหมด สังกัดกรมทหารเรือ นายกองญวนมี 2 คน คือหลวงชนานามาและหลวงนรากรอนานามนารถ ฝรั่งเศสคิดว่า ถ้าฝรั่งเศสคุมนายกองได้ ญวนเมืองจันทบุรีก็ย่อมจะต้องอยู่ในอำนาจฝรั่งเศสโดยง่ายตาย

แม้ว่าหลวงชนานามาจะไม่ได้เข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสก็ยังพยายามถืออำนาจว่ากล่าวบังคับหลวงชนานามาและหลวงนรากรอนานามนารถให้ฟังคำสั่งของฝรั่งเศส โดยไม่เกรงใจผู้ปกครองฝ่ายไทยในจันทบุรี มีหน้าซำจะให้ฝ่ายไทยจัดการให้นายกองนี้ตระหนักในอำนาจของฝรั่งเศสด้วย ฝรั่งเศสเกรงว่าถ้าคุมพวกกองเวียดนามซึ่งมีหลวงชนานามาและหลวงนรากรอควบคุมไม่ได้ ย่อมจะเป็นอันตรายและไม่เป็นผลต่อการยึดครองและประโยชน์ที่ฝ่าย

เมืองจันทบุรีสมัยฝรั่งเศสปกครองปีสุดท้าย พ.ศ.2447 มีวัดโรมันคาทอลิกตั้งอยู่เป็นอาคารก่ออิฐ (กลางภาพ)
(ภาพจากหนังสือ หลวงสารคชเชตต์, จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี พ.ศ.2436 ถึง พ.ศ.2447, พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2495)

ฝรั่งเศสจะพึงได้รับในเวลาต่อไป

ครั้งหนึ่งเมื่อหลวงชนานามาไม่อยู่ ผู้บังคับการกองทหารฝรั่งเศสเรียกหาตัวหลวงชนานามาเพราะมีธุระเกี่ยวกับการขนส่งเสบียงซึ่งหลวงชนานามาเป็นผู้รับผิดชอบ ปรากฏว่าหลวงชนานามาไปทำการประมงหาปลาตามอาชีพของตน ผู้บังคับการกองทหารฝรั่งเศสแสดงปฏิกิริยาและต่อว่าแก่ฝ่ายไทยเป็นเชิงจะเอาโทษกับหลวงชนานามาที่ไม่บอกกล่าวรายงานกับฝรั่งเศสว่าจะไปที่ใดเมื่อใด⁶² กระทรวงต่างประเทศก็ได้ประท้วงเรื่องนี้ต่อราชทูตฝรั่งเศสประจำสยามทันทีว่า เหตุใดพันตรีอาลบลูจึงต้องการให้หลวงชนานมารายงานต่อฝรั่งเศสก่อนจะไปที่ใด⁶³ ทางฝรั่งเศสก็นิ่งเฉยเสียไม่กล่าวตอบโต้ หลังจากนั้นฝรั่งเศสทางเมืองจันทบุรี (โดยเฉพาะในสมัยของผู้บังคับกองคนต่อ ๆ มา) พยายามบังคับปกครองพวกเวียดนามและกันออกจากอำนาจสยามอย่างจริงจัง เช่นในคดีที่เวียดนามกองหลวงชนานามาทำความผิด ทางฝ่ายไทยจับกุมเพื่อพิจารณาโทษ ฝรั่งเศสถึงกับใช้วิธีการรุนแรงส่งทหารฝรั่งเศสมาแย่งชิงตัวไปจากความควบคุมของไทยนำไปยังค่ายฝรั่งเศสทันที⁶⁴ หลวงชนานามาไม่สามารถบังคับว่ากล่าวพวกเวียดนามเหล่านี้ได้เลย และไทยก็ไม่สามารถดึงชาวเวียดนามเหล่านี้กลับมาได้ในขณะนั้น เพราะความนิยมในฝรั่งเศสมีมากกว่า ส่วนการที่ไทยจะใช้กำลังชาวเวียดนามเป็นการตอบโต้ก็เป็นการพันวิสัย เพราะไทยเองต้องการหลีกเลี่ยงเหตุที่จะเกิดวิวาทกับฝรั่งเศสเป็นสำคัญ

⁶² กจข., ร.5, ฝ.31/12, Commandant L. Arlabosse to M. le Gouverneur. le II Juillet 1896.

⁶³ กจข., ร.5, ฝ.31/12, สำเนาที่ 4929, พระยาราชวราวุฒเสด็จความมายังหลวงพิพิธวิรัชการ, วันที่ 26 กรกฎาคม 115 (พ.ศ.2439).

⁶⁴ กจข., ร.5, ฝ.29.2/7, ที่ 1309/12532, กรมหลวงดำรงราชทูตกรมขุนสมมตฯ, วันที่ 23 มีนาคม ร.ศ.120 (พ.ศ.2445).

ในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้ลุ่สว่างไปนั้น พระยาวิชาธิบตีใช้วิธีการเรียกร้องความเห็นใจและโอนอ่อนผ่อนปรนกับฝรั่งเศส เนื่องจากปัญหาเรื่องเวียดนามกองหลวงชานานามาเข้าในบังคับฝรั่งเศสและเรื่องการขนส่งเสบียงนั้นเกี่ยวข้องกัน กระทรวงมหาดไทยจึงให้พระยาวิชาธิบตีพยายามแยกปัญหาทั้งสองออกจากกัน และสะสางทีละปัญหา สำหรับเรื่องการขนส่งเสบียงนั้นให้พระยาวิชาธิบตีชี้แจงฝรั่งเศสให้เข้าใจว่าไทยช่วยเหลือเป็นธุระให้ด้วยน้ำใจ มิได้เป็นไปตามกฎหมายที่ฝรั่งเศสจะบังคับให้ไทยทำตาม ให้จัดการปัดความรับผิดชอบเรื่องนี้เสียโดยหากคนรับจ้างเหมามาติดต่อกับฝรั่งเศสโดยตรง ในกรณีที่ฝรั่งเศสจะให้หลวงชานานามาจัดการต่อไป ฝรั่งเศสจะต้องให้หลวงชานานามาใช้อำนาจบังคับเวียดนามได้ตามเดิม ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาอีกข้อหนึ่งด้วย ส่วนเรื่องทหารเวียดนามเมืองจันทบุรีนี้ กระทรวงมหาดไทยต้องการให้พระยาวิชาธิบตียืนยันย้ำกับฝรั่งเศสว่าไทยมีอำนาจเหนือเวียดนามและบุตรหลานเวียดนาม จนกว่าความตกลงระหว่างราชทูตฝรั่งเศสและรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ จะยุติลงได้⁶⁵

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงมีพระราชดำริเรื่องการแก้ไขปัญหานี้ ว่าการที่นำเรื่องการรับจ้างบรรทุกเสบียงให้ฝรั่งเศสไปเกี่ยวพันกับเรื่องฝรั่งเศสจดทะเบียนเวียดนามกองหลวงชานานามา นั้น ทำให้เกิดผลเสียแก่ไทยได้ เนื่องจากได้แสดงให้เห็นว่าไทยมีอคติต่อคนเวียดนาม เป็นการย่ำความเข้าใจของฝรั่งเศสที่ว่าไทยมุ่งแต่จะเกณฑ์ใช้คนเวียดนามมากขึ้น ดังพระราชกระแสรับสั่งว่า

⁶⁵ กจข., ร.5, ฝ 31/12, ตราลับ ที่ 68/27239 เรื่องฝรั่งเศสเกณฑ์เรือบันทุกเสบียง, กระทรวงมหาดไทยถึงพระยาวิชาธิบตี, วันที่ 11 พฤศจิกายน 115 (พ.ศ.2439)

...ความที่ปรากฏนี้เหมือนหนึ่งว่าเราจะบังคับให้รับจ้างอย่างเดิม
ได้แต่เฉพาะพวกลูกหลานญวน พวกอื่นนอกนั้นเราบังคับไม่ได้
ไปต้องกับคำที่เขาว่า ทำไมจึงต้องเกณฑ์แต่พวกญวนคนไทยจึง
ไม่เกณฑ์ ก็คงเป็นเพราะเราถือคนพลเมืองไม่เสมอกัน ส่วน
ความจริงนั้นคนญวนเหล่านี้ได้ความเดือดร้อนก็เพราะต้องรับจ้าง
โดยความกดขี่เช่นนั้นควรจะแก้ไขให้พ้นจากมีช่องเสียเล็กน้อยที่
เขาจะหยิบยกขึ้นมาพูดได้...⁶⁶

หลังจากนั้นปัญหาเรื่องขนส่งเสบียงก็คลี่คลายลง ฝรั่งเศสยอมรับให้
หลวงชนานามาว่าจ้างเวียดนามหรือคนอื่น ๆ ได้ โดยทำสัญญารับเหมากับ
พันตรีอาลบุศโดยตรงตามราคาพื้นเมือง ส่วนเรื่องคนในบังคับนั้น พันตรี
อาลบุศยังคงแย้งว่าจะต้องถือว่าเวียดนามทั้งปวงที่ได้รับหนังสือจากราชทูต
ฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ เป็นคนในบังคับฝรั่งเศสแท้จริง และว่าการตัดสินใจเรื่องนี้เป็น
เรื่องของราชทูตฝรั่งเศส นับว่าปัญหาเรื่องคนเวียดนามทหารจัตวาเบียน
เป็นคนในบังคับฝรั่งเศสนั้นไทยไม่อาจแก้ไขให้สิ้นสุดได้ และฝรั่งเศสก็ไม่ได้
ยอมรับอย่างเป็นทางการว่าฝรั่งเศสไม่มีสิทธิจัตวาเบียนคนเหล่านี้

ฝรั่งเศสยังคงพยายามที่จะปกครองคนเวียดนามในเมืองจันทบุรี ไทย
ได้แก้ไขปัญหานี้โดยปฏิบัติต่อคนเวียดนามเช่นคนไทย เมื่อมีคดีต่าง ๆ เกิดขึ้น
ก็ใช้การฟ้องผันโต้แย้งไปเป็นคราว ๆ จนกระทั่งใน พ.ศ.2447 (ค.ศ.1904)
ไทยทำสัญญากับฝรั่งเศสยอมยกดินแดนตรงข้ามกับเมืองหลวงพระบางบน
ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงยอมถอนกำลังออกจากเมือง

⁶⁶ กจข., ร.5, ฝ.31/12, ที่ 952, พระราชกระแสรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าฯ พระราชทานสมเด็จพระเจ้าอนงาเออกรมหมื่นดำรงฯ, วันที่ 11 พฤศจิกายน 115 (พ.ศ.2439).

จันทบุรีในราวกลาง พ.ศ.2448 (ค.ศ.1905) ระหว่างนี้ได้มีการตั้งสถานกงสุลที่จันทบุรีแล้ว รองกงสุลฝรั่งเศสเมืองจันทบุรี คือ ม.เยเนเวต์ ได้หาทางดึงคนเวียดนามเข้าไว้ในความป้องกันของฝรั่งเศสมากขึ้น เมื่อฝ่ายไทยคัดค้านอย่างแข็งขันทุกครั้งที่ฝรั่งเศสทำการป้องกันคนเวียดนาม รองกงสุลก็ได้หาหนทางอื่นอีก เช่นอาศัยการตีความหมายตามสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ.2399 (ค.ศ.1856) ข้อ 6 ว่า ลูกจ้างที่รับใช้คนฝรั่งเศสจะได้รับยกเว้นไม่ต้องทำราชการ และใครจะมากดขี่เบียดเบียนไม่ได้มัน ให้หมายถึง ฝรั่งเศสมีสิทธิป้องกันลูกจ้างของตนได้ รองกงสุลได้ส่งคนเที่ยวยุยงเกลี้ยกล่อมชักชวนให้พวกเวียดนามเข้ารับหนังสือสำหรับตัวเป็นลูกจ้างคนในบังคับฝรั่งเศส เรียกว่าหนังสือกัวชา ด้วยวิธีนี้นอกจากจะดึงคนเวียดนามมาไว้ในความป้องกันของฝรั่งเศสได้แล้ว รองกงสุลยังได้ผลประโยชน์จากเงินค่าธรรมเนียมอีกด้วย⁶⁷

การรับหนังสือกัวชานั้นเป็นการผิดทำนองคลองธรรม เนื่องจากพวกเวียดนามเหล่านี้ไม่ได้เป็นลูกจ้างคนในบังคับฝรั่งเศสอย่างแท้จริง แต่เป็นพวกที่ทำงานการของตนเอง พวกนี้รับสมอ้างว่าเป็นลูกจ้างดีเลิศบ้างทำทองบ้าง ซึ่งมีผลแตกต่างกันคือคนในบังคับฝรั่งเศสมีสิทธิรับเอาทรัพย์สินสมบัติของลูกจ้างในนามของตน โดยอ้างได้ว่าทรัพย์สินมัตินั้นคนได้มอบฉันทะให้ไปทำกิจการให้แก่ตน แต่พวกเวียดนามไม่ได้รู้เรื่องนี้ นอกจากคิดว่าตนจะได้รับประโยชน์ที่ไม่ต้องเป็นทหาร และไม่ต้องเสียภาษีอากรอย่างใดทั้งสิ้น⁶⁸ นอกจากนั้น

⁶⁷ กจข., ร.5, ฝ.21/21, ที่ 2042/10107, สมเด็จพระเจ้านั่งเอยาเธอกรมหลวงดำรงฯ ทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตฯ, วันที่ 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ.124 (พ.ศ.2449) : หนังสือกัวชานี้เข้าใจว่าเป็นคำเรียกซึ่งเพี้ยนจากคำในภาษาฝรั่งเศสหรือเป็นคำซึ่งใช้เฉพาะในขณะนั้น ไม่มีหลักฐานเพิ่มเติมสำหรับคำนี้ นอกจากจะเข้าใจไว้ว่าเป็นใบสำคัญที่กงสุลให้กับลูกจ้างของคนในบังคับเพื่อแสดงสิทธิอันไม่ชอบธรรมว่าอยู่ในความคุ้มครองของกงสุลฝรั่งเศส.

⁶⁸ เพิ่งอ้าง.

ตามสัญญาข้อ 6 ได้ระบุว่า ลูกจ้างที่เป็นคนไทยประพฤติดกฏหมาย กงสุล จะต้องส่งตัวให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยชำระเหมือนคนไทยทั้งปวง ดังนั้นกงสุล จะป้องกันคนเวียดนามซึ่งเป็นคนในบังคับไทยในฐานะที่เป็นลูกจ้าง และกีดกัน ออกจากอำนาจกฎหมายไทยไม่ได้ และถ้าทำเช่นนั้นนับได้ว่ากระทำผิดต่อ สัญญาโดยตรง

อย่างไรก็ดีปัญหาฝรั่งเศสจดทะเบียนคนเวียดนามในบังคับในระยะหลัง จากที่ฝรั่งเศสได้ถอนกำลังทหารออกไปจากเมืองจันทบุรีแล้ว ไม่ได้ทำให้ รัฐบาลสยามต้องวิตกกังวลมากเท่ากับสมัยที่ฝรั่งเศสยังคงยึดครองเมืองอยู่ เพราะปัญหาคนในบังคับนี้ต่อมาได้ผ่อนคลายความยุ่งยากลง และได้รับการ แก้ไขในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศฝรั่งเศสในตอนปลายรัชกาล ที่ 5 คือ ราว พ.ศ.2450

สรุปได้ว่า ในระหว่างที่ฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ไทยต้องเผชิญปัญหา มากมายจากการที่ฝรั่งเศสพยายามเพิ่มพูนอิทธิพลของตนและกีดกันอำนาจ ผู้ปกครองท้องถิ่นฝ่ายไทย ที่สำคัญคือฝรั่งเศสพยายามทุกวิถีเพื่อจดทะเบียน และควบคุมคนเวียดนามในบังคับไทยและที่รับราชการทหารเรือ ซึ่งนำไปสู่การ ถกเถียงโต้แย้งระหว่างผู้ปกครองไทยกับฝรั่งเศส นอกจากนั้นไทยยังต้อง วุ่นวายคอยเอาใจใส่ให้บริการฝรั่งเศสตามคำร้องขอด้วย โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศส เรียกร้องบริการซึ่งไทยจำเป็นต้องอาศัยแรงงานและความชำนาญของชาวเวียดนาม แต่ฝรั่งเศสกลับกีดกันไม่ให้ไทยใช้ชาวเวียดนามทำงานดังกล่าว ในระยะนี้ เจ้าหน้าที่ไทยเดือดร้อนและอดอัดใจเป็นอย่างมาก เพราะต้องเผชิญกับปัญหา ดังกล่าวที่เกิดขึ้น และยังวิตกกังวลว่าฝรั่งเศสอาจอ้างเอาปัญหายุ่งยากต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสาเหตุคุกคามให้ไทยต้องเสียจันทบุรีตลอดไป

4.3.2 กรณีเมืองพระตะบองและชาวเวียดนามในพระตะบอง

เมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ เป็นหัวเมืองเขมรซึ่งขึ้นกับไทยมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อพระนโรดมยกดินแดนเขมรให้อยู่ในความอารักขาของฝรั่งเศส หัวเมืองเขมรส่วนนี้ยังเป็นของไทยอยู่ โดยที่ฝรั่งเศสได้รับรองในสัญญา พ.ศ.2410 ต่อมาฝรั่งเศสได้สนใจและมองเห็นความสำคัญของหัวเมืองเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะพระตะบอง เห็นว่าสัญญา พ.ศ.2410 เป็นความผิดพลาดของฝรั่งเศสและพยายามทุกทางที่จะเข้ามามีอิทธิพลครอบครอง เนื่องจากพระตะบองเป็นเมืองสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร มีทะเลสาบเป็นแหล่งประมงที่สำคัญและเป็นตลาดการค้า นอกจากนั้น พระตะบองยังมีเขตแดนติดต่อกับเขมรดินแดนในความปกครองของฝรั่งเศส มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ต่อเสถียรภาพและความเจริญของอาณานิคมฝรั่งเศส ในราวพ.ศ.2427 ฝรั่งเศสเริ่มแสดงท่าทีที่ต้องการพระตะบอง เสียมราฐ และบริเวณทะเลสาบทั้งหมดเพื่อรวมกับเขมรส่วนใหญ่ เมื่อมีการตกลงทำสัญญากับเขมรเพื่อกระชับอำนาจการปกครองเขมรเข้าสู่รัฐบาลอินโดจีนมากขึ้นแล้ว พระนโรดมกษัตริย์เขมรก็พยายามเรียกร้องขอคืนแดนพระตะบองคืนไปรวมกับเขมรทั้งหมด การที่พรมแดนเมืองพระตะบองที่ติดกับทะเลสาบใหญ่เป็นทั้งของไทยและเขมรไม่มีการปักปันเขตแดนอย่างแน่นอน (มาตราที่ 4 ของสัญญา พ.ศ.2410 ไม่ได้กำหนดว่าทะเลสาบและชายฝั่งรอบ ๆ เป็นของไทยหรือเขมร และเขตพรมแดนจังหวัดอื่น ๆ ของไทยที่ติดกับเขมรก็ไม่แน่นอน) เป็นจุดอ่อนที่ทำให้เกิดข้อพิพาทขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสขึ้นในเรื่องพรมแดนและเรื่องคนในบังคับที่ข้ามมาทำมาหากินในเขตต่อแดนนี้ ภายหลัง พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสได้แสดงท่าทีสื่อเจตนาที่จะเข้าครอบครองเมืองพระตะบองมากขึ้นทุกที ปัญหาเรื่องคนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสก็ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ฝรั่งเศส

ใช้ในการดำเนินการตามจุดประสงค์นี้

ตามสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสได้ระบุเงื่อนไขของสัญญาข้อที่ 3, 4 และ 7 ว่าไม่อนุญาตให้ไทยมีป้อมด่านและกองกำลังพร้อมอาวุธตั้งอยู่ในเมืองพระตะบองและเสียมราฐ และให้คนในบังคับฝรั่งเศสมีสิทธิทำมาค้าขายในเขตเมืองดังกล่าวได้โดยเสรี ความนี้แสดงว่า ถึงแม้ว่าฝรั่งเศสจะยอมรับแล้วว่าพระตะบองและเสียมราฐเป็นของสยาม ดังที่รับรองในสัญญา พ.ศ.2410 แต่ฝรั่งเศสก็สนใจที่จะขยายอิทธิพลของตนเข้ามายังดินแดนนี้ และมุ่งหมายที่จะครอบครองผนวกกับดินแดนเขมรซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

ไทยเริ่มรู้สึกว่างฝรั่งเศสต้องการครอบครองพระตะบองอย่างแน่นอในราว พ.ศ.2438 ในกรณีที่ฝรั่งเศสใช้วิธีจذبเขมรคนในบังคับด้วยกลวิธีเล่ห์กระเท่ห์อื่น ๆ เพื่อหาเหตุเอาเปรียบไทยเช่นเดิม ความตกลงระหว่างฝรั่งเศสกับอังกฤษ พ.ศ.2439 (ค.ศ.1896) ไม่ได้ทำให้รัฐบาลสยามสิ้นความวิตกกังวลได้แต่อย่างใด โดยเฉพาะท่าทีของฝรั่งเศสที่มีต่อเมืองพระตะบอง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานกรมพระยาเทวะวงษ์ว่า

...การเรื่อนั้นมันมีความวิตกมากอยู่ ด้วยเห็นว่าเป็นคราวที่จะตั้ง
หนทางเดินใหม่ของฝรั่งเศส ภายหลังที่ได้ทำหนังสือสัญญากับ
อังกฤษแล้ว ฉะนั้นระแวงอยู่เสมอว่าการที่ฝรั่งเศสตกลงกับอังกฤษ
นั้นดีเกินที่ควรเราจะคาดหมายไป คงจะมีมาหนักหนาเอาทาง
อื่น...ฉันสงสัยว่าน่าจะหวดทางพระตะบอง เห็นจะต้องเตรียม
ตัวรับในเดือน 4 เดือน 5 นี้...⁶⁹

⁶⁹ กจข., ร.5, ฟ.31/3 ที่ 9/16213, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานกรมหลวงเทวะวงษ์, วันที่ 7 มีนาคม ร.ศ.114 (พ.ศ.2439).

ฝรั่งเศสเริ่มแผนการณ์ยึดครองเมืองพระตะบองอย่างจริงจังในราวปลาย พ.ศ.2438 พระศักดิ์พิเดชวรฤทธิข้าหลวงรักษาราชการมณฑลเขมร (ได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐและสวายจิก และเมืองที่ขึ้นกับเมืองเหล่านี้) ได้แจ้งมายังกรุงเทพฯว่า ม.โรลองข้าหลวงพิเศษของฝรั่งเศสซึ่งมาพักยังเมืองพระตะบอง ได้ประกาศเปิดศาลข้าหลวงฝ่ายฝรั่งเศสทุกวันเว้นวันอาทิตย์ เพื่อรับพิจารณา ถ้อยความในเมืองพระตะบอง⁷⁰

ชาวเวียดนามในเมืองพระตะบองเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส คือระหว่างกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองพระตะบองและพระยาคทาธรธรณินทร์ผู้ว่าราชการในกรณีคนในบังคับฝรั่งเศส การที่จะพิจารณาปัญหาจดทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นการยากลำบาก เพราะพระตะบองเป็นเมืองใหญ่และคึกคัก มีการติดต่อกับเขมรทางด้านการค้ามากกว่าทางกรุงเทพฯ เพราะใช้การเดินทางทางเรือและอาณาเขตติดต่อใกล้ชิด การติดต่อกับกรุงเทพฯต้องเดินทางบกเสียค่าใช้จ่ายมากและลำบากกว่า ดังนั้นประชาชนในพระตะบองและเขมรมักเดินทางไป ๆ มา ๆ เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ ถ้านับเอาสถานที่เกิดเป็นกฎเกณฑ์และอาศัยหลักฐานจากคำให้การแล้ว พวกเวียดนามในเมืองพระตะบองส่วนมากเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส⁷¹ ก่อนหน้าที่จะ

⁷⁰ กจข., ร.5, ฝ.20/8, ไปรเวตที่ 1726/27763, พระยาราชวรานุฎราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยถึงกรมหมื่นสมมตฯ, วันที่ 4 พฤศจิกายน ร.ศ.114 (พ.ศ.2438) ; การตั้งศาลข้าหลวงผสมนี้เป็นไปตามสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส วันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ.113 กำหนดระยะเวลา 1 ปี ให้ตั้งที่พระตะบองและอุบลฯ แต่ปรากฏว่าฝรั่งเศสไม่ตั้งที่อุบลฯ มาตั้งพระตะบองแห่งเดียว และกว่าจะตั้งก็ถึงเวลาสิ้นสุดกำหนดสัญญาจะต้องยกเลิกศาลนั้นเสีย นอกจากว่าทั้งสยามและฝรั่งเศสเห็นเหตุสมควรจะให้ตั้งต่อไป แต่ก็ไม่ได้มีการตกลงดังกล่าว.

⁷¹ กจข., ร.5, ฝ.20/32, Mr.J.T.Westengard's Report on Mission to Battambang to Mr.E.H. Strobel, The General Adviser to H.S.H.Government, Oct. 14, 1904 :

มีการตั้งศาลกงสุลฝรั่งเศสในเมืองพระตะบองในวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ.2444 (ค.ศ.1901) ยังไม่มีเหตุการณ์ยุ่งยากที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับฝรั่งเศส หลังจากนั้นกงสุลฝรั่งเศสได้ทำความลำบากแก่ไทยมากขึ้น กงสุลฝรั่งเศสไม่ได้ฟังคำสั่งของราชทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ แต่กลับปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลอินโดจีนแห่งฝรั่งเศสที่กรุงไซ่ง่อน ซึ่งต้องการให้ฝรั่งเศสมีอำนาจควบคุมเมืองพระตะบอง ม.โบ (M.beau) ข้าหลวงใหญ่แห่งอินโดจีนฝรั่งเศสเองยอมรับอย่างเปิดเผยว่า พระตะบองมีความสำคัญต่อสถานะความมั่นคงของอินโดจีนแห่งฝรั่งเศสทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

...พระตะบองเป็นเมืองที่มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับจักรวรรดิอินโดจีนของฝรั่งเศสซึ่งกำลังต้องการส่งเสริมและพัฒนาในทางด้านการค้า เพราะฉะนั้นนโยบายของฝรั่งเศสจึงมุ่งพิจารณาในเรื่องนี้และสนใจที่จะให้ปรับปรุงทางด้านการสาธารณสุขเช่นการสัญจรทางน้ำ

71(ต่อ) ทะเลสาบเมืองพระตะบองเป็นเขตแบ่งแยกดินแดนไทยและเขมร มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ รวมผลประโยชน์ไทยและเขมรที่ได้จากการประมง ฝรั่งเศสมีสิทธิเดินเรือในทะเลสาบแม่น้ำโขงเขตไทยได้โดยเสรีตามมาตรา 6 ของสัญญา พ.ศ.2410 ปรากฏว่าฝรั่งเศสต้องการมากกว่านั้น สองปีหลังจากทำสัญญา นายพลเรอริโออิเยร์ผู้สำเร็จราชการและผู้อำนวยการทหารเวียดนามได้เสนอว่า ไทยควรให้การจับปลาในทะเลสาบทั้งหมดเป็นไปโดยเสรีและให้ข้าหลวงแต่ละจังหวัดเก็บภาษีประมงในแดนตน ไทยคัดค้านแต่ไม่ได้ผล จึงยอมตกลงปรับปรุงสัญญา พ.ศ.2410 มาตรา 6 ยกเลิกเก็บภาษีชาวเขมร เวียดนามได้ และคนในบังคับฝรั่งเศส ตลอดจนคนไทยที่ไปทำประมงในทะเลสาบ ชาวประมงต้องจ่ายค่าก่อสร้างและค่าบำรุงอาคารที่ใช้ตกปลาและทำปลาเค็ม แต่มาตราผนวกของสัญญานี้ไม่ช่วยแก้ปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับผลประโยชน์ของไทยและฝรั่งเศสเหนือบริเวณริมทะเลสาบนี้เลย เพราะฝรั่งเศสยังคงพยายามเข้ามามีอำนาจครอบครองทั้งหมด ปัญหายุ่งยากในเมืองพระตะบองมักมาจากเรื่องที่ฝรั่งเศสคัดค้านที่ไทยจัดการเก็บภาษีและปกครองคนในบังคับไทยในบริเวณริมทะเลสาบนั้น.

และที่สำคัญมากคือการป้องกันความปลอดภัยและมั่นคงของจักรวรรดิเอง ฝรั่งเศสมีภาวะจำเป็นต้องคอยป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้นได้ในบริเวณเขตแดนที่ติดต่อกับจีนอยู่แล้ว และในทางเศรษฐกิจ ฝรั่งเศสก็ไม่อาจเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมากได้อีกเพื่อเปิดเส้นทางอื่นแทนที่พระตะบองนี้ อีกนัยหนึ่ง ฝรั่งเศสจำเป็นต้องมีเพื่อนบ้านที่เป็นมิตรทางตะวันตก ถ้าสิ่งนี้ไม่มีทางเป็นไปได้ ฝรั่งเศสจำเป็นต้องก้าวไปสู่แผ่นดินฝั่งขวาของกลุ่มแม่น้ำโขง...⁷²

ฝรั่งเศสไม่ได้คิดจะช่วงชิงพระตะบองไปจากไทยตรง ๆ เพราะไม่มีเหตุพอที่จะทำได้เช่นนั้น นอกจากนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปารีสยังได้แสดงท่าทีเป็นมิตรกับไทยอย่างจริงจัง และกำลังตระเตรียมท่าความตกลงสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ.2445 (ค.ศ.1902) การรบบรัดเอาโดยใช้กำลังต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ฝรั่งเศสไม่มีงบประมาณและกำลังทหารพอที่จะสนับสนุนการขยายอาณานิคมด้วยวิธีนี้ ยิ่งกว่านั้นถ้าประชาชนในเมืองพระตะบองไม่นิยมการปกครองของฝรั่งเศส ทำการต่อสู้เช่นเวียดนามและเขมรก็ยิ่งทำให้สิ้นเปลืองและไม่คุ้มกับประโยชน์ที่จะได้ ทางที่เหมาะสมมากที่สุดคือใช้อุบายแทรกแซงหาอำนาจและความนิยมจากพลเมืองในพระตะบองซึ่งอยู่ในความปกครองของสยาม ทั้งยังสามารถเรียกร้องเอาประโยชน์จากรัฐบาลสยามได้ โดยวิธีชูงักคตียุงยากที่เกิดขึ้นแต่ละคราวในระยะเวลาที่ยังไม่พร้อมจะดำเนินการเด็ดขาดอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสได้สนับสนุนกงสุลฝรั่งเศสที่

---

⁷² กจข., ร.5, ฝ.20/32, ที่ 1184/641, Notes of an Interview between M.Beau, Governor General of Indochina and Mr. Westengard at the Palace in Saigon, 28 Sept. 1904

พระตะบองหาทางให้ฝรั่งเศสมีอำนาจทางการปกครอง และให้แน่ใจว่าฝรั่งเศสจะไม่สูญเสียประโยชน์ที่พึงได้จากเมืองพระตะบองแม้พระตะบองจะอยู่ในอำนาจสยาม รัฐบาลสยามตระหนักดีถึงนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสอีกเช่นกัน ดังที่พระยาคทาธราชทูตสมเด็จพระยาดำรงว่า

...พระยาคทาธราชทูตได้ความว่าที่กรุงปารีสได้มีโทรเลขส่งมาถึงกงสุลว่า ในเวลานี้ที่เมืองพระตะบองและเมืองเสียมราฐนั้นจะคิดเอาอย่างไม่สำเร็จไปได้ เพราะฉะนั้นให้กงสุลเร่งจัดการวางอำนาจฝรั่งเศสให้เต็มเมืองโดยแข็งแรง...⁷³

นอกจากนั้น การดำเนินการหาเหตุยุ่งยากเพื่อยึดอำนาจในพระตะบองยังเป็นอุบายหน่วงเหนี่ยวการเจรจาซึ่งจะนำไปสู่การตกลงในสัญญา พ.ศ.2445 และ พ.ศ.2447 ซึ่งฝรั่งเศสจะต้องแสดงให้เห็นว่าคนมีไมตรีจิตต่อไทยเช่นเดียวกับอังกฤษ และคืนสิทธิสภาพนอกอาณาเขตบางส่วนให้แก่ไทย ฝรั่งเศสเบี่ยงบ่ายไม่ให้สัตยาบันสัญญา พ.ศ.2445 พร้อมกันนั้นได้แสดงท่าทีให้เห็นเด่นชัดว่า ฝรั่งเศสต้องการเมืองพระตะบอง ต่อมาก็ได้หลีกเลี่ยงการเจรจาเพื่อตกลงแก้ไขสัญญาครั้งต่อไป การแสดงท่าทีเปิดเผยของฝรั่งเศสดังกล่าวทำให้ฝรั่งเศสดำเนินการกีดกันอำนาจของไทยในพระตะบองได้อย่างจริงจัง เช่น เรื่องการจตตะเบียนและป้องกันเวียดนามและเขมรในพระตะบอง จนถึงกรณีที่ฝรั่งเศสบีบบังคับให้ไทยยอมรับในสัญญา พ.ศ.2447 ให้ฝรั่งเศสมาฝึกหัดพลตระเวนที่พระตะบอง และให้รับคนฝรั่งเศสเป็นที่ปรึกษากฎหมายประจำศาล

⁷³ กช., ร.5, ฝ.20/27, ที่ 1793/9191, กรมหลวงดำรงฯกราบทูลกรมขุนสมมา, 27 พฤศจิกายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

ต่างประเทศในพระตะบองเป็นต้น⁷⁴

เรื่องการจดทะเบียนคนในบังคับเมืองพระตะบอง นับว่าฝรั่งเศสถือเป็นนโยบายหลักเพื่อสร้างอำนาจและอิทธิพลของตน ปรากฏว่าจำนวนคนเวียดนามเข้าในบังคับฝรั่งเศสมีมากที่สุด ในทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสนั้น จำนวนคนทั้งหมดที่เข้าในบังคับตั้งแต่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2446 ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ.2447 มี 1,550 คน เป็นคนเวียดนามถึง 1,150 คน เขมร 250 คน และจีน 150 คน สำหรับคนเวียดนามนั้นได้ระบุว่าเป็นคนที่เกิดในเมืองพระตะบองราว 600-700 คน นอกจากนั้นเป็นเวียดนามที่ข้ามมาจากอินโดจีนของฝรั่งเศส ตั้งแต่ราว พ.ศ.2443⁷⁵ พวกเขาเดินทางมายังพระตะบอง เพื่อทำมาหากินและหลีกเลี่ยงการปกครองของฝรั่งเศสที่กดขี่และเร่งรัดเงินภาษีและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ พวกเขาไม่ต้องการให้พระตะบองตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสโดยตรง เช่นเดียวกับที่ต้องการให้ฝรั่งเศสใช้อำนาจคุ้มครองป้องกันคนในบังคับในเขตสยามอย่างเข้มแข็ง คนเวียดนามเดินทางเข้ามาในสยามในฐานะลูกจ้างของคนฝรั่งเศส ทำให้ได้เปรียบคนไทยและคนเวียดนามซึ่งอยู่ในบังคับไทย กอบโกยผลกำไรได้มากกว่าสะดวกกว่าเมื่ออยู่ในบ้านเมืองของตน ฝรั่งเศสเองก็พอใจที่มีคนเวียดนามเดินทางเข้าอยู่ในเขตสยามมาก ๆ เพราะทำให้ฝรั่งเศสมีอำนาจอิทธิพลกว่าเจ้าหน้าที่สยามในพระตะบอง

การที่คนเวียดนามในบังคับไทยจำนวนมากเข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศส (แม้ว่าตัวเลขจะไม่ตรงกับความเป็นจริงนักก็ตาม) นับได้ว่าฝรั่งเศสประสบ

⁷⁴ กจร., ร.5, ม.41/50, เมมโมแรนด์ เรื่องราชการเมืองพระตะบองโดยกรมหลวงดำรง, เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2448.

⁷⁵ Ibid., กจร., ร.5, ฝ.20/32, Mr.J.T.Westengard's Report on Mision to Battambang....; Oct. 14, 1904.

ความสำเร็จในการแทรกแซงอำนาจการปกครองเมืองพระตะบอง ก่อให้เกิดกรณีขัดแย้งอย่างมากมายระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเรื่องคดีคนเวียดนามในบังคับฝ่ายไทยเสียเปรียบอย่างไม่อาจโต้แย้งแก้ไขได้ และนำไปสู่สภาวะการณ์ที่ไทยต้องยอมรับว่าไทยควรจะเลือกสูญเสียพระตะบองไปเพื่อแลกกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งจะคุ้มค่ากว่าพยายามรั้งเอาพระตะบองไว้โดยที่รู้ดีว่าจะต้องสูญเสียไปจนได้ในวันหนึ่งโดยไม่ได้ผลตอบแทนอย่างใดเลย

สาเหตุที่คนเวียดนามในพระตะบองเข้าไปในบังคับฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก แตกต่างจากเมืองอื่น ๆ ทั้งการดำเนินการของกงสุลและการที่เวียดนามสมัครเข้าอยู่ในบังคับ เนื่องจากกงสุลฝรั่งเศสตระหนักดีถึงความสำคัญของเมืองพระตะบองต่อจักรวรรดิอินโดจีน กงสุลแต่ละคนจึงมีท่าทีแสดงอำนาจทางการปกครองเหนือคนในพระตะบอง หากะแนนนิยมโดยเรียกร้องผลประโยชน์สำหรับคนในบังคับจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยาม และใช้กำลังรุนแรงข่มขู่เพื่อให้อำนาจทางการปกครองนั้น ปัญหาเรื่องฝรั่งเศสอาศัยการจดทะเบียนและคุ้มครองป้องกันคนเวียดนาม ได้เพิ่มความรุนแรงขึ้นในสมัย ม.เปเลกรินี (M.Pellegrini) ซึ่งเข้ามาเป็นกงสุลราว พ.ศ.2446 ม.เปเลกรินีเร่งเพิ่มอำนาจฝรั่งเศสเหนือเวียดนามและเขมรในเมืองพระตะบอง พยายามหาเหตุกับไทยว่าไทยละเมิดสัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์คนเวียดนามในบังคับ เช่น หว่าไทยเก็บเงินค่าราชการพวกเวียดนามในบังคับในพระตะบองและริมทะเลสาบ ซึ่งไทยเองก็ค้านว่าได้เก็บแต่เฉพาะจากเวียดนามที่ไม่มีใบเสร็จแสดงว่าเสียเงินกับฝรั่งเศสที่พนมเปญแล้ว และไม่มีหนังสือเดินทางเหตุผลที่แท้จริงที่ไทยเก็บเงินค่าราชการพวกเวียดนาม คือไทยได้ให้สิทธิพวกเวียดนามในฐานะคนในบังคับไทยมาช้านานแล้ว การเก็บเงิน 4 บาทต่อปีก็ได้ปฏิบัติต่อคนพื้นเมืองที่ได้รับสิทธิประโยชน์จากสยามเช่นเดียวกัน การที่ฝรั่งเศสจะเรียกร้องไม่ให้เก็บก็เท่ากับว่าเวียดนามได้เปรียบคนในบังคับไทยอื่น ๆ

เพราะยังคงได้รับประโยชน์จากไทยเช่นเดิม

นอกจากนั้นกงสุลเปเลกรีนียังกล่าวหาว่าไทยชำระความคนเวียดนามในบังคับฝรั่งเศส ซึ่งในกรณีนี้ไทยได้ปฏิบัติจริงแต่เป็นความสมัครใจของพวกเขา เวียดนามเอง และเพื่อเห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เมื่อพวกเขาเวียดนามเกิดวิวาทกันขึ้น ต่างก็ไปขอให้อำเภอด่านเสมาฝ่ายไทยชำระความให้ บางทีก็ไปหาเวียดนามผู้ใหญ่บ้าน ทางอำเภอเห็นว่าเวียดนามนั้นอยู่ในความปกครองของอำเภอแต่เดิม และหนทางไปยังสถานกงสุลฝรั่งเศสห่างไกล โจทก์จำเลยเองก็พอใจในคำตัดสินชำระความนั้น ๆ⁷⁶

อย่างไรก็ดี การที่เปเลกรีนีคัดค้านไทยหลายเรื่องเช่นนี้ ทำให้ไทยหวาดว่าฝรั่งเศสมีอุบายเรียกความนิยมจากราชทูร จึงได้ประกาศตัดหน้าเสียก่อนว่างดเว้นเก็บเงินค่าราชการเวียดนาม ต่อมายังได้ผ่อนผันให้แก่เวียดนามอีก เช่น งดเก็บภาษีปลาตามโรงงานในเขตทะเลสาบซึ่งไทยมีสิทธิเก็บได้ เพื่อรักษาเหตุการณ์ไม่ให้ต้องยุ่งยากเกี่ยวกับฝรั่งเศส ผลปรากฏว่ายังคงมีชาวเวียดนามสมัครอยู่กับฝ่ายไทยอีกมาก⁷⁷

ยิ่งกว่านั้นพระยาคทาธรรและกงสุลเปเลกรีนียังมีความหมางใจกันเป็นส่วนตัวเกี่ยวกับการจดทะเบียนและคุ้มครองป้องกันคนเวียดนามด้วย⁷⁸

⁷⁶ เฟ็งอ้าง.

⁷⁷ เฟ็งอ้าง.

⁷⁸ ในตอนแรกเข้าใจกันว่าพระยาคทาธรรและกงสุลเปเลกรีนีเป็นศัตรูกันเพราะแย่งสตรีคนเดียวกัน ซึ่งราชทูตฝรั่งเศสประจำไทยได้เข้าใจเช่นนั้นและได้แจ้งความต่อไทย แต่พระยาคทาธรรได้แก้ข้อกล่าวหาว่าความจริงเป็นเพราะกงสุลได้พากรรยาน้อยของพระยาคทาธรรไปอยู่ด้วยกันในคราวที่พระยาคทาธรรเดินทางเข้ากรุงเทพฯ และการที่กงสุลทำตัวเป็นศัตรูด้วยเป็นการแก้เกี่ยวกับตนกระทำผิด ประกอบกับได้มีการโต้แย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของไทยและฝรั่งเศสในหลายกรณีซึ่งต่างก็ไม่ยอมประนีประนอมกัน พระยาคทาธรรเองมีท่าทีแข็งกร้าวเมื่อกงสุลทำการเกินเลยก่อให้เกิดการขัดเคืองกันอย่างรุนแรง

กงสุลตั้งตัวเป็นศัตรูกับพระยาตากทรรษา และพยายามหาเหตุให้เกิดเป็นปัญหา
ยุ่งยากทางการปกครองเดือดร้อนแก่ไทย ในบางกรณีซึ่งอาจจะตกลงกันได้
ด้วยน้ำใจไมตรีก็กลับกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตและถกเถียงกันไม่จบสิ้น เรื่อง
สำคัญคือการจดทะเบียนคนในบังคับ เมื่อปรากฏว่ามีชาวเวียดนามจำนวนมาก
สมัครอยู่ในบังคับไทยต่อไปไม่หันไปหาความคุ้มครองจากฝรั่งเศส ม.เปเลกรีนี
ถึงกับอุกโทสะ ใช้อำนาจกระทำการรุนแรงเกินเลยเพื่อเอาชนะพระยาตากทรรษา
ใช้พวกนักเลงเวียดนามในบังคับตนกระทำอันธพาลข่มเหงกดขี่พวกเวียดนาม
ที่ไม่เข้าด้วยนั้น โดยบุกรุกเข้าไปในบ้านจุดคร่าตัวไปกักขังและทำร้ายเพื่อ
บังคับให้จดทะเบียน พวกเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสพรรคพวกกงสุลมักจะ
เข้าบุกรุกบ้านเรือนราษฎรและจับไม่เว้นว่าเป็นใครทั้งสิ้นสุดแล้วแต่จะพอใจ
พวกผู้หญิงเขมรถูกนำไปกักขังไว้ในสถานกงสุลเพราะถูกหาว่าเป็นคนเวียดนาม
พวกเวียดนามที่เกิดในเมืองพระตะบองและตัดผมแสดงตนว่าเป็นเขมรนั้น
พวกเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสก็จะบุกรุกขึ้นปล้นบ้านเรือนและจับตัวมา
ในเวลากลางคืนพวกนักเลงเวียดนามจะถืออาวุธทั้งมีด กระบอง และปืน
เทียวเดินด่าผู้คนตามตลาดด้วยถ้อยคำหยาบคายแสดงอำนาจใหญ่โต เอาไม้
กระบองเทียวยึดตามประตูบ้านของราษฎร ทั้งพวกเวียดนามและเขมรต้องยอม
สมัครเข้ากับฝรั่งเศสหรือไม่ก็หลบหนีไปอาศัยในป่าดง พระตะบองกลายเป็น
เมืองวุ่นวายจลาจลไปทั่ว ไม่มีระเบียบและความปลอดภัย พระยาตากทรรษาไม่
สามารถดำเนินการแก้ไขเหตุการณ์อย่างเด็ดขาดได้เพราะขัดที่อำนาจกงสุล⁷⁹

พวกข้าราชการฝ่ายไทยก็ไม่ได้ถูกละเว้นจากการถูกจับกุม และดู
เหมือนว่ากงสุลจะเจาะจงเป็นพิเศษที่จะแสดงอำนาจกดขี่ชาวเวียดนามซึ่ง

⁷⁹ กจข., ร.5, ฝ.20/27, ที่ 1757/9035, พระยาศรีสทเทพรราชปลัดทูลฉลอง
กระทรวงมหาดไทย ทูลกรมขุนสมมตฯ, วันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

รับราชการไทย เช่น เมื่อจับเวียดนามกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ก็ถอนป้ายแสดงตัวที่บ้านกำนันและผู้ใหญ่บ้านเวียดนามเหล่านั้นทิ้งเสีย กรณีที่กงสุลพยายามจับขุนแพ้วภูวดลเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงเจตนาของกงสุลในข้อนี้

...เวลานี้กงสุลให้คนเที่ยวหาจับและถือเครื่องศาสตราวุธเกรียวกราวทั้งตลาดและค้าหยาบคายไม่ว่าไพร่ผู้ดี ถ้าเดินไปใกล้เอาไม้ดีตะถืบ แต่ขุนแพ้วก็ยังหลบตัวอยู่...ข้างฝ่ายเมืองระลอกี้เที่ยวจับญวนเหมือนอย่างพระตะบอง...เมืองนนทบุรีเที่ยวจับพวกญวนถ้าใครไม่สมัครก็ลงเหล็ก ฝ่ายข้างเราก็ไม่ได้ค่อว่าอย่างไรเป็นแต่การนิ่งเฉย แล้วแต่เขาทำตามอำเภอบ้านเมืองของเขา ในเมืองพระตะบองเวลานี้มีช่างฝรั่งเสศกำลังทำไซ้ตรวนใส่ญวนที่จับก็มาก...พระคทาธรราก็เป็นที่ทรมานโดยการอดกลั้นเจ็บแสบจะขาดใจตาย...⁸⁰

การที่กงสุลให้อำนาจพวกเวียดนามอันธพาลกระทำการดังกล่าว ทำให้พวกรักษาดนนไม่อาจออกไปตรวจตรารักษาหน้าที่ได้ เพราะไม่อาจห้ามปรามเวียดนามเหล่านั้นได้ เกรงว่าจะมีเหตุร้ายแรงลุกลามต่อไป เมื่อกงสุลฝรั่งเศสมุ่งหมายหาเหตุโดยตรงกับผู้รักษาดนนนี้ เข้าใจว่าเป็นวิธีเดียวกับที่ใช้ในเมืองจันทบุรี ที่ฝรั่งเศสพยายามวางอำนาจเหนือเวียดนามที่รับราชการหรือที่มีอำนาจปกครองคนเวียดนามหรือเขมรด้วยกัน สำหรับขุนแพ้วานั้นควบคุมองรักษาดนน ซึ่งประกอบด้วยคนเวียดนามและเขมร ฝรั่งเศสถือว่า

⁸⁰ กช., ร.5, ที่ 1792/9189, กรมหลวงดำรงฯ ทูลกรมขุนสมมติฯ วันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

ขุนแก้วกุลเป็นคนเวียดนาม เพราะชื่อเก่าชื่อ “กิม” และพยายามให้ จดทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสพยายามจับขุนแก้วฯหลายครั้ง แต่ล้มเหลว พวกเขาเวียดนามจึงใช้อุบายทำที่ว่าคนถูกทำร้ายและพาพวกเขาไปลี้ภัยที่บ้านขุนแก้วฯและจับพวกเขาไปกักขังไว้ที่สถานทูต 3 คน ตัวขุนแก้วฯนั้น สามารถหลบหนีไปซ่อนตัวที่บ้านพระยาคทาธราได้ทัน⁸¹ ฝรั่งเศสได้ทรมาณ คนรักษาด่านที่จับไว้ได้ และให้รับว่าทำร้ายร่างกายคนเวียดนามในบังคับ นอกจากนั้นยังให้ชดเชยขุนแก้วฯกับพวก เมื่อไม่ยอมรับก็ไม่ยอมปล่อยออกจากที่คุมขัง เวียดนามพวกกงสุลเป็นนักเลงสุราและสุบผื่น ชอบเล่นการพนัน ถั่วโปและก่อเหตุวิวาทกันเองอยู่เสมอ เมื่อกงสุลฝรั่งเศสให้อำนาจกระทำการ ได้ตามอำเภอใจจึงทำให้เมืองพระตะบองเดือดร้อน พลเมืองต้องยอมรับ อำนาจของฝรั่งเศสด้วยความเกรงกลัว เป็นที่เสื่อมเสียเกียรติยศของเจ้าหน้าที่ ปกครองฝ่ายไทย

พวกเวียดนามในบังคับไทยไม่กล้าต่อสู้กับฝรั่งเศสด้วยเกรงว่าจะเสียหาย มากขึ้น เพราะอำนาจฝ่ายไทยไม่อาจป้องกันให้ปลอดภัยได้ เจ้าหน้าที่ปกครอง ฝ่ายสยามเองก็ไม่กล้าทำการใด ๆ ลงไปทันที ต้องคอยฟังคำสั่งจากกรุงเทพฯ เพราะไม่ใช่ปัญหาปกครองภายในโดยปกติแต่เป็นปัญหาทางการเมือง ซึ่งไทย เชื่อว่าเป็นอุบายที่ฝรั่งเศสจะหาเหตุกับไทยระหว่างที่มีการปรึกษารือเพื่อตกลง สัญญา พ.ศ.2447 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ไทยและฝรั่งเศสยังไม่อาจตกลง กันได้ในเรื่องเกียรติสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คือการจดทะเบียนคนในบังคับ คำสั่งจากกรุงเทพฯที่มีไปยังพระยาคทาธราเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ให้พระยา คทาธราผ่อนผันสถานการณ์ใช้วิธีส่งจดหมายประท้วงกงสุลทุกครั้งที่กงสุล

⁸¹ กจข., ร.5, ฝ.20/27, ที่ 1926/9748, กรมหลวงดำรงฯทูลกรมขุนสมมดฯ, 11 ธันวาคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

เข้าแทรกแซงคดีเกี่ยวกับคนในบังคับ หรือเมื่อคนในบังคับฝรั่งเศสกระทำความผิด ขณะเดียวกันกระทรวงต่างประเทศที่กรุงเทพฯจะประท้วงต่อราชทูตฝรั่งเศสในกรณีสำคัญที่เห็นว่าจะกระทบกระเทือนอธิปไตยของไทยมากขึ้น สมเด็จพระยาดำรงฯทรงย้ายกับพระยาคทาธรรฯว่า “...ไม่ใช่เป็นโพลิซีของเราที่จะทำการรุนแรงอย่างไรในเวลานี้ให้เกิดภัยความขึ้นได้...”⁸²

พระยาคทาธรรฯได้ดำเนินการตามคำสั่งจากกรุงเทพฯ โดยขอร้องให้กงสุลช่วยควบคุมพวกเวียดนาม แต่กงสุลเปเลกรีนีกลับยิ่งสนับสนุนการกระทำของพวกเวียดนาม ปฏิเสธความรับผิดชอบต่อพวกเวียดนามอันธพาลว่าพวกที่ก่อความวุ่นวายไม่ใช่คนของตนแต่เป็นพวกเขมรรับใช้ขุนนางสยามเอง⁸³ แล้วยังกล่าวหาซ้ำว่าคนเหล่านั้นทำร้ายคนเวียดนามพวกกงสุล แต่คนรักษาดินนไม่กล้าจับเพราะพระยาคทาธรรฯเองให้ความสนับสนุน พระยาคทาธรรฯถึงกับขอร้องคนอังกฤษหรือชาวต่างชาติอื่น ๆ ให้เป็นพยานการกระทำของฝรั่งเศส เพื่อกงสุลจะได้เพลาคความรุนแรงบ้าง

ปรากฏว่าการประท้วงไปยังสถานทูตฝรั่งเศสได้ผล มีการโยกย้ายเปลี่ยนตัวกงสุลประจำพระตะบอง (ม.เบรอก (M.Breug) มาเป็นแทน ม.เปเลกรีนี) ราชทูตฝรั่งเศสยอมรับว่ากงสุลเปเลกรีนีฟังคำสั่งจากไซ่ง่อน แต่รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ได้รู้เห็นการกระทำของกงสุล อีกประการหนึ่งเมื่อกงสุลมีเรื่องบาดหมางส่วนตัวกับพระยาคทาธรรฯก็ไม่สมควรจะเป็นกงสุลต่อไป นอกจากนั้นยังกล่าวว่าการที่กงสุลกระทำการรุนแรงเกินไปเพราะจิตใจไม่ปกติ แต่ในเวลาต่อมา

⁸² กจข., ร.5, ฝ.20/27, ที่ 1792/9189, กรมหลวงดำรงฯประทานพระหัตถเลขามายังพระยาคทาธรรฯ, วันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

⁸³ กจข., ร.5, ฝ.20/28, ที่ 107, กงสุลเปเลกรีนีมีหนังสือถึงพระยาคทาธรรฯ, 2 ธันวาคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

เมื่อมีการชำระสะสางคดีคนเวียดนามพวกกงสุลปล้นทำลายบ้านขุนแพ้วฯ ฝรั่งเศสกลับจะให้โทษคดีใช้ค่าเสียหายที่คนของเขาถูกทำร้ายก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ถึงกับมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

...ถ้าฝรั่งเศสปล่อยให้กงสุลมาเป็นข้าบ้อย ๆ เช่นนี้จะเอาความอะไรได้ เพราะคนบ้า แต่ถ้าเราไม่รักษาผู้คนของเราไว้ยู่ก็จะเกิดความใหญ่ การที่คนของเขาหัวแตกคน 1 เขาเร่งจะให้ทำขวัญ แต่ส่วนคนของเราถูกปล้นจะเป็นเล็กแล้วกันไปเพราะกงสุลเป็นบ้า คนมาเป็นกองจะพลอยเป็นบ้าไปด้วยกันหมดก็ไม่ได้ ถ้าจะมีแต่ฝ่ายเราต้องเสียเงินข้างเดียว ฝ่ายเขาทำร้ายแรงมากกว่าร้อยเท่า ไม่มีตีกันสักคำ 1 เลยแลไม่ได้ลงโทษคนสักคน 1 เลย คนเมืองพระตะบองเห็นจะเห็นไทยเลวทรามเหลือที่จะเป็นมุลนายได้ เรื่องนี้เป็นที่สังเวชใจยิ่งนัก...⁸⁴

นอกจากฝรั่งเศสจะใช้กำลังตีคนเวียดนามเข้าในบังคับแล้ว ยังปรากฏว่าคนเวียดนามจำนวนมากได้สมัครเข้าในบังคับฝรั่งเศส เพื่อหนีร้อนไปพึ่งเย็น พวกเหล่านี้เดือดร้อนจากการที่ไม่ได้รับการตัดสินคดีความอย่างยุติธรรม และต้องการหนีจากสภาพลูกหนี้ของคนในบังคับไทยมากที่สุด พวกที่ตั้งใจเข้าในบังคับฝรั่งเศสเพื่อหนทางเอาเปรียบและคดโกงนั้นมีอยู่บ้าง แต่จำนวนเล็กน้อย⁸⁵

⁸⁴ กจข., ร.5, ฝ.20/27, ที่ 1926/9784, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานกรมหลวงดำรงฯ, 11 ธันวาคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

⁸⁵ กจข., ร.5, ม.41/50 ที่-/1611, สำเนาหนังสือพระยาศรีสหเทพฯกราบทูลกรมหลวงดำรงฯเรื่องออกไปราชการมณฑลบูรพา, 7 กันยายน ร.ศ.124 (พ.ศ.2448).

ถึงแม้ว่าจะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสเพื่อเลิกทาสโดยทั่วไปใน พ.ศ.2417 ทาสในพระตะบองก็ยังคงดูเหมือนจะเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะทาสสินไถ่ พวกเขาเรียกขานจำนวนมากอึดอัดขัดสนเมื่อมีเหตุจำเป็นต้องกู้หนี้ยืมสินไม่ว่ามากหรือน้อยเท่าใดก็ต้องทำสารกรมธรรม์เป็นสัญญายอมเป็นทาสรับใช้เจ้าหนี้ พวกเขาถูกหนี้จำนวนมากเป็นพวกรับทำภาษีอากรแล้วไม่นำเงินมาส่งมากกว่าลูกหนี้ชนิดอื่น ทาสลูกหนี้เหล่านี้เป็นทาสของข้าราชการไทยเป็นส่วนใหญ่ และเป็นหนี้พระยาคทาธรรมาทราชที่สุด “...คนมีหน้ามีตาและท่ามาหากินในเมืองพระตะบองเป็นหนี้พระยาคทาธรรมาเสียดโดยมากเรียกได้ว่าพระยาคทาธรรมาต้องการบ้านใดเป็นได้...”⁸⁶ แม้แต่ความอาญาเล็กน้อย ๆ ที่ตัดสินให้เสียเงินพินัย เมื่อไม่มีเงินเสียก็ต้องขายตัวเป็นทาส โดยยกเงินพินัยนั้นทำสารกรมธรรม์ เมื่อพระยาศรีสหเทพราชปลดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยไปตรวจราชการเมืองพระตะบอง ก็พบว่าพวกผีพายแจวเรือก็ต้องเป็นทาสเพราะความอาญาเล็กน้อย ถูกจับไม่มีหนังสือเดินทางบ้าง ถูกปรับไม่มีเงินเสียบ้าง ในจำนวนผีพาย 16 คน มี 9 คนที่เป็นทาสเพราะสาเหตุนี้และเดือดร้อนเพราะเจ้าหนี้กดขี่เนื่องจากมีอำนาจเขี่ยนตีจองจำได้⁸⁷

ฝรั่งเศสแสดงความรังเกียจการมีทาสสินไถ่ในพระตะบอง ว่าถ้าสมัยไม่มีมนุษยธรรมและป่าเถื่อน แลถือเป็นเหตุช่วยเหลือพวกทาสให้หลุดพ้นจากอำนาจสยาม มีทั้งพวกเวียดนามทาสที่สมัครเข้าหาฝรั่งเศสเองและที่กงสุลให้คนไปลักพาตัวหลบหนี พระยาคทาธรรมาต้องถกเถียงกับกงสุลด้วยเรื่องนี้อย่าง

⁸⁶ กชช., ร.5, ฝ.20/28, ที่ 2091/10701, กรมหลวงดำรงราชทูตกรมขุนสมมตฯ, 5 มกราคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446) ; ปรากฏเป็นหลักฐานจากคำให้การของหลวงภักดีพานิช กรมการเมืองคนหนึ่งที่ควบคุมเวียดนามเป็นทาสในความปกครองอยู่ 30 คน.

⁸⁷ เพิ่งอ้าง.

ไม่มีทางยุติได้ รัฐบาลสยามเองก็ไม่สามารถหาข้อคัดค้านที่สมเหตุผลมาได้แย้งได้เต็มที่ เพราะไม่ใช่กรณีคนในบังคับอย่างเดียวแต่เป็นเรื่องทาสด้วย ฝรั่งเศสสามารถยกเอาเรื่องทาสออกหาคะแนนนิยมกับพวกเวียดนามในเมืองพระตะบองได้ กงสุลเกลี้ยกล่อมและลักพาทาสหนีเสมอ พระยาคทาธราและเจ้าหนี้ยพยายามขอตัวทาสคืนแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ยิ่งกว่านั้นกงสุลยังได้ประกาศให้ใช้คำว่า “ลูกหนี” แทนคำว่า “ทาส” (สมัยกงสุลครุยของ คนก่อน ม.เปเลกรีนี) พวกเจ้าหนี้ยเดือดร้อนเพราะขาดผลประโยชน์ และกงสุลก็ใช้วิธีการนิ่งเฉยในสมัย ม.เปเลกรีนี ได้ใช้วิธีการรุนแรงเก็บเอาตัวทาส เวียดนาม เขมรไปเป็นจำนวนมากและให้ความคุ้มครองป้องกันในฐานะคนในบังคับอย่างแข็งแรง เมื่อเปเลกรีนีถึงกับจุดคร่าเวียดนามลูกหนีไป พระยาคทาธราก็ไม่อาจค้านได้ว่ากงสุลจับคนในบังคับไทยไป ต้องโต้แย้งกันว่าคนเวียดนามนั้นอยู่ในบังคับฝ่ายใด ที่สำคัญคือเวียดนามส่วนมากสมัครใจเข้าหาฝรั่งเศส กงสุลจึงมักแสดงเหตุผลความผิดถูกในการมีทาสได้กับพระยาคทาธราเสมอ⁸⁸ นอกจากนั้น ม.เปเลกรีนียังอ้างสัญญา พ.ศ.2436 ข้อ 4 มาเรียกร้องให้พระยาคทาธราบอกกรมการและบรรดาเจ้าหนี้ยให้นำตัวเวียดนามทาสลูกหนีไปส่งให้ที่สถานกงสุลให้หมด แต่ไทยไม่ได้ทำตาม⁸⁹ แม้ในภายหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนตัวกงสุลฝรั่งเศสประจำพระตะบองเสีย นั่น ปัญหาเรื่องเวียดนามทาสก็ยังไม่สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสยังคงยืนยันป้องกันเวียดนามทาสอยู่โดยอ้างว่าไม่อาจปฏิเสธที่จะช่วยเหลือพวกที่หนีเข้าไปพึ่งตนได้ อย่างไรก็ตามที่รัฐบาลสยามได้ส่ง ม.เวสเดนการ์ด

⁸⁸ กข., ร.5, ฝ.20/28, ที่ 107, ม.เปเลกรีนีถึงพระยาคทาธรา, 2 ธันวาคม 122 (พ.ศ.2446).

⁸⁹ กข., ร.5, ฝ.20/27, ที่ 1957/9960, กรมหลวงดำรงฯทูลกรมขุนสมเดจา, 17 ธันวาคม ร.ศ.122 (พ.ศ.2446).

ซึ่งประจำสำนักที่ปรึกษาราชการทั่วไป ไปตรวจราชการที่เมืองพระตะบองเพื่อหาทางระงับความยุ่งยากต่าง ๆ ม.เวสเดนการ์ดศึกษาสถานการณ์ และเสนอแผนการยุติข้อพิพาท คือ ประการแรกให้พระยาคทาธรรามีความสัมพันธ์อันดีกับกงสุลเป็นส่วนตัว และหาทางยุติคดีสำคัญลงเสีย สำหรับกรณีต่อ ๆ มาให้ค่อยผ่อนผันเพื่อให้สิ้นสุดสภาพไปเอง ประการสุดท้ายให้แก้ไขกฎหมายสภาพหนี้สินให้เข้ากับกฎหมายของฝรั่งเศส

สำหรับปัญหาเวียดนามทาสสินไถ่ มีสาเหตุอยู่ที่ระบบบริหารการปกครองในพระตะบอง และระบบทาสซึ่งล้าสมัย พระยาคทาธรราเป็นผู้เดียวที่มีอำนาจเด็ดขาดทางการศาลและการออกประกาศใช้กฎหมาย “มีอำนาจสมบูรณ์ในทางการปกครองเหนืออาณาบริเวณและพลเมืองในพระตะบอง คำพูดของพระยาคทาธรราคือกฎหมายและไม่มีใครกล้าคัดค้านได้”⁹⁰ พระราชกำหนดกฎหมายที่ประกาศใช้เป็นเพียงแต่ประกาศเท่านั้น แต่โดยทางปฏิบัติใช้เฉพาะข้อที่พระยาคทาธรราเห็นควรให้ใช้ อำนาจบริหารทางการศาลและการออกกฎหมายอยู่ในมือพระยาคทาธรราและกรมการซึ่งเป็นพวกพ้องญาติพี่น้องเท่านั้น ก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้น ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เมื่อกงสุลฝรั่งเศสมาอยู่ที่พระตะบองพร้อมด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต มีอำนาจทางการศาลเหนือคนในบังคับเท่าเทียมกับที่พระยาคทาธรรามีเหนือพลเมืองในบังคับไทย เท่ากับว่ามีผู้มีอำนาจสูงสุดเท่าเทียมกัน 2 คนในเมืองพระตะบองทำงานร่วมกันภายใต้กฎหมายทางการปกครองและกฎหมายต่างกัน จึงเป็นเรื่องปกติที่จะเกิดความขัดแย้งกันขึ้น ผู้คนจะเข้าอยู่ในบังคับของฝ่ายที่ให้ประโยชน์กับตนได้มากกว่า พวกที่เดือดร้อนจากคำตัดสินคดีของศาลไทยและพวกเวียดนามทาสสินไถ่ย่อมจะวิ่งเข้าหาความป้องกันของฝรั่งเศสเป็นธรรมดา⁹¹

⁹⁰ เพิ่งอ้าง, ฝ.20/32, M.Westengard's Report to M.Strobel, Oct.14, 1904.

⁹¹ เพิ่งอ้าง.

นอกจากนั้นดูเหมือนว่าพระยากทธรธาจะไม่ยอมรับสิทธิอำนาจของกงสุลฝรั่งเศส และไม่เข้าใจระบบการคุ้มครองป้องกันคนในบังคับฝรั่งเศสอย่างแท้จริง เป็นเหตุให้พระยากทธรธาไม่อาจเป็นมิตรกับกงสุลได้

หลังสมัยกงสุลเปเลกรีนี่ที่ได้ป้องกันเวียดนามทาสสินไถ่ด้วยวิธีการไม่ถูกต้องนั้น กงสุลคนต่อมาได้เปลี่ยนที่ท่าต่อเรื่องเวียดนามทาสนี้โดยมุ่งจัดการแต่เฉพาะผู้ที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศส และได้ตกลงกับไทยว่าจะใช้กฎหมายล้มละลายกับเวียดนามในฐานะที่เป็นลูกหนี้เพื่อผ่อนผันช่วยเหลือให้เวียดนามมีโอกาสใช้หนี้สินได้โดยยุติธรรม คือกำหนดให้ลูกหนี้ใช้เท่าที่จะหามาใช้ได้ และกงสุลจะเป็นธุระดูแลบังคับให้นายเงินลดเงินค่าตัวคนหนึ่งเดือนละ 4 บาท และไม่ให้เจ้าหนี้กดขี่ลูกหนี้ได้ ในที่สุดพวกเจ้าหนี้พากันเบื้อหน่ายก็ปล่อยไปสำหรับฝ่ายไทยนั้นใช้กำลังกดขี่ ถ้าไม่ใช้เงินคืนก็ต้องติดคุก พวกเวียดนามไม่มีทางใช้เงินคืนได้ เพื่อให้พ้นจากการจำจองจึงเข้าขออยู่ในอำนาจฝรั่งเศส หรือให้ฝรั่งเศสช่วยให้พ้นจากการจองจำ เนื่องจากพระยากทธรธาเองเป็นเจ้าของหนี้รายใหญ่ที่สุดของบรรดาเวียดนาม เขมร ในพระตะบอง พระยากทธรธาเองก็รับว่ามีลูกหนี้คิดเป็นจำนวนเงินถึง 309,173 เหรียญใหญ่⁹² ถ้าไทยใช้กฎหมายล้มละลายบ้างก็จะเสียผลประโยชน์มาก แต่จำเป็นต้องผ่อนผันกับพวกทาสบ้าง จึงจัดให้นายเงินหรือเจ้าหนี้ลดเงินค่าตัวทาสคนละ 4 บาทและใช้งานแทน ประกาศเป็นพระราชบัญญัติลดค่าตัวทาสในพระตะบองใน พ.ศ.2447 อย่างไรก็ตามเจ้าหนี้ได้กดขี่ใช้งานรุนแรงขึ้นในพวกทาสไม่ขอลด อีกวิธีหนึ่งนั้น นายเงินได้เปลี่ยนสารกรมธรรม์เป็นสัญญาเงินกู้ให้ส่งดอกเบี้ยเดือนละ 4 บาท

⁹² กจข., ร.5, ม.41/50, พระยาศรีสหเทพากราบทูलगกรมหลวงดำรง 7 กันยายน ร.ศ.124 (พ.ศ.2448), เรื่องตรวจราชการเมืองพระตะบอง ; เหรียญใหญ่นี้เข้าใจว่าเป็นเหรียญเงินมูลค่า 1 บาทที่นิยมใช้ในขณะนั้น

ถ้ารับใช้งานก็ไม่เสียดอกเบี้ย เงินต้นที่กู้ยืมคงอยู่ตามเดิมเสมอ หนทางที่เหลือคือต้องพยายามไม่ให้เวียดนามลูกหนี้ในบังคับไทยเสียเปรียบความยุติธรรมกับคนในบังคับฝรั่งเศสได้โดยใช้กฎหมายล้มละลายเช่นเดียวกับฝรั่งเศส ซึ่งอุปสรรคอยู่ที่พระยาคณาธรรมาและกรมการญาติพี่น้อง ดังนั้นจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการปกครองมณฑลบูรพา ซึ่งตรงกับคำแนะนำของ ม.โบ ข้าหลวงใหญ่ประจำอินโดจีน ที่เสนอให้พระตะบองมีรูปแบบการบริหารการปกครองเดียวกับอินโดจีนของฝรั่งเศสเพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งต่าง ๆ ซึ่งหมายถึงพระยาคณาธรรมาต้องเสียอำนาจและผลประโยชน์ที่เคยมีมาชั่วอายุ⁹³

อย่างไรก็ดี ยังไม่ทันที่รัฐบาลสยามจะตัดสินใจอย่างใด และยังไม่ทันตั้งศาลต่างประเทศในพระตะบองตามสัญญา พ.ศ.2447 ไทยก็ตระหนักดีว่าจำเป็นต้องเสียมณฑลบูรพานี้ไปอย่างแน่นอน เมื่อฝรั่งเศสเสนอเจตนาเป็นเชิงแนะแถมขู่ให้พิจารณาแลกเปลี่ยนพระตะบองกับประโยชน์ของไทยที่จะได้ในความตกลงสัญญา พ.ศ.2449 ไทยจึงยินยอมทำความตกลงด้วย

...สันติภาพระหว่างไทยและฝรั่งเศสจะมีไม่ได้ตลอดไปตราบใดที่ปัญหาในจังหวัดเขมรแก่นี้ยังไม่อาจยุติลงได้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่เสียใจว่าในคราวที่ได้ทำสัญญาครั้งที่แล้ว (สัญญา พ.ศ.2447 - ผู้เขียน) ไทยยอมยกเมืองตราดอาณาเขตที่คนเชื้อชาติไทยอาศัยอยู่ให้ฝรั่งเศสแทนที่จะเป็นเมืองพระตะบองและเสียมราฐ สยามทำเป็นโง่ไม่รับรู้นโยบายและสภาพภูมิศาสตร์ของอินโดจีน...เป็นที่แน่ชัดว่าสยามพยายามทุกทางที่จะรักษาดินแดนเหล่านี้ไว้เช่นพระตะบอง เสียมราฐ ซึ่งไม่ได้ให้ประโยชน์แก่สยามเลยและ

⁹³ เพิ่งอ้าง.

อิทธิพลสยามก็ไม่ได้ก้าวหน้าซึ่งอาจเป็นข้อขัดแย้งเกิดขึ้นภายหลัง
ได้ การแลกเปลี่ยนดินแดนนี้เราอาจเสนอการปรับปรุงที่ได้เปลี่ยน
ในดินแดนลาวหรือในตราดหรือการยอมสละสิทธิสภาพนอก
อาณาเขตของคนในบังคับของเราในประเทศไทยซึ่งเป็นของขวัญ
ล้ำค่าเป็นอิสรภาพแก่สยามแล่งจังหวัดในเขมร และสิ่งสำคัญ
สิ่งเดียวที่เราจะใช้แลกเปลี่ยนคือการป้องกันคนในบังคับ ซึ่ง
หมายความว่าถ้าเราต้องการให้ข้อแลกเปลี่ยนของเรามีค่าเต็มราคา
จากวันนี้ไป เราจะทำการตามสิทธิป้องกันคนในบังคับด้วยวิธี
การรุนแรงที่สุดและใช้อำนาจทางการศาลให้แข็งแรงที่สุดเท่าที่
สัญญาฉบับสุดท้ายได้ระบุสิทธิให้แก่เราที่จะกระทำได้ในประเทศ
สยามนี้...⁹⁴

สรุปได้ว่าปัญหาการจดทะเบียนและปกครองคนเวียดนามในบังคับได้
กลายเป็นเหตุให้ฝรั่งเศสชิงมณฑลบูรพาไปจากไทยได้ในที่สุด ตามสนธิ
สัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในเดือนมีนาคม พ.ศ.2449 (ค.ศ.1907)
รัฐบาลสยามยอมยกดินแดนเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้ฝรั่งเศส
และได้รับเมืองด่านซ้าย ตราด และเกาะทั้งหลายตั้งแต่เกาะกูดขึ้นมาจากจนถึง
แหลมสิงห์กลับคืนมา บรรดาคนเอเชียในบังคับฝรั่งเศสต้องอยู่ภายใต้
กฎหมายไทยและอำนาจศาลต่างประเทศ ต้องเสียภาษีอากรและถูกเกณฑ์
แรงงานเหมือนคนในบังคับไทยแต่ไม่ต้องถูกเกณฑ์ทหาร มีสิทธิถือที่ดินและ

⁹⁴ กจช., ร.5, ฝ.20/26, ที่ 166/1101, รายงานงบประมาณกระทรวงต่างประเทศ
ฝรั่งเศสเกี่ยวกับเรื่องมุ่งหมายจะเอาเมืองเขมรในราชอาณาจักร, 20 กุมภาพันธ์ ร.ศ.124
(พ.ศ.2448) ถึง 14 มกราคม ร.ศ.125 (พ.ศ.2449).

ห้องเที่ยวไป ณ ที่แห่งใดก็ได้ภายในพระราชอาณาเขต⁹⁵ คนเวียดนามใน บังคับฝรั่งเศสอยู่ภายใต้ข้อบังคับตามเงื่อนไขของสัญญา และได้กลายเป็นคน ในบังคับไทยไปในที่สุด เว้นแต่คนเวียดนามในเขตแดนเมืองพระตะบอง เท่านั้น

สัญญา พ.ศ.2449 ซึ่งเป็นสัญญาฉบับสุดท้ายระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นับเป็นความสำเร็จขั้นสำคัญที่ไทย ได้พยายามหาทางแก้ไขปัญหาการเอาเปรียบของฝรั่งเศสโดยเฉพาะในเรื่อง สิทธิสภาพนอกอาณาเขต เป็นพื้นฐานนำไปสู่การเจรจาแก้ไขสัญญาที่ไม่ เสมอภาคในเวลาต่อมา และยังคงผลให้ปัญหาเรื่องเวียดนามในบังคับฝรั่งเศสซึ่ง เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2426 คลี่คลายลงได้

---

⁹⁵ กจช., ร.5, ฝ.21/24, ที่ 83/4816, กรมหลวงดำรงราชราชนัดกรมทูลสมเด็จ พระบรมโอรสาธิราชผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร, 3 สิงหาคม ร.ศ.126 (พ.ศ.2450) ; จาก สัญญานี้ดูเหมือนว่าฝรั่งเศสเป็นฝ่ายยอมเสียอย่างมากมายเพื่อแลกกับมณฑลบูรพาของไทย แต่ที่จริงแล้วเป็นเวลาถึงคราวที่ฝรั่งเศสจะมอบสิทธิสภาพนอกอาณาเขตคืนให้แก่ไทยจากการที่ ไทยพยายามตกลงเจรจาและไทยได้พัฒนาทางด้านกฎหมายและการศาล อังกฤษเองก็ได้คืนให้ ไทยก่อนบ้างแล้วเช่นที่จัดตั้งศาลระหว่างประเทศและมอบคนในบังคับชาติเอเชียให้อยู่ในอำนาจไทย ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะกลับเป็นผลดีแก่ฝรั่งเศสเอง เพราะที่ฝรั่งเศสมุ่งหวังจะสร้างอิทธิพล โดยวิธีจดทะเบียนคนในบังคับกลับสร้างเรื่องยุ่งยากให้มากกว่า ฝรั่งเศสเองก็ยอมรับว่าปัญหา คนในบังคับเป็นภาระหนักหนาเพื่อหน่ายและเสียเวลาเป็นอย่างมาก ดังนั้นการยกคนเอเชียใน บังคับฝรั่งเศสให้อยู่ในอำนาจไทยโดยมีสิทธิที่ดินและไม่ถูกเกณฑ์ทหาร และศาลต่างประเทศ ซึ่งจัดตั้งขึ้นนั้น ตระลาการที่ปรึกษาฝ่ายฝรั่งเศสมีสิทธิอุทธรณ์และคัดสินเองได้นั้น มาแลก เปลี่ยนกับมณฑลบูรพาซึ่งมีค่ากับจักรวรรดิอินโดจีนมาก นับว่าคุ้มค่าเกินพอ

4.4 ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อไทยเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไปใน พ.ศ.2436 เจ้าหน้าทีฝรั่งเศสซึ่งปกครองบนฝั่งซ้ายพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะข้ามมาใช้อำนาจปกครองคนเวียดนามบนฝั่งขวาด้วย เช่นผู้บังคับการทหารฝรั่งเศสที่เมืองกวาดลสองได้มีหนังสือมายังขุนพิทักษ์นายกองเวียดนาม และพวกเวียดนามที่บ้านโพนบกแขวงเมืองนครพนมให้จัดหาเสบียงอาหารส่งให้กองทัพฝรั่งเศสที่เมืองกวาดลสอง นอกจากนั้นให้นำของที่ต้องการอื่น ๆ ส่งไปขายให้ และให้พวกเวียดนามข้ามไปพึ่งราชการอีกด้วย เมื่อคนเวียดนามฝั่งขวาทำผิดบนฝั่งซ้าย ฝรั่งเศสจะใช้กฎหมายฝรั่งเศสตัดสินและลงโทษทันที โดยที่ไม่ยอมแม้แต่จะบอกกล่าวให้ฝ่ายไทยได้ทราบว่าเป็นคนในบังคับไทย ขุนพิทักษ์ได้รายงานต่อพระยาสุริยเดชปลัดข้าหลวงผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน พระยาสุริยเดชเห็นว่าไทยมีนโยบายโอนอ่อนผ่อนปรนเพื่อเป็นทางไมตรีกับฝรั่งเศสจึงอนุญาตให้เวียดนามทำตามทีฝรั่งเศสสั่ง เช่นให้ไปพึ่งราชการ เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีสถานกงสุลฝรั่งเศสที่อุบลราชธานีและนครราชสีมาแล้ว ฝรั่งเศสก็เข้าแทรกแซงขัดขวางอำนาจการปกครองของไทยเหนือชาวเวียดนามมากขึ้น รวมทั้งชาวลาวซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากด้วย โดยวิธีจดทะเบียนและคุ้มครองคนเวียดนาม ลาว อาศัยความตามสนธิสัญญา พ.ศ.2436 ที่ว่าคนเหล่านี้บรรพบุรุษมาจากดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง จึงต้องให้คนเหล่านี้อยู่ในความบังคับของฝรั่งเศสด้วย ฝรั่งเศสใช้เล่ห์เพทุบายดึงราษฎรมาเสริมสร้างอิทธิพลของตนด้วยการโฆษณาว่าคนในบังคับฯไม่ต้องเสียเงินส่วยหรือถูกเกณฑ์ใช้ราชการเกลี้ยกล่อมหลอกลวงว่าจะเกิดสงครามบ้าง ว่าทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เข้ากับฝรั่งเศสได้แล้วบ้าง ฝ่ายไทยต้องใช้วิธีลดเงินส่วยเพื่อรั้งพวกเวียดนามให้

คงอยู่ในบังคับไทยและผ่อนผันการใช้ราชการ พร้อมทั้งได้แจ้งการกระทำของฝรั่งเศสที่จดทะเบียนและป้องกันคนเวียดนามในบังคับไทยอยู่เสมอ

พวกเวียดนามพากันเข้าหาอำนาจของฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก ส่วนมากเป็นพวกที่ต้องการหาผลประโยชน์และเดือดร้อนจากการเป็นหนี้สินจนตกเป็นทาสของเจ้าหนี้ซึ่งเป็นพวกท้าวเพี้ยเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในเมืองพระตะบอง ฝรั่งเศสได้ป้องกันทหารเวียดนามทาสเหล่านี้และพวกที่ต้องคดีที่ศาลไทยจะพิจารณาโทษให้พ้นจากความเดือดร้อนเป็นผลสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้การที่ไทยแสดงท่าทียอมโอนอ่อนให้ฝรั่งเศสเสมอ ทำให้ฝรั่งเศสเข้าใจว่าคนมีอำนาจอิทธิพลเหนือไทย ดังนั้นแม้ว่าไทยจะผ่อนผันการเกณฑ์แรงงานและเก็บภาษีค่าราชการชาวเวียดนามเพื่อเอาใจไว้ ในขณะที่ฝรั่งเศสบนฝั่งซ้ายจะข้ามมาส่งงานบนฝั่งขวา และมีข่าวเรื่องฝรั่งเศสปฏิบัติอย่างเลวต่อเวียดนามและลาวบนฝั่งซ้าย เช่น เร่งรัดส่วยและเกณฑ์แรงงานอย่างหนักจนต้องหนีข้ามมาฝั่งขวาก็ตาม⁹⁶ พวกเวียดนามก็ยิ่งเห็นว่าการเข้าไปในบังคับฝรั่งเศสมีประโยชน์มากกว่าโดยเฉพาะเมื่ออยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

นอกจากการจดทะเบียนและคุ้มครองคนเวียดนามจะเป็นปัญหาสำคัญที่คุกคามอธิปไตยของสยามอยู่แล้ว กรณีที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามในสยามยังก่อความลำบากใจให้กับรัฐบาลสยามเช่นกัน เพราะอาจเป็นชนวนให้ไทยกับฝรั่งเศสเกิดกระทบกระทั่งกันขึ้นได้ และเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสเอาเปรียบไทยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งไทยระแวงว่าปัญหาที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นเหตุให้ฝรั่งเศสคุกคามดินแดนสยามในแถบนั้น

⁹⁶ กช., ร.5, ผ.20/1, ที่ 200/21665, พระยาราชวราวุฒา ราชปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทยทูลกรมหมื่นสมมติฯ, 17 มีนาคม ร.ศ.112 (พ.ศ.2437)

4.4.1 ปัญหาเรื่องบาทหลวงและเวียดนามเข้ารีต

เมื่อฝรั่งเศสได้รับชัยชนะเหนือเวียดนามใน พ.ศ.2426 แล้ว ก็เริ่มคิดขยายอิทธิพลมาทางตะวันตกบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ในปีเดียวกันนั้น ฝรั่งเศสได้ขออนุญาตรัฐบาลสยามส่งบาทหลวงฝรั่งเศสคณะหนึ่งเข้าไปสอนคริสตศาสนาในบริเวณหัวเมืองลาวตะวันออกในแขวงเมืองอุบลราชธานี สกลนคร นครพนม และอำนาจเจริญ⁹⁷ เป็นเหตุให้ไทยเกิดความหวั่นระแวงเป็นอย่างมาก ว่าฝรั่งเศสมีเจตจำนงที่จะส่งบาทหลวงเข้าไปสำรวจดูแลเพื่อหาเส้นทางดำเนินการคุกคามไทย บาทหลวงที่ถูกส่งไปหัวเมืองลาวนั้นได้แก่ บาทหลวงอเล็กซิส โปรตม เป็นหัวหน้า นำบาทหลวงเซเวีย โยดาแปน และ เกรแมน รวม 4 รูปไปตั้งวัดสอนศาสนาที่อุบลราชธานี ต่อมาใน พ.ศ.2428 บาทหลวงอเล็กซิสได้นำบาทหลวงโยเซจากกรุงเทพฯมาร่วมคณะด้วยรวมเป็น 5 รูป บาทหลวงแต่ละรูปได้แยกย้ายกันไปตั้งศาสนสถานในสกลนคร อำนาจเจริญ และนครพนม บาทหลวงอเล็กซิสเดินทางไปมาตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อเกลี้ยกล่อมราษฎรให้หันถือคริสต์ศาสนา⁹⁸ ฝ่ายไทยคิดว่าการที่ฝรั่งเศสส่งบาทหลวงไปสอนศาสนาเป็นอุบายแนบเนียนเพื่อหาทางแทรกแซงและคุกคามไทย

⁹⁷ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 4, พิมพ์ในงานทำบุญท่านผู้หญิงเอี่ยม สุทธิศักดิ์ กรุงเทพฯ (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ.2459), หน้า 156 ; กจข., ร.5, ม.2.12ก/4, เรื่องกงสุลฝรั่งเศสขอหนังสือเดินทางให้บาทหลวงโปรตมไปเที่ยวสอนศาสนาในหัวเมืองลาว ลำแม่น้ำโขง (ก.พ. ร.ศ.100 - 2 ก.พ. ร.ศ.101) ; เอกสาร กจข. ได้ระบุว่าบาทหลวงเดินทางไปในหัวเมืองลาวในราว พ.ศ.2426 แต่ประชุมพงศาวดารว่าในราว พ.ศ.2428.

⁹⁸ กจข., สารบัญสมุดพิเศษ ร.5, เล่ม 23, เลขที่ 18, หลวงภักดีณรงค์ ข้าหลวงเมืองอุบลฯ กราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลากรมขุนบวรราชา, วันจันทร์ เดือน 9 ขึ้น 9 ค่ำ จ.ศ.1247 (พ.ศ.2427) ; นอกจากนั้นยังมีบาทหลวงเคโรรวมอยู่ด้วยอีกคนหนึ่ง.

บาทหลวงได้เสริมสร้างอิทธิพลด้วยวิธีการเช่นเดียวกับกงสุลฝรั่งเศส ผิดแผกแต่เพียงว่ามีจุดมุ่งหมายในการเผยแผ่ศาสนา ใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมชักจูงแสดงอำนาจโดยผลการต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมืองคุ้มครองผู้ที่เดือดร้อน ซึ่งมักจะ เป็นผลสำเร็จ เพราะเจ้าเมืองกรมการไม่กล้าดำเนินการใด ๆ ในทันทีเนื่องจาก เป็นชาวต่างชาติ ซึ่งต้องคอยคำสั่งจากกรุงเทพฯก่อน

บาทหลวงเผยแผ่ศาสนาในเขตหัวเมืองลาวในหมู่ชาวเวียดนามลี้ภัย ซึ่งพำนักอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านในเขตแขวงเมืองนครพนม สกลนคร หนองคาย ท่าอุเทน ในราว พ.ศ.2428 เมื่อฝรั่งเศสเสนอขอสิทธิบังคับ คุ้มครองคนเวียดนามในประเทศสยามนั้น บาทหลวงก็ได้แสดงท่าทีปฏิบัติต่อ ชาวเวียดนามเข้ารีตเช่นคนที่อยู่ในบังคับของฝรั่งเศสเช่นกัน บาทหลวงสามารถ ว่ากล่าวพวกเวียดนามให้เชื่อฟังตนได้ เช่นให้พวกเวียดนามเข้ารีตเมืองสกลนคร (มีจำนวนราว 110 คน เข้ารีตเสีย 75 คน) รื้อบ้านเรือนอพยพออกไปอาศัยที่ ริมแม่น้ำหนองหาร ห่างไกลจากสกลนครไปราว 300 เส้นเศษ แยกตัวออกไป ต่างหากภายใต้การปกครองของบาทหลวง นอกจากนั้นบาทหลวงยัง เป็น ตัวตั้งตัวตักจัดปิดเป่าความทุกข์ยากเดือดร้อนของพวกเวียดนามและชาติอื่น ๆ เช่น ลาวพวน ลาวพูไท พูเทิง ข่า ขมุ เพราะเห็นว่าพวกเหล่านี้ถูกกดขี่มี ฐานะต่ำกว่าพวกลาวพื้นเมือง หลายครั้งบาทหลวงได้เป็นปากเสียงโต้แย้งกับ เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเพื่อปกป้องพวกเหล่านี้ ซึ่งฝ่ายไทยมักยอมให้เพราะเห็น เป็นชาวต่างชาติ และบาทหลวงได้ประกาศว่าคนได้กระทำความดีเพื่อความ ยุติธรรมและมนุษยธรรม เมื่อแรกที่บาทหลวงอเล็กซิส โปรดม นำคณะเข้ามา ในหัวเมืองลาว ก็ได้ลงมือปฏิบัติการช่วยเหลือพวกเวียดนามทาส ข่า และลาว ให้พ้นจากอำนาจของนายเงินอย่างจริงจัง ซึ่งฝ่ายไทยไม่อาจหาเหตุผลมา คัดค้านการกระทำของบาทหลวงได้ ในหัวเมืองลาวขณะนั้นพระราชบัญญัติ เลิกทาสยังไม่ถึงเช่นเดียวกับพระตะบองและในส่วนภูมิภาคที่ห่างไกลอื่น ๆ

เช่นภาคพายัพ และยังคงนิยมมีทาสและค้าทาส ในหัวเมืองลาว พวกเวียดนาม โดยเฉพาะพวกข่า (พวกที่อาศัยอยู่ในบริเวณหัวเมืองและปริมณฑลเขตต่อแดนระหว่างดินแดนลาวของไทยและเวียดนาม) มักถูกพวกเดียวกันเองบ้าง พวกลาวบ้าง ล่อลวงจับตัวมาขายต่อกันเป็นทอด ๆ เจ้าเมืองกรมการตลอดจนชาวเมืองลาวที่มีฐานะดีรับซื้อไว้ใช้งานเป็นทาสอยู่จนชั่วลูกหลานเหลน และเพิกเฉยต่อวิธีการทำสาธารณธรรมที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติกำหนดลักษณะทาสให้เป็นไทย ในราว พ.ศ.2427 เมื่อบาทหลวงอเล็กซิสเดินทางกลับมายังกรุงเทพฯ ก็ได้นำเอาข่าทาสมาด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงวิตกว่า การที่บาทหลวงมาขู่เกี่ยวกับเรื่องทาสในประเทศนั้นจะเป็นผลเสียแก่ชื่อเสียงของไทย และเสียอำนาจทางการปกครองต่อไปได้ ทรงให้ห้ามปรามไม่ให้ทำต่อไป

หลังจากที่ท้องตราห้ามล่อลวงจับพวกข่ามาซื้อขายเป็นทาสประกาศในหัวเมืองลาวแล้ว กลับปรากฏว่าได้มีความยุ่งยากเรื่องพวกลาวรับซื้อเวียดนามมาเป็นทาสอีก ใน พ.ศ.2427 พวกเวียดนามจำนวนมากพากันหนีขายเงินเข้าหาบาทหลวงในเมืองต่าง ๆ และกลายเป็นกรณีสำคัญขึ้นเมื่อบาทหลวงอเล็กซิสได้เดินทางมาถึงเมืองอัตปือและเกิดแย้งชิงตัวทาสกับพระราชวงษาเจ้าเมืองและกรมการเมืองอัตปือ เจ้าเมืองกรมการเดือคร้อนจึงบอกมายังกรุงเทพฯ ว่าพวกเวียดนามทาสนั้นรับใช้พวกตนมาเป็นเวลานานแล้ว พวกตนได้ถ่ายทอดเวียดนามมาจากพวกข่าส่วยทองซึ่งซื้อมาจากข่าป่าดงที่จับเวียดนามมาได้อีกทอดหนึ่ง ดังนั้นจึงได้มีท้องตรามายังหัวเมืองลาวอีกครั้งใน พ.ศ.2427 ประกาศห้ามไม่ให้จับพวกข่าเวียดนามไปขาย และเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบาทหลวงจะขอตัวเวียดนามนั้น ได้โปรดฯ ให้เจ้าเมืองอัตปือชี้แจงว่าไม่อาจส่งตัวเวียดนามให้แก่บาทหลวงได้ เพราะถือว่าเวียดนามเป็นไพร่พลเมืองอัตปือ พระราชวงษาไม่มีอำนาจส่งตัวให้ได้ นอกจากบาทหลวงจะมาเจรจาขออำนาจ

ผู้หญิงชาวข่า ในลาว

(ภาพจาก Marthe Bassenne, *In Laos and Siam*, พิมพ์ครั้งแรก 1912)

จากรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ⁹⁹

ท้องตราประกาศห้ามซื้อขายเวียดนามข่านั้นไม่ได้แก้ปัญหาคัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามและนายเงินกับบาทหลวงในเรื่องทาสได้ เพราะบาทหลวงคุมทาสเอาไว้ไม่ยอมปล่อย หลวงภักดีณรงค์พยายามแก้ไขก่อนปรนปัญหา กล่าวคือ ผู้ที่ถูกจับหลังออกประกาศห้ามค้าทาสแล้วนั้น ได้จัดการให้ผู้ล่องทาสมาขายคืนเงินให้กับผู้ซื้อ และปลดปล่อยให้ทาสเป็นไพร่พลเมืองขึ้นกับหมวดกองใดก็ได้ตามใจสมัคร แต่ทาสที่ถูกขายก่อนออกประกาศนั้น จำเป็นต้องให้อยู่กับนายเงิน มิฉะนั้นต้องวางเงินไถ่ถอนตามค่าตัว ทาสซึ่งบาทหลวงช่วยเหลือไว้เป็นจำนวนมากนั้นเป็นทาสก่อนออกประกาศจึงเกิดการโต้แย้งกันขึ้น บาทหลวงโต้แย้งว่าไม่มีกฎหมายที่ใช้ในกรุงเทพฯ มาตราใดบ่งว่าให้ใครมีอำนาจล่องจับคนมาขายได้ มีแต่เฉพาะกรณีทาสขายตนเองและมีสารกรมธรรม์ประกอบผู้รู้เห็นเป็นพยานด้วย ถ้าเป็นทาสชนิดซึ่งเรียกว่าทาสสินไถ่บาทหลวงจึงจะยอมส่งตัวให้ เจ้าเมืองอุบลฯ และกรมการเมืองอาษาเหตุผลมาคัดค้านบาทหลวงได้เพราะบาทหลวงรอบรู้และฉลาดจัดเจนมากกว่า มักอ้างเอากฎหมายกรุงเทพฯ มาโต้แย้งเสมอเพื่อขัดขวางการปกครอง และแสดงให้เห็นว่าการปกครองในภาคอีสานเป็นไปอย่างกดขี่ข่มเหงไม่ยุติธรรมการที่บาทหลวงอ้างกฎหมายสยามเข้าปกป้องพวกเวียดนามทาสและข้าทาสนั้นทำให้ไทยต้องประสบกับความยุ่งยากในการหาทางแก้ไขปัญหาเป็นอย่างมากดังความในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่ว่า

...พื้นความเสียเปรียบกันมากจึงได้ไม่ไหว... ได้คริตรงหาทาง
แก้อยู่ช้านาน ก็เห็นว่าเป็นการลำบากมากถ้าจะปล่อยให้ทำตาม

⁹⁹ กจ., ร.5, ม.2.12ข/57, ประกาศห้ามไม่ให้จับพวกข้าญวนไปขาย, ร.ศ.103 (พ.ศ.2427).

กฎหมายกรุงเทพฯ คงจะเกิดขึ้นในหัวเมืองอื่น ๆ อีกมาก เห็นว่าจะตัดได้อย่างหนึ่งที่เป็นการเบากว่าทุกอย่างคือ บรรดา ทายที่มาร้องว่ามีผู้จับมาใช้ฤๅจับมาขายเป็นทาส ต้องพิจารณา เอาตัวผู้จับเดิมนั้นให้เป็นผู้เสียค่าตัวให้แก่นายเงินที่ช่วยมาใหม่ ใช้กันต่อ ๆ มา ถ้าพิจารณาได้ตลอดดังนี้แล้วให้ทาสนั้นเป็น ไพร่พลเมืองไป แต่ถ้าเป็นทาสที่ขายตัวเองฤๅบิดามารดาขาย เป็นเชลยดีที่พลูกทาสลูกเชลยต้องเสียค่าตัวค่ากระเชียบอายุ ...ตามกฎหมาย อย่างนี้เห็นจะพอไปได้...¹⁰⁰

วิธีการแก้ไขดังนี้ปรากฏว่าได้ผล พวกทาสซึ่งได้แก่ เวียดนาม แกว (ญวนปนลาว) และลาวพวน¹⁰¹ ที่เดือดร้อนเพราะถูกล่อลวงมาขาย เห็นว่า ฝ่ายไทยมีอำนาจจะช่วยคนให้พ้นทุกข์ได้ พวกเขามาหาพระยาราชเสนาปลัด ทูลฉลองกรมมหาดไทยที่เมืองจำปาศักดิ์ ให้ช่วยตัดสินและจัดการปลดปล่อย เป็นไพร่พลเมืองมากมาย หลายรายได้รับการตัดสินให้ลดหย่อนเงินค่าตัวลง อย่างไม่รู้ก็ตีบาทหลวงไม่ได้มีเจตนาจะปกป้องเพื่อเห็นแก่มนุษยธรรมเพียง อย่างเดียว แต่เพื่อหาความนิยมและสร้างอิทธิพลให้แก่คนด้วย ดังนั้นจึง ยังคงไปตามหัวเมืองลาวต่าง ๆ ตั้งเป็นกองกำลังคนเกลี้ยกล่อมพวกทาส

¹⁰⁰ กจช., ร.5, ม.1.1ก/16, ร.ที่ 711, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานสมเด็จพระ เจ้าฟ้ามหาหมาลากรมขุนนรินทร์พรบพิกษ์, วันพุธ แรม 7 ค่ำ เดือน 10 ปีระกา สัตตศก 1247.

¹⁰¹ พวกลาวพวนอาศัยอยู่ในเขตมณฑลลาวพวน ได้แก่เขตหัวเมืองลาวทางตอนเหนือ ซึ่งขึ้นกับเมืองอุดร รวมทั้งหัวเมืองบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ใน พ.ศ.2436 เหลือแค่เมืองอุดร ขอนแก่น เลย หนองคาย นครพนม สกลนคร พวกลาวพวนและพวกข้าแตกทัพฮ่อกระจัด กระจายเข้ามาในมณฑลลาวท้าวซึ่งได้แก่ อุบลราชธานี จำปาศักดิ์ และหัวเมืองขึ้นซึ่งได้โอกาส จับมาเป็นทาส.

เวียดนามแถวลาวพวนเข้าหาอำนาจตน พวกเขลยที่ถูกลาดตระเวนกวาดต้อนเมื่อคราวทำสงครามกับเวียดนามและเหลือดก้างอยู่เป็นพวกที่ได้รับความพ้อนผันน้อยเพราะไม่มีสารภรณ์ธรรมเช่นทาสสินไถ่ จึงไม่พอใจพากันเข้ามาหาบาทหลวง บาทหลวงรวบรวมไว้ที่อุบลราชธานี ในบางครั้งมีพวกทาสไม่สมัครใจเข้าด้วยศิษย์ของบาทหลวงซึ่งทำการเกลี้ยกล่อมก็จะใช้อำนาจจตุตงตั้งตัวจนถึงกับทะเลาะวิวาท จะใช้อำนาจกับนายเงินของทาส ในเมืองสกลนคร บาทหลวงได้นำกำลังคนบุกเรือนกรมการเมืองเรณูนครชิงตัวทาสชายหญิงไปได้ราว 30 คน¹⁰² การกระทำดังกล่าวนี้สร้างความวิตกกังวลมาให้แก่รัฐบาลสยาม เพราะเกรงว่าเป็นอุบายของฝรั่งเศสที่จะทำให้ไทยเสียหายได้ เห็นได้จากความในพระราชกระแสที่ว่า

...วิตกอยู่ว่าบาทหลวงพวกนี้มักเป็นพวกทำการทุจริตต่าง ๆ แลมักเป็นผู้สอดแนมของเมืองต่างประเทศด้วยผลประโยชน์ที่บาทหลวงจดในทางศาสนานั้นอยู่ มักจะรับสินจ้างสินบนรัฐบาลต่างประเทศที่เป็นศาสนาเดียวกันก่อเหตุให้เป็นที่วิวาทกับประเทศที่ต่างศาสนาเนื่อง ๆ เพราะฉะนั้นถ้าครั้งนี้บาทหลวงอยากจะให้เราวิวาทกับฝรั่งเศสประการใดก็คงจะหาเหตุวิวาทด้วยเรื่องทาสนี้เป็นแน่ จะไปทำการบุกรุกต่าง ๆ จนเจ้าเมืองกรมการราษฎรได้รับความเดือดร้อนเกิดวิวาททุบตีฟันแทงกันขึ้นแล้ว จะหา

¹⁰² กจช., ร.5, น.2.12ก/40, ที่ 27, พระยาราชเสนาปลัดทูลฉลองกรมมหาดไทย หลวงภักดีณรงค์ข้าหลวงอุบลมาายังออกพันทนายเวรกรมมหาดไทย, วันพฤหัสบดี ขึ้น 2 ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด สัมฤทธิศก 1250 (พ.ศ.2431).

เหตุว่าเพราะเกลียดชังศาสนาเหมือนเช่นเคยกาเทศมาในเมือง
ญวนจนเป็นการใหญ่โตไปได้...¹⁰³

นอกจากเรื่องเวียดนามทาสแล้ว บาทหลวงยังได้เข้าแทรกแซงการปกครองคนเวียดนามในประเทศสยาม คือไม่ยอมให้ไทยเก็บเงินส่วยหรือใช้ราชการพวกเวียดนาม แม้กระทั่งจัดขวางไม่ให้ชาวเวียดนามที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ขุนนางมีตำแหน่งเป็นนายหมวดนายกองควบคุมพวกเวียดนามเข้าทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เพราะเป็นคนเข้ารับในคริสต์ศาสนา ซึ่งถือว่าผิดบัญญัติที่จะกระทำการสาบานตามพิธีของศาสนาอื่น บาทหลวงถืออำนาจผลการปกครองพวกเวียดนามที่นับถือคริสต์ศาสนา เมื่อเกิดคดีระหว่างพวกเวียดนามเข้ารับด้วยกัน บาทหลวงจะว่ากล่าวตัดสินให้เอง

ในการป้องกันชาวเวียดนามไม่ให้เสียส่วยและถูกใช้ราชการนั้น บาทหลวงอ้างว่าเจ้าเมืองและกรมการท้าวเพี้ยทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างไม่สุจริต กดขี่รังแกราษฎรได้รับความเดือดร้อน โดยเก็บเงินส่วยหรือเงินราชการอย่างไม่มีระเบียบและกำหนดเวลาแน่นอนตายตัว พอใจเมื่อใดก็ตามและมาบ่อยครั้ง เนื่องจากไม่ได้ให้ฎีกาไปเสร็จไว้เป็นหลักฐาน และเมื่อเก็บไม่ได้หรือแม้แต่เก็บได้แล้วก็นำตัวไปใช้แรงงานเยี่ยงทาสอีก บาทหลวงเพียงแต่ขอให้มีระเบียบปฏิบัติตามกฎหมายกรุงเทพฯ และขอเป็นผู้เก็บส่วยส่งเจ้าเมืองกรมการเอง ยิ่งกว่านั้น บาทหลวงยังได้ทำเรื่องราวผ่านกระทรวงต่างประเทศขอลดเงินส่วยอีกด้วย ดังนี้เมื่อพวกเวียดนามถูกกะเกณฑ์ราชการต่างพากันไม่ยอมไป อ้างบาทหลวงว่าถ้าไม่ได้ค่าจ้างก็จะไม่ไปอย่างแน่นอน รัฐบาลสยามต้องตัดสินใจ

¹⁰³ กช., ร.5, บ.1.1ก/18, ร.ที่ 1075/47, พระราชหัตถเลขาน ร.5 พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ, วันเสาร์ แรม 12 ค่ำ เดือนอ้าย ระกา สัปตศก 1247 (พ.ศ.2428).

ผ่อนผันลดเงินส่วยให้เป็นการทั่วไปหมด เพราะถ้าลดให้เฉพาะพวกเวียดนามลาวเข้ารีตก็จะทำให้ประจักษ์ชัดว่าบาทหลวงมีอิทธิพลกระทำการได้สำเร็จและจะได้รับความนิยมนับถือมากขึ้น และดูเหมือนว่ารัฐบาลไม่มีความกรุณาแก่ราษฎรเองต้องรอให้บาทหลวงมาจัดการ นอกจากนั้นจะไม่ใช่เป็นการยุติธรรมถ้าลดเฉพาะพวกเข้ารีตเท่านั้น¹⁰⁴

พฤติกรรมต่าง ๆ ของบาทหลวงทั้งที่ป้องกันทาสถึงขนาดขัดขวางการพิจารณาตัดสินคดีจนเจ้าพนักงานไม่อาจปฏิบัติราชการได้ และกีดกันการเก็บส่วยใช้ราชการคนเวียดนามเข้ารีตนั้น ส่วนใหญ่เกิดจากความเข้าใจผิดกันทำให้ฝ่ายไทยไม่อาจแก้ไขปัญหาได้โดยง่าย บาทหลวงไม่เข้าใจว่าการปฏิบัติราชการในหัวเมืองลาวนี้ถือธรรมเนียมความสะดวกที่จะได้ประโยชน์เป็นเกณฑ์ไม่ถือเคร่งครัดตามพระราชบัญญัติ ที่ต้องได้เถียงกันมากเรื่องทาสนั้น เนื่องจากสารกรมธรรม์แบบใหม่ยังมาไม่ถึง ที่มีใช้อยู่ก็ชำรุดเสียส่วนมากหรือระเบียบการเขียนก็ไม่เหมือนกัน ขาดคอกบพร่อง นายเงินเปลี่ยนตัวทาสกันใช้แต่ไม่ได้เปลี่ยนสารกรมธรรม์ทำให้สับสนยุ่งเหยิง ลูกหลานทาสก็มักไม่มีสารกรมธรรม์ ส่วนเรื่องส่วยและเก็บเงินค่าราชการนั้นเป็นการยากลำบากที่จะทำฎีกาใบเสร็จ เพราะจะทำให้ส่วยค้างได้ เนื่องจากการเก็บส่วยในที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ หลายชนิดหลายอย่างได้ไม่ครบเต็มเม็ดเต็มหน่วยถือเอาเป็นตายไม่ได้ กรณีเหล่านี้กลายเป็นข้อพิพาทที่ไม่ยุติได้ง่าย และทำความเข้าใจให้แก่เจ้าเมืองกรมการนายเงินมากขึ้น จนกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อบาทหลวงและพวกเข้ารีตอย่างรุนแรง โดยเฉพาะเมื่อพวกเข้ารีตฮึกเหิมอำนาจเข้าทำลายพระพุทธรูป

¹⁰⁴ กจข., ร.5, บ.1.1ก/25, ร.ที่ 904148, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานเจ้าพระยารัตนบดินทร์สำเร็จราชการกรมมหาดไทย, วันศุกร์ แรม 4 ค่ำ เดือนกุมภาพันธ์ ปีจอ อัฐศก 1248 (พ.ศ.2449).

วัดแก่งม่วงเมืองนครพนมเพราะเห็นว่าเป็นวัดอุสถานต่างศาสนา พวกบาทหลวงและพวกเวียดนามเข้ารีตก็ได้รับการกลั่นแกล้งอย่างมากด้วยวิธีอันธพาลตอบโต้ จนบาทหลวงอเล็กซิส โปรคมทนไม่ได้ ต้องยื่นเรื่องราวฟ้องเจ้าเมืองกรมการเมืองนครพนม ต่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงสำเร็จราชการมณฑลลาวพวน ว่าอุปฮาดกับพระชัยกรมการเมืองนครพนมเข้าทำการขู่เข็ญหรือทำลายบ้านเรือนที่บาทหลวงซื้อให้แก่เวียดนามแถวที่นับถือคริสต์ศาสนาที่นครพนมในขณะที่บาทหลวงไม่อยู่ แกล้งกดขี่ให้ราชการคนเข้ารีตอย่างหนัก เมียนตีทรมานให้ทำทัณฑ์บนว่าจะไม่กลับไปเข้ากับบาทหลวงอีก ขู่กรรโชกไม่ให้นับถือคริสต์ศาสนา และว่าจะปล้นบ้านเรือนบาทหลวงและพวกเวียดนามเข้ารีต บาทหลวงเองถูกกลั่นแกล้งได้รับความลำบากมาก มีการห้ามขายข้าวเสบียงอาหารให้แก่บาทหลวงและเวียดนามแถว ถ้าซื้อได้ก็ในราคาแพงและจำนวนเท่ากับคนเดินทางซื้อ¹⁰⁵ การปฏิบัติต่อบาทหลวงและคนเข้ารีตดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองกรมการเมืองเป็นปฏิปักษ์กับบาทหลวงและเวียดนามเข้ารีตมาก ซึ่งถ้าไม่แก้ไขอาจจะกลายเป็นเรื่องลูกกลามใหญ่โตขึ้นได้ อย่างไรก็ตามเหตุการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องปลายเหตุ เรื่องที่สำคัญคือ บาทหลวงมีอิทธิพลมากขึ้นโดยอาศัยวิธีการหาความนิยมให้คนเข้าด้วยและจะก่อให้เกิดปัญหาไม่มีที่สิ้นสุด ใน พ.ศ.2429 ปรากฏว่าจำนวนคนเวียดนามเข้ารีตรวมกับพวกซำเหนือซำใต้ (พวกที่มาจากบริเวณหัวพันทั้งห้าทั้งหก) ซึ่งบาทหลวงเรียกรวมว่า พวกไทภูเขา มีอยู่ราว 1,000 คนเศษ¹⁰⁶

¹⁰⁵ กษ., ร.5, บ.1.1ก/22, สำเนาคำร้องของบาทหลวงอเล็กซิส โปรคม ปลัดพระสังฆราช ณ เมืองลาว ทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน, วันพุธ แรม 13 ค่ำ เดือนสิงหาคม ปีจอ อัฐศก 1248 (พ.ศ.2428).

¹⁰⁶ กษ., ร.5, บ.1.1ก/24, ที่ 2, ร.ที่ 791/48 พระราชหัตถเลขานร.5 พระราชทานเจ้าพระยารัตนบดินทร์ที่สมุหนายก, วันพุธ แรม 5 ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ อัฐศก 1248 (พ.ศ.2429).

จำนวนคนเข้ารีตนี้ทำให้ไทยวิตกในอำนาจบาทหลวงมากขึ้น จึงคิดหาทางแก้ไขไม่ให้บาทหลวงเป็นตัวตั้งตัวตีแทรกแซงกิจการเกี่ยวกับการปกครองพวกเวียดนามได้ โดยให้ใช้วิธีพูดจาอ่อนผันไม่ให้ยอมรับว่าบาทหลวงควรเป็นฐานะแก่พวกเข้ารีตกับทางราชการและดูแลชำระความตัดสินคดีเพื่อความสงบเรียบร้อย

อย่างไรก็ดี เมื่อรัฐบาลสยามได้กล่าวโทษบาทหลวงที่ขัดขวางราชการและถึงกับไม่ให้พวกเวียดนามถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งเป็นการร้ายแรงมากนั้น บาทหลวงได้แสดงความตกใจและพยายามชี้แจงเจตนาให้เห็นว่า เพียงแต่ต้องการปกป้องคนเวียดนามและคนเข้ารีตอื่น ๆ ให้ได้รับความสงบสุขและยุติธรรมเท่านั้น พร้อมกันนั้นได้แจ้งความประสงค์ยินยอมให้กรมการเก็บส่วยและเกณฑ์ราชการได้ต่อไป ขอแต่ผ่อนผันให้บ้างตามสมควร หลังจากนั้นเมื่อบาทหลวงถูกกรมการเมืองนครพนมกลั่นแกล้ง บาทหลวงก็ใช้วิธีอาศัยแอบอิงข้าราชการขุนนางผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ หันเข้าพึ่งอำนาจข้าหลวงมณฑลแสดงตนยอมรับอำนาจสยาม ให้ความร่วมมือแก่ทางราชการโดยขอให้ลดหย่อนให้แก่พวกตนบ้าง ในที่สุดก็เป็นอันตกลงว่ากรมหมื่นประจักษ์ฯยอมให้ไม่ต้องเก็บส่วยกับเวียดนามแต่ต้องถูกเกณฑ์ใช้ราชการแผ่นดิน สำหรับพวกทาสที่มีสารกรมธรรม์นั้นบาทหลวงยอมส่งตัวให้หมดวันแต่ผู้ที่วางเงินค่าตัวให้แทน (แต่ปรากฏว่าพวกกรมการไม่พอใจจะรับเงิน ต้องเอาตัวทาสคืนกลับไปใช้สอยและเพื่อเอาชนะ)¹⁰⁷ เมื่อบาทหลวงฝรั่งเศสมีท่าทีอ่อนเข้าหาดังนี้จึงเป็นที่เข้าใจว่าบาทหลวงไม่ได้เป็นพวกเดียวและมีผลประโยชน์ร่วมกับกงสุลฝรั่งเศส ที่ทำ

¹⁰⁷ กจ., ร.5, บ.1.1 ก/229, สำเนาพระกระเสร์สิ่งของกรมหมื่นประจักษ์ฯ และคำสนทนาของบาทหลวงอเล็กซิส โปรดม ที่หนองคาย, วันเสาร์ ขึ้น 7 ค่ำ 9 ปีมอ อัฐศก 1248 (พ.ศ.2429).

ไปก็เพื่อประโยชน์ในทางเผยแพร่ศาสนา นอกจากนั้นถ้าคนเข้ารีตเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส กลับจะทำให้บาทหลวงต้องเสียอำนาจและอิทธิพลไป ดังนั้นความรู้สึกหวาดระแวงว่าบาทหลวงเป็นเครื่องมือของรัฐบาลฝรั่งเศสจึงหายไป และเห็นว่าถ้าจะผ่อนผันให้บาทหลวงได้มีส่วนควบคุมเวียดนามโดยอยู่ภายใต้อำนาจสยามก็เป็นการดีกว่าจะหักหาญทำลายกันเลยทีเดียว เมื่อบาทหลวงยอมให้คนเข้ารีตถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาโดยตนเองขอร่วมกระทำตามพิธีศาสนาคริสต์ในโบสถ์ ไทยก็ให้เกียรติบาทหลวงเป็นผู้เลือกหัวหน้าพวกเข้ารีตให้เป็นผู้ส่งคำสาบานมาถวาย ในคำสาบานมีตราพระสังฆราชประทับอยู่ข้างท้ายด้วย ใช้เป็นแบบสำหรับการถือน้ำของพวกเขาเข้ารีตทุกหัวเมือง¹⁰⁸

การที่ไทยหันเข้าใช้วิธีถ้อยทีถ้อยอาศัยกับบาทหลวงนั้น เข้าใจว่าทั้งสองฝ่ายไม่ปรารถนาจะเสียประโยชน์ให้กับฝรั่งเศสปัญหาเรื่องบาทหลวงจึงเบาบางไป และกลับต้องมาแก้ไขให้เจ้าเมืองและกรมการคลายท่าทีที่เป็นปฏิปักษ์กับบาทหลวงและพวกเวียดนาม สาเหตุแท้จริงที่บาทหลวงเป็นที่เกลียดชังนั้นเกิดจากชาวพื้นเมืองที่นับถือพุทธศาสนาและไสยศาสตร์เข้าใจผิดว่าการเข้ารีตยอมรับนับถือคริสต์ศาสนาเป็นการเข้าไปในบังคับต่างชาติหรือเปลี่ยนสัญชาติ เกิดความรู้สึกกีดกันรังเกียจว่าเวียดนามเข้ารีตเป็นคนของบาทหลวงฝรั่งเศส อยู่ในบังคับฝรั่งเศส และเมื่อมีการขัดประโยชน์เรื่องทาสและเรื่องเก็บส่วยเกณฑ์ราชการซึ่งทำให้ต้องเสียอำนาจด้วยแล้วจึงยิ่งเกลียดชังมากขึ้น เมื่อทางกรุงเทพฯ ได้สั่งให้ทางหัวเมืองลาวทำทะเบียนสำมะโนครัวคนเวียดนามเพื่อเตรียมการป้องกันฝรั่งเศสอ้างสิทธิปกครองนั้น ปรากฏว่าเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองลาวโดยเฉพาะนครพนม สกลนคร ท่าอุเทน มุกดาหาร ได้ทำบัญชี

¹⁰⁸ กจข., ร.5, บ.1.1ก/21, ร.ที่ 424/48, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ, วันพุธ แรม 11 ค่ำ เดือน 9 ปีจอ อัฐศก 1248.

สำมะโนครัวแบ่งแยกประเภทคนเวียดนามออกตามศาสนา ว่าเป็นเวียดนาม
นับถือพุทธศาสนาเท่าใด และเป็นเวียดนามที่เข้ารีตกับบาทหลวงเท่าใด ทำให้
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเข้าพระทัยในสาเหตุของการแตกแยกนี้
ได้ว่า เป็นเพราะเจ้าเมืองกรมการรู้สึกต่อบาทหลวงทำนองเดียวกับกงสุล
ฝรั่งเศส จึงโปรดฯ ให้มีท้องตราประกาศไปยังหัวเมืองลาวต่าง ๆ ว่าให้เจ้าเมือง
กรมการเข้าใจว่าครัวญวนที่เข้ารีตฝรั่งเศสก็คงเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพฯ
ให้เจ้าเมืองเกณฑ์ใช้ราชการและชำระตัดสินคดีความตามธรรมเนียมสยาม ให้
เข้าใจว่าการเข้านับถือศาสนาไม่ใช่การเปลี่ยนชาติ เจ้าเมืองกรมการจะได้
ปกครองชาวเวียดนามอย่างถูกต้องไม่ให้มีอคติ ให้มีการปฏิบัติต่อกันอย่าง
ผ่อนหนักผ่อนเบาและมีไมตรีไม่มีเดียดฉันท์ เพื่อที่พวกเวียดนามและคน
เข้ารีตอื่น ๆ จะได้ไม่พากันไปพึ่งพาอำนาจของฝรั่งเศสเพื่อดับทุกข์ร้อน

นอกจากในเขตหัวเมืองลาวแล้ว บาทหลวงฝรั่งเศสยังมีบทบาทเหนือ
คนเวียดนามในเมืองอื่น ๆ จนฝรั่งเศสได้เข้ามาเกี่ยวข้อง และไทยต้องเสีย
อำนาจเกียรติภูมิของบ้านเมือง เช่นกรณีบาทหลวงในเมืองจันทบุรี ซึ่ง
พยายามรักษาป้องกันผลประโยชน์ของพวกเวียดนามเข้ารีต โดยอาศัยอำนาจ
ฝรั่งเศสให้ช่วยเจรจาขอให้ไทยลดหย่อนภาษีส่วยหรือเงินราชการให้เวียดนาม
เข้ารีตเสมอ ใน พ.ศ.2422 กราปิเน็ต กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ เข้า
เจรจาเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศ
ว่าบาทหลวงวางแฟงซอลตกภาษีเสื้อของคนเวียดนามเข้ารีตเมืองจันทบุรี¹⁰⁹
ไทยจำต้องผ่อนผันให้เพราะเกรงว่าจะทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจถ้าปฏิเสธข้อ
เรียกร้องเล็กน้อยของฝรั่งเศส ปรากฏว่าเมื่อจะเก็บภาษีอื่นอีก พวกเวียดนาม

¹⁰⁹ กจข., ร.5, ต.3/8, ม.กราปิเน็ต แจ้งความมายังเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ วันพฤหัสบดี
ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเส็ง เอกศก 1241 (พ.ศ.2422).

ก็ไม่ยอมเสีย เห็นว่าแพงเกินไป กรมการเมืองก็ต้องขอให้บาทหลวงช่วยเหลือ แต่บาทหลวงกลับขอผ่อนผันให้เก็บน้อยลงไปอีก ส่วนในเมืองพระตะบอง ใน พ.ศ.2427 บาทหลวงโสเวอปุระและบาทหลวงมายามาซึ่งอยู่ในพระตะบอง และกลันทุรี (แถบบ้านลงสา บ้านดอม แขวงเมืองพระตะบอง) ได้เกลี้ยกล่อมพวกเวียดนามจีนเขมรให้นับถือคริสต์ศาสนา พวกเวียดนามที่ไม่ยอมรับนับถือบาทหลวง บาทหลวงจะใช้ให้คนเวียดนามที่เข้ารีตจับตัวไป กักขังกดขี่ เมื่อกรมการเมืองขอให้ส่งตัวให้ บาทหลวงก็อ้างว่าเป็นพวกเวียดนามอั้งยี่ ซึ่งบาทหลวงได้ช่วยจับตัวไว้ให้ การกระทำของบาทหลวงอาจก่อให้เกิดเหตุร้ายแรงขึ้นได้ เนื่องจากพวกเวียดนามจีนเขมรที่ไม่ยอมเข้ารีตไม่พอใจบาทหลวงอย่างรุนแรง และไปเข้ากับพวกอั้งยี่ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์จะต่อสู้กับบาทหลวง¹¹⁰ ก่อนหน้านี้บาทหลวงที่มาประจำอยู่ก่อนไม่ได้กระทำการเป็นพาลเหมือนบาทหลวงทั้งสองแต่อย่างใด เช่น บาทหลวงมิสแซ็งคุม พวกเวียดนามเข้ารีตถึง 200 คริวเรือนอยู่ที่เมืองกลันทุรีก็อยู่ได้อย่างสงบ จนกระทั่งบาทหลวงมายามา มาทำการแทน อย่างไรก็ตาม ไทยได้แก้ไขโดยร้องเรียนไปยังกงสุลฝรั่งเศสให้จัดการไม่ให้บาทหลวงก่อเหตุขึ้นอีกได้ และให้ส่งตัวเวียดนามเข้ารีตที่ทำผิดมาให้ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแสดงเหตุการณ์ คืบหน้าอย่างใด

นอกจากสร้างความวุ่นวายต่าง ๆ แล้ว การที่บาทหลวงมีอิทธิพลเหนือพวกเวียดนามเข้ารีตยังเป็นการเสียเกียรติภูมิของสยามด้วย ใน พ.ศ.2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯเสด็จประพาสลพบุรีผ่านทางปากน้ำบางพุทรา

¹¹⁰ กจข., ร.5, ม.2.12ก/7, บอกระยาทาธรรษาเรื่องบาทหลวงโสเวอปุระ บาทหลวงมายามา ทำการกดขี่คุมเหงหลวงรามโยธินชาติโปรตุเกสกับพวกจีนญวนให้เข้ารีตบาทหลวงเมืองพระตะบอง เดือนพฤศจิกายน ปีวอก จศก 1246 (พ.ศ.2427).

ทรงพบว่ามิธงฝรั่งเศสปักอยู่ในที่พำนักของพวกเวียดนามเข้ารีต ไม่พอพระทัย และทรงมีพระบรมราชโองการห้ามว่าธงฝรั่งเศสจะปักในแผ่นดินสยามได้แต่เฉพาะหน้าสถานราชทูตฝรั่งเศสเท่านั้น¹¹¹

เรื่องบาทหลวงและเวียดนามเข้ารีตนี้ความสำคัญอยู่ที่ว่า ไทยได้ระวางว่าบาทหลวงเป็นเครื่องมือการเมืองของฝรั่งเศสในการแสวงหาอำนาจและอิทธิพลในสยาม เนื่องจากบาทหลวงเป็นชาวฝรั่งเศส อาศัยการติดต่อโดยผ่านทางกงสุลฝรั่งเศสเพื่อขออนุญาตเดินทางและความสะดวกในการสอนศาสนา ต่อมาพฤติกรรมของบาทหลวงก็ได้ยืนยันความเชื่อดังกล่าว ทั้งในการเกลี้ยกล่อมคนให้เข้ารีต แสวงหาความนิยมโดยแทรกแซงขัดขวางอำนาจบ้านเมือง เป็นปากเสียงรักษาและเรียกร้องผลประโยชน์ของเวียดนามและคนเข้ารีตอื่น ๆ อย่างเข้มแข็ง แต่ไม่ว่าเจตนาที่แท้จริงของบาทหลวงจะเป็นประการใดก็ตาม พฤติกรรมของบาทหลวงก็ไม่ได้ยังผลร้ายต่อไทยมากไปกว่าเป็นอุปสรรคต่อการปกครอง ทำให้ไทยต้องยอมรับบาทหลวงเป็นตัวกลางในการปกครองเวียดนามเข้ารีต แม้ว่าจะได้รับความกระทบกระเทือนด้านรายได้ อยู่บ้างที่ไม่อาจเก็บส่วยและเงินราชการได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ผลดีส่วนหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือ บาทหลวงได้ช่วยชี้ให้ไทยได้มองเห็นปัญหาความไม่ยุติธรรมอันเกิดจากความบกพร่องของระบบสังคมที่ล้าหลัง และกระตุ้นให้ไทยต้องเร่งรัดให้มีการเลิกทาสทั่วพระราชอาณาจักรได้สำเร็จมากขึ้น¹¹²

¹¹¹ กจข., ร.5, บ.1.1ก/8, ร.ที่ 415/45, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ, วันเสาร์ แรม 13 ค่ำ ปีมะแม เบญจศก 1245 (พ.ศ.2426).

¹¹² ต่อมาได้มีประกาศพระราชบัญญัติทาส ร.ศ.124 (พ.ศ.2448) ให้บรรดาลูกทาสเป็นไทยหมด ไม่ให้มีพิกัดเกษียณอายุตั้งที่ว้ไฉนพระราชบัญญัติ พ.ศ.2417 ต่อไป ตลอดทั่วราชอาณาจักรเว้นแต่มณฑลพายัพและมณฑลบูรพา เพราะได้ตราพระราชบัญญัติไว้สำหรับมณฑลนั้น ๆ แล้ว (ประกาศลดค่าตัวทาสใน พ.ศ.2447).

โดยเฉพาะการที่บาทหลวงแทรกแซงปกครองทาสในมณฑลบูรพา เป็นปัญหาที่ทำให้ไทยเกรงว่าอาจเป็นเหตุให้ฝรั่งเศสคุกคามไทย และยังผลให้มีประกาศพระราชบัญญัติลดค่าตัวทาสในพระตะบองใน พ.ศ.2447 การกดขี่ในลักษณะทาสเป็นอุปสรรคต่อความเจริญของสังคม และเป็นจุดอ่อนให้ต่างชาติถือโอกาสเข้าแทรกแซงได้โดยง่าย และแม้ว่าฝรั่งเศสจะไม่คุกคามก็อาจก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ที่เป็นอันตรายแก่ประเทศได้

4.4.2 ปัญหาเรื่องเวียดนามผู้ร้ายข้ามแดน

หลังจากที่ฝรั่งเศสยึดได้ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงใน พ.ศ.2436 ราษฎรที่อาศัยอยู่ทั้งสองฝั่งก็ยังคงข้ามไปมาหาสู่ทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างปกติ เพราะไม่ได้มีการปิดกั้นพรมแดนระหว่างสองประเทศ จึงเกิดปัญหาที่ผู้กระทำผิดกฎหมายบนดินแดนฝั่งซ้ายข้ามมาอาศัยดินแดนบนฝั่งขวาหลบหนีการลงโทษของฝรั่งเศสอยู่เนือง ๆ ในตอนแรกไม่มีกฎหมายข้อบังคับตายตัวสำหรับปฏิบัติกรณีที่มีพวกผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างสองประเทศ แต่ได้ใช้การเจรจาตกลงให้ความช่วยเหลือปรองดองซึ่งกันและกันโดยทางไมตรีระหว่างเจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นของทั้งสองฝ่ายเป็นคราว ๆ ไป โดยปกติผู้ร้ายที่ข้ามจากฝั่งซ้ายมาฝั่งขวามีมากกว่า เนื่องจากฝรั่งเศสปกครองราษฎรของตนอย่างกดขี่และรีดไถผลประโยชน์มาก จึงมีผู้ทำผิดกฎหมาย ปล้น ทำร้ายร่างกาย ลักของ และหนีข้ามมาอาศัยฝั่งสยามซึ่งฝรั่งเศสได้ขอร้องให้ไทยจับตัวส่งให้เสมอ¹¹³ ไทยกับฝรั่งเศสยังไม่มีข้อตกลงสัญญาผู้ร้ายข้ามแดน ทำให้ไทยวิตกว่าจะเป็น

¹¹³ กจ., ร.5, ฝ.29.2/37, ที่ 284/23752, พระยาราชวรานุกูล กราบทูลกรมหมื่นสมมตฯ, 21 ตุลาคม ร.ศ.117 (พ.ศ.2441).

หนทางที่นำไปสู่ความเสียเปรียบของไทย เพราะผู้ร้ายของฝ่ายไทยที่ข้ามไปฝั่งซ้ายมีจำนวนน้อยกว่าที่ผู้ร้ายฝ่ายฝรั่งเศสข้ามมาฝั่งสยามมาก เมื่อไทยได้ขอร้องให้ฝรั่งเศสจับตัวผู้ร้ายให้ ฝรั่งเศสก็จับส่งให้อย่างเต็มใจและง่ายดายโดยไม่ต้องการพยานหลักฐาน ไทยกลับต้องเกรงว่าฝรั่งเศสจะถือเอาเป็นธรรมเนียมการส่งผู้ร้ายที่จะให้ไทยจัดส่งผู้ร้ายที่หนีมาฝั่งสยามให้กับฝรั่งเศส เช่นนั้นบ้าง และถ้าเกิดกรณีที่ไทยไม่อาจส่งตัวให้ได้อย่างที่ฝรั่งเศสต้องการ ฝรั่งเศสก็จะใช้การข่มขู่คุกคามอธิปไตยและอาจถือเอาเป็นเหตุกล่าวหาว่าอาณาเขตสยามเป็นที่ซ่อนสมุจโรจผู้ร้าย นอกจากนั้นพวกผู้ร้ายที่ข้ามมาฝั่งสยามมักจะอ้างว่าเป็นคนในบังคับไทย เพราะยังไม่มีการตกลงแน่นอนว่าคนชนิดใดเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ใน พ.ศ.2442 ไทยได้กำหนดข้อบังคับสำหรับคนที่อพยพเข้ามาฝั่งสยามว่า ถ้าอยู่ทำประโยชน์และยอมประพฤติตามกฎหมายไทย จึงจะอาศัยอยู่ในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือได้ และให้สิทธิเช่าที่ดินเพื่ออาศัยอยู่ แต่จะซื้อขายแลกเปลี่ยนโดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้สำเร็จราชการมณฑลไม่ได้¹¹⁴ จึงมีผู้อพยพมามากขึ้น ปัญหาคนข้ามแดนได้เกี่ยวพันกับเรื่องคนในบังคับ เพราะในกรณีที่เป็นคนในบังคับไทยโดยเฉพาะคนเวียดนามที่อาศัยบนฝั่งขวาไม่ว่าจะกระทำผิดบนฝั่งใด เมื่อฝรั่งเศสจับตัวได้บนฝั่งซ้ายก็มักถืออำนาจชำระตัดสินลงโทษเองเสมอ ฝรั่งเศสไม่ได้สนใจที่จะให้มีการตกลงทำสัญญาส่งผู้ร้ายข้ามแดนให้แน่นอนแต่อย่างใด ฝ่ายไทยนั้นต้องการทำและได้ตกลงสัญญาดังกล่าวนี้กับประเทศอังกฤษแล้วในวันที่3กันยายน

---

¹¹⁴ กจ., ร.5, ม.57/13, ที่ 105/1815, พระยาศรีสหเทพกราบทูลกรมหมื่นสมมตฯ, 21 มิถุนายน ร.ศ.118 (พ.ศ.2442), อ้างถึงหนังสือลายพระหัตถ์เลขานในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ข้างหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ รับสนองพระบรมราชโองการประกาศเป็นข้อบังคับสำหรับผู้อพยพชาวเวียดนาม เขมร และ ลาว.

พ.ศ.2427 (ค.ศ.1884) ไทยพยายามให้ฝรั่งเศสเข้าใจความจำเป็นที่จะต้องมีสัญญาและยอมรับเจรจาจากกลางด้วย¹¹⁵

ในชั้นแรกระหว่างที่กระทรวงต่างประเทศของไทยได้พยายามให้มีภาระเป็นทางการ ข้าหลวงผู้สำเร็จราชการประจำมณฑลกลัสเซตแดนฝรั่งเศสหาทางเจรจากับข้าหลวงฝ่ายฝรั่งเศสให้เห็นใจไทย และจัดการให้ฝรั่งเศสตระหนักถึงความจำเป็นในการทำสัญญา โดยชี้แจงให้ฝรั่งเศสเห็นว่าฝรั่งเศสจะเอาเปรียบไทยไม่ได้ง่ายในเรื่องนี้ ถึงแม้ว่าจะไม่มีสัญญาก็ตาม คำสั่งจากกระทรวงมหาดไทยถึงข้าหลวงฯจึงมีท่านองที่ว่า “...ให้ข้าหลวงสังเกตดูกริยาอาการฝรั่งเศสว่า เมื่อทำให้แก่เราฉันทใด เราจึงค่อยจัดการผันผ่อนให้ฉันทนั้นอย่าให้เป็นการยอมทำให้แต่ฝ่ายเดียว...”¹¹⁶

ฝรั่งเศสหลีกเลี่ยงที่จะเจรจาทำสัญญาระหว่างประเทศ ต้องการให้เป็น การเจรจาระดับเจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นในเขตชายแดนของทั้งสองฝ่ายแทน ดังเช่นที่เมืองพระตะบอง ซึ่งพระยาศักดิ์ดิถีเดชวรฤทธิข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลตะวันออกได้ตกลงกับข้าหลวงฝรั่งเศสประจำเขมร ณ เมืองโพธิสัตว์สำเร็จไปแล้ว โดยให้ใช้หนังสือเดินทางและหนังสือสำหรับตัวเป็นมาตรการป้องกันไม่ให้มีคนร้ายหลบหนีข้ามแดนไปมาได้ การสืบจับตัวผู้ร้าย จะกระทำเมื่อฝรั่งเศสส่งคำฟ้องของโจทก์ และเมื่อไทยจับตัวได้พร้อมหลักฐานของกลางได้สวนตามกฎหมายสยามแล้วว่าผิดจริง จึงจะส่งตัวให้แก่ฝรั่งเศส ณ เขตต่อแดนเพื่อนำไปลงโทษ ฝ่ายฝรั่งเศสจะปฏิบัติในแนวเดียวกัน ในกรณีที่คนร้ายเป็นคนพื้นเมืองข้ามไปกระทำผิดแล้วกลับมายังบ้านเดิมในฝั่งของตน

¹¹⁵ กช. ร.5, ค.45/2, ที่ 169/610, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานกรมหมื่นดำรงฯ, 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ.114 (พ.ศ.2439).

¹¹⁶ เพิ่งอ้าง.

โจทก์จะต้องมีหลักฐานแน่นอนเพื่อกลับไปขอหนังสือจากเจ้าหน้าที่ปกครองฝ่ายตน และนำไปยื่นยังเจ้าหน้าที่ปกครองดินแดนที่ผู้ร้ายอาศัยอยู่ให้จัดการจับกุมชำระลงโทษตามกฎหมายพื้นเมืองนั้น ๆ¹¹⁷

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2443 นายอำเภอฝรั่งเศสบ้านม่วงเจริญได้เชิญหลวงจินดารักษ์ข้าหลวงจัดราชการ ณ เมืองจำปาศักดิ์ไปเจรจาเรื่องโจรผู้ร้ายข้ามแดน และได้ตกลงไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า “...ถ้าผู้ร้ายหนีจากฝั่งตะวันตกให้ฝั่งตะวันออกจับส่ง ถ้าผู้ร้ายหนีจากฝั่งตะวันออกให้ทางตะวันตกจับส่ง...”¹¹⁸ ไทยไม่พอใจอย่างยิ่งที่ให้มีการเจรจาแค่ระดับผู้ปกครองท้องถิ่นแต่ละแห่ง และได้มีกฎเกณฑ์สำหรับการส่งตัวผู้ร้ายข้ามแดนโดยทั่วไปเหมือนกันทั้งหมด โดยเฉพาะในเขตติดต่อแดนตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งการตกลงระดับท้องถิ่นไม่ได้ช่วยให้มีกฎการส่งผู้ร้ายอย่างละเอียดได้ และราษฎรที่ข้ามไปมาระหว่างเขตนี้ก็มีเป็นจำนวนมาก ไทยได้อาศัยคดีเกี่ยวกับผู้ร้ายข้ามแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงแต่ละครั้งอ้างกับฝรั่งเศสถึงความจำเป็นที่จะต้องทำสัญญา คดีสำคัญที่เป็นโอกาสให้ไทยยื่นเตือนฝรั่งเศสให้เจรจาดกลงทำสัญญาได้แก่เรื่องเวียดนาม คือคดีลักทียบบรรจุนเงินจำนวน 4,500 เหรียญ ซึ่งข้าหลวงฝรั่งเศส (Résident Supérieur) ประจำเมืองลาว ได้นำไปส่งยังนายอำเภอฝรั่งเศสเมืองสุวรรณ-เขตร์ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2443 แล้วหนีมาอาศัยในเขตเมืองอุบลราชธานี¹¹⁹ เมื่อนายอำเภอได้ขอให้หลวงจินดารักษ์ช่วยเหลือจับตัวส่งให้ ไทยก็เสนอให้

¹¹⁷ กจข., ร.5, ค.45/2, ที่ 114/1282, บันทึกวาจาระหว่างพระยาศักดิ์เกษมวรฤทธิ และเรลิดังฝรั่งเศสเมืองโพธิ์สัตว์, 30 เมษายน ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

¹¹⁸ กจข., ร.5, ม.57/14, ที่ 4/35, หลวงจินดารักษ์ทูตกรมหมื่นสรรพสิทธิฯ, เดือนสิงหาคม พ.ศ.2443.

¹¹⁹ กจข., ร.5, ผ.29.2/38, แปลที่ 39/1056, ม.ปานาฟิวอุปทูตริบับลิกฝรั่งเศสทูตกรมหลวงเทเวธวงศ์ฯ, 28 ธันวาคม ร.ศ.119 (พ.ศ.2443).

เจรจาเรื่องสัญญาทันที แต่ฝรั่งเศสนิ่งเฉยเสีย ต่อมาฝรั่งเศสได้ขอให้ไทยจับตัว เวียดนามผู้ร้ายส่งให้อีกหลายครั้ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงวิตกว่าเมื่อไม่มีระเบียบเป็นกฎแน่นอนแล้ว ไทยมีแต่ทางจะเสียเปรียบซึ่งก็เป็นความจริง ไทยกับฝรั่งเศสได้เกิดขัดแย้งกันอย่างจริงจังเมื่อมีคดี ม.เมนาเซ (M.Menager) ตัวแทนการค้าชาวฝรั่งเศสถูกเวียดนามลูกจ้างฆ่าตายในราวเดือนมีนาคม พ.ศ.2440 คดีนี้มีเรื่องราวอยู่ว่า ม.มาเซ็น เมนาเซ ฝรั่งเศส คุมเรือล่องแม่น้ำโขงกับสามและคนใช้มาจนถึงบ้านแก่งสาบ้านของหลวง พวกเวียดนามแถวลูกจ้างจำนวน 14 คนได้ฆ่า ม.เมนาเซ เก็บทรัพย์และอาวุธหนีขึ้นฝั่งสยาม เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสเมืองสุวรรณเขตขอให้ไทยช่วยจับตัวให้ เนื่องจากคนถูกฆ่าเป็นชาวฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงได้เร่งรัดให้ไทยดำเนินการสืบจับตัวให้ได้โดยเร็วโดยเสนอแนะเบาะแสที่จะทำการจับกุมและให้รูปเป็นหลักฐาน 4 รูป ฝ่ายไทยสืบจับเฉพาะเวียดนามที่เป็นคนเดินทางหรือแปลกถิ่นทั่วประเทศ ปรากฏว่าตอนแรกจับเวียดนามได้ 4 คน ซึ่งให้การว่าเป็นกุลีแจวเรือในลำน้ำโขงให้กับคนฝรั่งเศสเพื่อไปทำงานที่บ่อทองเมืองปากคำบุนและได้หลบหนีขึ้นฝั่งไทยเพราะถูกทุบตี คำว่า¹²⁰ ไทยนำเวียดนามเข้ามาสอบสวนที่กรุงเทพฯ ต่อมาฝรั่งเศสแจ้งว่าได้ข่าวว่าไทยจับเวียดนามได้ที่เมืองสระบุรีและจะขอตัว ไทยขอให้ฝรั่งเศสส่งหลักฐานยืนยันว่าเวียดนามนั้นผิดจริงไทยจึงจะส่งตัวให้ลงโทษได้ตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติ แต่ฝรั่งเศสไม่ยินยอมจะให้ไทยส่งให้อย่างไม่มีเงื่อนไข ซึ่งทำให้ไทยต้องเสียอธิปไตย ดังนั้นเมื่อกระทรวงมหาดไทยจัดการเปรียบเทียบรูปถ่ายเฉพาะที่ได้ให้มากับเวียดนามที่ถูกจับ และปรากฏว่าไม่เหมือน

¹²⁰ กช., ร.5, ฝ.29.2/35, ที่ 1457/41715, กรมหมื่นดำรงฯ ทูลกรมหมื่นสมมตฯ, 11 มีนาคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

จึงรีบปล่อยไป ต่อมาเมื่อจับเวียดนามได้อีก 4 คนที่เมืองสวายจิกและศรีโสภณ ก็ได้ให้พักรอไว้ที่ปราจีนบุรีก่อนเพื่อเปรียบเทียบรูปพรรณกับรูปถ่าย ไม่ให้ส่งมาทางกรุงเทพฯ เลยเพราะเกรงว่าฝรั่งเศสรู้แน่นอนแล้วจะขอตัวซึ่งไทยจะปฏิบัติไม่ได้ง่าย คดี ม.เมนาเชนี นอกจากจะเป็นปัญหาการส่งผู้ร้ายข้ามแดนแล้วยังเกี่ยวเนื่องไปถึงการตีความการใช้อำนาจทางการศาลเหนือคนในบังคับด้วย เพราะฝรั่งเศสถือว่าเวียดนามเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ไทยจึงไม่มีสิทธิแม้แต่กระทั่งจะทำการสอบสวนว่าเป็นผู้ทำผิดหรือไม่ เพราะการสอบสวนเป็นการเริ่มกระบวนการใช้อำนาจทางการศาลเหนือคนในบังคับซึ่งเป็นสิทธิเฉพาะของฝรั่งเศส คดีนี้ได้กลายเป็นเรื่องถกเถียงยุ่งยากซึ่งไทยไม่ยอมให้โดยง่ายเพราะฝรั่งเศสจะถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเรื่อยไป ฝรั่งเศสเห็นว่าเป็นเรื่องสิทธิเหนือคนในบังคับ และต้องการจะให้ป็นหนทางแก้ไขปัญหาที่พวกเวียดนามและชาติอื่น ๆ ในความปกครองของฝรั่งเศสหลบหนีเข้ามาฝั่งสยาม เมื่อ ม.เดอ ฟรังซ์ ราชทูตฝรั่งเศสประจำสยามเร่งขอตัวเวียดนามนั้น ราชทูตไม่ได้เอ่ยชื่อเวียดนามที่ต้องการตัวตามวิธีที่พึงปฏิบัติ ระบุแต่เพียงว่าเวียดนามที่ไทยจับได้เท่านั้น¹²¹ ยิ่งกว่านั้นฝรั่งเศสมีทำที่จริงจังและรุนแรงมากสำหรับกรณีนี้ ม.เดอ ฟรังซ์ ได้ใช้สำนวนแข็งกร้าวกับสมเด็จพระยาเทวะวงษ์ที่จะให้ส่งเวียดนามว่าหวังที่จะได้พบว่าเวียดนามสองคน (ที่จับได้ที่สระบุรี) ถูกส่งตัวไปยังสถานกงสุลฝรั่งเศสอย่างเรียบร้อยในวันรุ่งขึ้น¹²²

ฝรั่งเศสได้อ้างสัญญา พ.ศ.2399 ข้อ 9 ซึ่งมีความหมายว่า ถ้าคนฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ในประเทศสยามทำผิดต่อไทย เจ้าพนักงานฝ่ายสยามจะ

¹²¹ กจข., ร.5, ฝ.29.2/35, ที่ 363/14366, Note of an Interview between Prince Devawongse and M.Defrance on Saturday 27 th February 1897.

¹²² เพิ่งอ้าง.

จับตัวผู้ที่ทำผิดไปส่งให้กงสุลฝรั่งเศส กงสุลฝรั่งเศสต้องทำโทษตามกฎหมาย
ฝรั่งเศส¹²³ ได้แย้งกับไทย แต่ไทยถือว่าเป็นกรณีคนร้ายข้ามแดน ไม่ใช่เรื่อง
คนในบังคับทำผิดในเขตสยาม ซึ่ง ม.เดอ ฟรังซ์ กล่าวว่าแม้คนในบังคับ
ฝรั่งเศสทำผิดในเขตสยาม ไทยยังไม่มีอำนาจตัดสินคดี ดังนั้นไทยจึงไม่ควร
คิดว่าจะมีสิทธิตัดสินหรือพิจารณาความผิดของคนในบังคับฝรั่งเศสที่กระทำผิด
ในเขตฝรั่งเศสเอง และการที่ไทยจะไต่สวนเวียคนามย่อมเป็นการละเมิด
อำนาจทางการศาลของฝรั่งเศสดังที่ ม.เดอ ฟรังซ์ ว่า “...เมื่อจับตัวได้แล้วไทย
ได้หวังเหนี่ยวไว้นานเกินความจำเป็นโดยไม่ส่งตัวไปให้แก่เจ้าพนักงานกงสุล
และถ้าช้าไปกว่านี้ก็จะถือเป็นการกักขังโดยพลการซึ่งเป็นการผิดต่อหนังสือ
สัญญาทางพระราชไมตรีอย่างรุนแรง...”¹²⁴

ไทยไม่อาจยอมให้กับฝรั่งเศสได้เพราะถ้าไทยไม่ได้ไต่สวนก่อน ก็
กลายเป็นว่า “ให้อำนาจเด็ดขาดอย่างที่สุดแก่กงสุลฝรั่งเศสให้มีคนลับแยก
ฝรั่งเศสในกรุงสยามกว่าเจ้าพนักงานฝรั่งเศสอื่น ๆ ที่จะมีได้เองในดินแดน
ฝรั่งเศสและเป็นการที่เจ้าพนักงานสยามเป็นเครื่องมือให้อำนาจเช่นนี้ด้วย”¹²⁵
ไทยถือว่าการที่ไทยพิจารณาไต่สวนได้ก่อนเป็นการชอบธรรมตามกฎหมาย
นานาชาติ ยิ่งกว่านั้นการที่ไทยจับตัวผู้ร้ายให้ก็เป็นไปด้วยน้ำใจไมตรีนอกเหนือ
จากสัญญาซึ่งไทยไม่จำเป็นที่จะต้องทำเลย ฝรั่งเศสจึงไม่ควรตอบแทนด้วย

¹²³ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ..., เล่ม
2, หน้า 62.

¹²⁴ กจข., ร.5, ฝ.29.2/35, น.293/12386, The Lettre de M.A. Defrance
Ministre Resident de France a Son Altesse Royale Prince Devawongse Ministre
des Affaires Étrangères, le 25 Janvier 1897.

¹²⁵ กจข., ร.5, ฝ.29.2/35, สำเนาที่ 313/13578, กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปทาน
พระหัตถเลขาคัด ม.เดอ ฟรังซ์, 10 กุมภาพันธ์ ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

การขู่เชิญและก้าวร้าว ซึ่งไทยจำเป็นจะต้องยืนยันขอหลักฐานต่อไป หรือไม่เช่นนั้นไทยก็จะปล่อยเวียดนามไป ในระหว่างการโต้แย้งไทยจับตัวชาวเวียดนามมาได้อีกหลายคนจากหลายจังหวัด ได้ทำการไต่สวน ตรวจสอบรูปพรรณและปล่อยตัวไปบ้างอย่างลับ ๆ และได้ถือเอาเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าการมีสัญญาส่งผู้ร้ายข้ามแดนแน่นอนเป็นสิ่งจำเป็น อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสมีปฏิกริยารุนแรงในเรื่องนี้เพราะถือว่าไทยขัดขวางอำนาจฝรั่งเศสในการปกครองคนในบังคับโดยเฉพาะอำนาจทางการศาล ถ้าไทยไม่ส่งตัวให้ ฝรั่งเศสก็จะเสียเกียรติภูมิในสายตาของคนในบังคับและคนชาติอื่น ๆ เป็นเหตุให้เสียอำนาจต่อไปได้ “...การคาดคะเนความผิดของคนเหล่านี้เพื่อจะได้ส่งตัวเขาไปชำระตัดสิน เป็นส่วนพิเศษอันหนึ่งของอำนาจบังคับบัญชาที่เป็นของจำเพาะฝรั่งเศสเท่านั้นแก่คนในบังคับของเขา...”¹²⁶

สภาพความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสไม่อำนวยให้ไทยยืนยันกักขังเวียดนามไว้ได้อย่างเด็ดขาด และต้องส่งตัวเวียดนามให้แก่ฝรั่งเศส พร้อมกับหนังสือแจ้งแก่ฝรั่งเศสว่าไทยจะยอมส่งตัวเวียดนามให้ฝรั่งเศสนั้น สมเด็จพระยาเทวะวงษ์ฯ ทรงคัดพ้อฝรั่งเศสที่ใช้วิธีการขู่บังคับรุนแรงกับไทย ซึ่งไทยเพียงแต่ขอทำตามกระบวนการของกฎหมายที่นานาชาดยอมรับปฏิบัติ และไทยเองก็ได้ช่วยเหลือและปฏิบัติต่อฝรั่งเศสอย่างที่ปฏิบัติกับอังกฤษเช่นกัน

ไทยหวังว่าคดีฆ่า ม.เมนาเซ นี้จะกระตุ้นฝรั่งเศสให้สนใจที่จะทำความตกลงสัญญามากขึ้น ถึงแม้ว่าการกระทำในเชิงขัดขืนต่อฝรั่งเศสจะไม่ได้ผลเต็มที่ก็ยังคงเป็นการดีกว่าที่ไทยจะไม่ทำอะไรเลยและปล่อยให้ฝรั่งเศสถืออำนาจได้อย่างสะดวกง่ายดาย หลังคดี ม.เมนาเซ แล้ว ไทยยังคงค้นหาจับตัว

¹²⁶ กจข., ร.5, ฝ.29.2/35, คำแปลที่ 327/14237, ม.เดอ ฟรังซ์ ทูลกรมหลวง เทวะวงษ์ฯ, 24 กุมภาพันธ์ ร.ศ.115.

เวียดนามและชนชาติอื่น ๆ ที่กระทำผิดแล้วข้ามแดนมาฝั่งสยามให้กับฝรั่งเศส อยู่ต่อไป ยิ่งกว่านั้นยังมีกรณีที่เวียดนามในเขตสยามทำผิดกฎหมายในเขตสยาม และไทยต้องจับตัวส่งให้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสบนฝั่งซ้ายตติสิน เพราะฝรั่งเศส อ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เช่น ใน พ.ศ.2448 คนเวียดนามเมืองท่าอุเทน ได้ไปฟ้องนายอำเภอฝรั่งเศสเมืองปากหिनบุนว่าเวียดนาม 14 คน ที่อาศัยอยู่ที่เมืองท่าอุเทนปล้นทรัพย์ของตนไป เวียดนามที่ต้องหาเป็นผู้ใหญ่บ้านก็มี ไทยจึงขอชำระเองแต่ฝรั่งเศสไม่ยอม ไทยเกรงว่าจะเป็นที่เกิดเรื่องลูกตามได้ สมเด็จพระยาดำรงฯถึงกับทรงปรึกษา ม.สโตรเบล ที่ปรึกษาราชการทั่วไป และทรงได้รับคำแนะนำว่าไทยไม่มีหลักฐานว่าพวกเวียดนามเข้ามาในพระราชอาณาเขตเมื่อไร ฉะนั้นต้องยอมรับว่าเวียดนามเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสและให้ฝรั่งเศสชำระตติสินคดีไป¹²⁷

ไทยต้องยอมรับสภาพการณดังกล่าวแม้ว่าจะเสียเปรียบ กล่าวคือไม่มีใคร มีผู้ร้ายหนีจากฝั่งไทยไปฝั่งซ้ายให้ฝรั่งเศสต้องติดตามจับ ฝรั่งเศสตติสินคดีที่เวียดนามในบังคับไทยเป็นคู่ความเสียเองโดยไทยไม่สามารถคัดค้านได้ และฝรั่งเศสได้ขอให้ไทยจับผู้ร้ายข้ามแดนให้เสมอมา แต่ก็ไม่ได้มีการตกลงสัญญา ส่งผู้ร้ายข้ามแดน จนกระทั่งสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า¹²⁸

¹²⁷ กจช., ร.5, ฝ.29.2/108, ที่ 1827/10066, กรมหลวงดำรงฯ พุทธกรมขุนสมมตฯ, 17 มกราคม ร.ศ.123 (พ.ศ.2447).

¹²⁸ ปัญหาการส่งผู้ร้ายข้ามแดนยังคงไม่สิ้นสุด และไม่ได้มีการตกลงสัญญาส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเลย แต่ความยุ่งยากในเรื่องนี้ผ่อนคลายนลงเมื่อฝรั่งเศสลดท่าทีคุกคามเอาเปรียบไทย และมีการเจรจาตกลงปัญหาคนในบังคับให้เป็นที่ยุติลงในเวลาต่อมา สำหรับเรื่อง ม.เมนาเซ นั้น ปรากฏว่าใน พ.ศ.2444 จับเวียดนามได้ 2 คนที่กรุงเทพฯ คนหนึ่งรับราชการกรมกองตระเวน อีกคนเป็นพระภิกษุอยู่วัดญวน (วัดอุภัยราชบำรุง) ไทยได้ส่งตัวให้เฉพาะที่เป็นพลตระเวน เนื่องจากฝรั่งเศสได้ขอตัวไว้และมีพยานยืนยันได้ถูกต้อง ส่วนพระเวียดนามนั้น ไทยได้จัดการปล่อยไปเพราะเห็นว่าเห็นว่าเป็นพระ ประกอบกับหลักฐานไม่เพียงพอด้วย.

4.4.3 ปัญหาเรื่องเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส

ขบวนการต่อต้านฝรั่งเศสในประเทศเวียดนาม

ฝรั่งเศสสนใจเวียดนามตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เพราะต้องการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในดินแดนแถบนี้ และผลประโยชน์ที่ติดตามมาคือการค้าขาย แต่ก็ต้องประสบอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ไม่อาจบรรลุจุดประสงค์ทั้งสองประการได้ กล่าวคือ ผู้ปกครองเวียดนามยึดมั่นในลัทธิขงจื้อ และคิดว่าพวกตะวันตกป่าเถื่อน ไร้อารยธรรม เวียดนามรังเกียจหลักความเชื่อที่พวกยุโรปนำมาเผยแพร่ ใช้วิธีการต่าง ๆ ต่อต้านพวกนักสอนศาสนาและชาวเวียดนามที่เข้ารับนับถือคริสต์ศาสนา ตั้งแต่กตขี่ข่มเหงรังแกจนถึงขั้นประทัดประหาร วิธีการที่ใช้โดยทั่วไปคือขับออกนอกประเทศ¹²⁹ ฝรั่งเศสได้มีโอกาสเข้ามาติดต่อกับเวียดนามอีกในสมัยพระจักรพรรดิเวียดนามยามลองหรือองเชียงสือ(พ.ศ.2345-2362) และมิฐานะเป็นชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง เนื่องจากพระสังฆราชแห่งอาตรัง หัวหน้าคณะบาทหลวงฝรั่งเศสประจำอินโดจีน ได้มีส่วนช่วยเหลือให้พระจักรพรรดิปราบพวกกบฏและครองราชย์สำเร็จ แต่ในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็กลับเป็นเช่นเดิม ในสมัยพระจักรพรรดิมินมาง (พ.ศ.2363-2384) ทรงเกลียดชังพวกตะวันตกอย่างรุนแรง ทรงปฏิเสธการทำสัญญาทางการค้ากับฝรั่งเศสและการมีกงสุลฝรั่งเศสในเวียดนาม ทรงรื้อฟื้นนโยบายประทัดประหารพวกคริสเตียนมาใช้อีกโดยไม่ยอมฟังคำคัดค้านของบรรดาขุนนางจำนวนมากที่ไม่เห็นด้วย ใน พ.ศ.2377 ทรงออกพระราชกฤษฎีกาประหาร

¹²⁹ D.J.M. Tate, *The Making of Modern South East Asia*, vol.1, (Oxford University Press, 1971), pp. 433-434 : D.G.E. Hall, *A History of South East Asia*, 2 nd. ed., (New York : Macmillan and St.Martin Press, 1966), pp. 394-396.

เวียดนามเข้ารีตมากมาย ในสมัยพระจักรพรรดิเทียวตรี (พ.ศ.2384-2390) ทรงใช้นโยบายข่มเหงรังแกและประหัตประหารพวกเข้ารีตรุนแรงมากขึ้น ไม่นำพาต่อฝรั่งเศสและสเปนซึ่งพยายามหาทางเจรจาโดยสันติวิธี และใน พ.ศ.2390 เมื่อฝรั่งเศสส่งเรือรบสองลำมาขอเจรจาเรียกร้องการประกันความปลอดภัยของชาวฝรั่งเศสในเวียดนาม คำตอบคือทุตฝรั่งเศสถูกสังหาร ฝรั่งเศสจึงทำลายเสาเสาเวียดนามในน่านน้ำเมืองดานังหลายลำก่อนกลับไป พร้อมกับยุติหนทางที่จะเจรจากันด้วยดีต่อไป¹³⁰ พระจักรพรรดิคือตี้ก (พ.ศ.2391-2424) กษัตริย์องค์ต่อมาทรงพยายามขจัดปัญหาที่ต้องสู้รบกับฝรั่งเศส โดยกำจัดพวกที่ทรงคิดว่าเป็นสาเหตุชักจูงให้เกิดปัญหาดังกล่าว คือพวกนักสอนศาสนาและเวียดนามเข้ารีต ประกอบกับพวกคริสเตียนเหล่านี้มีส่วนสนับสนุนการกบฏชิงราชบัลลังก์ในด่งเกี๋ย จึงทรงออกพระราชกฤษฎีกาขับไล่พวกเวียดนามจากที่เคยอาศัยอยู่เดิม ทำลายหมู่บ้าน ยึดที่ดิน จับหญิงชายแยกจากกันแล้วสักคำว่า “ทาเดา” หรือ “นอกรีต” ที่แก้ม ทรงหวังว่าการทารุณกรรมเช่นนี้จะทำให้พวกนักสอนศาสนากลัวเกรงและออกจากประเทศไป ในสมัยนี้พวกเวียดนามล้มตายหลายพันคน และพากันอพยพลี้ภัยกันมากมาย¹³¹ ดังนี้ ใน พ.ศ.2401 ฝรั่งเศสจึงส่งเรือรบมาอีก และในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2402 ฝรั่งเศสได้บุกเข้ายึดไซ่ง่อนเอาไว้ในครอบครอง และยึดได้แค้วนโคชินจีนทางตะวันออกใน พ.ศ.2405 และโคชินจีนตะวันตกในเวลาต่อมา รวมทั้งได้บางส่วนของชานอัยกับจังหวัดริมทะเลใน พ.ศ.2417 ยึดชานอัยและจังหวัดใกล้เคียงได้สำเร็จใน พ.ศ.2425 และรุกแค้วนอันนัมจนถึงเขตที่ห่างจากเว้เพียงเจ็ดไมล์ พอดีกับ

¹³⁰ Joseph Buttinger, *Vietnam : A Political History*, (New York : Praeger Publisher, 1968) pp. 75-79.

¹³¹ *Ibid.*, pp. 80-84.

พระจักรพรรดิคือก๊อหลินพระชนมในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ.2426 จึงได้มีการตกลงสัญญาสงบศึกในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2427 (ค.ศ.1884) รับรองว่า โคชินจิ้นเป็นรัฐในอาณานิคมของฝรั่งเศส และอันนัมกับดั่งเกี๋ยเป็นรัฐในอารักขา อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสปกครองเวียดนามได้อย่างแท้จริงใน พ.ศ.2428 คือหลังจากที่กองทัพเวียดนามจากราชสำนักเว้โดยการนำของทองทัตทูเยต์ (Ton That Thuyet) ผู้สำเร็จราชการได้โจมตีกองทัพฝรั่งเศสเป็นครั้งสุดท้ายแล้วพ่ายแพ้ และได้พาพระจักรพรรดิฮัมหิง (Ham Nghi) กษัตริย์เวียดนามองค์สุดท้ายซึ่งตั้งโดยชาวเวียดนามและมีพระชนมายุเพียง 12 พรรษาเสด็จหนีไป ราชสำนักเว้ก็ตกอยู่ในอำนาจฝรั่งเศสโดยสมบูรณ์¹³²

ตลอดระยะเวลานับตั้งแต่ฝรั่งเศสยึดไซ่ง่อนจนได้ปกครองเวียดนามทั้งประเทศนั้น ฝรั่งเศสต้องเผชิญกับการต่อต้านอย่างไม่ย่อท้อของชาวเวียดนาม ฝรั่งเศสสามารถเอาชนะรัฐบาลเวียดนามได้ในที่สุดภายในเวลา 26 ปี แต่ต้องเสียเวลาปราบปรามพวกเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสเป็นเวลานาน ต้องสิ้นเปลืองกำลังและค่าใช้จ่ายจำนวนมากเพราะวิธีการที่ชาวเวียดนามนำมาใช้ต่อต้านอย่างลับ ๆ และเปิดเผยคือ การรบนอกแบบหรือแบบกองโจร (Guerillas) ในการต่อต้านการบุกรุกดินแดนและการบริหารการปกครองของฝรั่งเศส เพื่อเอกราชของประเทศของชาวเวียดนามในเวียดนามนั้น อาจแบ่งออกได้เป็นสองระยะคือ ในระยะแรกเป็นการนำของพวกขุนนางที่ต่อสู้เพื่อกู้เกียรติของตน และตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2443 เป็นต้นไป เป็นการนำของพวกนักศึกษาที่ได้รับอิทธิพลแนวความคิดเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมจากตะวันตก

ในตอนแรกกลุ่มบุคคลที่ต่อต้านฝรั่งเศสมีหลายจำพวก ได้แก่ ขุนนาง

¹³² D.J. Steinberg and Others, In Search of South East Asia : A Modern History, (Oxford University Press, 1971), p. 302.

นักศึกษา ชาวไร่ชาวนา ชาวประมง พวกขุนนางซึ่งไม่พอใจการอยู่ร่วมกับฝรั่งเศสได้เดินทางกลับไปยังท้องถิ่นเดิมของตน เป็นผู้นำโดยรวมสมัครพรรคพวกเป็นกลุ่มก้อนก่อการจลาจลปล้นสะดมทำร้ายเวียดนามที่เข้ากับฝรั่งเศส และพยายามขัดขวางการบริหารประเทศของรัฐบาลอินโดจีนและหาโอกาสขับไล่ฝรั่งเศสออกจากเวียดนาม การที่รัฐบาลเวียดนามไม่สู้รบต่อต้านฝรั่งเศสอย่างจริงจังจนต้องเสียดินแดน ทำให้ประชาชนเวียดนามเกิดความรู้สึกกรังพวกพ้อง ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องรวมกลุ่มกู้เกียรติให้บ้านเกิดเมืองนอนของตน¹³³ ฝรั่งเศสได้ผนวกแคว้นโคชินจีนตะวันตก เพื่อตัดปัญหาเรื่องเวียดนามต่อต้านจะอาศัยช่องสุมกำลั้งและอาวูร แต่กลับก่อให้เกิดผลตรงข้ามที่ทำให้การต่อต้านทวีความดุร้ายรุนแรงขึ้น ผู้รู้เหตุการณ์ชาวฝรั่งเศสได้เขียนเล่าไว้ว่า

...เราได้รับความลำบากอย่างใหญ่หลวงในการก่อตั้งอาณาจักรใหม่¹³⁴ กลุ่มกบฏก่อความวุ่นวายไปทุกหนทุกแห่ง มันโผล่มาจากไหนไม่มีใครรู้ มันมีจำนวนมากมาย มาถึงก็ทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วก็หายตัวไปไม่มีใครรู้ว่าไปไหน...

¹³³ Ibid., p. 30 ; Truong Buu Lam, *Patterns of Vietnamese Response to Foreign Intervention : 1858-1900* (Monograph Series No. 11, South East Asia Studies, Yale University), p. 7-13 ; Lé Thành Khôi, *Le Vietnam Histoire et Civilisation*, (Paris : Les Editions de Minuit, 1955), p. 380.

¹³⁴ Paulin Vial, *Les Premières Années de la Cochinchine, Colonce Française*, (Paris, 1874), pp. 11-12, as quoted in Truong Buu Lam's "Patterns of Vietnamese Response to Foreign Intervention", p. 8 ... We have had enormous difficulties in imposing our authority in our new colony. Rebel bands disturb the country everywhere. They appear from nowhere, they arrive in large numbers, they destroy everything, and then they disappear into nowhere...

อย่างไรก็ดีในระยะแรกนี้ กลุ่มชาวเวียดนามในท้องถิ่นต่างรวมกำลังกันจับอาวุธเข้าต่อสู้กับฝรั่งเศสอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน จนกระทั่งเมื่อทองทัตทูเยต์พาพระจักรพรรดิฮัมห่งเสด็จหนี และให้พระองค์ออกพระราชกฤษฎีกาเรียกร้องให้มีการลุกฮือทั่วไปในทุกจังหวัดเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส ประชาชนได้ให้การสนับสนุนพระราชกฤษฎีกานี้อย่างเต็มที่ เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงที่สุดเท่าที่ฝรั่งเศสเคยประสบมา มีการรวมกลุ่มจัดตั้งขบวนการสนับสนุนกษัตริย์ (Royalist Movement) หรือ กันเวือง (Can Vuong) และขบวนการผู้รู้หนังสือ (Literati Movement) หรือ วันทัน (Van Than) ทั้งสองเป็นขบวนการร่วมกันกระจายกำลังทั่วประเทศต่อสู้อย่างมีแบบแผน ส่วนมากหัวหน้าของแต่ละเขตเป็นข้าราชการเก่าและได้กำลังคนจากชาวพื้นเมืองในถิ่นนั้น ๆ ผู้นำที่สำคัญและเป็นที่ยกย่องมากคือ พันดินฮ์ฟุง (Phan Dinh Phung) เป็นหัวหน้าขบวนการในภาคกลาง มีกองบัญชาการในเขตฮาดิง และ ฮวงหัวถัม (Huong hoa Tham) หรือ เดถัม (De Tham) ซึ่งอยู่ในบริเวณเทือกเขาทางเหนือในดั่งเกีย มีอุดมการณ์คือสู้เพื่อกำจัดคริสต์ศาสนา และขับไล่พวกฝรั่งเศส เพื่อกษัตริย์และค่านึงถึงเชื้อชาติเป็นสำคัญ ปฏิบัติการที่สำคัญได้แก่ การฆาตกรรมข้าราชการที่เข้ากับฝรั่งเศส ซึ่งทำให้การบริหารการปกครองในเขตหัวเมืองแทบพังทลายและไม่อาจแก้ไขให้คืนสภาพที่ดีได้ พวกเวียดนามต่อต้านฯของขบวนการนี้เองที่เริ่มเข้ามามีบทบาทจริงจังในประเทศสยาม โดยอาศัยดินแดนสยามเป็นแหล่งสะสมกำลังและอาวุธเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติการในเวียดนาม และสามารถยืนหยัดอยู่ได้นานจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 แม้ว่าขบวนการนี้จะไม่ประสบความสำเร็จ และฝรั่งเศสสามารถจับตัวจักรพรรดิฮัมห่งไปได้ใน พ.ศ.2431 ก็ตาม อุดมการณ์และการดำเนินงานของขบวนการนี้ก็ว่าได้เป็นแบบอย่างและแรงบันดาลใจให้กับพวกชาตินิยมในสมัยต่อมา โดยเฉพาะแก่ พันบอยเจา (Phan Boi Chau)

หัวหน้าคณะปฏิวัติของขบวนการชาตินิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 20¹³⁵

เมื่อขบวนการสนับสนุนกษัตริย์สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสจึงสามารถบริหารประเทศเวียดนามได้อย่างมั่นคงขึ้น สังคมเวียดนามเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบเศรษฐกิจแบบนายทุนอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดชนชั้นกลาง ชนชั้นปัญญาชน และกรรมกร ซึ่งยังคงมีความสำคัญทางการเมืองและต้องการกู้ชาติตน แต่แนวความคิดในการต่อต้านได้เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน ความล้มเหลวในครั้งที่ผ่านมามีผลกระทบต่อชาวเวียดนามที่จะใช้สู้กับฝรั่งเศสได้คือวิทยาการของพวกเขาที่ตกโดยการนำมาปรับปรุงประเทศเช่นเดียวกับจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย¹³⁶ ผลงานของนักปราชญ์ตะวันตกเช่น รุสโซ วอลแตร์ มองเตสกีเออ และสเปนเซอร์ หลั่งไหลเข้ามายังเวียดนามพร้อมกับลัทธิชาตินิยมซึ่งแพร่หลายในหมู่นักศึกษา เมื่อญี่ปุ่นสามารถทำสงครามเอาชนะรัสเซียได้ใน พ.ศ.2448 นักศึกษาเวียดนามพากันตื่นตัวที่จะต่อต้านฝรั่งเศสโดยยึดเอาญี่ปุ่นเป็นแบบอย่าง ชาวเวียดนามกว่า 2,000 คนเดินทางไปเรียนที่ญี่ปุ่น นักศึกษาผู้นำทางการเมืองสมัยนี้คือ พันบอยเจา และ พันเจาตริน (Phan Chau Trinh)¹³⁷ พันบอยเจา ก่อตั้งขบวนการชาตินิยมดำเนินการใต้ดินที่ญี่ปุ่นหวังจะให้เจ้าชายเกื่องเด (Coug De) พระนัดดาของพระเจ้าเวียดนามยาลองเป็นจักรพรรดิ แต่ไม่

¹³⁵ D.J. Steinberg and Others, op.cit., pp. 302-303; Joseph Buttinger, op.cit., pp. 148-149; D.J.M. Tate, op.cit., p. 457.

¹³⁶ Lé Thành Khôi, Histoire de l'Asie du Sud-est, (Press Universitaires de France), pp. 100-101.

¹³⁷ ทั้งสองเป็นนักชาตินิยมผู้เสนออุดมการณ์ชาตินิยมและประชาธิปไตยแก่เวียดนาม แต่มีจุดมุ่งหมายและแนวปฏิบัติการแตกต่างกัน คือ พันเจาตรินที่ ใช่วิธีการปฏิรูปโดยอาศัยการศึกษาและต้องการให้ประเทศหลังจากการปลดแอกเป็นสาธารณรัฐ ส่วน พันบอยเจา ใช่วิธีปฏิบัติเฉียบพลันด้วยกำลัง และต้องการให้ประเทศเป็นจักรวรรดิมีจักรพรรดิปกครอง.

สามารถอาศัยความช่วยเหลือทางการทหารจากจีนและญี่ปุ่นได้ เพราะฝรั่งเศสใช้อิทธิพลบังคับให้ญี่ปุ่นขับไล่นักศึกษาเวียดนามออกจากประเทศในราวพ.ศ.2451 พวกเวียดนามเหล่านี้ต้องลี้ภัยไปอาศัยในประเทศอื่น พันบอยเจาได้มุ่งเข้ามายังประเทศสยามเพื่อพักพิงและสะสมกำลังในการก่อกำเนิดต่อไป เช่นที่พวกกันเวืองและวันทันทำมาก่อนหน้านั้นแล้ว

เวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสในประเศสยาม

สภาพทางภูมิศาสตร์กำหนดให้ชาวเวียดนามจำเป็นต้องเลือกสยามเป็นแหล่งลี้ภัย ประเทศสยามเป็นเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับเวียดนามมากที่สุด ลาวและเขมรซึ่งเป็นประเทศราชของสยามอยู่ติดกับพรมแดนทางตะวันตกของเวียดนาม และเนื่องจากเวียดนามมีลักษณะยาวแคบ ทางเหนือที่ติดต่อกับประเทศจีนมีอาณาเขตยาวเพียงหนึ่งในสามของอาณาเขตที่ติดกับสยามเท่านั้น ตลอดแนวทางตะวันออกของเวียดนามติดกับทะเลจีนใต้และอ่าวตังเกี๋ย ดังนั้นนอกจากจีนแล้ว พวกเวียดนามไม่มีทางอื่นนอกจากเลือกประเทศสยามเป็นที่พำนักในยามคับขันเมื่อไม่อาจจะคงอยู่ในประเทศของตนอีกต่อไปได้ ดังเช่นเหิงยอนอันท์หรือองเชียงสือได้เสด็จลี้ภัยจากไซ่ง่อนมายังเมืองบันทายมาศ (ฮาเตียน) ซึ่งเป็นทางใกล้และสะดวกที่สุด มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เช่นเดียวกับที่องเชียงซุน พระบิดาของพระองค์พระราชวงศ์เวียดนามองค์แรกที่เสด็จลี้ภัยมาพึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อมาใน พ.ศ.2428 พระจักรพรรดิฮังหงีเสด็จลี้ภัยฝรั่งเศสจากเว้มาทางตอนเหนือของอันนัม มุ่งยังบริเวณเทือกเขาบันทัดติดกับชายแดนลาว¹³⁸ ได้มีข้าราชการบริพารยกติดตามมาประมาณ 2,000 คนเศษ พร้อมกับ

¹³⁸ Joseph Buttinger, op.cit., p. 149.

ทรัพย์สินสมบัติติดพระองค์ซึ่งฝรั่งเศสยึดได้ภายหลังเป็นทองแท่งจำนวนมากกว่า 2,500 แท่ง และเงินแท่งเกือบ 6,000 แท่ง แต่จักรพรรดิฮัมหงีทรงประสบความยุ่งยากตั้งแต่เริ่มแรกเมื่อเดินทางมาถึงเมืองกวาดลสอง ได้พบกับพวกระวังรักษาด่านทางพระราชอาณาเขตของสยามและถูกขับไล่ให้กลับออกไป หลังจากที่เกิดการปะทะต่อสู้กันขึ้น กำลังของจักรพรรดิต้องถอยกลับออกไปในเขตเวียดนาม¹³⁹ เป็นที่น่าสังเกตว่ากำลังเวียดนามถึงราว 2,000 คน แต่ไม่อาจสู้รบพวกรักษาด่านได้ จึงอาจเป็นไปได้ว่าพวกที่ติดตามไม่ได้มาเป็นกลุ่มกองแต่กระจายทะยอยเข้ามา อย่างไรก็ตาม การที่จักรพรรดิฮัมหงีได้เดินทางมายังเขตสยามพร้อมทั้งประกาศพระราชกฤษฎีกาเรียกร้องให้ประชาชนลุกฮือขึ้นต่อสู้ฝรั่งเศส ย่อมแสดงให้เห็นชัดว่าพวกเวียดนามมีเจตนาจะอาศัยเขตแดนสยามลี้ภัยและเป็นที่พักพิงสะสมกำลัง

ในระยะแรกพระจักรพรรดิฮัมหงีไม่คิดหวังให้รัฐบาลสยามช่วยเหลือ แต่จะยึดบริเวณหัวเมืองริมเขาบันทัดเป็นชัยภูมิสำหรับตั้งมั่นสะสมกำลังดินแดนลาวแถบนี้ไม่มีเขตคั่นแดนแน่ชัดระหว่างไทยและเวียดนาม หัวเมืองลาวริมเขาขึ้นต่อประเทศทั้งสอง ดังที่เรียกว่า “สองฝ่ายฟ้า” ซึ่งแต่เดิมไทยและเวียดนามพยายามสร้างอำนาจอิทธิพลเหนือดินแดนนี้ให้มากที่สุด เวียดนามจึงไม่ยอมรับว่าไทยมีอำนาจเหนือดินแดนแถบนี้และถือสิทธิอำนาจปกครอง เวียดนามใช้วิธีส่งคนเข้าอาศัยในแดนต่อแดนที่ผู้คนเดินทางติดต่อค้าขายกัน ซึ่งเรียกว่าวิธี “ย่นเมือง” และให้ศและบรรดาศักดิ์แก่เจ้าเมืองไทยไม่ได้สนใจที่จะปกครองหัวเมืองเหล่านี้อย่างรัดกุมตั้งแต่แรก ดินแดนแถบนี้จึงตกอยู่ในอำนาจเวียดนามมากกว่าสยาม จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระ

¹³⁹ กช., ร.5, ม.2.12ก/2, โบบอกเมืองเขมราช, (กันยายน-ตุลาคม ร.ศ.104) (พ.ศ.2428).

พระจุลจอมเกล้าฯ¹⁴⁰ ก่อนที่พระจักรพรรดิฮัมทิงจะเสด็จมายังหัวเมืองริมเข้านันท เวียดนามได้เตรียมการอย่างรีบเร่งเพื่อรับทัพพระจักรพรรดิที่จะถอยร่นมาพร้อมขุนนางและไพร่พลราว 20 คน เดินทางเข้ามาทางเมืองพิน บังคับหัวเมืองริมเขาให้เร่งสร้างที่พักอาศัยเพื่อที่จะถ่ายเทชาวเวียดนามเข้ามาทำไร่ทำนาเพาะปลูกเพื่อสะสมเสบียง¹⁴¹ แม้ว่าเวียดนามจะไม่ยอมรับอำนาจไทยในดินแดนริมเข้านันท แต่ก็เกรงว่าทางกรุงเทพฯจะต่อต้านปฏิบัติการของพวกตนและเป็นอุปสรรคได้ จึงแอบอ้างว่าจะเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯที่กรุงเทพฯ และทำให้เข้าใจว่าต้องการพึ่งพระบรมโพธิสมภารอย่างที่เคยเป็นมา เวียดนามใช้วิธีตีขลุ่ยถืออำนาจสั่งการกะเกณฑ์เรียกธำมรงค์ อวรุท และเสบียงไปจากเขตสยาม หรือใช้วิธีว่าจ้างโดยตรงกับเจ้าเมืองในหัวเมืองถัดเข้ามา ใน พ.ศ.2415 หลังจากฝรั่งเศสได้บางส่วนของฮานอย เวียดนามต้องการธำมรงค์มาก เจ้าเมืองกวางบินท์และฮาดิงได้มีหนังสือถึงพระประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนครขอจ้างกองทัพลาวให้ช่วยรบ

---

¹⁴⁰ หัวเมืองริมเข้านันท ได้แก่ เมืองพิน ตะโปน นอง แรม จัน วงคำ ทหารวัง เชียงรม ผาบัง เป็นต้น เมื่อเริ่มปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงพยายามทุกทางที่จะดึงหัวเมืองเหล่านี้มาเป็นสิทธิของไทยโดยเด็ดขาด ให้ขึ้นกับเจ้าเมืองหัวเมืองลาวชั้นใน ให้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและมีศรัทธาบรรดาศักดิ์แบบไทย รวมทั้งได้นำเอาครอบครัวของเจ้าเมืองเหล่านี้บางเมืองเข้ามาเลี้ยงดูในพระราชอาณาเขตชั้นใน แต่ปรากฏว่าต้องประสบความล้มเหลวเพราะเจ้าเมืองหัวเมืองลาวถือตนว่ามีอำนาจมากกว่าและแสดงอาการคูถูกไม่สามารถเข้ากันได้ ประกอบกับไม่ทันแก่เวลาที่ฝรั่งเศสได้อำนาจสิทธิของเวียดนามเรียกร้องดินแดนฝั่งซ้ายไปครอบครองหมดในเวลาต่อมา.

¹⁴¹ กจช., ร.5, ม.2.12ก/19, ที่ 11, ใบบอกเมืองเขมราช หลวงเสนีพิทักษ์ฯ ทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างประเทศองค์มณฑลลาวพวน, จ.ศ.1247 (พ.ศ.2428).

เป็นการติดต่อโดยตรงไม่ผ่านกรุงเทพฯ¹⁴² เมื่อเจ้าเมืองสกลนครไม่ให้คำตอบ เพราะการจัดกำลังทัพต้องเป็นไปตามคำสั่งของกรุงเทพฯ เจ้าเมืองเวียดนามทั้งสองจึงใช้วิธีส่งคนมาเจรจาก็เกลี้ยกล่อมเป็นเชิงกะเกณฑ์ครอบครัวชาวเวียดนามที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในพระราชอาณาเขต ใน พ.ศ.2425 เวียดนามได้ส่ง กวางคุณดำ กวางเหียบ และองกาย ซึ่งเป็นขุนนางเวียดนามจากเมืองฮาดิงเข้ามาพร้อมกับไพร่พลเพื่อเกลี้ยกล่อมเวียดนามในแขวงเมืองนครพนม สกลนคร ท่าอุเทน ไชยบุรี มุกดาหาร ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากให้กลับไปอยู่ในเวียดนามตามเดิม¹⁴³ ในสมัยนั้นการปกครองไม่รัดกุม การติดต่อล่าช้า วิธีการควบคุมตรวจตราคนเดินทางหละหลวม พวกเวียดนามต่อต้านฯ จึงอาศัยหนังสือเดินทางซึ่งออกให้โดยเมืองแสน เมืองจัน (ตำแหน่งกรมการเมืองของลาว) ที่เมืองคำเกิดคำนวณเดินทางในพระราชอาณาเขตโดยสะดวก นอกจากนั้นหนังสือเดินทางยังอนุญาตให้เกลี้ยกล่อมเวียดนามในหัวเมืองลาวใต้โดยไม่มีผู้ใดขัดขวาง กว่ารัฐบาลสยามจะรู้เรื่องราวพวกเวียดนามก็ได้แยกย้ายกันดำเนินการแล้ว เจ้าเมืองนครพนมสกลนครสกัดตัวไว้ได้ก่อนที่ท่าอุเทนได้ปล่อยให้เวียดนามเข้าพักอาศัยอยู่กับครอบครัวเวียดนามสามภักดีในเมืองเลยที่เดียว¹⁴⁴

¹⁴² หอสมุดแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, ที่ 1441, คัดบอกเมืองสกลนคร, วันเสาร์ แรม 13 ค่ำ เดือนอ้าย จัตวาศก, จ.ศ.1234 (พ.ศ.2415) ; ที่ 3659, สารตราเจ้าพระยาจักรี ถึงพระยาประเทศธานี, วันจันทร์ แรม 2 ค่ำ เดือน 4 ปิวอก จัตวาศก, จ.ศ.1234 (พ.ศ.2415).

¹⁴³ กช., ร.5, บ.1.1ก/5, ร.ที่ 431/44, พระราชหัตถเลขฯ ร.5, พระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ, วันพฤหัสบดี เดือน 4 แรม 6 ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก 1244 (พ.ศ.2425).

¹⁴⁴ กช., ร.5, ม.2.12ก/4, สารตราเจ้าพระยาจักรีสุมหาหยกถึงอุปฮาดราชวงศ์เมืองนครพนม, จ.ศ.1244 (พ.ศ.2425).

ต่อมาเมื่อไทยจัดการให้พวกเวียดนามเหล่านี้ออกไปพ้นจากพระราชอาณาเขตได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าโปรดฯ ให้หาตัวเมืองแสนเมืองจันเข้ามาในเขตชั้นในเพื่อสอบสวนเรื่องที่ได้ช่วยออกหนังสือเดินทางให้เวียดนามต่อต้านฯ เข้ามากระทำการโดยไม่เกรงพระราชอำนาจ ปรากฏว่าไม่มีตัวบุคคลตามตำแหน่งดังกล่าว มีแต่คนเวียดนามชื่อจารจ่าปาซึ่งมีตำแหน่งเป็นเมืองแสนจากการแต่งตั้งของเวียดนามโดยตรง นายจารจ่าปาอพยพเข้ามาพร้อมกับขุนนางเวียดนามซึ่งเคยเดินทางเข้ามาอาศัยในพระราชอาณาเขตและยอมเสียส่วยให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านนาบุญเรืองแขวงเมืองคำเกิดคำมวน เมื่อสืบสวนปรากฏว่า นายจารจ่าปาเป็นผู้ออกหนังสือเดินทางฉบับนั้น และนายจารจ่าปาไม่ยอมเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ แต่จะขอจ่ายเงินค่าไถ่ตัวเป็นสินบนแก่กรมการผู้ออกไปหาตัวตามพระบรมราชโองการ¹⁴⁵ เรื่องราวต่อมาไม่มีหลักฐานว่าได้มีการคุมตัวนายจารจ่าปาเข้ามาหรือไม่ กรณีนายจารจ่าปานั้นแสดงว่าเวียดนามมีนโยบายหรือมีเจตนาที่จะส่งคนของตนเข้ามาแทรกแซงอาศัยอยู่บริเวณชายแดนและสร้างอำนาจ โดยวิธีการตั้งคนเวียดนามขึ้นเป็นใหญ่โดยพลการ และอาศัยอำนาจนั้นให้เป็นประโยชน์ดังกล่าว การที่ยอมเสียส่วยและเสียเงินค่าไถ่ตัวเป็นวิธีตัดปัญหาไม่ให้ฝ่ายไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวให้เดือดร้อนได้ ฝ่ายเวียดนามเองย่อมไม่ต้องการให้กลายเป็นเรื่องราวกับรัฐบาลสยาม ความช่วยเหลือจากเวียดนามในประเทศสยามเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนให้เวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสอาศัยเมืองสยามเป็นประโยชน์ในการต่อสู้กับฝรั่งเศสยิ่งขึ้นได้ เจ้าเมืองกวางบินท์และซาติงแสดงความพยายามอย่างมากที่จะเข้ามามีอำนาจปกครองคนเวียดนามในสยามโดยเฉพาะ

¹⁴⁵ กจข., ร.5, ม.2.12ก/4, ใบบอกพระสุวรรณภักดีเจ้าเมืองท่าขอนยางมายังผนวฯ สมุหนมทาดไทยฝ่ายเหนือ, วันศุกร์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือนอ้าย จ.ศ.1248 (พ.ศ.2429).

ในเขตชายแดนตะวันออก ใน พ.ศ.2430 เจ้าเมืองฮาดิงได้ให้ กวานตาคแทง กวานตาคเวือง ดกหุด เทียนเจ้า และไพร่พลอีก 11 คนถือหนังสือเข้ามาถึง โถเวียนม่วนเจ้าเมืองคำมวน สั่งห้ามเกณฑ์ราษฎรเวียดนามทำป้อมค่ายตาม คำสั่งของหลวงวิจารณ์สาลี ข้าหลวงสยาม ณ เมืองคำเกิดคำมวน เพราะทำให้ ราษฎรเวียดนามเดือดร้อน และให้เจ้าเมืองเตรียมเก็บเงินส่วยที่ขาดค้างมา หลายปีเพื่อไว้สำหรับกองทัพผู้สำเร็จราชการเวียดนามจะได้รับผลและความช่วยเหลือจากจีน ถ้าชาวเวียดนามมาอาศัยในคำเกิดคำมวนเพิ่มขึ้นก็ให้ ช่วยอนุเคราะห์ด้วยไม่ให้กดขี่ข่มเหงมิเช่นนั้นจะต้องโทษ แม้ว่าหนังสือจะ แสดงอำนาจสักเพียงไรก็ตาม แต่พวกเวียดนามเหล่านี้ต้องแอบเอาหนังสือ ฝากไว้กับเวียดนามที่บ้านนาบุญเรื่องเพื่อยื่นต่อเจ้าเมืองอีกทีเพราะเกรงว่า หลวงวิจารณ์ฯ จะรู้เข้า¹⁴⁶ หลังจากนั้น กวานตาคเวืองและคณะก็แอบเร่งรัด บังคับเอาเสบียงจากชาวเวียดนามในคำเกิดคำมวน ข้าหลวงต่างพระองค์ ได้จัดการแก้ไขเรื่องพวกเวียดนามต่อต้านฯไม่ให้พวกนี้ทำการได้โดยสะดวก ทันที พระเทียรฆราชยกกระบัตรเมืองคำเกิดคำมวนจับกุมเวียดนามพวก กวานตาคเวืองได้ 2 คน เหลื่อนอกนั้นหลบหนีจากพระราชอาณาเขต ต่อมา กวานตาคแทงได้ไปปรากฏตัวที่เมืองท่าอุเทนและดำเนินการเช่นนี้อีก ถือ อำนาจปกครองพวกเวียดนาม ชำระความให้แก่เวียดนามที่มาอุทธรณ์คดีที่ พระศรีวรราชเจ้าเมืองตัตลินแล้ว กวานตาคแทงเข้าข้างฝ่ายจำเลยที่อุทธรณ์ และนำตัวโจทก์ไปเขียนตีในข้อหาที่ว่าไม่ได้มาฟ้องเรื่องราวกับตนตั้งแต่ แรก¹⁴⁷ เมื่อเจ้าเมืองกรมการจับกวานตาคแทงได้ในเวลาต่อมา ก็ได้พบ

¹⁴⁶ กจข., ร.5, ม.2.12ก/5, ที่ 35, พระยาสุริยเดชปลัดข้าหลวงเมืองหนองคายบอกมายังลูกขุน ณ ศาลา, วันพฤหัสบดี แรม 12 ค่ำ เดือน 3 ปีกุน นพศก จ.ศ.1249 (พ.ศ.2430).

¹⁴⁷ กจข., ร.5, ม.2.12ก/5, ที่ 65, พระยาสุริยเดชบอกมายังลูกขุน ณ ศาลา, วันพุธ แรม 3 ค่ำ เดือน 12 สัมฤทธิศก จ.ศ.1250 (พ.ศ.2431).

หนังสือมอบหมายหน้าที่ของกวางตางที่นำมาจากเมืองติงเง ซึ่งนอกจากนำหนังสือแก่เจ้าเมืองคำเกิดคำมวนแล้ว ก็ได้ให้ตรวจตราดูหัวเมืองต่าง ๆ สืบดูว่ามีผู้ใดเชื้อสายกตัญญูต่อเวียดนามเพื่อจะใช้งานได้ ให้ดูแลทุกข์สุขของพวกเวียดนามที่อพยพมาอาศัยอยู่ในสยาม และหาซื้อสิ่งของที่จำเป็นซึ่งหมายถึงอาวุธยุทโธปกรณ์และเสบียงกลับไป กวางตางทำตามคำสั่งอย่างจริงจังเขาเกลี้ยกล่อมทหารพรคนพวกชาวเวียดนามในสยามให้มาเป็นกำลังสนับสนุนโดยเสนอตำแหน่งขุนนางเวียดนามและอ้างคำสั่งจากเมืองฮาดิงเป็นหลักฐาน ยืนยันเรียกร้องศรัทธาได้อย่างเต็มที่ เป็นการสะดวกและง่ายกว่าที่จะใช้กำลังเวียดนามในสยามบังคับเร่งรัดประโยชน์ตามที่ต้องการจากเวียดนามพวกเดียวกัน¹⁴⁸

กวางตางเกลี้ยกล่อมคนเวียดนามหนุ่มให้เข้าด้วยได้มาก (ไม่อาจกำหนดจำนวนได้แน่แต่ประมาณว่าเวียดนามที่เมืองท่าอุเทนเข้าด้วยไม่ต่ำกว่า 20 คน) เป็นคนวัยฉกรรจ์เลือดร้อนทั้งหมดอยู่ในสยามไม่เกิน 10-20 ปี โดยปกตินอกจากกรณีนายจาร์จำปาแล้วไม่ปรากฏว่าได้มีเวียดนามช่วยเวียดนามต่อต้านอย่างจริงจังอีก พวกเวียดนามส่วนมากหนีร้อนมาพึ่งเย็นไฟหาคำดำรงชีพอย่างสงบสุข พวกที่หนีฝรั่งเศสมาเป็นพวกชาวบ้านที่หลบภัยเข้ามา พวกเหล่านี้ทำตามคำสั่งเวียดนามต่อต้านที่เข้ามาเร่งรัดกำลังและเสบียง ก็เพราะความเกรงกลัวหรือยอมตามสถานการณ์ สำหรับพวกที่เข้ากับกวางตางเป็นคนหนุ่มถูกกระตุ้นให้สำนึกถึงเชื้อชาติตนเต็มที่ สันนิษฐานว่าคงไม่คิดตั้งใจกู้ชาติมากเท่ากับการได้แสดงอำนาจเหนือพวกเวียดนามในหมู่ตน และมีความทะเยอทะยานที่จะได้ตำแหน่งยศฐาบรรดาศักดิ์ พวกเวียดนามส่วนมากไม่ยอมรับอำนาจกวางตางเพราะเข้ามาแสดงอำนาจและเรียกร้อง

¹⁴⁸ เพิ่งอ้าง.

เอาแต่ผลประโยชน์ จึงไปขอให้พระยาศรีวราชช่วยคุ้มครอง¹⁴⁹

พวกเวียดนามต่อต้านในพระจักรพรรดิฮงหงั๋งดำเนินการในประเทศไทยสยามอย่างอาจหาญโดยพลการ ไม่เกรงพระราชอำนาจเพราะถือศักดิ์ศรีในฐานะผู้ครองเมือง แต่ท่าทีของพวกเขาเวียดนามต่อต้านเปลี่ยนแปลงไป เมื่อจักรพรรดิฮงหงั๋งถูกจับตัวและฝรั่งเศสได้เชิญเสด็จไปประทับยังอัลจีเรียในราว พ.ศ.2431 ลักษณะการต่อต้านฝรั่งเศสจึงเปลี่ยนไป บทบาทของพวกเขาอันเนื่องที่สนับสนุนจักรพรรดิและนำโดยพวกขุนนางค่อยเลือนไป ขบวนการพวกนักศึกษาหรือวันทันซึ่งอยู่ภายใต้การนำของพันดินฮ์ฟุงเริ่มมีบทบาทเด่นขึ้นแทนที่ และต้องเปลี่ยนมาทำการต่อต้านแบบใต้ดิน ใน พ.ศ.2436 ฟุงเลือกเขาวูเกื่อง (Vu Quang) เป็นศูนย์บัญชาการ ด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์ที่ว่าจะสามารถควบคุมป้อมเมืองฮาดิงที่สำคัญได้ นอกจากนั้นมีทางเล็ก ๆ หลายสายจากแคว้นอันนัมตอนเหนือไปสู่เขตลาวและสยามได้ภายในระยะเวลาอันสั้น ในดั่งเกียฮวงหัวถัม หรือที่ฝรั่งเศสเรียกว่า “สลัดทัม” (Pirate Tam) เป็นผู้นำคนสำคัญที่นิยมใช้วิธีการแบบโจรสลัด ทั้งสองมีบทบาทเกี่ยวข้องในการดำเนินการต่อต้านฝรั่งเศสในสยาม¹⁵⁰

เมื่อปัญหาเวียดนามต่อต้านปรากฏขึ้นในสยามในลักษณะขบวนการในหลักฐานไทยมีแต่ชื่อขบวนการพวก “วันทัน” ซึ่งมีท่าทีเป็นมิตรและอ่อนน้อมเข้าหาไทย เหตุผลประการหนึ่งเพราะญวนวันทันเข้าใจว่าไทยมีฝรั่งเศสเป็นศัตรูเช่นเดียวกับตน เพราะฝรั่งเศสกำลังคุกคามดินแดนหัวเมืองลาวฝั่งโขงตะวันออกของสยาม (ราว พ.ศ.2433) เวียดนามจึงหวังที่จะอาศัย

¹⁴⁹ เพิ่งอ้าง. ชื่อของพันดินฮ์ฟุงไม่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย มีแต่ขุนนางเวียดนามที่เข้าในสยามมักจะอ้างคำสั่งของเจ้าเมืองกวางบิन्हและฮาดิง.

¹⁵⁰ Joseph Buttinger, Vietnam : A Political History, p. 50.

กำลังฝ่ายไทยร่วมรบกับฝรั่งเศส ตอนแรกเวียดนามเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้า
 น้อยยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ฯ ข้างหลวงต่างพระองค์มณฑลลาวพวนที่หนองคาย
 ขอความเห็นใจจากไทยและไม่ให้ไทยรบกวน แต่ต่อมาก็ได้ถวายหนังสือทูล
 อีกว่าทางเวียดนามได้เกลี้ยกล่อมหัวเมืองญวนใหญ่น้อยไว้พร้อมแล้ว เตรียม
 จะขึ้นกับกรุงเทพฯ และกำลังคอยทัพจากกรุงเทพฯ ว่าถ้าไปตั้งที่ลาดคำโล
 (เมืองหน้าด่านเวียดนามติดกับเขตแดนสกลนคร) เมื่อใด ก็จะช่วยรบด้วยทันที
 เมื่อสยามนิ่งเฉยไม่ได้ให้คำตอบ เวียดนามก็พยายามขอกองทัพสยามไปช่วยรบ
 หลังจากนั้นเมื่อเวียดนามระดับหัวหน้าเดินทางเลียบมาทางชายแดนสยามครั้งใด
 ก็มักแวะขอเข้าเฝ้าถวายค่านับข้างหลวงไทยหลายครั้ง¹⁵¹ ขณะเดียวกันเวียดนาม
 วันทันลอบเร่งรัดเสบียงและเงินจากเวียดนามในพระราชอาณาเขตและแอบอยู่
 ตามไร่นาป่าเขา

ใน พ.ศ.2435 เกิดเหตุการณ์ค่อนข้างรุนแรงในเขตยึดครองของฝรั่งเศส
 ใกล้เมืองคำเกิดคำถามวุ่น คือพวกเวียดนามวันทันตีค่ายฝรั่งเศสที่ลาดโพแขวง
 เมืองฮาดิงแตก เพื่อชิงตัวพรรคพวกที่ฝรั่งเศสจับขังไว้เป็นจำนวนมาก การรบ
 ขยายไปตามจุดต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสตั้งค่ายอยู่ โดยเฉพาะที่ฮาดิงและดิงเง
 ซึ่งฝรั่งเศสระดมกำลังรบกับพวกฮ่อที่มาช่วยเวียดนามวันทันรบในดั่งเกีย
 เวียดนามใช้วิธีปล้นสะดม แต่เวียดนามรบฝรั่งเศสได้ไม่นานต้องถูกตีแตก
 กระจายเข้าป่า ส่วนหนึ่งหลบเข้าเขตแดนสยามทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และ
 เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ฝรั่งเศสยกกำลังทหารล่าเกินเข้ามาในพระราชอาณาเขต

¹⁵¹ กจข., ร.5, ม.2.12ก/51, บอกรไปรเวตที่ 58, พระยาสุริยเดชปลัดข้าหลวงที่ 1
 ประจำหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ณ เมืองหนองคาย มายัง พณฯลูกขุน ณ ศาลา, 9 กุมภาพันธ์
 ร.ศ.109 (พ.ศ.2433) ; ม.2.12ก/9, บอกรไปรเวตที่ 4, พระยาสุริยเดชมายังลูกขุน ณ ศาลา, 29
 พฤษภาคม ร.ศ.110 (พ.ศ.2434) ; ม.2.12ก/9, ที่ 23, พระยาสุริยเดชมายังลูกขุน ณ ศาลา, 31
 กรกฎาคม ร.ศ.110 (พ.ศ.2434).

แขวงคำเกิดคำมวนเพื่อปราบปราม¹⁵² เมื่อไทยมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสจนกลายเป็นการต่อสู้กันใน พ.ศ.2436 (ค.ศ.1893) นั้น เวียดนามชื่อองโงและพวก 24 คน เป็นตัวแทนองไต่เทินแม่ทัพเวียดนามวันทัน เข้าพบพระยาสุริยเดชข้าหลวงเมืองนครพนม เจรจาขอร่วมรบกับไทยอีก เพื่อเป็นโอกาสที่จะกู้อิสรภาพโดยจะเป็นผู้ตีกระหนาบฝรั่งเศสทางคำเกิดคำมวน¹⁵³ ภายหลังจากไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไป เวียดนามก็หมดหวังที่จะอาศัยกำลังจากไทยให้ร่วมรบ แต่เวียดนามเหล่านี้ยังคงพำนักอยู่ในพระราชอาณาเขตบนฝั่งขวาแม่น้ำโขงไม่ได้กลับออกไป องโงและพรรคพวกจำนวนหนึ่งได้รับคำสั่งให้คอยช่วยเป็นกำลังสนับสนุนปฏิบัติการของพวกเวียดนามต่อต้านในเวียดนาม นอกจากนั้นให้คอยกำกับดูแลเหตุการณ์และระมัดระวัง

---

¹⁵² กจข., ร.5, ฝ.31/1, เรื่องพวกญวนวันทันรบกับฝรั่งเศสที่เขาคามัว แขวงเมืองคำเกิดคำมวน เมืองฮาดิง ดิงง, ร.ศ.111-114 (พ.ศ.2435-2438) ; ฝ.13/2, เรื่องฝรั่งเศสกับพวกฮ่อเมืองดั่งเกีย ร.ศ.111 ; กบ.ส.กต., เล่ม 10, ที่ 4.2/7, เรื่องกวางดิงเวียนคุมพรรคพวกตีค่ายเมืองฮาดิงแตก ร.ศ.111 (พ.ศ.2435).

¹⁵³ กจข., ร.5, ฝ.1/3, ไปรเวดที่ 748/828, สมเด็จพระมหินดารงกราบบังคมทูล ร.5, 27 ตุลาคม ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ; องโงหรือองถงเป็นเวียดนามต่อต้านที่มีบทบาทสำคัญในไทยคนหนึ่ง เดิมทหารไทยจับตัวมาได้ เมื่อไทยรบกับฮ่อใน พ.ศ.2435 และคุมตัวไว้ที่หนองคาย เมื่อกรมหมื่นประจักษ์ฯทรงให้พระยาสุริยเดชไปรักษาราชการที่เมืองสกลนคร องโงก็ติดตามไปด้วยได้เป็นที่รักใคร่ไว้วางใจของผู้ปกครองฝ่ายไทย เพราะเป็นคนถ่อมตนอ่อนน้อม เมื่อคราวที่ได้พาเวียดนามมาเจรจาสงบศึกก็ได้กลับออกไปกับเวียดนามด้วย หลังจากที่ได้ตระเวนซื้ออาวุธและดินปืนที่หนองคาย ส่วนองไต่เทินหรือไต่เทินนั้นไม่ได้ระบุแน่ว่าเป็นใครในหลักฐานไทย นอกจากคำเล่าลือที่ว่า เป็นอาชงจักรพรรดิองค์หนึ่งเท่านั้น แต่เข้าใจว่าน่าจะเป็นพันดินฮ์ฟุง เนื่องจากองโงได้แจ้งกับไทยว่าองไต่เทินเป็นแม่ทัพฝ่ายจักรพรรดิองค์หนึ่ง อายุ 47 ปี ตั้งอยู่ชอกเขาถูกเขินได้ 9 ปีเศษ ห่างจากเมืองฮาดิงเป็นระยะทาง 2 วัน ที่ตั้งมีเขาล้อมรอบ เป็นป้อมตั้งรับฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี.

ท่าทีของไทย เพราะเกรงว่าไทยจะร่วมมือกับฝรั่งเศสปราบปรามพวกคน
 อดใจแปลงเพศเป็นจีน ขวันผมเปียอาศัยอยู่ที่ท่าอุเทนซึ่งขึ้นกับหนองคาย
 ต่อมาต้องย้ายไปอยู่ที่เมืองอากาศอำนวยและไชยบุรีตามลำดับเนื่องจาก
 ต้องหลบหนีฝรั่งเศส พวกเวียดนามวันทันมีอยู่ประปรายในเขตนครพนม
 สกลนคร¹⁵⁴

หลังจากที่ฝรั่งเศสได้หัวเมืองลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแล้ว ก็ปราบ
 เวียดนามวันทันได้สะดวกขึ้น โดยอาศัยความเด็ดขาดรุนแรงและสามารถ
 ทำลายที่มั่นในเขาเวียงได้สำเร็จ พันดินฮ์ฟงเสียชีวิตใน พ.ศ.2439 พรรคพวก
 ที่เหลือพยายามต่อสู้กับฝรั่งเศสแต่ไม่สำเร็จ จึงทยอยหลบเข้าในพระราช
 อาณาเขตสมทบกันอาศัยอยู่ในแขวงเมืองนครพนม สกลนครและอุดรธานี
 การที่เวียดนามเข้าสยามนี้ไม่ได้เป็นเรื่องปกปิดแต่อย่างใด ทหารเวียดนาม
 ฝรั่งเศสเองก็รู้เรื่องนี้ดี นายทหารฝรั่งเศสคนหนึ่งในเมืองสุวรรณเขต ปรารภ
 เป็นส่วนตัวกับพระภักดีนุชิตผู้ช่วยข้าหลวงเมืองมุกดาหารที่เข้าไปสอดแนม
 และถูกจับ ถึงเรื่องที่เวียดนามก่อการกบฏขึ้นในครั้งหลังที่กำเนิดคำมวนและ
 ล้มเหลวว่า “...พวกญวนกบฏหนีไปได้ 32 คน กับม้า 3 ม้า...บอกว่าจะเข้าไป
 อยู่ในแผ่นดินไทย...”¹⁵⁵

ในระยะตั้งแต่ พ.ศ.2439 ถึง 2443 พวกเวียดนามต่อต้านในสยาม
 ไม่มีใครมีบทบาทอย่างเปิดเผยหรือเด่นชัด มีคนเวียดนามคนหนึ่งชื่อกวานทอง
 ที่ฝรั่งเศสเรียกร้องให้ไทยจับกุมตัวเพราะแอบส่งอาวุธเข้าไปในเวียดนาม

¹⁵⁴ กจข., ร.5, ฝ.13/4, ที่ 5/115, กรมหมื่นประจักษ์ฯ ทูลกรมหมื่นดำรงฯ, 13 เมษายน
 ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

¹⁵⁵ กจข., ร.5, ฝ.14/4, สำเนาที่ 10/69, หนังสือพระภักดีนุชิตผู้ช่วยข้าหลวงเมือง
 มุกดาหาร ทูลกรมหมื่นประจักษ์ฯ, 9 ธันวาคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

รัฐบาลสยามได้ส่งตัวเข้ามาอยู่เสียในบริเวณมณฑลชั้นใน¹⁵⁶

ราว พ.ศ.2443 พันบอยเจา ผู้นำขบวนการชาตินิยมเวียดนาม ได้ฝันถึงความสำเร็จในการปฏิวัติต่อฝรั่งเศสว่าจะเป็นไปได้โดยอาศัยความช่วยเหลือทางด้านกำลังอาวุธยุทธโปกรณ์จากต่างประเทศ อุดมการณ์ของพันบอยเจาก่อให้เกิดความตื่นตัวทั่วไปในหมู่พวกเวียดนามที่ต้องการปลดแอกฝรั่งเศสรวมทั้งเวียดนามในสยามด้วย นอกจากหวังความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นแล้ว เวียดนามต่อต้านยังต้องการอาศัยประเทศจีนและสยามเป็นฐานสะสมกำลังและอาวุธเพื่อสนับสนุนแผนการปฏิวัติดังกล่าวแม้ว่าเรื่องนี้จะปกปิดเป็นความลับแต่พวกเวียดนามดูจะมีความตื่นเต้นในชัยชนะที่เกะการณไว้ แผนการณ์จึงเป็นที่ล่วงรู้ทั่วไป เมื่อเวียดนามชาตินิยมจากญี่ปุ่นและเวียดนามเดินทางเข้ามาติดต่อกับเวียดนามในประเทศสยาม พวกเวียดนามในสยามก็เปิดเผยแผนการณ์ให้กรมการเมืองฝ่ายไทยทราบด้วย เพราะมั่นใจว่าจะได้รับความเห็นใจและความช่วยเหลือจากไทย ดังที่ผู้ใหญ่บ้านญวนเมืองนครพนมได้ชี้แจงต่อพระพิทักษ์นครพนม ปลัดข้าหลวงนครพนมว่า

...พวกญวนทุกเมืองได้ทราบเรื่องกันหมดตลอดทั้งนายกาษี
กุลีทหารจะกบฏทุกเมืองตามที่ปรึกษากันว่าจะเข้าทำการที่เมือง
ไซ่ง่อนก่อนเพราะเป็นเมืองนำด่าน แล้วจะยกเข้าตีปุซุน (เว้ -
ผู้เขียน) ฝ่ายญี่ปุ่นรับช่วยทางทะเลที่ต่อกับเขตญวน ทางไซ่ง่อน
จะขอให้รัฐบาลสยามช่วย...¹⁵⁷

¹⁵⁶ กจข., ร.5, ฝ.13/4, ที่ 233/6445, พระยาราชราชานุศลทูลกรมขุนสมมตฯ, 28 มกราคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

¹⁵⁷ กจข., ร.5, ฝ.13/8, ใบขอรับที่ 4/8, พระยาศรีสุริยราชราชานุวัตร ข้าหลวงสำเร็จราชการมณฑลอุดร กรบาททูลกรมหมื่นดำรงฯ, 7 กรกฎาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

เวียดนามวางใจไทยที่ได้เป็นมิตรเกื้อกูลให้พวกคนได้อาศัยอยู่อย่างเป็นสุขจึงดำเนินแผนการอย่างเปิดเผย หัวหน้าเวียดนามผู้นำการต่อต้านเป็นผู้ที่ได้รับความนิยมนเพราะศักดิ์ขุนนางที่ติดตัวมาจากเวียดนาม และไทยก็ได้ให้เป็นหัวหน้าปกครองกันเองต่อไป ที่สำคัญคือ องเด องโงง องเล่งบิน (เป็นตำแหน่งขุนนางที่ใช้เรียกกันไม่ปรากฏนามจริง นอกจากองเดซึ่งชื่อเกาดาด (Cao Dat) หรือดีดกเกาดาด (Di Doc Cao Dat)) ทั้งสามมีบทบาทในการคุมกำลังชาวเวียดนามเพื่อเตรียมพร้อมในเมืองอากาศอานวย ไชยบุรี สกลนคร ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันกับที่มีการเตรียมการใหญ่เพื่อโจมตีเว้ตินจากฝรั่งเศส เดทัมและกลุ่มอื่น ๆ ยังคงใช้วิธีการกองโจรในดงเกี่ยวและตอนเหนือของอันนัม ประเทศสยามยังคงเป็นแหล่งลี้ภัยอยู่ต่อไป ในราว พ.ศ.2447 เวียดนามลี้ภัยจากเวียดนามมุ่งเข้ามาในกรุงเทพฯ ราว 200 คน พวกเหล่านี้ตัดผมสั้นหมดทำให้เชื่อว่าเป็นพวกเวียดนามชาตินิยม ได้อาศัยพักในกรุงเทพฯ และค่อยแยกย้ายกันออกไปทำมาหากินตามหัวเมือง¹⁵⁸

เมื่อฝรั่งเศสจัดการให้เวียดนามชาตินิยมออกจากญี่ปุ่นได้สำเร็จใน พ.ศ. 2450 ทำให้เวียดนามชาตินิยมมุ่งดำเนินการในสยามจริงจั้งขึ้น เวียดนามชาตินิยมชั้นหัวหน้าชื่อ เยบีเดิลเซนหรือไมเลาบางหรือองกุ พร้อมพรรคพวกอีก 4 คน ปลอมแปลงคนเดินทางเข้ามาในสยามในปลาย พ.ศ.2450 อาศัยอยู่ที่บ้านญวนสามเสนและติดต่อกับองเด องเล่งบิน ที่มณฑลอุดร องเดเป็นหัวหน้าเวียดนามที่ได้รับความเคารพนับถือมากที่สุดในดงซึ่งมีญวนอยู่จำนวนมาก เพราะตำแหน่งขุนนางขององเดสูงสุดในหมู่เวียดนาม เขาใช้ความสามารถเชิง

¹⁵⁸ กจข., ร.5, ฝ.13/8, ที่ 113/8814, กรมหมื่นดำรงฯกราบบังคมทูล ร.5, 7 สิงหาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) : ในเวียดนามได้เกิดนิมการตัดผมให้แสดงความแตกต่างว่าผู้ใดเป็นคนเวียดนามชาตินิยมหรือเข้ากับฝรั่งเศส

วิชาทหารช่องสุ่มพวกเวียดนามที่พักเมืองอากาศอานวย จัดประชุมและฝึกหัดวิธีการรบแบบทหารเสมอ ครั้งหนึ่ง ๆ มีคนประมาณ 50-60 คน และมีเวียดนามที่เดินทางจากเวียดนามเพื่อการนี้เฉพาะตัวของเดได้ให้การใน พ.ศ.2451 ว่า เวียดนาม 50 คนที่เดินทางมาเรียนวิชาทหารมาถึงเมืองอากาศอานวยเพียง 30 คน เรียนได้ราว 1 เดือนก็กลับเวียดนาม¹⁵⁹ นอกจากนั้นมีเวียดนามจากญี่ปุ่นและเวียดนามเดินทางมาติดต่อกับองเดเสมอ เพื่อปรึกษาแผนการและมอบเงินให้ด้วย พระยาศรีสุริยราชฯกราบทูลสมเด็จพระยาดำรงฯถึงเรื่องนี้ว่า “...พวกญวนไปมาแปลกหน้ากันเสมอแลกริยาทำกันอยู่ข้างจะไม่ปกปิดความไม่ว่าจะมาทางใดก็ต้องไปหาองเดกันทั้งนั้น”¹⁶⁰

การที่เวียดนามเคลื่อนไหวอย่างเปิดเผย ฝรั่งเศสจึงถือโอกาสเรียกร้องให้สยามร่วมมือช่วยเหลือกำจัดเวียดนามต่อต้านฯไม่ให้อาศัยสยามเป็นแหล่งพักพิงสะสมกำลังได้ ฝรั่งเศสส่งมอบหลักฐานที่เบบีเดิลเซนและองเดวางแผนก่อการประทุษร้ายและจลาจลต่อฝรั่งเศส สำหรับองเดนั้น หลักฐานปรักปรำว่ามีส่วนร่วมก่อการจลาจลในจังหวัดบิन्हและฮาดิงในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2450 และเกลี้ยกล่อมบังคับเอาเงินจากคนเวียดนามในเวียดนาม¹⁶¹ ทั้งสองคนจึงถูกเนรเทศออกไปจากสยาม ต่อมาฝรั่งเศสขอให้จับตัวตีหัวหรือดั่งถึกหัว (Dang Thuc Hua) ว่าเป็นผู้ส่งอาวุธเข้าไปในลาว และเจ้าชายเกื่องเดกับพันบอยเจา ซึ่งฝรั่งเศสคาดว่าได้หนีเข้ามาในสยามพร้อมกับคนสำคัญอื่น ๆ

¹⁵⁹ กจข., ร.5, ฝ.13/8 ที่ 156/10504, กรมหมื่นดำรงฯกราบทูลสมเด็จพระบรมโสภาธิราชผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, 6 ตุลาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

¹⁶⁰ อ้างแล้ว, โบบอกรับที่ 4/8 ; การส่งมอบเงินใช้วิธีตอบขมข้ามแม่น้ำโขงมาให้หรือไม่ก็ใช้วิธีค้าขายบังหน้า โดยเวียดนามในไทยข้ามไปรับเงินซื้อเป็นสิ่งของกลับมายาขาย.

¹⁶¹ กจข., ร.5, ฝ.13/8, ที่ 56, ข้าหลวงฝรั่งเศสสำเร็จราชการแคว้นอันนัมถึง ม.โครบูเกาส์กี ผู้สำเร็จราชการอินโดจีน, 3 กันยายน ค.ศ.1909 (พ.ศ.2452).

ถึงแม้ว่าฝรั่งเศสจะให้ไทยช่วยเหลือเนรเทศพวกเวียดนามเช่นที่เนรเทศเวียดนามจากญี่ปุ่น ก็ไม่อาจหยุดยั้งขบวนการเวียดนามต่อต้านฯในสยามได้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2453 ได้มีการปล้นค่ายอาวุธของฝรั่งเศสครั้งสำคัญที่ปากหินบูน (เมืองฟองวิน) เวียดนามที่ปล้นมีราว 50 คน เวียดนามในสยามจำนวนมากได้ยกกำลังไปร่วมสมทบกับเวียดนามทหารฝรั่งเศสปล้นในครั้งนี้ด้วย องโงงหัวหน้าเวียดนามเมืองไซบรูถูกสงสัยในการนี้ ในที่สุดก็ถูกฝรั่งเศสจับได้เมื่อข้ามไปวางแผนการต่อต้านฝรั่งเศสอีกบนฝั่งซ้าย แต่องโงงทรยศเอาตัวรอดโดยให้การสารภาพอย่างละเอียดและร่วมมือกับฝรั่งเศสปราบพวกเดียวกัน¹⁶² ต่อมาพวกเวียดนามที่ถือ “ใบเสร็จสยาม” (ใบเสร็จแสดงการจ่ายเงินค่าราชการซึ่งหมายความว่า เป็นญวนในบังคับไทย) ถูกจับกุมจำนวนมากที่ปากหินบูนรวมทั้งองเดที่ถูกเนรเทศไปแล้วด้วย ยิ่งกว่านั้นยังสืบได้ความว่า พันบอยเจาและพวกชื่อ ชุกชนดำหรือทม ร่วมการปล้นนี้ด้วย

...ห้าไปเจาแปลงชื่อว่างโดยหนุ่ม ชุกชนดำแปลงชื่อว่าเรสน
...ครั้นเห็นว่าเสียห้าไปเจากับชุกชนดำจึงหลบหนีไปถึงเมือง
สกลนคร ชุกชนดำเป็นไข้พิศม์ตายแลห้าไปเจาหนีต่อไป...¹⁶³

หลังเหตุการณ์ครั้งนี้ ฝรั่งเศสได้ขอให้ไทยกวาดจับกุมเวียดนามยิ่งขึ้น แต่เวียดนามอพยพจากฝั่งซ้ายมายังเมืองนครพนม สกลนคร ทำอุเทน มี

¹⁶² กจช., ร.5, ฝ.13/10, ที่ 710/4663, กรมหลวงดำรงฯตุลกรมขุนสมมตฯ, 9 สิงหาคม ร.ศ.129 ; ที่ 737/4816, กรมหลวงดำรงฯตุลกรมขุนสมมตฯ, 13 สิงหาคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

¹⁶³ กจช., ร.5, ฝ.31/38, ที่ 1368/8354, พระยาศรีเทพกราบทูลกรมขุนสมมตฯ, 17 มกราคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

จำนวนมากขึ้นผิดปกติ เป็นพวกถือหนังสือสำหรับตัวว่าเป็นคนในบังคับ
ฝรั่งเศสหรือถือหนังสือเดินทางฝรั่งเศสมากันคราวละ 20-30 คน ทำให้
จำนวนสำมะโนครัวชาวเวียดนามเพิ่มจากเดิมถึงราว 200 คนเศษ และยังมี
ข่าวเรื่องเวียดนามจะคิดร้ายต่อฝรั่งเศสอีก ความเคลื่อนไหวของพวกเวียดนาม
ต่อต้านฯยังคงดำเนินต่อมา จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว พ.ศ.2453 ฝรั่งเศสแจ้งความประสงค้ให้ไทยช่วยเหลือจับกุมตัว
เจ้าชายเกื่องเดและพันบอยเจว่าทั้งสองคนได้เข้ามาอยู่ในสยาม กลี้ยกล่อม
ชักชวนคนเวียดนามเข้าร่วมขบวนการเป็นจำนวนมาก และได้ติดต่อกับ
ข้าราชการสยามหลายคน ได้รับเงินอุดหนุนจากข้าราชการเก่าแก่ของสยาม
ผู้หนึ่งในการสร้างนิคมของพวกเวียดนามปฏิวัติ (Une Colonie d'Annamite
Revolutionnaires) ที่บ้านท่าล้อ ชลบุรี มณฑลปราจีน สำหรับเกื่องเดนั้นได้
แต่งงานกับธิดาข้าราชการเก่าของสยามเชื้อสายเวียดนามในกรุงเทพฯซึ่งมีฐานะดี
พวกเวียดนามปฏิวัติเหล่านี้มีแผนจะทำอันตรายฝรั่งเศสในเขตชายแดน
ระหว่างอินโดจีนกับสยามคือบริเวณอุบลฯ หนองคาย บ้านเดื่อหรือหมากแข้ง
(อุดรธานี) โดยมีเกื่องเดเป็นผู้นำประสานงานกับเวียดนามปฏิวัติในอินโดจีน
คาดว่าจะเริ่มปฏิบัติการในราวเดือนธันวาคม นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังขอให้ช่วย
ตรวจตราคนเวียดนามซึ่งข้ามฝั่งแม่น้ำโขงอีกด้วย แม้ว่ารัฐบาลสยามเห็นว่า
ข่าวที่ได้รับดูจะเกินความจริงแต่ก็รับช่วยเหลือฝรั่งเศสตามที่ขอร้อง ต่อมาใน
เดือนมีนาคม พ.ศ.2456 อัครราชทูตฝรั่งเศสขอให้จับไมเลาบางและดรินลัม
ซึ่งเดินทางจากฮ่องกงมายังสยามพร้อมด้วยเครื่องทำลูกระเบิด ซึ่งแยกเอามา
เป็นส่วน ๆ เพื่อนำมาประกอบใช้ในกรุงเทพฯ ไทยสืบจับเวียดนามผู้หนึ่งได้
มีรูปพรรณคล้ายไมเลาบางที่วัดมงคลสมามคม แต่ฝรั่งเศสระบุว่าเป็ญเวียดนาม
กบฏระดับหัวหน้าชื่อมุยจिनวน ซึ่งเข้ามาในประเทศสยามทางเขมร ทำตน
เป็นหมอยารักษาคนทั่วไปพักอยู่ที่บ้านญวนคลองผดุงกรุงเกษมบ้างหรือที่วัด

มงคลสมาคมบ้าง¹⁶⁴

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พวกเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส มักมีบทบาทและปฏิบัติการนอกประเทศสยาม เพราะรัฐบาลสยามเมื่อสืบจับตัวได้จะเนรเทศและส่งให้ฝรั่งเศส ปัญหาเรื่องเวียดนามอาศัยสยามเป็นฐาน สะสมกำลังดูเหมือนจะยุติลงในราว พ.ศ.2457 เพราะเมื่อพวกเวียดนามก่อการจลาจลกับฝรั่งเศสบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอีก เวียดนามในประเทศสยามก็ยังคงอยู่ปกติ มิได้มีบทบาทในเรื่องนี้แต่อย่างใด¹⁶⁵

นโยบายของไทยต่อปัญหาเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสในประเทศสยาม

ปัญหาเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสในประเทศสยามมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับฝรั่งเศส เนื่องจากเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสได้เข้ามาปฏิบัติการในสยามโดยอาศัยเป็นที่พักพิงสะสมกำลังเพื่อต่อสู้กับฝรั่งเศสในเวียดนาม นโยบายของไทยที่มีต่อปัญหาเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสจึงเปลี่ยนแปลงตามสภาพความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ พ.ศ.2401 ฝรั่งเศสยึดไซ่ง่อนและเริ่มขยายอำนาจจนถึง พ.ศ.2435

¹⁶⁴ กจข., เอกสารรัชกาลที่ 6, ฝ.31/38, ที่ 64/10806, กรมหลวงเทเวศร์วงษ์ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นปรารถนิตติราชเลขานุการ, 9 กุมภาพันธ์ ร.ศ.129 (พ.ศ.2453) ; ฝ.31/38, Copy N. 5257, Note Verbale du Gouvernement Générale de l'Indochine a Légation de la République Française au Siam, le 20 Sept. 1912 ; ที่ 24/825, เจ้าพระยาอมรรตติภวณครบาล กราบทูลกรมหลวงปราจิณฯ, 25 เมษายน พ.ศ.2456.

¹⁶⁵ กจข., ร.6, ม.3.6ข/1, เรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ชายแดนริมแม่น้ำโขงเกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส, (22 ธ.ค.2457 - 30 ต.ค.2459) ; หลักฐานกล่าวไว้ในคราวนี้ ได้มีพวกเวียดนามต่อต้านเข้ามาเกลี้ยกล่อมเวียดนามในเมืองนครพนม สกลนคร แต่ไม่ปรากฏว่ามีเวียดนามในไทยเข้าด้วยอีก.

ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสจับกุมพระจักรพรรดิฮัมบ็อลท์ได้นั้น ไทยมีท่าทีวางเฉย ไม่แสดงความสนใจรับรู้พฤติกรรมของเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสและวางตัว ออกจากเหตุการณ์ เนื่องจากไทยตระหนักอยู่ว่าฝรั่งเศสกำลังเป็นภัยคุกคามดินแดนทางตะวันออกของไทย ไทยไม่อยู่ในฐานะที่จะเข้าไปจัดการได้ นอกจากคอยดูท่าทีของฝรั่งเศส จนกระทั่งในราว พ.ศ.2411 เหยียนซุนพอง หรือองเดก ขุนนางเวียดนามและพรรคพวกหนีเข้ามาอาศัยในจันทบุรีและกรุงเทพฯ ฝรั่งเศสแจ้งต่อไทยให้ทราบถึงความเดือดร้อนจากปฏิบัติการของเวียดนามต่อต้านฯ และขอร้องแกมบังคับตัวเองเดดกไป “...เนื้อความนี้จะเกิดใหญ่ขึ้น เหตุด้วยทุกคนญวนในกรุงเทพฯ ก็รู้จักกันไม่มีอย่างคนจะหนีซ่อนตัวได้ช้านาน ถ้านายเขาไม่ช่วยปกปิดไว้ การขื่อนี้ข้าพเจ้าคิดว่าคอเวอนเมนต์สยามคงจะไม่ทำอุกยิกต่อเจ้าเมืองไซ่ง่อน...”¹⁶⁶ โดยเฉพาะเมื่อเวียดนามในสยามให้การช่วยเหลือสนับสนุนด้วยความสำนึกเรื่องเชื้อชาติ

ไทยต้องระวังไม่ให้ฝรั่งเศสกล่าวหาได้ว่า ไทยสนับสนุนหรือร่วมรู้เห็นกับเวียดนามทำร้ายฝรั่งเศส ขณะเดียวกันก็ต้องป้องกันไม่ให้เวียดนามก่อความเดือดร้อนแก่ราษฎรหรือเกิดเรื่องบาดหมางทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสได้ กล่าวคือเร่งรัดกรมการหัวเมืองลาวให้ลาดตระเวนรักษาด่านอย่างเคร่งครัด ตรวจตราดูแลพวกเวียดนามในประเทศและปกครองให้ได้รับความสุขสงบเรียบร้อย ไม่ให้พวกเวียดนามต่อต้านฯ เข้ามาเกลี้ยกล่อมบังคับซึ่งจะเป็นการเสื่อมพระราชอำนาจ รวมทั้งกวัดขั่นเวียดนามไม่ให้ช่องสุ่มกันนำอาวุธออกไปก่อจลาจลในเขตแดนฝรั่งเศส และคอยสำรวจจำนวนประชากรเวียดนามด้วยในกรณีทีเวียดนามจากเวียดนามขอร่วมรบและขอกำลังไพร่พลและอาวุธจาก

¹⁶⁶ กช., ร.5., ต.3/8, หนังสือ ม.กราปิเนตเรียนพระเทพพรชุน, วันที่ 12 มิถุนายน ค.ศ.1869.

ไทยนั้น ไทยได้ใช้วิธีนิ่งเฉยไม่ตอบรับหรือปฏิเสธ เพราะไทยเองไม่มีศรัทธาว่า เวียดนามจะทำการได้สำเร็จดังที่เมื่อสยามเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสและ เวียดนามขอร่วมรบใน พ.ศ.2432 นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชกระแสว่า “...เห็นว่าไม่มีกำลังอันใดที่จะทำการสำเร็จอย่างใดได้ ให้ข้าหลวงนิ่งเสียอย่าให้ไปเกี่ยวข้องกับอันใด...”¹⁶⁷ นอกจากนั้นยังกำชับกรมการเมืองตะวันออกควบคุมไม่ให้มีการขายเครื่องศาสตราวุธและกระสุนดินดำ แก่พวกเวียดนามอย่างเด็ดขาด อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองฝ่ายไทยค่อนข้างจะ เห็นอกเห็นใจและยังชื่นชมการกระทำของพวกเวียดนามต่อต้านข้อยู่มาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯถึงกับทรงมีพระราชมติว่า

...แต่ข้อที่ว่าญวนขลาดเหมือนเจ๊กนั้น ฉันยังเห็นคืออยู่ที่ ตามคำเล่ามานวนั้นยังคิดต่อสู้ฝรั่งเศสอยู่เสมอ ถ้าข้าราชการและ คนของเราได้อย่างนั้นก็เป็นที่น่ายก จะเป็นแต่จวนตัวก็คิดหาอุบาย หลีกเลียงเอาตัวรอด แล้วเอาความขัดข้องต่าง ๆ มาแก้ตัวเสีย โดยมาก...¹⁶⁸

ดังนั้นในขณะที่เดียวกันกับที่ไทยวางเฉยและปกป้องคนเวียดนามใน พระราชอาณาเขตสยาม ก็ได้ให้ความอนุเคราะห์พวกเวียดนามทั่วไปด้วย โดย ไม่คำนึงว่าจะเป็นพวกเวียดนามต่อต้านฯหรือไม่ แต่ถือว่าถ้าลี้ภัยฝรั่งเศสเข้ามา

¹⁶⁷ กจข., ร.5, บ.1.1ก/31, ที่ 21/110, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานเจ้าพระยา รัตนบดินทร์, 7 พฤษภาคม ร.ศ.110 (พ.ศ.2434).

¹⁶⁸ กจข., ร.5, ม.59/12, พระราชหัตถเลขา ร.5 พระราชทานกรมหมื่นประจักษ์ฯ, 10 เมษายน ร.ศ.111 (พ.ศ.2435).

ขอพึ่ง ก็โอบอุ้มให้ได้อาศัยในพระราชอาณาเขตอย่างผาสุกตามธรรมเนียม เว้นแต่จะทำความเดือดร้อนผิดกฎหมายหรือเป็นที่เสื่อมเสียพระราชอำนาจ พวกเวียดนามจึงเดินทางเข้ามาในสยามเพิ่มขึ้น ต่อมาไทยจึงมักจะได้รับคำฟ้องและคำเรียกร้องของฝรั่งเศสที่จะให้ไทยจัดการกับพวกเวียดนามอยู่เสมอ

อันที่จริงไทยโน้มเอียงเข้าข้างเวียดนามต่อต้านฯ เพราะมีฝรั่งเศสเป็นศัตรูร่วม ประกอบกับพวกเวียดนามต่อต้านฯ ได้แสดงความไว้นื้อเชื่อใจผู้ปกครองสยามที่ให้แหล่งพำนักอาศัยและปฏิบัติต่อเวียดนามเป็นอย่างดี แต่เมื่อเวียดนามต้องการให้ไทยร่วมมือด้วย ไทยก็ไม่ได้แสดงท่าทีตอบรับหรือเข้าข้างเวียดนามอย่างจริงจัง จนกระทั่งไทยเกิดสู้รบกับฝรั่งเศสขึ้นใน พ.ศ.2436 ไทยจึงได้เริ่มเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเวียดนามต่อต้านฯมากขึ้น นับเป็นการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงนโยบายของไทยต่อปัญหาเวียดนามต่อต้านฯจนถึง พ.ศ.2453 ในระยะนี้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน รับพระราชทานอำนาจเต็มปฏิบัติราชการต่างพระเนตรพระกรรณประจำที่หนองคาย เพื่อรับสถานการณ์ยุ่งยากอันเกิดจากการคุกคามภายนอกให้ได้ทันทั่วทั้ง¹⁶⁹ ทรงมีส่วนรับผิดชอบเรื่องเวียดนามต่อต้านฯอย่างเต็มที่ สมเด็จพระกรมหมื่นประจักษ์ฯทรงแสดงความรู้ลึก

---

¹⁶⁹ เมื่อฝรั่งเศสขยายอำนาจมาจากแคว้นอันนัม รัฐบาลไทยมองเห็นอันตรายที่จะเกิดกับชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงได้ส่งข้าหลวงใหญ่ไปประจำที่หนองคาย นครราชสีมา อุบลราชธานี และจำปาศักดิ์ ใน พ.ศ.2432 (ค.ศ.1891) เมื่อสถานการณ์ตึงเครียดมากขึ้น จึงมีพระบรมราชโองการให้ส่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอต่างพระมารดาซึ่งทรงไว้พระทัย ได้แก่ กรมหมื่นประจักษ์ฯ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ประจำ ณ เมืองหนองคาย จำปาศักดิ์ และนครราชสีมา ตามลำดับ ไม่มีกำหนดขอบเขตอำนาจของข้าหลวงไว้แน่ชัด แต่ในทางปฏิบัติมีอำนาจเด็ดขาดทางการปกครอง จัดการด้านเศรษฐกิจ การทหาร การศาลให้เกิดความมั่นคงแก่แผ่นดิน และป้องกันการแทรกแซงจากภายนอกเป็นสำคัญ.

ต่อเวียดนามต่อต้านฯ เมื่อองโง่นำกลุ่มเวียดนามต่อต้านมาเจรจาขอร่วมรบด้วย ใน พ.ศ.2436 โดยนำไปเปรียบเทียบกับลาวที่เข้ากับฝรั่งเศสว่า “...เราจำเป็นต้องเกลียดเหมือนฝรั่งเศสเกลียดพวกกองกงแลวันทันอย่างนั้น ฝรั่งเศสรักอ้ายพวกนี้อย่างไร เราจะต้องรักพวกกองกงวันทันอย่างนั้น...”¹⁷⁰ ไทยเชื่อว่าพวกกองโง่มุ่งหมายที่จะให้ไทยช่วยเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสคงที่เวียดนามได้ช่วยไทยรบครั้งนี้ แต่พวกเวียดนามนี้เป็นกองโจรธรรมดาซึ่งไม่อาจทำประโยชน์ให้ไทยได้อย่างเต็มที่ นอกจากเป็นกำลังก่อวินาศกรรมสร้างความเป็นป่วนภายในเขตฝรั่งเศสได้

...มันจะช่วยหรือมิช่วยเราก็ไม่ต้องการ เราคงจะสู้ฝรั่งเศสจนเย็บดาววันยังค่ำ แต่การที่คบมันไว้ถ้ามันช่วยจริงก็ได้เปรียบ ถ้ามันไม่ช่วยก็เสมอตัวไม่มีขาดทุน จึงเห็นว่าควรจะพูดหนุน ๆ ไว้ดีกว่า...⁷¹

อย่างไรก็ดี ไทยต้องการได้ประโยชน์จากความร่วมมือของญวนต่อต้านในการต่อสู้กับฝรั่งเศส แต่ไม่ต้องการให้เวียดนามมาเรียกร้องความช่วยเหลือเป็นการตอบแทนภายหลัง หรือให้เป็นที่ล่วงรู้แก่ฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการได้

...พวกญวนวันทันเหล่านี้ ก็นับว่าเป็นการภายในของฝรั่งเศส ควรเราจะเอาอกเอาใจให้ดี จนเชื่อถือเราจนได้ แต่การศึกครั้งนี้

¹⁷⁰ กจข., ร.5, ฝ.1/3, ที่ 38, ใบบอกกลับของกรมหมื่นประจักษ์ฯ ประทานกรมหมื่นดำรงฯ, 8 กรกฎาคม ร.ศ.112 (พ.ศ.2436).

¹⁷¹ กจข., ร.5, ฝ.1/3, ที่ 235, กรมหมื่นประจักษ์ฯ ประทานพระยาศุริยเดชาฯ ขำหลวงเมืองนครพนม, 5 กรกฎาคม 112 (พ.ศ.2436).

เป็นเพื่อนชกกันต้องระวัง อย่าให้ฝรั่งเศสจับหลักฐานได้ว่า เรา
 ยุแหย่พวกญวนวันหนึ่ง ถึงฝรั่งเศสรู้ว่ายุذب ๆ ก็ช่างมัน แต่อย่า
 ให้จับเหตุเข้าฟ้องแลสืบพยานสมมันได้เป็นพอ...¹⁷²

ต่อมาหลังจากที่ฝรั่งเศสชนะสยามในเหตุการณ์ ร.ศ.112 นโยบายของ
 ไทยต่อเวียดนามต่อต้านฯต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ไทยจำเป็นต้องคลาย
 ท้าที่วางเฉย ไม่แสดงความสนใจต่อปัญหาของฝรั่งเศสและเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ
 พวกเวียดนามมากขึ้น แต่ก็เพื่อช่วยเหลือฝ่ายฝรั่งเศสเพราะเกรงว่าการดำเนิน
 งานของเวียดนามต่อต้านฯอาจจะก่อความเดือดร้อนให้ไทยได้ โดยฝรั่งเศส
 จะถือโอกาสอ้างเป็นเหตุยกกำลังมาตั้งมั่นในดินแดนที่มีปัญหา คือทางภาค
 ตะวันออกติดเขตฝรั่งเศส เพื่อระงับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของ
 เวียดนามต่อต้าน ไทยอาจต้องเสียอธิปไตยหรือดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นอีก
 จึงเอาใจฝรั่งเศสโดยแสดงตนว่าไม่สนับสนุนให้เวียดนามใช้แผ่นดินสยาม
 ประทุษร้ายฝรั่งเศส และขัดขวางการดำเนินการดังกล่าวของเวียดนามเพื่อ
 รักษาทางไมตรีกับฝรั่งเศส

รัฐบาลสยามไม่สนับสนุนเวียดนามต่อต้านฯอย่างเปิดเผย คือไม่ยอมรับ
 เวียดนามที่ก่อการจลาจลแล้วหนีมาในเขตสยาม ไม่ขายอาวุธให้หรือบริจาค
 เสบียงอาหารให้ แต่ข้าราชการฝ่ายปกครองของไทยในหัวเมืองรับนโยบายไป
 ปฏิบัติเพียงแต่เพื่อไม่ให้ฝรั่งเศสว่ากล่าวไทยได้นั้น ผู้ปกครองหัวเมืองยังคง
 มีใจเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายเวียดนามเพราะรู้จักมักคุ้นรักใคร่กันเป็นส่วนตัว ได้
 เห็นอกเห็นใจร่วมรบกับฝรั่งเศสด้วยกันมา ผู้ปกครองฝ่ายไทยจะช่วยเหลือ
 ฝรั่งเศสจัดการเวียดนามต่อต้านฯก็ต่อเมื่อเห็นว่าพฤติกรรมของเวียดนามนั้น

¹⁷² เพิ่งอ้าง.

เป็นที่ล่วงรู้แน่ชัดแล้ว เช่นในกรณีเวียดนามวันทันยกกำลังจากสกลนครไปตีฝรั่งเศสในหัวเมืองริมแม่น้ำโขงแต่ถูกฝรั่งเศสตีแตกที่เขาภูพานเมืองภูทวลสอง และหลบหนีเข้ามาในสยามอีก เรื่องนี้กรมการฝ่ายไทยและเวียดนามในสยามได้ร่วมปรึกษากัน (หมายถึงเวียดนามที่ไม่ได้เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้) เห็นว่าจะเป็นอุบายฝรั่งเศส

ก่อนหน้านี้นัมนายทหารของเวียดนามวันทันปลอมเป็นลูกค้า เข้ามาสมัครอยู่กับข้าหลวงเมืองท่าอุเทนเพื่อต่อสู้กับฝรั่งเศสต่อไป สมเด็จพระที่นั่งประจักษ์ฯ ทรงไม่ได้รับไว้เช่นกัน¹⁷³ นอกจากนั้นเมื่อฝรั่งเศสขอให้ส่งตัวเวียดนามที่เข้าใจว่าเป็นเวียดนามวันทันให้ ไทยก็ช่วยเหลือให้เวียดนามหลบหนีไปเสียใน พ.ศ.2437 ฝรั่งเศสทราบว่างองโงงเป็นเวียดนามวันทันอยู่ที่ท่าอุเทนขอให้ไทยช่วยจับให้กรมการเมืองท่าอุเทนได้ส่งคนไปบอกให้รู้ตัวก่อนจะส่งกำลังไปจับกุม หลังจากนั้นก็ได้ช่วยเหลือให้ไปอาศัยที่เมืองอากาศอานวย ใน พ.ศ.2439 ฝรั่งเศสกล่าวหาเวียดนามคนหนึ่งว่าส่งอาวุธเข้าไปในเวียดนาม ไทยก็จัดการให้เข้ามาอยู่ที่มณฑลชั้นในให้ไกลหูไกลตาฝรั่งเศสเสีย เมื่อไทยช่วยเหลือฝรั่งเศสเรียบร้อยแล้วครั้งใดก็จะแจ้งให้ฝรั่งเศสทราบทันทีว่าไทยไม่ได้นิ่งนอนใจได้เร่งจัดการกับผู้คิดร้ายต่อฝรั่งเศสเสมอ¹⁷⁴

ไทยช่วยเหลือฝรั่งเศสในขอบข่ายของ “ประเทศที่เป็นไมตรีตามสมควร แก่ความเป็นอิสรภาพของพระราชอาณาจักร”¹⁷⁵ จึงสามารถช่วยพวกเวียดนาม

¹⁷³ กจข., ร.5, ฝ.20/1, ที่ 93/2888, กรมหมื่นดำรงฯ ทูลกรมหมื่นสมมตฯ, 28 เมษายน ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

¹⁷⁴ กจข., ร.5, ฝ.13/4, ที่ 233/6445, พระยาราชวราวุฒทูลกรมหมื่นสมมตฯ, 28 มกราคม ร.ศ.115 (พ.ศ.2439).

¹⁷⁵ กจข., ร.5, ฝ.13/8, ที่ 113/8814, กรมหลวงดำรงฯ ทูลกรมขุนสมมตฯ, 7 สิงหาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

ต่อต้านฯให้อาศัยลี้ภัยอยู่ในสยามได้ต่อไป กล่าวคือ เมื่อฝรั่งเศสไม่ไว้ใจหรือ เสนอให้จับเวียดนามคนใด สยามก็ใช้วิธีส่งตัวเข้าเขตชั้นในหรือเลี้ยงเสียด้วย อุบาย เช่นใน พ.ศ.2450 ราชทูตฝรั่งเศสประท้วงไทยเรื่องพระยาศรีสุริยราช- วรานุวัตร ข้าหลวงมณฑลอุดรเลี้ยงดูเวียดนามหัวหน้าพวกต่อต้านฯไว้คนหนึ่ง พระยาศรีสุริยราชฯชี้แจงเหตุผลว่าเวียดนามไม่ได้กระทำความผิดอันใดที่จะลงโทษ หรือจับไล่ไสส่งออกนอกประเทศ การเลี้ยงดูไว้เป็นวิธีควบคุมไม่ให้ต่อต้าน ฝรั่งเศสต่อไปได้ คำชี้แจงนี้แสดงว่าไทยทำประโยชน์ให้แก่ฝรั่งเศสอย่างฉลาด รอบคอบ ราชทูตฝรั่งเศสก็พอใจและชมเชยว่าไทยทำถูกต้อง

อย่างไรก็ดี การที่ไทยช่วยเหลือพวกเวียดนามนี้ก็กลับกลายเป็นว่าได้ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวข้องกับการตกลงสัญญาผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เพราะการที่พวกเวียดนามต่อต้านฯอาศัยดินแดนสยามช่องสุ่มกำลังเพื่อยกไป โจมตีฝรั่งเศส เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การเจรจาเพื่อให้ฝรั่งเศสตกลงทำสัญญาส่ง ผู้ร้ายข้ามแดนไม่เป็นผลเพราะถ้าไม่มีสัญญาดังกล่าวฝรั่งเศสยังคงได้เปรียบไทย และเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสมาจัดการกับเวียดนามต่อต้านฯได้ในฐานะผู้ร้ายธรรมดา เจตนาดังกล่าวของฝรั่งเศสเห็นได้จากการเจรจาตกลงระหว่างเจ้าหน้าที่ ปกครองระดับท้องถิ่นของทั้งสองฝ่าย ในเรื่องกฎเกณฑ์การส่งผู้ร้ายข้ามแดน ในราวเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2444 นายอำเภอฝรั่งเศสเมืองปากหินบูนได้ยื่น เสนอข้อบังคับปฏิบัติในการส่งผู้ร้ายข้ามแดนโดยระบุว่า “ขบถ” ลงไปด้วย “...คนที่ทำการทุจริตขบถก็ดีเป็นโจรผู้ร้ายลักโคกระบือแลทรัพย์สินของต่าง ๆ ก็ดี ข้ามฟากไปอาศัยอยู่ฝ่ายใด ถ้าเจ้าทรัพย์ทำฟ้องยื่นศาลฝ่ายใดก็ชำระโทษใน ศาลนั้น...”¹⁷⁶ ไทยได้ปฏิเสธไม่ตกลงตามความที่ฝรั่งเศสเสนอมาโดยให้เหตุผล

¹⁷⁶ กช., ร.5, ฝ.29.2/51, ที่ 990/5187, กรมหลวงดำรงฯทูลกรมขุนสมมติฯ, 13 สิงหาคม ร.ศ.123 (พ.ศ.2447).

ว่าขัดกับสัญญา พ.ศ.2399 และ พ.ศ.2436 ในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และคนในบังคับ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาของไทย การทำตามข้อเสนอั้นจะทำให้สูญเสียอธิปไตยมากยิ่งขึ้นและฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบ

ตั้งแต่ พ.ศ.2452 เป็นต้นมา ไทยเริ่มเห็นว่าความเข้าใจตั้งแต่แรกที่ว่าเวียดนามต่อต้านฯไม่สามารถทำการใดใดที่จะก่อผลกระทบกระเทือนแก่ฝรั่งเศสได้อย่างจริงจังนั้นคลาดเคลื่อน เมื่อพวกเวียดนามขบวนการชาตินิยมเดินทางออกจากญี่ปุ่นมุ่งมาอาศัยประเทศสยาม และพวกญวนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้มีการเคลื่อนไหวกันอย่างคึกคัก ฝรั่งเศสได้แสดงอาการหวั่นวิตกในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ และหากระแวงไทยเต็มที่ เร่งรัดให้ไทยจัดการพวกเวียดนามต่อต้านมากขึ้น ปรากฏว่าต่อมาเพื่อสยามได้ช่วยเหลือฝรั่งเศสโดยจับกุมเวียดนามที่ฝรั่งเศสชี้ว่าเป็นตัวการสำคัญ ก็พบหลักฐานการติดต่อและแผนการกบฏที่เวียดนามทั้งนอกและในประเทศร่วมมือกัน เช่นเมื่อจับกุมเยบีเติลเซินหรือไมเลาบาง และองเดหรือติดกเกาดาคันนั้น ไทยจับหลักฐานได้ว่ามีการติดต่อรับส่งเสบียงอาวุธและเงินระหว่างสยามและเวียดนาม และมีแผนรวมกำลังในประเทศสยาม ศูนย์กลางปฏิบัติการอยู่ที่สกลนคร อากาศอำนวย และกรุงเทพฯ ไทยจึงตระหนักว่าเรื่องเวียดนามต่อต้านฯอาจก่อปัญหาลุกลาม โดยเฉพาะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นระยะที่ไทยพยายามอย่างเต็มที่ขอเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไทยเสียเปรียบกับฝรั่งเศส นอกจากนั้นไทยเริ่มเกรงว่าถ้าหากไทยไม่อาจให้ความช่วยเหลือเวียดนามตามที่เวียดนามหวังไว้ก็จะให้สยามเป็นฐานสนับสนุนด้านกำลังและเสบียง พวกเวียดนามอาจตั้งเป็นกองโจรเที่ยวก่อความวุ่นวายในประเทศสยามได้¹⁷⁷ อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินนโยบายปราบปราม ไทยพยายามเลี่ยงวิธี

¹⁷⁷ กข., ร.5, ฝ.13/8, ลำเนาฉบับที่ 1/9, ข้าหลวงเมืองนครพนม เรียนพระยาศรีสุริยราชวานวัตรข้าหลวงเทศาภิบาลอุดรฯ, 16 มิถุนายน ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

การรุนแรงเด็ดขาด ไทยได้จับกุมเฉพาะหัวหน้าขบวนการที่ฝรั่งเศสส่งหลักฐานเบาะแสที่แน่นอนมาให้แล้วเท่านั้น ส่วนคนอื่นที่ไม่สำคัญแต่มีพฤติกรรมไม่น่าไว้วางใจก็ส่งเข้าอาศัยในเขตชั้นใน ที่เหลือคงตรวจตราดูแลให้อยู่อย่างสงบเรียบร้อย ส่วนผู้ที่ถูกจับกุมได้แล้วก็มักช่วยเหลือหาโอกาสพ่นผันด้วยหนทางที่ละมุนละม่อม เช่นในกรณีขององเดซึ่งได้อาศัยอยู่ในสยามเป็นเวลานานนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเมตตาถึงกับมีพระราชดำริว่า “...เห็นจะได้เรียกโดยดีจึงได้ตัวง่าย น่าสงสารอยู่บ้าง เวลาเดินทางขออย่าให้ได้รับความลำบากนัก...”¹⁷⁸ ต่อมาปรากฏว่าองเดและเยบีเดิลเซ็นรับสารภาพ ไทยไม่มีทางเลือกต้องลงโทษ แต่ก็ได้อ้างว่าเป็นกรณีการเมืองและใช้วิธีเนรเทศแทนที่จะส่งตัวให้ฝรั่งเศส นอกจากเวียดนามทั้งสองแล้ว ตัวการสำคัญมักเป็นเวียดนามมาจากนอกประเทศ ไทยจึงเต็มใจช่วยฝรั่งเศสมากกว่าที่จะให้จัดการกับเวียดนามซึ่งอาศัยในประเทศสยามเป็นเวลานานถึง 3-4 ชั่วอายุคนแล้ว

ต่อมาปรากฏว่าหลังจากการจับกุมองเดแล้ว พวกเวียดนามต่อต้านฯไม่ให้ความไว้วางใจรัฐบาลสยามหรือผู้ปกครองฝ่ายไทยเช่นเดิม และดำเนินการอย่างลับ ๆ ไทยจึงไม่มีโอกาสล่วงรู้ความเคลื่อนไหวของเวียดนาม จนกระทั่งฝรั่งเศสจับองเดในข้อหานำกำลังปล้นค่ายฝรั่งเศสที่ปากหินบุนใน พ.ศ.2453 รัฐบาลสยามจึงต้องจัดการกับเวียดนามต่อต้านฯอย่างเข้มงวดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีข่าวว่าเวียดนามจะปล้นค่ายฝรั่งเศสให้ได้อีก ไทยต้องเพิ่มกำลังตำรวจภูธรลาวหนึ่งกองร้อยเพื่อคอยควบคุมสถานการณ์ในนครพนม ท่าอุเทน และไชยบุรี เป็นธรรตรวจตราจับกุมเวียดนามที่ก่อการร้ายกับฝรั่งเศสแล้วหนีมา ในครั้งนี้ฝรั่งเศสต้องการให้ไทยกำจัดเวียดนามแบบถอนรากถอนโคน มักแจ้งแหล่งที่ต้องสงสัยว่าเวียดนามจะต่อต้านฯและวางแผนกบฏ โดยให้ไทยปราบปรามซึ่ง

¹⁷⁸ กจ., ร.5, ฝ.13/80, ที่ 960/9355, พระราชกระแสตอบหนังสือกรมหลวงดำรงฯ, 25 สิงหาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452).

ฝ่ายไทยเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีเหตุผลสมควร ทำให้เสื่อมเสียพระราชอำนาจได้ เพราะไม่ยุติธรรมแก่เวียดนามที่ไม่เกี่ยวข้องด้วย จึงใช้นโยบายแยกคนดีออกจากคนเลว โดยแนะนำแกมบังคับให้เวียดนามอพยพเข้ามาอยู่เสียในเขตมณฑลชั้นในให้ห่างจากริมฝั่งแม่น้ำโขง ทำความเข้าใจกับเวียดนามโดยทั่วไปว่าไทยจะจับกุมแต่พวกที่ก่อการร้ายเท่านั้นเพื่อเวียดนามจะได้ไม่เสียขวัญและกำชับหัวหน้าพวกเวียดนามว่าไทยไม่อาจยอมให้ผู้ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารก่อความเดือดร้อนแก่มิตรประเทศของไทยได้ ถ้าทำดังนั้นก็จะต้องจับกุมลงโทษ¹⁷⁹

สำหรับคดีที่เวียดนามปล้นค่ายฝรั่งเศสใน พ.ศ.2453 นั้น ไทยจับเวียดนามต้องสงสัยได้ราว 25 คน อดองเป็นพยานชี้ตัวได้ผู้กระทำความผิดแน่นอน 5 คน เป็นคนในบังคับฝรั่งเศส 3 คน ในบังคับไทย 2 คน เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสบนฝั่งซ้ายพยายามขอตัวเวียดนามไปตัดสินเองในข้อหาปล้นทรัพย์ แต่รัฐบาลสยามไม่อาจยินยอมได้เพราะแท้จริงเป็นข้อหาทางการเมือง และถ้าปล้นทรัพย์จริงคนในบังคับฝรั่งเศสก็ต้องขึ้นศาลระหว่างประเทศตามสนธิสัญญา พ.ศ.2450 (ค.ศ.1907)¹⁸⁰ แต่ยังไม่ทันที่กระทรวงมหาดไทยจะออกคำสั่งไปยังมณฑลอุดร พระยาศรีสุริยราชาข้าหลวงมณฑลก็ได้จัดการส่งตัวเวียดนามทั้งห้าคนให้กับฝรั่งเศสแล้ว เพราะเกรงว่าจะกลายเป็นเรื่องยืดเยื้อขึ้นได้ พวกเวียดนามที่เหลือจากการชี้ตัวก็ให้อพยพเข้ามายังเขตชั้นในและทำทัณฑ์บนไว้ นโยบาย

¹⁷⁹ กจข., ร.5, ฝ.13/10, ที่ 742/5017, พระยาศรีสหเทพพลกรมขุนสมมดฯ, 17 สิงหาคม ร.ศ.129 ; ที่ 747/5070, พระยาศรีสหเทพพลกรมขุนสมมดฯ, 19 สิงหาคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

¹⁸⁰ กจข., ร.5, ฝ.13/10, ที่ 143/6343, กรมหลวงดำรงราชราชนัดดา ร.5, 7 ตุลาคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

แยกประเภทคนเวียดนามนี้เป็นเหตุให้พระยาศรีสุริยราชาได้ริเริ่มวิธีจัดการปกครองส่วนภูมิภาคกับเวียดนามเป็นครั้งแรก กล่าวคือเมื่อเวียดนามได้หนังสือเดินทางก็พากันมุ่งมายังนครราชสีมาแต่กลับหลงทาง พระยาศรีสุริยราชาออกกำกับราชการมาพบเข้า พวกเวียดนามจึงขออนุญาตอาศัยทำมาหากินที่ขอนแก่นแทน พระยาศรีสุริยราชาเห็นว่าขอนแก่นมีทางเจริญก้าวหน้าต่อไปได้ เวียดนามเหล่านี้จะเป็นทางให้ญวนพวกอื่น ๆ อพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้น จึงอนุญาต และเริ่มจัดการปกครองส่วนภูมิภาคโดยตั้งเวียดนามที่ถูกเลือกเป็นหัวหน้าให้เป็นกำนัน¹⁸¹ การจัดการดังกล่าวนอกจากจะเป็นผลดีตามนโยบายเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองแล้ว ยังป้องกันปัญหาทางการเมืองกับฝรั่งเศสอีกด้วย พวกเวียดนามนี้ยังเป็นผู้ต้องสงสัย ถ้าปล่อยให้ทำมาหากินอย่างเดิมโดยไทยไม่เข้าจัดการก็จะมีผลเช่นเดียวกับที่เคยปล่อยให้ องเด องโง ปกครองชาวเวียดนาม ตำแหน่งกำนันแบบไทยอาจโน้มน้ำหนักจิตใจให้เวียดนามสำนึกในความเป็นไทยมากขึ้น กำนันมีหน้าที่ปกครองให้ลูกบ้านอยู่อย่างสงบสุขเรียบร้อย และยังคงเป็นหูเป็นตาสืบสวนสอดแนมพฤติกรรมลูกบ้านและเวียดนามเดินทางว่าผิดแปลกไปหรือไม่ 'ไม่ควรไว้วางใจอย่างไรบ้าง'¹⁸² หลังจากนั้นก็ได้นำวิธีการนี้ไปใช้กับเวียดนามในเขตอื่น ๆ ด้วย การปล้นเมืองปากหินบนใน พ.ศ.2453 นี้ นับเป็นบทบาทครั้งสุดท้ายของเวียดนามต่ออำนาจในรัชกาลที่ห้า

¹⁸¹ กจช., ร.5, ฝ.31/38, ที่ 207/9097, กรมหลวงดำรงฯกราบบังคมทูล ร.5, 9 มกราคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2453).

¹⁸² กจช., ร.5, ฝ.31/38, ที่ 24/105, พระยาศรีสุริยราชาทูลกรมหลวงสมมดฯ, 19 ธันวาคม ร.ศ.129 ; ที่ 1368/8354, พระยาศรีเทพทูลกรมขุนสมมดฯ, 17 มกราคม ร.ศ.129, (พ.ศ.2453).

กล่าวโดยสรุป รัฐบาลสยามค่อนข้างจะเห็นอกเห็นใจพวกเวียดนามก๊กชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และยิ่งเชื่อมั่นตั้งแต่แรกว่าพวกเวียดนามต่อต้านฯคงจะไม่สามารถทำการได้ผลสำเร็จ ไทยจึงดำเนินนโยบายอะลุ่มอล่วยต่อเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสโดยตลอดมา พยายามไม่ใช้วิธีการที่ได้ดขาดรุนแรง แม้ว่าฝรั่งเศสจะได้ขอร้องให้ไทยจัดการกับพวกเวียดนามเหล่านี้อย่างถอนรากถอนโคนก็ตาม การช่วยเหลือฝรั่งเศสปราบปรามเวียดนามต่อต้านฯ จึงกระทำภายในขอบเขตที่ฝรั่งเศสไม่อาจกล่าวหาไทยได้ว่าไม่ร่วมมือกับฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ฉันทมิตรประเทศ รัฐบาลสยามเริ่มดำเนินนโยบายเข้มงวดกวัดขั้นพวกเวียดนามมากขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะถือว่าเรื่องเวียดนามต่อต้านฯมีผลกระทบกระเทือนสัมพันธ์ภาพระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในการที่จะเจรจาแก้ไขข้อเสียเปรียบของสนธิสัญญาระหว่างประเทศ

บทสรุป

ชนกลุ่มน้อยชาติเวียดนามซึ่งเดินทางเข้ามาอาศัยในประเทศไทยสยาม ตั้งแต่ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้มีบทบาทสำคัญโดยตรงต่อเหตุการณ์หรือต่อปัญหาภายในประเทศมาก เท่ากับเป็นปัจจัยหรือเครื่องสนับสนุนให้ปัญหาต่าง ๆ ที่ตนได้มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย มีความสำคัญและเพิ่มความยุ่งยากในการแก้ไขมากขึ้นเท่านั้น ความสำคัญของชาวเวียดนามส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสถานะเหตุการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา

ชาวเวียดนามที่พำนักอยู่ในประเทศไทย นับตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงรัชกาลที่ 3 ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ไทยหลายประการโดยตลอดมา ชาวเวียดนามเหล่านี้เป็นพวกก๊อชกั๊กทางการเมืองและศาสนามาจากเวียดนาม และสมัครใจที่จะมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ประกอบคุณงามความดีต่าง ๆ เป็นการตอบแทน และส่วนหนึ่งได้ปฏิบัติในฐานะที่เป็นพลเมืองสยาม ปรากฏว่าไพร่พลเวียดนามเป็นแรงสำคัญซึ่งมีความสามารถเฉพาะอย่างที่ไทยขาดแคลน ชาวเวียดนามได้ชื่อว่าเป็นทหารที่มีฝีมือและกล้าหาญ ทำการสู้รบป้องกันประเทศไทยหลายครั้ง และช่วยให้เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นภายใน เช่น ได้ร่วมทำสงครามกับพม่า และแม้กระทั่งช่วยไทยรบกับประเทศเวียดนามในรัชกาลที่ 3 นอกจากนั้นชาวเวียดนามยังเป็นช่างฝีมือดี มีบทบาทในการช่วยก่อสร้างบ้านเมืองในสมัยของการก่อตั้งราชธานีตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยทำสงครามกับเวียดนามยึดเชื้อเป็นเวลาจนถึง 15 ปี การที่ไทยและเวียดนามกลายเป็นประเทศคู่สงครามสู้รบแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์กัน ยังผลให้ชาว

เวียดนามถูกกวาดต้อนและอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งได้รับการปฏิบัติในฐานะเชลยสงคราม และเมื่อรัฐบาลสยามยังคงใช้วิธีการปกครองชาวเวียดนามเหล่านี้ตามแบบเดิมที่ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์ ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามจึงได้เริ่มปรากฏขึ้น ในรัชกาลนี้เองที่พวกเวียดนามเชลยในบริเวณหัวเมืองภาคเหนือ ซึ่งรัฐบาลได้ส่งพวกนี้ไปควบคุมไว้ ได้ก่อการจลาจลวุ่นวายขึ้น

ระเบียบวิธีการปกครองชาวเวียดนามแบบจัดรวมกลุ่มตามเชื้อชาติและศาสนาเดียวกัน โดยให้ชาวเวียดนามเป็นหัวหน้าควบคุมกันเอง เพื่อความสะดวกในการปกครอง ดังที่ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น กลับสร้างปัญหาหลายประการในระยะนี้ เมื่อจำนวนชาวเวียดนามในสยามเพิ่มมากขึ้น จึงมีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น มีความสำนึกในเชื้อชาติเดิมของตนอย่างแน่นแฟ้น ไม่มีความรู้สึกผูกพันหรือมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของแผ่นดินเท่าที่ควร การที่พวกเวียดนามนับถือพุทธศาสนานิกายมหายานและคริสต์ศาสนา ก็เป็นเหตุให้การผสมกลมกลืนเวียดนามเข้ากับหมู่คนไทยเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น นับเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปกครองชาวเวียดนามโดยตรง เปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติสามารถเข้าแทรกแซงได้โดยง่าย นอกจากนี้ ปัญหายุ่งยากส่วนหนึ่งยังเกิดขึ้นจากความบกพร่องของฝ่ายรัฐบาลสยามเองด้วย หลังจากที่ได้มีการปรับปรุงระเบียบการปกครองแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอำนาจปกครองหมู่บ้านญวน ว่าหมู่บ้านญวนอยู่นอกเหนืออำนาจของกระทรวงนครบาล เพราะชาวเวียดนามในหมู่บ้านสังกัดกระทรวงกลาโหม เมื่อการปกครองไม่รัดกุมทั่วถึงกัน พวกเวียดนามจึงมีช่องทางที่จะกระทำผิดและทำทหาทกกฎหมายบ้านเมืองได้ง่ายขึ้น บ้านญวนกลายเป็นที่ช่องสุ่มของผู้ร้ายที่หลบหนีการจับกุม และยังเป็นแหล่งดำเนินการทางการเมือง โดยที่รัฐบาลไม่สามารถล่วงรู้เห็นได้ เช่นในกรณีพวกเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศสใน

รัชกาลที่ 5

ปัญหาเกี่ยวกับชาวเวียดนามมีความสำคัญและเพิ่มความยุ่งยากมากขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่ฝรั่งเศสชาติมหาอำนาจจะวันตกดำเนินนโยบายขยายอาณานิคมในแหลมอินโดจีน เมื่อฝรั่งเศสได้ยึดครองตอนใต้ของเวียดนามในราว พ.ศ.2405 ก็ได้เรียกร้องสิทธิปกครองชาวเวียดนามทั้งหมดในประเทศสยามโดยอาศัยการตีความคำว่า “คนในบังคับ” ตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ.2399 ไม่เฉพาะแต่เวียดนามที่อยู่ในดินแดนอาณานิคมของตน แต่รวมถึงเวียดนามในสยามด้วย และหลังจากได้เวียดนามทั้งประเทศเป็นอาณานิคมใน พ.ศ.2427 แล้ว ฝรั่งเศสก็ดำเนินการจดทะเบียนและป้องกันเวียดนามในบังคับไทยจริงจังขึ้น ตีความหมาย “คนญวนในบังคับ” รวมถึงเวียดนามในบังคับไทยซึ่งเกิดหรืออพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศสยาม ก่อนหน้าที่ฝรั่งเศสจะเข้าครอบครองดินแดนเวียดนามอีกด้วย การที่ฝรั่งเศสอาศัยการจดทะเบียนคนเวียดนามจำนวนมากไว้ในความบังคับด้วยสิทธิอันไม่ชอบธรรม แทรกแซงในคดีที่ชาวเวียดนามเป็นคู่ความ สร้างความวุ่นวายยุ่งยากในการพิจารณาความ มีการโต้แย้งถกเถียงกันไม่มีที่สิ้นสุด เพิ่มปัญหาภายในประเทศสยามให้ทวียิ่งขึ้น อันเป็นอุปสรรคต่อการปกครองและความเจริญของบ้านเมือง ฝรั่งเศสอาศัยปัญหาชาวเวียดนามเป็นเครื่องมือต่อรองในการเจรจาเพื่อที่ตนจะเป็นฝ่ายได้เปรียบ ท่าทีและพฤติกรรมของฝรั่งเศสที่มีต่อไทยดังกล่าวนี้ ทำให้รัฐบาลสยามหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลาว่าปัญหาใด ๆ ที่ชาวเวียดนามมีบทบาทเกี่ยวข้องกับตัว จะเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสถือเป็นข้ออ้างคุกคามให้ไทยต้องประสพความสูญเสียมากขึ้นได้ รัฐบาลสยามพยายามหาทางยุติปัญหาทั้งปวงโดยขอเจรจาแก้ไขข้อความในสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับฝรั่งเศสในข้อที่เกี่ยวข้องกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและปัญหาคนในบังคับ ไทยต้องเสียดินแดนให้กับ

ฝรั่งเศสหลายครั้งเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน และในที่สุดตอนปลายรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อ พ.ศ.2449 ไทยได้ตกลงยอมเสีย มณฑลบูรพาให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกกับการที่ฝรั่งเศสยกเลิกสิทธิสภาพนอก อาณาเขตเหนือคนในบังคับฝรั่งเศสชาติเอเชีย รวมถึงคนเวียดนามทั้งหมดใน ประเทศสยามด้วย ปัญหากระทบกระทั่งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับ ชาวเวียดนามจึงยุติลง

รัฐบาลไทยตระหนักดีตลอดมาว่าปัญหาที่เกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศสยามนั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นอันตรายร้ายแรงประการใดก็ตาม ไม่ได้เกิดจากการกระทำหรือเจตนาโดยตรงของพวกเวียดนาม เวียดนามไม่ได้เป็นตัวการแท้จริงของปัญหาดังกล่าว แต่เป็นเพราะแรงกดดันทางการเมืองภายนอกประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นไทยจึงยังคงมีทัศนคติต่อชาวเวียดนามในประเทศสยามโดยทั่วไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯเอง ได้แสดงน้ำพระทัยเมตตาปราณีต่อเวียดนามโดยตลอดมา นอกจากนั้นไทยมิได้มีนโยบายที่จะจัดการกับชาวเวียดนามโดยตรงอย่างเด็ดขาดในการแก้ไข หรือขจัดปัญหาที่เกี่ยวกับชาวเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส เนื่องจากปัญหาชาวเวียดนามนี้อาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง สยามกับฝรั่งเศสต้องร้าวฉาน และเป็นผลกระทบกระเทือนต่อสถานการณ์ กลายเป็นเรื่องลูกกลมยิ่งขึ้นได้ จึงได้ใช้วิธีผ่อนผันอะลุ่มอล่วยแก้ไขเป็นกรณี ไปด้วยความระมัดระวังรอบคอบ อย่างไรก็ดี การไม่ใช้วิธีแข็งกร้าวรุนแรง เด็ดขาดก็เป็นผลดีแก่รัฐบาลที่จะสร้างความนิยมในหมู่ชาวเวียดนาม ในขณะที่เดียวกับที่ไทยพยายามขจัดปัญหาเกี่ยวกับเวียดนามด้วยการเจรจาแก้ไข สนธิสัญญา กับฝรั่งเศสนั้น ก็ได้จัดการกวาดล้างการปกครองชาวเวียดนามให้ รัดกุมยิ่งขึ้น พร้อมทั้งกระจายชาวเวียดนามให้แยกไปอยู่ในหมู่คนไทย อันเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการสมานลักษณะซึ่งนับว่าได้รับความสำเร็จ

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

เอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

พระราชสาส์นรัชกาลที่ 4

เอกสารรัชกาลที่ 5

กระทรวงกลาโหม

- ก. 1/22 หนังสือราชการลับกรมเสนาธิการทหารบก (ม.ค. ร.ศ.123)
- ก. 1.1/7 กงสุลฝรั่งเศสขอหนังสือเดินทางให้คนในบังคับ (ธ.ค. ร.ศ.106 - เม.ย. ร.ศ.107)
- ก. 8/38 พระยาบวรภักดิ์เรื่องเก็บเงินเลขทหารปืนใหญ่ญวน (ร.ศ.117)
- ก. 8/49 ขอพระราชดำริในการจะงดเก็บเงินค่าราชการเลขกรมแม่นปืนฝ่ายพระราชวังบวร (ร.ศ. 118)
- ก. 13.1/6ข พลตระเวนวิวาทกับญวนทหารปืนใหญ่เรื่องจับสุราที่สามเสน (5 ม.ค. - 30 ธ.ค. ร.ศ.119)
- ก. 13.1/16 เรื่องฝึกหัดซ่อมม้าปืนแลยิงเป้า (ร.ศ.111)
- ก. 13.1/28 เบ็ดเสร็จกรมยุทธนาธิการ (ร.ศ.116)
- ก. 13.3/14 เกณฑ์ขุนหมื่นกรมทหารปืนใหญ่ญวนเป็นทหาร (มิ.ย. - ก.ค. ร.ศ.124)
- ก. 14/23 รายงานพระยาชลยุทธตรวจราชการหัวเมืองชายทะเลตะวันออก (29 ก.ย. ร.ศ.114)
- ก. 14/31 รายงานพระยาชลยุทธไปตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลมณฑลจันทบุรี (22 ก.พ. ร.ศ.115)
- ก. 14/85 กรมการจัดการทหารมณฑลจันทบุรี (ร.ศ.124)

กระทรวงเกษตราธิการ

- กษ. 3.1/7 พระยาบวรภักฯ ขอขุดคลอง (พ.ย. ร.ศ.111 - ม.ค. ร.ศ.115)
- กษ. 4.4/2 ที่ 4/119 เรื่องขออนุญาตจับจองที่นา (4 ก.ย. ร.ศ.108 - 6 ก.ย. ร.ศ.109)

กระทรวงการคลัง

- ค. 4ง.3/56 พวกณวนสามเสนขอรับโฉนดที่ดิน (เม.ย. ร.ศ.129)
- ค. 9.2/10 พระบรมราชู๊ยมเงิน (8 ส.ค. ร.ศ.120 - 24 มิ.ย. ร.ศ.122)
- ค. 9.4ก/46 อองสรภานขอพระราชทานที่ (ม.ท.)
- ค. 14.1ข/20 พระพิพิธภัณฑวิจาร์ณเป็นหนี้หลวงรายเงินอากรสุราร้าง
(13 ก.ค. ร.ศ.119 - 17 ส.ค. ร.ศ.122)
- ค. 14.1ข/23 เสนาบตีกระทรวงกลาโหมและเสนาบตีกระทรวงนครบาลคิดจัดการเรื่องบ้านณวน
สามเสนดัมสุราเถื่อน (23 มี.ค. ร.ศ.119)
- ค. 14.1ข/25 จับสุราเถื่อนบ้านณวนสามเสน (18 ม.ค. ร.ศ.122 - 10 ม.ค. ร.ศ.124)
- ค. 14.1ข/28 พระยาบบริบูรณ์และหลวงไมตรีวานิชกับนายอากรสุรากองเพทฯ ศก 123, 124,
125 ร้องขอคืนอากรสุรา 24 ม.ค. ร.ศ.124 - 29 มิ.ย. ร.ศ.128)
- ค. 19/115 เบี้ยหวัดขุนอนันมสังฆการ (ร.ศ.119)

กระทรวงต่างประเทศ

- ค.3/8 หนังสือกงสุลฝรั่งเศสในไทยมีถึงกระทรวงต่างประเทศเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว
เรื่องคนในบังคับทำร้ายร่างกาย วิวาทที่ดิน ฯลฯ (ร.ศ.87-89)
- ค. 5/1 คนในบังคับต่างประเทศไม่มีหนังสือเดินทาง (13-15 มิ.ย. ร.ศ.119)
- ค. 5/10 รายงานกระทรวงนครบาลเรื่องคนเข้ารับหนังสือเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส
(5 ก.ย. ร.ศ.114 - 9 ส.ค. ร.ศ.115)
- ค. 5.1/2 บาทหลวงบ้านณวนสามเสนและพระยาบันลือต้องหาว่าเขียนและจำตรวนนายหนังสือ
(11 เม.ย. ร.ศ.116)
- ค. 5.1/3 พระยาบรภาพุทธเกล้าฯถวายเรื่องพระบาทหลวงราชกร (30-31 ส.ค. ร.ศ.118)
- ค. 5.1/10 พระณวนซื้อเชื้อของไม้ชำระเงิน (พ.ย. ร.ศ.110)
- ค. 11ก/53 ชาวอัมม่นมถวายไชยมงคล (26 ธ.ค. ร.ศ.116)
- ค. 12ค/5 เรื่องผู้ร้ายข้ามแดน (19 มี.ค. ร.ศ.117)
- ค. 45/2 เรื่องผู้ร้ายข้ามแดนริมฝั่งแม่น้ำโขง (ร.ศ.113-119)
- ค. 46/7 บัญชีรายงานการออกหนังสือเดินทาง (9-13 มิ.ย. ร.ศ.117)
- ค. 46/8 เรื่องออกหนังสือเดินทางให้คนในบังคับฯ (15 พ.ย. - 30 ธ.ค. ร.ศ.117)

กระทรวงนครบาล

- น. 1.1/69 รายงานเรื่องฝรั่งเศสเมืองจันทบุรี (ส.ค. ร.ศ.112 - ก.ค. ร.ศ.113)
- น. 8.1/233 ตรวจจับสุราเถื่อนบ้านฉนวนสามเสน (ต.ค. ร.ศ.121)
- น. 8.1/455 ฉนวนสามเสนยิงกองตระเวน (ก.ย. ร.ศ.126)
- น. 8.8/1 จำนวนคนที่ขอรับหนังสือเข้าสัปเยกต์ฝรั่งเศส (20 ก.ค. - 2 ต.ค. ร.ศ.114)
- น. 8.8/4 ที่ 1261/115 ฉนวนในบังคับฝรั่งเศสที่องนายใจ พลตระเวน
(4 ก.พ. ร.ศ.114 - 4 ต.ค. ร.ศ.115)
- น. 8.9ก/17 ฉนวนในบังคับฝรั่งเศสขอตั้งโรงจำนำ (25 ม.ค. ร.ศ.122 - 13 ก.ค. ร.ศ.126)
- น. 18.3 ขอหนังสือสำหรับที่บ้านฉนวนสามเสน (ร.ศ.123-129)
- น. 18.3ก คนในบังคับซื้อขายที่ดิน (ร.ศ.118-126)
- น. 18.13/47 กงสุลฝรั่งเศสมีหนังสือขอให้จัดทำหนังสือซื้อขายที่ดินตำบลบ้านฉนวนสามเสน
(เมษ. ร.ศ.127)
- น. 30 ทะเบียนยอดจำนวนต่าง ๆ (ร.ศ.111-128)
- น. 33/20 อั้งยี่จันทบุรี (ร.ศ.114)
- น. 40.3ก บุครหมู่ฉนวนคลองผดุง สามเสน บางโพ หนีทหาร (ร.ศ.116-119)
- น. 40.4/28 โพรหลวงกรมฉนวนแจวจเงินค่าราชการค้าง (30 เมษ. ร.ศ.117-ต.ค. ร.ศ.118)
- น. 42.10/37 ตรวจจับสุราเถื่อนบ้านฉนวนสามเสน (5 มิ.ย. - 10 ส.ค. ร.ศ.119)
- น. 42.10/41 ตรวจจับสุราเถื่อนบ้านฉนวนสามเสน (พ.ค.-พ.ย. ร.ศ.122)
- น. 42.10/47 หลวงไมตรีวานิชขอตั้งด่านตรวจสุราเถื่อน (10 ก.ค. - 20 ธ.ค. ร.ศ.124)
- น. 43.1/170 เรื่องฉนวนศึกลักโคชาวฝรั่งเศส (5 เมษ. ร.ศ.125)
- น. 43.1/193 หนังสือสัญญากับฝรั่งเศสได้รักไป (ส.ค. ร.ศ.126)
- น. 47.2/2 คนในบังคับไม่ต้องตีม้าพระพิพัฒน์ศัทยา (30 ก.ย. ร.ศ.118)
- น. 52.5 คดีฉนวนในบังคับฝรั่งเศส (ร.ศ.110)

เอกสารลับชุดฝรั่งเศส

- ฝ. 1/2 บาทหลวงประชุมเลี้ยงโต๊ะยิงปืน (29 พ.ค. - 20 ก.ค. ร.ศ.112)
- ฝ. 1/3 ฉนวนวันทันกบฎฝรั่งเศส (ร.ศ.112)
- ฝ. 1/4 การตกลงกับฝรั่งเศสเรื่องปัญหาคนในบังคับ (มิ.ย. ค.ศ.1895)
- ฝ. 1/13 หนังสือติดต่อกับฝรั่งเศสเรื่องคนในบังคับ (ส.ค. ร.ศ.115)

- ผ. 2.14/16 รายงานมณฑลนครราชสีมา (ก.พ. ร.ศ.120 - ก.ค. ร.ศ.128)
 ผ. 13 ญวนกบฏฝรั่งเศส (ร.ศ.111-129)
 ผ. 13/12 สำเนาที่ 6172 ญวนกองหลวงชานามาเข้าในบังคับฝรั่งเศส (ส.ค. ร.ศ.115)
 ผ. 20 กรณีขัดแย้งกับฝรั่งเศสที่พระตะบองและเรื่องคนในบังคับ (ร.ศ.114-125)
 ผ. 20/1 เรื่องราษฎรริมฝั่งแม่น้ำโขง (ร.ศ.112-115)
 ผ. 20/7 ม.ร่ำเป็นนัคคุมคนจับคนที่ไชยบุรี (9-16 เมษ. ร.ศ.115)
 ผ. 20/36 รายงานงบประมาณกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสเกี่ยวกับเรื่องมุ่งหมายจะเอาเมืองเขมรในราชอาณาจักร (20 ก.พ. ร.ศ.124 - 14 ม.ค. ร.ศ.125)
 ผ. 20/41 ฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร (6 พ.ย. ร.ศ.113 - 1 พ.ค. ร.ศ.123)
 ผ. 21 กรณีฝรั่งเศสเมืองจันทบุรี (ร.ศ.112-126)
 ผ. 29/2 กรณีญวนผู้ร้ายข้ามแดน และญวนในบังคับฝรั่งเศสที่จันทบุรี (ร.ศ.113-127)
 ผ. 30 คดีญวนในบังคับฝรั่งเศส (ร.ศ.119-127)
 ผ. 30.2/4 ญวนในบังคับไทยเข้าในบังคับฝรั่งเศส (ม.ค. ร.ศ.118 - ส.ค. ร.ศ.119)
 ผ. 30.2/34 แกวหาว่าท้าวเพี้ยไม่บังคับให้ลาวผู้คิดใช้เงินตน (มิ.ย. ร.ศ.126)
 ผ. 30.3/7 ญวนในบังคับฝรั่งเศสวิวาทกับคนไทยที่บ่อนบางรัก (8 ม.ค. - 25 ม.ค. - ร.ศ.123)
 ผ. 30.7/4 แกวหาว่าทหารโสเป็นผู้ร้าย (มี.น. ร.ศ.126)
 ผ. 30.10/1 ญวนเรือรบฝรั่งเศสกล่าวหาพลตระเวนสายบางรัก (11 มี.น. - 29 ส.ค. ร.ศ.115)
 ผ. 30.31/8 ญวนในบังคับฝรั่งเศสวิวาทกับโปลิส (30 เมษ. - 10 พ.ค. ร.ศ.124)
 ผ. 31 คดีคนในบังคับฝรั่งเศส (ร.ศ.113-123)
 ผ. 31/38 เรื่องจลาจลผู้ร้ายในประเทศอินโดจีน (ร.ศ.129-133)
 ผ. 34/1 ญวนขอตั้งสุราที่จันทบุรี (ธ.ค. ร.ศ.119)
 ผ. 34/5 ญวนนำฝิ่นเดือนมาจำหน่ายที่อุบล (ต.ค. ร.ศ.129)

หมวดเบ็ดเตล็ด

- บ. 1.1 รายงานเรื่องจันทบุรี ร.ศ.92-108
 บ. 1.1ก ลายพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 และใบบอกเมืองหนองคาย (ร.ศ.97-107)
 บ. 3/41 ทำเนียบกรม (ไม่มีวันที่)

กระทรวงมหาดไทย

- ม. 1.3/8 พระราชบัญญัติเลิกทาส และลักษณะทาสในกรุงสยาม และมณฑลบูรพาและพายัพ (ร.ศ.118-124)
- ม. 2.12ก ไบบอกและสารตราหัวเมืองลาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร.ศ.100-118)
- ม. 2.12ข/51 สารตราถึงเมืองหนองคาย (พ.ย. ร.ศ.110)
- ม. 2.12ข/57 ประกาศเรื่องหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือจับข่าวยวนมาขาย (ร.ศ.103)
- ม. 2.14/9 สมเด็จพระมหามันต์ดำรงฯ ตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. - 27 ต.ค. ร.ศ.117)
- ม. 2.14/16 รายงานมณฑลนครราชสีมา (พ.ค. ร.ศ.120 - ก.ค. ร.ศ.128)
- ม. 2.14/56 ตรวจราชการเมืองจันทบุรี (ก.ย. ร.ศ.117)
- ม. 2.15/3 เรื่องหนังสือเดินทาง (เมษ. ร.ศ.120)
- ม. 2.19/4 สำมะโนครัวพลเมือง (22 พ.ย. ร.ศ.124 - 15 ก.ย. ร.ศ.128)
- ม. 2.19/9 ที่ 23 ไบบอกเมืองหนองคาย (พ.ค. - ก.ค. ร.ศ.110)
- ม. 2.25/4 ที่ 1213/6702 สมเด็จพระมหามันต์ดำรงฯ กรบบังคมทูล ร.5 (4 ต.ค. ร.ศ.123)
- ม. 2.21ก ฝรั่งเศสเมืองนครจำปาศักดิ์ มลฑลอิสาน และมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (ร.ศ.111-126)
- ม. 5.1ก/24 ญวนกระทำความวุ่นวายในพระตะบอง (เมษ. - พ.ค. ร.ศ.124)
- ม. 5.1/21-23 คดีญวนผู้ร้ายเมืองพระตะบอง (ร.ศ.123-124)
- ม. 28.2 เลขและเก็บเงินค่าราชการมณฑลต่าง ๆ (ร.ศ.120-129)
- ม. 41 กรณีฝรั่งเศสเมืองพระตะบอง (ร.ศ.115-124)
- ม. 41.1 สัญญาไทยกับฝรั่งเศสเกี่ยวกับการส่งคนข้ามแดน (15 ส.ค. ค.ศ.1856)
- ม. 42.11 รายงานพระยาศรีสหเทพจัตราธิการเมืองจันทบุรี (18 - 21 ม.ค. ร.ศ.123)
- ม. 57/13 คนฝั่งซ้ายและมณฑลอื่น ๆ เข้ามาอยู่ในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ยอมเสียเงินค่าราชการ (มิ.ย. ร.ศ.118)
- ม. 59 ราชการมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (ร.ศ.102-123)
- ม. 62.1/26,27 ไบบอกเมืองนครจำปาศักดิ์ (ร.ศ.107-109)
- ม. 72/12 ระยะทางเสด็จประพาสราชบุรี-กาญจนบุรี (ร.ศ.128)

สาขานุสุมตพิเศษ ร. 5

- เล่ม 4 เลขที่ 44 ราชทูตญวนที่มาในสมัยรัชกาลที่ 5 (จ.ศ.1240-1)
- เล่ม 16 เลขที่ 31 การไต่สวนข่าวเขมรและญวนเรื่องเจ้าวัดดา (จ.ศ.1247)
- เล่ม 16 เลขที่ 72 นักโทษญวน (จ.ศ.1247)
- เล่ม 20 เลขที่ 99 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม กราบบังคมทูล ร.5 (จ.ศ.1243)
- เล่ม 23 เลขที่ 18 ทาสข่าวลาวที่อุบลหนีไปอยู่กับบาทหลวง (จ.ศ.1247)
- เล่ม 23 เลขที่ 3,72,82 ฝรั่งเศสให้คนญวนในสยามอยู่ในบังคับฝรั่งเศส (จ.ศ.1247)
- เล่ม 23 เลขที่ 74 พระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์เสด็จมาเยือนเมืองไซ่ง่อน (จ.ศ.1247)

กระทรวงศึกษาธิการ

- ศ. 6/5 ราชการเรื่องพระสงฆ์อันนัมนิกาย (ร.ศ.92-121)
- ศ. 6/7 มอบเขตให้วัดญวนแก่วัดมงคลสมามคม (ร.ศ.121)
- ศ. 7/51 การศพพระครูบริหารอนัมพรต วัดอนัมนิกายาราม (บางโพ) (พ.ศ. ร.ศ.123)
- ศ. 8.4/2 องค์หมึกโอนขอนามวัด (17 เมษ. ร.ศ.114)
- ศ. 8.4/3 ยกพระจีนมาขึ้นกระทรวงธรรมการ (13-21 ส.ค. ร.ศ.117)
- ศ. 10ก/2 พระยาโชฎึกกราบบังคมทูล ร.5 (1 ม.ค. ร.ศ.108)
- ศ. 10ก/15 ตั้งตำแหน่งถานาคณะมหายาน (27 ต.ค.- 26 ก.พ. ร.ศ.118)
- ศ. 10ก/21 ขอดังตำแหน่งสมณศักดิ์ฝ่ายคณะอนัมนิกาย (ม.ท.)

เอกสารรัชกาลที่ 6

กระทรวงนครบาล

- น. 20.18/12 ที่ดินตำบลบ้านทราย บ้านเขมรและบ้านญวน (20 มี.น. พ.ศ.2455)

กระทรวงมหาดไทย

- น. 3.6๗/1 เหตุการณ์ต่าง ๆ ทางชายแดนริมฝั่งของ (เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส)
(22 ธ.ค. พ.ศ.2457-2459)

เอกสารหอสมุดแห่งชาติ (หอพระวชิรญาณ)

เอกสารรัชกาลที่ 3

- จ.ศ. 1187 เลขที่ 13 บัญชีเลขไพร่หลวงฝ่ายทหารพลเรือนในพระราชวังบวรที่ส่งรับราชการ
- จ.ศ. 1197 เลขที่ 1 คำให้การนักชวณ
- จ.ศ. 1200 เลขที่ 9 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงกรมการเมืองนครพนม
- จ.ศ. 1200 เลขที่ 10 สำเนาท้องตราถึงเมืองนครราชสีมา สกลนคร กาฬสินธุ์
- จ.ศ. 1200 เลขที่ 85 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยากำแพงเพชร
- จ.ศ. 1200 เลขที่ 94 คัดบอกทั่วด้วยราชการทัพพวนทางเมืองพนมเปญ
- จ.ศ. 1201 เลขที่ 2 สารตราเจ้าพระยาจักรีเรื่องให้เจ้าเมืองไชยบุรี กาฬสินธุ์ กวาดต้อนครัวพวนที่ค้าขายนาหนองม้า
- จ.ศ. 1202 เลขที่ 3 หนังสือพระยาสิทธิเทพถึงพระยาพิชญ์โลก
- จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 จดหมายออกญาสุภาวดีถึงพระยาราชโกษาเร่งญวนเงินเข้ากรุงเทพฯ
- จ.ศ. 1203 เลขที่ 3 สำเนาสุภอักษรถึงเจ้านครจำปาศักดิ์
- จ.ศ. 1203 เลขที่ 18 ร่างหนังสือตอบเจ้าพระยาราชโยธา เรื่องส่งญวน
- จ.ศ. 1204 เลขที่ 78 ร่างสารเจ้าพระยาจักรีถึงสวรรคโลกสืบเรื่องญวน
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 14 ใบบอกเมืองนครพนม สกลนคร
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 32 ใบบอกเมืองนครพนม สกลนคร
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 38 สารตราเจ้าพระยาจักรีเรื่องนำตัวอากรเกวียน
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 48 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระมหาสงครามปรึกษาเรื่องไปตีครัวญวน
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 128 หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยาพิชญ์โลกเรื่องจับญวน
- จ.ศ. 1205 เลขที่ 160 หนังสือถึงพระยาสุโขทัยให้สืบจับภัยญวนที่หนีไปได้
- จ.ศ. 1206 เลขที่ 4 คัดคำให้การอ้ายญวน
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 10 คัดบอกส่งต้นหนังสือราชการทัพพวน
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 11 เรื่องญวนขอเป็นไมตรี
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 13 หนังสือออกญาสุภาวดีเรื่องส่งหลวงวิจิตรปรีชาออกสืบราชการ
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 24 บัญชีญวนเขลย
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 54 สารตราเรื่องคุมอ้ายญวน 4 คน กลับขึ้นไปพิชญ์โลก
- จ.ศ. 1207 เลขที่ 234 คำให้การเรื่องญวนเมืองพิชญ์โลกหนีมาอยู่กรุงเทพฯ

จ.ศ. 1209	เลขที่ 20	สารตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาตอบได้รับบอกส่งญวนเข้ากรุงเทพฯ
จ.ศ. 1209	เลขที่ 20/1	คำให้การญวน
จ.ศ. 1209	เลขที่ 23	สารตราตอบได้ไบบอกอ้ายโกลายมุกเดา
จ.ศ. 1211	เลขที่ 3	หมายรับสั่งเรื่องจำนวนเกณฑ์ขุนหมื่นหัตถ์ยงป็นใหญ่
จ.ศ. 1211	เลขที่ 6	บัญชีรายชื่อญวนเก่าใหม่

เอกสารรัชกาลที่ 4

จ.ศ. 1213	เลขที่ 19	ไบบอกเมืองโพนพิสัย
จ.ศ. 1213	เลขที่ 34	ร่างสารตราถึงเมืองหนองคาย
จ.ศ. 1219	เลขที่ 11	สำเนาจดหมายเหตุถึงเมืองโขงอ่อน
จ.ศ. 1219	เลขที่ 123	คำให้การเรื่องญวนให้การว่าเอาปืนมกล่งให้
จ.ศ. 1219	เลขที่ 230	พระราชหัตถ์เลขารัชกาลที่ 4 เรื่องเดนมาร์กขอทำสัญญา
จ.ศ. 1220	เลขที่ 15	คำให้การญวนซึ่งคุมปืนเข้ามาส่ง
จ.ศ. 1220	เลขที่ 43	ศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง นครพนม หนองคาย
จ.ศ. 1222	เลขที่ 17	ไบบอกเมืองหนองคาย
จ.ศ. 1223	เลขที่ 271	ไบบอกเมืองนครราชสีมา
จ.ศ. 1223	เลขที่ 278	ไบบอกเมืองนครพนม
จ.ศ. 1223	เลขที่ 334	ไบบอกเมืองสกลนคร
จ.ศ. 1224	เลขที่ 38	ร่างสารตราถึงเมืองสกลนคร
จ.ศ. 1224	เลขที่ 53	ไบบอกเมืองนครพนม
จ.ศ. 1224	เลขที่ 86	ร่างสารตราถึงพระยาราชวราวุฒ

เอกสารรัชกาลที่ 5

จ.ศ. 1234	เลขที่ 1441	คัดบอกสกลนครเรื่องญวนเอาหนังสือภาษาญวนให้ไทยอ่านที่ชายแดน
จ.ศ. 1235	เลขที่ 3659	สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองสกลนคร เรื่องหนังสือญวน
จ.ศ. 1237	เลขที่ 224/5	ลายพระราชหัตถ์เลขาร. 5
จ.ศ. 1241	เลขที่ 641	บัญชีรายชื่อคนญวนอาสาปืนใหญ่ 8 กอง ได้รับเบี้ยหวัด

จ.ศ. 1243	เลขที่ 2206	สารตราถึงพระยาทาสธรเมืองพระตะบองเรื่องบาทหลวงมิสแซนขอซื้อที่ให้ญวนเข้ารีต
จ.ศ. 1244	เลขที่ 1214	รายวันสักเลขทหารปืนใหญ่ซ้ายขวา
จ.ศ. 1245	เลขที่ 1336	สารตราถึงเมืองนครพนม ทำอุเทน สกลนคร ไชยบุรี ตอบว่าด้วยคร้วญวนสามีกักติ
จ.ศ. 1245	เลขที่ 1487	คัดบอกเมืองนครพนมเรื่องบาทหลวงเกลี้ยกล่อมคร้วญวน
จ.ศ. 1246	เลขที่ 1775	ร่างตราใหญ่เมืองอัตบือเรื่องฝรั่งเศสมาดอนเอาพวกญวนไป
จ.ศ. 1246	เลขที่ 2281	บอกเมืองอัตบือ เชียงแตง เรื่องบาทหลวงฝรั่งเศสตอนตัวญวน
จ.ศ. 1247	เลขที่ 511	- คราน้อยถึงพระยามหาอำมาตย์เรื่องชำระความท้าวเพี้ยนครพนมซึ่งเกี่ยวข้องกับบาทหลวง - สารตราถึงพระพนมนครานุรักษ์ตอนรายบาทหลวงเกลี้ยกล่อมทาสและคร้วญวน
จ.ศ. 1253	เลขที่ 2338	ร่างคราน้อยเมืองหนองคาย ร่างกอง เรื่องห้ามไม่ให้ขายปิ่นแก่ญวนนอกราชอาณาจักร
จ.ศ. 1253	เลขที่ 2347	ใบบอกเมืองหนองคาย
ไม่ระบุปี	เลขที่ 401	ประกาศพระราชทานเขตวัดญวนให้เป็นเขตอารามสีมา
ไม่ระบุปี	เลขที่ 1060	บัญชีรายชื่อพระญวนทั้งกระจาต

เอกสารกองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ

เอกสารรัชกาลที่ 5 และ 6

หมวดการเมืองและสนธิสัญญา เล่ม 10

- เลขที่ 4.1 เรื่องญวนเขมรภักดีในแดนฝรั่งเศสองค์วัดถาเกลี้ยกล่อมคนในพระราชอาณาเขตและอั้งยี่จีนญวนในพระตะบอง (พ.ศ.2419-2428)
- เลขที่ 4.2 หนังสือโต้ตอบเรื่องจลาจลในแดนฝรั่งเศส และญวนวันทัน (พ.ศ.2435-2457)

หมวดวัฒนธรรม

เลขที่ 4.9/4 ลับที่ 681/2501 เรื่องการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชนชาวเวียดนามในประเทศไทย

หมวดเอกสารประวัติศาสตร์

เลขที่ 11 ประวัติศาสตร์ไทย - ญวน : พระราชนิพนธ์ระหว่างไทยและญวน
ในสมัยรัชกาลที่ 5

เอกสารชั้นต้นตีพิมพ์แล้ว

กองทะเบียนกรมมหาดไทย. การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พ.ศ.2420 กระทรวงมหาดไทย.

คำให้การเรื่องทัพอญวนในรัชกาลที่ 3. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพลตรี พระยาสิงหเสนี (สะอาด) พระนคร : สยามบรรณกิจ, 2476.

จดหมายหลวงอุดมสมบัติ. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนรัษฎนี (อิสสุญาณเถร) 31 พฤษภาคม พ.ศ.2505.

จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี ตั้งแต่เสียดังกรุงศรีอยุธยา ปี 2310 ถึงรัชกาลที่ 3 พ.ศ.2381. และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ นางสาวเรียม วิเศษกุล, 31 ตุลาคม พ.ศ.2509.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 5 และภาค 6, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.อ.เพลิน ตรีสาคร และนางกัณหา ตรีสาคร, 21 ธันวาคม พ.ศ. 2514.

_____ .จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 19 งานพระราชทานเพลิงศพนายราม สังฆกัณวาน, 2513.

_____ .“พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน” หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

ดำรงราชานุภาพ, พระบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยา (เรียบเรียง) เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองญวน เมืองเขมร ในรัชกาลที่ 2 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงอภัยสงคราม (รัมภาโชติติก), 2494.

ดำรงราชานุภาพ, พระบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยา (เรียบเรียง). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชยันต์ ผกชิวะ 2507.

ทิพการวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2503.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. 2 เล่ม, พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. พิมพ์ในงานศพนางอนงค์ เข็ชรราช, 2507.

นารธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. แปล. จดหมายเหตุลาอูแบร์ จาก "A New Historical Relation of Kingdom of Siam" ของ Mgr. De la Loubere. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2505.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 2. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 1 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 4. พิมพ์ครั้งที่ 2. งานทำบุญ 50 วันของท่านผู้หญิงอภัยราชามาหา ยุติธรรมธร โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์กร, 7 มีนาคม 2459.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 8. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 4 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 12. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 5 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 13. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.เสพจิตรจันทน์ สุทศนีย์, 9 กรกฎาคม 2516.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 23. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 6 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 27. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 7 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 35. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 8 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.

- ประชุมพงศาวดาร ภาค 36. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 9 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.
- ประชุมพงศาวดาร ภาค 37. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 9 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.
- ประชุมพงศาวดาร ภาค 38. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 9 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.
- ประชุมพงศาวดาร ภาค 39. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 9 พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507.
- ประชุมพงศาวดาร ภาค 65. (เล่มที่ 40) พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2511.
- ประชุมพงศาวดาร ภาค 67. (เล่มที่ 41) พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2511.
- ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาค 1 ระหว่างพุทธศักราช 2424 ถึง 2435 และภาค 2 ระหว่างพุทธศักราช 2434 ถึง 2453. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ นายกรัฐมนตรี.
- ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส พระราชหัตถเลขา ภายหลังพระหัตถ์. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ 50 ปี, 2514.
- พงศาวดารญวน. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ.120 (พ.ศ.2444).
- พระบรมราชโองการในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร. อนุสรณ์งานสถาปนากิจศพคุณพ่อสุข สงวนน้อย, 13 มกราคม พ.ศ.2509.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส. เล่ม 1 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตีพิมพ์พระราชทานในงานเมรุ นายพลเอกอุ่ม พิชยนทร โยธิน ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 16 ธันวาคม 2475.
- พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมครั้งที่ 5. พิมพ์ในการบำเพ็ญพระกุศลพระชนมายุสมมงคลสมเด็จพระศรีสวรินทิราพระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอตุลญาเจ้า พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 10 กันยายน 2469.
- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. เล่ม 2. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล) เอกสารของครอว์ฟอร์ด. กรมศิลปากร, 2515.

- มหาดไทย, กระทรวง. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย. เล่ม 2, กระทรวงมหาดไทย, 2513.
- สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การค้าระหว่างประเทศ. หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2413-2462. กระทรวงต่างประเทศ สำนักพิมพ์พระจันทร์, ธันวาคม 2512.
- สาครคชเขตต์, หลวง (ประทวน สาคริทานนท์). จดหมายเหตุความทรงจำสมัยที่ฝรั่งเศสยึดจังหวัดจันทบุรี. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2478.
- สาครคชเขตต์, หลวง (ประทวน สาคริทานนท์). จดหมายเหตุความทรงจำสมัยที่ฝรั่งเศสยึดเมืองตราด. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพันตำรวจตรีพระพิจารณ์ ผลกิจ, 18 กุมภาพันธ์ 2503.
- สันธานวิทยาลัย, หลวง (แปลและเรียบเรียง). จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวง เดอ ชัวชี. พระนคร : โรงพิมพ์หลวง.
- อัมพร สายสุวรรณ (แปล). ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์. จาก "The History of Japan together with a Description of the Kingdom of Siam 1690-92" ของ Engelbert Kaempfer, M.D., กรมศิลปากร, 2487.

เอกสารชั้นรอง

ภาษาไทย

หนังสือ

- ก.ศ.ร. กุหลาบ (ผู้พิมพ์). อานามสยามยุทธ. เล่ม 1 พระนคร : แพร์พิทยา, 2514.
- ขจร สุขพานิช. หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514, หน้า 111-162.
- ขจี้ภัย บุรุษพัฒน์. ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. พระนคร : แพร์พิทยา, 2515.
- คาร์, เอ และ ไชเคนฟาเดน, ดี, พันตรี.ชาติพันธุ์วิทยาว่าด้วยชนชาติเผ่าต่าง ๆ ในประเทศไทย. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนาวาตรีขุนฤทธิไกรธนาการ ต.ม.จ.ช. (รอดโคปาละสุด), 2515.
- คณานัม สมณาจารย์, พระครู (ผู้พิมพ์). กฐินของคณะสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย. พิมพ์เป็นบรรณาการในการทอดกฐินสามัคคีของคณะชาวจังหวัดสมุทรสาคร ณ วัดชัยภูมิการาม, 2513.

คณานัม สมณาจารย์, (ไม่ เรียนเป่า) (เรียบเรียง). ประวัติพระสงฆ์อันมิกายในราชอาณาจักรไทย และประวัติความเป็นมาของชนเชื้อชาติญวนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งเกี่ยวกับประเทศไทย. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพองสรภามธุรส (บัวเอ็ง) ณ เมรุวัดคณานัมบริหาร พระนคร : 28 เมษายน 2511.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม, 2496.

เจริญ ไชยชนะ. ประวัติศาสตร์ประเทศเอเชีย. พระนคร : โรงพิมพ์การพิมพ์ไชยวัฒน์.

_____. (ผู้รวบรวม). ประวัติศาสตร์เอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2507.
 ชุมนุญเรื่องจันทบุรี. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2514.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. กษัตริย์วังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2514.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ความทรงจำ. พระนคร : แพร่พิทยา, 2514.

_____. ตำนานการเกณฑ์ทหาร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ. เปรม รัชนิวัต, 28 กุมภาพันธ์ 2499.

_____. ตำนานคณะสงฆ์. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเหมวดี โปรดให้พิมพ์ในงานศพ ขวัญแยแสง พระนคร : โสภณพิพัฒนาการ, 2466.

_____. นิทานโบราณคดี. พิมพ์ในงานบรรจุศพ นายสินธุ พรประภา, 2515.

_____. ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด. ภาค 3 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิง บุษยรัตน์ราพัฒน์ ท.จ. (ช้อย ไกรฤกษ์), 26 มีนาคม 2492.

_____. เรื่องที่เกี่ยวกับ จ. ภาคที่ 4 พิมพ์ในงานศพหม่อมขาว บุนนาค พระนคร : โรงพิมพ์ โสภณพิพัฒนาการ, 2463.

_____. "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" หนังสืออ่านประกอบคำบรรยาย วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น. ประวัติการทูตของไทย. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายชวด สุลีราช, 2507.

- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานูวัตติวงศ์ และสมเด็จพระยาตำราภานุภาพ. เล่ม 5, 7, 10, 16 และ 17 พระนคร : กรมศิลปากร, 2516.
- _____. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. ภาค 37 พิมพ์ในงานฌาปนกิจนางตาด กล้ายไม้ ณ อุทยาน, 4 พฤษภาคม 2500.
- _____. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. ภาค 41 อนุสรณ์งานฌาปนกิจนางยอคำ เคมียานนท์, 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502.
- _____. สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. ภาค 41 อนุสรณ์งานฌาปนกิจนางเสงี่ยม ประมวลชน, 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2501.
- ฟ่วง สุวรรณรัฐ. ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนพลัดถิ่น. หัวข้อบรรยาย ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร กระทรวงมหาดไทย, 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2516.
- ไพฑูริย์ สายสว่าง. ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา. คำบรรยายในวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 9 มีนาคม พ.ศ.2517.
- เย็นเที่ยงภิกขุ. มหายานในนานาประเทศ. อนุสรณ์วันรวมศิษย์พระธรรมวิทยาการ, กรุงเทพมหานคร พิมพ์, 2516.
- เรื่องเลิกลาในรัชกาลที่ 5. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศ วรสมัย, 25 ตุลาคม พ.ศ.2447.
- ศาสนา, กรม. รายงานการศาสนาประจำปี 2510. กระทรวงศึกษาธิการ.
- ศิลปากร, กรม. เลิกลาในรัชกาลที่ 5. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศ วรสมัย, 2487.
- สงวน อันคง. สิ่งแรกในเมืองไทย. พระนคร : แพร์พิทยา, 2502.
- สมชัย อนุมานราชชน. การทูตของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขมม, 2493.
- สรภานมธุรส, อง, (บัวเอ็ง) (เรียบเรียง). บรรพชาอุปสมบทวิธือนัมนิกาย. พิมพ์ถวายองค์สมเด็จพระสังฆราช (พืงเคียว) เจ้าอาวาสวัดถาวราราม, กาญจนบุรี, 2502.
- เสรีयरโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน). การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. พระนคร : คลังวิทยา, 2515.
- เสรีयरโกเศศและนาคะประทีป. (พระยาอนุมานราชชนและพระสารประเสริฐ). ลัทธิของเพื่อน, พิมพ์ในงานศพนายเล่ง ชาตบุตร, 14 มีนาคม 2496.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาล
ที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394). สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515.

โสมทัต เทเวศร์. เจ้าฟ้าจุฬามณี. พระนคร : แพร์พิทยา, 2513.

อัญญาค์ เศษวุธ, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า (ผู้พิมพ์). ประชุมบทรำโคม. พิมพ์ในงาน
พระราชกุศล พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, 2463.

บทความ

เพ็ญศรี ตึก, ดร. “การฟื้นฟูทางราชไมตรีและสัมพันธ์ภาพทางการทูตระหว่างไทยและฝรั่งเศส
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2399-2410).” แดงงาน
ประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 7, ฉ.3 (กันยายน, 2510) : 8-38.

โหมรอนราญ, พ.ต.ท.หลวง. “ญวนอพยพ” นาวิกศาสตร์ 46, ฉ.12 (ธันวาคม 2506) : 124-142.

วิทยานิพนธ์

จักรกฤษณ์ นรินดิพลคุณการ. “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับ
กระทรวงมหาดไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2506.

ถนอม อานามวัฒน์. “ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”.
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2514 (อัคราณา).

ทรงศรี อัจจุรณ. “การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย, 2506 (อัคราณา).

ประภัศร บุญประเสริฐ. “ขอบเขตพระราชอำนาจกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัย
รัตนโกสินทร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2516 (อัคราณา).

ไพฑูริย์ มีกุล. “ปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว”. วิทยานิพนธ์วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร โรงพิมพ์เฟื่องนคร, 2517.

มลิวีย์ คงเจริญ. “บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์”. วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507 (อัคราณา).

วีรพันธ์ วารีวิชชนนท์. “ความสำคัญของอันนัมสยามยุคต่อไทยกับพุกาและญวน”. วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514 (อัดสำเนา).

ภาษาต่างประเทศ

หนังสือ

- Bowring, John, Sir. *The Kingdom and People of Siam*. 2 vols. London : Oxford University Press, 1969.
- Buttinger, Joseph. *A Dragon Defiant A : Short History of Vietnam*. New York : Praeger, 1972.
- . *The Smaller Dragon : A Political History of Vietnam*. New York : Praeger Publisher, 1968.
- Campbell, J.C.D. *Siam in the Twentieth Century*. London : Edward Arnold, 1902.
- Chesneaux, Jean. *The Vietnamese Nation*. Sydney : Current Book Distributors PTX. Ltd., 1966.
- Chomchai, Prachoom. : *Chulalongkorn the Great*. Tokyo : The Center for East Asia Cultural Studies, 1965.
- Coedes, Georges. *The Making of South East Asia*. Transtated by H.M. Wright, Berkley : University of California Press. 1967.
- De la Loubere, Simon. *The New Historical Relation of the Kingdom of Siam*. London : Oxford University Press, 1969.
- Duke, Pensri. *Les Relations Entre la France et la Thailand (Siam)*. librairie chalemnit, 1962.
- Duncanson, Dennis J. *Government and Revolution in Vietnam*. London : Oxford University Press, 1965.
- Fizsimmons, Thomas, ed. *Thailand, its Peoples its Society its Culture*. New Haven : Hraf Press, 1958.
- Griswold A.B. *King Mongkut of Siam*. New York : The Asia Society, 1961.

- Hall, D.G.E. *A History of South East Asia*. 2 nd.ed. New York : Macmillan and St. Martin Press, 1966.
- Harrison, Brian. *South-East Asia A Short History*. 3 rd ed. London : Macmillan, 1967.
- Hutchinson, E.W. *Adventurers in Siam in the Seventeenth Century*. London : the Royal Asiatic Society, 1940.
- Kunstadtes, Peter, ed. *Southeast Asian Tribes Minorities and Nations*. Princeton University Press, 1967.
- Lebar, Frank M. and Others. *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. New Haven : 1964.
- Le Thanh Khoi. *Histoire de l'Asie du Sud-Est*. Presses Universitaires de France. _____ . *Le Vietnam ; Histoire et Civilisation*. Paris : Les Editions de Minuit, 1955.
- Marr, David G. *Vietnamese Anticolonialism 1885-1925*. Berkeley, Los Angeles, London : University of California, 1971.
- Nathabanja, Luang. *Extra-Territoriality in Siam*. Bangkok : Daily Mail, 1924.
- Nguyen Khae Kham. *An Introduction to Vietnamese Culture*. Tokyo : The Center for East Asian Cultural Studies, 1967.
- Osborne, Milton E. *The French Presence in Cochinchina and Cambodia*. Cornell University Press, 1969.
- Pallegoix, Mgr. *Description du Royaume Thai au Siam*. 2 tomes, Paris : Lagny - Imprimerie de Vialat et cu, 1954.
- Pluvier, Jan M, *Historical Atlas of South-East Asia*. New York : E.J. Brill, 1995.
- Poole, Peter A. *The Vietnamese in Thailand, A Historical Perspective*. Ithaca and London : Cornell U. Press, 1970.
- Saidenfaden, E. *The Thai People*. Book I Bangkok : The Siam Society, 1958.
- Schrock, Joanne. *Minority Groups in Thailand*. Washington D.C. : Headquarters Department of the Army, 1970.
- Steinberg, David J., and others. *In Search of South-East Asia : A Modern History*. Oxford University Press, 1971.

- Tate, D.J.M. **The Making of Modern South-East Asia**. vol I The European Conquest
Oxford University Press, 1971.
- Thich Nhat Hanh, Vietnam, **Lotus in a sea of fire**. New York : Hill and Wang, 1967.
- Thompson, Virginia and Adloff, Richard. **Minority Problems in Southeast Asia**.
California : Stanford University Press, 1955.
- Thompson, Virginia. **Thailand The New Siam**. 2nd ed. New York : Paragon Book
Reprint Corporation, 1967.
- Truong Buu Lam. **Patterns of Vietnamese Response to Foreign Intervention : 1858-
1900**. Monograph Series No. 11, South East Asia Studies, Yale University.
- Vella, Walter F. ed. **Aspects of Vietmanese History**. The University Press of Hawaii,
1973.
- . **Siam under Rama III 1824-1851**. New York : Augustine Incorporated
Publishing, 1957.
- The Vietnam Council on Foreign Relation. **An Introduction to Vietnam**. Saigon :
Saigon An Quan, 1969.
- Vietnamese Realities**. Ministry of foreign Affairs, Republic of Vietnam, 1967.
- Wales, H.G. Quaritch. **Ancient Siamese Government and Administration**. New York
: Paragon Book Reprint Corp, 1965.
- Wenk, Klaus. **The Restoration of Thailand under Rama I, 1782-1809**. The Association
for Asian Studies, 1968.
- Wood, W.A.R. **A History of Siam**. Bangkok : Chalermit Book Shop, 1959.
- Wyatt, David K. **The Politic of Reforms in Thailand**. Bangkok : Thai Wattana Panich,
2512.

บทความ

- Bui Quang Tung. "Contribution a l'Etude des Colonies Vietnamiennes en
Thailand." **France Asie**, CXLV III (Sept, 1958) : 5-18.
- Ketudat, Nrong. "Ethnic Groups in Northeastern Thailand." **The Bangkok World**.
(1 February, 1970).

วิทยานิพนธ์

- Ansuchote, Chan:** “The Vietnamese Refugees in Thailand : A Case Study in Decision Making,” Thesis Presented to the Faculty of the Institute of Public Administration, Thammasat University, May 1960.
- Bunnag, Tej.** “The Provincial Administration of Siam from 1892 to 1915 : A Study of the Creation, the Growth, the Achievements, and the Implications for Modern Siam, of the Ministry of the Interior under Prince Damrong Rachanuphab”. Thesis Presented for the Degree of Doctor of Philosophy, the University of Oxford, 1968.
- Xuto, Somsakdi.** “British Foreign Policy Towards Siam 1890-1900” Thesis Presented for the Degree of Ph.D., the University of London, March 1958.

โครงการหนังสือ

ชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

Publication Series : “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

1.	พิชญ Pisanu	สุวรรณชะฎ Suvanajata	สามทศวรรษอาเซียน <i>ASEAN in Three Decades</i>
2.	เวณิกา Venika	บุญมาคลี่ Boonma-klee	พม่า : นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ <i>Burma : Thai Foreign Policy under the Chatichai Choonhavan’s Government</i>
3.	สมโชค Somchoke	สวัสดิรักษ์ Sawasdiruk	ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง <i>Thai-Burmese-Karen Relations</i>
4.	นคร Nakorn	พันธุ์มรงค์ Punnarong	ปัญหาชายแดนไทย-พม่า <i>Problems on Thai-Burmese Border</i>
5.	เชิดเกียรติ Cherdkiat	อัทธากร Atthakor	ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม <i>Communist Movements in Vietnam</i>
6.	นภดล Nophadol	ชาติประเสริฐ Chartprasert	เจ้านโรดม สีหนุกับนโยบายความเป็นกลาง ของกัมพูชา <i>Norodom Sihanouk and Cambodian Non-alignment Policy</i>
7.	ทวีเกียรติ Twekiat	เจนประจักษ์ Janprajak	ข้อพิพาทเขตแดนไทย-ลาว <i>Thai-Lao Boundary Disputes</i>
8.	กรรณิการ์ Kannikar	จุฑามาศ สุมาลี Chuthamas Sumali	ยะวา-ชาวในบางกอก <i>The Javanese in Bangkok</i>
9.	ศิริพร Siriporn	สมัครสโมสร Smaksmosorn	บรูไน : อาณานิคมของอังกฤษ <i>Brunei : The British Colonization</i>

10.	กิตติมา Kittima	จันทร์ตรี Chantri	ช่องแคบมะละกา-มาเลเซีย-อินโดนีเซีย <i>The Malacca Straits-Malaysia-Indonesia</i>
11.	พัชรินทร์ Patcharin	สวนจิตรະปัญญา Suantidapanya	มาเลเซีย : เอกภาพกับการศึกษา <i>Malaysia : Unity and Education</i>
12.	ผุสดี Pussadee	จันทวิมล Chandavimol	เวียดนามในเมืองไทย <i>The Vietnamese in Thailand</i>
13.	สุภรณ์ Suporn	โอเจริญ Ocharoen	มอญในเมืองไทย <i>The Mons in Thailand</i>
14.	บังอร Bung-on	ปิยะพันธุ์ Piyabhan	ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ <i>The Lao in Early Bangkok</i>
15.	อรอนงค์ Om-anong	น้อยวงศ์ Noiwong	กัมพูชา : นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกเปรม ตินสุลานนท์ <i>Cambodia : Thai Foreign Policy under the Prem Tinsulanond's Government</i>
16.	ณัชชา Natcha	เลาหสิรินาด Laohasirinadh	สิบสองพันนา : รัฐจารีต <i>Sipsongpanna : The Traditional State</i>
17.	ชวลีย์ Chawalee	ณ ถกลาง Na Thalang	ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว <i>Siamese Vassal States under King Rama V</i>
18.	ชนิดา Chanida	ตั้งถาวรสิริกุก Tangtavonsirikun	สัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์ <i>Symbolism of Lao Textiles</i>
19.	กัญญรัตน์ Kanyarat	เวชศาสตร์ Vechasat	ศรีธนชัยในอุษาคเนย์ <i>Srithanonchai in Southeast Asia</i>
20.	กรรณิการ์ Kannikar	สาทรปรุง Sartraproong	ราชาริราช สามก๊ก และไซอัน : โลกทัศน์ชนชั้นนำไทย <i>Rajadhiraja Samkok and Saihan : World Views of the Thai Elites</i>

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand's Neighbors in Southeast Asia”

มอญ ในเมืองไทย

The Mons in Thailand

สุภรณ์ โอเจริญ
Suporn Ocharoen

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

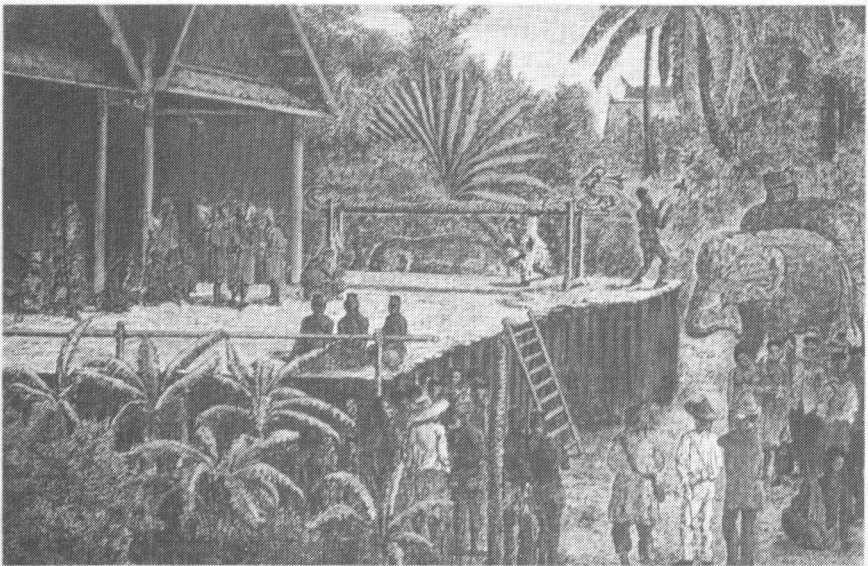
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

ลาว

ในกรุงรัตนโกสินทร์

The Lao in Early Bangkok

บังอร ปิยะพันธุ์
Bung-on Piyabhan

บรรณาธิการ : ชาลววิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

กัมพูชา

นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์

Cambodia : Thai Foreign Policy under the Prem Tinsulanond's Government

อรอนงค์ น้อยวงศ์
Orn-anong Noiwing

บรรณาธิการ : ชาลวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

เวียดนามในเมืองไทย

หนังสือเรื่อง **“เวียดนามในเมืองไทย”** ของ **สุชาติ จันทวีล** นำเสนอถึงเหตุปัจจัย การอพยพของชาวเวียดนามเข้ามาในประเทศไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ หรือที่รู้จักกันว่า “กลุ่มญวนเก่า” อันเนื่องมาจากลักษณะการเมือง ภัยทางศาสนา ตลอดจนการถูกกวาดต้อนเข้ามา ในฐานะเชลยสงคราม และนโยบายการปกครองชาวเวียดนามโดยการให้อยู่รวมกันเป็นย่าน ๆ นโยบายการผสมกลมกลืนด้วยการแต่งงาน นโยบายดังกล่าวจะใช้อย่างไรได้ผลหนักกับ ชาวเวียดนาม จึงส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบอยู่หลายครั้ง ปัญหาได้ทวีมากขึ้นในสมัย รัชกาลที่ 5 เมื่อมหาอำนาจฝรั่งเศสได้ยึดครองประเทศเวียดนามได้ และเรียกร้องสิทธิให้ ชาวเวียดนามในไทยจดทะเบียนเป็น “คนในบังคับฝรั่งเศส” ปัญหานี้ส่งผลให้ฝรั่งเศสพยายาม คุกคามไทย รัฐบาลไทยต้องหาทางยุติปัญหาด้วยการยอมยกมณฑลบูรพาให้ฝรั่งเศสแลกกับการ ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือคนในบังคับฝรั่งเศสชาติเอเชีย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

กาญจณี ละอองศรี

บรรณาธิการโครงการหนังสือชุด

“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

SOUTHEAST ASIA

อุษาคเนย์

ISBN 974-86304-5-5

สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ